

71562

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA EDİRNE KAZASI

(DOKTORA TEZİ)

71562

Hazırlayan: Ahmet YİĞİT

(9311)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman: Prof. Dr. Salim CÖHÇE

MUĞLA 1998

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
KAYNAKLAR.....	XI
A-ARŞİV VESİKALARI.....	XI
a- Tahrir Defterleri.....	XI
b- Şer'iye Sicilleri.....	XVII
c- Mühimme Defterleri.....	XVII
ç- Maliyeden Müdevver Defterler.....	XVII
d- Kamil Kepeci Tasnifi.....	XVII
e- Diğer Arşiv Vesikaları.....	XVIII
B- ŞEHİR TARİHLERİ.....	XVIII
C- GENEL TARİHLER.....	XXI
Ç- SEYÂHATNÂMELER.....	XXII
D- ARAŞTIRMA ESERLERİ.....	XXIII
GİRİŞ.....	1-17

I BÖLÜM
(EDİRNE ŞEHRİNİN YERLEŞİMİ)

A- YÖNETİM BİRİMLERİ.....	9
a- Edirne Kalesi.....	20
b- Saraylar.....	21
B- MAHALLELER.....	27
a- Müslim Ahali.....	38
b- Gayrimüslim Ahali.....	39
C- DİNİ ve SOSYAL YAPILAR.....	45
a- İbadet Yerleri.....	45
b- İmaretler.....	63
c- Hamamlar.....	79
Ç- EĞİTİM KURUMLARI.....	83
a- Mektepler.....	84
b- Medreseler.....	85
c- Kütüphaneler.....	93
D- ZANAAT VE TİCARET YERLERİ.....	94
a- Çarşı ve Pazarlar.....	94
b- Kapanlar.....	97
c- Hanlar.....	98
ç- Bedestenler.....	100
E- KÖPRÜLER VE SU YOLLARI.....	101
a- Köprüler.....	101
b- Su Yolları.....	103

II BÖLÜM
(EDİRNE KAZASINDA İSKAN ve YÖNETİM)

A- RUMELİ EYALETİ ve EDİRNE KAZASI.....	105
B- KAZA YÖNETİCİLERİ.....	109
a- Kadı.....	109
b- Subaşı.....	116
c- Bostancıbaşı.....	118

IV

ç- Yasakçıbaşı.....	120
d- Muhtesip.....	120
e- Muhzır	121
f- Askerî Kassam	121
g- Ases	122
ğ- Hassa Harcı Emîni.....	123
h- Beytül-mal Emîni.....	124
ı- Şehremini.....	124
C- KIR İSKAN MERKEZLERİ ve DEMOGRAFİK YAPILARI.....	125
a- Üsküdar Nahiyesi.....	129
b- Edirne Merkez Nahiyesi.....	130
c- Çöke Nahiyesi.....	131
ç- Ada Nahiyesi.....	133

III. BÖLÜM (İÇTİMÂÎ DURUM)

A- AİLENİN DURUMU.....	135
a- Aile Kurumu.....	135
b- Ailenin Kullandığı Günlük Eşyalar.....	142
c- Kültür Durumu.....	144
B- LÂKAPLAR.....	146
C- SOSYAL HADİSELER.....	148
a- Görevlilerin Suiistimalleri Karşısında Halk.....	148
b- Sosyal Muhtevalı Hadiseler.....	153
c- Suhte Hareketler.....	156
ç- Halktan kişilerin Yolsuzlukları.....	158
d- Hırsızlık Şekavet ve Bunlara Karşıl Alınan Tedbirler.....	159
e- Kölelik ve Azatlık.....	172
Ç- EĞLENCE YERLERİ.....	180
D- YARDIM KURULUŞLARI; MAHALLE VAKIFLARI.....	182
a- Vakıflar.....	182
b- Avarız Sandıkları.....	185

IV. BÖLÜM (ZİRAİ HAYAT ve TOPRAK İDARESİ)

A- TARIM ALANLARI VE TOPRAK DURUMU.....	187
B- TOPRAĞIN TASARRUF ŞEKİLLERİ.....	189
a- Vakıf ve Mülk Arazi.....	189
b- Has, Zeamet ve Timar.....	197
C- ZİRAİ KESİMDE ÇALIŞANLAR VE HUKUKİ STATÜLERİ.....	203
Ç- YETİŞTİRİLEN MAHSÜLLER ve FİYATLARI.....	206
a- Hububat ve Bakliyat.....	207
b- Bağcılık ve Meyvacılık.....	215
c- Keten ve Kelem	224
D- VERGİLER.....	224
a- Şahsa Bağlı Vergiler.....	224
b- Hayvancılıkla ilgili Vergiler.....	229
c- Maktu` Vergiler.....	236
ç- Rüşum-u Örfiye Vergileri.....	236
d- Ticari Faaliyetlerin Vergilendirilmesi.....	238

V. BÖLÜM
(İKTİSADİ VE TİCARİ HAYAT)

A- KAZANIN EKONOMİK İMKANLARI.....	239
a- Mukataalar	40
b- Ticarî İşletmeler.....	250
B- EDİRNE ESNAFI.....	254
C- ŞEHRİN İAŞESİ MESELESİ.....	262
Ç- PARA ve FİYAT HAREKETLERİ.....	278
a- Para Ayarı.....	278
b- Fiyat Hareketleri.....	280
SONUÇ.....	297
EKLER (Haritalar, Arşiv Vesikası Örnekleri).....	301
BİBLİYOGRAFYA.....	317

ÖNSÖZ

İlkçağlarda Trak kavimlerinin kurduğu şehirlerden birisi olan Edirne, Helen hakimiyetini müteakip Romalıların eline geçmiş ve bu dönemde önemli yollar üzerinde stratejik bir konum kazanmıştır. Bu özelliğini Bizanslılar döneminde de sürdüren şehrin zaman zaman Tuna boylarından kopup gelen çeşitli Türk gruplarının ilgi alanına girdiği de bilinmektedir. Buna rağmen Edirne ve çevresinde Türk hakimiyeti, şehrin Osmanlılar tarafından 1361 yılında fethinden sonra kesin olarak sağlanabilecektir.

Edirne şehri, Osmanlı Devleti'nin Rumelideki ilk başşehri olarak gerek Türk millî hayatında, gerekse Avrupa ile olan münasebetlerde önemli bir rol oynamıştır. Aslında Osmanlı Devleti Tarihi'nde bu şehir her dönemde büyük önemi haiz merkezlerden birisi olarak görülür. Buna rağmen Edirne ile ilgili ülkemizde fazla bir çalışma bulunmamaktadır. Özellikle Prof. Dr. Tayyib GÖKBİLGİN ile Prof. Dr. Ö. Lütfi BARKAN'ın kaynak neşrine yönelik bazı yayınları bir tarafa bırakılırsa bu şehirle ilgili akademik mahiyette ciddi bir çalışma yoktur. O bakımdan, ele alınan dönemle ilgili olarak bu araştırmanın önemli bir boşluğu dolduracağına inanılmaktadır.

Çalışmalarım sırasında yardımlarını gördüğüm Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Millî Kütüphane ve Kuyud-ı Kadime Arşivi ilgilileri ile tez projemi destekleyen **Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü ve Türk-Amerikan İlmî Araştırma Derneği'ne**, bu arada akademik çalışmalarda yardımlaşmanın en güzel örneğini gösteren kıymetli dostum Arş. Gör. **İbrahim SEZGİN'e** müteşekkirim. Yine çalışmalarım esnasında hiçbir yardımı esirgemeyen ve başarılı olabilmem için her türlü imkan sağlayan değerli hocam **Prof. Dr. Coşkun ALPTEKİN'e** ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca böyle bir konuyu araştırmama imkan sağlayıp, çalışmalarımı müteaddit defalar gözden geçirip, gerekli düzeltmeleri yapan sayın hocam **Prof. Dr. Salim CÖHÇE'ye** şükranlarımı arz ederim.

KISALTMALAR

A.BŞM	Bâb-1 Âsafi Başmuhasebe Kalemi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.NŞT.	Bâb-1 Âsafi Nişan (Tahvil) Kalemi
A.RSK	Bâb-1 Âsafi Ru`ûs Kalemi
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DİA.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
EŞS.	Edirne Şeriye Şicilleri
HSK.	Haslar Kalemi
İFM.	İktisat Fakültesi Mecmuası
İA.	İslâm Ansiklopedisi
KK.	Kamil Kepeci Tasnifi
MAD	Maliyeden Müdevver Defter
MD	Mühimme Defteri
MDZeyli	Mühimme Defteri Zeyli
nşr	Neşreden
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi
s.	Sayfa
TD	Tahrir Defteri
İEFTD	İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi
TED	Tarih Enstitüsü Dergisi
TK	Türk Kültürü
TK.KKA	Tapu Kadastro, Kuyûd-ı kadîme Arşivi (Ankara)
TM	Türkiyat Mecmuası
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
VD	Vakıflar Dergisi
vd.	Ve devamı
vrk.	Varak

KAYNAKLAR

Geçmişe ait siyasi, ekonomik toplum hayatı ve kültür hakkında bilgiler ihtiva eden kaynaklar tarihçilerin sıkça müracaat ettiği eserlerdir. Bu bilgiler devletin resmi kurumları tarafından düzenlendiği gibi şahıslar tarafından da yazılabilmektedir. Osmanlı Devleti'nin resmi müesseselerinden günümüze intikal eden tarihi malzemeler, Osmanlı Tarihi çalışmaları açısından önemlidir. Bu araştırmada da arşiv vesikalarından olan tahrir defterleri, mühimme defterleri, maliyeden müdevver defterler ve şer'iyye sicilleri kullanılmıştır. Buna ilaveten genel tarih kitapları, şehir tarihleri, seyahatnameler, ve araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir.

A- ARŞİV VESİKALARI

Arşiv vesikaları tarih çalışmalarında büyük önemi haizdir. Bu çalışmada sıkça kullanılan arşiv belgeleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara Mnilli Kütüphane ve Topkapı Sarayı Arşivi Mizesinde bulunmaktadır. Kullanılan arşiv belgeleri Tapu Tahrir defterleri başta olmak üzere önemine göre sıralanmıştır.

a- Tahrir Defterleri

Tahrir, bir devletin maddî gücü ve insan potansiyelini tespit için müracaat edilen bir işlemdir¹. Osmanlı Devleti de, mevcut insan varlığı ve diğer bir çok maddî gücü öğrenmek için tahrir işlemine baş vurmuştur. Onun için bu devletin hakimiyeti altındaki herhangi bir bölgenin köy ve kasabalarındaki yetişkin erkek nüfusu, elindeki toprak miktarı, ödedikleri vergiler, icra edilen ticarî ve ziraî faaliyetler, köylerin ve vakıfların kimin uhdesinde olduğu vs. gibi daha bir çok sosyal, ekonomik ve kültürel mevzuları

¹Tahrirler bilhassa toprağa dayalı ekonomilerde büyük bir önem taşırlar. Tahrir geleneği oldukça eski olup mevcut bilgilere göre Mısır'da M.Ö. 3000-2500 yıllarından itibaren düzenli arazi tahrirleri yapılmıştır. Adil bir vergi düzeni için herkesin elindeki toprak ölçülür ve kayıtlar tapınak arşivinde muhafaza edilerek zamanla meydana gelen değişiklikler kaydedilirdi. Bkz. Ö. L. Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri ", İFM I/1-2, İstanbul 1941, s.8 (Ayrı Basım); Roma Devleti'nde de tahrir geleneği oldukça eskidir. Diocletianus (284-305) IV. yüzyılın başlarında ülkesinin siyasi, iktisadi ve içtimai durumunu öğrenmek için geniş bir tahrir yaptırmıştır. Tahrir Roma devletinin çöküşüne kadar devam etmiştir. Bu gelenek Roma topraklarını tevarus eden devletlere de geçmiştir. İslâmın ilk devirlerinde de haracın takdir edilmesi için yapılan tahrirler görülmektedir. İktâ sisteminin de zarurî bir neticesi olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Selçuklu, Eyyûbî, Memlûklü ve diğer Türk-İslâm Devletlerine de intikal eden tahrir geleneği, nihayet Osmanlı Devleti'nde mükemmel bir

izah edecek istatistikî bilgileri elde etmek ancak tahrir defterleri sayesinde mümkündür. Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan yerlerin durumunu tespit etmek için yapılan tahrir işlemi, ortalama otuz-kırk yılda bir tekrarlanırdı².

Tahrir heyeti, genellikle iki, bazı durumlarda üç çeşit tahrir defteri hazırlardı³. Bunlar; "Mufassal", "Vakıf", ve "İcmâl" defterleridir⁴. Bunlardan ele alınan dönemle ilgili olarak Edirne veya Paşa Livâsına ait icmal defteri bulunmamaktadır. Buna karşılık mufassal ve vakıf defterlerinin sayısı da sekizi geçmemektedir. Bunlardan üç tanesi Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi'nde (TK. KKA) diğerleri de Başbakanlık Osmanlı Arşivinde (BOA) bulunmaktadır. Bu

seviyeye ulaşmıştır. Bkz. K. Çiçek, "Osmanlı Öncesi Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM IV*, (Ankara 1995), s.51-90

² Bkz. Ö. L. Barkan, "Tımar", *İ.A.XIII/1*, s.312; Orhan Bey zamanında başlayan tahrir belgeleri elde mevcut değildir. Eldeki tahrirlerin en eskisi II. Murat devrine kadar inmektedir. Bunlar büyük bir bölümüyle İstanbul Belediyesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bkz. Z. Karamursal, *Osmanlı Malf Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1989, s.198; Defterlerin büyük bir çoğunluğu XVI. yüzyıla aittir. Daha sonraki dönemlere ait olanlar hem düzenli değil hem de sayıları çok azalmaktadır. Tahrir XVIII. yüzyılda da devam etmiştir. Son tahrir 1831 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından beş sene sonra II. Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara 1992, s.188

³ Son yazılan tahrir defterine "Defter-i Cedit" daha önce yapılanlara ise "Defter-i Atik" veya "Defter-i Köhne" ismi verilirdi. Tahriri gerçekleştiren görevliye "İl yazıcısı", "Muharrir", "Defter Emimi" veya "İl Katibi" denilirdi. Tahrirde sayım ünitesi umumiyetle sancaklardı. Divan tarafından atanan muharrir vazifesi esnasında başta bölgenin kadısı olmak üzere diğer görevliler yardım ederlerdi. Tahrir işi bittikten sonra muharrir meydana gelen Defter-i Mufassal, Cizye Defteri, Zavâid Defteri, ile Sancak Kanunnâmesi müsvetelerini ve mahallî narh hüccetlerini tetkik ve tasdik olunmak üzere merkeze getirirdi. Kayıtlara itiraz yoksa bunların özeti yani her dirlik sahibine hak ettiği miktarda gelir tahsis yapıp temiz çekilerek padişaha arz edilir ve onun tasdikinden sonra başma tuğrası çekilerek defterhâneye gönderilirdi. Bu asıl deftere "Defter-i İcmâl-i Hakânî" denilirdi. Buna göre düzenlenen, başmuhasebe ve beylerbeyine verilen diğer suretlere ise "Sûret-i Defter" denilirdi. Bir daha tahrir yapıncaya kadar geçen süre içerisindeki anlaşmazlıklar, bu deftere göre halledilirdi. "Tahrir Defterleri" veya "Tapu Defterleri" denilen bu defterler İstanbul'da Topkapı Sarayında "Defterhâne-i Amire"de muhafaza edilirdi. Bkz. H. İnalçık, *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987, s.XIX vd.

⁴ Mufassal tahrir defterlerinde; her bir sancak ve kazadaki köy, mezraâ ve mahallelerde vergi mükellefleri ve muafaların isimleri, o arazinin kimin dirliği, mülkû veya vakfî olduğu, senelik hasılatının tutarı, nelerin yetişip ne kadar vergi alındığının teferruatlı dökümü vardır. Bundan başka defterin baş tarafında vilâyetin kanunnâmesi de yer alırdı. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s.97; Vakıf defterleri; tahrir bölgesinde vakıf ve mülk toprakların büyük bir yekûn teşkil etmesi durumunda tanzim edilir ve mufassal defterlerin devamı niteliğini taşırdı. İstanbul, Bursa, Şam ve Edirne'nin bu şekilde tanzim edilmiş müstakil vakıf defterleri mevcuttur.

İcmâl defterleri ise; devletin gelirlerinin hazineye ait olanın ve hizmet karşılığı dirlik tasarruf edenlerin gelirinin yekûnünün bilinmesi için teferruata girmeden hazırlanan defterlerdir ki bu yönü ile mufassal defterlerin özeti şeklindedir. "Defter-i Mücmei" de denilen icmâl defterlerinde gelirlerin dağıtımı, yani "tevzi" yapılırdı. Önce hazine-i mîrî için tahsis edilen yerler ve gelirleri kaydedilirdi. Daha sonra zeamet ve timâr sahiplerinin isimleri ve tasarruf ettikleri yerlerle birlikte tek tek yazılırdı. Tevzi ile birlikte eskiden sancakta timâr tasarruf edenler de yoklanmış oluyordu. Boşalan timârlara yeni atamalar yapılır ve böylece ordu mevcudu da yoklanmış olurdu.

İcmâl defterlerinde sayım ünitesi "dirlik" olup, istifade edenin adına kayıt yapılmıştır. Mesela, "Timâr-ı Mustafa bin İshak" şeklinde bir başlıktan sonra Mustafa'nın hak ettiği timârın köyleri ve mezraâları gelirleri ile beraber yazılıp, bunların yekûnû verilir. Hâsılı yüksek bir köy birden fazla timâr sahibine verildiği gibi, bir timâr sahibinin geliri bir kaç yerden de olabiliirdi.

İcmâl defterlerinde hâss, ze'âmet ve timârlardan başka vakıf ve mülk toprakların dökümü de bulunabiliyordu. Ayrıca bazı icmâl defterlerinin başında Sancak Kanunnâmesi bulunmaktadır. Bkz. F. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri (28-29 Mayıs 1990) Bildiriler*, İstanbul 1991, s.143 vd.

Mahallî konularla ilgili kadı veya naiplerin verdiği kararlar ile merkezden gelen her türlü resmi yazılar da bu deftere kaydedilirdi⁹. Dolayısıyla şer'îye sicilleri, resmi mahkeme kayıtları ile sancaklara ve kazalara yazılan ferman, berat, emir vs. yazı kopyalarını ihtiva etmektedir¹⁰. Ona rağmen Edirne şer'îye sicilleri muhteva bakımından zengin olmayıp, olaylar hakkında ayrıntılı bilgiler bulmak mümkün değildir. Bu sicillerde ki kayıtların çoğu muhalefat, azatlık, ev satışları ve terekelerle ilgilidir.

Ankara Millî Kütüphane'de toplanmış bulunan Edirne Şer'îye Sicillerinin ele alınan dönemle ilgili olanlarının sayısı yirmi tanedir. Kataloğda iki ilâ yirmi numara arasında yer alan bu sicillerden sadece onbir tanesi doğrudan Edirne'ye ait olup bunların tamamından en geniş şekliyle istifade edilmiştir¹¹. Özellikle iktisadi hayatta fiyat hareketliliği, sosyal hayat bölümümünde ailenin durumu ve mahalli vakıfların tesbitinde bu sicillerden büyük ölçüde yararlanıldığı gibi diğer konularda ki pek çok bilgi de her bölümde kullanılmıştır. Ancak muhteva bakımından birbirinin aynı olan defterlerde

verileri, Ömer Lütfi Barkan tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Ö. L. Barkan, "Edirne Askerî Kassamına ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler III/5-6, Ankara 1968

⁹ R. Özdemir, "Ber'îye Sicillerinin Sosyo-Ekonomik Tarih ve Halk Kültürü Açısından Önemi", I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Sempozyumu Tebliğler, Malatya 1986, s.179 vd.

¹⁰ Ber'îye sicillerindeki belgeleri iki ana grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisinde; Her çeşit dava zabıtlarıyla mukavele, senet, satış vakfiye, vekâlet, kefâlet, ıtk, borçlanma, tereke, taksim ... gibi fıkıh ilminin başlıca konularını teşkil eden Şer'î mahkemelere ait resmi kayıtlar, narhlar ve esnaf teftişine ait belgeler bulunmaktadır. İkinci grupta ise; Başta hükümdar olmak üzere her derecedeki büyük makamlardan Beylerbeyine, Sancakbeyine, Kadılara, Müftülere, Mütessellimlere, Dizdarlara, Defterdârlara, Müderrislere, Mütvellilere, Voyvodalara, Eminlere, Altı-bölük yerlerine, Vilâyet ve iş erlerine hitaben yazılan ferman, berat, divân terekesi, mektup, ruûs, tezkire, resmi maliyetler, emir ve yazı kopyaları bulunmaktadır. Bkz. H. Ongan, Ankara'nın I Numaralı Şer'îye Sicili, Ankara 1958, s.10; Bu konuda bkz. M. A. Aydın, "Osmanlı Hukuku", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994, s.418 vd.

¹¹ Ankara Millî Kütüphane'de bulunan Edirne Ber'îye sicilleri şu şekildedir; I nolu defter 945-952/1538-1546 tarihleri arasında yetmişüç sayfa olarak hüccet ve muhalefat karışık bir şekilde yazılmıştır. II nolu defter 952-957/1546-1547 tarihli askerî kassam defteridir. III nolu defter 960-962/1552-1555 yılları arasındaki muhalefat kayıtlarını içermektedir ve yetmişyedi sayfadır. IV nolu defter de 960-962/1552-1555 yılları arasında tutulan muhalefat defteri seksensekiz sayfadır. V nolu defter 950-963/1544-1556 yıllarında doksanbeş sayfadan oluşmakta ve tereke kayıtlarını içermektedir. VI nolu defter 967-968/1559-1561 tarihli ve otuzyediyedi sayfadır. VII nolu defter yetmişyedi sayfa ve 971/1563-1564 tarihli. VIII nolu defter 972-973/1564-1565 tarihli altmışdokuz sayfadır. IX nolu defter 975-976/1567-1568 tarihli yetmişüç sayfadır. X nolu defter 974-979/1566-1572 tarihli askerî kassam defteri altmışüç sayfadır. XI nolu defter 979-980/1571-1572 tarihli yüz sayfadır. Defterin yetmişaltıncı sayfadan sonrası boştur. Defterin ellisekizinci sayfasından sonrası muhalefat kayıtları bulunmaktadır. XII nolu defterde 979-980/1571-1572 tarihli tereke kayıtları mevcuttur. Altmışbirinci ve seksenbirinci sayfalar arası boştur ve toplam sekseniki sayfadır. 985/1577-1578 tarihli XIII nolu defterin ilk sayfaları harap bir halde olduğundan zarf içinde muhafaza edilmektedir. Ellibir sayfa olan defterde Zağra-i Atik ve Kızanlığa ait kayıtlar bulunmaktadır. 985-986/1577-1578 tarihli XIV nolu defter elli sayfa hüccet ve muhalefat kayıtları karışık bir şekilde yazılmıştır. XVI/A nolu defter 989/1581 tarihli karton kutu içinde muhafaza edilmekte olup kurtlar tarafından tahrip edildiğinden kullanılacak durumda değildir. XVI/B nolu defter 989-990/1581-1582 tarihli, altmışüç sayfa ve geniş ebatlıdır. XVIII nolu defter de 1005-1007/1596-1598 tarihli muhalefat ve hüccetler karışık olarak yazılmıştır. XIX nolu defter, 1005/1596 tarihli tereke kayıtları bulunmakta ve dört sayfadır. XX nolu defter 1011-1013/1602-1604 tarihli askerî kassam defteridir. Hüccet ve tereke kayıtları karışık yazılmıştır. Defter sonradan ciltlenirken, hatalı ciltlendiğinden dolayı kullanılmasında problemler olmaktadır. Defterlerin katalog numaralarına ve yılları için bkz. A. Akgündüz, Ber'îye Sicilleri I, İstanbul 1988

sadece bir tanesi dipnotta gösterilmiştir. Bundan maksat dipnotları arttırmaya yönelik bir yanlış anlaşılmaya fırsat vermemektir. Geriye kalan dokuz defter ise katalogda Edirne şer'iye sicilleri arasında gösterilmekle beraber bu şehirle ilgili değildir¹². Onun haricinde ise bir yaprak veya formadan ibaret olup da katalogda Edirne şer'iye sicili olarak gösterilen onbeş kadar belge mevcuttur. İstifade edilemeyecek şekilde yıpranmış olan söz konusu belgeler kullanılmamıştır¹³.

c- Mühimme Defterleri

Divan-ı Hümayunda karara bağlanan çok değişik konular ile önemli telakki edilen bir kısım ferman ve hükümlerin kaydedildiği mühimme defterleri, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatındaki idarî ve askerî organların yapısı, çalışma tarzı, vesair işlemler hakkında en geniş şekilde istifade edilebilecek kaynaklardır. Aynı zamanda bu defterlerde harp tarihi, lojistik, devletin gayrimüslim cemaatla olan ilişkileri ve bunların sosyal hayatı ile Osmanlı ülkesinin kültür ve sanat hayatı, ilmi ve fikri faaliyetler gibi önemli konularda da bilgi bulmak mümkündür¹⁴. Onun için bu çalışmada mühimme defterleri de önemli bir yer tutmaktadır.

¹²Edirne şer'iye sicilleri arasında gösterilip buraya ait olmayan defterler şunlardır. XV nolu defter 986-988/1578-1580 tarihli Çirmen Sancağı defteri olup yüzsekseneydi sayfadır. Bu defterde Edirne ile ilgili doğrudan kayıtlar çok azdır. XVII nolu defter Rumeli vilayetine aittir. Mora, Anapoli, Mudan, Kron, Karlılı, Mezefre, Silistre, Bosna, Gordos, İvraca ve Niğbolu sancaklarına ait 989-992/1581-1584 senelerini içine alan kayıtları ihtiva etmektedir.

¹³Bu defterler şunlardır.

<u>Defter No:</u>	<u>Tarih</u>	<u>Defter No:</u>	<u>Tarih</u>
618	953/1546	619	-956/1549
620	961-962/1553-1554	621	964/1556-1557
622	970/1562-1563	623	974-976/1566-1569
624	978/1570	625	979-980/1571-1572
626	981/1573	627	985-986/1577-1578
628	987-993-994/1579-1586	629	1001/1592-1593
630	1005/1596	631	1008/1599
631	1013/1604		

Ayrıca katalogda yer alan şer'iye sicilleri kronolojik bakımdan birbirini takip eder bir şekilde görülmekteyse de muhtevaları incelendiğinde belirli zaman kesitlerinin boşlukta kaldığı anlaşılmaktadır. Mesela 968-971, 986-988, 994-1005 ve 1007-1011 yılları arası boştur. Bunun dışında şahıslarda veya değişik kurumlarda bulunması muhtemel şer'iye sicillerine de bütün gayretlere rağmen ulaşılamamıştır.

¹⁴Mühimme defterleri hakkında geniş bilgi için bkz. A. Çetin, Başbakanlık Arşiv Klavuzu, İstanbul 1979, s.49 vd.; T. Temelkuran, "Divân-ı Hümayun Mühimme Kalemi", TED,II/6, (İstanbul 1975), s.129-175; Bu defterlerden 20 numaralı defter boş olup 57 numaralı defter de daha geç tarihli olmasına rağmen katologlama hatası olarak bu numaraya kayıt edilmiştir¹⁴. Kullanılan mühimme defterlerinden 3, 5, 6 numaralı defterler Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından faksimile ve transkribe edilerek yayımlanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992, s.82 vd.; Mühimme defterlerindeki muhtevayı altı başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; 1-Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatındaki idari ve askerî

XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait yetmişdört mühimme defterinden elliyedi tanesinde Edirne ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Ayrıca mühimme zeyli olan 1, 2, 5 ve 6 nolu defterlerde de konumuzla ilgili bilgiler mevcuttur.

Mühimme defterleri Edirne şehrinin sosyal ve iktisadî hayatının ortaya konulmasında sıkça kullanılmıştır. Bu defterlerden (975-976/1567-1568) 7 numaralı defterde Edirne şehrinin iâşesi ve Selimiye Camiinin yapımı ile ilgili bilgiler büyük bir yer tutar.

ç- Maliyeden Müdevver Defterler

Arazi tahriri, saray, yeniçeri ve muhtelif maliye kalemlerine ait defterlerden meydana getirilmiş olan tasniftir¹⁵. Maliyeden müdevver defterler arasında Edirne ile ilgili olarak en çok rastlanan defterler Gelibolu, İstanbul ve Edirne saraylarında çalışan gılman-ı acemiyan mevacic defterleridir. Bu defterlerin dışında en çok kullanılan defter 2775 numara ile kayıtlı olan defterdir. Bu defterde Edirne'deki saray, imaret, cami ve zaviye gibi sosyal tesislerin onarımı ile ilgili özgün bilgiler bulmak mümkündür. Onun için şehrin fiziki yapısı sosyal ve iktisadi hayatı ile ilgili bölümlerde kullanılmıştır.

d- Kamil Kepeci Tasnifi

Kamil Kepeci başkanlığındaki bir ekibin BOA evrakı içerisinde meydana getirdikleri ve içinde maliye kalemleri ağırlıklı olmak üzere 6698 adet defterin bulunduğu tasniftir. Bu tasnifteki **divan kalemi** defterleri ve **ahkâm defterlerinde** yer alan Rumeliye ait kayıtların hepsi taranarak, Edirne ile ilgili olan hükümler tespit edilmiştir. Kepeci tasnifindeki ru'us kayıtları da incelenmiş, vakıflar ve hazineден maaş alan her sınıftan devlet memurunun kayıt edildiği bu defterlerden Edirne'de bulunan bir kısım görevlinin ücretleri tespit edilmiştir.

organların yapısı, karşılıklı münasebetleri, çalışma tarzları, fonksiyonları hakkında önemli kaynaktır. Müesseselerin teşkilatı ve işleyişi, hukuki prosedür hükümlerinin tetkikiyle anlaşılabilir. 2-Kompu ülkeler ile Kuzey Afrika, Balkanlar, Orta Doğu ve Güney Rusya'nın tarihleri açısından çok önemli bilgiler ihtiva eder. 3-Osmanlı Devleti'nin, gayrimüslim tebeası ile olan münasebetleri, azınlıklar hukuku, halkın sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının temini hususlarındaki yönetim politikası, ibadet ve âyin serbestisi, mâbetlerin inşası gibi konular mühimme defterlerinde çokça görülür. 4-Haç Organizasyonu, surre alayları, mukaddes beldelelere götürülen hizmetler, mühimme defterlerinde konu olarak ayrı bir yer tutar. 5-Osmanlı Kültür ve sanat faaliyetleri cümlesinden, imar ve iskân siyaseti, çevre ve belediye hizmetleri, sağlık ve eğitim işleri, geniş vakıf idarelerinin problemleri ve teftişleri bakımından da zengin malzeme ihtiva eder. 6-Sayıları hayli fazla olan ve Ordu Divanı'na tutulan mühimme defterleri, askeri tarih, harp tarihi ve lojistik hizmetler tarihi yönünden birinci elden kaynaklardır. Bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri genel Müdürlüğü, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560) <Özet ve Transkripsiyon>, Ankara 1993, s. XXIII

¹⁵Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992, s.96 vd.; Geniş bilgi için bkz. A. Çetin, a.g.e., s.28 vd.

e- Diğer Arşiv Vesikaları

Osmanlı arşivinde **Haslar Kalemi**, **Ali Emiri** tasnifi ve **Vakıflar** gibi diğer tasniflerden de konumuz gereği istifade edilmiştir. **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden** de konumuz gereği istifade edilmiştir.

B- ŞEHİR TARİHLERİ

Pehirlerin fiziki, sosyal ve iktisadi yönlerini ortaya koyan çalışmalar olan şehir tarihi çalışmaları kaza ve sancak çalışmalarında büyük önemi haizdir. Osmanlı Devleti'nin bir dönem başkentliğini dev yapmış olan Edirne şehri ile ilgili tarihler mevcuttur. Bu eserler çalışmada kullanılmıştır.

Edirne üzerine yazılan tarihi eserlerin başında Fâtiḥ Sultan Mehmet devri âlimlerinden olup tarih ve tıbbı vukufiyeti ile kabul edilen Beşir Çelebi'nin Hikayet-i Beşir Çelebi isimli eseridir¹⁶. Karamanoğlunun yanında bulunan Beşir Çelebi'nin ününü duyan Fatih, İbrahim Bey'den hekimi istemek üzere özel adam göndermesiyle başlayan risale de Edirne'de sarayın yapımından bahsedilmektedir. Ayrıca hikayede sırasıyla Edirne nehirleri, kalenin inşası ve Edirne'yi kafirlerden alan Saltuk Sultan'dan rivayetler ve I. Murad'ın Edirne'yi alması da yazılmıştır. Sık sık "nakildir, rivayet olunur ki" ifadeleri Hikayet-i Beşir Çelebi'nin; muhtelif menakıbnamelerden ve bazı rivayetlerden toplanmış bir derleme olduğunu ortaya koymaktadır¹⁷. Bu eserden Edirne Yeni Sarayı'nın yapılmasına dair rivayetler bulunmaktadır.

Edirne şehri hakkında yazılan eserlerin en önemlisi Abdurrahman Hibri Efendi'nin "**Enisü'l-müsamirin**" isimli eseridir¹⁸. Bu eser daha sonra Edirne hakkında yazılan bütün kitaplara kaynak olmuştur.

1604 yılında Edirne'de doğan Abdurrahman Hibri Efendi¹⁹ tahsilini İstanbul'da tamamlayarak doğduğu şehre dönmüştür. Edirne'de İbrahim Pâşâ, Saraciye, Eminiyeye,

¹⁶İ. H. Ertaylan, *Tarih-i Edirne Hikayet-i Beşir Çelebi*, İstanbul 1946

¹⁷T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-müsamirin", *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.78 vd.

¹⁸Abdurrahman Hibri, *Enisü'l-müsamirin*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitapları, Tarih, No: 68

Camii-i Atik ve Üç Şerefeli Medreselerinde müderrislik yapmıştır. Eserini yazarken devletin resmi kayıtlarından da istifade eden Abdurrahman Efendi, 1659 yılında Edirne'de vefat etmiş ve Yıldırım semtinde defnolunmuştur.

Farsça olarak yazılan Enisü'l-müsamirîn ondört bölümden oluşmuştur. İlk bölümde Edirne'nin fethini müteakip, Edirne Kalesi, pazar yerleri, çarşılar ve Edirne Sarayı tasvir edilmektedir. Üçüncü bölüm Edirne'de mevcut camiler, mescitler, imaretler ve namazgahlar, dördüncü bölüm ise medreseler dârü'l-kurra, hangah ve zaviyelere ayrılmıştır. Beşinci bölümde hanlar ve ribatları, altıncı bölümde hamamlar, yedinci bölümde Meriç, Tunca, Arda'nın evsafi, bahçeleri, köprüleri, çeşmeleri ve sebilleri anlatır. Sekiz ilâ ondördüncü bölümler arasında sırasıyla civardaki kasabalar, medfun olan meşhur ulema ve mutasavvıflar, Ertuğrul Gazi'den II. Mehmed'e kadar Osmanlı padişahlarının tercüme-i hâlleri ile fütuhatları ve hayratları, Edirne kadıları, Edirneli meşhur şairler ve edipler, bölgede cereyan eden mühim vakalar ve son bölümde şairlerin Edirne için yazdıkları şiirler yer almaktadır. Eserin yurt içinde ve yurt dışında çeşitli nüshaları mevcuttur²⁰. Bu çalışmada, Enisü'l-müsamirinin değişik yerlerde bulunan nüshaları arasındaki farklılıkları da ortaya koyup, kaynakın kritiğini de yapmış olan Dr. Sevim Üngün'ün basılmamış doktora tezinden istifade edilmittir²¹.

Edirne Bostancıbaşılarından Hacı Ali Ağa'nın oğlu olup Edirne'de doğmuş olun Örfi Mahmud Ağa'nın **Beray-ı Şehr-i Edirne** isimli eseri de Edirne şehir tarihi açısından önemlidir²². Mahmud Ağa, Edirne'de okuyup yetişmiş ve türlü hizmetlerde bulduktan sonra 1192'de yine Edirne'de ölmüştür. 1171-1176 tarihleri arasında

¹⁹ Abdurrahman Hibri hakkında geniş bilgi için bkz. S. Üngün, Abdurrahman Hibri ve Enisü'l-müsâmirîn, İstanbul 1972, s.14 vd.; Bursalı M. T. Efendi, Osmanlı Müellifleri III, 1299-1915, İstanbul 1975, s.35 vd.; F. Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (nfr. C. Üçok), Mersin 1992, s.234 vd.

²⁰ Türkiye içinde ve dışında bulunan nüshaları şunlardır; Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Kitapları, Tarih, No: 68; Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Kitapları, Tarih, No: 69; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 451; Viyana National Bibliotek, No:1052; Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Kısım No: 616; Edirne Selimiye Genel Kütüphanesi No: 2163/5 ("Tercüme-i Câmi-i Hikayât" isimli eserde parçalar halinde bulunmaktadır); Kahire, Hidiviye Kütüphanesi

²¹ S. Üngün, Abdurrahman Hibri ve Enisü'l-müsâmirîn, İstanbul 1972, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 9418 (Basılmamış doktora tezi); Ratıp Kazancıgil'in Edirne Kütüphaneciler Derneği tarafından basılan Enisü'l-müsamirîn isimli eserini gördük fakat tek bir nüshadan yararlandığından ve kendisinin de eksik olan yerleri Sevim Üngün'ün eserinden yararlanarak tamamladığını belirttiğinden Sevim Hanımın çalışmasını tercih edilmiştir. Ratıp Kazancıgil, Enisü'l-müsamirîn Edirne Tarihi 1360-1650, Edirne 1996

kaleme aldığı ve III. Mustafa'ya takdim ettiği Edirne tarihçesinin büyük bir kısmını Abdurrahman Hıbrî'nin **Enisü'l-müsamirin** isimli eserinden birçok yerde aynen kopye edilerek yazılmış halidir²³.

Edirne şehri hakkında diğer bir kaynak eserde **Ahmet Bâdî Efendi'nin**²⁴, XIX. yüzyılda meydana getirdiği **Riyâz-ı Belde-i Edirne** isimli eseri olup, üç ciltlik bir çalışmadır²⁵. İlk müsvette örneği, **Edirne Selimiye Kütüphanesi'nde** 2315/1-3 numarayla kayıtlıdır. Müellif tarafından yeni ilaveler yapılan ikinci sureti, **Bâyezid Devlet Kütüphanesi'nde** 10391, 10392, 10393 numaralarda üç cilt olarak muhafaza edilmektedir. Bâyezid kütüphanesindeki nüshadan çekilen bir mikro film, **Süleymaniye Kütüphanesi'nde** de mevcuttur. Ahmed Bâdî Efendi, eserini yazarken Osmanlı Tarihi kroniklerinden yararlanmıştı. Fakat, asıl yararlandığı temel kaynak, **Abdurrahman Hıbrî Efendi'nin Enisü'l-müsamirin** isimli eseridir²⁶.

Edirne hakkında eser vucuda getirmiş olan bir başka yazarda **Rıfat Osman Bey'dir**. 1874 tarihinde İstanbul'da doğan yazar, ilk ve orta öğreniminden sonra Kuleli Tıbbiye İdadisi ve Askeri Tıbbiyeyi okumuştur. Ülkenin değişik yörelerinde ve Edirne Askeri Hastehanesi'nde 10 Mayıs 1933 tarihinde ki ölümüne kadar röntgen mütehassısı olarak görev yapmıştır²⁷.

Rıfat Osman Bey'in titiz çalışmasının bir sonucu olan **Edirne Rehnüması** isimli eser dört bölümden oluşmuştur²⁸. Birinci kısımda coğrafi ve tarihi malumat ile Edirne kalesi ve mahalleleri tanıtılmaktadır. İkinci bölümde cami ve mescidler bulunmaktadır. Üçüncü bölümde hükümet konağına, dördüncü bölümde ise Edirne şehrinin meşhurlarına yer verilmiştir. Rıfat Osman Bey Enisü'l-müsamirin isimli eserden

²²Bu eser İstanbul üniversitesinde bulunmaktadır. Bkz. Örfi Mehmet Ağa, **Beray-ı Şehr-i Edirne**, İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları No: 3612; M. Tahir Efendi, a.g.e.III, s.6

²³O. F. Köprülü, "Cevri Tarihinin Mahiyeti ve Kıymeti", T D I/I, İstanbul 1949, s.62

²⁴Ahmet Badi Efendi, İbraillî Kaltak Kıran Mehmed Ağanın oğludur. 1255/1839 tarihinde Edirne'de Kirişane semtinde dünyaya gelmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş ve daha sonra eserini meydana getirdiği Edirne vilayeti tahrir ve vergi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Bkz. Rıfat Osman, **Edirne Rehnüması**, Edirne 1920 (1336), s. 98; Bursalı M. T. a.g.e.III, s.35

²⁵Ahmet Bâdî Efendi ve eseri hakkında bilgi için bkz. E. Güngör, "Ahmet Bâdî Efendi", **DİA. II**, s.46; F. Babinger, a.g.e., s.422

²⁶Bu hususu Badi Efendi mukaddimesinde de belirtmektedir. Ayrıca Bkz. S. Üngün, a.g.e., s.10

²⁷Dr. R. Osman, **Edirne Sarayı**, (Nşr. S. Ünver), Ankara 1957, s.XI.

²⁸Tosyevi Zade Rıfat Osman Bey, **Edirne Rehnüması**, Edirne 1920(1336)

yararlanmış ve bu eserin dibacesini kendi eserinin başına aynen almıştır. Daha sonraki dönemlerle ilgili verilen bilgi de bu çalışmanın konusunu aştığından sadece ele alınan dönemle daha sonraki dönemlere ait bilgilerin mukayesesi bakımından önemlidir. Osman Bey'in asıl ilgi sahası **Edirne Sarayı** olmuştur. Rıfat Osman Bey'in, "Edirne Sarayı" isimli eserinde, sarayın XVI. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar olan tarihi verilmektedir. Ayrıca bu çalışmasından sarayın, XX. yüzyılın başlarında durumu, Rıfat Osman Bey'in bizzat kendisinin yaptığı toploları da eklenmiştir²⁹.

Osman Nuri Peremeci', **Edirne Tarihi** isimli eserini meydana getirirken kaynak olarak, Enisü'l-müsamirin ve Riyaz-ı Belde-i Edirne isimli eserlerden yararlanmışır³⁰. Bu eserde, bazı bilgiler rivayete dayandığından dikkatli kullanılmalıdır. Fakat, Osman Nuri Peremeci'nin yaşadığı dönemde Edirne'de halen ayakta olan XVI. yüzyıla ait Osmanlı eserleri hakkındaki bilgileri de dikkate şayandır.

Edirne'nin fethinin 600. yıl dönümü nedeniyle yapılan sempozyum bildirilerinin yayımlandığı "Edirne Armağanı"nda yer alan makaleler de kullanılmıştır³¹.

C- GENEL TARİHLER

Osmanlı Tarihi'nin en önemli kaynakları arasında genel tarihler yer almaktadır. Tarihî hâdiseleri kayd ve zaptetmek için tayin edilen vekâyinüvisler³² yanında merak vesair gibi sebeplerle devlet görevlileri veya bir kısım kişilerin kendi başlarına meydana getirdikleri genel tarih kitaplarından, özellikle Edirne şehrinde vuku bulan siyasi mahiyetteki olayların aydınlatılmasında önemli ölçüde istifade edilmiştir. Bunlardan genel mahiyette olan **Tacüt-tevârih**³³, **Neşri Tarihi**³⁴, **Oruç Bey Tarihi**³⁵,

²⁹ Dr. R. Osman, *Edirne Sarayı*, (Nşr. S. Ünver), Ankara 1989

³⁰ O. N. Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939

³¹ M. T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ül Müsâmirin" *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.77-118; M. T. Gökbilgin, "Edirne Behrinin Kurucuları" *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.161-178

³² Vekayinüvisler hakkında geniş bilgi için bkz. B. Küttükoğlu, "Vekayinüvis", İ.A.XIII, s.271-287

³³ Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt'te-Tevarih I-V* (Nşr. İ. Miroğlu), Ankara 1979; Hoca Efendi veya Hoca Sadeddin hakkında geniş bilgi için bkz. Ş. Turan, "Sa'd-ed-din", İ.A.X, s.27-32; F. Babinger, a.g.e., s.137

³⁴ M. Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşri Tarihi I-II*, (Nşr. F. R. Unat-M. A. Köymen), Ankara 1987; Geniş bilgi için bkz. F. Babinger, a.g.e., s.41 vd.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi³⁶ ve Tarih-i Selânikî³⁷ en çok müracaat edilen kaynaklardır. Bunlar haricindekiler genel bibliyografyada gösterilmiştir.

Ç- SEYAHATNAMELER

Seyyahların yapmış oldukları geziler sırasında izlenimlerini kaydettikleri seyahatnameler tarih çalışmaları açısından önemli kaynaklardan biridir. Seyyahlar gitmiş oldukları yerlerde bulunan halkın dikkat etmediği ve kendileri açısından ilginç gördüklerini eserlerine kaydetmişlerdir. Bu bilgilerden hareketle halkın sosyal ve iktisadi bünyesi hakkında bilgi sahibi olmamız mümkündür. X. yüzyıldan itibaren, İbn Fadlan, Marco Polo, İbn Batuta ve Clavijo gibi seyyahların izlenimlerinin Türk Tarihi açısından ne kadar önem taşıdığı bilinmektedir³⁸. Seyyahların yazmış olduklarını kültür farklılığından doğabilecek yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için bilgi süzgecinden geçirip kullanılmalıdır.

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle beraber ülkeye Avrupa'dan gelen seyyah sayısında artış olmuştur. Osmanlı Devletine yapılan seyahatler, İstanbul'un fethiyle artmaya başlarken³⁹, Kanuni Sultan Süleyman döneminde en üst seviyeye ulaşmış ve XV-XVI. yüzyıllardan itibaren Avrupa'da seyahatnameler, haritalar ve portreler yayımlanmaya başlanmıştır.

³⁵ Oruç Bey, Oruç Bey Tarihi, (Nşr. Nihal Atsız), İstanbul 1972; Oruç bin Adil hayatı ve eseri hakkında bkz. F. R. Unat, "Oruç" İ.A. IX, s.418-419; Ayrıca bkz. F. Babinger, a.g.e., s.25 vd.

³⁶ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Nşr. A. Nihal Atsız), Ankara 1985; Aşıkpaşazade hayatı ve eserleri hakkında bkz. M. F. Köprülü, "Aşık Paşazade", İ.A. I, s.706-709; Geniş bilgi için bkz. F. Babinger, a.g.e., s.39 vd.

³⁷ Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595) I-II, (nşr. M. İpşirli), İstanbul 1989; Selânikî Mustafa Efendi'nin hayatı ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz., "Selânikî" İ.A. X, s.349-351

³⁸ Z. V. Togan, Tarihte Usul, İstanbul 1981, s.59

³⁹ İstanbul'un fethinden sonra buradan ayrılan ve büyük çoğunluğu İtalya'ya giden bilgin ve sanatçılar topluluğu, taraflı yaklaşımları ile Türkler hakkında Avrupa'da kötü bir intiba bırakmışlardı. Bunlardan bazıları, Osmanlıların elinde bulunan tutsak akrabalarını kurtarmak amacıyla, Avrupada para toplamaya başladıklarında, İngiltereye kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmışlardır. Bundan şu sonuç çıkmaktadır; XV. yüzyıldan itibaren, Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkilerin başlamasından sonra, İstanbul'a diplomatik veya ticarî görevle gelenlerden bazıları, ülkelerine döndüklerinde Türkler hakkında edinmiş oldukları intibaları yazmışlardır. Yazmış oldukları bu eserlerde taraflı olmakla beraber yaşadıkları tarihi olayları, törenleri, halkın günlük yaşantısını, giyim-kuşamlarını, anıtları, kendi kültürlerine yabancı olan bir ortamda görmüş oldukları farklılıkları anlatmışlardır. Seyahatnamelerin çoğunun birleştikleri ortak nokta; Türk Ordusu'nun düzeni, harp düzeni, sınıf farkı gözetmeme, sosyal düzen, din hoşgörüsü, halkın sade yaşantısı ve temizliğidir. Bkz.T. Reyhanlı, İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599), Ankara 1983, s.8

Avrupadaki kütüphanelerin bu gün en değerli koleksiyonlarını oluşturan bu eserler hakkında S. Yerasimos inceleme yapmıştır. Yerasimos, Avrupa kütüphanelerinde çalışmak suretiyle Osmanlı Devleti sınırları içinde seyahat etmiş ve bu izlenimlerini kaleme almış olan eserleri incelemiştir. Yerasimos, seyahatnamelerin içeriği ve takip etmiş oldukları yollar hakkında bilgi vermiş, ayrıca bu seyahatnameler üzerine yapılan çalışmaları da bibliyografya vererek mükemmel bir müracaat kitabı meydana getirmiştir⁴⁰. Yerasimos'un kitabı incelendiğinde görüleceği gibi, Edirne'den geçen ve şehir hakkında bilgi veren seyyah sayısı bir hayli fazladır. Avrupa kütüphanelerinin en güzel koleksiyonlarını oluşturan bu eserlerin pek çoğundan⁴¹ temin etmedeki zorluktan dolayı, yararlanma imkânı bulunamamıştır. Buna karşılık, **Evlıya Çelebi'nin kayıtları**⁴², **Hrand Andresyan'ın yayımlamış olduğu Polonyalı Simon Seyahatnamesi**⁴³, **H. Von Moltke'nin Türkiye Mektupları**, 952/ 1545 yılında Osmanlı Türkiyesini gezen **Hans Dernschwam'ın seyahat günlüğü** ve **Busbecq'in Türk Mektupları'ndan önemli ölçüde istifade edilmiştir**⁴⁴.

D- ARAŞTIRMA ESERLERİ

Bu çalışmada yararlanılan araştırma eserlerinin başında, XV ve XVI. yüzyılda tapu tahrir defterlerine göre, Paşa Livâsındaki vakıf, mülk ve mukataaları ortaya koyan T. Gökbilgin'in Paşa Livâsı isimli eseri gelmektedir⁴⁵. Gökbilgin'in bu çalışması, tamamen bir kaynak neşri olmayıp, tahrir defterlerine dayanılarak yapılan çalışmaların ilk örneklerindedir. Eserin ilk bölümlerinde 370 numaralı tahrir defterini esas alınarak verilen bilgiler 1529 yılına kadar gelmektedir. Vakıflar ve mülklerden bahsedilen

⁴⁰S. Yerasimos, *Les Voyageurs Dans L'empire Ottoman (XIV.-XVI: Siécles)*, Ankara 1991

⁴¹Bunlardan bazıları *Viaggio per terra 1558*, Marino Cavalli (1558-1560), Eduardo de Provisionali, Bonnet (1565-1566), Stephan Prawn, Thobion Trotscher (1569), Lambert Wyts (1572) şeklinde sıralamak mümkündür.

⁴²Evlıya Çelebi, *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi III-IV*, (Nşr. M. Zillioğlu), İstanbul 1986; Evlıya Çelebi hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. M Cavit Baysun, "Evlıya Çelebi", İ.A. IV, s.400-412

⁴³Edirne'deki Ermeni nüfusunu çok büyük abartıyla verdiği gibi diğer bir çok noktada da abartıları mevcuttur. Bkz. H. D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi, 1608-1619*, İstanbul 1964

⁴⁴H. Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, (Nşr. H. Örs), İstanbul 1969; Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Nşr. Y. Önen), Mersin 1992; Busbecq, *Türk Mektupları*, (Nşr. H. C. Yalçın), İstanbul 1539

⁴⁵M. T. Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952

bölümleri, 978/1570-1571 yılında yazılan 498 numaralı tapu tahrir defterinin okunup tasnif edilmesiyle meydana getirilmiştir. Buralardaki destekleyici bilgiler, sadece şahıslar hakkındadır. Gökbilgin, vakıflara ait vakfiyelerin suretlerini, çalışmasının ekler kısmında faksimile olarak vermiştir. Ayrıca, Gökbilgin'in Edirne ve Rumeli üzerine yazılan makalelerinden de yararlanılmıştır⁴⁶.

Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın, Osmanlı Tarihi'nin sosyal, ekonomik ve zirai meselelerinin ele alındığı makalelerinden istifade edilmiştir⁴⁷. Çalışmamızın hemen hemen her bölümünde istifade ettiğimiz makalelerinden Edirne civarında bulunan imaretlerin bilancoları üzerine yaptığı araştırma önemlidir⁴⁸. Edirne periyodik sicillerinden askeri kassam defterlerinin yayınlandığı ve bunların istatistiki sonuçlarının tablolar halinde verildiği çalışmaya sosyal ve iktisadi hayatla ilgili konularda sık sık müracaat edilmişlerdir⁴⁹.

Edirne üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınan **Prof. Dr. Tayyip Gökbilgin**'in kitap ve makalelerine de sıkça müracaat edilmiştir⁵⁰.

Edirne tarihi hakkında amatör bir ruhla çalışan ve çok değerli bilgiler derleyen araştırmacı **Oral Onur**'un çalışmaları da dikkate değerdir. Uzun yıllar Edirne ile ilgili her türlü malzemeyi derleyip toparlayan araştırmacı zengin bir arşive de sahip olmuştur. Çalışmalarında sürekli olarak yitirilen değerleri ön plana çıkarma uğraşısı dikkati çekmektedir. Bu gün için büyük bir çoğunluğu yıkılmış veya amacına uygun şekilde kullanılmayan eserleri fotoğrafları ve kitabeleri ile yayınlayan Onur'un çalışmaları bu açıdan önemlidir. Ender Bilar ile ortaklaşa yaptıkları çalışmada Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi fethinden günümüze kadar geçen süreç ele alınarak, Edirne'de bulunan çarşı ve

⁴⁶ M. T. Gökbilgin, "Edirne" İ.A. IV, s.107-128; M. T. Gökbilgin, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyâleti Livâları Şehir ve Kasabaları", *Belleten* XX/78, (Nisan 1956), s.247-285

⁴⁷ Ö. L. Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980

⁴⁸ Ö. L. Barkan, "Edirne ve Civarında Bazı İmâret Tesislerinin Bilancoları" *Belgeler, I/2*, (Temmuz 1964), Ankara 1993, s.321-325

⁴⁹ Ö. L. Barkan, "Edirne Askeri kassamına ait Tereke defterleri (1545-1659)" *Belgeler, III/5-6*, (Temmuz 1964), Ankara 1968

⁵⁰ Gökbilgin'in eserleri şunlardır; M. T. Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952; M. T. Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1957; M. T. Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", *Edirne, Edirne'nin 600. fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.161-178; M. T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-müsaminin", *Edirne, Edirne'nin 600. fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.77-118

yitirilen tarihi eserlerin durumu ortaya konmuttur⁵¹. Onur Edirne'de bulunan türbeler, mezarlık ve mezar taşları üzerine yaptığı çalışması da önemlidir. Bu çalışmada şehirdeki köklü bir Türk yerleşimini gösteren mezartaşları sadece okunmakla bırakılmayarak, fotoğrafları da yayınlanmış ve böylece çalışma bir kaynak neşri niteliğine kavuşmuştur⁵².

O. Onur, Edirne'nin Türkler tarafından fethinden itibaren bina edilen eserlerde bulunabilen bütün kitabeleri inceleyerek fotoğraflarını da yayınlamıştır. Çalışmada bina edilen eserlerin ilk kitabeleri ile daha sonra yapılan tamirlara ait kitabelerinden bulunabilenlerin tamamı yayınlanmıştır⁵³.

Onur'un bir başka çalışması da Edirne şehrinin su ihtiyacının giderilmesi için yapılan su yollarını ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Bu su yollarının günümüze kadar geçirmiş olduğu evreleri de eserinde dikkatli bir şekilde inceleyen Onur, çalışmasını su yollarını gösteren harita, kroki ve resimlerle daha da güçlendirmiştir⁵⁴. Bu çalışmalardan Edirne şehrinin fiziki yapısının ortaya konulduğu ikinci bölümde en geniş şekliyle yararlanılmıştır.

Son yıllarda Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi'nin Edirne üzerine yaptırmış olduğu çalışmalar basılmıştır. Bu çalışmalar daha çok derleme ve çeviri türünden yapılan çalışmalardır⁵⁵.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihine dair araştırmalarından da büyük ölçüde istifade edilmiştir⁵⁶. Bu çalışmada istifade edilen diğer araştırmalar genel bibliyografyada gösterilmiştir.

⁵¹E. Bilal-O. Onur, *Edirne Çarşılı ve Yitirilen Tarihi Eserler*, İstanbul 1985

⁵²O. Onur, *Edirne Türbeleri Mezarlık ve Evlad-ı Fatihan Mezarları*, Edirne 1994

⁵³Bu çalışmada Edirne'de bulunan çeşme, sebil, hamam, köprü, saray, cami, mescid, türbe, medrese, dergah, kervansaray, han, depo, hastahane, okul ve bu gün için ortadan kalkmış olan eserlerin kitabelerini de yayınlamıştır. Bkz. O. Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler -Tamamı-*, İstanbul 1972

⁵⁴O. Onur, *Edirne Su Kültürü*, İstanbul 1978

⁵⁵R. Kazancıgil, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi*, İstanbul 1992; R. Kazancıgil, *Edirne Sultan 2. Bayezid Külliyesi*, Edirne 1994; S. Özkan, *Edirnedeki Tarihi Eserlerin Dış Mekanlarında Seramik Malzemenin Kullanımı*, Edirne 1995

⁵⁶İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-III*, Ankara 1983; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I-II*, Ankara 1984; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ne Bursa'dan sonra bir müddet başkentlik yapmış olan Edirne şehri, Avrupa kıtasının doğusunda, Rumeli'nde Meriç ile Tunca nehirlerinin birleştiği düzlükte kurulmuştur. Edirne şehrinin de üzerinde bulunduğu alan, umumi konumu itibariyle geniş düzlükler ve basık tepelerle kaplı bir havza görünümünde olup bu düzlüğü batıdan Meriç vadisi ikiye böler. Yıldız dağları bu havzayı kuzey doğudan kuzey batıya doğru uzanmak suretiyle sarmakta ve burada havzayı batıdan kuşatan Rodop dağlarına yaklaşmaktadır. Havzanın doğusu geniş düzlüklerle çevrilidir. Saros körfezine doğru Cisir-i Ergene ve Keşan taraflarında yine yükseltiler mevcuttur.

Balkanların Adalar denizine ve dolayısıyla Akdeniz'e açıldığı iki tabii geçitten biri olan Meriç havzası içerisinde yer alan Edirne kazası topraklarının büyük bir bölümü tarıma elverişli olup bu verimli toprakları Meriç ve Tunca nehirleri beslenmektedir. Ayrıca Tunca, Edirne'yi tabii bir savunma çemberi içerisine almış gibidir. Bu nehrin Meriç'e kavuşmadan evvel çizdiği yay şehri kuzeyden, batıdan ve güneyden kuşatan bir hendek şeklindedir ki, bu durum ilk ve ortaçağda Edirne'nin savunmasını kolaylaştıran¹ unsurların başında gelmiştir. Hatta şehrin kuruluş sebebi de olmuştur denilebilir. Ona rağmen Edirne bölgesi çeşitli yönlerde geçiş noktası olarak önemli bir özelliğe sahiptir. Öyle ki, Meriç'e kavuşan vadiler, Edirne'nin bulunduğu mevki bir dört yol ağzı haline getirmiştir. Vadi boyunca İstanbul'dan Doğu Rumeli'ye ve Doğu Bulgaristan'a buradan da Tuna'ya, Kırım'a, genel olarak Doğu Avrupa'ya bağlanan yol, Arda vadisini takip ederek doğudan Avrupa'ya ulaşmayı sağlayan hemen hemen tek yoldur². Meriç nehrinin yukarı havzasından kara veya nehir vasıtasıyla getirilen malların büyük bir kısmı XVI. yüzyılda da,

1B. Darkot, "Edirne Coğrafi Giriş", Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.1 vd.; A. Erzen, İlk Çağ Tarihinde Trakya, İstanbul 1994, s.12 vd.

²Taechner Edirne şehrinin mevkiini, "I. Murad çok geçmeden 1361 yılı başlarında Constantinapolis'den Tuna'ya uzanan ana yol üzerinde önemli bir şehir olan Edirne'yi aldı" demek suretiyle ortaya koymaktadır. Bkz. F. Taeschner, "1453 Yılına Kadar Osmanlı Türkleri", (nşr. N. Ülker), Tarih İncelemeleri Dergisi V, (1990) s.292

Edirne'den itibaren nehir yoluyla denize ulaştırılırdı³. Ayrıca Edirne, İstanbul'u dolayısıyla Anadolu'yu Doğu Avrupa'ya bağlayan kadim ana yol üzerinde bulunması sebebiyle hususî bir ehemmiyet kazanmakta ve bu yolun İstanbul'dan sonraki ilk büyük merhalesini teşkil etmektedir⁴.

Edirne yöresinin en eski çağlardaki ahali hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır⁵. Ancak geç antik devre kadar bölge Traklar tarafından iskan edilmiş olup bu halka mensup boylardan Bettegeriler ile Odrisler'in yörede hakim olduğu umumiyetle kabul edilen görüştür. Bunlardan özellikle Odrisler'in Meriç ve Tunca ırmaklarının birleştiği yerde mukim olmaları, şehrin bunlar tarafından kurulduğu ihtimalini arttırmaktadır. Onun için Odrisler'den sonra bölgeye hakim olan Makedonyalılar döneminde şehir, Odris veya Odrisia adının değişmesi sonucu, Orestia/Orestias olarak anılmaya başlanmış olmalıdır⁶.

Edirne'nin M.Ö. 1400-1200 yılları arasında Akaların yayılma sahası içine girmesi ile bölgede Aka hakimiyeti başlamıştır. Uzun süre eski Grek hakimiyeti altında kalan Edirne, bu dönemde bir polis (şehir) olarak görülmemektedir. Edirne yöresi, I. Dareios'un M.Ö. 513 yılında gerçekleştirdiği İskit seferinden sonra Pers hakimiyetine girmiştir. Ancak bir müddet sonra Odrisia adıyla ilk Trak devletini kuran Odrisler hakimiyelerini yeniden tesis ederek bölgeyi ele geçirmişlerdir. M.Ö. 341 yılında II. Filip tarafından Makedonyaya ilhak edilen Edirne, daha sonraki

³ Meriç nehri ile denizin bağlantısını sağlayan Enez Limanı XVI. ve XVII. yüzyıllarda henz Meriç'in getirdiği taş ve kumla dolmamıştı. Bu sebeple Meriç nehrinin memba ile Adalar denizi arasındaki ulaşım küçük teknelerle rahatlıkla sağlanabilmekteydi. Bkz. K. Göçmen, "Enez Limanının Değişen Öneminde Meriç Deltasının Etkileri" *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, İstanbul 1973-1974, s.253-266

⁴ M.T. Gökbilgin, "Edirne", İ.A. IV, s.107; Balkanlardan başkent İstanbul'a gönderilen canlı hayvanlar, karayolundan gönderilmekteydi. Bu ticaretin İstanbul'a ulaşmadan önceki son durağı Edirne olmalıdır. Ayrıca Tekirdağ-Rodosçuk'tan başlayarak Edirne üzerinden Filibe'ye kadar uzanan oldukça işlek bir kara yolu bulunmaktadır. Bkz. S. Faroqhi, a.g.m., s.139; Bu yolun güzergahı kesin olarak belli değildir. Fakat, Edirne'ye varıldıktan sonra Meriç vadisini izleyerek Filibe'ye vardığı düşünülmektedir. Ayrıca, Kayık ve benzeri ufak gemiler Filibe'ye kadar çıkmaktadır. Bkz. S. Faroqhi, "İstanbul'un İlaşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16.-17. yüzyıllar)", *Gelişme Dergisi II*, Ankara 1981, s.141; P. L. İnciciyan, H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası" *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3 (1973-74), s.19; M. T. Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Līvāsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952, s.308; Edirne Hakkında genel bilgi için bkz. Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-a'lâm II*, Ankara 1996, s.808 vd.

⁵ Edirne çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda bulunan dolmenlere bakılarak yörenin tarihinin M.Ö. 5500-3500 yıllarına yani Kalkolitik Çağa kadar indiği anlaşılmaktadır; Edirne'nin M.Ö. 1200 (Trak kabilelerinin Trakya'ya geldikleri dönem) yıllarındaki durumunu aydınlatılacak olan ve Şevket Aziz Kansu'nun "Çardakaltı Prehistorik İstasyonu" diye adlandırıldığı yer, araştırma yapılan tek yerleşme yeridir. Bkz. A. Erzen, a.g.m., s.34 vd.; A. M. Mansel, "İlk Çağda Edirne", *Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.21 vd.

⁶ A. M. Mansel, a.g.m., s.21; "Edirne şehrinin bulunduğu yerde eski Trak kabilelerinden birinin açık bir şehir veya pazar yeri kurduğu sonradan bunun Makedonyalılar ve Romalılarca da genişletilerek kullanıldığı, bu gün hemen umumiyetle kabul edilen bir faraziyedir. Edirne'nin bulunduğu sahada en eski şehir Trak kabilelerinin en büyüklerinden biri olan Odrisler tarafından Meriç'in Tunca ile birleştiği yerde tesis edilmiştir. Makedonyalılar burasını Orestlerin bir kolonisi haline getirmişler ve bu şehre Orestia ve varoşlarına ise Gonno adını vermişlerdi. Şehrin daha önce Odrislere izafeten Odrisa veya Odrisya tesmiye edilmiş olması düşünülebilir." denilmektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin "Edirne" İ.A.IV, s.108 vd.'da; Bu hususta ayrıca bkz. A. M. Mansel, *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul 1938, s.5 vd.

dönemlerde Keltlerin (Galat) M.Ö. 280 yılında geçici istilalarına da maruz kalacaktır⁷.

M.Ö. 168'de Romalılar tarafından Makedonyalılardan alınan Edirne şehri sahip olduğu konum sebebiyle ordugâh-şehir, (castrum) olarak yeniden şekillendirilecektir. Böylelikle coğrafi şartların da sağladığı imkanlarla, Doğu ve Orta Avrupa'dan gelebilecek istila hareketlerine karşı dayanabilecek bir konuma sokulmuştur⁸. Dolayısıyla Edirne Romalıların yol sistemi içerisinde Belgrat (Singidunum), Niş (Naissus) ve Sofya (Serdica)dan sonra önemli bir noktada ortaya çıkan başlıca kalelerden birisini oluşturur⁹. Bu arada Roma İmparatoru **Hadrianus**, (117-138) stratejik önemi sebebiyle Orestia kasabasına kent statüsü vererek adını da **Hadrianopolis**¹⁰ olarak değiştirmiş bulunuyordu. II. yüzyılda, askerî kuruluşları ve silâh yapım yerleri ile Roma hakimiyetinde önemli bir üs durumuna gelen Edirne, aynı zamanda **Nymehea** adına yaptırılan tapınakla da dinî bir merkez olmuştur¹¹. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra da Doğu Roma'nın sınırları içinde kalacaktır. Bu dönem boyunca da şehir, Gotlar ile birlikte çeşitli Türk boylarının yani Hun, Avar, Peçenek ve Bulgar'ın akınlarıyla karşı karşıya kalmıştır¹². V. yüzyılda Atilla'nın kumandasındaki Hun atlılarının nalları altında ezilecek ve nihayet VI. yüzyılda Avarlar'ın taarruzlarına maruz kalacaktır¹³.

⁷ A. M. Mansel, a.g.m., s.22 vd.; A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara 1988, s.470

⁸ B. Darkot, a.g.m., s.4

⁹ G. Castellan, **Balkanların Tarihi**, İstanbul 1993, s.30

¹⁰ Böylece Edirne şehri Roma döneminde Hadrianopolis/Hadrianopolis/Adrianopolis adlarıyla anılacaktır. A. M. Mansel, a.g.m., 21 vd.; Edirne adının verilmesi ile ilgili değişik rivayetler vardır. Mesela Saltuk-nâme'de Hz. Muhammed'in Saltuk'a rüyasında verdiği kağıtta Türklerin bu şehre Edirne dedikleri kaydedilmiştir. Saltuk-nâme'de dünyaya hakim olmak için Edirne'ye şehri ele geçirmenin şart olduğu belirtilmektedir. Edirne adlı yayı çekilebilme ve dünyaya hükmedilecek de güçlü hanlara mahsustur. Bu yüzden Edirne şehri ele geçirilmelidir. Türklerde bir yay olarak "Edirne"nin kazandığı sembolik manâ ile bu şehrin diğer şehirlere üstünlüğü arasındaki münasebet de yine bu düşünceden doğuyor. Bu şehrin kutsal olduğuna dair diğer bir rivayetin de "yada taşı" ile ilgili olduğunu burada belirtmemiz gerekiyor. Saltuk-nâme'ye göre Umur Gazi kemerindeki yeşimi (yada taşı) Edirne kal'asına fırlatmıştır. Bkz. K. Yüce, Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevi Unsurlar, Ankara 1987, s.284; Saru Saltuk'un hayatı ve Rumeli'deki faaliyetleri için bkz. F. Babinger, "Sarı Saltuk Dede" İ.A.X, s.220-221; Eski Kazak, Kurguz ve Kalmuk destanlarına göre Edirne ancak hanların sahip olabildikleri bir yaydır. Müellife göre Osmanlı Devleti'nin ikinci pay-ı tahtı olan Edirne'nin destanlardaki yay olduğu türkolog ve mongolistlerden kimsenin hatırlama gelmemiş ve "Edirne" kelimesinin etimolojisi hala karanlıktır. Geniş bilgi için bkz. A. İnan, "Doğu Türk ve Moğol Folklorundaki "Edirne" Kelimesine Dair", Makaleler ve İncelemeler I, Ankara 1987, s.292 vd.

¹¹ Roma hakimiyeti sırasında kent, daha çok askerî faaliyetlere sahne olmuştur. Diocletianus (284-305) devrinde kurulan Hemimantus (Haemimontus) eyâletinin merkezi haline getirilen Edirne'de ilk siyasî ve askerî olay, imparatorluğa sahip olmak için çatışma halinde olan Constantinus ile Licinius arasında geçen savaştır. Bkz. S. Eyice, "Bizans Devrinde Edirne Tarihinde Başlıca Olaylar", Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.43

¹² 378 yılında Vizigotlar Bizanslılar arasında Edirne önlerinde yapılan muharebede Hunlar, Vizigotlarla beraber çarpışmalara katılacaklardır. Bkz. A. N. Kurat, Peçenek Tarihi, İstanbul 1937; Hunlar bu muharebeden sonra bugünkü Macaristan'a girmiştir. Bkz. A. N. Kurat, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1992, s.19; Ortaçağda Avrupada ve Balkanlarda bulunan Türklerin faaliyetleri hakkında bkz. S. Runciman, "Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler", Belleten VII/25, (II. Kanunuevvel 1943), s.45 vd.

¹³ O. N. Peremeci, a.g.e., s.9

Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'ya yönelik islâm yayılması ile meşgul olduğu zamanlarda, Balkanlara yerleşen Bulgarların sürekli tehdidi ile karşılaşan Edirne, bu dönemde adeta yeryüzünde en fazla istilâya uğrayan kentlerden biri durumuna gelmiştir. Bulgarların bu saldırıları IV. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar çeşitli aralıklarla sürüp gitmiştir¹⁴.

1036 yılından itibaren Oğuz baskısına maruz kalan Peçenekler Tuna nehrinden aşağılara inmek mecburiyetini hissettiklerinde Bizanslılar tarafından Balkanlarda, içlerinde Edirne şehrinin de bulunduğu bölgeye iskan edilmişlerdir¹⁵.

Haçlı seferleri pek çok defa Edirne üstünden gerçekleştirilmiş ve nihayet Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, Balkanlarda Sırlara ve Bulgarlara üstünlüğünü kabul ettirerek 1189 yılında bu şehri ele geçirmiştir¹⁶. Latinler, 1204 yılında İstanbul'da bir İmparatorluk kurarlarken Adriyatik kıyıları ile birlikte Edirneyi de Venediklilere vermişlerdir¹⁷.

1251'de Costantinapolis'te Latin hakimiyeti sona ererken, Edirne yöresi de Bulgar kralının hakimiyeti altına girmiştir. Bu sırada Anadolu'dan Rumeliye ilk Türk grubunun geçtiği görülmektedir. 1261 yılında Konya bölgesinden Rumeliye geçen bu Türk grubu "Konyarlar" olmalıdır¹⁸. Bu Türk grubu Edirne yöresine

¹⁴ Bu saldırıların ilki, 813 yılında Krum Han tarafından yöneltilmiştir. Bu saldırıda, I. Mikhael komutasındaki Bizans orduları, Edirne yöresinde ağır bir yenilgiye uğratılmış, bunun üzerine Krum Han, yürüyüşünü sürdürmüş, ama bu ilerleyiş, İstanbul surlarını aşamamıştır. Bulgarların başına bu günkü İstanbul'da eğitim görüp Bizans hayranı olarak yetişen Çar Simeon'un (893-927) geçmesinden sonra Bulgarların kaderi de değişecektir. Nitekim Simeon, Bizans tahtını da ele geçirmek için faaliyete geçtiği sırada genç VI. Constantine patrik tarafından imparatorluk tacı giydirilmiş, "basileus" ünvanını da almıştı. Sonrasında gelişen hadiselerle başlayan çarpışmalarda, Bulgarlar Selânik ile birlikte Edirne'yi de sınırları içine aldılar (Eylül 914). S. Eyice, a.g.m., s.43-46; Osmanlılardan önce 482 yılından itibaren Kutriger Bulgarları'nın, 1036 yılında Peçenekler'in, 1060 yılında Kumanlar'ın, 1064 yılında Uzlar'ın ve daha başka Türk boylarına mensup gurupların Tuna boylarına yerleştikleri çeşitli araştırmalar ve kazılardan anlaşılmaktadır. Bkz. A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s.53 vd.; Bizans, Bulgarlara karşı Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Peçenekleri, "tehlikeli olmağa başlayan bir barbar kavmi başka bir barbar kavim vasıtasıyla imha ettirmek" siyasetine uygun olarak kullanmağa başladı. Fakat Peçeneklerle Bizans'ın bu dostluğu uzun sürmedi. Bkz. A. N. Kurat, a.g.e., s.60; G. Castellan, a.g.e., s.37

¹⁵ Bunlardan bir kısmı da Anadolu'ya geçirilmiştir. Ancak bu yerleşmeden sonra boğazlar ve Balkanlar, Peçeneklerin tehdidi altına düşmüştür. Bizans Çaka Beyle kendisine karşı ortak hareket eden Peçenekleri bu defa Kumanlarla vurma girişiminde bulunmuştur. Anadolu'ya geçen Peçeneklerin 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans'ın yenilmesinde önemli rolleri vardır. Bkz. A. Nimet Kurat, a.g.e., s.63; Malazgirt savaşından sonra Balkanlarda Peçenek-Bizans mücadelesi hakkında bkz. Anna Komnena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, (nşr. B. Umar), İstanbul 1997

¹⁶ S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tahrihi III*, Ankara 1992, s.11 vd.

¹⁷ S. Runciman, a.g.e.III, s.110

¹⁸ Bizans kaynaklarına dayanılarak elde edilen bu bilgiye göre Rumeliye geçen Türkler Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Gıyaseddin Keykavus'un maiyeti ve taraflarıdır. Bkz. F. Dirimtekin, "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeliye Geçiş ve Yerleşmeleri", VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 25-29 Eylül 1970, Kogyre Sunulan Bildiriler II, Ankara 1973, s.577; M. T. Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1957, s.9-12; Y. Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten LIII/207-208*, (Ağustos-Aralık 1989), s.638; Keykavus'un Bizans'a sığınmasından sonra maiyetine Dobruca tahsis edilmiştir. bkz. H. İnalçık, "Rumeli", İ.A. IX, s.767; Bu arada İspanya'nın Katalon eyaleti halkından olup ücretli askerlik yapan ve "Katalanlar" diye anılan bir kitle 1302 yılında Doğu Roma İmparatorluğunun hizmetine girerek Anadolu Fütûhatında bulunan Türkler üzerine sevk edilmiştir. Anadolu'nun bir çok yerinde Türklerle karşı mücadele eden Katalanların reisi Roje dö Filor'un Edirne'de öldürülmesi üzerine 1308 yılında bu topluluk Gelibolu'ya yerleşmiştir. Anadolu'dan Rumeliye geçen Türklerle ortak hareket eden Katalanlar 1800 kişilik bir kuvvete

yerleştirilirken II. Bulgar krallığı da veraset ve Bogomilizm kavgalarından çok yıpranmış bulunuyordu. Neticede Kumanlar bu krallığı ortadan kaldırırlarken¹⁹, Edirne çevresini de hakimiyetleri altına almışlardır.

Bizans İmparatoru Mikhail'in ölümünden sonra, Saray Nazırı Kantakuzinos'un da desteklediği oğullarından Andronicos ile Bizans İmparatoru II. Andronicos (1282-1328) arasında taht kavgaları başladı. Bundan istifadeyle 1329 yılında Orhan Gazi'nin yetmiş gemi ile Tekirdağ'a gönderdiği ve birliklerin, Meriç nehrinin denize döküldüğü bölgenin yakınından karaya çıkan Osmanlı kuvvetleri, III. Andronicos birliklerine yenildiler²⁰. III. Andronicos'un ölümünden sonra küçük yaşta tahta geçen İonnes'e vekalet eden Kantakuzinos Edirne ve İstanbul'dan yeterli desteği görmeyince Dimetokaya çekilerek Aydınoğlu Umur Bey'den yardım istemiştir²¹. 1344'te Umur Bey'in yolladığı donanmanın Latinler'ce yakılmasından sonra Kantakuzinos, müracaat ettiği Orhan Bey'in gönderdiği beşbin askerin yardımı ile Edirne'yi alarak 1346 yılında taç giydi²². Daha sonra İstanbul'a girdi ve küçük imparator İoannes ile birlikte tahta çıktı. Bir süre sonra Osmanlılar ile arası açıldı ve Papa'ya baş vurarak bir Haçlı Seferi önerdi. Bu arada zor durumda kaldıkça yine Orhan Bey'den yardım istiyordu. Nitekim İmparator V. İoannes (1341-1391) ile olan anlaşmazlığı sırasında, Orhan Bey'den yeniden yardım istedi. Gelibolu'daki Çimbi kalesini Osmanlılar'a bırakmak şartıyla aldığı yardım ile Edirne'de kuşatma altında bulunan oğlu Matteos'u kurtardı.

Atina ve etrafına akın düzenlemişlerdir. Bu hareketlerden rahatsız olan Bizans ve Cenevizliler, Anadolu'ya dönen bu topluluğu Çanakkale boğazında imha etmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. F. Dirimtekin, a.g.m., s.577

¹⁹ Çok zor durumda kalan Bulgar kralı civardaki ormanlarda bir süre dolaşmak zorunda kaldı Bkz. G. Castellan, a.g.e., s.43

²⁰ F. Dirimtekin, a.g.m., s.577; Umur Bey ve Orhan Gazi'nin Rumeli'deki faaliyetleri için bkz. Enveri, *Düsturname-i Enveri*, (nşr. M. H. Yınanç), İstanbul 1929, s.28 vd.

²¹ III. Andronicos 1341'de ölümünden sonra, yerine oğlu İoannes geçtiyse de, yaşı küçük olduğundan, saltanata Kantakuzinos vekâlet ediyordu. Bu durumun, İstanbul ve Edirne'de kabul görmemesi üzerine Kantakuzinos, Dimetoka'ya giderek kendisini imparator ilan etti. Buna karşı çıkan Edimeliler, Bulgar Kralı Aleksandr'ı yardıma çağırdılar. Zor durumda kalan Kantakuzinos, Bulgar Kralı ile anlaştıktan sonra Sırlar'ın da yardımını sağlamak istediye de, sonuç alamamış ve Aydınoğlu Umur Bey'e başvurmuştur. Umur Bey, Kantakuzinos'a otuziki gemi ve yirmidokuzbin askerle yardım etti ve Dimetoka'ya gelen Bulgarları buradan çıkardı. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1982, s.133 vd.; Enveri, a.g.e., s.44 vd.

²² Bizans İmparatoru 1344 yılında Saruhan ve Aydınoğlu beylerinin gönderdiği kuvvetleri kafi görmediğinden Orhan Beyden yardım istemiş ve karşılığında kızı Theodora'yı Orhan Bey'e vermek suretiyle beş bin kişilik bir kuvvet ile yardım görmüştür. Kantakuzinos bu birliklerle Karadeniz sahillerindeki bütün şehirleri ele geçirmiştir. F. Dirimtekin, a.g.m., s.578; Bu kısım ilave için bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s.19; G. Ostrogorski, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1981, s.479; Ç. Uluçay, "Saruhanoğulları", *İ.A.X*, s.241; M. H. Yınanç, a.g.e., s.60

Kantakuzinos'un Orhan Bey'e bıraktığı Çimpe Kalesi'ne Osmanlılar yerleştiler²³. Bununla Rumeli'de Osmanlı fetihleri dönemi başlamış oluyordu. Osmanlılar 2 Mart 1354'te²⁴ meydana gelen depremden sonra başta Gelibolu olmak üzere, Bolayır ve Tekirdağ'a kadar olan Marmara Denizi kıyısında bulunan kaleleri ele geçirdiler²⁵. Bu doğal afetten sonra Gelibolu'da büyük hasar meydana gelmiş, depremden kurtulabilen Rumlar ise aniden bastıran yağmur ve kardan korunamayarak ölmüşlerdi. Rumeli yakasında meydana gelen bu boşluk Anadolu yakasından Türkmenler getirilmek suretiyle doldurulmuştur. Böylece Rumeli yakasında ilk kez Türk yerleşimi için harekete geçilmiş oluyordu²⁶. Kantakuzinos, Türkler'in Rumeli'de ilerlemelerinden kaygılanarak Orhan Bey'den, Osmanlılar'ın Gelibolu'yu terketmelerini istediye de bu öneri Orhan Bey tarafından kabul edilmedi. Onun üzerine Kantakuzinos'un Osmanlılar'a karşı Sırp ve Bulgarlarla birleşme girişimi de başarılı olamadı.

Aydinoğlu Umur Bey ve Osman oğlu Orhan Bey'in, Bizans İmparatoru Kantakuzinos'a gönderdikleri yardımdan sonra Türkler, verimli Rumeli topraklarını tanımışlar ve burada tutunabilmek için Edirne'nin taşıdığı önemi kavramışlardır. 1353 yılında Süleyman Paşa komutasındaki yirmibin kişilik kuvvetle Dimetoka'da Sırp-Bulgar ordusunu yendikleri zaman Osmanlıların amacı, Kantakuzinos ve oğlu Mateos'ı kurtarmaktan çok buralara yerleşme hazırlıklarını tamamlamaktı. Nitekim, kısa zamanda Marmara sahillerine yörükleri yerleştirdiler²⁷. Bölge'de Edirne ile İstanbul'un arasını kesmek için Malkara ve Keşan'ın alınmasıyla düzenli bir şekilde Edirne'nin fethine yöneltilen bu faaliyetler, Süleyman Paşa'nın ölümü ile ileri bir tarihe ertelenmek zorunda kaldı. Türkler kent önlerinden bir daha gelmek üzere geri çekildiler. Bu sırada Rumeli Kuvvetleri Başbuğuluğu'na getirilen şehzade Murad Bey, Türk ilerleyişini önce Edirne'nin çevresiyle ilişkisinin kesilmesi ve daha sonra ele geçirilmesi olmak üzere iki bölümde tasarladı. Bu plan gerçekleşirse, İstanbul'dan gelecek akın Lüleburgaz ve Çorlu'nun alınması ile önceden engellenmiş

²³ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.135 vd.; İç harp bittikten sonra İmparator Kantakuzinos Orhan Bey'e müracaat ederek on bin altın karşılığında Tzimpe (Çimpe) kalesinin geriye kendilerine verilmesini istemişlerdir. Gerek Orhan Gazi ve gerekse Süleyman Bey müzakereleri uzatmışlardır. Bkz. F. Dirimtekin, a.g.m., s.579

²⁴ Bu tarih 2 Mart 1353 geçmektedir. Bkz. F. Dirimtekin, a.g.m., s.580

²⁵ H. İnalçık, "Türkler (Osmanlılar)", A.İ. XII/II, s.290.

²⁶ F. Dirimtekin, a.g.m., s.580

²⁷ İ. H. Uzunçarşılı a.g.e.I, s.157; Âşıkpaşaoğlu Tarihi, (nşr. A. N. Atsız) Ankara 1985, s.51; Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşri Tarihi I, (nşr. F.R. Unat,-M.A. Köymen), Ankara 1987, s.154; "Hal Böyle olunca Aydıncık'tan adamlar geldiler. Gemilerle geçtiler. Rumeli tekbir sesteriyle doldu". Bkz. Oruç Bey, Oruç Bey Tarihi, (nşr. A. N. Atsız) İstanbul 1972, s.37

olacaktı. Dedeâğaç, İpsala ve Dimetoka'nın elde edilmesi ise, Sırp yardımlarının önünü kesecekti. Ancak Murad Bey bu tasarısını 1360 yılında, Orhan Gazi'nin ölümünü müteakip Osmanlı hükümdarı olduktan sonra gerçekleştirebildi²⁸.

Rumeli'de bulunan Osmanlı kuvvetlerinden Evrenos Bey'in birlikleri Malkara ve İpsala'yı, Hacı İlbey'in kuvvetleri de, Dedeâğaç kasabası ile limanını ve Dimetoka'yı aldı. İki tarafın güvenlik altına alınması ile Lüleburgaz'da toplanan komutanlar, mirmiran olan Lâla Şahin Paşa'nın Edirne üzerine yürütmesine karar verdiler. Hacı İlbey, Edirne'ye doğru harekete geçen askeri birliğe öncü olarak yola çıktı. Evrenos Bey kuvvetleri ise Dimetoka'nın batısında savunma tertibatı aldı. Edirne tekfuruna yardım sağlamak amacıyla Babaeski ve Pınarhisar arasında bulunan Sazlıdere mevkiine gelen Rum ve Bulgarlar'dan oluşan kuvvetin yenilmesi üzerine Edirne şehrini koruyacak kuvvet kalmadı. Bu arada Edirne Tekfur'u, Meriç nehrinin de kabarmasından yararlanarak kayıkla Enez'e geçmiş daha sonra maiyyeti ile beraber Sırbistan'a kaçmıştır. Onun üzerine şehir halkı, kale içinde oturmak şartıyla kenti Lâla Şahin Paşa'ya teslim etti(762/1361)²⁹.

Edirne'nin yönetimini Lâla Şahin Paşa'ya bırakan I. Murad, burada bir saray yapımına başlanması için gerekli emri vermiş ve bir müddet dinlenmek için Dimetoka'ya gitme hazırlıklarına başlamıştı³⁰. Bu arada Sultan Hristiyan ülkelerin elçilerinin de tebriklerini kabul etti³¹.

²⁸ İ. H. Uzunçarşılı, "Murad I", İ.A.VIII, s.588 vd.

²⁹ Edirne'nin ne zaman ve nasıl fethedildiği meselesi, son defa Bulgar tarihçisi A. Burmov ve İ. H. Uzunçarşılı tarafından tartışma konusu olmuştur. Burmov'a göre, Edirne, Çirmen, muharebesinde (26 Eylül 1371) hemen sonra, yani 1371 yılının Eylül sonlarında ve Ekim başlarında fethedilmiş olmalıdır. A. Burmov, "Türkler Edirne'yi ne vakit Aldılar?", (nşr. H. Eren) *Belleten XII*, 49 (1949), s.97-106; Edirne'nin fethi tarihini 764/1363 olarak gösterir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.163; Beldeceanu'nun Edirne'nin fethini 1369 göstermesine karşılık olarak, "Orhan Gazi Edirne'nin fethinde (1362) sağ idi" demektedir. Bkz. H. İnalçık, a.g.m., s.290; İnalçık, Edirne'nin fethi tarihi 1361 olarak kabul etmektedir. Bkz. H. İnalçık, "Edirne'nin Fethi (1361)" *Edirne, Edirne'nin Fethinin 600. Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.137-153; Ferudun Bey, *Münşeatü's-selâtin I*, İstanbul 1274, s.93; Oruç Bey Tarihinde; "Bu yıl içinde güneş tam tutuldu. Bütün yıldızlar görüldü. Edirne fethi olduğu hicretin 761'inde" (Hicretin 761'i milâdî 23 Kasım 1359-10 Kasım 1360 arasındadır. Bu da mümkün değildir.) *Oruç Bey Tarihi*, a.g.e., s.41; Solak-zâde, eserinde Edirne'nin fethinden sonra sultanın Edirne şehrini Lâla Şahin Paşa'ya bıraktığını kendisinin dimetokaya çekilerek dinlendiğini kaydetmektedir. "763 (1362) yılına girildiğinde, Evrenos Bey cihan padişahının fermanı ile Gümtülcine'nin fethine memur oldu." denilmektedir. Bu kayda göre de Edirne'nin fethi 1361 yılı olmalıdır. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi I*, (nşr. V. Çabuk), Ankara 1989, s.41; Edirne'nin fethi hadisesini anlatan Münecimbaşı geniş bir zaman dilimi göstererek 763/1361-1362 yılları arasında olduğunu belirtir. Bkz. Münecimbaşı Ahmed bin Lütfullah, *Camiü'd-düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, (nşr. A. Ağırakça), İstanbul 1995, s.105 vd.; "I. Murad çok geçmeden 1361 yılı başlarında Constantinopolis'den Tuna'ya uzanan ana yol üzerinde önemli bir şehir olan Edirne'yi (Adrianopolis) aldı. Bu olayın haneri 14 Mart 1361 de Venedik'e ulaştığında orada olumsuz büyük bir etki yarattıktan başka, ..." Ayrıca, yazar Avrupa tarihi açısından önemli olan bu olayın farklı şekillerde değerlendirilmesinin Osmanlıların kesin olarak şehri aldıktan sonra oraya yerleşmedikleri düşüncesini ortaya atmalarına yol açtığı iddiasında olup bu fikri de şu şekilde red etmektedir. "I. Murad'ın kısa bir süre Dimetoka şehrini kullandıktan sonra 1365'e kadar Bursa'ya önem yitmeden ikinci olan bir saltanat merkezi olarak bu Rumeli şehrini benimsediği bilinmektedir" Bkz. F. Taeschner, a.g.m., s.292 vd.

³⁰ Solak-zâde, I, s.42; Münecimbaşı Ahmed bin Lütfullah, a. g. e., s.109 vd.;

³¹ T. Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983, naklen S. Runciman, *The Fall of Constantinople, 1453*, London 1965, s.1

1363 senesinde Cenevizlilere altmışbin altın navlun verilerek mühim miktarda Türk göçmeni de Anadolu'dan Balkanlara geçirildi³². Bundan sonra Balkanların tamamında ciddi bir yerleşme siyaseti takip edildiği görülmektedir³³. Bu göç ve yerleşme hareketinde, Anadolu'nun fethinde olduğu gibi Alperenler, dervişler, âhîler öncülük ederek, feth edilen yerlerde ve daha ilerisinde zaviyeler kurarak köyler ve toplanma yerleri teşkil etmişlerdir³⁴. Çelebi Mehmed'in hükümdarlığı zamanında da Samsun ve Canik'in zabtından sonra Tatarlar, Rumeli yakasına sürgüne gönderilmiştir³⁵. Türk hakimiyeti dönemi başlayan Edirne'de, bu göçlerden nasibini almış olmalıdır. Franz Taeschner'e göre; I. Murad güney-doğu Balkan yarımadasına karşı yürüttüğü askerî hareket 1370 yıllarında sona ermiştir. Ege'den Karadeniz'e kadar uzanan Trakya'nın büyük bir kısmı Türklerin eline geçmiş ve böylece Bizans İmparatorluğunun Avrupa ile olan kara bağlantısı tamamen kopmuştur³⁶.

Türk hakimiyetinin ilk dönemlerinde Edirne şehri, siyasî olayların merkezi olmuştur. Bu dönemde Edirne, yavaş yavaş köklü bir değişmeye uğradı. Çirmen, Türk sınırları içine alınıp burada bir sancak kurulunca, Edirne savunma kalesi olarak büyük bir değer kazandı. Sefere giden ve seferden gelen Türk birlikleri burada dinleniyor ve her türlü lojistik desteği alıyordu. Böylece Avrupaya yapılan seferlerle birlikte Edirne şehri de büyüyüp geliyordu. Ayrıca Macar Kralı Yanoş komutasındaki Sırp, Boşnak, Eflak ve Macarlardan derlenen Avrupa ordusu, Sırp Sındığı'nda 26 Eylül 1371 tarihinde Hacı İlbey tarafından yenilgiye uğratılırken³⁷ daha 1365 yılında devletin başkentini Bursa'dan Edirne'ye nakletmiş olan³⁸ I. Murad aynı zamanda şehri saray, cami, medrese, vs. ilmî ve içtimaî müesseselerle süslemiş

³² İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.166

³³ H. İncalcık, "Türkler" İ.A. XII/II, s.291; Türklerin Anadolu'dan Rumeline geçiş ve yerleştikleri yerler, boylar, bazıların nüfusları hakkında geniş bilgi için bkz. M. M. Aktepe, "XIV. ve XV. Asırda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair," TM X, 1953, s.299-320; M. T. Gökbilgin, a.g.e., s.19 vd.; Y. Halaçoğlu, a.g.m., s.637

³⁴ Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, VD II, 1942, s.279-386; Barkan, Osmanlıların balkanlara gelişini yıllar öncesinden uzun süre Rusya'nın kuzeyinden geçen step yollarını takip edip Avrupa'ya gelen ve hala o dönemde de benliklerini yitirmeyen ve bir kısmı hristiyan olan Türklerle taze kan takviyesi olarak nitelemektedir. Bkz. Ö. L. Barkan, "Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri", Türkiye'de Toprak meselesi, Toplu Eserler I, İstanbul 1980, s.394

³⁵ Bu Tatarların yerleştikleri yere "Tatarpazarı" denilmiştir. Bkz. J. V. Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi II, (Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Kaynarca Muharebesine Kadar), İstanbul 1983, s.419

³⁶ F. Taeschner, a.g.m., s.293

³⁷ İ. H. Uzunçarşılı a.g.e.I, s.168; 26 Eylül 1371 tarihi geçmektedir. F. Tcher., a.g.m, s.293; Osmanlı Tarihinde Sırp Sındığı savaşı, Kosova Savaşı'ndan daha az önemli sayılsa da, Balkanlar'ın fethinde büyük bir adımdır. Sırp prenslikleri bir kere daha parçalanmış ve Osmanlı himayesini kabul etmişlerdir. Bkz. G. Castellan, a.g.e., s.63

³⁸ İncalcık, Osmanlı pâytahtının Edirne'ye nakledildiği fikrine karşı çıkararak Bursa'nın 1402 yılına kadar bu görevini sürdürdüğünü belirtmektedir. Bkz. H. İncalcık, "Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilât" Türk Dünyası El Kitabı I, Ankara 1992, s.460; H. İncalcık, "Türkler" İ.A. XII/II, s.290;

bulunuyordu³⁹. Sırp Sındığı'nda kazanılan kesin zaferin ardından Osmanlılar kısa zamanda Sırbistan'ın kontrolünde olan güney ve kuzey Balkanlardaki yerleri ele geçirdiler. I. Murad komutasında Edirne'nin kuzey bölgelerinde faaliyet gösteren Osmanlı ordusu bir süreden beri çevresi Türklerin elinde olan Sofya'yı da 1384 tarihinde ele geçirdi⁴⁰.

Yıldırım Bâyezid, hükümdar olduktan sonra Rumeli'de giriştiği savaşlarda Edirne'yi merkez edindi⁴¹. Burada kendi adına cami ve imaret (802/1399) yaptıran bu hükümdar zamanında, Bulgar krallığının 1393 yılında sona erdirilmesini müteakip⁴² kale dışında da mahalleler kurulmağa başlanmıştır⁴³.

Yıldırım Bâyezid'in 1402 yılında Ankara'da yenilmesinin ardından Edirne şehri, Osmanlı Devleti'nin siyasî hayatında büyük bir önem kazandı ve onun oğulları sıra ile Edirne'de padişahlıklarını ilan ettiler. İlk önce hükümdarlığını ilan eden Süleyman Çelebi oldu ve Ankara bozgununu izleyen günlerde Edirne'ye gelerek şehri kendisine saltanat merkezi edindi⁴⁴. Bu sırada İsa Çelebi de Osmanlı tahtı için Anadolu'da Çelebi Mehmed ile çarpışmaktaydı. İsa Çelebi, Ulubat yakınlarında mağlup olunca sığındığı Bizans İmparatoru yanında uzun süre kalmayıp, kardeşi Süleyman Çelebi'nin çağrısı üzerine Edirne'ye geldi⁴⁵. İki kardeşin birlikte

³⁹ İ. H. Uzunçarşılı a.g.e. I, s.170; "Halkın ve padişahların gayretleriyle hayır ve imaret binaları çoğalmış, mescit ve camiler sayısız hale gelmiş, medreseler, hanıgahlar, gelen ve gidenler için misafirhaneler, muallimhaneler, latif kâşaneler, zengin, dopdolu çarşı ve pazarlar, köprüler, hanlarla sözün kısası bu güzel şehir, islâmın doruğu ve Darü's-selâm'ın dengi olmuştur." Bkz. Hoca Sadettin Efendi, Tacü't-tevarih-I, (nşr. İ. Parmaksızoğlu) Ankara 1979, s.133

⁴⁰ Sofya'nı fethi tarihini 1384 veya 1385 başları olarak kabul edenler de bulunmaktadır. Bkz. F. Taeschner, a.g.m., s.294

⁴¹ Padişah'ın Edirne'deki sefer hazırlıkları, düğünler ve diğer faaliyetleri hakkında bkz. M. H. Yınanç, "Bâyezid I," İ.A.İI, s.370 vd.; Yıldırım Bâyezid savaşlardan vakit buldukça Edirne'ye gelerek avlanır ve eğlenirdi. Asya ve Avrupa'ya yapılan seferlere burada hazırlanırdı. Sırp kralının kızı Evdokya ile düğününü de burada yapmıştır. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.12; Yıldırım Bâyezid'in Rumeli fütühatındaki en büyük yardımcılarında biri de Malkara ve Keşan ve Meriç havalisi kendisine arpalık olarak verilen Paşa Yiğit'tir. Paşa Yiğit, Yıldırım Bâyezid ümerasından olup Saruhan Türkmen aşireti reisidir. Yıldırım'ın Rumeli fütühatında çok yararlık göstermiştir. Edirne'nin Keşan kazasında bir köy bu zatın malikânelerine havi olarak namına isim almıştır. Bu Paşa Yiğit köyünün yanında Yıldız Tepe'de bu zatın mezarı mevcuttur. Oğlu Turhan Bey Fatih Sultan Mehmet devrinin ümerasından olup Mora Seferi ile ünlüdür. Mezarı Kırık (Kırık) Kavak Köyünde yaptırdığı cami ve yanındaki türbede gömülmüştür. Geniş bilgi için bkz. E. Tekiner, "Tarihimizde Noksanlar Nasıl Tamamlanabilir", III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (15-20 Kasım 1943), Ankara 1948, s.462; Paşa Yiğit ve Rumelideki faaliyetleri hakkında bkz. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İFM/XIII, İstanbul (1951-1952), s.72 vd.; I Bâyezid döneminde Edirne'de geçen olaylar hakkında maddenin kısalığından olsa gerek pek bilgi bulamadığımız diyanet İslâm ansiklopedisinde Paşa Yiğit'in seferleri hakkında bilgi bulmak mümkündür. Bkz. H. İnalçık, "Bâyezid I", DİA, V, s.232 vd.

⁴² Balkanlarda ve Anadolu'da fütühatı aynı anda sürdürmeğe çalışan Yıldırım Bayezid'in Anadolu'da bulunmasından istifade etmek isteyen Bulgar Çar'ı John Şişman (1371-1393) Osmanlı hakimiyetinden kurtulmak istedi. Fakat Yıldırım Bayezid Bulgaristan'a gelerek bu girişime engel oldu. Çar Şişman merkezi Tinova'yı kaybetmenin yanında sığınmış olduğu Niğbolu Kalesinde kuşatılarak esir alındı ve tahtından edildi. Bu hadiseden sonra Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti haline getirildi. Bkz. F. Taeschner, a.g.m., s.296. Bulgaristan'da Osmanlı hakimiyeti tesis edilirken Balkanlarda bulunan devletler karşı politik, askerî ve dinî açıdan Osmanlı Devletine karşı koyabilecek güçte değillerdi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. G. Castellan, a.g.e., s.45 vd.

⁴³ O. N. Peremeci, a.g.e., s.12

⁴⁴ M. Neşri, II, s.431; Emîr Süleyman'ın vezir Ali Paş'nın tavsiyesi üzerine Edirne'ye gelerek burada adına hutbe okuttuğu ve şehri başkent yaptığı rivayet edilmektedir. Bkz. Solak-zâde, I, s.122

⁴⁵ Bizans imparatoru ile yapılan anlaşma sonucu İsa Çelebi Edirne'ye Süleyman Çelebi'nin yanına gönderildi. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı a.g.e. II, s.330

düzenledikleri ordu, İsa Çelebi'nin komutasında Anadolu'ya yürüdü. Süleyman Çelebinin büyük ümitlerle gönderdiği bu ordunun başarısız olması üzerine bizzat kendisi de Anadolu'ya geçmek zorunda kalmıştır. Çelebi Mehmedle ortak hareket eden Musa Çelebi'nin Edirne'yi ele geçirmesi üzerine tekrar Rumeliye dönmek zorunda kalan Osmanlı şehzadesi yakalanarak öldürülecektir. O arada Musa Çelebi de, Edirne'de padişahlığını ilân edecek⁴⁶ ve Temmuz 1413'te ölünceye kadar Edirne'de saltanat sürerek adına akçe kestirecektir⁴⁷.

Musa Çelebi'nin ölümü ile Çelebi Mehmed Anadolu'da sürdürdüğü saltanatını Edirne'ye taşıyarak elçileri burada kabul edip dostluk ve ticaret anlaşmaları imzalamıştır⁴⁸. Osmanlı Devleti'nin dağılan birliğini bu şehirde sağlamış ve burada ölmüştür⁴⁹. Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra Limni Adası'nda tutsak olan kardeşi Mustafa Çelebi (Düzmece Mustafa), İmparator Manuel tarafından serbest bırakılarak Rumeli'ye geçirildi. Bunun anlamı, Osmanlı tahtında II. Murad'a karşı bir rakip çıkarmaktı. Gerçekten de Mustafa Çelebi, Edirne'de hükümdarlığını ilan etti ve 1419'da adına para bastırdı. Üzerine gönderilen Bâyezid Paşa'nın kuvvetlerini de Edirne'ye bir konak mesafede bulunan Sazlıdere mevki'inde yenilgiye uğrattı. Ancak II. Murad'ın karşısında fazla dayanamayacak ve Anadolu seferinde yenilgiye uğrayarak, kuzeye doğru kaçmak istediği sırada yakalanıp Edirne'ye getirilerek Hisar Burcu'nda asılmak suretiyle ortadan kaldırılacaktır⁵⁰.

1422'de Edirne'ye gelen II. Murad, kent in onarımı ile uğraştı. Onun zamanında şehir hızlı bir gelişme gösterdi⁵¹. Edirne'de İsfendiyar Bey'inin kızı ile 1424 tarihinde

⁴⁶ Süleyman Çelebi, kendi adamlarının yardımı ile kaçtıysa da Babaeski yakınındaki Dügüncülü Köyü'nde yakalanarak öldürüldü. Bkz. M. Neşri, II, s.483-489

⁴⁷ P. Witte "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)", *Bellelen VII/27*, (Temmuz 1943), s.325-360; Musa Çelebi 813/1410 yılında Edirne'de kendi adına akçe kestirdi. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.339

⁴⁸ Raguza Cumhuriyeti, Sırp Despotu, Eflak Prensi, Yanya Dükası, Lakedemonya Despotu ve Ahaiya prensinin elçileri Venedik, Ceneviz ve diğer minasebette bulunan devletlerin elçileri de gelerek dostluk ve ticaret muahedeleri yenilediler. bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.348

⁴⁹ Osmanlı Devleti fetret devrinde kardeşler arasında ki mücadeleden büyük zarar görmüştür. Bundan dolayı Çelebi Mehmet'in ölümünde oğlu Murat'a haberci gönderilmiş şehirde bulunan askerlerin kargaşa çıkarmasından korkularak na' aşî sarayda bir köşeye oturtularak sarayın içoğlanlarından dördü arkadan ellerini hareket ettirmişler ve köşkün önünden geçmekte olan askere canlı olduğu gösterilmeğe çalışılmıştır. Bkz. J. V. Hammer, a.g.e. II, s.429; Çelebi Mehmed'in Edirne'deki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, "Mehmed I", İ.A.VII, s.496 vd.; İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.347 vd.

⁵⁰ Mustafa'nın yakalanıp öldürülmesi ve asılması onun saltanat ailesinden olmadığını göstermek için yapılmıştır bkz. M. Neşri, II, s.575-565; İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s.375-388; Çelebi Mehmed'in on üç yaşındaki oğlu Mustafa Çelebi, Hamid elinde ayaklanır bu hadiseye ise küçük Mustafa Çelebi Vakası denir. Bkz. H. İnalıcık, "Murad II", İ.A. VIII, s.599 vd.; J. V. Hammer, a.g.e.II, s.442 vd.

⁵¹ Edirne'nin imar faaliyetleri devrin kaynaklarında da geçmektedir. Bu konuda "Ve Edirne'de dahi bir cami' -i a' zam ve dâr ül-fakr bir imâret-i âliye ve dâr ül-hadis bir medrese ve mevlevihâne yaptırdı." Bkz. M. Neşri, II, s.679; "Edirne bunun zamanında imâr cihetiyle en yüksek dereceyi bulmuştur. Edirne'de Muradiye cami ile medrese, imaret ve dar-ül-hadis ve üç şerefeli denilen cami bunun zamanında yaptırdığı abidelerdendir." Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.450; Selânik'in fethinden sonra Sen Jan Batist Manastırı gibi bir kaç manastırı camiye çevirtmiş diğerlerini boş bırakmış ve mermerlerini söktürerek Edirne'de te'sis ettiği bir hamamın inşaatında kullanmak üzere göndermiştir.

"o zamana kadar Osmanlı Devleti'nde emsali görülmemiş" bir düğün ile evlenen⁵² II. Murad 1429-1439 yılları arasında, çeşitli yabancı elçi ve heyetleri burada kabul etti⁵³. Germiyan Bey'i Yakub Bey, ülkesini kızkardeşinin torunu olan II. Murad'a vasiyet etmek üzere Edirne'ye geldi⁵⁴. Onu Venedik, Ceneviz, Leh, Fransa heyetlerinin ve Balkan ülkeleri hükümdarlarının ziyaretleri izledi. II. Murad, bu parlak yaşayışı içinde "Ebü'l-hayrat" ünvanını alırken, Edirne de Dârü's-saltana sıfatına lâik görülecektir.

II. Murad, kenti bir askerî üs olarak değerlendirdi ve çeşitli seferleri buradan yönetmekle şehrin gelişmesine katkıda bulundu. Ancak Edirne-Segedin 848/1444 muahedesi imzalayan Padişah batı sınırlarını güvenlik altına alıp tahtı oğluna, genç Mehmed'e bırakarak Manisa'ya çekildi⁵⁵. II. Murad'ın bu inziva hayatı uzun sürmedi bir Haçlı Ordusunun Osmanlı sınırını geçmek üzere olmasının da etkisiyle tekrar Edirne'ye dönmek zorunda kaldı. Sultan Murad 10 Kasım 1444'de Varna'da büyük bir zafer kazanırken oğlu II. Mehmed'i de pay-ı taht kaymakamı olarak Edirne'de bırakmıştı.

849 Zilhicce/1446 Mart ayında Yeniçeriler ayaklanırken Bedesten'de çıkardıkları yangın Tahte'l-Kale'ya yayılıp büyüyerek çarşı civarındaki evleri tamamen kül etti⁵⁶. Bunun üzerine II. Murad, Edirne'ye dönerek yönetimi eline aldı ve bir daha da Edirne'den ayrılmadı. Bu arada oğlunu Dulkadir Beyi Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun ile evlendirdi⁵⁷. II. Murad otuz yıllık saltanatından sonra 1451 yılında Edirne'de vefat edecektir. Onun devrinde Edirne şehri büyük bir merkez

Antik Terna'nın (ılıca) nefis döşenmiş mermer levhaların Edirne ve Selânik'teki hamamların inşasında kullanıldığını da yazmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. J. V. Hammer, a.g.e II, s.470 vd.

⁵² J. V. Hammer, a.g.e.II, s.456 vd.

⁵³ Bu elçilerden biri de VI. Şarl'ın Yakın Doğu'ya gönderdiği temsilcisi Bertrandon de la Broquière idi. 1433 yılında Edirne'de II. Murad'ı görmüş ve onun adletine hayran kalmıştır. Seyyah Onun için "Eğer o istese bütün Hıristiyanlık âlemi ortadan kaldırır." ifadesini kullanmaktadır. Balkanlarda ve Anadolu'da bu adaletten en iyi şekilde kullanılması tebeanın devlete sıkı sıkıya bağlanmasını sağlamıştır. Bkz. Ş. Tekindağ, "Osmanlı İmparatorluğunun genişlemesinin Nedenleri", Atatürk Konferansları 1973-1974, Ankara 1977, s.31

⁵⁴ Edirne'ye gelen Germiyan Beyi'nin dönüşünde parası bitip yoldan gönderdiği elçi ile para istemesi üzerine II. Murad "Cenâb-ı Hakk Germiyan Beği'ni bize öyle bir kardeş olarak göndermiş ki, kendi irâdından başka bizimkileri de yiyor" demiştir. Bkz. J. V. Hammer a.g.e. II, s.465

⁵⁵ Bu konuda kaynak değerlendirmesi yorumlar ve geniş bilgi için bkz. F. Babinger, "II. Mehmed'in Fatih Olmazdan Önceki İlk Padişahlığı, II. Murad'ın Tahtı Terk Edişi ve Yeniden Cülûsu", (nşr. E. Mıntaş), Tarih ve Toplum I/4, s.10-12

⁵⁶ Yangından sonra yeniçeriler şehir içinden çıkarak Buçuk-Tepe'ye ordugah kurdular. "Buçuk-Tepe" adının verilisi Yeniçerilerin taşkınlıklarını önlemek için maaşlarında günlük yarım akçe artış verilmesinden dolayıdır. J. V. Hammer, a.g.e. II, s.496; E. Mıntaş, "1446 Edirne Yangını ve Buçuktepe Olayı", Tarih ve Toplum I/5, s.350 vd.

⁵⁷ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.450; Şehzade Mehmet Manisa'ya dönmeden önce Saruca Paşa'nın Dulkadirli Beyliğine giderek gelini alması ile 1450 yılında Edirne'de üç ay süren düğünü yapıldı. Bkz.J. V. Hammer, a.g.e. II, s.516

olarak gelişti ve mimârîde "imperial çağın" ilk eseri olarak kabul edilen üç-şerefeli camii⁵⁸ yapıldı.

Babasının ölümünden üç gün sonra tahta geçen II. Mehmed, Karaman Seferini müteakip Edirne'ye dönerek İstanbul'un kuşatılması için gerekli hazırlıkları başlattı. 1453 yılında Edirne, hem askerî ve hem de siyasi etkinliklerin merkezi haline gelmişti⁵⁹. Ayrıca Edirne bölgesi, İstanbul'un fethine kadar olan dönemde Anadolu'dan sürgün veya göçler yoluyla en çok nüfus alan bölge⁶⁰ fetihden sonra İstanbul'un iskanı için büyük miktarda Türk nüfus gönderen yerlerin başında gelmiştir⁶¹.

İstanbul'un fethi Edirne'nin hükümet merkezi olma üstünlüğünü sona erdirmiş fakat burası yine de padişahların süreklilik avları ve eğlenceler düzenlendiği bir şehir olması hasebiyle önemini muhafaza etmiştir. Bilindiği gibi Fatih Sultan Mehmed, çoğu seferlerini bu kentte planlamakta, komutanlarına da emirlerini buradan vermekteydi⁶².

Fatih Sultan Mehmed, Trabzon Rum Devleti üzerine hareket ederken, bütün Rumeli ile birlikte Edirne'nin muhafazasını İshâk Paşa'ya bıraktı. Trabzon'un alınmasının ardından Rum imparatoru Davit Komnenos, Edirne'ye gönderildi ve daha sonra Serez'e taşındı⁶³. Fatih'in Akkoyunlu Devleti üzerine düzenlediği seferde de Edirne'nin muhafazası için Şehzade Cem bırakıldı⁶⁴. Günlerinin çoğunu bu şehirde geçiren Fatih, Ragusa, Venedik, Ceneviz ve benzeri devletlerin elçilerini de burada kabul etmekteydi. Buna rağmen kendisi, Edirne ve Bursa şehirlerinde fazla bir şey yapmazken ümeranın buraları yeni eserlerle donatmalarını teşvik etti⁶⁵.

⁵⁸ Bkz. H. İnalçık, a.g.m., s.295

⁵⁹ Bu arada, İstanbul'un muhasarasında kullanılması düşünülen topların denemesi de Cihanntüma Kasrı önünde yapıldı ve muhasara için herşeyin hazır olduğu görüldü. J. V. Hammer, a.g.e.II, s.533

⁶⁰ Yıldırım Bâyezid oğlu Ertuğrul'a tuz inhisarı nizamlarına aykırı hareket eden Menemen ovasındaki göçebelere Rumeliye sürmek için gerekli tedbiri almakla görevlendirmiştir. "Filibe ve civarındaki halkın büyük bir ekseriyeti ve bilhassa Saruhanbeyli denilen kasaba sakinleri bu yörüklerin soyundan üremiştir. Bkz. "Ö. L. Barkan, a.g.m., s.67 vd.

⁶¹ İstanbul'a gönderilen Türklerin sayısı hakkında bilgi yoktur. Karaman'ın dışında İstanbul'a Türk nakledilen yerler Edirne, Bursa, Gelibolu ve Filibe'dir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s.154

⁶² Öyle ki Fatih Sultan Mehmed Belgrad muhasarasında başarılı olamayan ordusundaki kasvetli havayı Edirne'de yaptırdığı sünnet düğünleri ile dağıtmak istemiştir. Amasya'daki Şehzade Bâyezid ile Manisa'da bulunan Şehzade Mustafa'nın sünnet düğünleri gösterişli bir şekilde yapıldı. Bkz. J. V. Hammer a.g.e. III, s.671

⁶³ Bu konuda bkz. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s.55

⁶⁴ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s.98

⁶⁵ Kasım Paşa, Tunca sahilinde bir cami yaptırdı. Fatih'in kızı Ayşe Hatun ile zevcesi Sitti Hatun birer Cami yaptırdılar. Fatih'in de Edirne'de bulunan Sarayın yapımına katkıları olmuştur. Bkz. J. V. Hammer, a.g.e. III, s.821; Fatih devri olayları hakkında geniş bilgi için bkz. H. İnalçık, "Mehmed II", İ.A. VII, s.506 vd.

Şehirde yetişmiş sanatkarın özellikle mimarların Bizans imparatorunun yardım talebi üzerine İstanbul'daki Ayasofya'nın tamirini de yaptıkları görülmektedir⁶⁶.

Fatih'in ölümünden sonra tahta geçen Bayezid, Şehzade Cem olayının yatışmasını fırsat bilerek Edirne'ye gelmişti. 6 Şevval 887/18 Aralık 1483'te Yeni Saray'da Gedik Ahmet Paşa'yı katledip kayın pederi İshak Paşa'yı da vezire azamliktan azlederek Selânik Sancağına gönderdi. Bunun üzerine yeniçeriler ayaklanarak şehrin subaşısını öldürdülse de, hadise bastırıldı⁶⁷. 1484 baharında ise II Bayezid ölümsüz eseri külliyesinin temellerini bizzat atmıştır⁶⁸. Boğdan Seferinin başlangıç günlerinde yanan bedesten ve Tahte'l-Kala çarşılarını da kârgir olarak yeniden yaptırmıştır⁶⁹. Ayrıca 1494-1494 yılları arasında İspanya'kaçan önemli bir Yahudi göçmen grubu İstanbul, Selanik ile birlikte Edirne'ye yerleşmiştir⁷⁰.

Ağustos 1509'da Amasya, Tokat, Sivas, Çorum havalisinde başlayıp İstanbul ve Edirne'de de devam ettiğinden dolayı "küçük kıyamet" diye anılan deprem üzerine II. Bayezid, yine Edirne'ye geldi. On beş gün sonra yeni bir depremin olması üzerine Mimar Hayreddin, padişah için kısa sürede çatma ahşap bir konak yaptı. Bu depremde Tunca nehri taşarak halktan pek çok kişinin de telef olmasına yol açmıştır⁷¹.

Şehzade Selim cesareti ve verdiği kararlardaki sertliği ile kendisini göstermişti. Onun kardeşler arasındaki rekabetten dolayı etrafına topladığı askerlerle Rumeliye geçmesi Padişahı telaşlandırdı ve Edirne'ye hareket etti. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı da öncü kuvvet olarak gönderdi. Ancak Hasan Paşa, şehzade ile çarpışmaktan çekindi, kente geri döndü. Bunun sonucunda Edirne'de düzenlenen bir toplantıda Şehzade'ye Semendire sancağının verilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Selim'in bu karara karşı çıkması halinde Edirne'de sessizce oturmasına izin verilecekti. Şehzade bütün bu önerileri geri çevirmiş ve ardından çıkan yeniçeri ayaklanması

⁶⁶ Ayasofya'nın tamirati için Edirne'den gönderilen Mimar Ali neccâr'dır. Geniş bilgi için bkz. A. S. Boyar, "Türk ve Bizans Mimarisine Dair Mukayese," III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (15-20 Kasım 1943), Ankara 1948, s.698 vd.

⁶⁷ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.175 vd.

⁶⁸ C. Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilât, Tarih, İstanbul 1976, s.481; Padişah hemen sonra Boğdan Seferi için yola çıkmış, aldığı ganimetleri dönüşünde bizzat kendisinin yapımına başlattığı külliyesine harcamıştır. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.181 vd.; İ. H. Uzunçarşılı, "Bâyezid I", İ.A.II, s.396 vd.; Ş. Turan, "Bâyezid II", DİA, V, s.237; Bâyezid camii ve külliyesinin yapımı ile mimarî özellikleri hakkında bkz. S. Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", DİA, VI, s.42 vd.

⁶⁹ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.182

⁷⁰ Bkz. H. Tanyu, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler I, İstanbul 1976, s.144-145; B. Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Gayri müslim Teb'anın Yönetimi, İstanbul 1990, s.32 vd.; Avram Galanti, Türkler ve Yahudiler, İstanbul 1995, s.31

⁷¹ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s. 233; J. V. Hammer, a.g.e. III, s.1014-1015; 1492 ve 1502 yılları arasında olan veba ve kıtlık ile 1509 senesindeki deprem hakkında bkz. Ş. Turan, a.g.m, s.236

sonucu Osmanlı tahtına çıkmıştır. II. Bayezid yanına Selim'in, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile defterdâr Kasım Çelebi ve tabib olarak Ahî Çelebi denilen Mehmed bin Kemal'i tayin etmesiyle, Dimetoka'ya ikâmete giderken, Edirne yakınlarında Söğütlüdere'de öldü⁷².

I. Selim, Edirne'yi seven bir padişahı⁷³. Onun için kutlamaları burada kabul etti. Gerek İran, gerekse Memluk seferinin hazırlıkları⁷⁴ bu kentte yapıldı. İran seferine çıkarken oğlu Süleyman'ı Manisa'dan getirterek buranın muhafazasına bıraktı. Mısır seferi için de 1516 kışını Edirne'de geçirdikten sonra yola çıktı. Yine şehzade Süleyman'ı Edirne muhafızlığına bıraktı⁷⁵. Sultan Selim Memluk seferini müteakip Edirne'de bulunduğu sırada çıkan vebâ (tâûn) sonucu, çevrede bir kaç gün avlandıktan sonra İstanbul'a dönmüş ise de, Edirne'yi çok sevdiğinden yine bu şehre hareket ettiği sırada Çorlu'ya bağlı Sırt köyü yakınlarında 21 Eylül 1520 tarihinde öldü⁷⁶.

Kanuni Sultan Süleyman padişah olunca ilk seferi olan Belgrad Seferine Edirne'den başladı⁷⁷. Kanuni Sultan Süleyman devri kentin en çok gelişme gösterdiği dönemlerden biri oldu. Şehrin su yollarının yapımı da onun zamanında gerçekleşti. Kanunî Sultan Süleyman hemen hemen bütün kışlarını Edirne'de geçirmeyi adet haline getirmişti. Kentin etrafında kışlık av alanı da bu sırada oluşmuştu⁷⁸. Onun giriştiği avrupa seferlerinin önemli bir bölümü de Edirne'de hazırlanmıştır. Bu seferler esnasında Edirne'de bulunan yeniçeri odaları ve Eski Saray'da büyük değişiklikler yapıldı⁷⁹. Mohaç Muharebesi'nden sonra Budin'de perişan halde bulunan Yahudiler Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerine yerleştirildi. Bunlardan bir grubun 1554 yılında Edirne'ye geldikleri kaydedilmektedir⁸⁰.

⁷² Ölüm yeri olarak Tekirdağ'ın Çorlu ilçesi ile Edirne'nin Havsa ilçesine bağlı Abalar köyü ve Söğütlüdere Köyleri gösterilir. Bkz. Ş. Tekindağ, *Fatih'ten, III. Murat'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574) Ders Notları*, İstanbul 1977, s.104; Sultan Selim'in ölümü ile ilgili olarak zehirletildiğine dair görüşler de mevcuttur. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.245

⁷³ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.301

⁷⁴ Bu seferin hazırlıkları için bkz.

⁷⁵ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s.260 vd.

⁷⁶ J. V. Hammer, a.g.e. III, s.1169; Yavuz Sultan Selim ve faaliyetleri Hakkında Geniş bilgi için bkz. Ş. Altundağ, *Selim II*, İ.A.X, s.423 vd.

⁷⁷ Seferle askerlerin dışında ilk kez mollalar da katılmışlardır. Önce Edirne Medreseleri öğrencileri daha sonra onları örnek tutan Filibe ve Sofya Medreseleri öğrencileri katıldılar. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.312

⁷⁸ Busbecq, *Türk Mektupları*, (nşr. H.C. Yalçın), İstanbul 1939, s.37

⁷⁹ *Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi III-IV*, (nşr. M. Zıllıoğlu), İstanbul 1985, s.330

⁸⁰ H. Tanyu, a.g.e. I, s.146; 1529'da Edirne'de bulunan Yahudi cemaatları tahrir defterine yazılmıştır. Bu konuda bkz. TD 370, s.4; TD 494, s.84 vd.; TK KKA, TD 54, vr.k. 34/a vd.

Kanunî, 1548 yılında İran Seferine giderken Rumeli'nin muhafazası için taht kaymakamlığını oğlu Selim'e bırakarak onu Edirne'ye göndermiştir. Bu hadise İstanbul'un yanında Edirne'nin de önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Selim padişahlığı sırasında da av merakı yüzünden sık sık Edirne'ye gelmiştir. II. Selim kendisini çok üzen ve yeme-içmeden kesilip tamamen ibadete yönelmesine sebep olan İnebahtı yenilgisinin haberini de Edirne'de, Cezayir Beylerbeyi Uluç (Kılıç) Ali Paşa'nın gönderdiği haberciden almıştır⁸¹.

* * *

Roma İmparatorluğu zamanında önemli şehirlerden biri olan Edirne'nin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden itibaren, şehirde büyük gelişmelerin ortaya çıktığı yukarıda gösterilmeye çalışıldı. Öyleki XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde tam bir Türk-İslâm şehri haline gelen Edirne'deki gelişmeler, şehir merkezinin yerleşiminde ve nüfusunda meydana gelen değişimler ile buna bağlı olarak teşekkül eden yeni mahalleler ve sosyal tesisler de bu çalışmanın birinci bölümünü oluşturacaktır. Zira yapılan çalışmada Osmanlı Devleti öncesine ait Edirne şehrinde, kale ve içindeki mahallelerden başka bir şeyin kalmadığı anlaşılmaktadır. Halbu ki şehir Türkler tarafından imaret, cami, mescid, medrese, muallimhane, zaviye, hamam, köprü, su kemerleri, han, bedesten, çarşı ve pazarlarla donatılmıştır. Onun için, aynı zamanda başkent haline getirilen şehrin fiziki dokusuyla ilgili bilgiler de bu bölümde verilecektir.

Edirne şehrinin Osmanlı Devleti'nin idarî yapısı içerisindeki yeri ve kır iskan merkezlerindeki yerleşim ikinci bölümde ele alınmıştır. Fakat Edirne'de bulunan dört nahiyeden sadece birinin yönetim merkezinin olup diğerlerinin sadece birer isimden ibaret olması, bu bölümde söz konusu nahiyelerin mekan olarak belirli bir sınırının çizilmesine engel teşkil etmiştir. Ama Edirne'ye bağlı olan nahiyelerdeki köylerin nüfusları hesaplanarak kazanın tamamındaki nüfus ile bunların demografik özellikleri ortaya konulmaya çalışıldığı gibi bu bölümde Edirne şehri'nin İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı idarî yapısı içerisindeki yerinin belirlenmesine çalışılmıştır. Ancak, kaynak ve araştırmalarda da bu husustaki eksiklik hemen görülecektir. Ona rağmen Edirne'nin padişahlar için yazlık bir merkez olarak önemini koruduğundan hareketle idarî durumunun tanımlanmasına çalışılmıştır. Sonuçta tahrir defterleri ve şer'îye sicillerine dayanılarak Edirne'nin kaza görünümünde ama ikinci bir baş şehir

⁸¹ Ş. Turan, "Selim II", İ.A. X, s.434 vd.

konumunun da gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca burada görev alan yöneticilerle birlikte kadıların hepsi de bu bölümde tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinden biri olan Edirne'de sosyal hayatın ortaya konması amaçlanmıştır. Burada şehir merkezinde bulunan Müslim ve Gayrimüslim halk ile bunların yaşayışları gösterilmeye çalışılacaktır. Sosyal hayatın temelini oluşturan aile, aile bireyleri, evlilik ve çocuk sayıları ile yaşantıları ele alınacak halk ile yöneticiler arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. Ayrıca, vakıfların işleyişi ve sosyal işlevleri ile buralarda oluşan suiistimaller yine üçüncü bölümün konuları arasında yer almıştır. Buna bağlı olarak şehirdeki asayişsizliğe yol açan sebepler; hırsızlık, eşkiyalık hareketleri ve dinî alanda yapılan bir takım suiistimaller ile sosyal hayatın birer parçası olan ve mahkeme kayıtlarına yansıyan hukukî uygulamalar bu bölümün konularını teşkil etmiştir.

Dördüncü bölümde Edirne Kazasının zirai durumu ele alınmıştır. Bölgede bulunan tarım alanları, buralarda çalışanlar ve hukukî statüleri ortaya konulacaktır. Tahrir defterlerinden çıkarılan ve alınan vergilere göre yetiştirilen mahsül çeşidi ile bunların fiyatları da ayrı bir başlığı gerektirmiştir. Edirne kazasında bulunan ve işletilen toprakların tasarruf şekilleri, vakıf ile mülk araziler, dirlik olarak verilen has, zeamet ve timarların işletiliş şekilleri ile birbirlerine olan oranlarının ortaya konması da böyle bir bölümün teşkilini zaruri kılmıştır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne şehrinin iktisadî ve ticarî hayatı ise beşinci bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada, Edirne şehir merkezi ile çevresinde cereyan eden ticarî ve iktisadî faaliyetler incelenecektir. Şehrin iktisadî dinamiklerini göstermesi açısından çarşı ve pazarların işleyişi ile esnafların durumu da yine bu bölümün konuları arasındadır. Buna bağlı olarak Edirne'nin iaşesinin sağlanması, fiyat hareketleri ve ortaya çıkardıkları meseleler vs. gibi konularla bu araştırmanın ana bölümleri tamamlanmıştır. Ulaşılan neticeler sonuç bölümünde verilmeye çalışılmış, yörenin o dönemini tasvir eden bir harita ile çalışmaya esas teşkil eden kaynakların bazılarında seçilen örneklerin yer aldığı ekler bölümünü, bu araştırmadan istifadeyi kolaylaştıracak dizin takip edecektir. Eklerde mahalle vakıfları dipnotlu olarak verilmiştir. Bunu yapmaktaki amacımız metin içinde ortaya konulacak fazlalığı önlemek ve eklerde verilenlerin dipnotlarla kaynaklarını göstermektedir.

Bu araştırmayla XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne ile ilgili bütün meselelerin halledildiği sonucu çıkarılmamalıdır. Ama kaynakların elverdiği ölçüde bu meseleler, en azından tespit edilmeye çalışılmış ve daha sonra yapılacak araştırmalara ışık tutma gayreti içerisinde olunmuştur. Bu gerçekleştirilirken bazı eksiklerin hatta yanlışlarımızın olması tabiidir. Ancak bu araştırma hakkında bilinmesi gereken bir husus var ki, o da, hiç bir şekilde ilmi yöntemler ve onların ortaya koyduğu verilerin en iyi şekilde değerlendirilme gayretinin bir an olsun göz ardı edilmemiş olmasıdır.

I. BÖLÜM (EDİRNE ŞEHRİNİN YERLEŞİMİ)

A- YÖNETİM BİRİMLERİ

Osmanlı Devleti'nde bir dönem başkent olan Edirne şehrinin, devlet içinde farklı bir yeri ve yönetimi mevcuttur. Edirne'de, Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olarak kullanılan iki adet saray bulunmaktadır. Onun haricinde, İlkçağlardan beri şehrin kuruluş ve idari işleyişinde etkili merkezleri içerisine olması dolayısıyla Edirne Kalesi de bir yönetim birimi olarak kabul edilmiştir.

İlkçağlardan itibaren insanlar yerleşik hayata geçerken öncelikle varlıklarını muhafazaya, yani dışardan gelebilecek tehditlere karşı korunabilmeye büyük önem verdiler. Onun için yerleşim birimlerini mümkün olduğunca savunulması kolay mevkilerde kurdular. Bu yerleşim birimlerinin tabii savunma kolaylıklarıyla da yetinmeyerek, kendileri de bir takım yapılarla tedbirler aldılar. Meydana getirilen yerleşim birimlerinin etrafını derin hendeklerle çevirmek, yere çakılmış kazıklarla çit oluşturmak, nihayet aşılması güç duvarlarla yani surlarla kuşatmak bu tedbirlerden bazıları idi. Köy hayatından şehir hayatına geçişte ve bilhassa şehirlerin ortaya çıkıp, gelişip büyümelerinde bu tür surların büyük önemi haiz olduğu bilinmektedir¹. Ancak gerek surlar içerisinde, dışarıdan gelecek tehditlerde gerekse, içten gelebilecek tehlikelerde yeterince korunması gereken bölgeler daha muhkem bir iç kaleyle de çevrilmiştir. Bazı hallerde gelişmenin böyle bir iç kale etrafında yerleşme ile meydana geldiğini ve ortaya çıkan yerleşim birimlerinin bir sur içerisine alınarak şehrin savunma bütünlüğünün sağlandığı da görülmektedir.

İlkçağlardan itibaren varlığı bilinmekle birlikte Edirne şehrinin surlarla çevrilmesi Roma Kralı Hadrianus (M.S. 117-138) zamanında, şehir merkezinin önemli bir ordugah haline gelmesini müteakip mümkün olmuştur. Bu dönemde

1 H. Pirenne, insanlığın yaptığı ilk binaların kendisini koruma amacına yönelik olduğunu, zamanla buraların nüfus birikmesiyle, dini ve ekonomik merkezler hâline geldiğini bir toplanma merkezi olarak, kalelerin bu gelişmede büyük pay sahibi olduğunu kaydeder. Bkz. H. Pirenne, *Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticâretin Canlanması*, (nşr. Ş. Karadeniz), İstanbul 1982, s.46 vd.

Edirne müstahkem bir şehir olarak kurulurken Tunca'nın kuşattığı meyilli ve feyzandan korunmuş saha seçilmiş, kale bu sahanın batısında nehre yakın bir yerde inşa edilmiştir². Bu kaleyi oluşturan surlar haricinde ayrıca bir iç kalenin varlığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır³. Osmanlı Devleti'nin eline geçtikten sonra bir dönem başkent olması sebebiyle teşkil olunan yeni mahalleler ile şehrin surların dışına taşması bu surların oluşturduğu kalenin bir yönetim birimi olma konumunu değiştirmeyecektir.

a- Edirne Kalesi

Romalılar tarafından ikinci yüzyılda savunma amaçlı bir kale teşkil edecek şekilde inşa olunan Edirne surları, bilhassa Osmanlılar döneminde silah ve mühimmatın depolandığı ve bazı bölümlerinin zindan, tahıl mahzeni, hazine-i hassaya ait mallar ile bir takım belgelerin saklanması için kullanılan önemli bir mahal olarak dikkati çekmektedir⁴. Üç metre kalınlığında, altı metre yüksekliğindeki duvarlardan oluşan bu surlar takriben birer kilometre arayla yer alan dört kuleyi birbirine bağlamaktadır. Bu kuleler arasında da on ikişer burç bulunur⁵. Şehrin dört köşesinde bulunan kulelerden, kuzeyde yer alan "Büyük Kule" olarak adlandırılır. Edirne'nin fethinde, Türlerin şehre girdikleri yer olan kuzeybatıdaki kuleye verilen ad ise, "Yelli Burgaz"dır. Osmanlı Devleti zamanında vezir ve ümeranın bu kuleye hapsedildiği rivayet edilmektedir. Şehrin güneybatı bölümünde, Meriç nehri kıyısında olan kule, "Germe Kapı Kulesi"dir. Kalenin güneydoğu köşesinde bulunan

² M. T. Gökbilgin, "Edirne", İ.A.IV, s.107

³ Bu surları XVI. yüzyılın ikinci yarısında gören Busbecq, çevrelemiş olduğu alanın büyük olmadığından hareketle surların adeta bir iç kale olarak tasvir eder. Bkz. Busbecq, *Türk Mektupları*, (nşr. H. C. Yalçın), İstanbul 1939, s.37 vd.

⁴ Moltke, Edirne'ye batı tarafından yaklaşırken sur, kule ve alçak kırmızı damlı evlerin ilk görünenler olduğunu yazmaktadır. Bkz. H. Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, İstanbul 1969, s.26

⁵ Bu kulelerin tasviri için bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.115vd.; "Hisarın her duvarında onikişer kulesi vardır. Edirne Hisarı dört köşe ihdas olunmuştur. Her köşesinde birer müdevver kulesi vardır ki biri Üç-Şerefeli câmiî pişgâhında nümâyân olan büyük kuledir. Ve biri Yelli Burgos nâm mahalde vâki olan köşedir ki, bu kulleyi sâbıkda mahbus olup vüzerâ ve sâ'ir küberâdân habs lâzım gelenler anda hapsolunur imiş. Ve biri dahi Germe-kapu nâm mahalde olan kuledir ki kırk-elli hat ve mikdarı hisâr köşesinden münfasıl vâki olup tâ nehr-i Tunca'nın kenârında binâ olunmuşdur ki hisârın su kulesidir. Ve biri dahi halân zindan olan kuledir." Bkz. Abdurrahman Hıbrî Efendi, *Enisü'l-müsâmirin, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitapları, No.68, vrk.5a vd.*; Evliya Çelebi 160 burç olduğu kaydetmiştir. Büyük kule Evliya Çelebi'de Tahta ile kaplı olduğu için Kaplı Kule olarak yazılmıştır. Yine Yelli Burgaz Kulesi, Makedone Kulesi şeklinde belirtilmektedir. Germe kapı kulesi Manyas kulesi, Zindan Kulesi de Tevkîfhâne kule diye geçmektedir. Bkz. E. Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi III-IV*, (nşr. M. Zillioğlu), İstanbul 1986, s.329 vd. Evliya Çelebi'de abartılı olması muhtemel rivayete göre, surlar etrafında onikişer adet beden ve bu bedenlerin hepsinde mazgallar bulunmaktaydı. Evliya Çelebiye göre surların etrafında o devirde halâ kalıntıları duran hendekler mevcuttur. Bkz. E. Çelebi, III-IV, s.330; Hans Dernschwan, surların önünde hendek olmadığı kaydedilmiştir. Bkz. H. Dernschwan, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (nşr. Y. Önen), Mersin 1992, s.45 Surlarda bu kadar beden ve mazgalların bulunması, Edirne Kalesi'nin baştan beri savunma amaçlı yapıldığını göstermektedir.

ve Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı tarihe kadar zindan vazifesi gören kuleye de, "Zindan Kule" denilmekteydi.

Edirne şehir surlarının dokuz kapısı vardır⁶. Bu kapılar; Kule Kapısı, Top Kapısı, Kafes Kapısı, Keçeciler Kapısı, Oğrın Kapı, Manyas Kapısı, Tavuk Kapısı, İğneciler Kapısı ve Orta Kapıdır⁷.

b- Saraylar

Saraylar devletlerin yönetim merkezleridir⁸. Edirne'nin fethinden sonra I. Murad, burada Osmanlı yönetim merkezini teşkil edecek olan sarayını surun dışında, Kavak Meydanına yaptırmıştır. Edirne şehrinin fethinden sonra kalenin kuzey bölümünde ağırlıklı olmak üzere Müslüman yerleşimi görülmektedir. Kalenin çevresinde kısa zamanda oluşan Müslüman mahalleleri, şehri çevreleyen surları yeni teşkil olunan Edirne şehrinin ortasında bırakmıştır. Şehrin dışındaki yerleşim, Yıldırım Bâyezid'in 1402 yılında Ankara muharebesinde Timur'a yenilmesinden sonra Anadolu'dan gelen göçlerle kısa zamanda daha geniş bir sahayı kaplayacaktır. Bu genişleme, II. Murad devrinde 1421 yılından itibaren artarak devam etmiştir⁹. O sebeple I. Murad'ın yaptırdığı sarayın mahalleler arasında kalmasından dolayı, Tunca

⁶ A. Hibrî Efendi, a.g.e, vrk.5b vd.; Ayrıca bu kapıların tasviri için bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.115; Kaynaklarda kale kapıları hakkında farklı bilgiler mevcuttur. E. Çelebi'de, Balık Pazarı Kapısı, İğneciler Kapısı, Zindan Kapısı, Manyas Kapısı, Mihal Kapısı ve Top Kapısıdır. Bkz. E. Çelebi, III-IV, s.330; "Tavuk kapı, İğneciler, Balık Kapı, Orta Kapı, Kule Kapısı, Topkapı, Kafes Kapı-Keçeciler Kapısı, Uğrın Kapı ve Manyas kapı" şeklinde açıklanmaktadır. Bkz. R. Osman, Edirne Sarayı, (nşr. S. Ünver), Ankara 1989, s.11

⁷ Kule Kapısı, Büyük kulenin yanında olduğu için bu ismi almaktadır. Ali Pâşâ Çarşusunun önünde olan Ketenciler Pazarına açıldığı için ketenciler kapısı da denilmektedir. Top kapısı, Sultan II. Murad Han tarafından Kalenin iç tarafındaki tophâne yanında Alaca Hamam'ın (Çifte Hamam) inşasından sonra açılmıştır. Ağaç Pazarına açılmaktadır. Kafes Kapı; Mihal köprüsü tarafına açılırdı. Etrafında kadınlara has hapis hâne bulunduğundan bu isimle anılmıştır. Keçeciler kapısı; Kalenin dışında keçeciler bulunduğundan bu isimle anılır. Kapının açıldığı kalenin içinde kazancılar olması dolayısıyla kazancılar kapısı diye de anılır. Bkz. 26 Muharrem 964/29 Kasım 1556 tarihli belgede Edirne'de Kazancılar kapıcısı hakkında hüküm bulunmaktadır. Bkz. K.K. 215, s.148; Oğrın Kapı; Germe-kapı'nın bulunduğu tarafda dar ve gizli bir kapı idi. Manyas Kapısı, Dârü'l-hadis Camii' i ardına açılmaktadır. Kuzeye açılan kapıdır. Manyas Kapısından 885/1480 yılından itibaren resim alınmaktadır. Bkz. M. T. Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952, s.115; 935/1529 yılında Manyas kapısının mukataa geliri 10000 akçedir. Bkz. TD 370, s.5; 978 yılında Mukataa olarak 5250 gelir elde edilmiştir. Bkz. TD 494, s.99; TK.KKA, TD 54, vrk41a; Tavuk kapısı, doğu tarafına Tahte'l-kale'ye açılır. Eskiden tavuk pazarı burada kurulduğundan bu isimle anılır. Bkz. "Amma hala ekseri harâb olup hemân bir kaç meyve fûrûş dükkanları kalmışdır. Sebeb-i tesmiye gâliba şehri Edrene'nin semiz tavuğu ki meşhur u ma' rûfdur. Ekser ol semtde fûruht olunmasıdır." Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e, vrk.5b vd.; Tavuk kapısı 22 Cemaziyelevvel 964/23 Mart 1557 tarihli Edirne kadısının merkeze göndermiş olduğu sicil suretinde geçmektedir. Burada Mısırlı Mehmed bin Ahmed Asker namı ma' ribiyi katletmiştir. Bkz. MD 2, s.232 h.2077; 14 Cemaziyelevvel 974/27 Kasım 1566 Edirne Hisar'ının kapılarında Tavuk Kapısı'nda kapıcı olan Pervane bin Abdullâh'ın beratı hüküm te'cedid olunmak buyruldu. Bkz. K.K. 220, s.181; İğneciler Kapısı; Bit pazarına açılması dolayısıyla bu ismi almıştır. Daha sonraları İstanbul kapısı diye anılmıştır. Balık Pazarı Kapısı da denilmektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.115; Orta Kapı; Ali Pâşâ Çarşusuna açılmaktadır.; Tosyevizade Rifat Osman, Edirne Rehnûması, Edirne 1336, s.13 vd.

⁸ Saray, Türk medeniyetinin yayıldığı bütün ülkelerde öteden beri hükümdarın, şehzadelerin, umumi valilerin, ümeranın ikametgahları için kullanılmış büyük mekanlardır. Bkz. M. T. Gökbilgin, "Saray", İ.A. X, s.20

⁹ H. İnalçık, "Murad II" İ.A. VIII., s.612

nehri kıyısında yeni bir saray inşasına başlandıği görülmektedir.

1- Eski Saray (Saray-ı Atık)¹⁰

Edirne fethedildiği zaman, kale içinde Manyas Kapısı yakınında bir saray bulunmakta idi¹¹. I. Murad, bu sarayı beğenmeyerek kale haricinde 1365-1366 yıllarında bir saray inşasını başlatmıştır¹². Bu sarayın yapımının 1367-1368'de bitmediği, Tacü't-Tevârih'teki; "hünkâr, Edirne Sarayı daha bitmemiş bulunduğundan, Dimetoka'da kışlamış", ifadesinden anlaşılmaktadır¹³. Abdurrahman Hıbrî'nin Edirne Sarayı arsasının, 996/1587-1588 senesinde Selimiye Camiine verildiğine dair olan kaydına dayanılarak, sarayın Kavak Meydanı'na yapıldığına işaret edilmektedir¹⁴.

Yıldırım Bâyezid devrinde ilâveler yapılan saray, oğlu Musa Çelebi'nin, Edirne'deki kısa saltanatı süresinde de genişletilmiştir¹⁵. Kuzeye açılan demir bir kapısı bulunan sarayda, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1541 yılındaki Macar Seferi¹⁶ dolayısıyla büyük değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle saray 40000 yeniçeri ve 6000 gılman-ı hâssı hazır tutmak için dîvân-hâne-i âli ve hâs oda, büyük ve küçük

¹⁰ Edirne sarayları konusunda bir araştırma yapan Rıfat Osman Bey'in, "Edirne Sarayı" isimli eseri bu konudaki en ciddi çalışmalardan birisidir. Bkz. R. Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989; Ayrıca Edirne Sarayı hakkında geniş bilgi için bkz. E. A. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481) III*, İstanbul 1973, s.234 vd.; Edirne Sarayı hakkında bkz. S. Eyice, "Edirne (Mimarî)", *DİA*, X, s.431 vd.

¹¹ M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.116; . R. Osman, a.g.e., s.11'de "Edirne Fatihî Birinci Sultan Murad Han Dimetoka'da kalmıştır; Eğer Bizans asarından Edirne'de saray bulunsa veya mevcut saray ikamete müsait olsa idi Dimetoka'da temdid-i ikamete lüzum görülmez idi". denilmekte ise de M. T. Gökbilgin'in kaydı daha doğru görünmektedir.

¹² R. Osman, *Edirne Rehnûması*, Edirne 1920, s.88; M. T. Gökbilgin, *İslâm Ansilopedisine yazdığı saray maddesinde I. Murad'ın Dimetoka'da, Yıldırım Bâyezid'in Edirne'de saray yaptırdığını yazmaktadır*. Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.205

¹³ Bkz. H. Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih-I*, (nşr. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 1979, s.135

¹⁴ Sarayın arsası 996/1588 senesinde Selimiye Camiine dahil edilmiştir. "Ve bu câmi'-i şerifin arsası 996 senesinde Sarây-ı Atık'ten ifraz olunmuşdur." Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e, vrk.10a; Ahmed Badî Efendi eserinde Murad Hüdavendigâr'ın Selimiye Cami'nin bulunduğu arsa üzerini sarayını inşa ettirdiğini ve saraya ait olan Çifte Hamamı'nın kalıntılarının hala günümüze intikal ettiğini bildirmekte ve bu hamama Saray Hamamı denilmesini sarayın burada yapıldığına delil göstermektedir. Bkz. Ahmed Badî Efendi, *Riyazı Belde-i Edirne II*, Bayezid Kütüphanesi No.10392, s.2; M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.116; Edirne Eski Sarayı için bkz. R. Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.16-20; E. Çelebi, III-IV, s.352

¹⁵ M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.116; Rıfat Osman Bey Tarih-i Ata'dan naklen Yıldırım Bâyezid devrinde yeni saray yapıldığına dair görüşün mümkün olmayacağını Tunca kıyısında yapılan sarayın Sultan II. Murad'a ait olduğunu yazmaktadır. Bunun ancak iki şekilde izah edilebileceğine ileriye sürmüştür. Birincisi, Yıldırım Bâyezid'in Saray-ı Atike bir daire veya ilâve yaptığını, ikincisi ise; Edirne meşhur semtlerinden Kurşunlu Fırın'da Küseç Balaban mescidine yakın Şifa Hamamı yakınlarında havasının güzelliği dolayısıyla bir kasır inşa etmiş olması muhtemeldir. Geniş bilgi için bkz. R. Osman, a.g.m., s.14

¹⁶ Kanuni Sultan Süleyman'ın 1541 yılında gerçekleştirdiği seferdir. Bu sefere tarihimizde Engürüs Seferi denilir. Geniş bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1983, s.337vd.; M. T. Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, X, s.125 vd.

hazine, kiler, doğancı ve seferliler odalarıyla donatılmıştır¹⁷. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman, sarayı devlet kademelerinde görev alan yöneticilerin yetiştirildiği enderun haline getirmiştir¹⁸. Bu sarayın hamamı da mevcuttur¹⁹.

Selimiye Camiinin yapılması, saraya zarar vermemiş olmalıdır. Çünkü, camiinin yapılmaya başlandığı 976/1568-1569 yılından sonra da saraya ilâveler yapıldığı anlaşılmaktadır. Aralık 1570 tarihinde saray fırınının yandığına dair gönderilen yazıdan sonra yeni bir fırın yapılması hususunda yazışmaların başladığı anlaşılmaktadır²⁰. 25 Ekim 1571 tarihli Edirne Kadısına ve Nazır Halil Bey'e, Saray-ı Atik Ağası Mehmed'in mektup göndermesi üzerine yazılan hükümde Eski Sarayın fırınının dışarda olduğu ve gerekli olan ekmeğin dışardan alınmasının mahzurlu bulunduğu bildirilmiştir²¹. 982/1574 yılında, Eski Saraya, acil olarak acemi oğlan istenmesi, ele alınan dönemde de sarayın bütün işlevlerini devam ettirdiğinin bir delilidir²². Eski Saray'da bulunan tabipler²³, 997/1588-1589 yılında da görevlerine devam etmekteydiler²⁴.

2- Yeni Saray (Saray-ı Cedîd)

Edirne'nin fethinden önce av yeri olan ve şehrin kuzey-batısındaki mıntıkada halktan uzakta ibadet edebilmek I. Murad, için bir tekke yaptırmıştır²⁵. Tunca Sarayı,

¹⁷ E. Çelebi, III-IV, s.352

¹⁸ R. Osman, *Edirne Rehnâmı*, Edirne 1920, s.17

¹⁹ E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976, s.136

²⁰ Fırın yapılmasıyla ilgili ilk yazı 13 Recep 978/11 Aralık 1570 tarihlidir. Bkz. MD 14, s.699 h.1008

²¹ Bu hükümde, saray fırınının dışarda olması dolayısıyla ekmekçilerin kontrol edilemediğini ve bazı fesad ehlinin bulunabileceği bildirilerek Padişah Edirne'de kışladığında lazım olan ekmeğin pişeceği büyüklükte bir fırının saray içine yapılmasını emretmiştir. Bkz. MD 12, s.473 h.907; 7 Rebiyülâhır 979/29 Ağustos 1571 tarihli mimar başına ve hassa emini Halil'e yazılan hükümde Edirne Eski Sarayında ordunun kışlaması müyesser olduğuna işaretle hassa-i hümayunuma dahi yetecek miktarda ekmek biçirecek bir fırın inşa edilmesi ve bunun için ne mikdar akçe lazım olduğunun bildirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 12, s.495 h.949; Selh-i Safer 979/24-30 Haziran 1571 tarihli Mimar başına ve hassa emini Halil Bey'e yazılan hükümde de Saray Ağası Mehmed'in müracaatı üzerine bir ekmek fırını yapılması ve bu hususta söz konusu iki görevlinin saray mahalline giderek fırının nerede yapılmasını kararlaştırmaları istenmektedir. Bkz. MD 14, s.979 h.1456

²² 3 Muharrem 982/25 Nisan 1574 tarihinde Yeniçeri Ağa'sına yazılan hükümde Bosna'da acemi oğlan devşirmekle görevlendirilen yaya başlarından acil olarak acemi oğlan istenmesi hakkında. Bkz. MD 24, s.171 h.461

²³ 21 Recep 963/1 Haziran 1556 tarihli hükümde Darü's-şifada tabib-i sani olarak yevmi on akçe ile görev yapan Mevlâna Muslihiddin görülmektedir. Adı geçen tarihten itibaren Muslihiddin onüç akçe ile Saray-ı atik tabibliğine atanmış yeri de reisül-etibba olan Bedreddin'in arzı üzerine Mevlânâ Mehmed'in nakli uygun görülmüştür. Bkz. MD 2, s.87 h.903

²⁴ 10 Cemaziyelevvel 997/27 Mart 1589 Edirne'de Eski Saray'da yirmi akçe ile tabib-i sani olan Mehmed öldüğünden yerine Sultan Bâyezid Darü'l-kurrasında ondört akçe ile tabib olan Hüsam'a verilmiştir. Bkz. A.RSK 1469, s.19

²⁵ İ. H. Ertaylan, *Tarih-i Edirne, Hikâyat-ı Beşir Çelebi*, İstanbul 1946, s. 8 vd.; Abdurrahman Hibri'de Hikayat-ı Beşir Çelebi'den verilen örnekte I. Mehmed ile Beşir Çelebi arasında geçen bazı konuşmalar nakledilir. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e, vrk.7b vd.; E. Çelebi, III-IV, s.352

Hünkâr Bahçesi Sarayı ve Edirne Sarayı gibi isimlerle anılmasının yanında, vesikalarda "Sarayı Cedîd-i Âmire" şeklinde de geçmektedir²⁶. Sarayın büyük kısmı, Edirne'nin kuzey-batısında Bülbül Adası ve Tavuk Ormanı denilen sahada inşa edilmiş olup, Tunca nehrinin her iki kısmına da köşkler, kasırlar ve müteferrik binalar yapılmak suretiyle teşkil edilmiştir²⁷. Bir bölümü Tunca nehrinin ikiye bölünmesiyle meydana gelen adacıkta inşa edilen sarayın bu kısmına, "Sarayı İçî" denilmektedir²⁸. Tunca nehrinden saraya bağlantı, Saraçhane Köprüsü ile sağlanmaktadır. Bu saray Topkapı Sarayı'ndan daha geniş bir sahada kurulmuş olup, daha sonra bu saraya örnek teşkil edecektir²⁹.

II. Murad'ın, Tunca nehri kenarında bir köşk yaptırmasıyla başlayan saray yapımı, onun ölümü ile II. Mehmed tarafından tamamlanmış ve her padişahın yeni ilâveler yaptırmasıyla genişlemiştir³⁰. Kanuni Sultan Süleyman, Alman Seferi³¹ sırasında kışı burada geçirince saray oldukça müzeyyen bir hale getirilmiştir³². Bu sarayın birimleri arasındaki bağlantı köprülerle sağlanmakta olup, sarayın en gösterişli yapısı "Cihannüma Kasrı"dır. Bu kasrın yanında, "Kum Kasrı" inşa edilmiştir³³. Padişahlar, bazen kış aylarını bu kasırlarda geçirerek, av partileri düzenlerlerdi³⁴.

Sarayı İçî'nde sürekli yenilemeler ve ek inşaatlar devam etmiştir. 975/1568 yılında bir köşk yaptırılırken³⁵, 977/1570 yılında da sarayda çalışan acemi oğlanlar

²⁶ M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.117

²⁷ E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.136; R. Osman, a.g.e., s.89vd.

²⁸ Bkz. M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.117

²⁹ O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s.292; "Sarayı adı verilen yerlerdeki Edirne Sarayı ise İstanbul'dakinin düzen bakımından bir benzeri olup oradaki bölümlerin eşleri burada da bulunuyordu. Yalnız Edirne Sarayı İstanbul'dakine nazaran daha geniş bir sahaya yayılmıştı. Burada yüzondokuz oda, 21 divahâne, 22 hamam, 13 mescid, 16 büyük kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 matbah ve 14 kasır bulunduğu ifade edilmektedir". Bkz. S. Eyice, a.g.m., s.432

³⁰ S. K. Yetkin, *İslâm Mimarisi*, Ankara 1965, s.234

³¹ Kanunî Sultan Süleyman'ın Viyana Kuşatmasından sonra Ferdinand'ın Macar Beylerini de Osmanlılara karşı ayaklandırmaya çalışması ve Budin'i muhasara altına alması üzerine ertesi yıl 1532 senesinde Kanunî Osmanlı Ordusu ile Ferdinand üzerine yürüdü. Bu sefere tarihimizde Alman seferi denilmektedir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.331-335; M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.123 vd.

³² Edirne süslemelerini, Muradiye'de üç Şerefeli'de ve İnce zevklerle bezenmiş saraylarının en göze çarpan yerlerinde buluyoruz. Bkz. S. Ünver, "Edirne'de Mimarî Eserlerimizdeki Tabii Çiçek Süslemeleri Hakkında", VD, V, 1962, s.15; E. Çelebi, III-IV, s.352-354

³³ O. Aslanapa, a.g.e., s.292

³⁴ Busbecq, a.g.e., s.119

³⁵ 8 Zilkade 975/5 Mayıs 1568 tarihli olup hassa hazine emini Halil'e gönderilen hükümle Edirne'de Sarayı Amirede köşk bina olunmasına dair emir ferman buyurulmuştur. Bu emir gereğince köşkün muaccelen ikmal eylenmesi ve ne kadar yerinin yapıldığının bildirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 7, s.475 h.1367; MD 7, s.475 h.1368

için bir de hamam inşa edilecektir³⁶.

Zaman zaman av ve sefer gibi değişik sebeplerle kullanılan Edirne Sarayı, saray halkının İstanbul'a gitmesiyle boşalmakta ve kapıları kilitlenip mühürlenmektedir. Korumasının ne şekilde yapıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca sarayın, kapalı olduğu dönemlerde mühürlerinin hırsızlar tarafından sökülerek içinden bazı eşyaların çalındığı da bilinmektedir³⁷.

Saray İçinde bulunan has bahçeler, değişik dönemlerde düzenlemeye tâbi tutulmuşlardır³⁸. Kurak geçen yaz günlerinde, saray bahçelerini sulayan Tunca nehri, kış günleri ve ilkbaharda taşmak suretiyle bahçelere zarar vermektedir³⁹. Bu nehrin yol açtığı zararların önlenmesi için yapılan setler dahi, sel baskınlarının önüne geçememiş ve bu setlerin tamiratları için külliye miktarda paralar harcanmıştır⁴⁰. Yaz günlerinde has bahçeleri sulamak için, aşırı miktarda suya ihtiyaç duyulduğundan Tunca nehri üzerine yeni dolaplar inşa edilmiştir⁴¹. Edirne'de bulunan has bahçeler yanında, Çömlek, Bosna ve İsmailçe köylerinde de miri bahçeler bulunmaktadır⁴².

Sarayın içme suyu, şehrin içme suyu şebekesinden sağlanmaktadır. 1003/1595 yılına kadar saraya şehir suyundan yedi lüle ayrıldığına ve bu tarihten itibaren suyun

³⁶ Bkz. 4 Şevval 977/12 Mart 1570 MD 9, s.50 h.136

³⁷ 16 Şevval 979/2 Mart 1572 tarihinde Edirne kadısına gönderilen hükümdar odaların hassa harcı emini tarafından kilitlenip mühürlendiğini fakat saraydarın mühürleri sökülüp esbab çıkardığının itiltilmesi üzerine bunun araştırılması istenmektedir. Bkz. MD 18, s.120 h.261

³⁸ 15 Cemaziyevvel 980/23 Eylül 1572 tarihinde Edirne Bostancı başısı Hızır Ağa "mektup gönderip bundan akdem emrile hassa bahçeler meremmat olunup tamiri için otuzbeşbin akçe verilip cümlesi sarf olunup hassa bahçe ile Mamak bahçesinde olan ağaç künklerin tamiri lazımdır. Zamanı geçtikten sonra külli harç olur. Şimdiki halde 5000 akçe ile olur deyu arzetmeğin 5000 akçe verilmek buyruldu". denilmektedir. Bkz. K.K. 225, s.91

³⁹ 17 Muharrem 973/15 Ağustos 1565 tarihinde Edirne kadısına, Bostancıbaşısına, hassa harcı eminine yazılan hükümdarın anlaşılacağına göre, Bosna köyü denilen ve yanından Tunca nehri geçen hassa bahçelerde nehir taşması sonucu bahçe kapısı önünü sel yarmış ve bahçelere zarar vermiştir. Bu seddin yeniden inşası hakkında. Bkz. MAD 2775, s.111; 25 Cemaziyelâhır 976/15 Aralık 1568 MD 7, s.955 h.2630

⁴⁰ 5 Safer 973/1 Eylül 1565 tarihli Edirne Kadısının müracaatı üzerine Edirne Bostancıbaşısı ve Edirne Hasna Harcı Eminine yazılan hükümdarın, selde Bosna Köyü'ndeki hassa bahçelere zarar veren Tunca ve Meriç önüne set yapılması istenilmektedir. Bu sed için ne mikdar akçe lazım olduğunun yerinde tesbit edilmesi sonucu, Benna zerağı ile 800 zira' olucağı tahmin edilen seddin 255000 akçe masrafa yapılabileceği merkeze bildirmiştir. Ayrıca köprü'nün muhafazası için 200 zira' yeri taş ile 600 zira' yeri için cümle levazimat 189800 akçe tahmin olunmuştur. Bunun için 180000 akçe verilmiş 200 zira' yeri köprü hıfz için istihkam ile taş yaptırın bahçe canibinde olan 600 zira' yere çalı ve hatıl ile yaptırılması hakkında Bkz. MAD 2755, s.223; 15 Cemaziyevvel 980/23 Eylül 1572 tarihinde "Edirne Bostancıbaşısı Hızır Ağa mektup gönderip bundan akdem emrile hassa bahçeler meremmat olunup tamiri için 35000 akçe verilip cümlesi sarf olunup hassa bahçe ile Mamak Bahçesinde olan ağaç künklerin lazımdır. Zamanı geçtikten sonra külli harç olur şimdiki halde 5000 akçe ile olur deyu arzetmeğin 5000 akçe verilmek buyruldu." Bkz. K.K. 225, s.91

⁴¹ Gurre-i Ramazan 984/22 Kasım 1576 tarihinde Edirne Bostancıbaşısına gönderilen hükümdarın, "iç saray yanında emri şerif ile ihdas olunan hassa bahçenin bir çift dolabının olduğunu ve Bahçe-i Hıdırlık'ta ziyade müzayaka çekildiğini bunun önlenmesi için yapılması lazım gelen dolap için 10000 akçenin kafi geldiği haber vermişsin. Buyurdum ki hassa bahçe mahsûlatından kafi mikdar akçeyi alıp zikrolunan dolabı yaptırın..." denilmektedir. Bkz. MD 29, s.47 h.109

⁴² A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.7b

azaldığına dair şikâyetler mevcuttur⁴³. Bu belgeye göre, sarayda çalışanların sayısı azalmamış olup, hâlâ yedi lüle suyu kullanabilecek kadar bir kitle bulunmaktadır⁴⁴. Sarayda uzun süreli konaklamalar öncesinde, tamiratlar yapıp, odun ve zahire gibi temel ihtiyaç maddeleri ile diğer malzemeler hazırlanmakta idi⁴⁵.

Osmanlı Devleti'ndeki üç acemi ocağından biri, Edirne Sarayı'nda bulunmaktadır⁴⁶. Buradaki acemilerin köprü tamiratından bahçe işlerine kadar değişik işlerde çalıştırıldıkları görülmektedir⁴⁷. Bunlar hizmet sürelerini tamamladıktan ve yeterli olgunluğa ulaştıktan sonra kapukulu ocağının değişik birimlerine kaydediliyorlardı⁴⁸. Has bahçede çalışan acemi oğlanlarının ise kapuya çıkma, kaçma, hastalık ve ölüm dolayısıyla yerleri boşalınca en kısa sürede acemi ocakları için oğlan toplanan gruptan veya Türk aileleri yanında olanlardan yerleri

⁴³ 7 Zilhicce 1003/13 Ağustos 1595 tarihli Edirne kadı ve bostancibaşısına yazılan hükümde Saray-ı Âmiri tamirine irsal olunan kapıcıbaşı Mustafa Ağa mektup göndertip saray-ı mezbureye kadimen 7 lüle suyun ahar yerlere icra olduğu saray-ı amirede suda kilet olduğundan ve su yolları tamir edildiğinden min bad cari olduğu üzere 7 lüle icra edilmesi hakkında gelinmek babında hüküm. Bkz. MD 73, s.6 h.12

⁴⁴ Edirne Sarayı, padişahların sık sık buraya gelip kalmalarından dolayı önemini yitirmemiştir. Ayrıca burada İstanbul'dan bağımsız ve beş yüz ilâ yedi yüz kişi arasında değişen bir grubun yer aldığı bir bostancı ocağı bulunmaktadır. Bkz. B. Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994, s.449

⁴⁵ 16 Zilhicce 1003/22 Ağustos 1595 tarihli MD 73, s.403 h.882; 6 Muharrem 1004/11 Eylül 1595 tarihli MD 73, s.356 h.356

⁴⁶ Bu üç yer İstanbul acemi ocağı, Gelibolu Acemi ocağı ve Edirne Acemi ocağıdır. Uzunçarşılı İstanbul ve Gelibolu ocakları hakkında bilgi verirken Edirne Ocağı hakkında bilgi vermez. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.35 vd.; Edirne de bulunan acemiler ve diğer ocaklara bağlı görevliler başlı başına bir araştırma konusu olacak niteliktedir. Zira Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu konuda defter oldukça fazladır. Bu defterlerden bazıları şunlardır: MAD 17879; MAD 2345; MAD 12831; MAD 16261; MAD 7289; MAD 16285; MAD 20270; MAD 7105; MAD 7605; MAD 6736; MAD 16305; MAD 6911; MAD 6425; MAD 16256; MAD 20172; MAD 7305; MAD 16258; MAD 6381; MAD 17875; MAD 6139; MAD 16260; MAD 6153; MAD 6559; MAD 16737; MAD 16670; MAD 6342; MAD 16272; MAD 20104; MAD 6352; MAD 16295; MAD 16278; MAD 5314; MAD 6564; MAD 5339; MAD 20158

⁴⁷ 30 Rebiyülâhır 963/12 Şubat 1556 tarihli belgede "Edirne'deki Saray-ı Amirede olan oğlanların hastaları için her gün 11 tavuk ve 5 vukiyye verilerek buyruldu deyü Kapıcılar Kethüdası Ali Ağa kapu ağasının arzından sonra buyruldu." Bkz. MD 2, s.21 h.188; Selimiye Camii'nin yapıldığı sırada acemi oğlanları bu inşaatta çalıştırmışlardır. Bunların çalışma süreleri ile ilgili belirleyici bir tarih konmamıştır. İçlerinde 15 yıldan beri has bahçede çalışanların bulunduğu görülmektedir. Edirne Bostancibaşısı Hızır'ın müracaatı üzerine 14 ve 15 yıldan beri hassa bahçede çalışan emekdar acemi oğlanlar olduğuna dair Yeniçeri ağasına yazılan hükümde bunların 100 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bkz., MD 33, s.366 h.752; Bunun haricinde Gurre-i Zilhicce 975 tarihli belgede Edirne sarayının inşasında çalışan acemi oğlanlara birer akçe ve hamallik edenlere ikişer akçe verildiği hassa harcı eminine yazılan hükümden anlaşılmaktadır. Bkz. MD 7, s.528 h.1509

⁴⁸ 10 Cemaziyelâhır 964/10 Nisan 1557 tarihli belgede Edirne hassa bahçede Bostancı başının arzı ile Edirne dergah-ı ali bevvaları zümresine ilhak olunacak otuzbeş bahçe oğlanının listesi verilmiştir. Bkz. MD 2, s.240 h.2134; 11 Cemaziyelâhır 964/11 Nisan 1557 tarihli belgede Edirne Sarayı'nda baltacı bulunan Mehmed ve İlyas'ın dergah-ı ali bevvaları zümresine geçmesi hakkında buyruldu. Bkz. MD 2, s.240 h.2136; Edirne hassa bahçelerinde ulufe ile çalışan acemi oğlanlarının kapuya çıkarıldıkları görülmektedir. 972/1564-1565 senesine ait Edirne kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 6, s.474 h.1028; 17 Şevval 978/12 Mart 1571 tarihli hükümde Edirne hassa bahçelerinde çalışan acemi oğlanların eskilerinde 50 neferin kapuya çıkarılmayı buyurulmuştur. Bkz. MD 12, s.295 h.605; Ulufecilere asker Edirne Sarayı'nda istihdam edilen ondört neferin sağ ulufeciler zümresine iltihak olunması buyurulmuştur. Bkz. MD 25, s.114 h.1258; 21 Zilhicce 981/14 Nisan 1574 tarihli belgede Edirne sarayında olan yirmibeş neferin silahdarlar zümresine iltihakı ile ilgili buyruldu görülmektedir. Bkz. MD 25, s.114 h.1259; Metinde Bağçe-i Çölmekten de bağçe oğlanı yazılmıştır. 26 Zilhicce 981/19 Nisan 1574 Edirne Sarayı'nda çalışan on iki neferin Baltacılar ilhak edilmesi hakkında buyruldu için bkz. MD 25, s.116 h.1275; 17 Muharrem 982/9 Mayıs 1574 Edirne hassa bağçe acemi oğlanlarından Nardeli Yunus'a Ağası arzı mucebince topçuluk buyruldu hakkında. Bkz. MD 25, s.135 h.1437; Otuz neferin kapuya çıkarılmasına dair buyruldu için bkz. MD 34, s.65 h.141

doldurulmaktadır⁴⁹.

Saray İçi'ndeki binaların çukur ve kapalı olmasına karşılık, havadar ve serin olduğu için yazlık olarak kullanılan saraylar da bulunmaktadır. Bunlar "Buçuk Tepe Sarayı"⁵⁰ ve Tunca nehri kıyısında, Yeni Sarayın karşısında, II. Selim tarafından inşa ettirilen "Mamak Sarayı"dır⁵¹. Ayrıca Akpınar köyünde de bir saray bulunmaktadır⁵².

Yukarıda bahsedilen sarayların dışında da, Edirne'de saraylar bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Edirne'de iki sultan sarayından başka, üçyüzkırk vezir sarayı olduğunu kaydetmekte ve "Bunlar, bildiklerimiz olup kırmızı kiremitle örtülüdür. Amma yeni ve eski saraylar hükümdar sarayı olması sebebiyle hepsi kârgir binadır ve has kurşunla örtülüdür" demektedir⁵³.

B- MAHALLELER

Mahalle, Arapça bir kelime olup, ilk önceleri konaklanan yer olarak kullanılmıştır. Daha sonraları, şehirlerin veya daha küçük yönetim birimlerinin bir bölümünü ifade etmiştir. Türk-İslâm şehirlerinde mahalleler, genellikle farklı sayıda evlerden meydana gelmiştir⁵⁴. Mahalle, halkı birbirini tanıyan, bu ölçüde de birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal ve iktisadî dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir⁵⁵. Osmanlı şehrinde, mahallenin

⁴⁹ Yeniçeri ağasına gönderilen hükümde Edirne Hassa bağçede çalışan acemi oğlanlardan bir kısmının öldüğü bir kısmının kapuya çıktığı ve bir kısmı oğlan noksan olması üzerine adama ihtiyaç olduğunun bildirildiği noksanların ne miktar olduğunun öğrenilip yenisinin getirilmesi emredilmiştir. Bkz. MD 36, s.188 h.507; Yeniçeri ağasına 23 Cemaziyevvel 990/16 Haziran 1582 tarihinde yazılan hükümde Edirne Bağçesinde oğlan lazım olduğundan islâmı kabul eden oğlanlardan otuz nefer bağçe hizmetinde kullanılacak yarar oğlan yazılması emredilmiştir. Bkz. MD 47, s.155 h.374; 23 Muharrem 993/25 Ocak 1585 tarihli Yeniçeri ağasına gönderilen hükümde "Edirne Bostancıbaşısı mektup gönderip Edirne Hassa bağçelerinde olan acemilerin bir kısmı kapiya çıkıp bir kısmı fevt ve girihle olup hassa bahçelere verile bin beş yüz oğlandan yeteri miktarı tahsis eyleyip veresin". denilmektedir. Bkz. MD 55, s.121 h.227; 22 Zilhicce 1003/28 Ağustos 1595 tarihli Edirne kadısı, Kapucubaşı Mustafa Ağaya ve Bostancıbaşıya yollanan hüküm 1003/1595 yılında Edirne'de olan hassa bahçelerde 350 oğlan eksik olduğu Rumelide cem olunan oğlanlardan 150'sinin buraya bırakılması emredilmiştir. Bkz. MD 73, s.390 h.854

⁵⁰ B. N. Şehsuvaroğlu, "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", VD, V, (1962), s.199

⁵¹ A. Hıbrî Efendi, a.g.e, vrk.7a; Bu devirde Mamak Sarayı'da faaliyettedir. Bkz. K.K. 225, s.91

⁵² Mahiyeti hakkında bilgi bulunmayan bu saray hakkında bkz. M. T. Gökbilgin, "Saray", İ.A.X, s.205

⁵³ Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bu rakam abartılmış olmalıdır. Saray tabirini kullanması görkemli binalara da saray denilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bkz. E. Çelebi, III-IV, s.354.

⁵⁴ Ö.Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizikî Yapıya Etkileri", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara 1980, s.104; Ö. Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bâzi Düşünceler", VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler II, Ankara 1981, s.1270

⁵⁵ Mahalle halkı müteselsil olarak birbirlerinden sorumludurlar . Mahkemelerde bir kişi hakkında işlem yapılması söz konusu olduğunda o şahsın mahallesinde nasıl olduğu mahalle hakından sorulmaktadır. Bkz. 17 Cemaziyelâhir 978/16

belirtilmesi gereken önemli bir özelliği de, temel yönetim birimi olmasıdır. Vergi yükümlüsü reaya tek tek tahrir defterlerine ve diğer vergi kayıtlarına buldukları mahallelere göre isimleri ile yazılmıştır. Oturdıkları binaların da hangi mahalle sınırı içinde bulunduğu kesinlikle belirlenmiştir⁵⁶.

Rumelinde Türk hakimiyeti tesis edilirken Edirne kalesini savaşız teslim eden Hristiyanlara kendi evlerinde yani surlar içinde oturma hakkı tanınmıştır⁵⁷. Türkler de kalenin doğu ve kuzey bölümlerine iskan edildiklerinden buralar ilk Türk mahallelerin kurulduğu sahalardan olmuştur. Meriç ve Tunca nehirleri tarafından kesilen kalenin batı ve güney bölümlerine, bu nehirlerin belirli mevsimlerde taşması nedeniyle yerleşim için pek itibar edilmemiştir. Edirne kalesi ve Tunca nehrinin batı bölümünde fetihten önce de, yerleşim yeri olarak sadece Aina bölgesi mevcuttu. Bu bölgede Yıldırım Bâyezid'in yaptırmış olduğu imaretin etrafına kısa sürede müslümanlar yerleşmeye başlamışlardır. Tunca nehri boyunca şehrin kuzey-batı bölümünde de, Yeni Saray ve II. Bâyezid tarafından bir külliye inşa edilecektir.

Edirne şehrinde mahalleler, mescit, imaret ve cami gibi sosyal yapıların etraflarında kurulmuşlardır⁵⁸. Bu sosyal tesislerden hayır amacıyla yapılan ve iktisadî olarak vakıflarca desteklenen imaretler etrafında mahallelerin kurulması nedeniyle Edirne şehrinin kurulup gelişmesinde önemli bir etken olmuşlardır⁵⁹. Bu şekilde kurulan mahalle sayısı sekizdir⁶⁰. İmaret-i Mihâl Bey ve İmaret-i Sinan Bey bu mahallelerden bazılarının teşkil eder. Ayrıca şehirlerdeki mahalle sayısı ile mescit

Kasım 1570 tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümde Silivri'de kementçilik yaparken yakalananlardan Seyyid Hüseyin Edirne'de Beylerbeyi mahallinde ve Kuyumcu Ali'nin Üsküfçü Mahallesinde Hamza Bey odalarında sakin olduğunu bu şahısların buraların yerlisimi yoksa daha sonradan mı geldikleri ve mahallesinde nasıl bilindikleri ve şeneatlerinin olup olmadığının mahalle halkından sorulması istenmektedir. Bkz. MD 12, s.288 h.591; 3 Safer 978/7 Temmuz 1570 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde Bursa'da bazı hırsızlıklardan dolayı yakalanıp İstanbul'a gönderilen Edirne'li Piri bin Mehmet'in keyfiyet-i haline dair Edirne naibi Mehmed bin Hamza tarafından gönderilen sicil ile Bursa'da sabit olan cürüm arasındaki mübayenetin sebebinin araştırılması için sağ silahdarları kethüdası tarafından teftiş yaptırılıp bildirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 12, s.340 h.692; Ayrıca bu konuda bkz. Ö. Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine" Osmanlı Araştırmaları-IV, İstanbul 1984, s.70

⁵⁶ Edirne şehir merkezinde bulunan mahallelerin mufassal tahriri için bkz. TD 494 ve TK KKA, TD 54; Ö. Ergenç, a.g.m., s.72

⁵⁷ R. Osman, a.g.e., s.12

⁵⁸ Mahallelerin isimlerine bakıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Mahallelerin çoğunun başında mescid, imaret, cami ve zaviye isimleri ile başlamaktadır. Bkz. Tablo I; Ayrıca Bkz. R. Osman, a.g.e., s.15-32; R. Kazancıgil, Edirne Mahalleleri ve Tarihçesi 1529-1990, İstanbul 1992

⁵⁹ M. T. Gökbiçgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", Edirne, Edirne'nin Fethinin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.161

⁶⁰ İmaretler etrafında kurulan diğer mahallerin isimleri şunlardır. İmaret-i Muradiye ve Mescid-i Sofu İlyas, İmaret-i Cedid, İmaret-i Mezd Bey, İmaret-i Yıldırım Hân ve Mescid-i Selçuk Hâtun ve Mescid-i Darü's-siyade

sayısının 145, yani eşit olması da dikkat çekicidir⁶¹. Bu da, her mahallede bir mescit olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir⁶².

Edirne'de camiler etrafında kurulmuş olan mahallelerin sayısı da sekizdir. Bunlardan bazıları; Cami-i Kenisa, Cami-i Kasım Paşa, Cami-i Sefer Şah ve Cami-i Cedid (Altuncu)tir⁶³. Sadece bir tek mescit etrafında kurulan ve sayımları yapılan mahalle sayısı onbeştir. Onyeddi mahalle ise en az bir mescit etrafında olmak üzere zamanla iki mahallenin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Bunlardan bazıları; Mescid-i veled-i Halil, Mescid-i Hacı Halil ve Mescid-i Şeyh Muslihiddin Debbağ mahalleleridir⁶⁴. Kale içinde bulunan Yahşi Fakih Hamamı ve Kasım Paşa Hamamı etrafında da mahalleler oluşmuştur. Gazi Şah Melek'in mescidine gelir sağlayan hücreler ile Gümlüoğlu hücreleri etrafında da birer mahallenin teşkil olduğu görülmektedir. Zaviyeler etrafında kurulan ve bu isimle anılan bir Rüstem Çelebi mahallesi mevcuttur. Kadı ve Ali Bey medreseleri etrafında da birer mahallenin oluştuğu görülmektedir.

Şahıs ismi ile anılan mahallelerin sayısı seksendört adettir. Bunlardan bazıları; Firuz Ağa, Hacı İslâm, Arif Ağa, Sitti Hatun, Şehabeddin der Çukurbostan, Zağanos Subaşı ve Saruca Paşa mahalleleridir⁶⁵. Bu mahallelerden sekiz tanesinin padişah ve

⁶¹ Mahalle sayısı 145'tir. Tahrir defterlerindeki numaralama hatasından dolayı mahalle adedi ve mescid sayısı 155 olarak geçmektedir. Burada temize çekerken gerekli itinanın gösterilmeden mahalle sayısı ve mescid sayısı eşit gösterilmiş kanaati uyanmaktadır. Bkz. TD 494, s.7; TK KKA, TD 54, vrk.1a; Mescid sayısını tesbit etme imkanımızın olduğu 1070 numaralı tahrir defterinin baş tarafının eksik olması Edirne'de mahalle vakıfları ve mescidlerin tamamı hakkında bilgi edinmemize engel olmaktadır. Bkz. TD 1070

⁶² Camiler veya mescidler İslâmın ilk devrinden beri ibadet yeri oldukları gibi müslümanların işlerini görmek ve karar altına almak için toplanma geldikleri yerdir. Her semtin camiine gelenler hükümet tebligatından ve alınan kararlardan haberdar olurlardı. Resmen görevi olmamasına rağmen nüfuz ve itibar sahibi olan imam bu işleri yürütüyordu. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.543; Ayrıca bkz. Z. Kazıcı, "Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri", İslâm Medeniyeti Dergisi V/3, (Mart), İstanbul 1982, s.29 vd.

⁶³ Cami etrafında kurulan diğer mahalleler ise şunlardır. Cami-i Hekim Lârf (Hamid Bey), Cami-i Mahmud Paşa der kurb-u mahalle-i Medrese-i Ali Bey, Cami-i Süleyman Paşa ve Cami-i Atfık

⁶⁴ Mescitler etrafında kurulan mahallelerin isimleri şunlardır; Mescid-i Sinan (Hoca Sinan der kale), Aişe Hatun ve Mescid-i Bevvab Sinan, Kale içinde Yahşi Fakih ve Mescid-i Mehmed Çelebi, Tarakçı ve Mescid-i Kilâri Yakub, Mescid-i Mahmud Ağa ve Mescid-i Teymürlü Hacı, Mescid-i Sevindik Fakih, Begçe Mescidi, Mescid-i Sehî Çelebi, Mescid-i Gülşah, Mescid-i Ali Bey Külâhdüz, Hazinedarbaşı Sinan Bey ve Mescid-i Ali Çelebi Eminzade, Hızır Ağa ve Mescid-i, Hacı Kılâğûz mae Mescid-i Esirci Emir, Mescid-i Hacı Mercimek mae Mescid-i Uzun Ali, Mescid-i Balabân Ağa, Gazzâz Salih Çelebi mae Mescid-i Memî Çelebi, Mescid-i İsmâil Bey, Berkûk Mescid, Köse Balabân Mescid-i, Mescid-i Saçlı Ali Mahalle-i Medrese-i Şâh Melek, Mescid-i Bâzârgân Davut ve Mescid-i Ali Hoca eş-Şehr-i Pâpâs Oğlû, Hacı İbrâhim Pâşâ ve Mescid-i zen-i İbrâhim Pâşâ, Hâs Murâd Mescid-i Hızır bin Lâtif Pâşâ, Mescid-i Kâsım Pâşâ, Sarraf Hacı Ahmed ve Mescid-i Duhter İbrahim Pâşâ, Yâncukçu Şâhin mescid-i Ahmed ve Mescid-i Kâdi Bedreddin, Mescid-i Emir Hâncı, Mescid-i veled-i Donuzlu der enderun-u Kala', Mescid-i Mûmin Hoca mae Mahalle-i Bülbül Hatun, Mescid-i Sinân Bey mae Mescid-i Yâsin Hacı Yıldırım, Üsküfçü Hızır mae Mescid-i Korucu Nişancı Pâşâ, Zincirli Kuyu Mescid-i mezbur mae Mescid-i Seferi Hisârlû.

⁶⁵ Mevlâna Fahreddin Acemi, Mirahor İyâs Bey, Bâbâ Timurtaş (Arpacı Hanı Yanında) Fındık Fakih, Kara Hacı, Şah Melek, Mehmed Ağa, Çakır Ağa, Baba Timurtaş Bey, Çokalıcı, Fazlullah Paşa, Doğan, Şehabeddin Paşa, Bezirci Hatun, Bâzergân Balı, Katib-i Çev, Hacı Bedreddin, Hacı Halil, Kıncı Firuz, Sofu Murad, Umur Bey, Kara Bulut, Veled-i Arap, Kürt Hoca, Hacı Safâ, Hacı Alâeddin, Hacı İslâm der kurb-u İbrahim Paşa, Kebe Yapıcı, Hoca Ömer Sinân der Enderun-u kala', Hacı Hoşkadem tabî imaret-i cedid, Timur Boğa, Mihâl Koç, Veled-i Kâhtâlû enderun mescid-i, Şehâbeddin Pâşâ der kurb-u Sâray-ı Cedid, Hacı Halil Attâr, Selçuk Hatun, Arabacı Hamza, Hasan Pâşâ, Arabacı Ahmed, Eymir Şâh, Dâye Hatun, Veled-i Veliyüddin, Zen-i Firûz Ağa, Zen-i Saruca Paşa, Çullah Hacı, Hacı

ümeranın hanımları ile kızları tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Yine bu mahalleler arasında Şehabeddin Paşa'nın adına biri Çukurbostanda diğeri Yeni Saray yakınında olmak üzere üç mahallesi mevcuttur. Onun haricinde üçü de birbirinden farklı kişiler olan ama aynı adı taşıyan üç mahalle daha bulunmaktadır ki, bunlar ikisi Bâbâ Timurtaş ve biri Hadım Timurtaş adlarını taşımakla birbirlerinden tefrik ediliyordu. Tahte'l-kale ve Kuru Çeşme mahalleleri buldukları mevkinin özelliklerden dolayı isim almış mahallelerdir. Darbhâne ve Sabunhâne mahalleleri ise buralarda bulunan işletmelere nisbetle isimlendirilmişlerdir. Görüldüğü gibi Edirne'de mahallelerin isimlendirilmesi diğer Osmanlı şehirlerinden pek de farklı değildir⁶⁶.

Mahallelerin kurucularının büyük bir çoğunluğunun fetret devrinin önemli simalarının olması, bu devirde Edirne'de geniş çapta bir iskanın olduğu anlamına gelmektedir⁶⁷. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti sınırları içinde seyahat etmiş olan Busbecq, surların çevrelediği alanının küçüklüğüne işaretlerle, Türkler tarafından sur dışında kurulan mahalleler ile şehrin büyüdüğünü belirtmektedir⁶⁸. Ayrıca ilk bilinen camilerin kale içinde olması ve Mihal Bey Hamamının batısında, Tunca nehri civarında Hacı İlyas Bey mahallesi kaydının görülmesi şehrin ilk Türk sakinlerinin surlardan pek uzaklaşmadıklarını da gösterir⁶⁹.

Şehirlerin yönetim ve yerleşim açısından önemli bir birimi olan mahalleler, sayımlarda esas birim olarak alınmıştır. Bu durumu, Edirne merkez nüfusunun da mufassal olarak tahririnin yapıldığı TD 494 ve KKA TD 54 numaralı defterlerde görmek mümkündür⁷⁰. Buna göre mahallelerin dökümü şu şekildedir.

Osmân nâm-ı diğer Koduk Osmân, Kassâb Aziz, Mevlânâ Veliyüddin, Korucu Doğan, Hacı Doğan, Derviş Ebî, Kara Ya'kûb cânib-i Hızırılık, Rakkâs Ali Bey, Takyâcı Bâli der enderun kal'a-i Edirne meâ Geredelü, Abdullah Çelebi kadî-i Asker, Hacı İvâz nâm-ı diğer Rüstem Çelebi, Mezd Bey, Gülbahar Hatun, Gâzi Hoca nam-ı diğer Ramazân Hoca, Veled-i Sâbüni Çelebi Oğlu der enderun kala', Hacı Bâyezid, Ahî Hasan, Eskici Hacı Hamza, Hâdım Timurtaş, Köhne Kâdi der enderûn-u kale', Hâdım Firûz, Ma' ruf Hoca ma' Mahalle-i Sultan Karaca, Sofî Bayezid, Kuyucu nam-ı diğer Karaca Bey, Hadım Balabân, Seferlü Çelebi, Noktacızâde, Çavuş der kurb-u Camî' Cedid, Alemderân, Hâcegî, Gendümgüb ve Deftin.

⁶⁶ Bu konuda karşılaştırınız. F. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989; M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989

⁶⁷ Rumeli'nin nüfusunda özellikle, Yıldırım Bâyezid'in Ankara bozgunundan sonra büyük artışlar olmuştur. Timur istilasından beri, Osmanlıların Anadolu'da zayıflamaları sebebi ile, Rumeli ve Edirne gittikçe artan bir bir ehemmiyet kazanmış idi. Şehir daha 1421 tarihlerinde surların dışına taşmış ve ziyadesi ile genişlemiş idi. Bkz. H. İnalçık, a.g.m., s.612; Mahallelerin kurucularının büyük bir çoğunluğu fetret devrinin önemli simalar oluşturmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. T. Gökbiğgin, a.g.m., s.161 vd.

⁶⁸ Busbecq, a.g.e., s.37 vd.

⁶⁹ M. T. Gökbiğgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâstı..., s.119

⁷⁰ TD 494, s.11 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.4b vd.

Edirne şehrinde bulunan muaf zümreler, 494 ve 54 numaralı tahrir defterlerinde şu şekilde gösterilmiştir:

TABLO II

Sadat	36
İmam, hatip, müezzin, kayyum ve gayrihi	355
Ehl-i berat	126
Hüddam-ı imaret	51
Fakirü'l-hal, ma'lül, pir-i fani ve gayrihi	43
Akıncı	12
Müsellem, yamak, eşküncü ve yağcı	50
An vakf-ı merhum Yıldırım Bayezid Han der nefsi-i Edirne sakin an kadim	216
Haneha-i Sipahiyan ve Yeniçeriyan ve şuturbayan ve na'albend ve mehteran-ı hassa ve pasban ve gayrihi	1625
Ceman ifraz-ı der nefsi-i Edirne nefera	8968

978/1570-1571 tarihli defterlerde Edirne'de 180 mahalle gösterilmiştir. Bu mahallelerden 144'ü müslüman, 18'inde de gebrân ahali ikamet etmektedir. Mahallelerde yazılmayıp cemaat olarak kaydedilen 12'de Yahudi cemaati bulunmaktadır⁷¹. Bu mahallelerde barınan muaf zümreler arasında saray ve askeri görevlilerin çokluğu dikkat çekicidir. Şehir içinde bulunan imaret görevlileri, imamlar, müezzinler ve vakıf görevlilerinin sayısı da oldukça fazladır.

a- Müslim Ahali

978/1570-1571 tarihli Edirne mufassal tapu tahrir defterlerine göre, burada bulunan Müslüman hane sayısı 2125, mücerredlerin sayısı ise 255'tir. Burada tahmini her hanede 5 kişinin varlığını kabul edilerek 10625 ve 255 mücerredin ilavesi ile 10880 Müslüman nüfus ortaya çıkmaktadır. Vergiden muaf tutulan din ve devlet görevlileri, bu nüfus hesabına dahil değildir.

Edirne şehrinde, vergiden muaf olan Müslüman halk ve bunların yapmış oldukları vazifeler şu şekilde sıralanmaktadır: Edirne şehrinde, Hz. Hasan sülbünden olmak üzere Hz. Muhammed soyundan gelen 36 adet seyit bulunmaktadır. Dinî eğitim veren görevlilerden imam, hatip, müezzin, kayyum v.s.'nin sayısı 355 olarak tespit edilmiştir. Bunlara, Edirne'de bulunan cami ve mescitlerdeki görevliler de dahildir. Esasen, Edirne'de her Müslüman mahallesinde bir mescidin bulunması,

⁷¹ TD 494, s.7; TK KKA, TD 54, vrk.2a

burda görevli imam⁷² ve müezzin⁷³ sayısının hayli yüksek olduğunu göstermektedir. Bu gruba, zaviyelerde görevli şeyhler, camilerin temizlik işlerini yapan ve müteveli yerine geçen kayyumlar da⁷⁴ dahildir. Ehl-i berât sayısı 126'dır.

Edirne'de, başta sultan ve ümeranın yaptırmış olduğu imaretlerde görevli hizmetlilerin sayısı 51 kişidir. Yoksul parasız olan fakirü'l-hal, ma'lül, ihtiyar ve zayıf durumda bulunan pîr-i fanî ve gayrihi 43 adettir. Askeri sınıfta ise akıncılar 12, yeniçeri ocağıyla topçu, humbaracı gibi askerî teşekküllerde namzet mahiyetinde bulunanlarla, kalelerdeki müstahfiz suretiyle hizmet edenler hakkında kullanılır bir tâbir olan, yağcı ve yamak⁷⁵ ile müselleme ve eşküncüler 50 adettir. Bunların toplamı da 637 kişi etmektedir. Bunları birer hane olarak kabul edersek 3185 kişilik hayli yüksek bir nüfusu teşkil etmektedirler.

Edirne şehrinde haklarında bilgi sahibi olamadığımız kirada ve odalarda oturanların sayıları da oldukça fazladır⁷⁶. Fakat bunların milliyetleri ve sanatları hakkında bilgi yoktur. Kirada oturanların sayısı 565 gibi hiç de azımsanmayacak bir rakamdır. Bunların sayısı da her hane 5 kişi hesabından 2825 kişi etmektedir⁷⁷.

b- Gayrimüslim Ahali

Edirne şehri, Türkler tarafından fethedilene kadar kale içinde iki-üç kilise ve beş-on mahalleden oluşmaktaydı. Mihal köprüsünün batı tarafında kalan Aina bölgesinde de bir miktar gayrimüslim mevcuttu⁷⁸. Bu sebeple Gayrimüslim ahalinin ağırlıklı olarak yerleştiği yerler Edirne Kalesi ve Aina bölgesidir. Bunlar da

⁷² İmam namazda kendisine iktidâ olunan ve cemaate namaz kıldıran kişidir. Mahalle imamlarından bir kısmı mahallesinin belediyeye müteallik işleri ile cenaze ve nikah işlerini de görürdü. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.162; İmamların giyişi şu şekilde gösterilmektedir. Başına yeşil çuhadan müdevver şekilde kalafat üzerine beyaz sarık sarar, arkasına dar kollu kırmızı cübbe, bunun altına sevayî entari, bacağına dövme şalvar, ayağına da mavi mest pabuç giyerdi. *Mushaf-ı şerif koymağa mahsus cüz kesesini de boynuna asardı*. Bkz. M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1983, s.59

⁷³ Edirne'de hemen hemen her mahallede bir müezzin bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.7 vd. TK KKA, TD 54, vrk.2a vd.

⁷⁴ M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.223

⁷⁵ M. Z. Pakalın, a.g.e. III, s.604

⁷⁶ Müslümanlardan bazı mahallelerde, zâviyeler ve odalarda oturan bir çok hâne her türlü vergiden muaf sayılmıştır. Bu mahalleler, Noktacı-zâde camii etrafında teşekkül eden mahalle, Hacı Kulağuz ve Hoşkadem mahalleleridir. Yine Hadım Ali Paşa Camii avlusunda bulunan zâviyede yaşayan Şeyh Muhyiddin ile dervişleri avârız-ı divâniyeden muaf tutulmuşlardır. Muaf hâneleriden başka hatip, imam, müezzin, şeyh, sâdât, ulema, ve sâire gibi dinî görevliler ile ehl-i berat, fakirü'l-hâl, ârnâ, pîr-i fanî gibi sayıları az olanlarla ayrı teşkilatları olan eşküncü, yamak, yağcı, bâzdâr ve ulakçılar da avârızdan muaf tutulmuşlardır. Bkz. TD 370, s.1 vd.; M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâstı...*, s.66 vd.

⁷⁷ Defterde isimleri kontrol edildiğinde müslüman isimlerinin olması dolayısıyla müslüman ahali arasına alındı, zaten nüfus verilirken müslümanlar arasında verilmiştir.

⁷⁸ M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâstı...*, s.119

Hristiyan ve Yahudilerden ibarettir. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti sınırları içinde seyahat etmiş olan Polonyalı Simon tarafından Edirne'de, iki-üçyüz hane olarak gösterilen Ermeni sayısı çok büyük bir abartmadır⁷⁹.

1- Hristiyanlar

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Hristiyanlar (nasara) devletin İslâm hoşgörüsü altında belirlediği bir takım kurallara uymak zorunda idiler⁸⁰. Gayrimüslim halka surlar içinde oturma hakkı, fetihle şehri Lâlâ Şahin Paşa'ya sulh yoluyla teslim etmelerinden dolayı verilmiştir. Fakat, bundan Hristiyan ile Müslüman ahalinin ayrı oturduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Türklerin oturduğu mahallelerde, Hristiyanlar da bulunmaktadır. Ayrıca, kale surları dışında Hristiyanların oturduğu dört mahalle mevcuttur. Bu mahalleler: Hamam-ı Abdullah Bey, Kalâmolâri, Ayo Nikola ve Arhî İstirankos'tur. Kale içinde bulunan Hristiyan, Yahudi ve Müslüman mahallelerin sayıları hakkında değişik bilgiler mevcuttur⁸¹. Tahrir defterlerine göre, kale içinde beşi Müslüman⁸², 15 Hristiyan olmak üzere 20 mahalle bulunmaktadır. Hristiyan mahalleleri Ayo Apostol, Ayo Yâni Panimatkos, Ayo İstefano Metropolit, Hristos, Öznikos, Papa Kosnâkos, Dimitri nâm-ı diger Ayo Dimitri, Pâpâ Vetâç, Ayo Yorgi ve Verâni, Ayo Yani Prâdormos, Pâpâ Palorî, Ayo Duhtenî, Korucu Doğan ve Ayo Atonâs'tur.

Kale dışındaki Hamam-ı Abdullah Bey ve kale içindeki Korucu Doğan mahallelerinin kurucuları Türkler olup, burada yerleşenler ise Gayrimüslim ahaldir. Edirne'de Gayrimüslim mahalleleri ve nüfusları şu şekildedir:

TAPLO III

Gebzan Mahalleleri	Nefer
Ayo Apostol	28
Ayo Yâni Panimatkos	22

⁷⁹ Bkz. H. D. Andreasyan, Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619, İstanbul 1964, s.24

⁸⁰ Bu konuda bkz. J. H. Kramers "Nasara (Osmanlı İmparatorluğu), İ.A.IX, s.81-84; İslâm dünyasında ve Osmanlı Devleti'nde zümmler hakkında geniş bilgi için bkz. M. A. Aydın, "Osmanlı Hukuk", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994, s.419 vd

⁸¹ B. Darkot, "Edirne, Coğrafi Giriş", Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yılı Dönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.7'de Evliya Çelebi kaynak gösterilerek verilmiştir. Fakat, Evliya Çelebi'de "Kale içinde hepsi 14 mahalledir. Güreşçiler Tekkesi yakınında 3 adet İslâm Mahallesi vardır. Bir Müslüman mahalleside Topkapısı içinde vardır. Geri kalan 10 mahalle kale içindedir..." E. Çelebi, III-IV, s.330; TD 370, s.1-5; XVI. yüzyıl başlarında kale içinde 10 müslüman mahallesinin varlığından bahsedilmektedir. Bkz. M. T. Gökbigin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.119

⁸² Müslüman mahalleleri şunlardır: Hoca Ömer Sinân, Takyacı Bâli, Veled-i Sâbüfî Çelebi Oğlu, Darbhane ve Köhne Kâdrî'dir.

Ayo İstefano	9
Metropolitte	22
Hristos	58
Hamam-ı Abdullah Bey	51
Öznikos	13
Papa Kopanos	40
Abi Dimitri (Ayo Dimitri)	72
Kalâmari	23
Pâpâ Vetâç	6
Ayo Nikola	13
Ayo Yorgi	9
Ayo Yani Prâdormos	30
Pâpâ Palori	11
Ayo Duhteni	45
Korucu Doğan	7
Ayo Atanas	30
Arhi İstirankos	19
Toplam	508 ⁸³

Hristiyanların tahririnde mücerred, bive gibi notlar düşülmeyip, sadece 508 nefer kaydedilmiştir. Toplam nüfusun verildiğinde ise, Hristiyan nüfus 516 hane ve hane olmayan kitle de 25 olarak görülmektedir. Vakıf defterlerinde ise, Yıldırım Bâyezid imaretine cizyelerini verenlerin listesi, 214 neferdir⁸⁴. Hristiyanların tamamının Bâyezid imaretine cizye vermemeleri muhtemeldir. Buna göre, her hane 5 kişi kabul edilirse 516 hane olan Hristiyan nüfusu 2580 kişi eder. Bu rakama 25 kişi de eklenir ise, toplam Hristiyan nüfusu 2605 kişi etmektedir.

2- Yahudiler

Yahudiler, XV. yüzyıldan itibaren Hristiyanlar tarafından Avrupanın her tarafından kovulmuşlardır. Bu dönemde takibata uğrayıp tardolunan Yahudilerin, iltica ettikleri tek memleket Osmanlı Devleti olmuştur⁸⁵. Birçok ülkeden Osmanlı

⁸³ Toplam 516 olarak verilmektedir fakat toplandığında 508 rakamı ortaya çıkmaktadır. kz. TD 494, s.83 ve TK KKA, TD 54, vrk.33b

⁸⁴ Ayo Apostol 6, Ayo Yâni Panimatkos 35, Ayo İstefano -, Metropolitte 7, Hristos 16, Hamam-ı Abdullah Beg 4, Öznikos 11, Papa Kopanos 52, Abi Dimitri (Ayo Dimitri) 12, Kalâmolâri -, Pâpâ Vetâç -, Ayo Nikola -, Ayo Yorgi 28, Ayo Yani Prâdormos 4, Pâpâ Palori 9, Ayo Duhteni 5, Korucu Doğan -, Ayo Atanas 10, Arhi İstirankos 15, Toplam 214 bkz. TD 498, s.69; TK KKA, TD 563, vrk.23b

⁸⁵ H. Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara 1992, s.9; Yahudiler gitmiş oldukları ülkeler içinde halkı Hristiyan olmayanlar içinde rahat etmişlerdir. Hristiyanların Yahudilere Hz. İsa'nın katili olarak bakmaları Orta-çağ boyunca aralarında çıkan husumetlerin temel sebebi idi. Bkz. Heyet, "Yahudiler", İ.A. XIII, s.341

ülkesine gelen Yahudi göçleri, oldukça uzun yıllar sürmüştür⁸⁶. Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne sığınmaları Yıldırım Bâyezid devrinde başlayıp, büyük kitleler halinde olmak üzere I. Süleyman devrinde dahi devam etmiştir⁸⁷. İlerde taplo IV'te görüleceği üzere bu Yahudilerin geldikleri yerler tespit edilmiştir⁸⁸. Ancak aynı taplada dikkati çeken husus Portugal Yahudilerinin kaynakta iki defa kaydedilmesidir. Söz konusu Yahudiler arasında mezhep farklılığı veya başka bir farklılığın olduğu sonucuna varılabilir. Ancak, bu konuda herhangi bir kayıt mevcut değildir⁸⁹. Genelde, içerisinde yaşadıkları toplumlar bakımından vazgeçilmesi zor bir azınlık olan Yahudiler, Osmanlı idaresinde de tıp ve ticaret başta olmak üzere sarraflıktan kunduracılığa kadar âdeta her sahada kendilerini göstermişlerdir⁹⁰.

II. Murad devrinden itibaren Edirne'ye yerleşmeye başlayan Yahudiler⁹¹, tapu tahrir defterlerine cemaat olarak yazılmışlardır. Dolayısıyla, Yahudilerin hangi mahallelerde oturdukları belirtilmemiştir. Fetihten sonra Edirne'ye getirilen Yahudilerin, kalenin dışında Türklerle beraber mahalle oluşturmaları veya tamamen Türklerden ayrı yerleşmeleri mümkündür. Bunlardan 100 aileden fazla bir grubun Hisar Üstü'nde oturduğu 980/1572 yılında çıkan yangında 100 kadar Yahudi evinin

⁸⁶ Yahudilerin II. Murad devrinden itibaren Osmanlılara sığınmağa başladığı kaydedilmiştir. Bkz. Heyet, a.g.m., s.341

⁸⁷ 935/1529 senesinde yapılan tahriri ihtiva eden 370 numaralı tahrir defterinde sekiz cemaat olarak gösterilen yahudilere 978/1570-1571 yılında yapılan sayımda yeni ilâveler olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda karşılaştırınız. Bkz. TD 370, s.4; TD 494, s.84 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.34a vd.; 1394 yılında Yıldırım Bayezid zamanında, Fransa'dan çıkarılan Yahudilerin büyük bir kısmı ile daha sonra 1470 yılında II. Mehmed döneminde, Almanya ve Bavyera'dan kovulan Yahudilerin de bir çoğu, Osmanlı Devleti topraklarına gelip yerleşmişlerdir. Osmanlı Devleti'ne, Yahudi göçleri en çok İspanya ve Portekiz'den olmuştur. II. Bâyezid zamanında, İspanya'da Katolik Ferdinand'ın baskısından kaçan yaklaşık onbin Yahudi Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. İspanya ve Portekiz'de Müslüman ve Yahudiler aleyhine Engizisyon eliyle girişilen soykırım, o derece büyük ve etkili olmuştur ki, çok kısa denilebilecek bir sürede İberik Yarımadası'nda, Müslüman ve Yahudi hemen hemen hiç kalmamıştır. Müslümanlardan kaçabilenler, Barbaros'un gemileri ile Kuzey Afrika'ya taşınmışlardır. 31 Mart 1492 tarihinde hazırlanan ve aynı yılın Mayıs ayında yürürlüğe konulan sürgün fermanı ile yüzbinden fazla yahudi dört ay içerisinde İberik Yarımadasını terk etmek zorunda kalmıştır. Yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan Yahudiler'in önemli bir kısmı, İtalya üzerinden Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Bunlardan çoğu, İstanbul, Selânik, Edirne, Bursa, Amasya ve Tokat başta olmak üzere ülkenin değişik bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Bkz. M. Aydın, "Musevilerin Osmanlı Topraklarına Kabulünün 400. Yıldönümü Kutlamaları", Osmanlı Araştırmaları XIII, İstanbul 1993, s.29; Ayrıca bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Robert W. Olson, *Jews in the Ottoman Empire*, Princeton 1992, s.4-5; Moshe Sevilla-Sharon, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul 1992, s.28; Osmanlı Devleti'ne İspanya'dan gelen Yahudilere, "Sefardim Yahudileri" denilmiştir. Bkz. Y. Ercan, "Kurumsal Açından Gayri Müslimler Azınlıklar", *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları-II*, İstanbul 1992, s.331-333; B. Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İstanbul 1990, s.31 vd.

⁸⁸ B. Lewis'e göre Yahudilerin yerleşimi "Osmanlı Kent örgütlenmesinin genel örtüsüne de uygundu. Osmanlı kentinin etkin birimini kentin kendisi değil, mahalle adı verilen dinsel olarak tanımlanmış ve kendi ibadet yerinin, caminin, kilisenin veya havranın etrafında ve imamının, papazının veya hahamının önderliği altında örgütlenmiş toplulukların oluşturduğu sentler meydana getirmekteydi. Yahudi kehelletu normal olarak geldiği yerin, köklerin bulunduğu yerin adını alırdı. Bu anlamda, örneğin Edirne kentinin kehelletu Katalan, Portekiz, Almanya, İspanya, Apulya, Toledo, Aragon, Sicilya, İtalya Buda adlarını almaktadır. Bkz. B. Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, Ankara 1996, s.140

⁸⁹ TD 494, s.84 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.34a vd.

⁹⁰ M. Aydın, a.g.m., s.31; II. Murad devrinden itibaren Yahudiler, Osmanlı saraylarında doktor olarak vazife yapmağa başlamışlardır. Bkz. Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1995, s.31; B. Lewis, a.g.e., s.140

⁹¹ 1521 Belgrad ve 1524 yılında Buda'yı alan Türkler buradaki yahudileri Edirne İzmir ve Selanik şehirlerine gönderdiler. Bkz. B. Lewis, a.g.e., s.142

yanmış olmasından anlaşılmaktadır⁹². Bu yangınla ilgili metinden öğrenildiğine göre, Yahudiler Edirne'de, hiç değilse bu bölgede toplu olarak oturmaktalar ve evlerini birbirine bitişik şekilde birkaç katlı yapmış idiler⁹³.

Edirne'de bulunan Yahudi cemaat ve bunların nüfusları şu şekildedir⁹⁴;

TAPLO IV

Cemaat	Müzevveç	Mücerred	Nefer
Katalan	39	31	70
Polya	36	27	63
Kadüz	50	20	70
İspanya	45	19	64
Portugal	52	28	80
Aragon	27	13	40
Alâman	18	2	20
Toledo	14	1	15
Çaçilya	14	1	15
Antalya	11	-	11
Sürgünan-ı Budin	11	3	14
Portugal	11	1	12
Evkaf-ı Sultan Mehmet Han	8	-	8
Toplam	336	146	482

Edirne'de bulunan Yahudilerin evlileri 336, mücerredleri ise, 146 kişidir. Buna göre, Edirne'deki Yahudi nüfusu, her hane 5 kişi olduğu kabul edilir ise, 1680'dir. Bunlara 146 mücerredin de eklenmesiyle Yahudi nüfusunun toplamı 1826 kişi etmektedir.

Osmanlı topraklarında Yahudilerin yerleştikleri şehirlerin dikkat çeken yanı, hepsinin ticaret merkezi olması veya ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Edirne'de

⁹² 9 Recep 978/7 Aralık 1570 MD 14, s.629 h.902; 9 Recep 978 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde Şehirde yangın çıkmaması için görevliler uyarılmış gece ve gündüz sürekli gözetleme yapıp korumanın sağlanmasına çalışılmıştır. Bkz. MD 14, s.629 h.906; ... "ve kefereye iltizam ile bir naib nasb olunup su başı dahil itmekle envai fesada bais olup Edirne subaşı kulları tımarıyla bervechi emânet bana virülürse mültezim-i mezbur virdüğün ben vireyim deyu inayet rica eylediğün bildirir" Bkz. A.NŞT, Dosya.1 Vesika.49; 23 Safer 980/5 Temmuz 1572 tarihli belgeden, Safer ayının yirminci gecesi Hisarda bir simitçi dükkanında çıkan yangında yüz mikdarı Yahudi evi yanmıştır. Yahudilerin bir kısmının Edirne'de Hisar Üstü'nde oturdukları görülmektedir. Buradaki Yahudi evlerinin tabaka tabaka yapıldığını ve odun yığıldığını görmekteyiz. Buranın yeniden iskanında yahudi evlerinin tabaka olmaması ve Hisar üstünde tahta püs yapılmayıp ve mabeyinlerinde fasıla olmak için hükmü şerife verilmiştir. Yahudilerinin bu yangından sonra Edirne'nin değişik mahallelerinde kirada oturdukları anlaşılmaktadır. Bkz. MD Zeyli I, s.53 h.520; 28 Safer 980/10 Temmuz 1572 tarih Yangının çıkmasından sonra Edirne'de çıkabilecek yangının önlenmesi amacıyla yahudi evlerinin birbirine bitişik ve bir kaç üstüste yapılmasının önlenmesi, her kesin evlerinin yüksekliğine göre merdiven bulundurulması ve fiçılarda su hazır tutmaları istenmiştir. Bkz. MD 19, s.199 h.413

⁹³ 28 Safer 980/10 Temmuz 1572 tarihli hükümde evlerin yüksekliğine göre bir iki merdiven bulundurulması ve fiçırlarla sular hazır etmeleri tenbih edilmekte ve buna uymayanların tecziyesi istenmektedir. Bkz. MD 19, s.199 h.413

sakin olan Yahudilerin, Selanik'te mukataa aldıkları ve bunu işlettikleri görülmektedir⁹⁵. Yahudilerin, kendilerine ait olmak üzere bir mahkemelerinin olup olmadığına dair kayıt mevcut değildir. Fakat, Yahudilerin kendileri ve Müslümanlar ile aralarında olan anlaşmazlıklara, şer'îye sicillerinde kaydedilmiş olması dolayısıyla kadılar tarafından bakıldığı anlaşılmaktadır. İleride mirasla ilgili bölümde bu konunun örnekleri bolca verilecektir.

Edirne'de, Hristiyan ve Yahudi hanelerinin toplamı Müslüman hanelerinin 1/5 oranındadır. Hristiyan hanelerinin toplamı, Müslüman hanelerinin toplamının 1/9'dir. Yahudi hanelerinin toplamı ise, Müslüman hanelerinin 1/11'dir. Yahudi hanelerinin Hristiyan hanelerine oranı 2/3'dir. Barkan'ın XVI. yüzyılın başında Rumelide nüfusun yayılışını gösterir haritasında Edirne şehrinde gebran ahalinin müslüman ahaliye oranı 1/8 oranındadır⁹⁶. Bu duruma göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne şehrinde gebran nüfusun azaldığı veya başka bir değişle müslüman nüfusun sayısının arttığı sonucuna varabilir. Ayrıca XVI. yüzyılın ilk yarısında da Edirne'de başta Budin olmak üzere yapılan göçle Yahudi nüfusunun arttığı söylenebilir.

Edirne şehri XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinden biridir. Nüfusu da sürekli artan bir şehirdir⁹⁷.

TABLO V

Şehir Adı	1520-1530	1571-1580
İstanbul	400.000	700.000
Bursa	34.930	70.686
Edirne	22.335	30.145
Atina	12.633	17.616
Saraybosna	5.632	23.485
Üsküp	4.631	9.867
Sofya	3.899	7.848

⁹⁴TD 494, s.84 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.34a vd.

⁹⁵Selanik'te memliha mukataası işleten Yakup nam Yahudi ölmüştür. Edirne'de sakın oğlu Davit alınması için bir çavuşun gönderilmesi, ölenin mallarının hesaplanması ve dükkanlarının mühürlenip oğlunun südde-i saadete gönderilmesi istenmektedir. Geniş bilgi için bkz. MD 28, s.311 h.780

⁹⁶Ö. L. Barkan, XVI. Asrın başında Nüfus Yayılışını Gösterir Harita, İ.F.M. XI/1-4, (Ekim 1949-Temmuz 1950)

⁹⁷Ö.L. Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", İFM/1-2, (Ayrı Basım) İstanbul 1941, s.27

C- DİNİ ve SOSYAL YAPILAR

Dini ve sosyal yapılar toplumun ortak olarak kullandıkları mekanlardır. Dini yapılar halkın ibadetlerini rahatça yapabilmeleri amacıyla inşa edilmiş yerlerdir. Edirne şehrinde Müslim, Hristiyan ve Yahudi halkın beraber yaşadıkları bilinmektedir. Bunun sonucu olarak her üç dine mensup olanların kendilerine özgü ibadetlerini rahat bir şekilde yapabilmeleri için cami, kilise ve havralar inşa etmişlerdir. Edirne şehrinde halk her türlü ihtiyacının karşılandığı külliye olan imaretlerin sayısı da azımsanmıyacak bir seviyededir. Ortak kullanılan yerlerden olan hamamların çokluğu da dikkati çekmektedir. Bu eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşmıştır⁹⁸.

a- İbadet Yerleri

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne şehrinde ibadet yerleri olarak cami, kilise ve havralar gelmektedir. Cami ve mescidlerin sayısının çokluğunun yanında belgelerde kiliselere rastlanmamış bunlar sadece seyyahların eserlerinde isimleri tespit edilmiştir. Havralara ise ne belgelerde ne de seyyahların eserlerinde rastlanabilmektedir.

1- Camiler

Camiler, içtimaî müesseselerin başında gelmektedir. Bu dini kurumlar hem ibadetin yapıldığı, hem de cemaatin toplanıp bir takım meselelerini görüşüp, karara bağladığı yer olması hasebiyle önemlidirler. Osmanlılarda çoğu zaman zengin vakıflarla yapılan camilerin yanında medrese, imaret ve mektepler de vardır. Bunlar külliye şeklinde olup, hastahane de eklenirdi⁹⁹. Camilerde ve mescitlerde eğitim ve öğretim faaliyetleri de yapılmaktadır. Bazı camilerde, medrese adı verilen ve ders

⁹⁸ Rıfıkı M. Meriç 1945 yılında vakıflar genel müdürlüğüne tarihi ve mimari eserler hakkında hazırladığı raporda cami, mescid, zaviye, han ve sebiller hakkında bilgi vermektedir. Bkz. R. Melül Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s.439-518

⁹⁹ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s.637

için ayrılan bölümler mevcut olup, bazen aynı duvar ve pencere müştereken kullanılırdı¹⁰⁰.

Edirne şehri, fethedildikten sonra, erken Osmanlı sanatının gelişmesini, bugün de bütün canlılığı ile aksettiren üç merkezden birisi olarak görülmektedir. İznik ve Bursa'nın, ilk devir sanatı çerçevesinde kalıp, daha sonraki gelişmelere katılmamasına karşılık Edirne, aynı zamanda Osmanlı sanatının en yüksek devrini de temsil etmektedir. Burada yapılan cami ve mescitleri, sadece mimarî yönde değerlendirmek büyük bir eksiklik olacaktır. Zira cami ve mescitlerin sosyal yönleri, mahalle halkının buralarda toplanması açısından önemlidir. Cemaati olmayan cami ve mescit, büyük bir anlam ifade etmez. Öyle ki, Hisar İçi'nde bulunan bazı cami ve mescitlerin, etrafındaki evlerin Yahudi ve Hristiyanlara satılması veya kiraya verilmesi sonucu cemaatinin azalması, bu evlerin tekrar Müslümanlara iadesinin sağlanması için tedbir alınmasına sebep olmuştur¹⁰¹. Bunların, aynı zamanda Edirne şehrinin ilk cami ve mescitleri olmaları da muhtemeldir¹⁰². Edirne camilerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

Cami-i Kebîr (Eski Camii)¹⁰³; 805/1403 yılında Emîr Süleyman Çelebi tarafından bu caminin temelleri Cami-i Atik mahallesinde atılmıştır¹⁰⁴. Eski Caminin inşaatı, I. Mehmet tarafından 1414 yılında tamamlanmış olup yapı ulu camiler grubuna girmektedir¹⁰⁵. Mimarı, Konyalı Hacı Alâeddin, kalfası Ömer bin

¹⁰⁰ S. Eyice, "Mescid", İ.A., VIII, s.57

¹⁰¹ 4 Ramazan 991/21 Eylül 1583 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Edirne Hisarı içinde Çelebi Oğlu, Hoca Bâyezid, Hacı İslâm, Tahtalû, Darphane, Firuz Ağa mescid ve Kilise Camii etrafında bulunan evler Yahudilere satılıp ve kiraya verilip mescidlerde namaz kılan adem kalmadığı bildirilmekle Yahudilere satılan veya kiraya verilen Müslüman evlerini yine Müslümanlara vermeleri hakkında bkz. MD 52, s.18 h.42; 7 Şaban 991/26 Ağustos 1583 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Kala İçi'nde yedi mescide yakın evlere Yahudiler para kuvveti ile sahip olmuşlardır. Bunun üzerine mescitlerin cemaatsiz kaldığı bildirilmiş, mescitlere yakın olan Yahudi evlerinin değer bahası ile Müslümanlara sattırılıp, kira ile oturanların da çıkarılıp, yerlerine Müslümanların oturulması için dergah-ı mualla çavuşlarından Mehmed Çavuş Mubaşir tayin olunmuştur. Fakat mescide uzak olan Yahudilere dokunulmamıştır. Bkz. MD 51, s.8 h.25

¹⁰² Cami ve mescitlerin etrafında bulunan evlerin Yahudiler tarafından satın alınmasıyla ilgili hükümde, Hisar İçinde bulunan mescitler şu şekilde sıralanmaktadır; Çelebioğlu Mescidi, Hoca Bâyezid Mescidi, Hacı İslâm Mescidi, Tahtalu Mescid, Denizlütöğlü Mescidi, Hacı Bedreddin Mescidi, Darphane Mescidi, Kilisâ Cami ve Firtüz Ağa Mescidi. Hisar içindeki mescitlerin yanlarında bulunan evlerin yahudiler tarafından kiraya tutulması veya yahudilere satılmasının önlenmesi için Çadircızade Mustafa'nın şikayeti üzerine adı geçen mescid ve camiler sıralanmıştır. Geniş bilgi için bkz. MD 52, s.18 h.42

¹⁰³ TD 370, s.6

¹⁰⁴ Cami hakkında geniş bilgi için bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.11a; (Emir Süleyman) "Edirne'deki Eski Caminin temellerini önce o atmıştı. Daha tamamlanmadan kendi saltanatının binası yıkılmış, vücudu kasrı varlık âleminde yok olmuştu. Musa Çelebi bu camii tamamlanmak için hüküm sürdüğü günlerde yine gayret etti. Ama, o da bitiremedi". Bkz. H. Sadettin Efendi, II, s.53; Evliya Çelebi ise, camii yaptırmaya başlayanın Musa Çelebi olduğunu yazmaktadır. Bkz. E. Çelebi, III-IV, s.333; A. Badi Efendi, II, s.3; E. H. Ayverdi, Osmanlı Mi'ârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II, İstanbul 1972, s.150; R. Osman, a.g.e., s.35

¹⁰⁵ S. K. Yetkin, a.g.e., s.228'de 1413'te tamamlandığını kaydetmektedir; Ahmed Badi Efendi kaynaklara dayanarak Musa Çelebi'nin Eski caminin yapımına devam ettirdiğini fakat asıl onun medresenin banisi olduğunu

İbrahim'dir¹⁰⁶. Her kenarı dıştan 49.50 metre olan bu cami, her kenarı 2.80 metre olan dört ağır kare paye üzerine dokuz eşit kubbeli olarak inşa edilmiştir. Kare biçimindeki yapının 13.50 metre çapındaki kubbeleri ile mekânın genişlemesi sağlanmıştır. Caminin daha sonra II. Murad tarafından yaptırıldığı anlaşılan iki şerefeli minaresi ile kısa boylu tek şerefeli bir minaresi daha vardır. Devrinden kalan zengin süslemeli eski taş minberin bir yangında harap olan kısımları, düz taşlarla tamamlanarak, kalan parçaları başarı ile günümüze kadar korunmuştur¹⁰⁷.

Eski Cami, masrafı Muradiye evkafından karşılanmak üzere Receb 973/Ocak-Şubat 1566 tarihinde onarım görmüştür¹⁰⁸. Eski Bedesten, I. Mehmed tarafından Eski Camiye vakıf olarak yapılmıştır¹⁰⁹. Eski Bedestenin dükkân, hücre ve bedesten etrafından bulunan dükkân gelirleri, muazzam bir yekûn tutmaktaydı. Eski Caminin, 978/1570-1571 yılında yapılan tahririnde elde edilen gelirin toplamı, 81921 akçedir¹¹⁰.

Eski Cami medresesi müderrislerinden Mevlâna Yakup, II. Murad Han imareti vakfının tahrir eminliğini de yapmaktadır¹¹¹.

Cami görevlileri ve ücretleri şu şekildedir;

kaydetmektedir. Çelebi Mehmed'in ise Eski camii'nin yanına bir bezzazistan yaptırdığı belirtmektedir. Bkz. A. Badi Efendi, II, s.3; Eski Cami kitabesinden 816/1414 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. O. Onur, Edirne Türk Tarihî Vesikalarından Kitabeler -Tamamı-, İstanbul 1972, s.80 vd.

¹⁰⁶ Omer bin İbrahim caminin mimarı veya kalfası olarak gösterilmektedir. Bkz. E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.51

¹⁰⁷ O. Aslanapa, a.g.e., s.45; S. K. Yetkin, a.g.e., s.180; E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.50; A. Kuran, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara 1964, s.39

¹⁰⁸ Receb 973/ tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümde "Cami-i Âtik evkâfi mütevellisi, imamları ve müezzinleri ve ahir ahvali gelüp camii' mezburun mihrabının iki yanında mihraba karib pencereleri olmamağın hava bulutlu olduğu zamanlarda caminin içi karanlık olup mihrab-ı şerif önünde icra-i şerife tılavet iden Müslümanlar tılavet icrada hayli gayret çeküp ve vakf-ı zuhurda ve imamın rükû ve secdede dahi teşhis edemeyip zahmet çekerler mihrabın iki tarafında iki pencere bina olunmak gayet mühim ve lazımdır deyu ve cami-i şerif catısının bazı yerleri harab olmağın yağmur yağdığı nihayed cümle eylentip kapuları etrafı ve kemerleri daima harab itmektedir. Eger tamir olunmazsa cami-i şerif önünü harab etme ihtimali vardır. Kurşunu söküüp tahdid olunmak lazımdır ve evkâf-ı mezburdan bedestan kurbunda üç bâb dükkânı dahi selleri ve bazı yerleri harabe olmağın islahı muhtaç olup nefis-i bedestanın dahi muvazi islah ve tamire muhtaç olmuştur. Üzerlerine ehl-i vukuf Müslümanlar varup görsünler gördüklerinde camii'nin iki penceresi ve tamire muhtaç olduğu görülen yerleri ve dükkânları Muradiye evkafi ve zevaidi mahsûlünden tasarruf olup tamamı oldukta bildiresin," denilmektedir. Bkz. MAD 2775, s.922

¹⁰⁹ İ. H. Uzunçarşılı a.g.e.I, s.372

¹¹⁰ Eski Camii vakıf gelirleri şunlardır; An icare-i dekakin-i enderun bezestan bâb 108 fi sene 20.880, an icare-i hücerât enderun bezestân bâb 35, fi sene 1032, an icare-i dekakin der gebrân der daire-i bezattan bâb 37, 7680, an mukataa-i zemin-i dekakin mea' kerbân Saray der mukabele-i bezattan beher şehîr 335 bâb 8, 3972, an mukataa-i zemin-i dekakin söktükçü bâb 3, 360, an mukataa-i zemin muytaban 17 bâb beher şehîr fi 510, bab 9 fi sene 132, an icare-i dekakin söktükçü beher şehîr 3 bâb 3, 3600, an mukataa-i zemin-i haffafan bab 38 beher şehîr 551 fi sene 6612, an icare-i dekakin-i hayyatın der mukabele-i bezattan bâb 11, 4980, an icare-i dekakin gazzâzân der mukabele-i bezattan bâb 29, 4512, an icare-i deli gazzâzân der daire-i bezestân 20, fi sene 3840, an icare-i dekakin kolân düzen der mukabele-i bezattân bâb 25, 3583, an icare-i dekakin-i hayyatın der daire-i bezattan bâb 21, fi sene 4632, an icare-i dekakin-i kolân düzen der daire-i bezattân bâb 23, 6684, an mukataa-i zemin-i dekakin der kurb-u kapân dakik bâb 54,(boş), an mahsûlî murabâha malı vakıf an 900, Yekûn 81.721. Bkz. TD 498, s.127; TK KKA, TD 563, vrk.52a

¹¹¹ 12 Ramazan 991/29 Eylül 1583 tarihli hüküm bkz. MD 52, s.45 h.96

İsim	görevi	ücreti
Hayreddin ¹¹²	mütevelli	belirtilmemiştir
Abdülkerim ¹¹³	imam	"

Cami-i Cedîd (Üç Şerefeli Camii); 1437-1447 yılları arasında, II. Murad tarafından yaptırılmış olan cami ve avlusu, dıştan 66.50X64.50 metre ebatlarında yer kaplayan büyük bir mekânı gerçekleştirme hamlesinin, ilk esaslı denemelerinden biridir¹¹⁴. Dokuz kubbeli olup, küçük kubbelerden ana kubbeye geçiş sağlanmıştır¹¹⁵.

Üç Şerefeli Camiinde bulunan şadırvan avlusunun onaltı kubbesinde, devrinin en mükemmel geçmeli rûmîli ve hataîli sıva nakışları mevcuttur¹¹⁶. Üç Şerefeli Camiindeki çiniler, iki alınlık sır altına rengin ve az miktarda firuze rengin de kullanıldığı örneklerdir. Siyah renkli konturlar da görülür¹¹⁷. Caminin mimarının kim olduğu hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir¹¹⁸.

978(1570-1571 yılında yapılan tahrirde Üç Şerefeli Cami gelirleri şu şekilde gösterilmektedir; "An mukataa-i kıstı Hamam-ı Alaca der enderun kal'a-i Edirne fi sene 8086 akçe, an icarât-ı dekâkin der nezd-i cami şerif, bâb 8, fi sene 2844, mukataa-i tabi` bervechi maktu` 47.000, an mukataa-i zemin çayır dolap köhne fi sene 180, an mahsulü bahçe-i cami-i Şerif fi sene 320, yekûn 58436"

¹¹² 11 Rebiyülâhır 967/10 Ocak 1560 tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümde Eski Cami ve Üç Şerefeli Cami mütevellisi olarak Hayreddin görülmektedir. Mütevelli Hayreddin hakkında şikayette bulunulmuştur. Bunun araştırılması istenilmektedir. Bkz. MD 3, s.240 h.686

¹¹³ Gurre-i Ramazan 980/5 Ocak 1573 Camiinin hitabeti boş olduğundan Sultan Bâyezid Camii imamı olan Mevlânân Abdülkerim'e verildi. Bkz. K.K. 225, s.159

¹¹⁴ Bu konuda bir Osmanlı kaynağında "Edirne'de, Sultan Murad'ın 1437-1447 yılları arasında, on yılda yaptırdığı Üç şerefeli Cami, Osmanlı mimarisinin normal gelişme imkanlarını aşmış, halkın ve padişahların gayretleriyle hayır ve imaret binaları çoğalmış, mescit ve camiler sayısız hale gelmiş, medreseler, hanıgahlar, gelen ve gidenler için misafirhaneler, muallimhaneler, latif kâşaneler, zengin, dopdolu çarşı ve pazarlar, köprüler, hanlarla sözün kısıtı bu güzel şehir, islâmın doruğu ve Darü's-selâm'ın dengi olmuştur" denilmektedir. Bkz. H. Sadettin Efendi, I, s.133; Ayrıca bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.10a; Sultan Murad Han Edirne'de Üç Şerefeli Cami-i Şerifiyle kurbunda saadli namıyla bir medrese ve yanında bir mektep ve bir darülhadis camiiyle sahasında başkaca bir medrese adıyla anılan Muradiye camii bir imaret, bir mevlevihâne, bât pazarında bir bezaztân ve çifte olmak üzere tahtel kalâda hamam ve yanında bir mescid, çifte olmak üzere Top Kapı Hamamı, ve tahtani ve fevkanî bir hane bunun hayratıdır. Bkz. A. Badî Efendi, II, s.3; S. K. Yetkin, a.g.e., s.180

¹¹⁵ "iki paye üzerine bina olunmuş sağır ü kebir dokuz kubbesi vardır." Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.10a; O. N. Peremeci, Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s.56; Mimarisi için bkz. E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.56-60; S. K. Yetkin, a.g.e., s.228-229; A. Kuran, a.g.e., s.50-56; Menkıbevi kısımları için bkz. E. Çelebi, III-IV, s.334-336; Geniş bilgi için bkz. R. Osman, a.g.e., s.40vd.

¹¹⁶ S. Ünver, a.g.m., s. 16; Camiide bulunan ağaç işleri hakkında bkz. A. Ersoy, XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği, İstanbul 1993, s.30 vd.

¹¹⁷ Ş. Yetkin, a.g.e., s.208

¹¹⁸ Mimar hakkında "Ayakları mefluç idi, her neyere gitse tezkere ile giderdi, merhum ve mağfurun-leh Sultan Murad Han Üç şerefeli camiini bina etmişti" denilmektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis'ül-müsaminin", Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.79

akçedir¹¹⁹. Enistü'l-müsamirin'e göre II. Murad, 851/1447-1448 yılında Kratova bölgesini bu camiye vakfetmiştir¹²⁰.

Tespit edilebin cami görevlileri ve ücretleri şu şekildedir;

İsim	görevi	ücreti
Hacı Ahmet ¹²¹	musabbih	2 akçe
Mehmed Dede ¹²²	cüzhan	2 akçe
Hacı Mahmud ¹²³	muarraf	belirtilmemiştir.
Mehmed bin Salih	"	"

Dârü'l-hadîs Camii; II. Murad tarafından yaptırılmış olup, tek kubbeli, bir minareli olup, hadis-i şerif nakli için açılmış ve sonradan camiye çevrilmiştir¹²⁴. Kalenin güney tarafında, Manyas Kapısı yanında ve Tunca nehri kenarındadır. İki yanında birer tabhane ve önünde cemaat yeri vardır¹²⁵. Kitabesinden, 838/1435 yılında inşa edildiği ve Tahte'l-kal'a Hamamının, II. Murad tarafından bu cami ve medreseye vakfedildiği anlaşılmaktadır¹²⁶. 1435 yılında düzenlenen vakfiyesinde Hafız-ı Kütüb görülmemektedir. 1489 yılında düzenlenen vakfiyede ise, buraya bir Hafız-ı Kütüb'ün görevlendirilmesi, medresede müderrisler ve talebeler için bir kütüphanenin bulunduğunu gösterir¹²⁷.

Cami görevlileri ve ücretleri şu şekildedir;

İsim	görevi	ücreti	Rıdvan ¹²⁸	nazır
belirtilmemiştir				
İbrahim bin Hasan ¹²⁹	katip	"		

¹¹⁹ TD 948, s.127; TK KKA, TD 563, vrk.52a

¹²⁰ Sultan Süleyman Han'da Vezir-i azam Rüstem Paşa vakfını alup bunun murtezikasının vazifelerini Sultan Bâyezid-i Veli evkafına katmıştır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.10b

¹²¹ 11 Şaban 973/2 Mart 1566 tarihli belgede, "Edirne Üç Şerefeli'de bâdes'selâtü'z-zahir yevmi 2 akçe ile musabbih olan Hacı Ahmed öldüğünden yerine oğlu tâlib olmağın girü cami-i mezburda ba'des-selâtü'l-asr üç akçe ile müsabbihliği makbul olduğu bildirmeğin" şeklindedir. Bkz. K.K. 220, s.33

¹²² 23 Zilhicce 983/24 Mart 1576 tarihli belgede "Üç Şerefeli camiiinde cüzhan olan ve ölen Mehmed Dede'nin yerine 2 akçe ile Ali cüz-ü hân olduğu" bildirilmektedir. Bkz. K.K. 230, s.182

¹²³ 20 Rebiyülâhır 982/10 Ağustos 1574 tarihli hükümde 982 yılına kadar muarraf o yıl ölen Hacı Mahmud görülmekte bu tarihten itibaren onun yerine Mehmed bin Salih'e görev verilmiştir. Bkz. MD 25, s.239 h.2212

¹²⁴ M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.91 vd.

¹²⁵ E. Çelebi, III-IV, s.336-338

¹²⁶ O. N. Peremeci, a.g.e., s.63

¹²⁷ İ. Erünsal, Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, İstanbul 1991, s.12

¹²⁸ 26 Muharrem 982/18 Mayıs 1574 tarihli Darü'l-hadîs nazırı olarak 982 yılında Rıdvan görülmektedir. Bkz. MD 24, s.235 h.622

Abdurrahman bin Hızır musabbih 2

Hasan bin Şeyh Hasan¹³⁰ " belirtilmemiştir

Kilisâ Camii; Edirne'yi fetheden I. Murat, kale içindeki bir kiliseyi camiye dönüştürmüş ve ilk cuma namazını burada kılmıştır. Bu camiye, daha sonra Kilisâ Camii denilmiştir¹³¹. II. Mehmed zamanında tamamen yıktırılarak, iki paye üzerine altı kubbeli, bir minaresi ve dışında da beş kubbesi olan cami yaptırılmıştır¹³².

Çelebi Camii (Halebiye); Bu cami Hisar içindedir¹³³. I. Murad'ın emri ile kiliseden camiye çevrilmiştir. II. Murad tarafından yanına bir medrese ilâve edilmiştir. II. Mehmed'in hocası Sirac'ed-din Muhammed bin Ömer Halebî'nin, medresesinde hocalık etmesi dolayısıyla Halebiye Camii adı ile de anılmaktadır.

Süleymaniye Camii; II. Bâyezid'in vezirlerinden Süleyman Paşa tarafından Tunca nehri kenarında yaptırılmıştır¹³⁴

Hekim Lârî Camii; II. Mehmed ve II. Bâyezid devrinin sultan hekimi Abdulhamidî Lârî tarafından, Bit Pazarında yaptırılmıştır. Cami, tek kubbeli ve bir minarelidir. Kitabesi, 920/1514 yılına aittir¹³⁵.

Ali Paşa Camii; Saray Bosnalı bir devşirme olan Ali Paşa'nın, Edirne'de camiinden başka bir de hangâhı vardır¹³⁶.

Şahmelek Paşa Camii; Cami, Şazioğlu Şahmelek tarafından, 832/1429 tarihinde Gazi Mihal Köprüsü yanında yaptırılmış, bir kubbeli ve tek minareli küçük camidir¹³⁷. Cami, dış kapısı çevresinde birbirini takip eden ve "Hatt-ı Ma'kilî" denen

¹²⁹ 4 Safer 982/26 Mayıs 1574 tarih Darü'l-hadisın katipliğine vaiz İbrahim bin Hasan getirilmiştir. Bkz. MD 25, s.155 h.1563

¹³⁰ 5 Ramazan 983/8 Aralık 1575 tarihli Darülhadis evkafı zevâidinden iki akçeye mutasarrıf olan Şeyh Abdurrahman bin Hızır fevt olup yerine Şeyh Hasan bin Şeyh Hasan müsabbih olarak atanmaya ehildir deyu inayet rica etmeğın buyuruldu. Bkz. K.K. 230, s.75

¹³¹ O. N. Peremece, a.g.e., s.12

¹³² Yeni sarayın inşasında kullanılan mermerlerin bir kısmının Kilisâ Camiinde alındığı yazılmaktadır. Camiinin yanında eskiden kalma bir pınar bulunmakta ve humma hastalığı ve bazı hastalıklara iyi geldiğine halk tarafından inanılmaktadır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.11b; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.214

¹³³ Caminin mimari özellikleri hakkında bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e, vrk.11b vd.

¹³⁴ A. Hıbrî Efendi, a.g.e, vrk.33; B. N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.201; O. N. Peremeci, a.g.e., s.67

¹³⁵ Çatısı kubbe ile kaplıdır. Dışının üç tarafında 11 aded küçük kubbe bulunmaktadır. 920/1514-1515 yılında inşası tamamlanmıştır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.12b; R. Osman, a.g.e., s.46; O. N. Peremeci, a.g.e., s.64 vd.; İran'dan geldiğinden dolayı Lârî denilen hekim tarafından 920/1514 yılında inşa ettirilmiştir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.136

¹³⁶ Ak hadimlerden olup Saray-bosnalı bir devşirmedir. Karaman Beylerbeyliğinde Semendire ve İşkodra kumandanlıklarında ve Memluk ordularıyla yapılan muharebede bulunmuştur. Mora seferinde beğenilerek Rumeli Beylerbeyliğine 907/1501'de de vezir-i azamlığa getirilmiştir. Şahkulu muharebesinde maktul düşmüştür. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s.539

¹³⁷ O. N. Peremeci, a.g.e., s.64; Caminin kitabesi 832/1429 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.92

hendese kufi yazılar ve firuze renkteki çini parçalar ile süslenmiştir¹³⁸. Bu çinilerden bazıları, altın yıldızların sürülmesi ile, bazıları da, ıstampa usulü ile süslenmiştir¹³⁹.

Noktacızâde Camii; Bu cami, Kıyık yolu üzerindedir. 1070 numaralı tahrir defterinde, mescidin evkafının ve masraflarının cami olarak kaydedildiğine dair not bulunmaktadır¹⁴⁰. Edirne'de, 897/1491-1492 tarihinde Noktacızâde diye anılan Şeyh Mehmed bin Yusufun yaptırdığı caminin mimari özellikleri hakkında bilgi sahibi olunamamıştır.

Edirne'de tespit edilen fakat haklarında ayrıntılı bilgi sahibi olunamayan camiler şunlardır; Alemdâr Camii¹⁴¹, İbrahim Paşa Camii¹⁴², Taşlık Camii¹⁴³, Zağnos Paşa (Sübaşı) Camii¹⁴⁴, Gülbahar Hatun Camii¹⁴⁵, Hacı Nasuh Camii¹⁴⁶, Zen-i Firuz Camii¹⁴⁷.

2- Mescitler

Mescit, Osmanlılarda genellikle mahalle arasında, ahşaptan yapılmış küçük mabetler şeklinde tarif edilmektedir¹⁴⁸. Edirne'de mescit sayısı, Müslüman mahallelerinin sayısına eşit olarak gösterilmiştir. Edirne şehrinde, yüz kırkbeş mescit kaydı bulunmaktadır. Bu cami ile mescitlerin büyük bir kısmı hakkında bilgi bulunmaktadır. Mescit adedi ile mahalle adedinin birbirine çok yakın olması, her mahallede en az bir mescidin bulunduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir¹⁴⁹. Ayrıca, Edirne'nin mahallelerinde bulunan vakıfların tahririnin yapıldığı defterde de,

¹³⁸ S. Ünver, a.g.e., s.16

¹³⁹ Ş. Yetkin, a.g.e., s.207

¹⁴⁰ Mahalle vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.422vd.

¹⁴¹ Cami, Alemdâr Hasan Baba'nın kendi adını taşıyan mahallesinde inşa edilmiştir. Bazı yerlerde mescit olarak kaydedilmiştir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.199

¹⁴² İbrahim Paşa, II. Mehmed'in vezirlerinden olup, Kıyık öyüğü denilen Çokalıcı mahallesinde camiini inşa ettirmiş ve zengin vakıflarla donatmıştır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.209

¹⁴³ Cami, Mahmud Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.222; Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Bey tarafından 972/1564 tarihinde inşa ettirilmiştir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.145

¹⁴⁴ Kızıl Minare adıyla da anılan cami, Edirne'de subaşılık da yapan Zağnos Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.223

¹⁴⁵ Gülbahar Hatun, Fatih Sultan Mehmed'in zevcesi Bâyezid'in annesidir. Edirne'de adına 855/1451 yılında bir cami yaptırmıştır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.205

¹⁴⁶ ³ Safer 997/22 Aralık 1588 tarih K.K. 251, s.11

¹⁴⁷ E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.223

¹⁴⁸ C. E. Arseven, "Mescid", Sanat Ansiklopedisi III, İstanbul 1966, s.1308; Cami ve mescid hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. S. Eyice, a.g.m., s.101

¹⁴⁹ Bu hususta bkz. TD 494, s.7; TK KKA, TD 54, vrk.2b

mahallelerde bulunan bazı mescitlere yapılan vakıflar ve bu mescitlerin vazifelilerine ayrılan ücretler hakkında bilgi bulmak mümkündür¹⁵⁰.

Edirne'de tespit edilebilen mescitler şunlardır: Abdurrahman Mescidi¹⁵¹, Ahî Hasan Mescidi¹⁵², Ahmed Bey Mescidi¹⁵³, Aişe Hatun binti Sultan Mehmed Han Mescidi¹⁵⁴, Ali Kadı Mescidi¹⁵⁵, Arabacı Ahmed Mescidi¹⁵⁶, Arif Ağa Mescidi¹⁵⁷, Arpacı Hamza Mescidi¹⁵⁸, Attar Hacı Hayreddin Mescidi¹⁵⁹, Attar Hacı Halil Mescidi¹⁶⁰, Bâbâ Timurtaş Mescidi¹⁶¹, Bâbâ Timurtaş Bey (Mu'nüddin) Mescidi¹⁶², Balâbân Paşa Mescidi¹⁶³, Berkuk Ağa Mescidi¹⁶⁴, Bevvâb Sinân Bey Mescidi¹⁶⁵, Beyçe Mescidi¹⁶⁶, Bezirci Hatun Mescidi¹⁶⁷, Bülbül Hatûn Mescidi¹⁶⁸, Çaşnagir Mehmed Bey Mescidi¹⁶⁹, Çakır Ağa Mescidi¹⁷⁰, Çavuş Bey Mescidi¹⁷¹, Çelebi Oğlu

¹⁵⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız. TD 1070 muhtelif sayfalar

¹⁵¹ Edirne kadısı olan ve 983/1575 tarihinde ölen Amasyalı Abdurrahman bin Seyyid Ali tarafından inşa ettirilmiştir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.251

¹⁵² E. H. Ayverdi, a.g.e.II, s.150

¹⁵³ TD 1070, s.451 vd.

¹⁵⁴ Mescit görevlileri ve bunlara verilecek olan yevmiye miktarlarında belirtilmiştir. Ayrıca Edirne'de Eski Cami mütevellisi kim olursa mescit mütevellisi olarak onun atanması vakıf şartı olarak koyulmuştur. Bkz. TD 1070, s.5; Çelebi Mehmed'in kızı Ayşe Kadın tarafından, II. Mehmet devrinde yaptırılan tek kubbeli, tek minareli bir cami olup, Yancıkçı Şahin Mahallesindedir. Mimarnın Hayreddin olma ihtimali vardır. Kitabesi 873/1469 tarihidir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.63-64; Cami tamamen kesme taşdır. Mihrâb taş işçiliğinin mükemmel örneklerindedir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.200; Aişe Hatun mahallesinde aynı şahıs tarafından yaptırılan mescid için yapılan vakıfta Hayrabolu, Pınarhisar ve Üsküpte dükkanlar vakfedilmiştir. Kubbe ile örtülü olup 873 senesinde inşa tamamlanmıştır. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.12b; Kitabesinde 873/1468 tarihi bulunmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.128

¹⁵⁵ TD 1070, s.462

¹⁵⁶ Bu mescid Çokalıcı mescidi yakınındadır. Bkz. TD 1070, s.331-337

¹⁵⁷ TD 1070, s.231-236

¹⁵⁸ TD 1070, s.289-291; Süptürcüler yokuşundadır. Bkz. E. Bilar-O. Onur, Edirne Çarşıları ve Yitirilen Tarihi Eserler, İstanbul 1985, s.24

¹⁵⁹ TD 1070, s.101-105

¹⁶⁰ Attar Hacı Halil adına kurulmuş olan mahallede bulunan mescidin yapım yılı 860/1456' dır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.200

¹⁶¹ Der kurb-u Kâtib-i Çev bkz. TD 1070, s.249-253; E. Bilar,-O. Onur, a.g.e., s.16

¹⁶² Üç Şerefeli Camii yakınındadır. Bkz. TD 1070, s.221-226; Vakfiyesi için bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., Vakfiyeler, s.245; E. H. Ayverdi, a.g.e.II, s.161

¹⁶³ TD 1070, s.129-131

¹⁶⁴ TD 1070, s.326-331; Aynı isimdeki mahallede kurulmuş bir mesciddir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.204

¹⁶⁵ Bu mescidin vakıfları için bkz. TD 1070, s.7 vd.

¹⁶⁶ Beylerbeyi Hamamı yakınındadır. Bkz. TD 1070, s.262-265

¹⁶⁷ TD 1070, s.55-58

¹⁶⁸ TD 1070, s.39-41; Aynı isimdeki mahallede kurulmuş bir mesciddir. Bülbül Hatun, Karaca Bey'in zevcesidir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.204

¹⁶⁹ TD 1070, s.391

Mescidi¹⁷², Çokalıcı Mescidi¹⁷³, Daye Hatun Mescidi¹⁷⁴, Debbâğ Hacı Halil Mescidi¹⁷⁵, Debbâğ Hacı Hüseyin Mescidi¹⁷⁶, Defterdâr Mustafa Çelebi Mescidi¹⁷⁷, Defterdâr Ağa Mescidi¹⁷⁸, Derviş Ebi Mescidi¹⁷⁹, Devletşah Mescidi¹⁸⁰, Dur Paşa Hatunu Mescidi¹⁸¹, Emin Kahtalû Mescidi¹⁸², Emir Şah bin Mihâl Koçi Mescidi¹⁸³, Esmahan Mescidi¹⁸⁴, Fatma Hatun Mescidi¹⁸⁵, Fatma Şemseddin Mescidi¹⁸⁶, Fazlullâh Paşa Mescidi¹⁸⁷, Fîrûz Ağâ Mescidi¹⁸⁸, Gazi İbrahim Bey Mescidi¹⁸⁹, Gendüm Gûb Mescidi¹⁹⁰, Gülbahar Hatun Mescidi¹⁹¹, Gümlüoğlu Mescidi¹⁹², Hacı

¹⁷⁰ TD 1070, s.260-262; İstanbul Subaşı olan Çakır Ağa'nın kendi adını taşıyan mahallesinde yaptırdığı mesciddir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.205

¹⁷¹ Üç Şerefeli Camii yakınındadır. Bkz. TD 1070, s.278-281; Horozlu bayırındadır. II. Murad devrinin tümerasındadır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e., s.21; Caminin kitabesi 847/1444 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.110

¹⁷² Sabunî Oğlu tarafından vakıf iken satın alındığına dair kayıt bulunmaktadır. Bkz. TD 1070, s.142-145

¹⁷³ Kıyık mahallesindeki bu mescidin çatısı ahşaptır. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.12b; TD 1070, s.361vd.

¹⁷⁴ Cami olduğuna dair kayıt mevcuttur. Bkz. TD 1070, s.340-343; Fatih'in sünnesi Ümmü Gülsüm Hâtûn ve Ahmed Bey'den olan kızı Hând veya Hundi Hâtûn'un yaptırdıkları mescid Daye Hatun mahallesindedir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.205; Fatih Sultan Mehmed'in sünnesidir. Gülbahar mahallesinde bir cami inşa ettirmiştir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e., s.43

¹⁷⁵ Vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.79-86; Edirne Kale dışında bulunan mescidin sahibinin ismi Debbâğ Hacı Abdullah Halil Mescidi olarak yazılmış ve kitabesine göre tarihi 860/1455'tir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.123

¹⁷⁶ Mahalle vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.97-101

¹⁷⁷ 20 Cemaziyelevvel 997/7 Nisan 1589 tarih Edirne Kadısı mektup gönderip Edirne'de Defterdâr Mustafa Çelebi camiinde hatip evkâf-ı Selimiye'de tabib vazifesine mutasarrıf olan Şeyh Ali bin Hüsam Hacca gitmeye izin talep itnegin yerine birinin konup gitmesi buyuruldu. Bkz. K.K. 251, s.32

¹⁷⁸ Mahalle vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.253-257; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.223

¹⁷⁹ Medrese-i Ali Bey yanındadır. Bkz. TD 1070, s.366vd.

¹⁸⁰ B. Bilar-O. Onur, a.g.e., s.17

¹⁸¹ E. H. Ayverdi, a.g.e.II, s.162; Hızırılık civarında zaviyesi olduğunu kaydetmektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.241

¹⁸² Mahalle vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.160-163

¹⁸³ Bu mescite ait vakıflar için bkz. TD 1070, s.9vd.; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.206; Bu mescit Bâdi Efendi'de Malkoç veya Mihalkoç Bey Camii olarak geçen bina olmalıdır. Mihâl Koçi ise 804 senesinde Sivas Beylerbeyi iken esir düşmesinden sonra vefat etmiştir. Bkz. A. Bâdi Efendi, I, s.68; E. H. Ayverdi, a.g.e.I, s.294

¹⁸⁴ Ağaçpazarı caddesindedir. Esmahan Sultan II. Selim'in kızı ve Sokullu Mehmed Paşa'nın eşidir. Mescid Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Bkz. E. Bilar-O. Onur, a.g.e., s.27

¹⁸⁵ Fatma Hatun binti Sinan Bey'in 827/1467 yılında yaptırdığı bu mescid Fındık Fakih mahallesindedir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.126

¹⁸⁶ Mahalle vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.455vd.; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.206

¹⁸⁷ Eski Saray yakınındadır. Bkz. TD 1070, s.172-177

¹⁸⁸ Mahalle vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.409; E. H. Ayverdi, a.g.e.I, s.484; Kale içindedir. Bkz. E. Bilar-O. Onur, a.g.e., s.28

¹⁸⁹ Üç Şerefeli Cami yakınında bulunan cami, 814/1412 tarihli kitabesine göre kale dışında yapılan ilk mescit olmalıdır. Gazi İbrahim Bey mescidi ile Candarlı Halil Paşa'nın oğlu olup, II. Mehmet devrinde vezir ve II. Bayezid zamanında da Vezir-i Azamlık makamına yükselmiş olan İbrahim Paşa'nın Camii ile karıştırmıştır. Karşılaştırma için bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.II, s.160; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.209; O. N. Peremeci, a.g.e., s.54; Edirne Kale dışında ilk inşa edilen mesciddir. Akıncı Beylerinden olması muhtemel olan İbrahim Bey'in Mescidinin kitabesi 814/1411 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.88

¹⁹⁰ Bu mescidi Şah Melek Bey bina edüp vs. Bkz. TD 1070, s.213-214

Dâvud bin İlyâs Mescidi¹⁹³, Hacı İslâm Mescidi¹⁹⁴, Hacı Mustafa Mescidi¹⁹⁵, Hacı Ahmed Mescidi¹⁹⁶, Hacı Kemâlüddin Mescidi¹⁹⁷, Hacı Musa Çelebi bin Hoca Devlet Şah Mescidi¹⁹⁸, Hacı İlyas Mescidi¹⁹⁹, Hacı İvaz Mescidi²⁰⁰ Hacı Abdullah el-Bezâz Mescidi²⁰¹, Hacı Doğan Mescidi²⁰², Hacı Alemüddîn Mescidi²⁰³, Hacı Bedreddin Mescidi²⁰⁴, Hadice Hatun Mescidi²⁰⁵, Hadım Balâbân Mescidi²⁰⁶, Halil Alaca Mescidi²⁰⁷, Hamid Bey Mescidi²⁰⁸, Hamza bin Gazi Mescidi²⁰⁹, Hatice binti İbrahim Paşa Mescidi²¹⁰, Hâtuniye Mescidi²¹¹, Hayreddin Mescidi²¹², Hazinedar Sinân Bey mea Mescid-i Emin Çelebi²¹³, Hevâceğî (Hoca) Mescidi²¹⁴, Hızır Ağa

¹⁹¹ Mescid Gülbahar Hatun mahallesinde olup mescid kitabesinden 855/1451 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.118

¹⁹² Beylerbeyi imareti yakınındadır. Bkz. TD 1070, s.253

¹⁹³ Mahalle vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.106-114

¹⁹⁴ Bu Mescid İbrahim Paşa İmareti yanındadır. Bkz. TD 1070, s.448

¹⁹⁵ Mahalle vakıfları ve gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.41-46

¹⁹⁶ Vakıfları için bkz. TD 1070, s.30-33; Fenari Hacı Ahmed Camii (Vakteyn Mescidi), Bitpazarındadır. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.29

¹⁹⁷ E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.208

¹⁹⁸ Vakıf gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.265-268

¹⁹⁹ 882/1477-1478 yılında inşa olunmuştur. Hoca İlyas Camii olarak geçmekte, üstü ahşap ve kurşunla örtülüdür. Yelli Burgos mahallesindedir. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., s.33; Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.208; Mescidin kitabesinden 982/1574 tarihinde bina edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.147

²⁰⁰ Horozlu caddesindedir. II. Murad'ın veziri Hacı İvaz veya Mimar Hacı İvaz olduğu sanılmaktadır. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.20

²⁰¹ El-mevkûf-u bitarakeçi der kürb-u Camii Âtik mea Mescid-i Yakûp Kilârî bkz. TD 1070, s.185-187

²⁰² Zengin vakıfları için bkz. TD 1070, s.153-160; E. H. Ayverdi, a.g.e.I, s.484

²⁰³ TD 1070, s.214-221; Üç Şerefeli Camii yanında bulunan mescid 860/1455-1456 yılında yapılmıştır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.207; Çatısı kubbedir. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.13a; E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.22

²⁰⁴ Vakıf gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.135-142

²⁰⁵ Mahalle vakıfları ve gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.33

²⁰⁶ TD 1070, s.199-202; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.231; Hadım Balâbân Bey'in Edirne'de yaptırmış olduğu mescidine Dimetoka'da Ova nahiyesine bağlı olan Emünüddin köyünü ve değirmenlerini vakfetmiştir. Bu mülkün 978 yılında 2104 akçe geliri gözükmekte ve mülk olarak kaydedilmiştir. Bkz. TD 498, s.610; TK KKA, TD 562, vrk.128b

²⁰⁷ TD 1070, s.247-249

²⁰⁸ Der Muhtabân-ı bâzâr ve Camii Kebîr bkz. TD 1070, s.169-171

²⁰⁹ E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.208

²¹⁰ Yıldırım Bâyezid Han İmareti yolu üzerindedir. Bkz. TD 1070, s.435vd.

²¹¹ TD 370, s.6

²¹² O. Onur, a.g.e., s.120

²¹³ TD 1070, s.347vd.; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.208

²¹⁴ Vakıf gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.202-206

Mescidi²¹⁵, Hoca Balî (Bâzîrgân Balî) Mescidi²¹⁶, Hoca Bâyezîd Mescidi²¹⁷, Hoca Ömer Mescidi²¹⁸, Hoca Siyah Mescidi²¹⁹, Hoca Hayreddîn Mescidi²²⁰, İne Fakih Mescidi²²¹, Kadı Bedreddin Mescidi²²², Kadı (Gazi) Hoca Mescidi²²³, Kadı Murâd Mescidi²²⁴, Kara Yakub Mescidi²²⁵, Kara Bulut Mescidi²²⁶, Karaca Hacı Mescidi²²⁷, Kasım Hoca Mescidi²²⁸, Katib Sinân ve Alemdar Sinân Bey ve Ahî Derviş Mescidi²²⁹, Kavak Mescidi²³⁰, Kemal Bey Mescidi²³¹, Kılârcı Başî Yakup Ağa Mescidi²³², Kurdcu Doğan Bey Mescidi²³³, Kuzlû Oğlu Mescidi²³⁴, Mahmud Ağa Mescidi²³⁵, Maruf Hoca Mescidi²³⁶, Medrese-i Ali Bey Mescidi²³⁷, Mehmed Bey Mescidi²³⁸, Mehmed Çelebi Mescidi²³⁹, Mehmed Paşa Mescidi²⁴⁰, Mehmed Çelebi

²¹⁵ TD 1070, s.189-194; Kilerci Yakup Mahallesindedir. Vakfiyesi Fatih Sultan Mehmed dönemine aittir. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.32

²¹⁶ Mahalle vakıfları ve gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.114-116

²¹⁷ Bkz. TD 1070, s.133-134

²¹⁸ Bkz. TD 1070, s.445; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.208

²¹⁹ Mahalle vakıfları ve gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.117-120

²²⁰ E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.208

²²¹ Bkz. TD 1070, s.171-172

²²² Muallimhanesi ile beraberdir. Bkz. TD 1070, s.457vd.

²²³ TD 1070, s.301-316

²²⁴ Mescit sahibinin vakfı yoktur. Bkz. TD 1070, s.20-22

²²⁵ Bkz. TD 1070, s.48

²²⁶ Mescidin sahibi İbrahim bin Abdullah'tır. Bkz. TD 1070, s.369vd.; II. Murad ve II. Mehmed devri ricalinden olan ve Kara Bulut lakabını taşıyan İbrahim Ağâ'nın, Edirne'de lakabıyla anılan bir mahallesi bulunmaktadır. Edirne'de yaptırmış olduğu mescidine aynı şehirde bulunan emlaklarıyla beraber kendisine temlik edilen 4047 akçelik geliri olan Sekbân Yusuf köyünü de vakfetmiştir. Bkz. TD 498, s.580; TK KKA, TD 562, vrk.113a; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.210

²²⁷ TD 1070, s.466vd.; Bu mescide verilmek üzere otuz akçeğe karşılığında mukataya bir arazi verilmektedir. Ayrıca üç bin akçe nakit verilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 30

²²⁸ Bu mescit Yıldırım Han semtinde Kasım Hoca mahallesindedir. Vakıfları için bkz. TD 1070, s.28-30

²²⁹ Bkz. TD 1070, s.242-247

²³⁰ Mahalle vakıfları ve gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.431 vd.

²³¹ Zaviyesi ile beraber. Bkz. TD 1070, s.391

²³² Mahalle vakıfları ve gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.187-189

²³³ Bkz. TD 1070, s.226-231

²³⁴ Bkz. TD 1070, s.128-129

²³⁵ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.13a; Mahmud Ağa tarafından aynı isimle anılan mahallede kubbeli olarak inşa edilmiştir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.215

²³⁶ Mahalle vakıfları ve gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.41-46

²³⁷ 904/1498 tarihli caminin banisi Mustafa Oğlu İbrahim Bey'dir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.134

²³⁸ Der liva-i Sis bkz. TD 1070, s.194-197

²³⁹ TD 1070, s.438

bin Mihal Koçi Mescidi ve Muallimhanesi²⁴¹, Mesud Halife Mescidi²⁴², Mevlâna Fahreddin Mescidi²⁴³, Mezid Bey Mescidi²⁴⁴, Mir-i Ahur İlyâs Bey Mescidi²⁴⁵, Mumin Hoca Mescidi²⁴⁶, Mustafa Efendi Mescidi²⁴⁷, Nayip Hoca Mescidi²⁴⁸, Ömer Bey Mescidi²⁴⁹, Rüstem Paşa Hanı Mescidi²⁵⁰, Saçlû Ali Mescidi²⁵¹, Sarraç Mustafa Mescidi²⁵², Sarıca Paşa Mescidi²⁵³, Sefer Şah Mescidi²⁵⁴, Semiz Ali Paşa Mescidi²⁵⁵, Sivri Hisarlû Mescidi²⁵⁶, Selçuk Hatun Mescidi²⁵⁷, Selçuk Hatun Mescidi²⁵⁸, Sevindik Fakih Mescidi²⁵⁹, Seyis Doğan Mescidi²⁶⁰, Sıkça Murad Mescidi²⁶¹, Sitti Hatun Mescidi²⁶², Sofu Bâyezid Mescidi²⁶³, Sofu Murad

²⁴⁰ 3 Safer 997/22 Aralık 1588 tarihli belgede "Mehmed oğlu Mehmed gelüp Edirne'de vaki' olan Mehmed Paşa camiinde 4 akçe ile cüzân olup Hacı Nasuh camii evkafından dahi 3 akçe ile müteveli olup ve Hasan Bey'den icâzet alıp yerine naib teaddi idüp ahara gidüp bir ay mikdarı ancak gelinmeğin zikrolunan cihetleri gerü muariz olunmak rica etmeğin mukarrer olmak buyuruldu." Bkz. K.K. 251, s.11; Emir Mehmed Paşa II. Murad devri Emirlerinden olup mescidinin kitabesi 837/1433 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.102

²⁴¹ TD 1070, s.14-20; Mihal Koçi oğlu Mehmed Bey 787/1385-1386 yılında vefat etmiş ve Gebze'deki türbesine defnedilmiştir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.I, s.294

²⁴² Bu cami 855/1451 tarihli vakfiyesi olan ve Mesud diye Zaviyesi kurucusu olması muhtemel olan Mesud halife tarafından yaptırılmıştır. Davûd bin Mehmed Haddat tarafından 12000 akçe nakidle yapılan vakıfta şart olarak Mesudiye Camii imamının ve müezzininin cüz okumaları karşılığında yevmiye verilmesi hakkında bkz. TD 1070, s.19; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.215; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.351

²⁴³ TD 1070, s.292-294; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.215

²⁴⁴ TD 1070, s.417; A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.13b

²⁴⁵ TD 1070, s.322-326

²⁴⁶ TD 1070, s.33-35

²⁴⁷ E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.215

²⁴⁸ Der kurbu İmaret-i Yıldırım Han tabe serahû mea Mescid-i Sinân Bey Âtik-i Veliyüddün. Bkz. TD 1070, s.35-39

²⁴⁹ TD 1070, s.12-13

²⁵⁰ Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Bu günkü kapalı cezaevinin bulunduğu yerdedir. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.36

²⁵¹ Der nezd-i Şah Melek TD 1070, s.74-79

²⁵² Bu mescidin kayyımı Ali 6 Cemaziyelâhır 974/19 Aralık 1566 cihetinin sebepsiz alındığını bildirmiştir. Bkz. K.K. 220, s.191

²⁵³ Fatih devri ricalindedir. Mirialem Gazi Mahmud Ağa Camii olarakda isimlendirilen eserin yapım tarihi 863/1458'dir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.125

²⁵⁴ E. H. Ayverdi, a.g.e.I, s.484

²⁵⁵ Ali Paşa tarafından 976/1568 yılında çarşının güney kapısı önüne bir cami yaptırmıştır. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.30

²⁵⁶ TD 494, s.81; TK KKA, TD 54, vrk.33a; Horozlu Bayırı ve Ağaç Pazarı arasında bulunmaktadır. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.31

²⁵⁷ Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Selçuk Hatun adına kitabesinden 860/1455 tarihinde yapıldığı belirtilen mescid bulunmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.122; Mürsel Kızı Selçuk Hatun. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.216

²⁵⁸ TD 1070, s.420vd.; Sakfi kubbedir. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.13b; Karaca Bey'in hanımıdır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.215

²⁵⁹ TD 1070, s.177-185

²⁶⁰ Der livâ-i Sis bkz. TD 1070, s.197-199

²⁶¹ Saraçhane semtinde Defterhanededir. Noktacı Kasım Efendi tarafından yaptırılmıştır. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.25

Mescidi²⁶⁴, Subaşı İlyâs Mescidi²⁶⁵, Süle Çelebi Mescidi²⁶⁶, Şah Melek Mescidi²⁶⁷, Şehabeddin Paşa Mescidi²⁶⁸, Şeyh Sinan Mescidi²⁶⁹, Şeyh Müslihiddin Halife Mescidi²⁷⁰, Şeyh Şucaattin mescidi²⁷¹, Şeyhi Çelebi Mescidi²⁷², Şeytan Karaca Mescidi²⁷³, Takyacı Kara Bâlî (Kemer Kapû) Mescidi²⁷⁴, Tavaşî Timûrtaş Paşa Mescidi²⁷⁵, Temur Boğa Mescidi²⁷⁶, Umûr Bey Mescidi²⁷⁷, Üsküfçü Hayreddin Mescidi²⁷⁸, Veled-i Hacı İslâm Mescidi²⁷⁹, Veled-i Veliyüddin Mescidi²⁸⁰,

²⁶² Bkz. TD 1070, s.58-61; II. Bayezid devri eserlerindedir. Yaptıran II. Mehmed'in ikinci zevcesi ve Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükerrreme Hatun'dur. II. Mehmed ikinci eşi ile siyasi zaruretle dolayısıyla evlenmiştir. II. Mehmet babasının ölümünün ardından Sitti Şah Hatun'a Edirne'de Karaca Bevvab mahallesinde bir saray yaparak burada ayrı olarak yaşamağa başlamıştır. Bkz. B. N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.202; Bu konu hakkında geniş bilgi için Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.318; Sitti Şah Hatun, üvey oğlu II. Bayezid'in izni ile adına, tek kubbeli tek minareli ve kitabesi 890/1485 tarihli olan büyücek bir cami yaptırmıştır. Sitti şah Hatun'un ölümü 891/1486 olup caminin haziresine gömülmüştür. Üstü kubbe ile örtülmüştür. 887/1482-1483 yılında inşa edilmiştir. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e, vrk.13b; O. N. Peremeci, a.g.e., s.65; 978 yılında Sitti Hatun vakfi gelirleri Keşan nahiyesinde iki köyden 43.074 akçe gelir elde etmektedir. Mâvrûk köyü ve Karâtovyâ karyelerinden 43.074 akçe gelir elde edilmektedir. TD 498, s.372-374; Bu vakfin mufassal bir tahriri 562 numaralı defterin başına eklenmiştir. Bkz. TK KKA, TD 562 vrk.1b vd.; Camiye ait vakıflar mütevellî İdris'in arzı ile onarılmıştır. Alt tarafı yırtık olduğundan tarih okunamamaktadır. Sitti Hatun evkafi mütevellisi İdris'in arzı üzerine Eski Saray yanında olan hamamanın 8 adet kubbesinin üzerinin tamir olması ve cami yanında vakıf için olan 7 odanın üst sıvaları ve caminin yanında olan 3 evin çatıları, duvarları, sıvaları, fırını ve ahır duvarı tamir olunması için 10000 akçeye ihtiyaç olduğunu bildirmesinden dolayı paranın vakıftan karşılanması istenmektedir. Bkz. MAD 2775, s.1170; R. Osman, a.g.e., s.43; Ayverdi'de cami olarak geçmektedir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.218; Kitabesi 889/1484 tarihlidir. Geniş bilgi için bkz. O. Onur, a.g.e., s.130

²⁶³ TD 1070, s.344-347; Çelebi Mehmed'in Hocalarından Amasyalı Sofu Bâyezid tarafından yaptırılmış olup 950/1543 tarihli tamir kitabesi vardır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.II, s.160; Bu caminin kitabesinden yapım tarihinin 805/1402 olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.87

²⁶⁴ Mahalle vakıfları hakkında bkz. TD 1070, s.268-277

²⁶⁵ Vakıf gelirleri ve görevliler hakkında bkz. TD 1070, s.321-322

²⁶⁶ Küçük Pazar semtindedir. Kubbeli olan bu mescid 967/1559-1560'de inşa olunmuştur. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.12b; Caminin kitabesi 967/1559 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.141

²⁶⁷ Köprü'nün kible tarafındaki bu mescidin vakıf gelirleri hakkında bkz. TD 1070, s.54-74; Mescid etrafında mahalle kurulmuştur. "Hüceratı Mescid-i Gâzi Şah Melek" Bkz. TD 494, s.17; TK KKA, TD 54, vrk.7a

²⁶⁸ Eski Saray yakınındadır. Bkz. TD 1070, s.206-213; Kirazlı Cami adıyla da anılmaktadır. Kitabe tarihi 840/1436 dir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.104

²⁶⁹ Bu mescid ve Zaviye-i Kıyık semtindedir. Bkz. TD 1070, s.393

²⁷⁰ Bkz. TD 1070, s.86-89

²⁷¹ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.12a; Tunca nehri kenarında Debbaghane mahallesindedir. II. Murad tarafından zaviye olarak yaptırılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından camiye çevrilmiştir. Yapım tarihi 945/1535 tir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.252

²⁷² Küçük Pazâr semtinde olup küçük bir kubbe ile örtülmüştür. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.12b

²⁷³ Bkz. TD 1070, s.41-48

²⁷⁴ TD 1070, s.120-125

²⁷⁵ TD 1070, s.236-241

²⁷⁶ TD 1070, s.61-65

²⁷⁷ TD 1070, s.337-340

²⁷⁸ TD 1070, s.388

²⁷⁹ TD 1070, s.131-133

²⁸⁰ TD 1070, s.343-344; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.223; O. Onur, a.g.e., s.18

Veliyüddin Mescidi²⁸¹, Yahşi Fakih (Turgud Bali Oğlu) Mescidi²⁸², Yahşi Fakih Mescidi²⁸³, Yahya bin Hacı Davud Mescidi²⁸⁴, Yancıkçı Şahin Mescidi²⁸⁵, İmaret-i mirmirân-ı Sinân Bey Mescidi²⁸⁶, İsmail Bey Mescidi²⁸⁷, Zağanos Paşa Mescidi²⁸⁸, Zehr-i Mâr Mescidi²⁸⁹, Zen-i İbrahim Paşa Mescidi²⁹⁰, Zevc-i Şah Melek (Gazi Şah Melek) Mescidi²⁹¹ ve Zincirli Kuyu Mahalle Mescidi²⁹².

3- Zaviyeler

Zaviye, Arapça'da "toplamak; men etmek" manasına gelen "zvy" kökünden türeyen bir kelimedir. İstilah olarak, herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idâresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağladıkları, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina veyahut bina topluluğunu ifade eder²⁹³. Zaviyeler, devletin kurulmasında hizmet etmiş, hürmete lâyık bazı ahilere, babalara ve alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup, şehir ve kasaba kenarlarında, köy civarlarında, yol uğraklarında bulunurlardı. Zaviyedar denilen zaviye sahibi, kendine vakıf olarak verilen yeri ekip biçerek buranın gelirini zaviyesine sarf ederdi. Zaviyeye uğrayan her yolcu burada yiyecek, içecek ve yatacak yer bulurdu²⁹⁴.

²⁸¹ TD 1070, s.399; O. Onur, a.g.e., s.19

²⁸² TD 1070, s.125-128

²⁸³ TD 1070, s.441vd.; E. H. Ayverdi, a.g.e.I, s.294; Kale içinde mescid hamam ve zaviye yaptıran Yahşi Fakih'de evlâdlık vakfı tesis etmiştir. Bu aileye mülk olarak verilen Üsküdar nahiyesindeki 5826 akçe geliri Yahşi Fakih köyünü vakfetmiştir. Bkz. TD 498, s.565-566; TK KKA, TD 562, vrk.105b

²⁸⁴ Bu mescid Kuru Çeşme mahallesindedir. Mescidi Kuyumcu Mustafa adında biri yaptırmış fakat daha sonra harap olan mescid Yahya tarafından tamir edilip ibadete açılmıştır. Bkz. TD 1070, s.401; Yahya Bey tarafından 985/1577 tarihinde Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.149

²⁸⁵ TD 1070, s.453 vd.

²⁸⁶ TD 1070, s.257-259

²⁸⁷ Medresesi ile beraber bkz. TD 1070, s.426 vd.

²⁸⁸ Kızıl minare mescidi diye de anılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet devri Edirne Subaşılardanandır. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.34

²⁸⁹ Selimiye Camii karşısında bulunan taş odalarının 950/1543 tarihli mescididir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.135

²⁹⁰ TD 1070, s.357; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.223; Çandarlı İbrahim Paşa'nın hanımı Hundi Hatun adına yapılmıştır. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.23

²⁹¹ TD 1070, s.281-288

²⁹² TD 1070, s.294-301

²⁹³ Zaviye ayrıca, "köşe bucak, evin bir odası" geometri de "açı" manasına da gelmektedir. Bkz. A. Y. Ocak-S. Faroqhi, "Zaviye", İ.A. XIII, s.468

²⁹⁴ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.545

Zaviyelerin İslâm âleminde doğuşu, VIII. yüzyılın sonları ile IX. yüzyılın başlarında, tasavvuf akımının doğmasıyla paralellik göstermektedir. Bu müessesede, içinde belli bir tasavvuf görüşünü paylaşan, "Şeyh" adı verilen bir dinî otoritenin başkanlığında İslâmın yayıldığı alanlarda ortaya çıkmıştır²⁹⁵.

Osmanlı Sultanlarının, birçok yerde zaviyeler yaptırdıkları bilinmektedir. Yapılan bu zaviyeler sayesinde halkın dirlik ve düzeni sağlanmıştır. Ayrıca, iskân meselesi de bu şekilde büyük ölçüde çözümlenmiştir²⁹⁶.

İçinde bir tarikata mensup dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yolcuların bedava misafir edildiği binalar, ister şehirde, ister köyde olsun tamamı "zaviye"dir. Fakat, XV. yüzyıldan itibaren, şehirlerdeki zaviyelere "imaret" denilmeye başlanmıştır²⁹⁷. Şehir dışında bulunan zaviyelerin de taammiye paraları, imaretlerden karşılanmış ve hizmetleri yerlerine getirilmediği takdirde de kesilmiştir²⁹⁸. Edirne'de bulunan zaviyelerden sekizinde cuma namazı kılınmaktadır²⁹⁹.

Zaviyesi³⁰⁰, Aksancı Zaviyesi³⁰¹, Alemüddin Zaviyesi³⁰², Ali Paşa Zaviyesi³⁰³, Arslan Hâne Zaviyesi, Baba Küçük Zaviyesi, Bâbâ Hıdır bin İbrahim Zaviyesi³⁰⁴, Balabâniye Zaviyesi, Beş Selhâne Zaviyesi³⁰⁵, Çirkince Dede Zaviyesi³⁰⁶, Dârü's-sa`âde Zaviyesi, Derviş Mubarek Zaviyesi³⁰⁷, Dizdârzâde Ahmet

²⁹⁵ A. Y. Ocak, "Zaviyeler, Dinî Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", *VD. XII.*, s.247; "Menşeiini Hristiyan manastırlarına, Maniheist nagaşaklardan, veya Budist vihâra'larından ilham almışlardır." Bkz. A. Y. Ocak-S. Faroqhi, *a.g.m.*, s.468

²⁹⁶ A. Y. Ocak, S. Faroqhi, *a.g.m.*, s.471

²⁹⁷ A. Y. Ocak, *a.g.m.*, s.250

²⁹⁸ 18 Ramazan 979/4 Şubat 1572 tarihli Sultan Süleyman Gazi İmaretî amireleri mütevellisine gönderilen hükümde Edirne kurbunda bulunan Yüklüce Zaviyesinde yolculara hizmet edilmediğinin belirlenmesi üzerine yirmi akçelik taamiyesinin kesilmesi buyrulmuştur. Bkz. *MD 16*, s.258 h.504

²⁹⁹ A. Hıbrî Efendi, *a.g.e.*, vrk.18a

³⁰⁰ Bu zaviye Umr Bey mahallesindedir. Bkz. *TD 494*, s.42; *TK KKA*, *TD 54*, vrk.17a

³⁰¹ Bu zaviye Yeni İmâret mahallesinde bulunmaktadır. Bkz. *TD 494*, s.55; *TK KKA*, *TD 54*, vrk.22a

³⁰² Hisar içindedir. Bkz. A. Hıbrî Efendi, *a.g.e.*, vrk.19a; Tekkenin kurucusu II. Murad devri kazaskerlerinden olan Mevlana Veliyüddin efendidir. Nakşibendi olan derghahın yapım tarihi kitabesine göre 864/1459 dur. Bkz. O. Onur, *a.g.e.*, s.248

³⁰³ Hadım Ali Paşa Camii haremindedir bulunan zâviyede, Şeyh Muhiddin ve dervişlerinin yaşadığını görmekteyiz. Burada yaşayan Şeyh Muhiddin ve dervişleri avâz-ı divâniyeden muaf tutulmaları için hüküm ve berat verilmiştir. Bkz. M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsi...*, s.66

³⁰⁴ Bu zaviye Ali Bey Kûlahdüz mahallesindedir. Bkz. *TD 494*, s.38; *TK KKA*, *TD 54*, vrk.16a

³⁰⁵ *TD 370*, s.6

³⁰⁶ Melâmidirler. Bkz. A. Hıbrî Efendi, *a.g.e.*, vrk.19a

³⁰⁷ *TD 1070*, s.106-114

Efendi Zaviyesi³⁰⁸, Edhemî Zaviyesi³⁰⁹, Elvân Zaviyesi³¹⁰, Fazlullah bin Ramâzan Halife Zaviyesi³¹¹, Firuz Ağa Zaviyesi, Gîtîgirân Zaviyesi, Gülşenî Zaviyesi³¹², Gülbaba Zaviyesi³¹³, Güreşçiler Zaviyesi³¹⁴, Güzelce Bâbâ Zaviyesi³¹⁵, Hacı Sinan Zaviyesi³¹⁶, Hacı Memî Şeyh Hacı Memî Zaviyesi³¹⁷, Hacı Hüseyin Zaviyesi³¹⁸, Hasan Dede Zaviyesi³¹⁹, Haydar Hâne Zaviyesi³²⁰, Hızırlık Zaviyesi, Hoca Devlet Şah Zaviyesi, Kalender Memi Zaviyesi³²¹, Kara Ahmet Çelebi Zaviyesi³²², Karaca Ahmed Zaviyesi³²³, Kemal Zaviyesi³²⁴, Kıyık Bâbâ Zaviyesi³²⁵, Koyun Baba

308 A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.14b

309 Bu zaviye Yeni İmaret mahallesinde bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.35; TK KKA, TD 54, vrk.14a

310 Bu zaviye Hacı Hoşkadem mahallesinde bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.47; TK KKA, TD 54, vrk.19a

311 Bu zaviye Yeni saray yanında bulunan Şehâbeddin Paşa mahallesinde bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.48; TK KKA, TD 54, vrk.19b

312 Küçük Pazâr mahallesindedir. Ekmekçizâde Ahmet Pâşâ inşa ettirmiştir. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.12b

313 Şeyh Muhammed eş-şehir bi-Gül Bâba Şirvan'dan gelmiştir. Korucu köyü kendisine sultan tarafından temlik edilmiş ve kendisi bu köyü vakfettiştir. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.25b; 6 Şevval 979/21 Şubat 1572 tarihli Gülbaba zaviyesi Şeyhi İbrahim Dede zaviyenin bazı yerlerinin tamire muhtac olduğundan ulufesinin tamire kullanılması için izin istemektedir. Gelen cevapta tekke tamire muhtaçsa mürtezakanın ulufesinin rakabe ettirilmesi hakkındadır. Bkz. MD 10, s.145 h.221

314 Pehlivanlar zaviyesi Veliyüddin mahallesindedir. Bkz. TD 1070, s.399; Güreşçiler XVI. Yüzyılda dergah-ı mualla güreşçileri olarak geçmektedir. Edirne'de bulunan Güreşçiler zaviyesiyle mektebinin tevliyeti aded üzere güreşçilerden birine verilirken 986 yılında yabancı birisine verilmesi sonucu zaviye harap bir hale gelmiştir. Bkz. 27 Recep 986/29 Eylül 1578 tarihli MD 35, s.268 h.678

315 Bu zaviye Hacı İslâm mahallesinde bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.44; TK KKA, TD 54, vrk.17b

316 Bu zaviye seyyid Ahmed Rıfai` tarafından yaptırıldığı ve gelenlerinde bu koldan olduğuna dair bilgi verilmektedir. 10 Ramazan 995/14 Ağustos 1587 tarihli Edirne kadısına yazılan hüküm. Bkz. K.K. 110, s.244

317 Bu zaviye Hacı İslâm mahallesinde bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.46; TK KKA, TD 54, vrk.18b; A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.18a

318 TD 1070, s.133

319 Bu zaviye Arabacı Ahmet mahallesindedir. Bkz. TD 494, s.52; TK KKA, TD 54, vrk.21a

320 "Zaviye-i Haydarî" Şeyhi Mustafa bin Hızır'dır. Bkz. TD 494, s.12; TK KKA, TD 54, vrk.5a

321 Aişe Hatun Mescidi için vakıf yapan Haydar bin Emir Gazi'nin vakfiyesinde geçmektedir. Haydar bin Emir Gazi bu zaviyenin mescidi için yılda 10 akçe tayin etmiştir. Bkz. TD 1070, s.6; 3 Zilkade 989/29 Kasım 1581 Edirne'de Mahmud Bey tarafından yapılan zaviyenin mütevellisi Şeyh Ali ve katibi Ahmed ve (kadısı) Yusuf vazifelerinin bilâ sebep ahara verildiğinden şikayet ettikleri cihetle görülmeyen eyyam muhasebelerini Edirne Bostancıbaşı mübaşeretile teftiş edip vakfa hizmet veya zararları ve şikayeti mucib halleri olup olmadığının bildirilmesi. Bkz. MD 47, s.231 h.507

322 Bu zaviye Arabacı Ahmet mahallesindedir. Bkz. TD 494, s.52; TK KKA, TD 54, vrk.21a

323 A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.19a; Zaviye, 854/1450 yılında Bursa'da vefat eden ulemâdan Karaca Ahmed lâkabı ile tanınan Şemseddin Ahmed tarafından kurulmuş olmalıdır. Kıyık semtindeki bu zâviyeden dolayı burada kurulan mahalleye Karaca Ahmed Mahallesi denilmiştir. Bkz. M. T. Gökbiçgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.52; 15 Rebiyülevvel 979/8 Ağustos 1571 tarih şeyhlik Dede nam kişide olduğun bildirilip berat-ı şerifle tevcih Şeyh İbrahim Dede'de olduğu bildirilmiştir. Bkz. MID 15, s.79 h.683

324 Bu zaviye mescidi ile beraberdir. Yirmi üç çilehanesi bulunmakta ve zaviyede bulunan eşyaların listesi için bkz. TD 1070, s.391

325 Bu zaviyenin Çokalçı mahallesinde beş neferin barındığı odaları bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.30; TK KKA, TD 54, vrk.12b; Zilhicce 980/Nisan 1573 tarihinde Yusuf bin Hamîd Hoca zaviyenin şeyhi olarak görülmektedir. Bkz. EŞŞ, Defter, VII, 35

Zaviyesi³²⁶, Kulâk Hacı Ali Zaviyesi³²⁷, Kurdçu Doğan Zaviyesi³²⁸, Mahmud Çavuş Zaviyesi³²⁹, Mehmed Bey bin İsfendiyâr Bey Zaviyesi³³⁰, Mesudiye Zaviyesi³³¹, Mevlâhâne-i Köhne Zaviyesi, Nakkaş Baba Zaviyesi³³², Noktacı Zaviyesi³³³, Pirincçi Sinân Zaviyesi³³⁴, Ramazan Halife Zaviyesi³³⁵, Sadık Dede Zaviyesi³³⁶, Sarmaşık Zaviyesi, Saru Şeyh Zaviyesi³³⁷, Seydi Ali Zaviyesi, Sultan Hacı Bâyezid Zaviyesi³³⁸, Şah Melik Zaviyesi, Şarabdâr Ahmed Bey Zaviyesi³³⁹, Şeyh İsmail Zaviyesi, Şeyh Sinân Dede Zaviyesi³⁴⁰, Şeyh Hızır Süleymân Zaviyesi³⁴¹, Şeyh Pirî Zaviyesi³⁴², Şeyh Ramazan Zaviyesi³⁴³, Şeyh Şucâ Zaviyesi³⁴⁴, Şeyh Bedrüddin

³²⁶ Melâmidirler. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.19a

³²⁷ Bu zaviye şeyhinin günde bir cüz okuması Sitti Hatun binti Yahya'nın tarihsiz vakfiyesinin şartnamesinde görülmektedir. Bkz. TD 1070, s.360

³²⁸ Kurdçu Doğan'ın zaviyesinin ihtiyaçları için Kayapa yakınlarındaki ortakçılardan gelir toplanmaktadır. Sekiz neferden elde edilen gelir bindörtüyüzdoksan akçedir. Bkz. TD 498, s.507; TK KKA, TD 562, vrk.78a

³²⁹ Şeyh Alimüddin mahallesindedir. Bkz. TD 494, s.24; TK KKA, TD 54, vrk.10a; 989 yılında bu zaviyenin şeyhi, katibi ve kadısının vazifeleri sebebsiz olarak alınıp başka yere verilmiştir. 3 Zilkade 989/29 Kasım 1581 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde sebebsiz olarak alınan vazifeleri ve muhasebeleri hakkında bostancibaşı marifetiyle araştırma yaptırılması istenmektedir. Bkz. MD 49, s.231 h.507

³³⁰ Mehmed Bey bin İsfendiyâr Bey zaviyesi vakfi ayrıca Edirne'ye bağlı Çöke nahiyesinde Musabeyli köyünden yirmiyedi çift, beş nim çift, iki bennâk ve yedi mücerreden beşbinaltıyüzdoksanbir akçe elde edilmektedir. Bkz. TD 498, s.63; TK KKA, TD 563, vrk.21b

³³¹ Şeyh Mesud Efendi zaviyesinin Tunca kenarında yaptırmıştır. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.29a; 885/1480-1481 tarihli Mes'ud Halifeye aid bulunan vakfiye'de zaviye için kitaplar vakfetmiştir. 16 kalem olan kitapların listesi için Bkz. TD 1070, s.19; Edirne'de Mesudiye zaviyesi Şeyhi Muslihiddin'e dervişlerinin işeşi için Darü'l-hadis vakfından dört akçe verilmiş ise de kifayet etmediğinden ve mezbur zaviye öteden beri 10 akçe ile tasarruf edegeldiğinden altı akçe daha sadaka alınması Edirne kadısı tarafından rica edilmesi üç akçe zammıyla yedi akçe almak buyruldu. Bkz. 17 Muharrem 982/9 Mayıs 1574 tarih MD 25, s.135 h.1435

³³² A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.19a

³³³ Edirne'de 897/1491-1492 tarihlerinde Noktacızâde diye anılan Şeyh Mehmed bin Yusuf tarafından kurulmuş olmalıdır. Şeyhin tekkesinde otuz yedi ciltten oluşan bir kütüphâne kurmuştur. Bkz. İ. Erünsal, a.g.e., s.34

³³⁴ Bu zaviye Sabunhane mahallesinde bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.36; TK KKA, TD 54, vrk.14b

³³⁵ Bu zaviye Gazi Hoca mahallesindedir. Şeyh-i Fazlullâh'tur. Bkz. TD 494, s.73-74; TK KKA, TD 54, vrk.29b

³³⁶ Keçeciler Çarşusu'ndadır. Zaviye sonradan camiye çevrilmiştir. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.12b

³³⁷ TD 1070, s.106-114

³³⁸ Sultan Hacı Bâyezid Zaviyesi Bâzârgân Bâli mahallesinde bulunmakta zaviyede Şeyhi Hasan bin Abdullah ve Yıldırım Hân imareti katibi Hasan oğlu oturmaktadır. Bkz. TD 494, s.23; TK KKA, TD 54, vrk.9b

³³⁹ Bu zaviye Arabacı Ahmet mahallesindedir. Bkz. TD 494, s.52; TK KKA, TD 54, vrk.21a; "Kıyık mezâristanında Şaraptar Zaviyesidir." Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.18a

³⁴⁰ Bu zaviye cami ile beraber Kıyık semtindedir. Bkz. TD 1070, s.393

³⁴¹ Bu zaviye Arabacı Ahmet mahallesindedir. Bkz. TD 494, s.52; TK KKA, TD 54, vrk.21a

³⁴² Bu zaviye Hacı Hoşkadem mahallesinde bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.47; TK KKA, TD 54, vrk.19a

³⁴³ TD 1070, s.221

³⁴⁴ TD 1070, s.89-97; Tunca nehri kıyısında yapılan bu zaviyede Şeyh Hamid-i Kayserî'nin onayı bulunmaktadır. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.11b ve vrk.29a; Şeyh Hamid-i Kayserî ile musabebe etmiş ve onun hizmetinde bulunmuş olan, Şeyh Şuca'uddin Karamânî Çelebi Mehmed ve II. Murad devrinde yaşamış olup II. Murad tarafından adına mescid ve zaviye yaptırılmıştır. Bkz. C. Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilât, Tarih, İstanbul 1976, s.578; Edirne'de adına bir mahalle TD 370, s.3; ve bir medrese vardır. Bkz. M. Bilge, İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1984, s.156; 18 Rebiyülâhür 963/1 Mart 1556 tarihli hükümle Edirne Şeyh Şuçâ Zaviyesi şeyhi

Zaviyesi³⁴⁵, Timurtâş Bey Zaviyesi³⁴⁶, Toprak Baba Zaviyesi³⁴⁷, Toylu Baba Zaviyesi³⁴⁸, Turgut Balı Zaviyesi ve İbrahim Paşa Zaviyesi³⁴⁹. Edirne Kazasına tabi köylerde bulunan zaviler ise şunlardır; Hacı Bâbâ Tekkesi³⁵⁰, Mahmud Bey bin İsfendiyâr Bey Zaviyesi³⁵¹, Muhiddin Dede Zaviyesi³⁵² ve Yüklüce Dede Zaviyesi³⁵³.

4- Kilise ve Havralar

Edirne'de bulunan kiliseler hakkında Osmanlı Devleti kayıtlarında bilgi bulunamamıştır. Avrupalı seyyahların eserlerinin kullanılmadığı, kaynaklar bahsinde belirtilmişti. Ancak bu eserlerin içeriği hakkında çalışma yapmış olan Yerasimos'un eserinden yararlanılmıştır. 1573-1578 yılları arasında Osmanlı Devletini gezmiş olan Alman seyyah Stephan Gerlach'ın eserinde, daha çok kiliseler hakkında bilgi verilmektedir. Bu kiliseler şunlardır³⁵⁴; Vierge Kilisesi, St. Démètre Kilisesi, St. Geoarges Kilisesi, St. Jean Kilisesi, St. Nicolas Kilisesi, St. Athanase Kilisesi, St. Michel Kilisesi, Saints Apotres Kilisesi, Christ Kilisesi, St. Etienne

ve imamı ve mütevellisi olan Şeyh Muslihiddin'e beş akçe müstehak ve beş akçe taammiyesinin olunup masraf olunmak haliyan taammiyesi on akçe olmak buyuruldu şeklinde hüküm verilmiştir. Bkz. MD 2, s.29 h.258

³⁴⁵ Bu zaviyeye 904/1498-1499 tarihli Bevvâb Sinân Bey Mescidi için Hacı Resul tarafından vakf edilen mülklerin mütevelliliği ailesinin inkaraza uğraması halinde Şeyh Bedreddin zaviyesine devredilmesi istenmektedir. Bkz. TD 1070, s.8; Şeyh Bedreddin'in adına Edirne'de Balaban Mescidine bitişik bir zaviyesi vardır. Zaviyenin gelirleri ise üçyüzelli akçeye mukataaya verilmiş olan arsa ve binalıyüz akçe geliri bahçe vakfedilmiştir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.II, s.163; Şeyh Bedreddin zaviyesi odaları Hacı Halil meâ' Mescid-i Şeyh Müslihiddin mahallesinde dört kişinin ikamet ettiği odaları bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.15; TK KKA, TD 54, vrk.6a

³⁴⁶ Bu zaviyenin halen işleyen bir dükkânı olup vakfiyesine göre altı dükkânı bulunmaktadır. Bkz. TD 1070, s.213 vd.

³⁴⁷ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.19a

³⁴⁸ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.19a

³⁴⁹ İbrahim Paşa, Fatih'in vezirlerindedir. Recep 866/Mayıs 1462 tarihinde Çokalıcı Mahallesinde bulunan zaviyesi için vakıf yaptırmıştır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.209; Buçuk Depe yanındadır. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.18b

³⁵⁰ 2 Ramazan 975/1 Mart 1568 Çuka nahiyesinde Hacı Bâbâ Tekesinde sakin olan Bâli Dede zikir olunan zaviyesine kimesneyi dahil ettirmemeğin beyanında hükümlü şerife rıza etmesi hakkında. Bkz. A.RSK 1459, s.1

³⁵¹ Çöke'de bulunan bu zaviyeye Musa Beylü köyü vakfedilmiştir. Bu köyden zaviyeye 5691 akçe geliri bulunmaktadır. Bkz. TD 498, s.61; TK KKA, TD 563, vrk.21a

³⁵² Bu zaviye Yundlû köyünde olup köyün bağ ve bahçe rusûmları ile senelik 20 akçe geliri olan mukataa tasarruf etmektedir. Bkz. TD 494, s.1331; TK KKA, TD 54, vrk.576b

³⁵³ Bu zaviye Hamza veled-i Yunus ve gayrihinin tımarı olan Yüklüce köyünde olup zaviyenin şeyhi ise Hüdaverdi'dir. Bkz. TD 494, s.131; TK KKA, TD 54, vrk.56a; Bu zaviyenin taammiyesi için yirmi akçe Sultan Süleyman Han evkafından verilmekteyken 19 Ramazan 979/5 Şubat 1572 tarihinde kesilmiştir. Bkz. MD 16, s.258 h.504

³⁵⁴ Bu konuda bkz. S. Yerasimos, Les Voyageurs Dans L'empire Ottoman (XIV.-XVI. Siècles), Bibliographie, Itinéraires Et Inventaire Des Lieux Habités, Ankara 1991 s.302-305

Kilisesi ve Ragusains Kilisesi³⁵⁵. Edirne'de önemli bir Yahudi cemaati olmasına rağmen dini merkezleri olan havra belgelerinde geçmemektedir.

b- İmaretler

İmaret, Osmanlı Devleti'nde, mektep çocukları ile medrese talebelerinin, ekmek ve iki kap sıcak etli sebze yemeğinden ibaret olan gıdalarını aldıkları ve yatıp kalktıkları müesseselere verilen isimdir. Bu yemekler, aynı zamanda fakirlere de dağıtılırdı. Yemeklere ek olarak, adam başına günde 3 ilâ 5 hatta 10 akçe verilirdi. İmaretlerin gelir kaynağını, vakıflar oluşturmaktadır³⁵⁶. Zaviyelerin, XV. yüzyıldan itibaren, şehirlerde olanlarına imaret denilmeğe başlandığı iddiasında bulunulurken, zaviyeden imarete geçişteki boyutun sosyal, ekonomik ve fonksiyonel özellikleri belirtilmemektedir³⁵⁷. İmareti bir külliye karşılığı, cami, medrese ve hanığâh gibi ilmî ve dinî hizmetlere tahsis edilmiş yerler olarak kabul edenler, sadece aşevi anlamına gelmediğini de ortaya koymaktadırlar³⁵⁸.

Edirne Türklerin eline geçtiği andan itibaren padişahların ve ümeranın yaptırdığı imaretlerle bayındır bir hale getirilmiştir. Aynı zamanda, şehrin imarı ve yerleşimi de, belirli bir düzen içinde yürütülmüştür. Güçlü vakıflarca da desteklenen bu imaretler, yerleşimde sağladıkları öncü fonksiyonlarının yanı sıra içtimaî, iktisadî ve ilmî açıdan da önemli bir sosyal fonksiyonu yerine getirmektedirler.

Edirne'de bulunan imaretler şunlardır³⁵⁹:

Hüdâvendigâr İmareti; Evliya Çelebi'de, bir menkıbe şeklinde bahsedilen caminin ilk yapılışında bir mescit olduğu yazılmıştır³⁶⁰. Sanat tarihçileri, caminin varlığını kabul etmekle beraber hakkında bilgi sahibi olamamışlardır³⁶¹. Sanat tarihçilerinin bilgi sahibi olamadıkları Hızırlık zaviyesi ve mescidi, 973/1565-1566

³⁵⁵ Bu kilise Alman Seyyah Jacob von Betzek'in eserinde geçmektedir. Bkz. S. Yerasimos, a.g.e., s.263-268; İngiliz Seyyah Marcantonio Pigafetta'nın eserinde de geçmektedir. Bkz. S. Yerasimos, a.g.e., s.276-278

³⁵⁶ Cl. Huart, "İmâret", İ.A. VII, s.985

³⁵⁷ A. Y. Ocak, a.g.m., s.250

³⁵⁸ O. Ergin, *Türk Şehrinde İmâret Sistemi*, İstanbul 1939, s.8 vd.

³⁵⁹ Hibri Efendiye göre Edirne'de dokuz imâret bulunmaktadır. Bunlar; Yıldırım Bâyezid İmâreti, Dârü's-saade imareti, Selhâne Kurbunda Mezid bey İmâreti, Kasım Pâşa İmâreti, Muradiye İmâreti'dir. Diğerlerinin isimleri verilmemiştir. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.15a

³⁶⁰ Edirne'nin en eski camii olarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin izni sonucu üçyüz dervişi ile Edirne'ye gelip Hızırlık denilen mevkiye yaptırdığı mesciddir. Fetihden sonra Murad Hüdavendigâr bu mescidi genişletmiş ve ismi Hüdavendigâr Camii diye anılmağa başlanmıştır. Bkz. E. Çelebi, III-IV, s.332

yılında meydana gelen büyük selden zarar gördüğü için tamir edilmiştir. Bu tamir dolayısıyla, Hüdâvendigâr İmaretı hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Tunca nehri kıyısına yapılan imaret, nehirden gelebilecek sel tehlikelerine karşı taş duvarla korunmuştur. Fakat, 973/1565-1566 yılında meydana gelen selde, taş set yıkılmış ve zaviye ile mescid zarar görmüştür. Zaviyenin tamir edilmesi gereken kolon, duvar ve tonozu için taş gerekmiştir. Yazlık ve kışlık bölümleri bulunan zaviyenin, mutfağı başta olmak üzere duvarlarının sıvası, pencereleri, camları, döşemesi ve ocakları tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Tamir edilen bölümlerin arasında ahır da bulunmaktadır. Ehl-i vukufı kontrolü yapılan zaviyenin tamamında, altı bin akçelik kurşun kullanılması kararlaştırılmıştır. Zaviyenin, nehir bölgesinde bulunmasından dolayı etrafı, tekrar set ile çevrilmiştir³⁶².

Yıldırım Bâyezid Han İmaretı; Yıldırım Bâyezid tarafından Aina kasabasında (Yıldırım mahallesi) Tunca nehrine yakın olarak yaptırdığı ve günümüzde camisi sağlam olup imarettten sadece ocaklarının ayakta kaldığı yapıdır³⁶³. Yıldırım Bayezid bu imaret ve camii Mora'da Karaferya üzerine düzenlediği seferden elde edilen ganimet ile yaptırmıştır³⁶⁴. Dört kemer üzerine bir kubbeli olup 802/1399 tarihinde yapılmış olup klasik bir cami tipi bulunmamaktadır³⁶⁵. Bu imarete Yıldırım Bâyezid tarafından Edirne'de Kale

³⁶¹ Bu mescid veya camii günümüzde mevcut değildir. Bkz. E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e. s.207; E. H. Ayverdi, Osmanlı Mi'ârîsinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavebdigâr ve Yıldırım Bâyezid 630-805 (1230-1402), İstanbul 1966, s.294

³⁶² 18 Safer 973/15 Eylül 1565 tarihli Edirne kadısı, Bostancıbaşı ve Hassa harcı eminine yazılan hükümde zaviye ve mescid hakkında bilgi bulunabilmektedir. Edirne kadısına bostancıbaşısına ve Hassa harcı eminine yazılan hükümde Hızırık Zaviyesi ve mescidinin tamire muhtaç olduğu bildirilmiştir. Üzerine varıp ne miktar akçeye tamir olacağını bildirmesini istemektedir. Üzerine ehl-i vukuf ile varıldığında mescidin etrafının selden tamire muhtaç olduğunu dairesinde olan yüzümmi zira' seddin düşmesi veya yerlerinden açılması 600 arşın kaygan taş lazım olup mezbur seddin taşından hariç 600 zira' taş lazım olup bu 6000 akçe kolon ve duvarına 27 kata' tonozuna 3000 akçe, mescidin kübe tarafında olan meydanın seddinin dahi 30 araba taşına ve kirecine 5000 akçe mescidin asıl ve kademesine 3000 akçe ve mutbahın ve kapusun önüne ve sıvasına ve penceresine ve camlarına ve köhne duvarlarına ve döşemesine ve ocaklarına 4000 akçe ve zaviyesinin yazlık olanına iki canibinde olan 11 aded ve cedidinin ve 34 kata' duvar muhafazasının 20 kitasının yenilenmesine ve geri kalanının tamirine 4000 akçe ahırına ve sütunların tamirine 1000 akçe bunlardan gayri kurşun tamiri 6000 akçe ki tamamı 30000 akçe tahmin olundu. Hızırık Zaviyesi Bostancıbaşı nezaretinde yaptırılıp akçelerinin hassa harcıdan görülmesi istenilmektedir. Bkz. MAD 277S, s.271

³⁶³ Camisine bitişik olup bu gün için sadece ocaklıkları kalmıştır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.I, s.494

³⁶⁴ "Bundan sonra Edirne'ye dönmüş ve bu şehirde de büyük bir cami, imaret ve çeşitli hayır kurumları kurdurmuştu ". Bkz. H. S. Efendi, I, s.229.

³⁶⁵ E. H. Ayverdi, a.g.e. I, s.484 vd.; A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.11b; A. Bâdi Efendi, I, s.103; R. Osman, a.g.e., s.44; Yıldırım Bâyezid'in emri ile kiliseden camiye çevrildiği veya yıkılan kilisenin temelleri üzerine yapıldığı için klasik bir cami şekli yoktur. O. N. Peremeci, a.g.e., s.54; Burada Tiris İyehares kilisesi harebesi olduğunu burada güzel bir şadırvanı ve imareti olduğu yazılmaktadır. Hıbrî'den naklen " Garip temaşadır ki bu cami Yıldırım Han kendileri bina etmek üzere meşhur ve maruf iken yine tarzı kiliseden dönme şeklinde ve mihrabı muharref vâki olmuştur. O tarihlerinde bina olunan binazir cevâmî-i şerife şahadeti üzere üstad mimarlar mevcut idüğü mukarrer iken böyle garip tarz Allahü Tealâ âfîm akla mütebadir olan budur ki ol mahalde bir kilise esas bulunup ona binaen yapılmış ola" M. T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Eniş'ül-müsamerin" Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.92; Kilise harabesi üzerine yapıldığı için mihrabın yan tarafına düşen ve mihrabına yakın kubbesinde birbirine geçme iki mermer halkanın bulunması dolayısıyla "küpeli Camii" diye de bilinir. M. T.

içindeki Hıristiyan mahallelerinden elde edilen cizye gelirleri ile köyler ve şehir içinden değişik gelir kaynakları vakfedilmiştir³⁶⁶. Yıldırım Bâyezit camii için aynı adla anılan mahallede de yapılan vakıflar bulunmaktadır³⁶⁷.

Yıldırım Bâyezid evkafında tesbit edilebilen görevliler ve bunların gelirleri şu şekildedir;

İsim	Görevli	akçe
Halil ³⁶⁸	mütevelli	belirtilmemiş
Mehmet ³⁶⁹	"	"
Hayreddin ³⁷⁰	"	"
Ali ³⁷¹	şeyh	5
Yusuf ³⁷²	"	8
Hızır bin Cafer ³⁷³	Korucu	belirtilmemiştir

Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.121; Evliya Çelebi, Yıldırım Bayezid'in Küpeli Sultan adındaki kızından dolayı bu adı aldığını belirtmektedir. Bkz. E. Çelebi, III-IV, s.334; Bu konuda bkz. R. Osman, a.g.e., s.34; Yıldırım Han Camii kitabesinde caminin yapım tarihinin 802/ 1400 yılına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.79

³⁶⁶ Edirne Şehrinde kale içinde bulunan Hristiyan mahallelerinden Yıldırım İmâreti için elde edilen cizye geliri şu şekildedir. Pâpâ Kapyanos 6526 akçe, Ayo Panimatkos 3868 akçe, Ayo Yorgi Ayoranı 1849 akçe, Onkuş 803 akçe, Ayo Atinâs 767 akçe, Ahisterankos 1056 akçe, Ayo Duhteni 273 akçe, Murad erpolide 428 akçe, Ayo Dimitri 1192 akçe, Pâpâ Palori 703 akçe, Hıristos 1267 akçe, Ayo Apostol 444 akçe, Abdullah Bey 170 akçe, Ayo Yani Brodormukoz 455 akçe olmak üzere toplam 19.662 akçedir. 978 tarihinde Yıldırım Bâyezid Han imâretinin şehir içinden elde ettiği gelirlerin mikdarı 62.585 akçedir. an Karbân Sarây-ı Üsâre fi sene 1998, an kıst-ı Hamâm-ı Çukur der enderûn-u Kal'a-i Edirne fi sene 3996, an kıst-ı Bozâ Hâne fi sene 360, an kıst-ı Serhâne 720, an kira-i dekkâkin-i kasabân der nezd-i imâret-i m. fi sene 240, an mahsulât-ı dükkân-ı debbâğ fi sene 120, an kıst-ı Hamâm-ı der enderun-u kal'a fi sene 1452, an kira-i odaha-i der nezd-i Medrese-i Çelebi fi sene 348, an mukataa-i zemin-i dekkâkin fi sene 942, an mahsul-ü rusûm-u bâğât-ı müslümânân mahrusse-i Edirne fi sene 19.100, an mahsulü rusûm-u bâğât-ı gebrân mahrusse-i Edirne fi sene 33.336, an mahsulü dolâpha-i nefsi Müslümânân der nefsi Edirne fi sene 2697. Bkz. TD 498, s.64-69; TK KKA, TD 563, vrk.21a; Yıldırım Bâyezid imâreti evkafı toplam mahsulatı 62.585 akçe etmektedir. Gelirler tek tek toplandığından elde edilen mikdar 67.505 akçedir. Bunların dışında, Üsküdar nahiyesine bağlı Marâş karyesinden elde edilen mikdar 69.380 akçedir. Ada nahiyesine bağlı Polât karyesinden elde edilen mikdar ise 30.766 akçedir. Paşâ Livasına bağlı nahiye olan Dimetoka'da 3 köy 21.347 akçe geliriyle Yıldırım Bâyezid Han evkafından olmakla beraber Edirne'de ki Çelebi Medresesine tahsis edildiği görülmektedir. Bu köyler İliçe yekûn 17.222 akçe, Hisârlık yekûn 3825, Darâpeşte yekûn 300 toplam: 21.347 akçedir. Yıldırım Bâyezid Han İmâretinin toplam geliri 182.393 akçedir. Medresenin gelirleriyle beraber ise 203.740 akçedir. Yıldırım Han imaretine bağlı olup gemicilik hizmeti yaptıklarından ellerinde berat olan Sofular ve Sülemiş köyleri ahali vergiden muafırlar. Yıldırım Bayezid imâreti evkafına Paşa livâsı ve Kırkkilisâ ve Silistre ve gayrihi yerlerden toplam 219.708 akçe gelir elde edilmektedir. Bkz. TD 498, s.69vd.; TK KKA, TD 563, vrk.23bvd.; Medresenin II. Murad devrinde olduğu hakkında bakınız. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı, s.282

³⁶⁷ Mahalle vakıfları hakkında bakınız. TD 1070, s.24 vd.

³⁶⁸ 13 Rebiyülâhır 963/25 Şubat 1556 tarihinden önce Yıldırım Han evkafı mütevellisinin bu tarihten itibaren İstanbul'da Şehzade Mehmet evkafı tevliyeti buyrulan Halil olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. MD 2, s.9, h.86

³⁶⁹ 2 Zilhicce 983/3 Mart 1576 tarihinde yazılan hükümde Yıldırım Bâyezid İmâreti mütevellisi Mehmed'in muhasebesi Yıldırım Han Medresesinde müderris olan Mevlâna Abdülkerim ile İstanbul'daki Yıldırım Han imaretinde mütevellisi Yahyazâde Mehmed mübâşeretleriyle görülmesine dair emr-i şerife gönderilmiştir. Bkz. K.K. 230, s.164

³⁷⁰ 16 Cemaziyelâhır 971/31 Ocak 1564 tarihli belgede imâretin mütevellisi olarak Hayreddin görülmektedir. Bkz. K.K. 219, s.122

³⁷¹ 16 Cemaziyelâhır 971/31 Ocak 1564 mütevellisi Hayreddin imârette 5 akçe ile Şeyh olan Ali'nin hizmetinde ihmalkâr olduğu hakkında bakınız. K.K. 219, s.122

³⁷² Mütevellisi Hayreddin imârette 5 akçe ile Şeyh olan Ali'nin hizmetinde ihmalkâr olduğundan yerine vakıfname mucebince 10 akçe ile Yusuf'a verilmesini istediğinden 8 akçe ile Yusuf'a şeyhlik buyruldu. Bkz. K.K. 219, s.122

Turgut bin Balaban " "

İmaretin hamamı hakkında yeterli bilgi sahibi olunamamıştır³⁷⁴. Yıldırım Bâyezid imareti avlusunda iki şehzade türbesi bulunmaktadır. Bunlardan birinin kime ait olduğu bilinmezken diğeri II. Mehmet tarafından saltanatın bekası için öldürülen kardeşi şehzade Ahmet'e aittir³⁷⁵.

Muradiye İmareti; II. Murad tarafından, Muradiye mahallesinde Saray İçine nazır bir tepe üzerine sanatkârâne bir şekilde, cami, mevlevihane ve hamamıyla 839/1436 yılında yaptırılmıştır³⁷⁶.

2 Muharrem 973/30 Temmuz 1565 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, İmaretin tamir edilmesi için 178000 akçe ayrılmıştır. Daha önce tamir için ayrılan paranın yetersiz kaldığını belirten mütevelliden, "işin ehli olanlarla" tamir edilecek yerleri görmesi ve ne kadar para gerektiğinin bildirilmesi istenmiştir. Bu belgeden, Muradiye İmareti hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Belgeye göre, imaretin mutfağı ve fırını iş görmez halde olduğundan, ahalinin çektiği sıkıntıyı gidermek için mutfak yeniden yapılmalıdır. Harap durumda bulunan "Anbar-ı dakîk"ın onarımı

³⁷³ 24 Cemaziyelâhır 971/8 Şubat 1564 tarihli Yıldırım Han evkafına bağlı olan bağların korucusu Hızır bin Cafer'in bağları korumadığından yerine Turgut bin Balaban'ın atanması Edirne kadısının mektubu üzerine karar verilmiştir. Bkz. K.K. 219, s.129

³⁷⁴ Enisü'l-müsamerin'e dayanılarak hamamın varlığı bilinmekte fakat yeri ve mimari özellikleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

³⁷⁵ O. Onur, Edirne Türbeleri Mezarlık ve Evlad-ı Fatihan Mezarları, Edirne 1994, s.36

³⁷⁶ Üç satırlık arapça kitabe II. Murad'ın adını vermekle beraber tarihsizdir. Kaybolan vakfiyesine gören Mecdî Efendi, Şekâykı tercümesinde bunun Kazasker Veliyüddin imzalı ve 830/ 1426 tarihli olduğunu bildirmektedir. Mimari özellikleri hakkında bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e, vrk.10b; "Evvelce Cami diye yapılmamıştı. Mevlânâ sevgisi ile bu binayı iki kubbeli bir mevlevihâne olarak yaptırmıştı. Sonra içinde bir sebepten kan dökülüp bu hal Murad Han'a aksedince, usta ve mimarlar gönderip bina içinde semâhame tahtalarını kaldırarak yerine bir minber, bir yüksek ve yeşil minare inşa edip, sonradan câmi yapmıştı. E. Çelebi, III-IV, s.336; Caminin iki yanında küçük ortada birbirine dayalı iki büyük kubbeli olmak üzere dört kubbeli ve mihrabı ile sağ ve sol yanı çinilerle süslü olarak yapılmıştır. İlk yapıldığında minaresi de çinilerle kaplı iken daha sonra I. Mahmud devrinde minaresi yıkılmıştır. Caminin sol tarafında bir imâret, bir mevlevî tekkesi ve semahanesi de yapılmıştır. Tekkesine Mevlânânın torunlarından Cemaeddin ve Celâeddin adlı kardeşler getirilmiştir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.58-59; Mimari bakımdan sadeleştirilmiş bir (ters t) plânı gösteren camide bademler üzerine ortası fenerli birinci kubbe, mihrab tarafında Türk üçgenleri üzerine oturan aynı çapta kubbeli eyvana bağlanmakta, yanlarda daha küçük ve alçak tutulmuş kubbeli eyvanlar yer almaktadır. Ortada yüksek kubbe, yanlarda ikişer çapraz tonozla ağır payeler üzerine oturan beş gözlü son cemaat yeri vardır. Tamamen kesme taştan yapılmıştır. Caminin dış görünüşünün bu sadeliğine karşılık içi mihrabını ve duvarların alt yarısını kaplayan çinileri, çok renkli orjinal kalemışleri ile gözleri oksayan bir zenginliktedir. 6.35x3.65 m. yi bulan mihrabı, çok renkli sırlı, mozaik örnekleri andıran levha çinilerle kaplı olup, teknik ve üslûp bakımından da en muhteşem örnektir. Bazıları kabartma ve geometrik örnekli çiniler yanında rûmîlerin hâkim olduğu çiçek dekorlu çiniler fırûze, lâcivert, sarı, açık yeşil renkli olup değişik tonlu mor renk de görülmektedir. Mihrapta mavi beyaz çiniler de kullanılmıştır. Mihrab bölümünde yan duvarları yarı yüksekliğe kadar kaplayan mavi-beyaz, dekorlu altgen birbirinden çok farklı desenli çiniler aralarını dolduran firuze üçgen çinilerle bir yıldız meydana getiriyor. Bkz. Ş. Yetkin, a.g.e., s.138 Motifleri küçük çiçekler, yapraklar, palmet, rozet ve ince kıvrık dallarla seyrek görülen geometrik şekillerdir. İznik mavi-beyaz keramiklerinin kalitesini gösteren bu çinilerle Edirne'de orjinal bir üslup ortaya çıkarmaktadır. bunlar mihrabın mavi-beyaz çinileri ile aynı teknik ve kalitededir. Şam'da Tavrizli Türbesi çinilerine ve Londra Victoria Albert Müzesi'ndeki Emeviye Camii'nden geldiği söylenen çinilere bakarak bu mavi-beyaz çinileri Suriye'ye bağlamak, diğer taraftan burada İrânî ustaların çalıştığı gibi fikirler ileri sürülmüştür. Fakat ne çinilerin hamuru, ne de yüksek kalite ve üslûbu böyle görümlere imkân bırakmaz Edirne Muradiye Camii'indeki renkli sır tekniğinin mavi-beyaz çinilerle birlikte kullanılması bu mihrabı Tebrizli ustalarla birleştirir. Bkz. Ş. Yetkin, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul 1986, s.199 vd.; Muradiye Camiinde ağaç işçiliği hakkında bkz. A. Ersoy, a.g.e., s.28 vd.; R. Osman, a.g.e., s.37

için onbeşbin akçeye ihtiyaç vardır. Taphanesinin kubbelerinin onarımı için belirlenen miktar, 30000 akçedir. 5000 akçeye caminin harap olan kapısı onarılabilecektir. Şadırvan ve mutfak çeşmeleri, imaretin harap olan yolları için 30000 akçeye ihtiyaç vardır. İmaretin bahçesinde bulunan ağaç dizileri dahi yenilenmeye muhtaçtır. Suyun sağlandığı büyük taş kuyunun kârgîr olarak yeniden yapılması için 30000 akçeye ihtiyaç vardır³⁷⁷.

Muradiye camiinin çok zengin vakıfları vardır³⁷⁸. Cami ve imarete ait olmak üzere, II. Murad tarafından dokuz köyün gelirleri olan 37265 akçe vakfa aktarılmıştır³⁷⁹. Bu caminin mahalle vakıfları da mevcuttur³⁸⁰.

İsim	Görev	akçe
Mustafa ³⁸¹	mütevelli	belirtilmemiş
Ali ³⁸²	"	"
Ali ³⁸³	"	"
Sinan Subaşı ³⁸⁴	cabi	"
Ahmet bin Ali ³⁸⁵	devrihanlık	1

1004/1595-1596 senesinde Murad Han vakfına ait Cami-i Şerif, İmaret-i Âmire ve diğer yerlerde çalışanların toplamı 276 kişidir³⁸⁶.

Edirne Darü'l-hadis camii avlusunda şehzade türbeleri bulunmaktadır. Bu türbelerde II. Murad'ın 853/1448'de ölen Şehzade Hasan ve 855/1451'de ölen

³⁷⁷ MAD 2775, s.27-28

³⁷⁸ 965 yılında yapılan tahrirde Edirne'nin dışında Muradiye vakfı için gelir getiren yerler Babâ Eski'sinde 3 köyden 18.196 akçe geliri vardır. Karye-i Oruçlu 9508, Karye-i Derzîlü 3831, Karye-i Kara Mesudlû 4857 akçe geliri vardır. Bkz. TD 311, s.14-16; Edirne merkezde Sultan Murad Han İmaretî evkafının 965 yılında 1 başhane 11 dükkânı ve 4 göz hücreci ile bağlarından elde edilen gelir 9181 akçe olarak görülmektedir. 978 yılında ki tahrirde ise dekâkin meâ' serhâne bâb 11, hüceret bâb 4 resmi bâğâd 113 hasıl 9581 olarak gösterilmiştir. Bkz. TD 498, s.90; TK KKA, TD 563, vrk.32b

³⁷⁹ Bu köyler için bkz. TD 370, s.11

³⁸⁰ TD 1070, s.318-321

³⁸¹ 13 Rebiyülâhır 963/25 Şubat 1556 tarihli hükümle Edirne Muradiye evkafı tevliyetinin ikinci Ruznameci Mustafa'ya tevcih edildiğine dair hüküm için bkz. MD 2, s.9 h.85

³⁸² 29 Zilkade 983/29 Şubat 1576 tarihli Edirne'de Sultan Murad Han evkafı mütevellisi Ali'ye yazılan hükümdede Sultan Bâyezid evkafı mütevellisini Mehmed Ensârinin muhasebesini görüp bildirmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 27, s.313 h.744

³⁸³ MD 27, s.313 h.744

³⁸⁴ 3 Safer 973/1 Ağustos 1565 tarihli müzevver bir hükümle ilgili olarak geçmektedir. Bkz. MAD 2775, s.226

³⁸⁵ 17 Rebiyülâhır 979/9 Eylül 1571 tarihli Ahmed bin Ali gelip Edirne'de Sultan Murad Han camiinde bir akçe ile devrihan olan Mahmud bin Hızır hacci şeriften gelirken Konya'da fevt olmuştur deyu cihetine tâlip olmağın buyruldu. Bkz. MD 15, s.106 h.921

³⁸⁶ Bunlar günlük 1377.5 akçe yevmiye almakta, ayda ise 41325 akçe elde etmektedirler. Murad Han camii ve imareti evkafında görevli olan mürtezikanın adlarını ve yevmiyelerini içerir defter. Bkz. MAD 5847

şehzade Orhan metfundur. Ayrıca yine aynı yerde bulunan türbede Karamanoğlu İbrahim Bey'in torunu gömülüdür³⁸⁷.

II. Murad medresesi müderrisleri, vakıf sınırlarının belirlenmesinde görevlendirilmişlerdir³⁸⁸. 987/1579 yılında II. Murad mütevellisine yazılan hükümde, Edirne'de Sultan Murat Darü'l-hadisî evkafından Kırkkilise'de olan köylerin hududu ile mirî koru hudutları birbirine karıştığından ehl-i vukuf ile düzeltilmiştir³⁸⁹.

Halebiyye Medresesi müderrisi Muhiddin'in müracaatı üzerine, Sultan Bâyezid evkafı müsait olmadığından talebelerin yevmiyelerini Muradiye evkafından almaları uygun görülmüştür³⁹⁰. Muradiye vakfının maddî açıdan problemleri olmadığı gibi diğer kurumlarda çalışanlara da buradan yardım yapılmıştır³⁹¹.

Sultan Bâyezid Han İmaretî; II. Bâyezid, Nevruz 889/Mart 1484'te Kili ve Akerman'ın fetihleri sonucunda elde edilen ganimetler ile Tunca nehri kıyısında cami, medrese, dârü's-şifa, hamam ve imareten meydana gelen külliyesini inşa ettirmiştir³⁹². Bu imarete Edirne ve Rumeli'nden köyler vakfetmek suretiyle zengin bir hale getirilmiştir³⁹³.

³⁸⁷ O. Onur, a.g.e., s.25 vd.

³⁸⁸ 26 Rebiyülâhır 981/25 Ağustos 1573 tarihli Sultan Murad medresesi müderrisi Mevlâna Mehmed'e ölen Vezir-i azam Ali Paşa'nın evkafından Üsküp ve Filibe'de bulunan yaylak, mezrea ve çayırarın hududlarının tesbiti istenmektedir. Bkz. MD 22, s.278 h.546; Aynı hususa 15 Cemaziyevvel 981/13 Eylül 1573 tarihli MD 22, s.333 h.657

³⁸⁹ 9 Rebiyülâhır 987/6 Haziran 1579 tarihli MD 36, s.320 h.846

³⁹⁰ 21 Şaban 986/23 Ekim 1578 tarihli Bu hükümün üzeri çizilmiş ve sahih işaret konulmuştur. Bu hükme sonradan cevap verildiğine göre işleme konmuş demektir. Bkz. MD 35, s.314 h.796

³⁹¹ 2 Recep 986/4 Eylül 1578 tarihli Edirne kadısına ve Muradiye mütevellisine Edirne'deki Sultan Bâyezid Han imareti vakfının müsaadesizliğinden müzayaka çekildiğini yazmasına binaen müşarunileyhin hayatında Halebiyye medresesinin müderrisi ve talebe vazifeleri Muradiye evkafı zevaidinden ve işeleri Muradiye imaretinden verilip Halebiyye müderrisi tarafından zabtolunan iki vakıf karyeyi Sultan Bâyezid mütevellisine zaptettirilmesi sureti müderrisi Halebiyyeye verilmesi hakkında bkz. MD 35, s.214 h.540

³⁹² 893/1487-1488 senesinde tamamlanmıştır. Tunca nehrine bitişik olan yerde bir değirmeni ve su dolabı bulunmaktadır. Mimarî özellikleri ve külliye hakkında bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e. vrk.10a; Külliye 893/1487-1488 yılında tamamlanmıştır. Mimarî Hayreddindir. II. Bayezid külliyesine inşanın bitiminden bir yıl önce vakıflar tanzim ettirmiştir. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.363; II. Bayezid, burada Darüşşifa, bir medrese, bir imaret, çifte hamam, altı göz bir köprü ve bir değirmen yaptırmıştır. Bkz. A. Bâdî, II, s.5; O. N. Peremeci, a.g.e., s.68 vd.; Mimar Hayreddin'in 1488 yılında bitirdiği büyük külliyenin mihrak noktasını tek kubbeli cami teşkil etmektedir. Caminin haremının üç kapısı ve ortasında şadırvanı bulunmaktadır. Camii'nin birer şerefeli iki minaresi ile iki yanında dokuz kubbeli birer tabh-hâne vardır. Caminin mimarî özellikleri hakkında geniş bilgi için Bkz. A. Kuran, a.g.e., s.23-29; Mimarî özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. S. Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", DİA, VI, s.42-45; A. Bâdî Efendi, I, s.90; Bu külliye için bkz. R. Kazancıgil, Edirne Sultan 2. Bayezid Külliyesi, Edirne 1994

³⁹³ Bu imarete ait vakfiyenin M. Tayyip Gökbilgin tarafından Edirne ve Paşa Livâsı isimli eserinde faksimile ve diğer suetleriyle beraber değerlendirilmesi yapılmıştır. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı, Ekler s.1-184; 978 yılında yapılan tahrirde "evkafı cami" şerif ve imaret ve bimarhane-i merhum ve mağfurunileyh Sultan Bâyezid Hân'ın Edirne'de bulunan vakfına gelir getiren köyler şu şekilde sıralanmaktadır. Muradçallı 4044 akçe, Kırk 3558 akçe, Pravadı 7344 akçe, Kara Göllü 4328 akçe, Hacı Umur 7062 akçe, Sofular (Beglü) 2959 akçe, Çaşnâgir 2818 akçe, Korucu-i Büzürk 20.025 akçe, Eynesi 7933 akçe, Kara İshâklü 5386 akçe, Çengellü 1032 akçe, Kazan 21.275 akçe, Yörgüç 4486 akçe, Aslıhân 1737 akçe, Hacı Temürhânîlü 7835 akçe, Ahi 6208 akçe, Kırşehirli 7571 akçe, Pınarcı 5652 akçe, Korucu-i Küçük 3664 akçe, Mahmudçâ (Kara Kasımlı) 10.209 akçe, Bûrûcükler 6798 akçe,

İmaretin medresesi, paye bakımından ellili medreseler arasındadır³⁹⁴. İmaret müderrisleri arasında, Şeyh Lütfullah-Zâde Bâhâüddin Efendi ve İbn-i Kemal gibi âlimler de bulunmaktadır³⁹⁵. Külliyyeye ait olmak üzere kırkiki cilt vakıf kitabı görülmektedir³⁹⁶.

Külliye bünyesinde bulunan darü's-şifada, 30 akçe alan reistü'l-etibba, 10ar akçe alan 2 tabip, 8er akçe alan 2 kehhal ve iki cerrah çalıştırılması, vakfiye şartları arasında bulunmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında, külliye bünyesinde bulunan darü's-şifaya atamaları yapılan tabip ve cerrahların bir kısmı tespit edilmiştir³⁹⁷.

Tespit edebilen vakıf görevlileri ve aldıkları yevmiyeler şu şekildedir³⁹⁸.

İsim	Görevi	aldığı akçe
Mehmed ³⁹⁹	mütevelli	100

Lefkeli 26.214 akçe, Veled-i Sögüt 6602 akçe, Azâtlü 7451 akçe, Hacı (Melek Aslıhân) 8160 akçe, İsmâilçe 12.972 akçe, Hınzır Viranı 2742 akçe, Muhâmmâd 4792 akçe, Saru Tur Ali 14.074 akçe, Kemâl 2020 akçe, Lûlû 10.526 akçe, Sâğ 6302 akçe, Derzi Hâfil 10.022 akçe, Mustafalû 8964 akçedir. Bunların haricinde vakfa Dimetoka'da 9 köyden 81.832 akçe gelir elde edilmiştir. Kızılağaç'ta 10 köy, yörtük cemaatleri ve kıptilerden alınan vakıf gelirlerinin toplamı 123.509 akçedir. Zağra-i Yenice'den iki köyden 5960 akçe gelir gelmektedir. Zağra-i Atik'de bulunan gebran cemaatinden 4420 akçe, Filibe kazasından 16 köyden vakfa gelen gelir ise 93.974 akçedir. Bkz. TD 498, s.129 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.52b vd.

³⁹⁴ TD 370, s.6 "Cihet-i tedris 50"; 60 medreseler arasında da gösterilir C. Baltacı, a.g.e., s.481; O. N. Peremeci, a.g.e., s.68

³⁹⁵ Bu medresenin müderrisliğine Semaniye Medresesi müderrislerinden Molla Abdülkerim Çelebi 6 Safer 971/25 Eylül 1563 tarihinde atanmıştır. Bkz. K.K. 218, s.81; Medresenin müderrislerinden Abdülâtilaf Efendi tedavi için bir müddet İstanbul'da kalmıştır. Bkz. Şevval 972/Mayıs 1565 MD 6, s.527 h.1147; 7 Rebiyü'lâhır 1010/5 Ekim 1601 tarihinde Edirne'de Sultan Bâyezid Medresesinde boş olan müderrisliğe Sahn Medreselerinden bir müderris atanmıştır. Bu metin büyük tahribata uğradığından isimler okunamamaktadır. Bkz. A.RSK. Dosya:4 Vesika:509; II. Bayezid medresesi ve müderrislere hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e.,s.480 vd.

³⁹⁶ 5 cilt tefsir, 7 cilt hadis, 11 cilt fıkıh, 2 cilt kelâm, 5 cilt usul, 4 cilt belâgat, 2 cilt mantıktan ve 5 cilt tıp kitapları bulunmaktadır. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., (Ekler) s.7

³⁹⁷ C. Baltacı, a.g.e., s.612; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., Ekler s.1vd.; XVI. yüzyılın ikinci yarısında darü's-şifaya atanan görevliler ve ücretleri şu şekilde tespit edilmiştir; 21 Recep 963/31 Mayıs 1556 tarihli hükümde darü's-şifada tabib-i sâni olarak yevmi 10 akçe ile görev yapan Mevlâna Muslihiddin görülmektedir. Adı geçen tarihten itibaren Muslihiddin 13 üç akçe ile Saray-ı Âtik tabipliğine atanmış yerine de reistü'l-etibba olan Bedreddin'in arzi üzerine Mevlânâ Mehmed'in nakli uygun görülmüştür. Bkz. MD 2, s.87 h.903; 3 Ramazan 967/28 Mayıs 1560 Cerrah-ı sâniğe terfi eden Üstad Haydar'ın yerine Üstad Şaban'a üçüncü cerrahlık tevcih edildi. Bkz. MD 4, s.77 h.788; 17 Safer 968/18 Kasım 1560 Tabib-i evvel olan Vefa, İstanbul'a nakledilmekle yeri Merhume Sultan darü's-şifasında tabib-i evvel olan Ramazan, Vefa'nın yerine, Ramazan'ın yerine de reistü'l-etibba olan Muslihiddin tabib-i evvel tayin olunmuştur. Bkz. MD 4, s.154 h.1566; 7 Recep 968/24 Mart 1561 Sultan Bâyezid Darü's-şifasında tabib-i evvel olan Bâyezid ihtiyarladığından darü's-şifada tabip olan Ramazan'a yeri tevcih edildi. Bkz. MD 4, s.198 h.2063; Hekimbaşının arzi üzerine, 13 Zilhicce 981/6 Nisan 1574 tarihli belgede, Edirne Darü's-şifasında 30 ile baş tabip olan müteveffa Hasan'ın yerine, Manisa tabibi Halil getirilmiştir. Yine aynı belgede Sultan Süleyman darü's-şifasına, Edirne Darü's-şifasından Alaeddin'e 15 akçe ile görev verilmiştir. Alaeddin'in yerine Edirne Sarayı tabibi olan Kerim, 10 akçe ile görevlendirilmiştir. Onun yerine de 5 akçe ile şâkird olan Mehmed'e 10 akçe ile görev verilmiştir. Bkz. MD 25, s.105 h.1172

³⁹⁸ Vakfiyede görevli olanların ne kadar ücret aldıkları ve bir imarette kimlerin görev aldığı görülmüşüğü açısından almayı uygun gördük. Mütevelli günde 50 akçe ulufe ve senede 3 köyden 4918 akçe mahsul alacaktır. Nazır 20 akçe, Kâtip 10 akçe, Câbi 12 nefer 4'er akçe, Hatip 15 akçe, İmam 2 nefer 8'er akçe, Ser-Mahfil-i Huffâz 7 akçe, Hâfız 30 nefer 2'şer akçe, En'am-hân 5 nefer 4'er akçe, Muvakkit-i Mâh 7 akçe, Müezzin 4 nefer 5'er akçe, Mu'arrif 5 akçe, Devir-hân 4 akçe, Mühellil 7 nefer, Salâvâtçı 7 nefer, re'isler 3 akçe, meruslar 2'şer akçe alacaklar, Mütcevvid-Mürettıl 2 akçe, Kayyum 2 nefer 3'er akçe, Çıracı (Kandilci) 2 nefer 4 akçe, Murâkib-Noktacı 2 akçe, Müderris 50 akçe, Mu'id 7 akçe, Talebe 18 nefer 2'şer akçe, Hâfız-ı kütüp 2 akçe, Bevvâb 2 akçe, Ferrâş 2 akçe, Şeyh 15 akçe, Vekilharç 5 akçe, Kilârdâr 4 akçe, Anbardâr 4 akçe, Aşçı 6 nefer 3'er akçe, Ekmekçi 6 nefer 3'er akçe, Nâkib 2 nefer 4'er akçe. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., (Ekler) s.5-7

³⁹⁹ 21 Zilkade 999/11 Eylül 1591 Mahrusa-i Edirne'de yevmi 100 akçe vazife ile merhum Sultan Bâyezid Hân mütevvelisi olan Mehmed rikab-ı hümâyunuma arzu hal sunup yarar ve childar olup hayli hizmet ettiğini bildürüp

Selami ⁴⁰⁰	"	6
Mehmed Ensâri ⁴⁰¹	"	belirtilmemiştir
Veli ⁴⁰²	"	"
Hayreddin ⁴⁰³	nazır	belirtilmemiştir
Fazlullah Çelebi ⁴⁰⁴	"	"
Hasan bin Sinân ⁴⁰⁵	ferraşlık	2
Piri ⁴⁰⁶	kayyım	belirtilmemiştir
Ömer ve Fethullah ⁴⁰⁷	zahire haraccısı	"

Sultan Selim Han İmaretî; Bu imaret Sultan II. Selim tarafından Mimar Sinan'a⁴⁰⁸ yaptırılan devrinin ve günümüzün şaheserlerinden biridir.

Selimiye imareti bir cami etrafında toplanmıştır. Selimiye, sekiz payeli camilerin merkezi 31.5 metre çapındaki kubbesi ile en güzel örneğidir⁴⁰⁹.

Selimiye Camiinin inşası, malzeme taşınması, ırgat ve usta teminine dair mühimme defterlerinde birçok hüküm yazıldığı görülmektedir⁴¹⁰. Selimiye Camiinin

dergah-ı aliye mutasarrıflık virilmek rica etmeğin mahlulü cedidden çavuşluk ola deyu buyuruldu. Bkz. A.RSK 1473, s.137

⁴⁰⁰ 1 Rebiyülevvel 964/2 Ocak 1557 tarihinde İstanbul'da bulunan Sultan Mehmed Han tevliyeti 60ş akçe ile Edirne'de bulunan Sultan Bâyezid Han mütevellisi olan Selami'ye buyuruldu. Bkz. MD 2, s.205, h.1856

⁴⁰¹ 29 Zilkade 983/1 Mart 1576 tarihli Edirne'de Sultan Murad Han evkafı mütevellisi Ali'ye yazılan hükümde Sultan Bâyezid evkafı mütevellisini Mehmed Ensârinin muhasebesini görüp bildirmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 27, s.313 h.744

⁴⁰² 1 Rebiyülevvel 964/2 Ocak 1557 tarihli hükümle, Bursa Emir Sultan mütevellisi Veli Bey'e Sultan Bâyezid tevliyeti altmış akçe ile tevcih buyuruldu. Bkz. MD 2, s.205, h.1857

⁴⁰³ 6 Zilhicce 963/11 Ekim 1557 tarihinde Sultan Bayezid İmaretî nazırlığına Yıldırım Bayezid Han tevliyetinden ma'zul Hayreddin'e tevcih edilmiştir. Bkz. MD 2, s.166 h.1530

⁴⁰⁴ MD 2, s.167 h.1548

⁴⁰⁵ 27 Rebiyülâhır 994/18 Nisan 1586 Sultan Bâyezid Han Camiinin harim-i ferraşlık iki akçe ile Hasan bin Sinân'a verildi. Bkz. A.RSK 1466, s.39

⁴⁰⁶ 24 Cemaziyelevvel 971/10 Ocak 1564 Camii'de kayyım iken görevden sebebsiz olarak alınıp başkasına verildiğini söyleyen Piri'nin durumunun araştırılıp sebebsiz alınmışsa bildirilmesi kadıdan istenmektedir. Bkz. K.K. 219, s.108

⁴⁰⁷ 10 Şevval 980/13 Şubat 1573 tarih Mütevellinin yanında bulunan zıhra haraccısı olan Ömer ve Fethullah isimli şahısların topladıkları para ile beraber gönderilmeleri istenmiştir. Bkz. MD 21, s.82 h.197

⁴⁰⁸ Mimar Sinan hayatı, eserleri ve Selimiye Camii hakkında bkz. O. Aslanapa, "Sinan", İ.A. X, s.655-661

⁴⁰⁹ S. Eyice, "Mescid", İ.A. VIII, s.110; Bilgi için bkz. R. Osman, a.g.e.,s.47-55

⁴¹⁰ Caminin yapımında ve onarımında değişik yerlerden getirilen askeri görevliler çalıştırılmıştır. Edirne'de Selimiye camiinin yapımı esnasında mermer ihtiyacı değişik yerlerden karşılanmıştır. 22 Şevval 977/30 Mart 1570 tarihli Gelibolu Ağasına yazılan hükümde Kavala'da Selimiye camii için kesilen mermerlerin İnöz iskelesinden çekmek için 2 kıt'a at gemisi istenmektedir. Bkz. MD 9, s.82 h.216; 29 Şaban 979/16 Ocak 1572 tarihli Yine Selimiye camiinin yapımı için gerekli olan mermerin çıkarılması ve taşınması ile ilgili kapudan paşaya hükümler görülmektedir. Daha önce 25 esir ile marmara ceziresinden mermer çıkarak mimar halifesi Kara Hasan'ın esirleri ve alatleri tersaneye teslim ettiğini ve yeniden 850 kıt'a mermer kesilmesi için aletlerin kendisine verilmesi ve refiki olan sipahi oğlanları zümresinden 146. bölükden Şa'ban Çavuş'a tersane-i amireden yirmi beş esir ve kazma, kürek vesair alat verilmesi ile bunların cezireye geçirilmesi buyurulmuştur. Bkz. MD 10, s.113 h.180; Yine 29 Şaban 979/16 Ocak 1572 tarihli kaptan paşaya hükümde mimar halifelerinden Kara Hasan'ın 25 forsa ve esir ile alat ve edavatı geriye getirmesi ve mermeri taşınması ile ilgili hüküm görülmektedir. Bkz. MD 10, s.174 h.262; Hamidelî'nden getirilen yayaları 6'şar ay çalıştırılmışlardır. Bkz. 26 Safer 978/30 Temmuz 1570 tarihli MD 14, s.172 h.250; 12 Rebiyülevvel 978/14 Ağustos

inşaatin 21 Zilkade 980/25 Mart 1573 tarihli hükümden kubbeeye eriştiği anlaşılmaktadır⁴¹¹. Bu camiinin ibadete açılması için belirtilen tarih ise 12 Şaban 982/27 Kasım 1574 cuma günü seçilmiştir⁴¹². II. Selim'in inşa ettirdiği caminin etrafı, 983/1576 yılında daha dış duvarları yapılmadığından tahta perdelerle çevrilmiştir⁴¹³. Camide, değişik tarihlerde tadilatlar yapıldığı görülmektedir. Caminin inşaatı sırasında hâsil olan su ihtiyacını karşılamak için yapılan tahta dolabın bulunduğu tarafta kapı yapılmadığından, cemaatin geliş-gidişlerde sıkıntı çektiği bildirilmiştir. Onun için bu taraftan gelecek Müslümanlar için bir kapı açılmıştır⁴¹⁴. Daha sonra da Müslümanların yağmurlu havalarda daha rahat abdest alabilmeleri için mütevelli vasıtasıyla muslukların üzerine sundurma yaptırılmıştır⁴¹⁵. Caminin doğusundaki minare, 992/1584 yılında yıldırım isabet etmesi sonucu yeniden inşa edilmiştir⁴¹⁶. Caminin inşaatı bittikten sonra arsasına, Eski Sarayın arsasından ilâve yapılmıştır⁴¹⁷.

979/1572 yılında, cami için gerekli olan su, Kayı Köyünden getirtilmiştir⁴¹⁸. Getirtilen bu su, yeterli miktarda olmadığından, 982/1574 yılında camiye su

1570 tarihli hükümdede Hamideli yayalarının yoklanıp altı ay çalışanların gitmelerine müsaade edilmesi hakkında bakınız. MD 14, s.346 h.496; 8 Rebiyülevvel 979/31 Temmuz 1571 tarihli hükümdede mimarbaşı, neccar ve ırgata ihtiyaç duyulduğunu bildirmektedir. Bkz. MD 14, s.986 h.1467; 19 Safer 978/23 Temmuz 1570 tarihinde Edincik kadısına yazılan hükümdede ne kadar mermer ihraç ettiğini bildirmesi hakkında bilgi istenmektedir. Bkz. MD 14, s.125 h.175; 26 Muharem 979/21 Haziran 1571 tarihli MD 14, s.1068 h.1573; 5 Rebiyülâhır 979/27 Ağustos 1571 tarihli Mimar Sinan'a yazılan hükümdede Marmara ve Aydıncık'tan taşınan mermerleri taşıyanlardan biri de hassa reislerinden Mehmed Reistir. Bkz. MD 15, s.93 h.811; 23 Zilhicce 979 tarihli mimarbaşının isteği üzerine gönderilen taş gemilerden önce mermerlerin Ereğliye nakledildiğine dair hüküm. Bkz. MD 16, s.179 h.341; 25 Muharrem 979/20 Haziran 1571 tarihli Gelibolu kadısına yazılan hükümdede Edirne'de yapılan imaret için İncelik kazasında kesilen mermerin Bozcaada karşısında İnoz veya Ferecik'e nakli için at gemisi gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD 17, s.9 h.15; 10 Muharrem 980/23 Mayıs 1572 tarihli hükümdede Ereğli kadısının bulduğu çiftleri camii inşaatında çalışmak üzere göndermesi ve gelen mermeri hemen irsal etmesi istenmektedir. Bkz. MD 19, s.23 h.63; 16 Rebiyülevvel 993/16 Mayıs 1585 tarihinde camii tamirinde Vize Yörükleri, Canbazları, Çingene ve Canbazlar altışar aylık sürelerle çalışmışlardır. Bkz. MD 55, s.225 h.406; Selimiye camii yapımı ve mimari özellikler hakkında Enisü'l-müsamerinde bilgi bulunmaktadır. Camii inşaatı 976'da başlamış ve 982 yılında namaza açılmıştır. Fakat caminin banisi olan II. Selim'e içinde namaz kılmak nasip olmamıştır. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e, vrk.8a-10b

⁴¹¹ Cami ile ilgili özelliklerde verilmiştir. Kubbesi, etrafında inşa edilenler gibi bkz. MD 21, s.191 h.461

⁴¹² 6 Rebiyülâhır 981/5 Temmuz 1573 tarihli Hassa Mimar Sinan'a yazılan hükümdede kubbenin kavuştuğunun haber verildiği fakat içinde ne zaman namaz kılınacağına bildirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 22, s.267 h.522; 15 Recep 982/1 Kasım 1574 tarih MD 26, s.292 h.848

⁴¹³ 8 Zilhicce 983/9 Mart 1576 tarihli hükümdede müslümanların tahta berdelere camiye girmekte zorluk çektiklerinden münasip bir mahalden kapu açılması hakkında. Bkz. MD 27, s.403 h.967

⁴¹⁴ MD 27, s.403 h.367

⁴¹⁵ 15 Safer 990/9 Mart 1582 tarihli MD 47, s.2 h.2

⁴¹⁶ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.8a

⁴¹⁷ "Ve bu camii-i şerifin arsası 996 senesinde Sarây-ı Âtik'ten ifraz olunmuştur." Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e, vrk.8b

⁴¹⁸ 24 Ramazan 979/10 Şubat 1572 MD 10, s.161 h.246

getirilmesi için 60000 akçe istenmiş ve bu paranın 40000 akçesi harcanıp 1 lüle 1 masura su getirilmiştir⁴¹⁹.

II. Selim Camii etrafında yapılması düşünülen un kapanının, buraların güvenliğini sağlamakta yeterli olmayacağı düşünüülerek, meyve kapanının yapılması daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır⁴²⁰. 986/1578 yılındaki bu girişim, 999/1591 yılında II. Selim evkafına bağlı olarak dörtüzellibin akçelik inşaat yapılması için bina emininin görevlendirilmesiyle neticelenmiştir⁴²¹.

İmaretlerin etrafında yapılan dükkanlarda satılan mallar ile evkafların ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bazen bu dükkanlarda oturmak istemeyen esnaf ve tüccarlara karşı kadılar ve mütevelliler tarafından zorlamalar da yapılmaktadır. Selimiye imaretinde de bulunan vakıf dükkânlarından başka yerde, dokuma türü eşyaların satılmaması için kadı görevlendirilmesine rağmen bu uygulamanın yapılmamasından vakıf zarar görmüştür⁴²².

II. Selim medresesi müderrisleri, aynı zamanda vakıfta meydana gelen yolsuzlukları da araştırmakla görevlendirilmekteydiler. II. Selim medresesi müderrisi Muhiddin'den evkafın kâtibi olan Kaya'nın üzerinde mukataatan mal olduğunun bildirilmesi üzerine araştırılması istenmektedir⁴²³. II. Selim Darü'l-kurrasında görevlendirilen müderrislerin hepsi tespit edilememiştir. Tespit edilenlere yevmî kırk akçe ödenmektedir⁴²⁴. Darü'l-kurra talebelerine, vakıf şartı olarak vazifelerinin tam

⁴¹⁹ 7 Recep 982/23 Kasım 1574 tarihli Edirne'de bostancibaşıya yazılan hüküm. Bkz. MD 26, s.277 h.795

⁴²⁰ 15 Cemaziyelâhır 986/19 Ağustos 1578 tarihli Edirne kadısına hüküm ki, Sultan Selim Hân evkâfı mütevellisine hüküm ki, mukaddemâ vârid olan emr-i şerifim merhum muşârunileyh cami' şeriflerinin ahvâlini sanıken evkâf-ı yanında Çaffer Paşâ davlası demekle ma'ruf miri ahurda kimesne sakin olmayup boş olmakla ehl-i fesad bir yer olmakla buranın cemeatinden azalma olmaktadır. Bunun önlenmesi için aynı mahalle vakfında onayı ile un kapanı yapılması istenmektedir. Bunun için Hasan Çavuş görevlendirilmiştir. Bkz. MD 35, s.164 h.416

⁴²¹ 29 Zilkade 999/19 Eylül 1591 tarihli MD 73, s.302 h.682

⁴²² Rebiyülâhır 998/Şubat-Mart 1590 tarihli MD 65, s.173 h.714; 28 Rebiyülâhır 998/4 Mart 1590 Edirne kadısına hüküm ki, darüssiade ağası Mehmet Ağa mektup gönderüp babam Selim Han'ın bina eylediği Edirne'deki camii' mezburun vakıf dükkanlarından gayri yerlerde boğası ve bezaze satılması yasak iken burada oturan dükkan sahipleri Hacı Mezdî ve Hacı Yusuf ve Musa ve Köse Mahmud ve Ömer ve Hüseyin ve Balı ve Ca'fer ve Hızır kendü yerlerine oğlanların koyup kendileri müteveffî Ali Paşâ çarşusunda ve gayri yerlerde ba' ve işterea' idüp haksız kazanç elde edip evkaf mütevellisi zikrolan yer dışından boğası ve bezaze sattırılmaması için hüküm istemektedir. Bkz. K.K. 120 s.32

⁴²³ 16 Recep 986/18 Eylül 1578 tarihli MD 35, s.241 h.605; Muhiddinden 27 Recep 986/29 Eylül 1578 tarihli hükümle emanet cabisi, mutemet ve mültezim olanların havale tarikiyle gelen bölük halkından Mehmed ile dergah-ı ali çavuşlarından İskender'in vakıf malından zimmeleri ve teaddileri olduğu bunun araştırılması. Bkz. MD 35, s.241 h.605

⁴²⁴ Zilkade 983/Şubat 1576 tarihli hükümde, Edirne'de Sultan Selim darülkurrasına Üç şerefeli ser mahfili olan Abdülaziz Efendi tayin olunup günlük 40 akçe verilmesi istenmektedir. Bkz. MD 27, s.228 h.529; 24 Cemaziyelâhır 982/11 Ekim 1574 tarihli Darü'l-kurra Şeyhi Hamdi Halife öldüğünden yerine Tire'de padişahın Darül-kurrasında Şeyh olan Abdüllatif'e buyuruldu. Bkz. MD 25, s.289 h.2664

olarak verilmesi, 983/1576 yılında müteveli Süleyman'ın görevi olarak gösterilmiştir⁴²⁵.

II. Selim camiinde, vakıf olarak tefsir ve hadis kitaplarının bulunduğu, bunlardan ulemâ ve sülehânın dışarda da yararlanmalarına, vaizlerin ise sadece cami içinde yararlanmalarına müsaade edildiği anlaşılmaktadır⁴²⁶.

II. Selim Camii ve imaret-i amireleri evkafı nazırı olan Mehmed'in şikayetinden, "evkaf reayası defter-i cedid-i hakanide cemi` tekalif-i örfiyeden muaf ve müselleme kaydolunmuş iken" kadılar tarafından bu reyadan arpa ve saman toplandığı anlaşılmaktadır⁴²⁷. II. Selim evkafına ayrılan Zağra-i Cedid'de, bazı tımar köyleri de vakfa kaydedilmiştir. Yapılan bu yanlışlık, vakfın muharriri olan Darü'l-hadis müderrisi Ağazade Mevlânâ Mehmed tarafından düzeltilmiştir⁴²⁸.

Selimiye Medresesi, külliye içinde caminin kible tarafında solda, Darü'l-hadis ise sağda, arastaya bitişik bir şekildedir. Müderrisleri, Reisü'l-müderris'in itibar olunmaktadır. Medrese, yetmişli medrese olarak zikredilmektedir⁴²⁹.

Darü'l-hadis binası, Ahmed Bâdî Efendi ve Osman Nuri Peremeci tarafından gösterilmeyip, Darü'l-kurra olarak gösterilmiştir. Müderrisleri de ellili veya altmışlı olarak kaydedilmiştir⁴³⁰.

Selimiye Camii ibadete açılmadan tevcihler yapılmış, şahısların göreve başlama tarihleri ise namaz kılınmaya başlandığı tarih kabul edilmiştir⁴³¹. Selimiye Camiinde görevlendirilenler ve aldıkları ücretler şunlardır;

⁴²⁵ 16 Zilkade 983/16 Şubat 1576 tarihli MD 27, s.264 h.621

⁴²⁶ 24 Recep 983/29 Ekim 1575 tarihli hükümde Sultan Selim Hân'ın cami mütevellisinin müracaatı üzerine Selim Han medresesine vakf olan tefsir ve hadis kitapları ile vesair konulara müteallik kitapların müderrislere kifayet mikdarından ziyade isti'mal olmayanları sair müderrisine ve yerlû ulema ve sülehadan müteallik ve isti'mal için icazet ricası arz etmeğin mahmiye-i mezburede vâiz olanlara cami' şerife vaiz geldikleri zamanda vesair zamanlarda kitapları camii şerif içinde görmeleri için verip harice gitmeleri için vermeyeler deyu buyuruldu. Bkz. K.K. 230, s.31; 3 Şaban 991/22 Ağustos 1583 tarihli MD 51, s.79 h.244

⁴²⁷ MD 67, s.14 h.25; MD 68, s.4 h.8

⁴²⁸ 24 Rebiyülevvel 991/18 Nisan 1583 tarihli Katip Süleyman'a yazılan hükümde Edirne'de Sultan Selim Han imareti evkafı mütevellisi Derviş'in mektup göndererek vakfın Zağra-i Cedid kazasına bağlı Sakçı karyesi arazisine vaki' olup 4300 akçe tımarı tarikiyle mutasarrıf olan darende-i Mahmud sipahinin Dede viranı nâm karyesi evkafı mezburenin vakıfnamesinde mestur ve mukayyid olmağın bakfı mezburun muharriri olan Darülhadis müderrisi ağazade Mevlâna Mehmed ma'rifetiyle zabt olundu deyu arz itmeğın karye-i mezburenin Kızılca müselleme bir köy mezbur Mahmud emrim mucebince bedel-i tımar olarak tevcih buyuruldu. Bkz. K.K. 100 s.127

⁴²⁹ Medrese ve müderrisleri hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.548vd.; Selimiye külliyesi cami, medrese, darü'l-hadis hakkında bilgi ve planlar hakkında bkz. M. Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s.187vd.; A. Badî Efendi, I, s.90

⁴³⁰ II. Selim tarafından müstakil bir binası bulunmayan, fakat camide tedrisat gösterilen bir darü'l-kurra bulunmaktadır. İlk müderrisi Ayasofya hatibi Ahmed Efendi onu takibende Aziz Efendi ve Muslihiddin Efendi'dir. Darü'l-hadis ve müderrisleri hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.597 vd.; A. Badî Efendi, I, s.90 vd.; O. N. Peremeci, a.g.e., s.113

⁴³¹ 3 Safer 982/25 Mayıs 1574 tarihli MD 24, s.333 h.915

İsim	görevi	ücret/akçe
Abdurrahim ⁴³²	Ser mahfil	belirtilmemiştir.
9 nefer ⁴³³	cüzhanlık	"
"	duacılık	"
"	çıraklığa	"
6 nefer ⁴³⁴	birer cüz	"
İbrahim Halife ⁴³⁵	bir cüz	"
Lütfi ⁴³⁶	"	"
On nefere ⁴³⁷	birer cüz	"
Ali bin Hüseyin ⁴³⁸	cüzhan	"
Mehmed ⁴³⁹	devirhanlık	"
Mehmed bin Abdülaziz ⁴⁴⁰	ser devirhanlık	"
Hasan ⁴⁴¹	mezbelekeşlik	2
Behram Halifeye ⁴⁴²	En`am hanlık	belirtilmemiştir
Recep ⁴⁴³	bahçıvanlık	4
Mustafa ⁴⁴⁴	çırakçılık	belirtilmemiştir
Nureddin ⁴⁴⁵	mütevelli	"
Süleyman ⁴⁴⁶	"	"

⁴³² 9 Safer 982/31 Mayıs 1574 İbrahim Paşa Camii hatibi Abdurrahim hakkında bkz. MD 25, s.159 h.1593

⁴³³ 23 Safer 982/15 Nisan 1574 tarihli MD 25, s.166 h.1656

⁴³⁴ 26 Safer 982/18 Nisan 1574 tarihli MD 25, s.171 h.1714

⁴³⁵ 26 Safer 982/18 Nisan 1574 tarihli İbrahim Halife bin Yasin Halife MD 25, s.172 h.1724

⁴³⁶ Selh Safer 982/20 Nisan 1574 tarihli MD 25, s.175 h.1748

⁴³⁷ Selh-i Safer 982/20 Nisan 1574 tarihli MD 25, s.175 h.1749

⁴³⁸ Selh-i Safer 982/20 Nisan 1574 tarihli Eski Cami cüzhanı Ali bin Hüseyin'in yeri Ahmet bin Ali'ye buyruldu. Bkz. MD 25, s.176 h.1764

⁴³⁹ Selh-i Safer 982/20 Nisan 1574 tarihli Üç Şerefeli devirhanı Mehmed'e Mehmed'in yeri Hacı Mustafa bin Yusuf'a buyruldu. Bkz. MD 25, s.177 h.1767

⁴⁴⁰ 9 Rebiyülevvel 982/29 Nisan 1574 tarihli ser devirhanlık Üç Şerefeli'de devirhan olan Mehmed bin Abdülaziz'e, Abdülaziz'in yerine aynı tarihte Seyyid Mehmed bin Seyyid İbrahime buyruldu. Bkz. MD 25, s.185 h.1847

⁴⁴¹ 9 Rebiyülevvel 982/29 Nisan 1574 tarihli MD 25, s.188 h.1851

⁴⁴² 28 Cemaziyelevvel 982/18 Temmuz 1574 tarihli hükümde ölen Ali'nin yerine buyruldu. Bkz. MD 25, s.262 h.2420

⁴⁴³ 29 Şaban 982/14 Aralık 1574 tarihli bahçıvanlık ile mihrabın iki yanında bulunan sofalara hasırları yaymak, kaldırmak ve bahçeye aid üç kapıyı açıp, kapamak dört akçe ile Recep'e verilmiştir. Bkz. MD 25, s.344 h.3122

⁴⁴⁴ 11 Recep 980/17 Kasım 1572 Görev verilmesinde ilginç olan bir noktada Dimetoka'da papaz iken müslüman olan ve Mustafa adını alan şahsa bina olunan Selim camiinden hafız-ı mushaf-ı şeriflik ciheti verilmesi rica edilip boş olan ferraşlık veya çırakçılıktan çırakçılık boş olmağın buyruldu. Bkz. K.K. 225, s.127

⁴⁴⁵ 22 Safer 987/20 Nisan 1579 tarihli MD 40, s.43 h.89

Derviş ⁴⁴⁷	"	"
Hasan ⁴⁴⁸	"	"
Mehmed ⁴⁴⁹	nazır	"
Şemseddin ⁴⁵⁰	müsebbih	2
Abdülkerim ⁴⁵¹	imamet	belirtilmemiştir.

Mihal Bey İmareti; II. Murad devri ümerasından olup, Köse Mihâl'in de torunu olan Mihal Bey⁴⁵², Edirne'de Tunca nehri kıyısında, başlangıçta zaviye olan bir imaret, cami ve buranın yakınında bir köprü yaptırmıştır⁴⁵³. Kütüphanesi de bulunan caminin⁴⁵⁴, yapı bakımından II. Murad devrinde yapılan diğer camilerden farklı olarak kubbesi, tamamen kesme taştandır⁴⁵⁵.

İmaretin hamamı, çifte hamam şeklinde inşa edilmiştir. Bu hamam, mekân bakımından ise Edirne'nin büyük hamamlarından birisidir. Evliya Çelebiye göre, hamamın büyük olmasından dolayı debbağlar, hamam içinde sahtiyan boyamaktadırlar⁴⁵⁶. Bu imaretin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Mihal Bey tarafından

⁴⁴⁶ 8 Recep 985/21 Eylül 1577 tarihli MD 31, s.283 h.627; 23 Zilhicce 986/20 Şubat 1579 tarihli Sultan Selim Hân evkafı mütevellisi Süleyman'ın meclis-i şer' de hazır edilerek muhasebesinin görülmesi ve aynı zamanda camii şerif imamının da muhasebesinin görülmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 40, s.9 h.17

⁴⁴⁷ 9 Rebiyülâhır 987/6 Nisan 1579 tarihli mütevellî Derviş'in defterinin vakıfname ile beraber kontrol edilmesi hakkında hüküm gönderilmiştir. Bkz. MD 36, s.321 h.848

⁴⁴⁸ 2 Safer 985/21 Nisan 1577 tarihli mütevelliler sadece hayatta iken denetlemeye tabi tutulmamaktaydılar. Selimiye evkafı mütevellisi iken fevt olan Hasan'ın zimmetinde para olup olmadığı kontrolünün yapılması istenmektedir. Bkz. MD 30, s.59 h.139

⁴⁴⁹ MD 67, s.14 h.25; MD 68, s.4 h.8

⁴⁵⁰ 28 Zilkade 986/27 Ocak 1579 tarih Şemseddin gelüp Edirne'de Sultan Selim Han camiinde yevmi iki akçe ile müsebbih olan Seyyid Hüseyin fevt olup malûldar dayısı talip olmağın fevt olup mahlul ise buyruldu. Bkz. MD 37, s.16 h.178

⁴⁵¹ 13 Rebiyülâhır 979/5 Eylül 1571 Şeyh Hamdi Halife Abdülkerim'in ehl-i ilim ve ehl-i kuran olduğundan imamet verilmesi isteği üzerine buyurulmuştur. Bkz. MD 15, s.100 h.872

⁴⁵² Mihal Bey ve Mihal-oğulları hakkında bkz. M. T. Gökbilgin, "Mihalogulları", İ.A. VIII, s.285-292

⁴⁵³ İmaretin mimari özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e, vrk.9b; Tunca nehri ve Gazi Mihal Bey Köprüsü'nün sağ tarafında olup, iki yanında iki tabh-hânesi olan, bir kubbeli, bir kemerli, tek minareli ve imareti bulunan camidir. Kitabesinden 825/1422 senesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.66; Mihal Bey imareti camiinin kitabesi 825/ 1422 tarihlidir. O. Onur, Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler - Tamamı-, İstanbul 1972, s.90

⁴⁵⁴ İ. Erünsal, a.g.e., s.9

⁴⁵⁵ II. Murad zamanında yapılan diğer camilerin çoğu, Muradiye camilerinde görülen plâna uygundur. Fakat hepsinin kendine göre bazı özellikleri vardır. Bunlardan Edirne'de tamamen kesme taştan sağlam bir yapı olan 1422 tarihli Gazi Mihal Camiinin çapı sekiz metreyi aşan kubbelidir. Bkz. O. Aslanapa, a.g.e., s.54vd.

⁴⁵⁶ Bu dönemde hamamın özelliğinin dışında da kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Hamam çifte hamam şeklinde olup 23X22.50 ebadında kareye yakın dikdörtgen şeklindedir. İki üç sıralı tuğla hatıllar arasına birer sıra kesme taş konmuştur. Bkz. S. Erken, "Edirne Hamamları" VD, X, s.406; Evliya Çelebi hamamla ilgili olarak "Mihal Bey Hamamı gayet büyük olduğundan, birkaç halvetinde debbağlar mavi, kırmızı, sarı, gül rengi ve turuncu sahtiyan boyarlar" demektedir. Bkz. Evliya Çelebi, III-IV, s.359

Havaroş köyü vakfedilmiştir⁴⁵⁷. Mihal Bey İmaretine, aynı adla anılan mahalleden de vakıflar yapılmıştır⁴⁵⁸.

Mihal Bey imaretinde tespit edilebilen görevliler ve ücretleri şu şekildedir:

İsim	görevi	ücreti
Ali ⁴⁵⁹	mütevelli	belirtilmemiş
Hüseyin Bey ⁴⁶⁰	"	"
Sefer	"	"
Ramazan	"	"
Keyvân	subaşı	"
Muslihiddin	"	"

Fazlullah Paşa İmaret; Fazlullah Paşa, Edirne'de Darü's-siyade imareti sahibidir. Gebze'de kadılık yapmış, II. Murad devrinde de vezirlik makamına ulaşmıştır⁴⁶¹. İmaretin, mimarî özellikleri ve işleyişi hakkında bilgi sahibi olunamamıştır⁴⁶².

Beylerbeyi Sinan Bey İmaret; Bu imaretin camii, II. Murad devrinde beylerbeyi olan Sinanüddin Yusuf Paşa tarafından, bir kubbeli ve yanında medresesi ile beraber 832/1429 tarihinde yaptırılmıştır⁴⁶³. Cami, devrinin mimarî bakımından bir yarım kubbe denemesinin ilk örneklerindendir⁴⁶⁴. Sinanüddin Yusuf Paşa'nın,

⁴⁵⁷ Bu eserler içinde Edirne'ye tabî Üsküdar nahiyesine bağlı olan ve 978/1570-1571 yılında yedibinkirkyedi akçe geliri bulunan Havaroş köyü vakfedilmiştir. Bkz. TD 498, s.567; TK KKA TD 562, vrk.106b

⁴⁵⁸ Nefs-i imaret olarak geçmektedir. Mahallede imaret için yapılan vakıflar için bkz. TD 1070, s.50vd.

⁴⁵⁹ 2 Zilhicce 989/8 Ocak 1581 tarihli Turhan Bey oğlu olup vakfın mütevellisi Ali'nin imarete bakmadığı ve para ile mal vermediğine dair şikayetin araştırılması istenmektedir. Bkz. MD 46, s.265 h.597

⁴⁶⁰ 20 Safer 987/19 Nisan 1579 tarihli tarihli Vize Beyine ve Vize ve Pınarhisar kadılarına hüküm ki, Mihallu evladından, Mustafa mektup gönderip mezbur Mihâl Bey'in Edirne'de vaki' olan imâret-i evkafına mukaddemâ mütevellî iken fevt olan Hüseyin Bey zamanında vekaleti mütevellî olan Sefer ve Ramazân ve subaşı olan Keyvân ve Muslihiddin nâm kimesneler mal-ı vakıftan hayli nesne akar ve belig idüp vakfa külli zarar etmiştir. deyu mezburlar üzerine emr-i şerifim virilmek buyurdum. Vardukta mezburları ihzâr idüp bir defa' şer' ile görülmek muhasebelerini tekrardan teftiş idip keyfiyet arzolundukta üzerlerinde mal-ı vakıfdan nesne belig itmilerse gereğinin yapılması emredilmiştir. Bkz. MD 36, s.194 h.521

⁴⁶¹ T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâstı..., s.228

⁴⁶² İmaret hakkında bilgiye sahip olunamamıştır. Mühimme defterinde 20 Rebiyülevvel 984/18 Haziran 1576 tarihli hükümde eski mütevellinin onbin eksigi olduğuna dair bir not bulunmaktadır. Bu da İmaretin halen ayakta olduğuna göstermektedir. Bkz. MD 28, s.3 h.6

⁴⁶³ İmaretin yapımı ile ilgili olarak Abdurrahman Hibri'de 832/1428/1429 tarihleri gösterilmesine rağmen Ahmed Badi Efendi kurucusunun adını Şaraptar Abdullah Bey olarak gösterir. Rıfat Osman Bey ve Osman Nuri Peremeci'de camii yaptıranı Abdullah Bey sonradan tamir ettiren Sinanüddin Yusuf olduğu şeklinde göstermeleri yanlıştır. Yapılan bu yanlışlığı M. T. Gökbilgin külliyesinin vakfiyesini bulması sonucunda düzeltilmiştir. Bkz. S. Eyice, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", DİA, VI, s.74; Gökbilgin'e göre medresenin yapım tarihi kesin değildir. Fakat camii, imareti ve medresesi için tanzim ettirdiği 833/1429 tarihli vakfiyesiden anlaşılacağı üzere bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Sinan Paşa camii, medresesi ve imareti için Edirne'de çifte hamam, dükkanlar, bağ bahçe vs. vakfetmiştir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâstı..., s.253; Caminin kitabesi 832/ 1429 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.96

⁴⁶⁴ Beylerbeyi Sinanüddin Yusuf Paşa tarafından ters T plânında yaptırılan Beylerbeyi Camii, II. Murad zamanında bir yarım kubbe denemesidir. İçinde 4'er niş ve birer ocak bulunan kapalı yan odalarla, önüne 6 metre çapında yivli bir

imarete hâlâ ayakta olan, kesme taştan sekizgen biçiminde ve çok harab bir durumda türbesi bulunmaktadır⁴⁶⁵.

Medresesi, tahrir defterinde paye bakımından yirmi beşli medreseler arasında gösterilmiştir⁴⁶⁶. Bu medresenin müderrisleri arasında, Çivi-Zâde Muhyiddin Efendi, Emîr Hasan Rûmî ve Kara Dursun Efendiler bulunmaktadır⁴⁶⁷.

Sinanüddin Yusuf Paşa'nın yaptırdığı hamam, mimarî bakımdan çifte hamamlar arasında gösterilmektedir⁴⁶⁸. İmaretin giderleri, Sinan Paşa tarafından vakfedilen köylerin gelirleriyle karşılanmaktadır⁴⁶⁹.

İmarette tespit edilen görevliler ve ücretleri şu şekildedir:

İsim	Görevi	akçe
Derviş Ali bin Hamza	mütevelli	7
Mehmed ⁴⁷⁰	"	"

Mezid Bey İmareti; Fetret devrinde mirahorluk yapan Mezid Bey, ümeradan olup, Edirne şehrinin gelişmesi için çalışan önemli simalardan biridir. Edirne'de, adına mahalle bulunan Mezid Bey, cami, mescit ve imaret yaptırmış, 845/1442 yılında Eflâk'ta şehit düşmüştür⁴⁷¹.

İmarette bulunan cami, iki kubbeli ve bir minarelidir. Caminin, iki yanında tabhânesi vardır⁴⁷². Hamamı, Edirne hamamları içinde kareye yakın dikdörtgen plânlı ve en sade olanıdır⁴⁷³.

yarım kubbe konulmuştur. Aydınlık fenerli ve 7 metre çapındaki orta kubbeye aynı genişlikte açılan mihrap bölümü yanlara doğru yarım yıldız tonozlarla genişletilmiş üç metre çapında bir kubbecik ve dilimli yarım kubbe ile beş kenarlı bir çıkıntı halinde uzanmaktadır. Büyük kubbeye bağlı olmamakla beraber burada ilk defa bir yarım kubbe problemi ele alınmıştır. Bkz. O. Aslanapa, a.g.e. s.62-63.

⁴⁶⁵ Bu türbede firuze renkli çinilerin tuğla ile birleşmesinden meydana gelen basit geometrik süslemeler mevcuttur. Bkz. Ş. Yetkin, a.g.e., s.205

⁴⁶⁶ TD 370, s.6

⁴⁶⁷ Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.120vd.

⁴⁶⁸ O. N. Peremeci, a.g.e., s.96

⁴⁶⁹ Sinan Paşa'nın imarete vakfettiği köyler ve gelirleri şu şekildedir; Nefs-i Üsküdüâr 27925 akçe, Derviş Depe 4971 akçe, Kayı 3913 akçe, Koca Ya'kup 2604 akçe, Avcılar 4530 akçe, Kosta 2881 akçe, Nusretlî 6489 akçedir. İmarete Üsküdüâr'ın dışında Kızılağaç'ın 5 karyesi ile ortakçıyan, gebrân ve kıptiyan'dan 34.350 akçe gelir elde edilmekte idi. İpsalâ'daki Gök Hasan köyünden 32529 akçe, Keşân'daki Türkmân köyünden'de 9499 akçe gelir elde edilmektedir. Bkz. TD 498, s.495vd.; TK KKA TD 562, vrk.72b vd.; Ayrıca mahalle vakıfları için bakınız. TD 1070, s.249 vd.

⁴⁷⁰ Sinan Paşa'nın imaretinde 10 Şevval 985/21 Aralık 1577 tarihinde yedi akçe yevmiye ile mütevellisi olan Derviş Ali bin Hamza'nın yerine Mehmed getirilmiştir. Bkz. K.K. 231, s.71

⁴⁷¹ Caminin kitabesinden 844/1440 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.109

⁴⁷² O. N. Peremeci, a.g.e., s.67

⁴⁷³ Peremeci tarafından hamamın 845/1442 tarihinde yapıldığı yazılmaktadır. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.97; Sabiha Erken, aynı tarihi Mezid Bey'in Eflâk Seferinde şehit düştüğü tarih olduğunu ve Mezid Bey'in hamamı sağlığında yaptırdığına göre bu tarihin doğru olmasının mümkün olamayacağını idda etmektedir. Bkz. S. Erken, a.g.m., s.414 vd.

Mezid Bey, imareti için Çöke nahiyesine bağlı Helvâcı Fakih ile Edirne merkeze bağlı olan Burnû Banbuklu köylerinin gelirlerini vakfetmiştir⁴⁷⁴.

Balaban Paşa İmareti; II. Murad devri devlet adamlarından olan Balaban Paşa, Edirne'de haklarında bilgi sahibi olunamayan bir cami ve imaret yaptırmış, bunlar için Edirne'nin Üsküdâr nahiyesine bağlı 29313 akçe geliri olan Akpınar köyünü vakfetmiştir⁴⁷⁵.

Şehâbeddin Paşa İmareti; İmareti hakkında bilgi sahibi olunamayan Şehâbeddin Paşa, II. Murad ve II. Mehmed devrinde önemli bir mevkiye sahip devlet adamlarından biridir. 978/1570-1571 yılında yapılan tahrirde, bu imaretin masraflarını karşılamak üzere Şehâbeddin Paşa tarafından Edirne'ye bağlı üç köyün vakfedildiği görülmektedir⁴⁷⁶.

İbrahim Paşa İmareti; II. Mehmed ve II. Bâyezid devrinde vezir-i azamlık yapan Çandarlızâde İbrâhim Paşa, Edirne'de kadılık yapmış, daha sonra da Osmanlı Devleti'nde kazaskerlik vazifesinde bulunmuştur⁴⁷⁷. İbrahim Paşa'nın, Edirne'de bulunan cami; medrese, imaret, muallimhane, çilehane gibi tesisleri, II. Mehmet devrinde yapılmıştır⁴⁷⁸. 978/1570-1571 yılında imaretin vakfi olarak 4757 akçe gelirli Çöke nahiyesine bağlı Saru Dânişmend köyü görülmektedir⁴⁷⁹. Ayrıca, imaretin camisi için zengin mahalle vakıfları da bulunmaktadır⁴⁸⁰. İbrahim Paşa'nın medresesi, Edirne'de kendi adıyla kurulmuş olan mahallededir. Medresenin vakfiyesi, 869/1464-1465 tarihini taşımaktadır ki, Paşa bu tarihte Edirne Kadısı olarak görev yapmaktadır⁴⁸¹. İbrahim Paşa, medresesine gelir sağlaması için bir çok

⁴⁷⁴ İmareti için Çöke nahiyesine bağlı ve 976 yılında 3711 akçe 978 yılında 3674 akçe geliri olan Helvâcı Fakih köyünü vakfetmiştir. Bkz. TK KKA, TD 562, vrk.108a-b; TD 498, s.571; Ayrıca Edirne merkeze bağlı olan ve şehir merkezindeki gelirlerle beraber 20.102 akçe gelirli Burnû Banbuklu köyünü de vakfetmiştir. Bkz. TK KKA, TD 562, vrk.112b; TD 498, s.580

⁴⁷⁵ TD 498, s.561; TK KKA, TD 562, vrk.102a

⁴⁷⁶ Bahadır 6895 akçe, Doyçe Mahmûd 7536 akçe, Yeni Köy (Beg Köy) 978 yılında 4533 akçe 978 yılında 4111 akçe olmak üzere toplam 978 yılında 18964 akçe 978 yılında ise 18542 akçedir. Vakfın 978 yılında toplam geliri 173306 akçedir. 978 yılında ise 172806 akçe olduğu görülmektedir. Bkz. TD 498, s.549; TK KKA, TD 562, vrk.98a

⁴⁷⁷ Çandarlı İbrahim Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, Çandarlı Vezir Ailesi, Ankara 1974; İ. H. Uzunçarşılı, "Çandarlı" İ.A. III, s.351 vd.; M. Aktepe, "Çandarlı", DİA, VIII, s.209 vd.

⁴⁷⁸ Bunlara yapılan vakıfların 859/1454-1455, 866/1461-1462 ve 870/1465-1466 senelerine aittir. Bkz. TD 1070, s.433vd.; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.418; 873 senesinde tamamlanmıştır. Çatısı ahşaptır. A. Hibri Efendi, a.g.e, vrk.10b; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.209; Caminin hatibi Abdülkerim Selimiye camiinde sermahfil olarak göreve başladığından hitabeti Abdî'ye verilmiştir. Bkz. 9 Safer 982/31 Mayıs 1574 tarih MD 25, s.159 h.1593

⁴⁷⁹ TD 498, s.518; TK KKA, TD 562, vrk.83a-b

⁴⁸⁰ TD 1070, s.428 vd.

⁴⁸¹ M. T. Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enist'ül-müsaminin", Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.95

dükkan vakfetmiş ve vakfiyesinde Edirne Kadısı olarak kendisinin adı bulunmaktadır⁴⁸². Medrese, paye bakımından ondokuzlu olarak gösterilmektedir⁴⁸³. Bu medresenin müderrisleri arasında, Üskübî İshâk Çelebi ve Kaba Lutfi Efendi'nin isimleri geçmektedir⁴⁸⁴.

Evliya Kasım Paşa İmareti; Evliya lâkabıyla da anılan Kasım Paşa, II. Murad ve II. Mehmed devrinde vezirlik yapmıştır. Bir ara, İshak Paşa'nın yerine vezir-i azam da olmuştur. Evliya Kasım Paşanın imaretinde bulunan cami, Tunca nehri kenarına bir kubbeli ve bir minareli olarak, Mimar Hayreddin tarafından inşa edilmiştir. Caminin kitabesi 883/1479 tarihlidir⁴⁸⁵.

İmarette, müteveli olarak Ali ve Sinan isimli şahıslar görülmektedir⁴⁸⁶.

c- Hamamlar

Türk sivil mimarisinin en önemli örneklerinden birisi de hamam mimarisidir. Hamamlar, sanat tarihi ve mimarlık tarihi açısından önemli olduğu kadar, kültür tarihi bakımından da büyük önem taşımaktadırlar. Mimarî açıdan, iç ve dış sadeliği yanında, tezyinatının mükemmel olduğu hamamlar da mevcuttur. Kültür açısından, İslâmiyetin ilk şartlarından olan temizliğe, Türkler'in ne derece önem verdiklerini, en küçük şehirlerde dahi hamamların bulunması ispatlamağa yeterlidir⁴⁸⁷. Edirne'de, XV. ve XVI. yüzyılda çok sayıda hamam bulunmasına rağmen, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir çoğu, fonksiyonunu yitirmiş ve harap olmuştur⁴⁸⁸.

⁴⁸² Medrese için Edirne'de, Hisar İç'inde, Kuru Çeşme'de senelik hasılı dörtbin akçe olan bir hamam, Debbâğlar Köprüsü yakınında Köse Musa Dolabı denilen dolap ve bahçe, hamama bitişik evler, Gazi Hoca mahallesinde evler, odalar, tahta kalede kervansaray ve kavaklı mescid yakınında evler yeni cami' yakınında dükkan, Kepeciler sakağında iki dükkan, sabuncular mahallesinde bir ev, kazancılar sokağında iki dükkan, Darü'l-Hadis vakfı üzerinde bir ev, Kuru Çeşme mahallesinde hamam yakınında bazı yerler, Kavaklı Mescidi karşısında fevkanî ve tahtanî evler, Gelibolu'da bir mahzen ve dört dükkan, vs. vakfedilmiştir. Bkz. TD 1070, s.431 vd.; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.420

⁴⁸³ TD 370, s.6 "Cihet-i tedris 19"; Vakfiyesine göre yirmili idi. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.420

⁴⁸⁴ Medrese ve müderrisler hakkında geniş için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.126-127; Ahmed Bâdi Efendi, I, s.92

⁴⁸⁵ 883/1478 yılında inşa edilmiştir. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.13a; Kasım Paşa 883 tarihinde Rumeli Beylerbeyi iken ölmüş ve caminin avlusuna gömülmüştür. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.66; E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.210; Kasım Paşa Camii kitabesi 883/1479 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.129

⁴⁸⁶ Cerrah oğlu Mustafa'nın sütte-i saadete müracaatı üzerine Edirne Kadısına yazılan hükümde Kâsım Paşa evkafı mütevellisi olan Ali ve kendünden önce müteveli olan Sinan arasında muhasebeleri hususunda niza' olduğunu ve bunun araştırılması istenmektedir. Bkz. MD 21, s.42 h.114

⁴⁸⁷ Hamam hakkında bkz. A. S. Ülgen, "Hamam", İ.A. V/I, s.174-178

⁴⁸⁸ S. Erken, a.g.m., s.403; Rifat Osman Edirne şehrinde Osmanlı Devleti döneminde otuzdan fazla çarşı hamamı inşa edildiğini ve konaklarda bulunan hamamların sayısının ise 3150'yi geçtiğini belirtmektedir. Ona göre Osmanlı çarşı hamamlarından bazıları şunlardır; Mezid bey Hamamı (Yedi yol ağzında), Şifa Hamamı (Kurşunlu Firında), Tahtalı Hamam (Karanfil Oğlu Caddesinde), Abdullah Hamamı (İstanbul Yolunda), Üç Şerefeli Hamamı (Üç Şerefeli Camii karşısında), Tahtalkala, Topkapı, Beylerbeyi, Sultan Selim, Muradiye, Kâsım Paşa, Tahmis, Çubukçular hamamlarıdır. Bkz. R. Osman, a.g.e., s.69

XIV. ve XV. yüzyıla ait olan bu hamamların dış duvarlarında kullanılmış olan malzeme ve inşa tekniği, devrin karakteristik özelliklerini yansıtacak şekildedir. Tuğla ve taşın müştereken kullanılmış olması, dış çepheye renkli bir görünüm kazandırmıştır⁴⁸⁹. Edirne'de, XVII. yüzyıl ortalarında 33 adet hamam bulunmaktadır. Bu hamamlardan 22'si işler durumdayken, 11'i harap bir vaziyettedir⁴⁹⁰.

Tahte'l-kal'a Hamamı; Bu hamam II. Murad tarafından 838/1435 tarihinde, Darü'l-hadis Camiine vakıf olarak yaptırılmıştır⁴⁹¹. Evsatı için; "Gayet rûşen ve bînazir bir hamamdır." ifadesi kullanılmıştır⁴⁹². Erkekler soğukluk kubbesi on altı metreden fazladır⁴⁹³. Edirne'nin en büyük hamamı olup, çifte hamam şeklinde inşa edilmiştir⁴⁹⁴.

Abdullah Bey Hamamı⁴⁹⁵; Banisi bilinmeyen bu hamam, uzunca ve dikdörtgen şeklinde inşa edilmiştir⁴⁹⁶.

Saray Hamamı (Sultan Selim Hamamı); Edirne'deki Eski Sarayın bir parçası olarak geçmektedir⁴⁹⁷. Eski Sarayın önemini yitirmesiyle halk hamamları arasına katılmıştır. XV. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir⁴⁹⁸. Ayverdi, Yıldırım Bâyezid devrinde yapıldığını kaydetmektedir⁴⁹⁹. Saray hamamı, çifte hamam halinde olup, erkekler ve kadınlar kısmı yan yanadır. Dikdörtgen şeklinde ve 24,7X25,30 m. ebadındadır⁵⁰⁰. Hamamın sekiz kubbeli olduğu anlaşılmaktadır⁵⁰¹. Saray Hamamı, mukataa olarak işletilmiş ve 888/1483

⁴⁸⁹ S. Erken, a.g.m., s.403-404

⁴⁹⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23ayd.

⁴⁹¹ Çifte hamamdır. Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23a; O. Nuri Peremeci, a.g.e., s.95

⁴⁹² M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.106

⁴⁹³ Mimari özellikleri için bkz. E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.110

⁴⁹⁴ S. Erken, a.g.m., s.406-409

⁴⁹⁵ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23a; TD 370, s.7

⁴⁹⁶ Mimari özellikleri için bkz. S. Erken, a.g.m., s.414

⁴⁹⁷ Eski Saraydan ayrılmıştır. Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23a; A. Bâdi Efendi, I, s.117; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâstı..., s.118

⁴⁹⁸ S. Erken, a.g.m., s.404

⁴⁹⁹ E. H. Ayverdi, a.g.e.I, s.495

⁵⁰⁰ Geniş bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e I, s.495

⁵⁰¹ Edirne kadısına yazılan hükümde Sultan Sitti Hatun evkafı mütevellisi İdris gelüp evkâf-ı mezbureden Saray-ı Atik kurbunda vaki olan hamamın 8 adet kubbelerin üzeri tamir ve vakf-ı mezkure camii kurbunda 7 kapı odanın sıvası tamir ve yine caminin yanında 3 evin çatıları duvarları tamire muhtaç olup bunları ehli kişiler görsün demektedir. Mimarlarla bakıldıkta 10000 akçeye ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Parayı vakıf zevâidinden karşılayasın. Bkz. MAD 2775, s.1170

yılında itibaren II. Mehmed'in ismi belirtilmemiş olan hanımlarından birine temlik edilmiştir⁵⁰².

Saray Hamamı (Yeni Saray); 4 Şevval 977/12 Mart 1570 tarihli mimarbaşına yazılan hükümden; Yeni Saray'da bulunan acemi oğlanları için hamam yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁵⁰³.

Yeniçeri Hamamı; Tek hamam halinde olup, yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Muradiye semtindeki Abdullah odalarına yakın olması dolayısıyla bu ismi aldığı kabul edilir⁵⁰⁴. Yeniçeri Hamamının, II. Murad'dan önce veya onun devrinde yaptırılmış olması muhtemeldir. Böyle düşünmemize sebep, hamamı II. Murad'ın, Ergene'de inşa ettirdiği imaretine vakfetmiş olmasıdır⁵⁰⁵.

Zevc-i İbrahim Paşa Hamamı; Çandarlızâde İbrahim Paşa'nın hanımı Hundi Hatun tarafından, 889/1484 yılında Hızır Ağa mahallesinde yaptırılmış olan bu hamama "Kazasker Hamamı" da denilmektedir⁵⁰⁶. Tek hamam olarak yapılmış olup, XV. yüzyılın karakteristik mimarisi olan taş ve tuğla ile bezenmiştir⁵⁰⁷.

Ahî Çelebi Hamamı⁵⁰⁸; II. Bâyezid'in ve Yavuz Sultan Selim'in hekimi olan Ahî Çelebi tarafından, XV. yüzyıl sonlarında yaptırılmış olup, Eski Cami yanındadır. "Çubukçular" veya "Oğlanlı Hamam" olarak da bilinir⁵⁰⁹.

Mahmud Paşa Hamamı; Mahmud Paşa tarafından, 865/1460-1461 yılında debbağlar semtinde çifte hamam olarak inşa edilmiştir⁵¹⁰.

Alaca Hamamı; II. Murad tarafından, 844/1444 tarihinde çifte hamam olarak yaptırılmış olup, "Topkapı Hamamı" adıyla da anılmaktadır⁵¹¹. Hamam, Üç Şerefeli Camii vakfları arasındadır⁵¹².

⁵⁰² M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.119; Şaban 973/Şubat-Mart 1566 tarihinde Edirne kadısına yazılan belgede "Sultan Sitti Hatun evkafı mütevellisi İdris gelüp" şeklinde geçmektedir. Buna göre Fatih'in hanımı Sitti Hatun vakıflarından biri olmalıdır. Bkz. MAD 2775, s.1170

⁵⁰³ Edirne'de saray-ı amirede olan oğlanlar bir hamam layıktır deyu bildirmişsin imdi ne mahalde yapturmak ne mikdar nesne ile olur ma'lum olmak lazım olmağın bildirilmesin buyurdum. Bkz. MD 9, s.50 h.136

⁵⁰⁴ A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.23b; Mimari özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. S. Erken, a.g.m., s.411-413

⁵⁰⁵ Fi sene 13000 akçe TD 498, s.122; TK KKA, TD 563, vrk.49a

⁵⁰⁶ İbrahim Paşa tarafından Hızır Ağa mahallesinde inşa edilmiştir. Daha sonra bu hamam Hızır Ağa Hamamı adını almıştır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.23a; M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.387; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.234

⁵⁰⁷ Mimarî özellikleri için bkz. S. Erken, a.g.m., s.413-414

⁵⁰⁸ Kubbeli olarak inşa edilmiştir. Mualimhaneye vakıf olarak yapılmıştır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.23a

⁵⁰⁹ O. N. Peremeci, a.g.e., s.96

⁵¹⁰ A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.23b; Peremeci tarafından Enist'ül-müsâmirin'e dayanılarak bu gün için yerleri bilinmeyen hamamlararasında gösterilmiştir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.233

Küçük Hamam; Mezid Bey imareti yanında olup, "Salhâne Hamamı" veya Mezid Bey Camiinden dolayı da "Yeşilce Hamam" adıyla da bilinir. Küçük ve tek kubbeli olarak, II. Mehmed veya II. Bâyezid döneminde yaşamış olması muhtemel, Gazi Mustafa Paşa adında biri tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir⁵¹³.

Çukur Hamam; Yıldırım Bâyezid İmareti vakıfları arasında olup, Kale İçindedir⁵¹⁴. Çukur hamamın mimarî özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunamamıştır⁵¹⁵.

Saraçlar (Şehâbeddin) Hamamı; Hamam, Hadım Şehâbeddin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu dönemde mukataaya verilmiştir⁵¹⁶.

Kilimler Hamamı; Kilimler Hamamı, II. Mehmed devri vezirlerinden olan Çandarlızade "İbrahim Paşa" adı ile de bilinmektedir⁵¹⁷.

Sokullu Hamamı; Vezir-i Azam Sokullu Mehmed Paşa'nın, Edirne'de yaptırdığı hamamdır. Hamam inşaatında kullanılmak üzere malzeme isteğiyle ilgili olarak 975/1567-1568 yılında Çirmen, Dimetoka ve Edirne Kadılarına yazılan hükümlerden, hamamın aynı yıl içinde inşa edildiği anlaşılmaktadır⁵¹⁸.

Haklarında yeterli bilgi sahibi olunamayan hamamlar şunlardır. Kasım Paşa Hamamı⁵¹⁹, Saruca Paşa Hamamı⁵²⁰, Kadı Asker Hamamı⁵²¹ ve Taşlık Hamamı⁵²².

⁵¹¹ XVII. yüzyılın ikinci yarısında harabe hamamlar arasında gösterilmektedir. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.23b; S. Erken, a.g.m.,s.409-411; Alaca hamamın 844/1441 tarihli arapça kitabesi Edirne Müzesinde bulunmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.11

⁵¹² TD 498, s.127; TK KKA, TD 563, vrk.52a

⁵¹³ O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

⁵¹⁴ TD 498, s.69; TK KKA, TD 563, vrk.23b

⁵¹⁵ Hisar içi'nde inşa edilmiş Hıristiyan yapısıdır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e. vrk.23a; Enisü'l-müsaminin'e dayanılarak adı bilinmekte fakat yeri ve mimari özellikleri hakkında bilgi sahibi olanamayan hamamlar arasında gösterilmiştir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

⁵¹⁶ Çifte hamam bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.23a; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.117

⁵¹⁷ XVII. yüzyılın ikinci yarısında harabe hamamlar arasında gösterilmektedir. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., 23b; Çandarlızâde İbrahim Paşa ile karıştırılmamalıdır. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.233

⁵¹⁸ 29 Recep 975/29 Ocak 1568 tarihli belgede Edirne Kadısına ve Bostancıbaşısına gönderilen hükümde Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı hamam için karayokuş isimli mahalde bulunan suyun şehir suyuna dahil edilmesi ve hamamın yapımının bitmesinden sonra daha önce bulunduğu yarım lile suyla beraber hamam suyuna dahil edilmesi hakkında hüküm görülmektedir. Bkz. MD 7, s.275 h.779; 17 Ramazan 975/14 Mart 1568 tarihli Çirmen kadısına yazılan hükümde hamamın inşaatında kullanılmak üzere 10000 kantar kireç ve bin zira' taş ferş (döşeme) için 400 zira' mermer yirmi adet kurna taşı ve hücreleri için 10 adet ve kapuları için 2 adet taş, bina için 300 zira' taş tedarik olunması emridüp vs... kireci yakturup ve gerek mikdar taşı ücretleriyle işledüp hazırladın vs... Bkz. MD 7, s.382 h.1096; Yine aynı tarihte Dimetoka kadısına yazılan hükümde yaptırılan hamam için 10000 kantar kireç ve 10 adet direk ve vs... gibi malzeme istenmiştir. Bkz. MD 7, s.382 h.1097

⁵¹⁹ TD 370, s.7; Çifte hamam ve kubbelidir. Bkz. A. Hıbrî Efendi a.g.e., vrk.23a; Kasım Paşa Hamamı, Peremeci tarafından Enisü'l-müsaminin'e dayanılarak yerleri bugün için yerleri bilinmeyen hamamlar arasında gösterilir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

İsimleri tespit edilen, ancak haklarında hiçbir bilgi olmayan diğer Edirne hamamları da şunlardır: Boyacılar Hamamı⁵²³, Büyük Hamam⁵²⁴, Çukacılar Hamamı⁵²⁵, Delikli Kaya Hamamı⁵²⁶, Dere Hamamı⁵²⁷, Firuz Ağa Hamamı, İshak Paşa Hamamı⁵²⁸, Mustafa Paşa Hamamı, Rekân Hamamı⁵²⁹, Sofçular Hamamı, Şeceriye Hamamı⁵³⁰ ve Yahşi Fakih Hamamı⁵³¹.

Ç- EĞİTİM KURUMLARI

Eğitim kişinin zihni, bedeni, toplumsal yeteneklerini geliştirme çalışmasıdır. İslamiyet öncesi göçebe olarak yaşayan Türkler savaş, yöneticilik ve bazı el sanatları gibi uğraşılarda eğitime damgasını vurmuşlardır. Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra ilk kez medrese denilen planlı, düzenli ve güçlü bir eğitim öğretim kurumu olan okullar kurulmuştur⁵³². Bu kurumların başında çocukların eğitildiği muallimhane veya mektepler gelmektedir. Osmanlı Devleti genelinde eğitim ve öğretim veren kurumların başında medreseler gelmektedir. Edirne'de bulunan medreseler Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da açılan sahn-ı seman medreselerinin faaliyete geçtiği döneme kadar en önde gelen eğitim kurumları olmuşlardır.

⁵²⁰ TD 370, s.7; XVII. yüzyıl ortalarında yeri bilinmeyen hamamlar arasında gösterilmektedir. Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23b; Saruca Paşa (Sarıca) Hamamı Peremeci tarafından Enisü'l-müsamirin'e dayanılarak yerleri bugün için yerleri bilinmeyen hamamlar arasında gösterilir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

⁵²¹ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23a; O. Nuri Peremeci, a.g.e., s.98

⁵²² XVII. yüzyılda harabe halindedir ve kullanılmamaktadır. Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23b; Peremeci hamam hakkında Enisü'l-müsamirin'e dayanarak bu gün için yerleri bilinmeyen hamamlar arasında göstermektedir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

⁵²³ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23a

⁵²⁴ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23b

⁵²⁵ Hisar İçinde Yahşi Fakih tarafından yaptırılmıştır. Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23a

⁵²⁶ XVII. yüzyılın ikinci yarısında harabe hamamlar arasında gösterilmektedir. Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23b

⁵²⁷ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23b

⁵²⁸ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23b

⁵²⁹ Hisar İçindedir. Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.23b

⁵³⁰ TD 370, s.9

⁵³¹ Mescidinin vakıfları arasında yer almaktadır. Bkz. TD 1070, s.434

⁵³² Geniş bilgi için bkz. Y. Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye), Ankara 1982

a- Mektepler

Osmanlı Devleti'nde küçük çocukların okuma yazma öğrendikleri muallimhane veya mekteplerin⁵³³ varlığını Edirne şehrinde de görmekteyiz. Bu tür eğitim kurumu olan yerlerin sayısı ve işleyişi hakkında bilgi yoktur. Bu çalışma sırasında tespit edilebilen mektepler şunlardır;

Hacı İshâk Muallimhanesi; Bu muallimhane, Mescid-i Zevc-i İbrahim Paşa mahallesindedir⁵³⁴.

İbrahim bin Abdullah Muallimhanesi; İbrahim bin Abdullah, muallimhane için 40000 akçe, muallimhane binası için de 10000 akçe vakfetmiştir⁵³⁵.

Hoca Mercan Muallimhanesi; Hoca Mercan, Kuru Çeşme mahallesinde bir muallimhane inşa ettirmiştir⁵³⁶.

Kadı Bedreddin Muallimhanesi; Kadı Bedreddin'in, mescidi yanında muallimhanesi de bulunmaktadır⁵³⁷.

Hoca İshâk Muallimhanesi; Hoca İshâk muallimhanesi, Kadı Ali mahallesindedir⁵³⁸.

Keyvan Bey Muallimhanesi; Tırhala Mirlivası olan Keyvân Bey, II. Bâyezid ümerasından olup, kendisine ait bulunan Dimetoka'daki iki köyü, kızı Kâmer Şah Hatun tarafından, Edirne'de yaptırmış olduğu muallimhaneye vakfedilmiştir⁵³⁹.

Ahî Çelebi Mektebi; Ahî Çelebi, medresesinin dışında bir de mektep inşa ettirmiştir⁵⁴⁰.

⁵³³“Osmanlılar, Selçuklularda ve öteki İslâm ülkelerindeki mektep, kütüphane denilen ilköğretim düzeyindeki okulları aldılar. Vakfiyelerde bunların adı Dar-ül Talim, Mektep, Mektephane, Muallimhane, Dar-ül İlim şeklinde geçer. Halk arasında ise bunlara Mahalle mektebi, Sıbyan mektebi denmekte idi. Tanzimat'tan sonra bu okullara yeni adlar verildiği görülecektir. Bu okullar her mahallede ve hemen her köyde mevcuttu, ekseriya camilere bitişik yapılırdı.” Bu okulların giderleri vakıflarca karşılanmaktadır. Bkz. Y. Akyüz, a.g.e., Ankara 1982, s.57; Mektep veya muallimhanelerin sıbyan okulları olduğuna dair bkz. F. Emecen, a.g.e., s.107

⁵³⁴ Muallimanenin masarrifatı Çokalıcı mahallesinde olan mescidi evkafıyla beraber kaydedilmiştir. Bkz. TD 1070, s.360

⁵³⁵ TD 1070, s.370

⁵³⁶ Bu belgede muallimhanelerin işleyişi hakkında ilginç bilgiler içermektedir. Mahalleye 30000 akçeye yaptırılan muallimhane için 70000 akçe nakit para vakfedilmiş ve bu para onu onbir akçe hesabıyla muameleye verilmiştir. Mahalle mescidi imamın muallim olması, müezzinin kayyım olması ve halifeler atanması bunların vakif için cüz okumaları vakfiyede şart olarak görülmektedir. Bkz. TD 1070, s.405

⁵³⁷ TD 1070, s.457

⁵³⁸ TD 1070, s.465

⁵³⁹ Kârlî (Sagır Hacı) 5610 akçe, Kazâncı 2047 akçe toplam 7657 akçedir. Bkz. TK KKA, TD 562, vrk.119b-120a; TD 498, s.593-595

⁵⁴⁰ C. Baltacı, a.g.e., s.73

Kasım Bey Mektebi; İshak Paşa'nın kethüdası Kasım Bey'in, Arif Ağa mahallesinde bulunan mektebidir⁵⁴¹.

Hoca Rüstem Mektebi; Cami Atik mahallesindedir⁵⁴².

İbrahim Paşa Mektebi; Çandarlı Zade İbrahim Paşa'nın mektebidir⁵⁴³.

b- Medreseler

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu müteakip hükümdarlar ve devlet adamları, eğitim ve öğretim faaliyetlerine büyük önem vermişler ve önceki örneklerine uygun medreseler inşa etmeğe başlamışlardır⁵⁴⁴.

Osmanlıların ilk dönemlerinde yaptıkları medreselerin derece ve sınıf itibarıyla en önemlileri İznik, Bursa ve Edirne medreseleridir. Ayverdiye göre, II. Mehmed devrinde Edirne'nin Bursa'ya üstünlüğünün başında, medreselerinin fazlalığı gelmektedir⁵⁴⁵. Edirne'deki Üç Şerefeli Medrese, İstanbul'daki "Sahn-ı Semân" Medreseleri İnşa olunduktan sonra da, bir süre önemini muhafaza etmiştir⁵⁴⁶. XVII. yüzyıl başlarında Edirne'de 24 medrese bulunmakta, bunlardan 15'i altmışlı ve dahil hariç itibarıyla da dahildirler⁵⁴⁷. Medrese tasnifi Cahit Baltacı tarafından verilmiştir. Biz burada yer tespiti için bu tasnife uymadık.

Çifteler Medresesi (Üç Şerefeli Medresesi); Üç Şerefeli Camiinin kuzeybatısında iki medrese bulunmaktadır. Bunlardan birisine "Medrese-i Âtikâ" veya "Saatli Medrese", diğerine de "Medrese-i Cedîde" veya "Peykler Medresesi" denilmektedir⁵⁴⁸. Aynı avlu içinde yer alan bu iki medreseye birden "Çifteler Medresesi" denilmektedir. Bu medreselerden birincisi **Medrese-i Afîk (saatli)** olup,

⁵⁴¹ TD 1070, s.225; T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.350; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.231

⁵⁴² TD 1070, s.179; M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.355

⁵⁴³ TD 1070, s.420; T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.421; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.231

⁵⁴⁴ S. Eyice, a.g.m., s.71

⁵⁴⁵ E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.199

⁵⁴⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilatı*, Ankara 1965, s.1 vd.; C. Baltacı, a.g.e., s.15

⁵⁴⁷ "Ve dokuzu aşağı payede verilüp bu cümleden üçü altmışlıdır ki, biri Merhum Sultan Selim Hân-ı sani Medresesidir bunun müderrisi Edrene müderrislerine re'is i'tibar olunur." Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.15a; Edirne'de bulunan eğitim öğretim kurumları şu şekilde sıralanmaktadır; Sultan Bâyezid Medresesi, Darü'l-Hadis Medresesi, Üç Şerefeli medresesi (Dahil-Hariç), Halebiyye Medresesi, Câmî-i Atik Medresesi, Taşlık Medresesi (Ali Bey medresesi), Eminiyeye medresesi, Çukacı Hacı Medresesi, Beylerbeyi Medresesi, Yakut Paşa Medresesi, Şeyhi Çelebi Medresesi, İsmâ'il Ağa Medresesi (Sarracıye Medresesi), Aşağı Payede, Alemüddin Medresesi, Mütereddin, Şah Melek Medresesi, Emir Kadı Medresesi, Kadı Fahrüddin Medresesi, Tüttünsüz Ahmed Medresesi, Anbar Kadı Medresesi, Hüsamiye Medresesi, Ali Kuşçu Medresesi, Darü'l-kurralar Darü'l-kurra-i Selimiye, Küçük darü'l-kurra, Hüseyin Ağa Darü'l-kurra

⁵⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.225vd.

II. Murat tarafından yaptırılmıştır. Saatli Medresenin, 841/1437-1438 yıllarında Yeni Cami denilen Üç Şerefeli Caminin yanında inşaatına başlanmış ve 851/1447-1448 yılında tamamlanmıştır⁵⁴⁹. Hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır.

Çifteler medresini teşkil eden ikinci medrese ise **Medrese-i Cedîd (Peykler)**dir. Edirne'nin fethinden bir müddet sonra yaptırılan Üç Şerefeli Caminin yanında, II. Murad'ın yaptırdığı medresenin karşısında yer almaktaydı. Bu da Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır⁵⁵⁰. Medrese-i Çedid veya Peykler medresesi de denilen bu medrese Osmanlı Eğitim kurumları içerisinde, "Sahn-ı Seman" medreselerinin açıldığı ilk zamanlarda dahi üstünlüğünü sürdürmüş⁵⁵¹ ve medrese, ellili medreseler arasında gösterilmiştir⁵⁵². Bu medreselerde devrin önde gelen müderrisleri ders vermekteydiler⁵⁵³.

Eski Medrese; Bu medrese, Yıldırım Bâyezid'in oğlu Musa Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir⁵⁵⁴. Paye olarak 370 numaralı tapu tahrir defterinde "Cihet-i tedris 50"⁵⁵⁵ olarak gösterilmesine rağmen, 945/1539 tarihinde Eski Cami Medresesi müderrislerine 30 akçe verilmektedir⁵⁵⁶. Bu dönemde medresenin gelirinin, yıllık 2

⁵⁴⁹ A. Badî Efendi, I, s.90; O N. Peremeci, a.g.e., s.114; Gökbilgin'e göre II. Murad inşaatı tamamlamak için Sırbistan ve Macaristan fütûhatından elde edilen ganimetlerden yararlanmış olmalıdır. Bkz. M. T. Gökbilgin, "Osmanlı Macar Münasebetleri Esnasında Edirne", Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.134

⁵⁵⁰ E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.225; Medresenin gelirleri olarak Alaca Hamam başta olmak üzere Kratova memleketinde köyler ve madenler vakfedilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ö. L. Barkan, "Edirne ve Civarında Bazı İmâret Tesislerinin Bilâncoları", Belgeler, 1/2, (Temmuz 1964), Ankara 1993, s.321-325

⁵⁵¹ M. Z. Pakalın, a.g.e.II İstanbul 1983, s.436

⁵⁵² TD 370, s.6

⁵⁵³ 14 Rebiyülevvel 963/27 Ocak 1556 tarihli hükümde Üç Şerefeli Medresesi yanında medreseye müderris iken ölen Derviş'in müdi olan Mevlânâ Muhiddin'in mülâzım olması için Sultan Bâyezid hazretlerinin mektub-u şerifi hakkında. Bkz. MD 2, s.13 h.120; 29 Rebiyülâhür 963/13 Mart 1556 tarihli belgede vaki olan üç Şerefeli medresesinde müderris iken fevt olan Mevlânâ Derviş'in müdi paye ilâmı arz olunub mülâzım için buyruldu. Bkz. MD 2, s.21 h.186; 7 Cemaziyevvel 967/5 Şubat 1560 tarihli hükümde, Çifte Medrese müderrisi Bağdadizade Hasan'a Semaniye müderrisliği buyruldu. Bkz. MD 4, s.21 h.192; 7 Cemaziyevvel 967/5 Şubat 1560 MD 4, s.21 h.193; 10 Cemaziyelâhür 971/25 Ocak 1564 Bağdadizade Mevlâna Şemseddin Medrese-i Semaniye'ye Nişancizade Mevlânâ Şemseddin'in yerine gitmiştir. Bkz. K.K. 218, s.96; 10 Cemaziyelâhür 971/25 Ocak 1564 tarihli hükümde Üç şerefeli medresesi müderrislerinden olan Bağdadizade'nin yerine İstanbul'da Koca Mustafa Paşa medresesinde müderris olan Molla Latif Çelebi'ye buyrulmuştur. Bkz. K.K. 218, s.98; 16 Muharrem 981/18 Mayıs 1573 Üç Şerefeli Müderrisi Arapzade'ye medrese-i Semaniye müderrisliği verilmiştir. Bkz. K.K. 225, s.258; Üç Şerefeli Medresesinde müderris olarak 983/1575 yılında müderris Hüseyin görülmektedir. 12 Şaban 983/16 Kasım 1575 tarihli MD 27, s.92 h.228; 20 Cemaziyelâhür 981/17 Ekim 1573 Semaniye Medresesi müderrisliğine Edirne Üç Şerefeli medresesi müderrislerinden Mevlânâ Abdülkerim'e verilme buyruldu. Bkz. K.K. 225, s.345; Medreseler ve müderrisleri hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.450 vd.

⁵⁵⁴ E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.225; Bu medresenin Çelebi Mehmet tarafından 1413 yılında yaptırıldığı kaydedilmektedir. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.135; A. Badî Efendi, a.g.e.I, s.91; O. N. Peremeci, a.g.e., s.115; Camii Yıldırım Han-Oğlu, Cami Ardı ve Camii Atık Medresesi diye anılmaktadır. Medresenin temeli 813-816/1410-1413 yılları arasında Musa Çelebi tarafından atılıp II. Murad tarafından tamamlanmış olmalıdır. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.196 vd.

⁵⁵⁵ TD 370, s.6

⁵⁵⁶ M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.181

yük civarında, giderlerinin ise 250000 akçe olduğu görülmektedir⁵⁵⁷. Bu medresede müderrislerin çoğu, yevmî 30 akçe ile çalışmışlardır⁵⁵⁸.

Çelebi Medresesi; Bu medrese hakkında yeterli bilgiye sahip olunamamıştır. Medrese tahrir defterinde "Cihet-i Tedris 40" olarak gösterilmiştir⁵⁵⁹. 9 Muharrem 973/17 Ağustos 1564 tarihinde bu medresenin müderrisi 50 akçe yevmiye alan Mevlânâ Muhiddin'dir⁵⁶⁰.

Paşa Livâsına bağlı nahiye olan Dimetoka'daki 3 köy 21347 akçe geliriyle Yıldırım Bâyezid Han evkafından olmakla beraber, Edirne'deki Çelebi Medresesine tahsis edilmiştir⁵⁶¹.

Eski Kazgancılar Camii Medresesi⁵⁶²; Bu medrese hakkında bilgi bulunamamıştır. Medrese, paye bakımından otuzlu medreseler arasında gösterilmektedir⁵⁶³.

Taşlık Medresesi; II. Mehmed'in vezirlerinden Mahmud Paşa'nın oğlu Ali Bey tarafından mescidi ile beraber yaptırılmıştır⁵⁶⁴.

⁵⁵⁷ M. Bilge, a.g.e., s.136

⁵⁵⁸ Medresede çalışanlar şunlardır. 911/1505 yılında ölen Mevlana Muslihiddin Mustafa bin Evhadüddin Yarhisarzade, 977/1570 yılında ölen ve 30 akçe yevmiye alan Molla Şah Mehmed bin Hamza, 983/1575'te ölen ve 30 akçe yevmiye alan Mehmed bin Abdülaziz Muizzâde'dir. Bunların dışında görevli olan müderrisler şunlardır. Hüsam Efendi (1001/1592), Şeyzade Mustafa Efendi, Molla Ahmed bin Hasan Samsunlu, Molla Mehmed Nurullah Ahîzâde (990/1582) Yakub Bey, Ahmed Çelebi ve Abdülattif Çelebi. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.137; Rebiyülahir 982/Temmuz 1574 tarihli hükümde bu medreseden mazul Kudûs'e İstanbul Hanıgah medresesi müderrisliği buyurulmuştur. Bkz. MD 25, s.247 h.2283; Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.191vd.

⁵⁵⁹ TD 370, s.6; Ahî Çelebi'nin Ahî Çelebi Medresesinin dışında bir medresesinin bulunduğu kaydedilmektedir. Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.72.

⁵⁶⁰ 9 Muharrem 973/7 Ağustos 1565 tarihinde Edirne kadısına gönderilen hükümde Çelebi Medresesi müderrisi Mevlânâ Muhiddin'in adam gönderip berat ile 20 akçesi vakıf karyelerinden 30 akçesi camii mezburdan verilmek üzere iken evkâf mütevellisi zorluk çıkardığından iltimas istenilmektedir. Kadı olarak bu konu ile ilgilenilmesi istenmiştir. Bkz. MAD 2775, s.42

⁵⁶¹ Bu köyler İliçe yekûn 17222 akçe, Hisârlık yekûn 3825, Darâpeşte yekûn 300 toplam: 21347 akçedir. Bkz. TD 498, s.79vd.; TK KKA, TD 563, vrk.26a vd.

⁵⁶² TD 370, s.6

⁵⁶³ "Cihet-i tedris 30" Bkz. TD 370, s.6

⁵⁶⁴ Ali Bey Medresesine ve mescidine Üsküdar nahiyesine bağlı Hatun köyü ile iki köyü vakfetmiştir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.322; Paye bakımından medrese otuzludur. Bkz. TD 370, s.6; C. Baltacı, a.g.e., s.446; Bu medrese için vakfedilen Edirne'ye tabi Üsküdar nahiyesine bağlı olan Hatun karyesinden 978 yılında 32325 gelir elde edilmektedir. Bkz. TD 498, s.568 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.107a vd.; 25 Cemaziyevvel 982/13 Eylül 1574 tarihli Medresenin müderrisliği İstanbul Hacı Kadın Medresesinden münfasıl Muslihiddine 50 akçe ile buyuruldu. Bkz. MD 25, s.255 h.2395; 15 Cemaziyevvel 982/3 Eylül 1574 tarihli hükümde Taşlık medresesi müderrisi olan Çelebi Ali'nin fesad olduğuna dair şikâyetin araştırılıp sabitse çavuş refakatında Gelibolu'ya gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD 26, s.190 h.519; 22 Ramazan 983/25 Aralık 1575 tarihli Taşlık medresesi müderrisi Muslihiddin aynı zamanda Edirne'de naib-i şer'i dir. Bkz. MD 27, s.171 h.393; 23 Ramazan 983/26 Aralık 1575 tarihli MD 27, s.177 h.405; Cemaziyevvel 992/Mayıs 1584 tarihinde yazılan belgede Edirne Kadısı mektup gönderüp Edirne'de Mahmud Paşa'nın Taşlık Camii dimekle ma'rif camii bina olunduktan beru yevmi yirmi akçe ile kaimmakam-ı mütevellî tasarruf itmesiyle cami-i şerifin ahvaline kullî intizam gelmiş iken cabi hizmetiyile dahi iktifa olunur deyu asil mütevellî kaimmakam ref idüp ve sonra cabisin ismarlayup cabi olan kimesneye değişik işlerde koşması sonucu hata cabide olmamasına rağmen cami harab olup mahalle ahali ve cemaatinden ve mürtezikadan gelüp nizam-ı ahval ve vakf için işleyüp sabika üzere kaimmakam-ı mütevellî talep ederiz dediklerinde Mustafa nâm kimesne uygun olduğundan 20 akçe ile kaimmakam olmak için arz itmeğin buyuruldu. Bkz. K.K. 242, s.365; Bu medresede İbn-i Kemal Efendi, Zenbilli Ali Efendi ve Şeyhü'l-İslâm Sunullah Efendi gibi ünlü alimlerin bu

Saraciye Medresesi (Hacı Kemaleddin Medresesi); Bânisi, II. Mehmed devri ümerasından olan, fakat hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olunamayan Hacı Kemâleddin bin Abdullah'tır. Hacı Kemâleddin tarafından Yeni Saray civarında yaptırılan bu medrese için, 869/1464-1465 yılına ait vakıflar tanzim ettirilmiştir⁵⁶⁵.

Şeceriye Medresesi (Fahreddin Acemî); II. Murad ve II. Mehmed devri müderrislerinden Fahreddin Acemî adına yaptırılmıştır. Paye olarak onlu medreseler arasında gösterilmektedir⁵⁶⁶. Medreseye, Horozlu ve Fahreddin Acemi medreseleri de denilmektedir⁵⁶⁷. Medrese, Üç Şerefeli Camii yanındadır⁵⁶⁸.

Şah Melek Medresesi; Yıldırım Bâyezid, Musa Çelebi, I. Mehmed ve II. Murad devrinde yaşamış olan Amasyalı Şah Melek bin Şadî Paşa tarafından yaptırılmıştır⁵⁶⁹.

Caminin yanında olan medresenin hangi tarihte inşa edilmiş olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kitabesine göre Cami, II. Murad devrinde 832/1432 tarihinde yapılmıştır⁵⁷⁰. Medresenin de bu tarihe yakın bir zamanda inşa edilmiş olması mümkündür. Şah Melek Paşa'nın tesislerine yaptığı vakıflar 840/1436 tarihli vakfiyesinde ayrı ayrı gösterilmiştir⁵⁷¹.

medresede müderrislik yaptıkları bilinmektedir. Ayrıca medrese ve müderrisler hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.446 vd.

⁵⁶⁵ "Medresesi için hamam, dükkanlar, odalar, Gelibolu'da ve Bursa'da muhtelif emlak ve Yanbolu havalisinde müteaddit köyler vakfetmiştir." M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.327; Hacı Kemaleddin Bey'in vakfiyesi Evâsıt-ı Cemaziyetâhîr 869/ Şubat 1465 tarihini taşımakta ve o tarihte Edirne Kadısı olan İbrahim Paşa tarafından tasdik edilmiş bulunmaktadır. Medrese Müderris müld, talebe hücreleri ve mescid olmak üzere 9 odadan ibarettir. Bkz. M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, Vakfiyeler, s.194.; Pâye bakımından tahrir defterine göre "cihet-i tedris 25" olarak geçmektedir. Bkz. TD 370, s.6; Bu medresenin müderrisleri arasında Muhyiddin Çelebi bin Şeyh Arif Çelebi ve Celâlzade Salih Efendi'nin de görev yaptıkları bilinmektedir. Medrese ve müderrisler hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.89-90.

⁵⁶⁶ TD 370, s.6

⁵⁶⁷ O. N. Peremeci, a.g.e., s.114

⁵⁶⁸ Medrese hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.564-565

⁵⁶⁹ Edirne'nin kurucuları arasında gösterebileceğimiz Şah Melek Paşa'nın bir çok eseri mevcuttur. Edirne'de bir Camii, bir Mescidi bir Medrese ve İmaret'i vardır. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.149

⁵⁷⁰ C. Baltacı, a.g.e., s.91

⁵⁷¹ Medresenin vakıfları hakkında geniş bilgi için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.150-152; Vakfiyesine göre medresenin aşağı payede olduğu anlaşılmaktadır. Müderrise günde 10, Mu'ide 4 talebelere de toptan 10 dirhem şart koşulmuştur. 935/1529 tarihinde "Cihet-i tedris on" olarak gösterilmektedir. Bkz. TD 370, s.6; Medresenin vakfiyesi Gökbilgin tarafından yayınlanmıştır. Bkz. M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, Vakfiyeler, s.247vd.; Medresenin XVI. yüzyılın sonlarına kadar yirmili olduğu iddia edilmektedir. Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.91; Badî Efendi yirmibeşli olarak göstermektedir. Bkz. A. Badî Efendi, I, s.92; Mescid-i Hacı Halil ma'a Mescid-i Şeyh Müslühiddin mahallesinde medreseye aid odalar bulunmakta ve bu odalarda 18 kişi kalmaktadır. Bkz. TD 494, s.115; KKA TD 54, vrk.6a; Molla Hüsrev'in görev yaptığı medresenin müderrisleri ve bina hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.91 vd.

Anbar Kadı Medresesi; Bu medreseyi kimin yaptırdığı belli değildir. 944/1537-1538 de müderris tevcihi vesilesiyle geçtiğine göre, yapımı daha önce olmalıdır. Tahrir defterinde, "Cihet-i Tedris 20" olarak gösterilmiştir⁵⁷².

Tütünsüz Ahmed Medresesi; Bu medrese hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Tahrir defterine göre, onlu medreselerdendir⁵⁷³.

Kürt Hoca Medresesi; Bu medrese ve müderrisleri hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Fakat Kürt Hoca'nın, Ayşe Kadın semtinde bir mahalleye adını verdiği, bir mescidinin olduğu ve bulunan mezar taşından anlaşıldığına göre, asıl adının Mehmed bin Abdurrahman bin İbrahim olduğu bilinmektedir⁵⁷⁴.

Şeyh Şuca' Medresesi; Şeyh Şuca'üddin Karamânî⁵⁷⁵, I. Mehmed ve II. Murad devrinde yaşamıştır. II. Murad tarafından yaptırılan medresede müderrislik yaptığından dolayı, ismi medreseye verilmiştir. Ayrıca, II. Murad tarafından adına mescit ve zaviye de yaptırılmıştır. Tunca nehri kenarında Darü'l-hadis medresesine yakın inşa edilmesine rağmen yapım tarihi, vakıfları ve müderrisleri hakkında bilgi yoktur⁵⁷⁶.

Oruç Paşa Medresesi; Oruç Paşa'nın⁵⁷⁷ Dimetoka'da da medresesi görülmektedir. Edirne'deki medresesi için, Dimetoka'da vakıflar tahsis etmiştir⁵⁷⁸. Medrese ve müderrisleri hakkında bilgi mevcut değildir.

Saruca Paşa Medresesi; II. Murad ve II. Mehmed devri ümerasından olan Saruca Paşa⁵⁷⁹,nin adına Edirne'de bir mahallesi olup⁵⁸⁰, medresesi ve müderrisleri

⁵⁷² TD 370, s.6; Medresede Kösec Hasan Efendi müderrislik yapmıştır. Ayrıca medrese ve müderrisleri hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.73

⁵⁷³ TD 370, s.6; Ahmet Bey'in türbesinde bulunan kitabenin tarihi 905/1499 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.191

⁵⁷⁴ Geniş bilgi için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.148-149

⁵⁷⁵ Şeyh Şuca' Şeyh Hamid Kayserî ile musahebe etmiş ve onun hizmetinde bulunmuştur. Edirne'de adına bir mahalle de vardır. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.156

⁵⁷⁶ C. Baltacı, a.g.e., s.578; A. Badî Efendi, I, 93

⁵⁷⁷ Oruç Paşa, 1402 Timur hadisesinde Süleyman Çelebi'nin yanında bulunmuş ve daha sonra Çelebi Mehmed'in yanına gelmiştir. 1422 yılında beylerbeylikte ve müteakiben vezirlikte bulunmuştur. II. Murad devri emirlerinden olup 1425 tarihinde ölmüştür. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.156-157

⁵⁷⁸ M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.247

⁵⁷⁹ Adına Edirne'de bir mahalle kurulmuş olan Saruca Paşa Enderun'da yetişerek II. Murad devrinde mirlivâ ve beylerbeyi ve 1429'da da vezir olmuştur. 1434 Karaman seferinde Edirne muhafızlığı yaptığı sırada medresesini yaptırdığı tahmin edilmektedir. 1435 yılına kadar vezarette kalmıştır. Edirne'de medresesi olduğu gibi Gelibolu'da da medresesi ve imareti vardır. Gelibolu'da ölmüştür. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.157-158

⁵⁸⁰ TD 370, s.3

hakkında fazla bilgi yoktur. Edirneli şair Lebîb'in babasının Sarıca Paşa medresesi müderrisi Hacı Mustafa Efendi olduğu kaydedilmektedir⁵⁸¹.

Halebiye Medresesi; II. Murad tarafından Kale İçinde, Aya Nikola mahallesinde yaptırılmış⁵⁸² olan bu medreseye Halebiye medresesi denmesinin sebebi, Halep'ten Edirne'ye gelen Mevlânâ Sirâceddin Muhammed bin Ömer'in medreseye müderris olarak atanmasıdır⁵⁸³.

Ahî Çelebi Medresesi; Medreseyi yaptıran, Tabibü's-Sultanî Ahî Mehmet Çelebidir⁵⁸⁴. Mehmed Çelebi, medrese, mektep ve mescidi için vakıflar yaptırmıştır⁵⁸⁵.

Hacı Alamüddin Medresesi; Medreseyi yaptıran hakkında bilgi bulunamamıştır. Edirne'de medrese, mescit ve han yaptırmış olan Hacı Alamüddin'in, II. Mehmed devri ricalinden olması muhtemeldir⁵⁸⁶.

Hüsamüddin Medresesi; Medreseyi yaptıran Hüsamüddin'in hayatı hakkında bilgi mevcut değildir⁵⁸⁷. Kara Bulut mahallesinde bulunan Hüsâm Bey Medresenin, Hüsamüddin Medresesi olması muhtemeldir⁵⁸⁸. Ancak, 948/1541-1542 tarihinde Ali Efendi'nin Rumeli Kazaskeri Ebu's-suûd Efendi tarafından 20 akçe ile buraya tayin edilmesine bakılarak, yapım tarihinin bu tarihten önce ve payesinin yirmili olduğu söylenebilir⁵⁸⁹.

Yakup Paşa Medresesi;Bu medresenin yapım tarihi ve yaptıranı hakkında net bir bilgi yoktur. Yaptıranın, Fetret devrinin önemli simalarından Amasya Emirî Hacı

⁵⁸¹ O. N. Peremeci, a.g.e., s.273

⁵⁸² C. Baltacı, a.g.e., s.225

⁵⁸³ Şehzade Mehmed'in hocası olan Sirâceddin I. Murad tarafından kiliseden camiye çevrilip ilk cuma namazının kılındığı camii yanında yapılan medreseye II. Murad tarafından hoca olarak atanmıştır. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.158; Medrese müderrislerinin payelerinin 45 ilâ 50 akçe olduğu kaydedilmektedir. Molla Sirâceddin Muhammed bin Ömer Halebî, ve Hasan Çelebi Fenârî'nin bu medresede müderrislik yaptıkları bilinmektedir. Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.225 vd.; A. Bâdî Efendi, I, s.91; O. N. Peremeci, a.g.e., s.115

⁵⁸⁴ "Kemâleddin Tebrizî'nin oğlu olup, İstanbul'a gelerek Mahmud Paşa semtinde dükkân açıp tabiblik yaparken Fatih tarafından kendi Darü's-şifasına hekim başı tayin edilen II. Bayezîd, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman devirlerinde tabîb-i Sultânî olarak hizmet gören Ahî Mehmed Çelebi'dir. Hac'dan dönerken 930/1523-1524 senesinde Mısır'da vefat etmiş ve imâm Şâfil türbesi yakınında defn edilmiştir. Medresenin teşkilat içindeki yerini tespit için de şimdiye kadar herhangi bir tevcihe rastlayamadık. Ancak Meccid'deki "Muhtasarât okunmak için" kayıtdan medresenin yapıldığı ilk devirlerde 20'li bir medrese olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.72 vd.

⁵⁸⁵ Edirne'de hamam dükkân ve mahzenlerden başka Çorlu, Edirne, Hayrabolu ve Şile'de bazı köyleri vakfetmiştir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâstı..., s.488

⁵⁸⁶ A. Bâdî Efendi, I, s.93; C. Baltacı, a.g.e., s.128; O. N. Peremeci, a.g.e., s.94; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.224

⁵⁸⁷ A. Bâdî Efendi, I, s.93; Medrese Peremeci tarafından Üç Şerefeli Camii yanında olduğu belirtilmekte ve ilk inşa tarihinin bilinmediğini kaydetmektedir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.114; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.224

⁵⁸⁸ TD 494, s.42; TK KKA, TD 54, vrk.17a

⁵⁸⁹ Medrese ve müderrisleri hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.136vd.

Kutluzâde Süleyman Şah'ın oğlu, Kutlu Paşa'nın kardeşi Yakup Paşa mı, yoksa Karaman, Bosna ve Rumeli Beylerbeyi ve II. Bayezid'in vezirlerinden Hadım Yakup Paşa mı olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur⁵⁹⁰.

Yakup Paşa, Edirne'de bulunan medresesi için Kızıl Ağaç'ta üç köy vakfetmiştir. Üç köyden, 978/1570-1571 yılında 15692 akçe gelir elde edilmektedir⁵⁹¹.

Çuhacı Hacı Medresesi; Yaptıranı, Çuhacı Hacı İlyâs olup, hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. XVI. yüzyılın ortalarında yaşadığı anlaşılmaktadır. Medresenin kitabesindeki "hayran kabûl" terkiplerinden, 948/1541-1542 yıllarında yapıldığı anlaşılmaktadır⁵⁹². Medrese, paye bakımından 965/1557'den önce otuzlu kabul edilir⁵⁹³.

Eminiye Medresesi; Bu medreseyi yaptıran, Cafer Çelebi ve Mehmed Emin Çelebi olarak gösterilirken, Şehremini Câfer Çelebi⁵⁹⁴ diye gösterenler de vardır⁵⁹⁵.

Ali Paşa Medresesi; Bu şahsın, Edirne'de cami ve zaviyesi bulunan, Atik Ali Paşa olması muhtemeldir. Medresenin ilk müderrisi, İdris Efendi'dir⁵⁹⁶. Bu medreseye mahalle vakıfları yapılmıştır⁵⁹⁷.

Bevvab Sinan Medresesi; Banisi, II. Murad devri vezirlerinden Sinaneddin Yusuf Paşa'dır. Beylerbeyi medresesi de Yusuf Paşa tarafından yaptırılmıştır.

⁵⁹⁰ Ahmed Bâdi Efendi eserinde medresenin 994/1585 tarihinde Yakup Paşa bin Abdullah tarafından inşa edildiği görüşüne Tayyib Gökbilgin bu tarihte bu isimde bir paşaya rastlanmadığı gerekçesi ile karşı çıkmaktadır. Bkz. A. Bâdi Efendi, I, s.92; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa livâsı..., s.26; Medrese ve müderrisleri hakkında bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.145vd.; 14 Zilkade 1009/17 Mayıs 1600 Mahruse-i Edirne'de yevmi kırk akçe ile Yakup Paşa Medresesi müderrisi olan Mevlâna Süleyman daileri ehl-i ilim ve sahib-i füzela ifade ve istifade de mahal ve sai olup müstehak-ı inayet olmağın 10 akçe terakki inayet olunmak rica edüp ferman mürüvvetü sultanım hazretlerindir. Verile diye buyuruldu. Bkz. A.RSK. Dosya.3, Vesika.100

⁵⁹¹ TD 498, s.612-614; TK KKA, TD 562, vrk.126b

⁵⁹² A. Bâdi Efendi, I, s.92; Yapım tarihi 948/1541'dir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.189

⁵⁹³ Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.181-183

⁵⁹⁴ Cafer Çelebi'nin medreseden başka Muradiye mahallesinde bir camii ile Umur Bey mahallesinde bir mektebi vardır. 949/1542-1543 tarihinde Edirne'de vefat etmiştir olup mezarının nerede olduğu bilinmemektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.49; Medresenin yapım tarihi 949/1543 olarak gösterilmektedir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.189

⁵⁹⁵ Medreseye Şehremini tarafından inşa ettirilmesi dolayısıyla veya Mehmed Emin Bey'e izafeten Eminiye medresesi denilmiş olmalıdır. Medresenin Sarıca Paşa Mahallesi'nde bulunmasından dolayı Sarıca Paşa Medresesi de denilmektedir. Bkz. A. Bâdi Efendi, I, s.92; Medrese Paye bakımında 965/1557'den önce yirmili idi. İlk müderrisinin Tepegöz Hızır Efendi olduğu bilinmektedir. Medrese ve müderrisleri hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.188vd.

⁵⁹⁶ Bu medrese 910/1504-1505 ve 916/1510-1511 tarihli inâmat defterlerinde geçmektedir. Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.558

⁵⁹⁷ Medreseye vakıf olarak evler ve mukataa olarak işletilen bağlar vakfedilmiştir. Ayrıca Kazgan Karyesi hasları mukataa olarak vakfa aktarılmaktadır. Medresenin 24 aded vakıf kitabı bulunmaktadır. Bkz. TD 1070, s.380vd.

"Küçük Medrese" adıyla da anılan medresenin müderrislerine, 935/1528-1529 yılında yevmî 20 akçe verilmektedir⁵⁹⁸.

Çakırcıbaşı Hasan Paşa Medresesi; Banisi, I. Süleyman devri paşalarından Çakırcıbaşı Hasan Paşa'dır⁵⁹⁹.

Gülçiçek Hatun Medresesi; II. Murad devri vezirlerinden Saruca Paşa'nın hanımı Gülçiçek Hatun tarafından, Kirîşhâne semtinde inşa ettirilmiştir⁶⁰⁰.

Kadı Mahmud Medresesi; Medrese hakkında Enisü'l-müsaminin ve Riyazı Belde-i Edirne'de bilgi bulunmamaktadır. Osman Nuri Peremeci, medresenin ismini vermekte, fakat başka bir bilgi vermemektedir⁶⁰¹.

Şeyhî Çelebi Medresesi; Edirne Kadısı Bedreddin'in oğlu Şeyhî Çelebi tarafından, 982/1574-1575 yılında camii ile beraber Mimar Sinan'a yaptırılmıştır⁶⁰².

Hacı Kemaleddin Medresesi; II. Mehmed devri ümerasından olan Hacı Kemaleddin Bey'in medresesi, Yeni Saray civarında inşa edilmiş ve zengin vakıflarla desteklenmiştir⁶⁰³.

Darü'l-hadis Medresesi; Edirne'de, Kale İçinde Manyas Kapısı civarında ve Tunca nehri kenarında, II. Murad tarafından yaptırılan camide faaliyet göstermiştir⁶⁰⁴. Hadise dayalı ilimlerin okutulduğu medresenin inşa tarihi olarak, 22 Şubat 1435 tarihi gösterilmektedir⁶⁰⁵. 1529 yılında yapılan tahrirde "cihet-i tedris 50" olarak gösterilmektedir⁶⁰⁶. II. Murad, eserinin varlığını sürdürebilmesi için hatırı sayılır vakıflar ihsan etmiştir⁶⁰⁷. Fahreddin Acemî, Sinan Paşa, Molla Lütfi ve Şeyhü'l-İslâm İbn-i Kemal gibi ünlü âlimler de bu medresede müderrislik

⁵⁹⁸ M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.30 vd.; C. Baltacı, a.g.e., s.561

⁵⁹⁹ Hasan Paşa Çakırcıbaşı iken Beylerbeyi olmuş ölümden sonra da medresesi civarına defnolunmuştur. Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.561

⁶⁰⁰ C. Baltacı, a.g.e., s.566; M. T. Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları" Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.162

⁶⁰¹ O. Nuri Peremeci, a.g.e., s.116; Medresenin müderrisleri hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.265

⁶⁰² Medrese ve müderrisler hakkında bkz. A. Badî Efendi, I, s.93; M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.63; C. Baltacı, a.g.e., s.444 vd.

⁶⁰³ Medrese hakkında bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.567; M. T. Gökbilgin, a.g.e., s.327; Medrese Yeni Saray civarında Sarraçhanede olduğu kaydedilmektedir. Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.224

⁶⁰⁴ 838 yılında "nehr-i Tunca kenârında binâ etdüğü Dârü'l-Hadis câmi'i'dir ki, bir kubbe ve minaresi vardır. Bu dahi hadis-i şerif nakli için medrese olmak üzere bina olunup sonra camii' şerif olmuştur." caminin yapımı bir rüyaya dayanır. Camii avlusunda II. Murat'ın oğulları şehzade Sultan Hasan ve Orhan Çelebi'nin mezarları bulunmaktadır. Bkz. A. Hibrî Efendi, a.g.e, vrk.10b; M. Bilge, a.g.e., s.140

⁶⁰⁵ M. A. Köymen-F. R. Unat, *Kitab-ı Cihannüma, Neşri Tarihi*, II, Ankara 1957, s.679

⁶⁰⁶ TD 370, s.6; Müderrislerin almış akçe aldıkları ve Altmış medreseler arasında olduğu kabul edilmektedir. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.140-141

yapmışlardır⁶⁰⁸. Bu medreselerin dışında Tunca nehri kenarında, Kirişhane mevkiinde yapıldığı tahmin edilen medresenin, ünlü âlim Ali Kuşçu'ya aid olduğu Peremeci tarafından kaydedilmektedir⁶⁰⁹.

c- Kütüphaneler

İslam dünyasında ve Osmanlı Devleti'nde mescid ve dergahlar birer eğitim kurumu olarak değerlendirilmişlerdir. Yazmak suretiyle çoğaltılan ve hem pahalı hem de koruması zor olan eserler camilerin bir kısmında kurulan kütüphanelerde toplanmışlardır⁶¹⁰. Buralarda kitaplıklar için odalar tesis edilir ve halkın bu eserlerden yararlanması sağlanırdı⁶¹¹. Kitapların zarar görmemesi ve okuyuculara daha iyi hizmet vermek için vakıflar yapılmış görevliler atanmıştır. Edirne'deki cami ve mescitlerde de kitaplık oluşturulup bunlara vakıf yapılmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne'de varlığı hakkında bilgi sahibi olunan kütüphaneler mevcuttur. Kitaplar, imaret, cami ve mescitlerde kurulan bu kütüphanelerde korunmaktadır. II. Bâyezid İmaretî ve Sultan Selim Han Camii kitapların korunduğu yerlerin başında gelmektedir. Sitti Hatun'un vakfettiği 25 cilt kitap, Yeni Cami (Üç Şerefeli) hatibi tarafından korunmaktadır⁶¹². Mahalle-i Karabulut'ta 927/1520-1521 yılına ait vakfiyesinde Ali bin İlyas, 10 kitap vakfetmiştir⁶¹³. 959/1551-1552 yılına ait

⁶⁰⁷ Bu vakıflar için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.141vd.; M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, 210 vd.

⁶⁰⁸ Darü'l-hadis Medresesi ve müderrisleri hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.586 vd.; Çalışmış olduğumuz dönemde de devrin önde gelen alimleri Darü'l-hadis Medresesinde müderris olarak görev yapmışlardır. 6 Safer 971/25 Eylül 1563 tarihli belgede, Edirne Darü'l-hadis Müderrisi Mevlânâ Yakub'a Semaniye Medresesi müderrisliğine gönderilirken Darü'l-hadis Müderrisliğine de Gebze'de Mustafa Paşa Medresesi müderrisi olan Güz Seydizâde Muhyiddin'e buyruldu. Bkz. K.K. 218, s.81; 15 Rebiyülâhır 980/25 Ağustos 1572 Mevlânâ Kasım Efendi Gebze'de Koca Mustafa Pâşâ Medresesi'nden 50 akçe yevmiye Darü'l-hadis müderrisliğine atanmıştır. Bkz. K.K. 225, s.75; 15 Cemaziyelevvel 980/23 Eylül 1572 tarihli buyruldu ile. Darü'l-hadis medresesi yevmi 50 akçe ile sadaka olunan Mevlânâ Kasım'ın resm-i beratı avf buyruldu. Bkz. K.K. 225, s.91; 9 Safer 981/10 Haziran 1573 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde Edirne Darü'l-hadis medresesi müderrisliğine Kadı Askerlikten mütekeait Kadızadeye verilmesi buyurulmuştur. Kadızade'ye 28 Muharrem 981/30 Mayıs 1573 gününden itibaren 50 akçe ile cümlesi 200 akçe görevlendirilmiştir. İlan için stüde-i saadet çavuşlarından Mehmet Çavuş tayin kılınmıştır. Tehir eylemeyüp... Bkz. MD 22, s.46 h.97; Ayrıca, 28 Muharrem 981/30 Mayıs 1573 tarihinde yazılan buyrultuda Mevlânâ Kadızâde Efendi'ye yevmi 200 akçe ile Darü'l-hadis müderrisliği buyruldu. Bkz. K.K. 225, s.267; Rebiyülâhır 982/Temmuz-Ağustos 1574 yılında müderris olan Kadızade Efendi feragatle yerine Beşiktaş'ta Sinan Paşa medresesi müderrisi Piri Çelebiye buyuruldu. Bkz. MD 25, s.246 h.2274; 3 Rebiyülâhır 984/30 Haziran 1576'te bu tarihe kadar Darü'l-hadis medresesinde müderris olan Piri zâde'nin bu tarihten itibaren Semâniye medresesinde göreve başlaması buyurulmaktadır. Bkz. MD Zeyli 3, s.190, h.482

⁶⁰⁹ O. N. Peremeci, a.g.e., s.115; E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.224

⁶¹⁰ M. C. Baysun, "Mescid (Osmanlı Devri Medreseleri)", İ.A. VIII, s.71-77; S. Faroqui, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul 1997, s.201vd.

⁶¹¹ 3 Şaban 991/22 Ağustos 1583 tarihli Edirne Sultan Selim Han mütevellisine camide vaiz olan Mehmed'in okuması için mevcut kitaplardan istediklerin verilmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 51, s.79 h.244

⁶¹² TD 1070, s.360

⁶¹³ TD 1070, s.380

vakfiyesinde Celâleddin bin Kara Bâli, on kitabını ulemâ için vakfetmiştir⁶¹⁴. Medrese-i Ali Bey'in, yirmi dört adet vakıf kitabı bulunmaktadır⁶¹⁵. Mevlânâ Kasım bin Abdullah, 38 adet kitap vakfetmiştir. Bu kitaplar, Mezid Bey mahallesi mescidi vakıfları arasında geçtiğine göre, bu mescitte korunmalıdır⁶¹⁶. Çandarlızade İbrahim Paşa, 99 adet kitap vakfetmiştir⁶¹⁷.

D- ZANAAT VE TİCARET YERLERİ

Halkın ürettiği veya ticaret amacıyla getirilen malların satışa sunduğu yerler olan han, bedesten, çarşı ve pazarlar bir şehrin iktisadi açıdan içinde bulunduğu durumu da göstermektedirler. Osmanlı Devleti'nde büyük tüccarların konakladıkları hanlar transit ticaretin bir göstergesi durumundadır. Bedestenler ve çarşılar kapalı alanlar olup genellikle dokumaların satıldığı mekanlardır. Pazarlar ise halkın temel ihtiyaçlarını karşıladıkları kapalı yerlerdir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında iki bedesteni, hanları, çarşıları ve pazarlarıyla Edirne şehrinin önemli bir ticaret merkezi olduğu görülmektedir.

a- Çarşı ve Pazarlar

Şehirlerde ticaretin canlı bir şekilde cereyan ettiğinin bir göstergesi çarşı ve pazarlardır. Çarşılar genellikle üstleri kapalı mekanlar olup dükkanlarında bez, deri vs. satılmaktadır. Bedestenlerin çevresinde, basit yapılar olan ve her çeşit malın satıldığı çarşılar sıralanmaktaydı. Çarşılarda ateş yakmak yasak olduğundan, kubbelerin tepelerinde aydınlanma için delikler bırakılmaktaydı. Çarşıda her esnaf grubunun bir sokağı vardı⁶¹⁸. Edirne'de bulunan çarşı ve pazarlar şu şekildedir.

Ali Paşa Çarşısı; Edirne'de bu çarşuyu inşa ettiren Semiz Ali Paşa, aslen Hersekli olup, devşirme yoluyla İstanbul'a getirilmiş, I. Süleyman'ın tahta çıktığı ilk yıllarda saraya alınmış ve yetiştirilmiştir. Semiz Ali Paşa, Babaeski'deki külliyesinin cami, medrese, hamam yapılarının gelirini devamlı kılmak için Edirne'de çarşısını

⁶¹⁴TD 1070, s.380

⁶¹⁵TD 1070, s.382

⁶¹⁶TD 1070, s.419vd

⁶¹⁷TD 1070, s.434 vd.

⁶¹⁸R. Lewis, a.g.e., s.74

inşa ettirmiştir⁶¹⁹. Çarşı, şehrin surlarına paralel olarak kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Altı girişi olan kapılarından ikisi dar çephelerinde, biri şehir suru tarafında "Orta Kapı Caddesi"ne açılan sur kapısı, diğer üç kapı ise, yapı uzunluğu boyunca saraçlar caddesine açılmaktadır⁶²⁰. Ali Paşa çarşısı, Şevval 999/1591 tarihinde bir yangın geçirmiştir. Bu tarihe kadar çarşıda bezzaz satışı yapıldığı anlaşılmaktadır⁶²¹.

Sultan Bâyezid Çarşısı; Bâyezid çarşısı, şeriye sicillerinde dükkân satışı dolayısıyla geçmektedir. Çarşı etrafında, Firuz Ağa vakfına ait dükkânların da bulunduğu anlaşılmaktadır⁶²²

Sarraçhâne Çarşısı; Sarraçhâne köprüsü başından, Saray hamamına kadar uzanmaktadır⁶²³. Sultan Bâyezid evkafına bağlı olduğu görülen sarraçhâne çarşısında eskiden beri sarraçlar, okçular ve çilingirler bulunmaktadır⁶²⁴. Haç yolunda vefat eden Mahmud bin Abdullah'ın "dükkânü'l-vaki` sük-u ma`ruf-u sarraçhâne" şeklinde geçmektedir⁶²⁵.

Mehmed Ağa Çarşısı; Tereke ilanı dolayısıyla geçmekte olan çarşının, aynı isimle anılan mahallede olması muhtemeldir⁶²⁶.

Muytâplar Çarşısı⁶²⁷; Bu çarşı, Mustafa Paşa Kervan sarayına bitişik olmalıdır⁶²⁸.

619 Hayatı ve eser hakkında bilgi için bkz. G. Çantay, "Edirne Semiz Ali Paşa Çarşısı", Erdem V/13, Ankara 1989, s.123; M. T. Gökbilgin, "Ali Paşa, Semiz," İ.A.İ, s.341-342; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı...; Evliya Çelebi; M. Çezzar, a.g.e., İstanbul 1985, s.169 vd.; R. M. Meriç, Mimar Sinan Hayatı, Eserleri, Ankara 1965

620 "Sakfı kârgir binâ ile kemerdir. Bir tarafı sâbıkü'z-zikr Kule kapusunda ve taraf-ı ahârî İğneciler kapusunda müntehl olur ve altı mevzide kapusu vardır". 967/1559-1560 yılında inşa edilmiştir. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.6a; E. Bilar-O. Onur, a.g.e., s.5 vd.

621 15 Şevval 999/7 Temmuz 1591 tarih Sultan Selim Han evkâfınca bezzazların getirildiği ve başka yerlerde mal sattırılmaması için emir verilmesine rağmen vakfa ait bezzazların yerleştirildiği dükkânların büyük olduğunu ve bunları sular aldığını ve malzeme ile ticarların zarar gördükleri bildirilmiştir. Sokaklarda satış yapmağa başlayan bezzazların Ali Paşa çarşısına naklolunduklarını fakat burada çıkan yangınla yeniden vakıf dükkânlarına getirildikleri bildirilmiştir. Bkz. MD Zeyli 5, s.50 h.179

622 "mukataa-i arz külli şehri işrete derâhim biçümlete'l- hudut ve kaffete hukuk semen-i muayyen-i makbuz gadre beş bin dört yüz dirhem" geniş bilgi için bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 5

623 A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.6b

624 25 Recep 999/19 Mayıs 1591 tarihinde Edirne kadısı Mevlânâ Muslihiddin'e yazılan hükümde selden harap olan çarşının esnafın isteği üzerine vakıf zevaidinden tesbit edilen 466.000 akçeye tamir ettirilmesi hakkındadır. Bkz. MD Zeyli 5, s.29 h.120

625 Bu sarraç dükkânı ve cümle aletleri ile beraber ikibin akçeye satılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 46

626 Evâhir-i şehri-i Ramazan 989/23-28 Ekim 1581'de yazılan belgede, "Mahmiye-i Edirne mahallatından Mehmed Ağa mahallesinde bundan akdem fevt olan Mehmed Bey bin Abdullah'ın Ali ve Bayrâm ve Fatma nâm sagirelerine kabbeşer'iden vasi nasp olunan Pervâne bin Abdullah meclis-i şer'i şerifte hâzır olup Mehmet Ağa Çarşısında bir canibi Şeyh Şuca' vakfı ve bir canibi Hasan Paşa vakfı ile iki canibi tarik-i â'm ile mahdud olan çörekçi dükkânının içinde olan yedi tâbbe ve üç tas ve beş tepsi ve iki hamir kebesi..." Tamamı ikibin akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 2

627 TD 1070, s.169-171

Keçeciler Çarşısı; Germe Kapı dışındadır ve Kazgâncılar Çarşısı yanındadır⁶²⁹.

Kazgâncılar Çarşısı; Germe Kapı dışındadır ve Keçeciler Çarşısı yanındadır⁶³⁰.

Attarlar Çarşısı⁶³¹; Uzun Çarşı ile Hisar arasında yeni yapılan Attarlar Çarşısına demir kapı yapılmasına dair emirden böyle bir çarşının varlığı öğrenilebilmektedir⁶³².

Haffaflar Çarşısı⁶³³; Arasta adıyla bilinmektedir. III. Murad tarafından Sultan Selim Han camii yanına yaptırılmıştır⁶³⁴. Ayrıca şer'îye sicillerinde Suk-u Hayyâtin⁶³⁵ ve Sûk-u Sultani⁶³⁶ isimlerine sıkça rastlanmaktadır.

Sokak aralarında hemen her gün kurulan pazarlar da ise umumiyetle yiyecek maddeleri satılırdı⁶³⁷. Edirne'nin kasabalarında pazarın hangi gün kurulduğuna dair bilgi mevcut değildir. Sadece, Üsküdar nahiyesi ahalisinin ve köylülerin kadiya varıp cuma günü hafta pazarı olması yönünde talepleri mevcuttur⁶³⁸. Pazarın cuma günü olmasının istenmesi, cuma namazına denk getirmek için olmalıdır. Edirne Kazası etrafında pazar kurulmaması hem merkezi otorite açısından hem de Edirne halkı açısından önemlidir. Etrafta pazar kurulmadığı takdirde köylüler, üretmiş oldukları ve sipahiye verdikleri malları böylece Edirne'de bulunan pazarlara taşımak zorunda kalacaklardır. Pazar kurulduğu takdirde köylü ürettiği malı, Edirne ve İstanbul gibi merkezlere taşımayacağından, bu şehir merkezlerindeki halk zahire sıkıntısıyla karşılaşacaktır.

Ne tür satışların yapıldığı pazar yerlerinin isimlerinden anlaşılmaktadır.

⁶²⁸ Bevvâb Sinan Mescidine aid iki dükkan vakıf olarak bu çarşıda bulunmaktayken Mustafa Paşa Kervân sarayına satılık ona ilhak edilmiştir. Bkz. TD 1070, s.7 vd.

⁶²⁹ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.6a

⁶³⁰ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.6a

⁶³¹ 3 Rebiyülâhır 1002/27 Aralık 1593 tarihli Edirne kadısı Mevlâna Abdülhalimin niyabet-i kefare ve bab-ı manyas mukataaları mültezimliği hakkında bkz. MAD 7101, Forma: 12

⁶³² 12 Şevval 967/6 Temmuz 1560 MD 4, s.95 h.973

⁶³³ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.6a

⁶³⁴ Çarşının uzunluğu 200 metreden fazladır. Bkz. R. Osman, a.g.e., s.69

⁶³⁵ Satış dolayısıyla ismi geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 19

⁶³⁶ EŞS, Defter, XVI/B, 35

⁶³⁷ R. Lewis, Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Âdetler ve Gelenekler), İstanbul 1973, s.77

⁶³⁸ 20 Cemaziyevvel 998/27 Mart 1590 K.K. 120, s.223

Ağaç Pazarı; Edirne Hisarında Topkapısı önündedir⁶³⁹.

At Pazarı; Rebiyülâhır 979/Ağustos-Eylül 1571 tarihli öldürme hâdisesi dolayısıyla geçmektedir⁶⁴⁰.

Dane Pazarı; Tunca nehri üzerinde, Saraçhane köprüsü yanında bazı değirmen bahçelerden nehre mezbele döküldüğünün tespit edilmesi dolayısıyla, Saraçhane Köprüsü yanında olan Dane pazarından bahsedilmektedir⁶⁴¹.

Bit (Bât) Pazarı; İğneciler Kapusu karşısındadır⁶⁴². Edirne'de bit pazarı kethüdalığı Mehmed bin Baha'nın ölümü üzerine Ömer bin Murad'a verilmiştir⁶⁴³. Kethüdalığı, 28 Rebiyülevvel 991/22 Nisan 1583 tarihine kadar elinde bulunduran Ömer'in yerine aynı tarihte Ali Dede atanmıştır⁶⁴⁴. Fakat, bir müddet sonra aynı görev, Ali Dede'den alınıp, yerine tekrar Ömer atanmıştır⁶⁴⁵. Bit pazarında dellallar, ehl-i hibrenin üretmiş olduğu malları yüksek sesle bağırarak suretiyle teşhir eder ve satarlardı⁶⁴⁶.

b- Kapanlar

Kapanlar, yiyecek ve giyeceklerin toptan satıldığı yerlerdir. Şehir dışından getirilen eşyalar kadı naibinin de gözetiminde satılırdı. Böylece vergi kontrolü yapıldığı gibi halkın ihtiyaç duyduğu malların ihtikarcıların eline düşmesi önlenmiş olurdu⁶⁴⁷. Edirne şehrinde iki adet kapana rastlamaktayız.

⁶³⁹ A. Hibri Efendi, a.g.e, vrk.6a; Bir öldürme olayı dolayısıyla geçmektedir. Bkz. 27 Rebiyülâhır 985/14 Temmuz 1577 tarihli MD 30, s.252 h.591, Şeriye sicillerinde bulunan tereke kayıtlarında Ağaç Pazarı arapça haşabeyn olarak kaydedilmiştir.

⁶⁴⁰ MD 15, s.113 h.978

⁶⁴¹ 19 Şevval 975/18 Nisan 1568 MD 7, 450 h.1298

⁶⁴² A. Hibri Efendi, a.g.e, vrk.6b

⁶⁴³ 28 Cemaziyelevvel 987/23 Temmuz 1579 A.RSK 1462, s.5

⁶⁴⁴ Sabık Edirne kadısı ve şimdiki İstanbul kadısı olanın yazdığı mektup üzerine Bit Pazarı kethüdası olan Ömer'in Müslümanların mallarına zarar verdiğini ve onun yerine kethüdalık yapmağa ehil olan Ali Dede'nin göreve getirilmesi uygun görüldü. Bkz. K.K. 100, s.4; Aynı hususta 17 Rebiyülâhır 991/10 Nisan 1583 tarihinde de nişan-ı hümayun bulunmaktadır. Bkz. K.K. 100, s.378

⁶⁴⁵ 14 Zilkade 991/29 Kasım 1583 tarihli nişanda da, Edirne Kadısı naibi mektup gönderip mahrose-i mezbure de bit pazarı kethüdası olan Hacı Ahmet oğlu Ali şekavedden hali olmayıp sabıkan kethüda olan Murad oğlu darende-i Ömer'e verilmek ricasıyla arz iddügü ecilden bu berat-ı şerife ile virdüm... Bkz. K.K. 100, s.380

⁶⁴⁶ 15 Rebiyülâhır 994/16 Nisan 1586 A.RSK 1466, s.26

⁶⁴⁷ M. Z. Pakalın, a.g.e.II, s.164

Kapan Hali; Edirne kapan hali, İstanbul'da bulunan Bâyezid Han imaretine vakıf olarak yapılmıştır. 28 Recep 973/19 Şubat 1566 tarihinde Kapan halinin tamir edilmesi için 30000 akçe sarf olunmasına karar verilmiştir⁶⁴⁸.

Meyve Kapanı; Selimiye Camii için, III. Murad devrinde inşa edilmiştir⁶⁴⁹. Sultan Selim evkafı için yapılan Meyve kapanın, 986/1578-1579 yılında cami etrafında yapılmasına karar verilmiştir⁶⁵⁰.

c- Hanlar

Hanlar, Türk tarihinde kesintisiz bir sürekliliğe sahip yapılar olarak yer almışlardır. Ortaasya'da Türkler, etrafı surlarla çevrili pazar yerlerine "kervan" veya "karban" sözlerini bozarak "kermen", Anadolu'da da "Kermen-saray" demişlerdir⁶⁵¹. Hanların menşeiini, bu kervansaraylara dayandırmak mümkündür⁶⁵². Hanlar, otel, toptan satış yeri ve depo gibi çeşitli işlerde kullanılırlardı. Büyükleri tuğla veya tahtadan mamul, iki veya üç katlı olup, damları kurşunla kaplı olan hanlarda, büyük tacirler için özel odalar hazırlanırdı. Hanlarda, hayvan yemi için depolar, ahırlar, nalbantlar ve kahvehâneler bulunurdu. Yatak odaları banyo ve tuvaletler genellikle üst katta olurdu. Hanların, tüccarlar tarafından bir fabrika gibi kullanıldıkları da olurdu. Getirilen ham maddeler, bilhassa deri ve gümüş buralarda işlenirdi. Hanların çoğunun sağladığı gelirler, camilerin bakımlarına ayrılırdı⁶⁵³. Türkler, muazzam hanlarını kırk, elli kilometre aralarla yol üzerlerine birer günlük mesafelerle inşa etmişlerdir⁶⁵⁴.

Osmanlı şehri, kendisinin ve çevresinin ihtiyaçlarına cevap veren yoğun bir üretim ve alış-veriş merkezi olduğundan çoğu kez şehrin kapıları çarşılara uzanan

⁶⁴⁸ Edirne kadısına ve İstanbul Bâyezid Han İmaretine evkafı mütevellisine hüküm yazılaki, evkafın Edirne'de bine olunan Kapan halinin kaimakamı mütevellisi Ali ve hancısı Hüseyin gelip dedilerki, hanım 50 zira' duvarı bozulup yenilenmeğe muhtaç olup 30 zira' daha uzatmak lazımdır. Temelden yenilemek için kenarından on zira' beri 5 zira' iki duvarı 10 zira' harap olup binanın taş ve kireç ve horasanî ile temelden tekrar bina olunup yenilenmesi ve odaları ve mahzenlerinin sakıfları açılıp tekrar örtülmek lazım, odaların döşemeleri ve duvarları ve ötündeki bina ile harap olup islah ve tamire muhtaçtır. Gidip göresin eğer böyle ise 30000 akçeye olur dedikleri mezbur yerleri taş ve kireci ile istihkam eylesin sonra defteri imzalayıp gönderesin. Bkz. MAD 2775, s.995-996

⁶⁴⁹ A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.6b

⁶⁵⁰ 15 Cemaziyelâhır 986/19 Ağustos 1578 tarihli MD 35, s.164 h.416

⁶⁵¹ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Ankara 1985, s.307

⁶⁵² Ribat kelimesi de uzun süre kervansaray karşılığı olarak kullanılmıştır. Arapların kervansaray tabirinden anladıkları yapılar ise savunmaya yönelik ticaret yolları üzerindeki askerî yapılar idi. Bkz. M. Cezar, "Türk Tarihinde Kervansaray", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri II, Ankara 1976, s.931

⁶⁵³ R. Lewis, a.g.e., 73 vd.

⁶⁵⁴ R. Lewis, a.g.e., s.157

ana yollar üzerindedir. Çarşılar arasında da hanlar ve bedestenler yer almaktadır. Her esnaf grubu, kendi özel üretim ve satışını yapıyordu. Esnaflar, hemen herşeyde geleneksel üretim mallarına dayalı olarak birbirine yakın alanlarda haffaf, iplikçi, çullah, kürkçü ve kuyumcular yer alırdı⁶⁵⁵. Hanlar, Osmanlı Devleti'nde şehirlerde ticaretin merkezi durumundadırlar. Hanlar, aynı zamanda otel, toptan satış yeri ve depo gibi çeşitli işler için de kullanılmaktaydı. Büyük tâcirlerin uğrak yeri ve kaldıkları bir mekân olan hanlarda, onlar için özel odalar hazırlanırdı⁶⁵⁶.

Hanlar, esnaf çarşıları içinde yer alan, çoğunlukla iki üç katlı, altlarında ve çevrelerinde dükkânlar, avlularında ahırları olan yapılarıdır. Şehirlerde, yolcuların kaldığı hanlarla birlikte kapan hanları da olurdu. Buralarda mallardan hem vergi alınır, hem de bu malların ihtiyaç sahiplerine düzenli dağıtımı sağlanırdı⁶⁵⁷.

I. Süleyman devrinde Edirne'yi gezen Hans Dernschwam, bir handa görmüş olduğu ayakkabıcılar hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir⁶⁵⁸. Evliya Çelebi'de ise, hanların işleyişi şu şekilde anlatılmaktadır; Büyük tüccarlar, bedesten kapısının karşısındaki handa kalırlardı. Edirne'de yetmiş adet bekâr hanı vardı. Ayrıca, kapıcı ve zabıtlar olup, eksariyâ papuccu bekârları ile öteki çarşı garipleri oturup birbirlerine kefil olurlardı. Ammâ, bu bekâr hanında her gece öteki kervansaraylardaki gibi davul çalınmazdı. Zağanos Paşa bekârhânesi, mahkeme ile Eski Medrese arasında olup, içinde bin kadar dikici bekârı otururdu. Daye Kadın bekârhanesinde de pabuccular otururdu⁶⁵⁹.

Edirne'de bulunan Hanlar şunlardır; Alaca Ahur⁶⁶⁰, Alemüddin Hanı⁶⁶¹, Arpa Yazıcı Hanı, Basmacılar Hanı, Beylerbeyi Hanı⁶⁶², Büyük Mehmet Paşa Hanı⁶⁶³, Esir Han⁶⁶⁴, Hacı Alaeddin Hanı, Hacı Mezid Bey Hanı⁶⁶⁵, Halil Paşa Hanı⁶⁶⁶,

⁶⁵⁵ Y. Oğuzoğlu, a.g.m., s.3

⁶⁵⁶ R. Lewis, a.g.e., s.73 vd.

⁶⁵⁷ Y. Oğuzoğlu, a.g.m., s.4

⁶⁵⁸ H. Dernschwam, a.g.e., s.46 vd.

⁶⁵⁹ E. Çelebi, III-IV, s.355

⁶⁶⁰ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.22b

⁶⁶¹ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.22b; Tarakçılar Hanı olarak da anılmaktadır. A. Badî Efendi, II, s.114

⁶⁶² A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.22b; 18 Rebiyülevvel 999/15 Ocak 1591 Beylerbeyi evkafı mütevellisi Mustafa Mektup gönderip beylerbeyi hanında menzil yolu üzerinde olup ulaklar konduğunu ve beygirlerinden ücret alınmaması istenmektedir. Bkz. K.K. 122, vrk.17b

⁶⁶³ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.22b

⁶⁶⁴ Yıldırım Bâyezid vakıfları arasındadır. TD 498, s.69; TK KKA, TD 563, vrk.23b

⁶⁶⁵ A. Hibrî Efendi, a.g.e., vrk.22b

Kapan-ı Meyva Hanı⁶⁶⁷, Katır Hanı⁶⁶⁸, Kırcı Han, Koyun Musa Hanı⁶⁶⁹, Kurşunlu Han⁶⁷⁰, Manyas Hanı, Mismariye Hanı, Mustafa Paşa Hanı⁶⁷¹, Nakîp Hanı, Nasuh Bey Hanı, Pîri Paşâ Hanı, Rüstem Paşa Hanı⁶⁷².

ç- Bedestenler

Osmanlı Devleti'nde alış veriş yerleri, bedesten, çarşı ve pazar olmak üzere üçe ayrılırdı. Bedesten ve çarşılar, sütunlara dayanan küçük kubbeli tek katlı binalardı. Bedestenler, ipek ve diğer kıymetli kumaşların depo edilip satılması için yapılmalarının yanında, altın ve mücevher gibi kıymetli madenlerin de satışlarının yapıldığı yerlerdir. Bedestenler, şehirdeki canlı bir ticaretin delili durumundadırlar⁶⁷³.

Bedesten, bez satılmak için yapılmış sonraları kıymetli mallar ile antika eşyanın alım satımına tahsis edilmiş olan kapalı çarşılar verilen isimdir. Bedestenler taş yapılı, üzerleri kalın kubbelere örtülü ve dört tarafı demir kapılı olup geceleri bekçiler tarafından korunduğu için emin yerlerdir. Bu yüzden gerek çarşı esnafı

⁶⁶⁶ TD 370, s.7; A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.22b; Çandarlı Halil Paşa'nın yaptırdığı handır. Yapılmasından sonra mukataa usulüne göre kiraya verilmiş, fakat daha sonra Halil Paşa evkafına aktarılmıştır. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa livâsı..., s.117

⁶⁶⁷ Buranın III. Murat tarafından Selimiye evkafı için yaptırılmıştır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.22b; 28 Recep 973/19 Şubat 1566 İstanbul'da Bâyezid Han imareti evkafı için Edirne'de yapılan Kapan hanı hakkında 973 yılında tamiratı dolayısıyla bilgi sahibi olmaktayız. Kapanın kaimakamı Ali, hancısı ise Hüseyin'dir. Hanın 50 zira' olan duvarı bozulduğundan yenilenmiş ve 30 zira' daha uzatılması istenmektedir. Taş-ı kireç ve Horasaniden yapılması istenen bina yenilenmek sakıfları açılmak, oda döşemeleri, duvarları, pencereleri ve bina harap olup islah edilmesi için 30000 akçe yeterli deniyorsa yapılmasına izin verilmesi uygun görülmüştür. Bkz. MAD 2775, s.995-996

⁶⁶⁸ Ahur olarak geçmektedir. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.22b; Yapanının müteferrikadan Ferruh olduğu ve camiine vakıf olarak inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. 3 Safer 982/25 Mayıs 1574 tarihli Edirne Kadısına yazılan hükümde Katır Hanına gelen beygirleri asesler hergün ulak için aldıklarından hana müşteri gelmediğinden şehirde menzil ihdas edildiğinden ulak için kimseden beygir alınmaması hakkında bkz. MD 24, s.321 h.874

⁶⁶⁹ A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.22b

⁶⁷⁰ II. Murad tarafından, Ergene'de inşa ettirdiği imaretine vakfedilmiştir. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.22a; kış-ı Han-ı Kurşunlu fi sene 13.500 Bkz. TD 498, s.122; TK KKA, TD 563, vrk.49a; Tahıl hanı da bu neviden yapılmış eserdir. Fakat, Tahıl hanının adı tapu tahrir defterinde geçmemektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.124

⁶⁷¹ A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.22b; R. Osman, a.g.e., s.68; 14 Rebiyülâhur 981/13 Ağustos 1573 Gebze'de Mustafa Paşâ İmareti mütevellisi gelip imaretin evkafından Edirne'de bulunan kervansarayda 7 dükkanın mütevellinin haberi olmadan satıldığı ellerindeki fetvalar mucebince tetkik edilmesi istenmektedir. Bkz. MD 22, s.262; Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri olan Mustafa Paşa tarafından 931/1524 tarihinde yaptırılmıştır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.219

⁶⁷² A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.22a; R. Osman, a.g.e., s.68; BU han hakkında geniş bilgi için bkz. G. Gürşesver (Çantay), Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansaraylarının Gelişmesi, İstanbul 1974, s.91 vd. (İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü basılmamış Doktora Tezi)

⁶⁷³ R. Lewis, a.g.e., s.74

gerekse şehirlerdeki zengin halk, para, mücevherat altın ve gümüş eşya gibi her türlü kıymetli mallarını bedestende saklardı⁶⁷⁴.

Edirne şehri, başkent olma özelliğiyle, ticarî ve iktisadî bir merkez halinde inkişaf ederken, aynı zamanda cami ve imaretlere gelir temin etmek maksadıyla, iki bedesten ve pekçok hanın inşa edildiği merkez olmuştur⁶⁷⁵. Edirne'de bulunan iki bedestenden biri 14 kubbeli, 64 hücreli, üst pencere kemerleri "Rumî" ve "Hendesî" kabartmalarla süslü olan Çelebi Sultan Bedesteni⁶⁷⁶, diğeri ise Sultan II. Murad'ın vakıf amacıyla Bit pazarında yaptırmış olduğu Eski Bedesten adıyla anılan II. Murad Bedesteni'dir⁶⁷⁷. Bedestenler kethüdalar vasıtasıyla yönetilmektedir⁶⁷⁸.

E- KÖPRÜLER VE SU YOLLARI

Köprüler, nehirleri üzerine inşa edilmek suretiyle su üzerinden geçişi sağlayan eserlerdir. Edirne'de de Meriç ve Tunca nehirleri üzerine kurulan köprülerden şehrin batı bölümüyle bağlantı sağlanmaktadır.

a- Köprüler

Edirne'de, Tunca nehri üzerinde bulunan köprülerin dışında, XVII. yüzyılda 8 yerde geçişi sağlamak amacıyla tahta köprüler bulunmaktadır⁶⁷⁹. Avrupalı seyyahların eserlerinde de, Edirne'de bulunan köprülerin isimleri kaydedilmiştir⁶⁸⁰.

⁶⁷⁴ Rebiyülâhır 993/8 Nisan 1585 tarihinde Edirne'de bir tatarın satarken yakalandığı mücevher kılıcın hazinesi hımayundan çıktığı anlaşıldığından kılıcı bezzazistana emanete koyulup daha sonra asiteneye gönderilmesi hakkında bkz. MD 55, s.197 h.357; Bedesten bez satılmak için yapılmış sonraları kıymetli mallar ile antika eşyanın alım satımına tahsis edilmiş olan kapalı çarşılar verilen addır. Bedestenler taş yapıtı, üzerleri kalın kubbelere örtülü ve dört tarafı demir kapılı olup geceleri bekçiler tarafından korunduğu için emin yerlerdir. Bu yüzden gerek çarşı esnafı gerekse şehirlerdeki zengin halk, para, mücevherat altın ve gümüş eşya gibi her türlü kıymetli mallarını bedestende saklardı. Bkz. O. Ergin, "Bedesten", İ.A.II, s.440vd.

⁶⁷⁵ M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.124

⁶⁷⁶ Bu eski camii vakıftır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.6b; E. H. Ayverdi, a.g.e.II, s.162; Bu bedestenin kitabesinden yapım tarihinin 819/1416 olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.217

⁶⁷⁷ II. Sultan Murat Han tarafından Darü'l-hadis camii için yaptırılmıştır. Eski Bezazan denilmesi binasından değil içinde satılan eski eşyadan dolayıdır. Bkz. A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.6b; M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.124; Eski Bedesten hakkında mimarî bilgiye sahip değiliz. 1752 yılındaki depremde harap olmuş ve XIX. yüzyıl başlarında yıkılmıştır. Bedestenler ve mimarî özellikleri hakkında bkz. M. Cezar, a.g.e., s.233vd.; E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.7 vd.

⁶⁷⁸ 9 Safer 964/12 Aralık 1556 tarihli belge ile Edirne kadısı mektup gönderip mahmiye-i mezburda Bezazan kethüdası olan olan Mürüvvet bin Mustafa'nın kethüdalık hizmetinden bimahir olmanın ihtiyarlığı ile feragat idüp yerine Mehmed bin Abid'e buyurulduğu bildirilmiştir. Bkz. MD 2, s.193 h.1763; 6 Şaban 974/16 Şubat 1567 tarihinde Mehmed bin Abid ölünce bezzazistan kethüdalığı Behram bin Abdulhay'a verilmiştir. Bkz. K.K. 220, s.252

⁶⁷⁹ A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.25b; R. Osman'a göre dokuz köprü bulunmaktadır. Bunlar; Bâyezid köprüsü, Yalnız Göz Köprüsü, Sultan Süleyman Köprüsü, Fatih Köprüsü, Topçu Köprüsü, Mihal Köprüsü, Yıldırım Köprüsü, Eski Köprü, Saraçhane Köprüsü ve Yeni Köprü'dür. Bkz. R. Osman, a.g.e., s.66

EDİRNE İLİ MÜHÜRÜ
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
MÜHÜRÜ

Edirne'nin Rumeli ile olan bağlantısı, Arda ve Meriç nehirleri üzerine yapılan köprüler ile sağlanmaktadır. Devlet bu köprülerin onarım ve bakımına büyük önem vermektedir. 975/1567-1568 yılında Arda ve Meriç nehirleri üzerinde yaptırılan ve ismi belirtilmeyen köprünün kontrolü için Edirne Kadısına hüküm göndermiştir⁶⁸¹. Edirne merkezinden geçen Tunca nehri üzerindeki köprüler, zaman zaman nehre atılan mezbeleler ve yanlış söğüt dikimlerinden doğan taşkınlardan dolayı, kullanım dışı kalmıştır⁶⁸². Edirne'de özellikle Tunca nehri üzerinde bulunan büyük köprülerin yanında isimleri pek geçmeyen debbağlar köprüsü gibi küçük köprüler de mevcuttur⁶⁸³.

Gazi Mihal Köprüsü; Tunca nehri üzerinde, Gazi Mihal adına kayıtlı üç köprü vardır. Birincisi ile üçüncüsü Mihail Paleolog devrinden kalmıştır. İkinci köprü, Edirne'nin fethinden sonra, 823/1420 yılında Gazi Mihal tarafından tamir ettirilmiştir⁶⁸⁴. Mihal Köprüsü'nün, 20 Safer 981/21 Nisan 1573 tarihinde tamire muhtaç bir durumda olduğu görülmektedir⁶⁸⁵.

Bâyezid Köprüsü; Bu köprü, II. Bâyezid külliyesinin Edirne şehri ile olan bağlantısını sağlamak üzere, mimar Hayreddin'e Tunca nehri üzerinde inşa ettirilmiştir⁶⁸⁶.

Saraçhâne Köprüsü; II. Murad devrinde, Hâdım Şahabeddin Paşa tarafından 10 kemer üzerine, 855/1455 yılında yaptırılmıştır⁶⁸⁷.

⁶⁸⁰ S. Yerasimos'un eserinden faydalanmak suretiyle Avrupalı seyyahların Edirne'de bulunan köprüler hakkında bilgi verdikleri görülmektedir. Bu köprüler şunlardır. II. Bâyezid Köprüsü, Gazi Mihal Köprüsü, Saraçhane Köprüsü ve Şihabüddin Paşa Köprüsü'dür. Bu konuda bkz. S. Yerasimos, a.g.e., s.465

⁶⁸¹ 9 Ramazan 975/6 Ramazan 1568 Bkz. MD 7, s.355 h.1030

⁶⁸² 9 Ramazan 975/6 Mart 1568 tarihli Edirne kadısına ve Edirne bostancıbaşısına yazılan hükümde Edirne'de Arda ve Meriç nehirleri üzerine yapılan köprülerin kuzeyinde bazı bağçe sahiplerinin nehre mezbele dökükleri ve söğüt budakları dikimleri sonucunda nehrin yatağından taşması sonucu Kara Ağaç nam karyeye doğru giden toprak yola akmağa başlamıştır. Buna sebep olan mezbelelerin dökülmesinin yasaklanması ve söğütlerin sökülmesi istenmektedir. Edirne kadısına bu durum bildirildiğinde bu konunun daha önce babam sultan süleyman zamanında ele alınmış ve bunun önlenmesi istenmiştir. Buna uymayanların isimlerinin yazılması ve gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD 7, s.355 h.1030; Edirne kadısına yazılan 19 Şevval 975/18 Nisan 1568 tarihli hükümde Sultan Bayezid Han imareti karşısında Saraçhane Köprüsü yanında dane pazarında bazı bahçe ve değirmenler yapıp buralardan Tunca Nehrine mezbele döküldüğü ve Tunca nehrine fazla su geldiğinde yatağına sığmayarak halka zarar ettiği bildirilmekle bu konuda araştırma yapıp dergah-ı muallam çavuşlarından Hasan çavuş görevlendirip değirmen ve bahçelerin meşru olup olmadığının kontrol edilip yazılıp bildirilmesi hakkında bkz. MD 7, s.450 h.1298

⁶⁸³ TD 1070, s.431

⁶⁸⁴ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.25b; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.124; 823/1420 yılında yaptırıldığı yazılmaktadır. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.82

⁶⁸⁵ Edirne kadısına yazılan hükümde köprünün tamirinin yapılması istenmektedir. Bkz. MD 22, s.88 h.183

⁶⁸⁶ Altı kemerlidir. Bkz. A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.25b; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.125; O. N. Peremeci, a.g.e., s.84

⁶⁸⁷ A. Hibri Efendi, a.g.e., vrk.25b; O. Onur, a.g.e., s.156vd.

Bönce Köprü; Yeni Saray inşa edilirken Tunca nehri üzerine, II. Mehmed tarafından yaptırılmıştır⁶⁸⁸.

Yıldırım Bâyezid Han Köprüsü; Bizans devrinden kalma olup, Yıldırım Bâyezid İmaretinin karşısında ve Mihâl Köprüsü yanında sekiz kemerli bir köprüdür. I. Süleyman devrinde, 951/1544-1545 yılında tamir edilmiştir. Köprüünün yanında Sefer Şah türbesi bulunmaktadır. Ayrıca, köprüye paralel olarak bir ve iki kemerli üç köprü daha bulunmaktadır⁶⁸⁹.

b- Su Yolları

Çanlıların temel ihtiyaçlarından biri olan su, Edirne şehrine kemerlerle getirilmektedir. 936/1530 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında Mimar Sinan tarafından kırk kilometre mesafeden Edirne'ye 120 lüle (1 lüle dakikada 36 litre) su getirilmiştir. Mimar Sinan 40 kilometre mesafede bulunan Pravadi (Sinan Köy) ve Taşlı Müsellem mevkiinde bulunan pınarlardaki suyun yeterli olduğuna kanaat getirerek, dehlizler, havuzlar ve kemerlerle suyu Edirne'ye getirmiştir. Suyun şehir içindeki dağılımını ise maksemeler ve su terazileriyle yapmıştır⁶⁹⁰. Sinan 40 kilometrelik mesafeden getirdiği suya gerekli eğimi sağlamak için elli kilometre dolaştırmıştır. Şehir içinde suyun düzenli dağılmasını sağlamak ve basınç ile boruların patlamasını önlemek için altı adet su terazisi yapılmıştır. Bunlar; Tophane, Zehrimar⁶⁹¹, Atik Ali, Kavakaltı, Kurşunlu Fırın, Üç Şerefeli ve Eski Cami su terazileridir⁶⁹². Edirne Sarayına şehir şebekesinden su verilmektedir. Ayrıca saraya şehrin dışında Saray Akpınar köyü etrafında olan menbaalardan da su verilmektedir⁶⁹³.

Şer'îye sicillerinde ki ev satışlarında görülen kuyuların, insanların ve hayvanların su ihtiyacına cevap vermek amacıyla açılmış olması muhtemeldir. Kıyık

⁶⁸⁸ O. N. Peremeci, a.g.e., s.84

⁶⁸⁹ A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.25b

⁶⁹⁰ Mimar Sinan'ın suyu Edirne'ye kadar getirince takip ettiği yol ve hangi menbaalardan aldığına dair geniş bilgi için bkz. R. Osman, a.g.e., s.71; Ayrıca bkz. Ü. Öziş-Y. Arısoy, "Büyük Mimar Sinan Tarafından İnşa Edilen Edirne Su Yolları", II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan-2 Mayıs 1986) Mimar Sinan II, İstanbul 1986, s.135-144

⁶⁹¹ Mimar Sinan Döneminde Edirne'ye getirilen su Taşlık su maksiminden sonra Edirne saraylarına doğru akıtılan su ilk önce Tophane Bayırı su terazisine geliyor ve buradan Zehrimar Su terazisine gönderilerek Edirne Saray ve Selimiye Camiine doğru akıtılıyordu. Bkz. E. Bilal-O. Onur, a.g.e., s.39

⁶⁹² Edirne Haseki su yolu hakkında geniş bilgi için bkz. O. Onur, Edirne Su Kültürü "Kadim Su" Mimar Sinan'ın Su Yolları Kemerleri, Teraziler, Maksim Yerleri, çeşme ve Sebiller, İstanbul 1978

⁶⁹³ R. Osman, a.g.e., s.76

Semtime getirilen su, Sarıca Paşa mahallesinden camilere, hanlara, hamamlara, mahallelere ve mahallelerde bulunan yüzaltmıştan fazla çeşme ile onyediyebile dağıtılmaktadır⁶⁹⁴. Suyun şehirde nasıl bir şebeke ile dağıtıldığına dair plan ve proje yoktur. Bilinen, Edirne su yollarına bir nazır vasıtasıyla idare edildiğidir⁶⁹⁵.

Şehirde yapılan sosyal tesislerin su ihtiyacının karşılanması için bu eserleri yaptıranların buldukları sular şehir şebekesine aktarılmakta ve bu tesislere şahısların buldukları kadar suyun verildiği anlaşılmaktadır⁶⁹⁶. Selimiye Camiinin suyu da şehir dışından getirilmiştir. 979/1572 yılında, cami için gerekli olan su, Kayı Köyünden getirilmiştir⁶⁹⁷. Getirilen bu suyun yeterli olmaması üzerine 982/1574 yılında camiye su getirilmesi için istenen 60000 akçenin 40000 akçesi harcanıp, bir lüle, bir masura su getirilmiştir⁶⁹⁸.

Edirne'de bulunan mahalle çeşmelerinden tespit edilebilenler şunlardır. Abdurrahman Çelebi Kazasker Çeşmesi⁶⁹⁹, Ebe Çeşmesi⁷⁰⁰, Köseç Balaban Çeşmesi⁷⁰¹, Yahya Bey Çeşmesi⁷⁰², Hasan Çelebi Sebili⁷⁰³, Muhammed ibn-i Ahmed Çeşmesi⁷⁰⁴, Karaca Hacı Halil Çeşmesi⁷⁰⁵, Eskici hamza Çeşmesi⁷⁰⁶,

⁶⁹⁴ A. Hıbrî Efendi, a.g.e., vrk.26a

⁶⁹⁵ 21 Zilhicce 1003/27 Ağustos 1595 tarihli Edirne'nin miri su yolunun bakım ve tamir işlerine İstanbul'un su yolu nazırı bakmaktadır. Bkz. MD 73, s.12 h.81

⁶⁹⁶ 29 Recep 975/29 Ocak 1568 tarihli belgede Edirne Kadısına ve Bostancıbaşısına gönderilen hükümde Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı hamam için karayokuş isimli mahalde bulunan suyun şehir suyuna dahil edilmesi ve hamamın yapımının bitmesinden sonra daha önce bulduğu yarım lüle suyla beraber hamam suyuna dahil edilmesi hakkında hüküm görülmektedir. Bkz. MD 7, s.275 h.779

⁶⁹⁷ 24 Ramazan 979/10 Şubat 1572 MD 10, s.161 h.246

⁶⁹⁸ 7 Recep 982/23 Kasım 1574 tarihli Edirne'de bostancıbaşıya yazılan hüküm. Bkz. MD 26, s.277 h.795

⁶⁹⁹ Edirne Şehrinin kurucuları arasında olan ve Kirişhanede adına mahallesi olan Abdurrahman Çelebinin çeşmesi 900/1494 tarihlidir. Bkz. O. Onur, Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler -Tamamı-, İstanbul 1972, s.12

⁷⁰⁰ 936/1529-1530 tarihli çeşme Kirişhane semtinde bulunmaktadır. Yaptıranı Emine Hatun isminde bir hayır sahibidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.13

⁷⁰¹ 951/1544 tarihlidir. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.11

⁷⁰² Kıyık'ta Tophanededir. Kitabesinden 989/1580 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.18

⁷⁰³ Yıldırım Han Camii karşısındadır. 996/1587 tarihli kitabesi bulunmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.19

⁷⁰⁴ Beylerbeyi hamamı karşısındadır. 1000/1591 tarihli kitabesi bulunmaktadır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.20

⁷⁰⁵ Çeşmenin kitabesine göre yapım tarihi 984/1576 dır. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.237

⁷⁰⁶ Çeşmenin yapım tarihi 991/1583'tür. Bkz. O. Onur, a.g.e., s.238

II. BÖLÜM (EDİRNE KAZASINDA İSKAN ve YÖNETİM)

A-RUMELİ EYÂLETİ ve EDİRNE KAZASI

Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilatı, merkez ve taşra olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir. Taşra teşkilatı, aşağıdan yukarıya doğru köy, nahiye, kaza, sancak, eyalet şeklinde bir taksimata dayanırdı¹. Bu teşkilatlanmanın en küçük birimi olan ve değişik sayıda köyün bağlandığı idari birime nahiye denilir². Birkaç nahiye kazayı, kazalar sancakları ve sancaklar da eyaletleri meydana getirirdi³. Osmanlı Devleti'nde eyaletlerin başında paşa⁴ ünvanına da sahip olan beylerbeyleri bulunmaktadır. Klâsik Osmanlı idare düzeninde asıl yönetim birimi kabul edilen sancakların⁵ başında da sancak beyleri bulunmaktadır. Bu yöneticiler Osmanlı Devleti hakim olduğu geniş coğrafyada kurmuş olduğu eyalet ve sancakları, farklı etnik unsurları ve iktisadi hayatı göz önünde bulundurarak özel kanunnameler ile yönetmiştir⁶.

Osmanlı Devleti'nde, 1351 yılında Rumeli'ye geçip burada fetihler hız kazanıncaya kadar beylerbeylik tabiri geçmemektedir. Rumeli'de fetihlerin genişlemeye başlaması ile birlikte ortaya çıkan beylerbeyi, bir bölge idarecisi olarak

1. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1983, s.503

²Nahiye: Yöre, memleket, çevre manasına gelen bu kelimenin beylerbeylik ve sancak gibi manaları da vardır. "Vilayet" kelimesiyle manada daha ziyade coğrafi bir birliği ifade etmektedir. Bkz. T. Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988; Nahiye'nin diğer manası için bkz. M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.35vd

³Y. Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, s.83

⁴Paşa: Sivillerin ve askerlerin ileri gelenlerinin bir kısmına verilen resmî unvandır. Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde bu unvan hanedan mensupları ile yalnız bir kısım idarî görevlilere verilirken sonradan askerîden "mir-i livâ" ve ondan yukarı rütbede olanlarla mülkiyeden "vezir", "Beylerbeyi", "mir-i mirân" ve "mirü'l-ümera" rütbelilerinin kullandıkları bir unvan olmuştur. Bkz. M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1983, s.755; Kendilerine verilen hasların miktarı 600.000 ilâ 1.000.000 akçe arasında değişmektedir. Bkz. R. Mantrant, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, *Osmanlı İmparatorluğunun doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, (Nşr. S. Tanilli), İstanbul 1992, s.252; XIV. Yüzyıl boyunca Beylerbeyi, Osmanlı Devleti'nde taşra kuvvetlerinin kumandanı ve çeşitli sancaklara dağılmış beylerin topluca âmiri durumundaydı. Bkz. M. Kunt, a.g.e., s.26 vd.; Paşa ünvanı ve tarihi geçmişi ile kullanılması hakkında bkz. J. Deny, "Paşa" İ.A.IX, s.526-529

⁵M. Kunt, *Sancaktan Eyaletle 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s.26

⁶C. Üçok-A. Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1982, s.268

görülür⁷. Onun için I. Murad'ın oğlu Süleyman Paşa, Gelibolu'da devletin esas kuvvetlerinin başında bulunması sebebiyle Rumeli Beylerbeyi durumundaydı⁸. I. Murad'ın Edirne'yi fethetmesinden sonra Anadolu'da bulunduğu dönemde, Lala Şahin Paşa'yı başkumandan yani beylerbeyi olarak görevlendirmesi ile Edirne beylerbeylik merkezi olmuştur⁹. Böylece Osmanlı Devleti'nin ilk eyaletinin teşekkül etmesiyle¹⁰ Lala Şahin Paşa padişahın Anadolu'da bulunduğu zamanlarda Rumeli'deki beylerin amiri durumuna yükselmişti¹¹.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Rumelideki fetih hareketlerinin üç merkezi, Vize, Kırk-kilise ve Çirmen'dir. Bu üç şehir, Edirne merkez olmak üzere Rumeli'de tesis edilen Rumeli Beylerbeyliği'nin ilk livâlarını oluşturmuştur. Başlangıçta Rumeli Beylerbeyleri, vezirler gibi paşa ünvanına sahip olup, merkezde bulunarak divânın asıl üyelerinden sayılmışlar ve toplantılara katılmışlardır¹².

Osmanlı Devleti'nde her eyaletin yönetim merkezi olan bir paşa sancağı (livası) bulunmaktaydı¹³. Rumeli Eyaletinin Paşa Livâsı, yani bu eyalet beylerbeyinin makarnı doğrudan doğruya idaresi ve kumandası altında bulunan yerler, başta Edirne olmak üzere çevresindeki şehir ve kasabalardır. Edirne'nin

⁷Gökbilgin, başlangıçta Rumeli için "eyâlet" denilmediğini ve küçük kaleler içinde livâ ve sancak tabirlerinin kullanılmadığını belirtmektedir. Bkz. T. Gökbilgin, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları," *Bulleten XX/78*, (Nisan 1956), s.247; XIV. yüzyıl sonlarında beylerbeyi sultanın Anadolu'da kaldığı zamanlarda özellikle Rumeli beylerinin amiri durumuna geçip Rumeli Beylerbeyi haline döndüğünü kaydetmektedir. Bkz. M. Kunt, a.g.e., s.27

⁸Hoca Sadettin Efendi, *Tacî't-tevârih I*, (nşr. İsmet Miroğlu), Ankara 1979, s.85 vd.; "Bundan başka, merhum babaları zamanında Gâzi Süleyman Paşa, askere serdâr ve beylerbeylik mesnedinde karar kılmış idi. Lâkin Hüdavendigâr hazretlerinin henüz büyümüş ve yetişmiş olgun çocukları olmadığından dolayı, kendilerinin şehzâdelikleri sırasında hizmetleri bulunan Lala Şahin Bey'i, beylerbeyilik mansıbı ile şereflendirdiler", *Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Solak-zâde Tarihi I*, (nşr. Vahit Çabuk), Ankara 1989, s.40

⁹Murad Hüdavendigâr'ın Edirne'nin fethinden sonra Rumeli Eyalet teşkilatını kurduğu ve bu teşkilatın başına Edirne muhafızlığı da, uhdesinde olmak üzere Lala Şahin Paşa ve daha sonra da Timurtaş Paşayı beylerbeyi olarak görevlendirdiği görülmektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.6; H. İnalçık, "Rumeli", İ.A., IX, s.771; C. Orhonlu, *Osmanlı Mülteseseleri ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul 1977, s.23; F. Taeschner, "Lala Şahin'in Rumeli Beylerbeyi olarak oturduğu Filibe (Philippopolis) şehrinin 1363-64 senelerine kadar geriye giden tarihlerde zaptettiği iddia edilmektedir." Demek suretiyle, Edirne'nin beylerbeylik merkezi olduğunu kabul etmezken, Filibe'yi Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi kabul etmektedir. Bkz. F. Taeschner, "1453 Yılına Kadar Osmanlı Türkleri", (nşr. N. Ülker), *Tarih İncelemeleri Dergisi V*, İzmir 1990, s.293

¹⁰M. İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (nşr. E. İhsanoğlu), İstanbul 1994, s.225

¹¹Bu konuda bkz. Y. Halaçoğlu, a.g.e., s.83; Rumeli Beylerbeyliğinin kuruluşu ve diğer beylerbeyliklerin kuruluşuyla ilgili tafsilat için bkz. T. Baykara, a.g.e., s.87; Ayrıca bkz. C. Orhonlu, "XV ve XVI Asırlarda Eyaleti Rum", *VD II*, Ankara 1942, s.51; Bkz. A. Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği", *Türkdük Araştırmaları*, İstanbul 1992, s.290; Bkz. M. Kunt, a.g.e., s.27

¹²Rumeli Beylerbeyleri, devletin en mühim ordusu olan tımarlı sipahilere kumanda ettiklerinden Fatih'in vezir-i azamı Mahmud Paşa ve I. Süleyman'ın vezir-i azamı İbrahim Paşa Rumeli Beylerbeyliğini de üstlenmişlerdir. Bkz., H. İnalçık, a.g.m., s.771; II. Murad zamanında vezir-i âzam Bayezid Paşa ile bu durumun başladığını ve daha sonraki dönemlerde de devam ettiğini yazmaktadır. Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.248; Osmanlı Devleti'nde merkez tarafından, eyâletlerde uzun süre kalıp güçleneceklerinden çekilen beylerbeyleri bu görevlere başlangıçta üç yıllığına daha sonraları iki ve bir yıllığına getirilmişlerdir. Bkz. C. Üçok-A. Mumcu, a.g.e., s.265

¹³Rumeli Eyaletinin başlangıçta merkezi Edirne iken Anadolu Eyaletinininki de Kütahya idi. Bkz. M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.17

fethedilmesinden sonra sırasıyla Lala Şahin, Timurtaş ve Saruca Paşalar¹⁴, Edirne muhafazası için görevlendirilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde beylerbeyleri bizzat kendileri eyalet merkezlerini yönetmekle yükümlüydüler. Böylece Edirne, Rumeli Eyaleti'nin Paşa Sancağı olmuştur¹⁵. Osmanlı Devleti'nin Rumeli bölümünde fetihlerin yönettiği paşa sancağı merkezinin sınırlardan uzak kalması, paşa sancağı merkezinin Edirne'den sınırlara yakın şehirlere taşınmasına sebep olacaktır. Zira, XVI. yüzyıldan itibaren Edirne'nin beylerbeyi hassı, yani paşa livâsı olduğuna dair yeterli bilgi mevcut değildir¹⁶. Rumeli Eyalatinin Paşa Sancaklığı vasfı önce Manastıra, daha sonra da Sofya'ya verilmiştir¹⁷.

Osmanlı Devleti'nde vilâyet terimi, bazen çok geniş bir anlam ifade ederken bazen de yirmi otuz köyü kapsamaktadır. Sancak tabiri ise, kesin sınırlarla bellidir. Kaza ve nahiye gibi alt düzeydeki birimleri tanımlamak oldukça zordur¹⁸. Bu belirsizlik bir kısım araştırmacılar Edirneyi bazen Paşa Sancağına, bazen de Çirmen Sancağına bağlı bir kaza, yer yer de müstakil bir sancak olarak Osmanlı idarî taksimatı içinde göstermektedir¹⁹.

Edirne, Çirmen Sancağına bağlı bir kaza gibi gösterilmesine rağmen, bu sancağa ait kanunnamelerde sıralanan kazalar arasında adı geçmemektedir²⁰. Ayrıca,

¹⁴Rumeli Beylerbeyi olarak görev yapan paşalar, ilk fethedilen yerleri "Paşa sancağı" halinde bizzat idare etmişlerdir. Bununla beraber stratejik ehemmiyeti bakımından ön plânda gelen veya idarî bir merkez olmaya elverişli bulunan kale ve şehirleri de, bir livâ olarak en çok yararlılığı görülen ve kabiliyetine güvenilen ümerâ ve kumandanları vasıtası ile yönetmişlerdir. Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.247

¹⁵Beylerbeyleri Eyaletin merkezi olan livâyı kendi yönetirdi. Buna paşalık denilirdi. Eğer beylerbeyi eyaletine gitmemişse veya seferde ise mütesellim denilen memur onun adına eyaleti yönetirdi. Bkz. C. Üçok-A. Mumcu, a.g.e., s.265

¹⁶Edirne'de bulunan mukataalar padişah tasarrufunda idi. Beylerbeylerine ait olmak üzere bir has mevcut değildir. Bkz. TD 370, TD 494, s.99 vd. TK KKA, TD 54, vrk.41a vd.; M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.6

¹⁷XVI. yüzyılın başlarında I. Süleyman devrinde de Sofya, Rumeli Beylerbeyliğinin merkezi olmuştur. Bkz. N. Genç, XVI. Yüzyıl Sofya Mufassal Tahrir Defteri'nde Sofya Kazası, Eskişehir 1988, s.15

¹⁸S. Faroqhi, "16. yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Mentеше)", (nşr. M. Eğilmez), Gelişme Dergisi I, Ankara 1978, s.42

¹⁹Bkz. A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyâlet Kanunnameleri II, İstanbul 1993, s.534; "Edirne'nin fethiyle beraber devlet merkezi olması dolayısıyla, Rumeli Eyâleti teşekkül ederken bu muntakanın sancak merkezi Çirmen olmuştur. Bütün XVI. yüzyıl boyunca bu vaziyet böyle devam etmiş, Çirmen Sancağı'nın mevcudiyetine rağmen, Edirne Paşa Livâsına tâbi bir nahiye telâkki olunmuştur. Bu durum Edirne idaresinin Çirmen Sancakbeyi'nden ziyade, umumiyetle, beylerbeyi ile alakası olduğunu gösterir." şeklinde izah edilmektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.17; "Çirmen, İstanbul'un fethiyle Edirne'nin devlet merkezi olmaktan çıkmasından sonra ve yakınındaki Cisri Mustafa Paşa nahiyesinin gelişmesine rağmen olarak livâ merkezi kalmıştır." Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.125

²⁰A. Akgündüz, bu konuda bir ikileme düşmektedir. Çirmen Sancağı kanunnameleri sayılırken 928/1520 tarihli TSMA, Dosya.9772, vrk.119a-112b kanunnamedeki kaza listesi şu şekildedir; "Çirmen Kazası, Hasköy Kazası, Akçakızanlık Kazası ve Zağra-i Yenice Kazası". Bkz. A. Akgündüz, Osmanlı Kaunnameleri ve Hukukî Tahlilleri 3. Kitap Yavuz Sultan Selim Kanunnameleri, İstanbul 1991, s.475; Yavuz Sultan Selim ve I. Süleyman devri kanunnamelerinde Çirmen Livâsına bağlı nahiyelerin listesi TD 370, s.319-320'de şu şekilde sıralanmıştır. "Çirmen Nahiyesi, Yenice-i Zağra Nahiyesi, Akçekızanlık Nahiyesi, Tekfur Dağı Nahiyesi, Hasköy Nahiyesi ve Ergene Nahiyesi," şeklinde sıralanmaktadır. Bkz. A. Akgündüz, Osmanlı Kaunnameleri ve Hukukî

Rumeli Beylerbeyi diğer livâlardan bazı şehirlerin gelirlerini tasarruf etmekte iken Edirne bu beylerbeyinin tasarrufu içinde de yer almıyordu²¹. Ayrıca XVI. Yüzyılda Edirne'nin gelirleri padişah tarafından tasarruf edilmekteydi²². 1526-1528 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen ve Osmanlı Devleti'nin Rumeli Beylerbeyliğine bağlı livâları gösteren belgede livâ sayısı, otuz olarak gösterilmektedir²³. Yine aynı belgeye göre Edirne Paşa Livâsına bağlı bulunan şehir ve kasabalar arasında birinci sırada yer almaktadır²⁴. Bu da Edirne'nin, Rumeli Beylerbeyliğinin merkezi olma özelliğini yitirdiğini göstermektedir. Edirne, bir sancak merkezi değildir. Edirne, Çirmen Sancağına bağlı bir kaza da değildir. Dikkat edilirse Edirne'nin idarî yapısı hakkında net bilgiler ortaya konamamaktadır. Ona rağmen XVI. yüzyıl Edirne şer'îye sicillerinde bu şehir kaza olarak geçmektedir²⁵. Ama, bu kayıtlarda Edirne kazasının hangi sancağa bağlı olduğuna dair bir bilgi de görülmemektedir. Yine aynı döneme ait 978/1570-1571 yılına ait tahrir defterinde, Rumeli Paşa Sancağının sağ kolunun tahririne Hazine-i Amire Muhammed bin Abdullgaffar, Temeşvâr emini ve sipahi oğlanlarından Ca'fer, kâtip tayin olunmuşlardır. Bu şahısların yazmış

Tahlilleri 4. Kitap Kanunî Devri Kanunnameleri I. Kısım Merkezi ve Umumî Kanunnameler, İstanbul 1992, s.524

²¹Diğer Livâların Şehirleri ile karşılaştırmak ve kimlerin tasarrufunda oldukları için Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.253-261

²²Karşılaştırmak için bkz. İktisat Bölümü Mukataalar bölümü

²³Rumeli livası liste şu şekildedir. Bkz. 1-Liva-i Paşa 2-Livâ-i Semendre, 3-Livâ-i Bosna, 4-Livâ-i Gelibolu, 5-Livâ-i Niğbolu, 6-Livâ-i Mora, 7-Livâ-i Hersek, 8-Livâ-i Ohri, 9-Livâ-i İskenderiye, 10-Livâ-i Silistre, 11-Livâ-i Avlonya, 12-Vulçiturn, 13-Livâ-i Alaca-hisar, 14-Livâ-i Vidin, 15-Livâ-i Yanya, 16-Livâ-i Turhala, 17-Livâ-i Prizrin, 18-Livâ-i Ağrıboz, 19-Livâ-i İlbasan, 20-Livâ-i Vize, 21-Livâ-i Köstendil, 22-Livâ-i Izvornik, 23-Livâ-i Karlı-ili, 24-Livâ-i Çirmen, 25-Livâ-i Kızılca Mûsellem, 26-Livâ-i Voynuk, 27-Livâ-i Çingâne, 28-Livâ-i Karadağ, 29-Livâ-i Kefe, 30-Livâ-i Selânik. Selânik Livâsı için "Bervec-i tekaüd" ifadesi kullanılmaktadır. Bu da Selânik'in paşa livâsı olmaktan çok tekaüde ayrılan vezirlere verildiğini göstermektedir. XVII. başlarında Rumeli Eyâleti 27 livâdır. Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.250 vd.; "Selânik Padişah Hasları arasına alınmakta veya tekaüdlük olarak vezirlere verilmekte idi." Bkz. H. İnalçık, a.g.m., s.772; Bu rakam 24 olarak vermektedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.7

²⁴Paşa livası listesi ise şu şekildedir. Bkz. 1-Nefs-i Edirne, hass-ı humâyun, hâsil (1.807.892), 2-Nefs-i Dimetoka, 3-Nefs-i Ergene, 4-Nefs-i Ferecik, 5-Nefs-i Ipsala, 6-Nefs-i Eskihisar-Zağra, 7-Nefs-i Kızıl-ağaç, 8-Nefs-i Filibe, 9-Nefs-i Tatar-Pazarı, 10-Nefs-i Üsküp, 11-Nefs-i Kalkandelen, 12-Nefs-i Kırçova, 13-Nefs-i Köprültü, 14-Nefs-i Pirlipe, 15-Nefs-i Manastır, 16-Nefs-i Yenice Vardar, 17-Nefs-i Vodine, 18-Nefs-i Karaferya, 19-Nefs-i Serfiçe, 20-Hurpişte, 21-Nefs-i Bihlişte, 22-Nefs-i Kastoria, 23-Nefs-i Görice, 24-Nefs-i Gümtülcine, 25-Nefs-i Inos, 26-Nefs-i Yenice Karasu, 27-Nefs-i Drama, 28-Nefs-i Siroz, 29-Nefs-i Zihne, 30-Nefs-i Nevrekob, 31-Nefs-i Temür-hisar, 32-Nefs-i Sidre-kapısı, 33-Nefs-i Selânik hass-ı Padişâh 3.149.659. Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.253 vd.; "Kanûnî'nin ilk zamanlarında Üsküp, Pirlipe, Manastır, Kastorya (Kesriye) şehirlerini içine almakta ve Rumeli'de geniş bir bölgeye yayılmaktadır. Sonraları bu şehirler sancak beyi merkezleri olmuştur". Bkz. H. İnalçık, a.g.m., s.772

²⁵Şer'îye sicillerinin tamamında ki kayıtlarda Edirne kazası geçmektedir. Kontrol edilmesi bakımından bir kaç örnek vermekle yetinilecektir. Mesela; Eyne Oğlu Köyündeki bir satış dolayısıyla Edirne Kaza olarak geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 3; Kaza-i Edirne Bkz. EŞS, Defter, XI, 6; Mahfil-i Kazada hazırdır olup. Bkz. EŞS, Defter, XI, 14; Kaza-i Edirne. Bkz. EŞS, Defter, XI, 37

oldukları tahrir defterinde Edirne'nin, Rumeli'de Paşa Sancağının sağ koluna bağlı bir kaza merkezi olduğu anlaşılmaktadır²⁶.

Tahrir defterindeki bilgilere göre, Edirne'nin nahiyeleri ise; merkez nahiye, Ada nahiyesi, Çöke nahiyesi ve Üsküdar nahiyesi olmak üzere dördttür. Bunlardan Üsküdar nahiyesinin, yerleşim yeri olarak bir merkezi mevcuttur. Ada ve Çöke nahiyeleri ise idarî birer ad durumundadır²⁷. Bu nahiyelerin sınırlarını belirlemekte büyük zorluk vardır. Zira mufassal ve evkaf defterlerinde nahiyelere bağlı olan köylerin sayıları birbirini tutmamaktadır²⁸. Bir önceki defterde Dimetoka'da gösterilen köy, bir sonraki defterde Edirne veya başka bir kazaya bağlı olarak gösterilmektedir. Bu durumun Edirne'nin köylerinin büyük bir çoğunluğunun vakıf olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

B-KAZA YÖNETİCİLERİ

Osmanlı Devleti kaza teşkilatında kendisinden önceki İslam ve Türk devletlerinden geniş ölçüde yararlanmakla birlikte zamanla kendine has bir sistem de meydana getirmiştir. Kazanın askeri ve hukuki açıdan yönetiminin başında kadı bulunmakta, askeri bakımdan kadının en büyük yardımcılarında birisi olarak da subaşı görülmektedir²⁹.

a-Kadı

İlmiye sınıfına mensup olan kadı, Padişahın yargı yetkisini temsil etmektedir. Osmanlı ulema sınıfı; tedris (öğretim) ifta (fetva) ve kaza (yargı) olmak üzere üç ayrı kolda faaliyet göstermektedir. Bunlardan "kaza" veya kadı, kaza işlerine bakan memurdur. Kadıların vazifelerinin başında yargı görevi gelmektedir. Ayrıca, çarşı Pazar denetleme, narh koyma, vakıfları denetleme, buralarda

²⁶Defterin fıhrstı şu şekildedir; Fihrist-i nevahi-i defter-i Edirne der liva-i Edirne, Nahiy-e Edirne der liva-i Pâşâ, Nahiy-e Dimetoka der liva-i m, Nahiy-e Cisir-i Ergene der liva-i Pâşâ, Nahiy-e Ferecik der liva-i Pâşâ, Nahiy-e İpsala der liva-i Pâşâ, Nahiy-e Keşân der liva-i Pâşâ, Nahiy-e Kızıl Ağaç der liva-i m., Nahiy-e Zağra-i Eskihisar der liva-i m, Nahiy-e Filibe der liva-i Pâşâ, Nahiy-e Tâtâr Pazarı der liva-i m, Bkz. TD 494, s.6 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.2a vd.

²⁷Bu konuda tahrir defterlerine bakınız; Aynı husus XVI. yüzyılda Harput sancağı için de geçerlidir. Uluâbad, Kuzâbad ve Hersini nahiyelerinin merkez kasabaları ve yöneticileri yoktur. Bkz. M. Ali Ünal, a.g.e., s.35

²⁸Başbakanlık Osmanlı arşivinde bulunan defterlerden 935 tarihli 370 numaralı tahrir defter ile daha sonra yapılan 978 tarihli 494 numaralı mufassal ve 498 numaralı vakıf tahrir defterleri ile Kuyud-u Kadime arşivinde bulunan 54 numaralı mufassal, 562 ve 563 numaralı vakıf tahrir defterlerinde verilen köy sayıları da birbirini tutmamaktadır.

çalışanları atama, para ayarının kontrolü, has ve tımarların teftişi, ordunun lojistik ihtiyacını karşılama, vakıf senetlerinin düzenlenmesi, köle azadı, vasiyetnemelerin düzenlenmesi, tereke taksimi, alım, satım, kira, vekalet, rehin, nikah akitleri ve boşanma tescilleri de kadılar tarafından yapılmaktadır³⁰. Kadılar oldukça yoğun iş hacmine sahip olmalarından dolayı kendilerine doğrudan bağlı bir takım görevliler bulunmaktadır. Bunların başlıcaları; Naip, kassam, muhtesip, mimar, katip, muhızır vs.dir³¹. Kadılar devletten maaş almayıp, geçimlerini gördükleri davalar ile yaptıkları diğer işlerden aldıkları harçla sağlardı. Bu mikdar kanunnamelerde yüzde olarak belirlenirdi. Örnek olmak üzere belirtmemiz gerekirse miras davalarında, mirasın % 2'si, temlik işlemlerinden 32 akçe, nüfus örneğinden 12 akçe, evlenenlerin nikah işlemlerinden 36 akçe ve kütük kaydından 7 akçe alırlardı³².

Osmanlı Devleti'nde kadılar mahkemelerde şer'i hukukun yanında örfi hukukunda uygulayıcısıydılar. Kadıların mahkemelerde vermiş oldukları kararlar, katipler vasıtasıyla şer'iyeye sicillerine yazılmaktadır. Mahkemelerde kadıların yardımcıları durumunda olup, yargılamada müşahit sıfatıyla bulunan şühüdül-haller vardır. Bunlara udulül-müslümin de denilmekte ve bölge veya kazanın ileri gelenleri arasından seçilen 5-6 kişiden oluşmaktadır. Bu şahıslar mahkemenin işleyişine veya karara müdahale etmezler sadece varlıkları ile kadının adil karar vermesinde yardımcı olurlar³³.

Osmanlı Devleti'nde kadılar, yönetim bakımından kazaların amiri durumundadır³⁴. Ama Edirne kadılarının XVI. yüzyıla kadar olan idarî durumları ve görev alanları hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Buna rağmen diğer kadılardan

²⁹M. İpşirli, a.g.m., s.263

³⁰Geniş bilgi için bkz. M. A. Aydın, "Osmanlı Hukuku", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (nşr. E. İhsanoğlu), İstanbul 1994, s.399; Kadıların şehirlerde mahkeme denen, çoğu zaman kadının oturduğu evin yanında, bazende şehrin büyük camisinin içinde veya yanında daireleri bulunmaktaydı. Kadıların yanında görevli olarak naip, katip ve muhızırlar bulunmaktadır. Bkz. İ. Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara 1990, s.28

³¹M. İpşirli, a.g.m., s.265

³²Bkz. B. Yadiyıldız, "Osmanlı Toplumunu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (nşr. E. İhsanoğlu), İstanbul 1994, s.461

³³M. A. Aydın, a.g.m., s.399; Z. Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Mütessesesi*, (Ekonomik, Dini ve Sosyal Hayat), İstanbul 1987, s.43vd.

³⁴Osmanlı taşra idaresi sisteminde kaza kadı tarafından idare edilen yer olup yargı idaresinde de esas otorite idi. Ayrıca askeri ve siyasi kurumlarda her hangi bir çatışmada kendisini desteklemeye hazır ve başında başkentteki şeyhül-islam ile iki kazaskerin bulunduğu adli ve dini otoriteler hiyerarşisinde büyük ve güçlü bir merci idi. Bkz. B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1984, s.13. vd.

pek farklı oldukları da düşünülemez. Yalnız, Edirne kadıları, XVI. yüzyıl başlarında yevmî, 300 akçelik bilâd-ı hamsa mevleviyetlerinden idi³⁵.

XVI. yüzyılda Edirne'de bulunan kadıların görevlerini, mühimme defterlerinde ki hükümlere göre; yargı, soruşturma, müsadere, adli gibi kazai³⁶, Asker toplama ve bölgedeki tımarlıların denetimi gibi askeri³⁷, ulakların güvenliği ve iaşenin temini gibi ulaştırma³⁸, şeklinde sıralamak mümkündür. Ayrıca bölgede diğer kadılarla sancak beyleri arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma³⁹, halkın güvenliği ve yapılan imar faaliyetleri ile darphanenin denetimi⁴⁰ gibi iktisadi ve sosyal konular da Edirne Kadısının görevleri arasında görülmektedir.

³⁵XVI. yüzyılda Edirne mollalarının görev yapmış olduğu coğrafi mekan, isimleri zikredilmeyen 9 kadılığı da kapsamaktadır. Geniş bilgi için bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.125; Beytül-mal toplanmasında dokuz kadılık sıralanmaktadır. Bu kadılıkların adı 9 kadılık merkezi olmalıdır. Bkz. TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

³⁶20 Safer 963/5 Ocak 1556 tarihli belgede hırsızlık yapanlara kürek cezası verilmesi hakkında. Bkz. MD 2, s.101 h.1040; 5 Cemaziyelâhur 976/25 Kasım 1568 tarihli suçlulara kürek cezası verilmesi hakkında. Bkz. MD 7, s.926 h.2542; 13 Zilhicce 1001/11 Ağustos 1593 tarihli hükümde siyaset uygulamasına hakkında. Bkz. MD 71, s.23 h.45; Suç işledikleri sabit olan şahıslar hakkında dahi buldukları yörede ne şekilde bildiklerini araştırılmaktadır. 12 Muharrem 979/7 Haziran 1571 tarihli MD 10, s.24 h.32; 8 Zilhicce 979/22 Nisan 1572 tarihli MD 16, s.165 h.321; 29 Cemaziyelevvel 986/4 Ağustos 1578 tarihli MD 35, s.112 h.284; 18 Zilkade 989/14 Aralık 1581 tarihli MD 46, s.246 h.552; 19 Recep 992/27 Haziran 1584 tarihli Edirne Kadısına yazılan hüküm, Suçunun ne olduğuna dair bilgi sahibi olunamayan Hanzâde'nin mallarının defter edilip merkeze gönderilmesi istenilmektedir. Burada işlemlerin yürütülmesinden sorumlu şahıs kadıdır. Bkz. MD 53, s.105 h.288; Edirne kadılarının esasen merkezden tayin ve azledilip saray ve şehirdeki bina işlerine nezâret eden şehir emni ve sergi emni gibi memurların nasb ve mallarını icabında mîriye zaptedebiliyorlardı. Bkz. M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.125; 26 Recep 992/4 Ağustos 1584 tarihli Edirne, Bursa, Kütahya, İzmir ve Tire kadılarına gönderilen hükümde cürüm suçlularının suret-i sicilleriyle beraber merkeze gönderilmesi hakkında. Bkz. MD 53, s.109 h.303; 3 Muharrem 982/25 Nisan 1574 tarihli hükümde, şehirde huzursuzluk yaratanların yeniçeriler, sipahiler ve bostancıbaşı ile subaşı ve yasakçıbaşı ortak hareket ederek fesad çıkaranların yakalanıp hapsedilmesi hakkında. Bkz. MD 24, s.169 h.454; 29 Safer 1002/25 Kasım 1593 tarihli Edirne kadısına gönderilen hüküm, Edirne'de fesat ve şeneat çıkaranların sipahi oğlanları kullanılan yakalanması hakkındadır. Bkz. MD 71, s.73 h.149

³⁷24 Şaban 978/21 Ocak 1571 tarih MD 14, s.785 h.1137; 24 Ramazan 980/28 Ocak 1573 tarihinde kürekçi temin için her tarafa adam gönderip kürekçi yazdırması ve bunları sevk etmesi hakkında. Bkz. MD 21, s.75 h.182; 3 Zilhicce 980/6 Nisan 1573 tarihinde Edirne'den gaza için bin adet gönüllü yazılıp gönderilmesi hakkında. Bkz. MD 21, s.242 h.584; Kürekçi gönderilmesi hakkında Bkz. MD 21, s.294 h.696; 23 Muharrem 981/5 Mayıs 1573 tarihli hükümde toplam 500 adet kürekçiyi göndermesi hakkında Bkz. MD 22, s.22 h.49; 18 Zilhicce 981/11 Nisan 1574 tarih kürekçilerin naklinde, sofra ve hırsızların takibinde bölük halkının yardımcı olması hakkında. Bkz. MD 23, s.349 h.782; 5 Zilhicce 981/28 Mart 1574 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde kürekçiye ziyade ihtiyaç olduğundan gönderilen para ile her nefere biner akçe verip beş yüz kürekçi toplaması hakkında. Bkz. MD 24, s.64 h.175; MD 24, s.137 h.379; 2 Ramazan 992/7 Eylül 1584 tarihli Edirne kadısı ve etrafındaki kadılara yazılan hüküm "sefere memur bölük halkından çoğu henüz çıkmadığı cihetle veziriazamla sefere memur ağanın yanında az kimse bulunduğu iştirildikinden kazalardaki bölük halkının ağaları yanına acele gitmelerini ilân ettirmeleri ve bu defa ihmal edeceklerin dirlikleri kesilip haklarından gelinmek üzere defterini göndermeleri." Bkz. MD 53, s.216 h.613; Gurre-i Şaban 1001/3 Mayıs 1593 tarihli MD 71, s.175 h.348

³⁸Kadılar merkezden hükümleri alıp yardımcı elemanları ile beraber uygulamaya koymaktadır. Menzil beygiri besleyenlerin şikayeti sonucu ulakların getirdikleri hükümleri subaşıya veya mahkemeye getirmeyip evlerine gittiklerinden evlerinin basılıp atlarının alındığını bildirmekte ve bunların önlenmesini istemektedirler. Bkz. MD 27, s.201 h.462; İstanbul iaşesinde meydana gelen veya gelebilecek tıkanmaların hem sorumlusu hemde kontrol eden şahıs durumundadır. 2 Ramazan 992/7 Eylül 1584 tarihli MD 53, s.156 h.456; Haremî Hümayun hüdûdından Amcazade'nin Edirne'de olan değirmenin lazım olan keresteyi Bostancıbaşı ve Bina emini ile sağlaması istenilmektedir. Bkz. 17 Cemaziyelevvel 993/17 Mayıs 1585 tarihli MD 58, s.86 h.244

³⁹18 Safer 985/7 Mayıs 1577 tarihli Çirmen Sancak Beyi Mehmed hakkında Yanbolu kadısı şikayette bulunduğu gibi Mehmed'te, Yanbolu kadısının bazı cürümleri olduğuna dair şikayette bulunmuştur. Bu konunun teftiş işi Edirne'deki Üç Şerefeli Medresesi Mütderri ve Zağra-i Atik kadısına verilmiştir. Bkz. MD 30, s.117 h.283

⁴⁰3 Muharrem 982/25 Nisan 1574 tarihli belgede Kızıl Ağaç Yenicesi'nde olan köprü'nün harap olduğu ve tamire muhtaç olduğu köprü'nün kimin tarafından yapıldığı, vakfı var mıdır? tamir için ayrılmış parası var mıdır? bu

XVI. yüzyılda, VI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne'de görev yapan kadıların tespitinde; Abdurrahman Hibrî Efendi'nin **Enisü'l-müsamirin** ile Ahmed Badî Efendi'nin, **Riyâzı Belde-i Edirne** isimli eserinden, **Tarihi Selânikî** ile kadıların atanmasına dair belgelerden istifade edilmiştir⁴¹.

TABLO VI

Kadının Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevden ayrılma tarihi
Mevlânâ Abdurrahman el-Amasî ⁴²	954/1547	958/1551-1552
Muslihiddin Mustafa Niksarî ⁴³	Şevval 958/Ekim 1551	Zilhicce 961 / Kasım 1554
Muslihiddin Mehmed bin Mevlânâ Hüsameddin Kara Çelebizade ⁴⁴	Zilhicce 961 / Kasım 1554	23 Ramazan 961 /22 Ağustos 1554
Mevlânâ Muslihiddin Mustafa bin Mevlana Muhiddin ⁴⁵	Şevval 964/Temmuz 1557	966/1558
Mevlânâ Perviz bin Abdullah ⁴⁶	966/1558	968/1561
Mevlânâ Emir Hasan bin Sinân Niksarî ⁴⁷	Şaban 968/Nisan 1561	974/1566-1567
Mevlânâ Kamî Efendi ⁴⁸	974/1566-1567	975/1567

sene ikmalî mümkün müdür? bunların tahkiki istenmektedir. Bkz. MD 24, s.164 h.439; 9 Şaban 992/16 Ağustos 1584 tarihli İstanbul, Edirne ve Galata Kadılarına yazılan hüküm. Bkz. MD 53, s.133 h.383; 12 Ramazan 991/29 Eylül 1584 tarihli hüküm, vakıfta meydana gelen kötü işlerin kontrolü ve defî için Bkz. MD 52, s.45 h.96; Sultan Bâyezid evkafında çoktan tahrir yapılmadığından hududların bozulduğu ve arazinin halkın eline geçtiğinden tahrir istendiğinden, tahririn gerekli olup olmadığının araştırılması Bkz. 29 Şaban 993/26 Ağustos 1585 tarihli MD 58, s.232 h.597 ve 25 Cemaziyelâhır 993/24 Haziran 1584 tarihli MD 58, s.186 h.489; 4 Ramazan 991/22 Eylül 1582 tarihli mahalle içinde mescid ve camilerde cemaatin azalmasını yol açan ev satma ve kiralama işlerine müdahale etmesi hakkında. Bkz. MD 52, s.18 h.42

⁴¹ Abdurrahman Hibrî, **Enisü'l-müsamirin** Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı Tarih No:68, vrk.53b; Edirne'de görev yapan kadıların tamamı hakkında bkz. A. Badî Efendi, **Riyaz-ı Belde-i Edirne II**, Süleymaniye Kütüphanesi No: 10392, s.122-217; Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595) I-II**, (nşr. M. İpşirli), İstanbul 1989

⁴² Mevlânâ Abdurrahman el-Amasî 954/1547 yılında Bursa Kadılığundan Edirne kadılığına atanmış ve dört yıl Edirne'de kadılık yapmıştır. Edirne evkafını tahrir etmiştir. Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.53b; Edirne'de adına mahalle ve mescidi bulunmaktadır. Halep, Bursa ve 958/1551-1552 yılına kadar da Edirne Kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Badî, a.g.e.II, s.134

⁴³ Bursa'dan Edirne kadılığına atanmıştır. Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.53b; Şevval 958/Ekim 1551'den, Zilhicce 961/Kasım 1554'e İstanbul kadısı olarak atandığı olduğu zamana kadar Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Badî Efendi, a.g.e.II, s.134

⁴⁴ Mevlânâ Mehmed Hüsameddin Eş-Şehir bi-Kara Çelebi 961/1553-1554 yılında Edirne kadısı olmuştur. Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.53b; 23 Ramazan 961/22 Ağustos 1554 tarihine kadar Edirne kadılığına o tarihten itibaren de İstanbul kadılığına atanan Muslihiddin'in baktığını görmekteyiz. Bkz. MD 1, s.25 h.79; A. Badî Efendi, a.g.e.II, s.134 vd.; İsim verilmemekle beraber Muslihiddin olması gereken kadının 5 Şevval 961/4 Eylül 1554 tarihli hükümle Bursa kadılığundan Edirne kadılığına atandığı ve 23 Şevval'e/22 Eylül'e kadar göreve başlaması gerektiği bildirilmektedir. Bkz. MD 1, s.25 h.84; 23 Recep 964/22 Mayıs 1557 tarihinde görevde bulunan Edirne kadısının Bursa civarında bir çiftliği bulunduğu ve bu çiftliğine Rumeli'den 300 sağmal koyunu Gelibolu iskelesinden geçirilmesine dair izin aldığı görülmektedir. Belgede koyunların iskeleden geçirilmesi için icazet verilmesine rağmen şu not düşülmüştür. "Amma bu bahane ile ziyade koyun geçirmeğe erkek koyun almaya deyu emir buyuruldu." Bkz. A.RSK 1457, s.18

⁴⁵ Mevlânâ Muslihiddin ibnül-mevlâ Muhyiddin eş-Şehir bi'ibni'l-Mi'mâr", Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.53b; 964 Şevvalinde Edirne kadısı olmuştur. Bkz. A. Badî, a.g.e.II, s.135

⁴⁶ A. Hibrî, a.g.e., vrk.53b; 966-968/1558-1561 yılları arasında Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Badi, a.g.e.II, s.136

⁴⁷ A. Hibrî, a.g.e., vrk.53b; Şaban 968/Nisan 1561'den 974/1566-1567 senesine kadar kadılık yapmıştır. Bkz. A. Badi, a.g.e. II, s.136

Mevlânâ Şah Mehmed bin Hürrem ⁴⁹	975/1567	976/1569
Mevlânâ Ali ⁵⁰	Recep 976/Aralık 1568	Cemaziyelahir 978/Kasım 1570
Mevlânâ Mehmed bin Nurullah eş-şehir bi-Ahizâde ⁵¹	Cemaziyelahir 978/Kasım 1570	Ramazan 979/Ocak 1572
Mevlânâ Mehmed bin Mehmed Ma'lûlzâde ⁵²	Ramazan 979/Ocak 1572	Muharrem 981/Mart 1573
Mevlânâ Mehmed bin Şeyh Mehmed bin İlyâs Çivizâde ⁵³	28 Muharrem 981/Mayıs 1573	986/1578-1579
Mevlânâ Ramazan ⁵⁴	4 Recep 982/Ekim 1574	21 Recep 982/7 Kasım 1574
Mevlânâ Mehmed bin Muslihiddin Mustafa ⁵⁵	4 Recep/10 Kasım 1574	Belirtilmemiştir.
Mevlânâ Hasan ⁵⁶	Recep 982/Ekim 1574	Şaban 985/Kasım 1577
Mevlânâ Abdülkerim Salih Molla bin Mehmed ⁵⁷	Şaban 985/Kasım 1577	Şaban 986/Ekim 1578
Mevlânâ Mehmed Bâkır bin Dökmecibaşı Hüseyin Bey ⁵⁸	Saban 986/Eylül-Ekim 1579	Belirtilmemiştir.
Mevlânâ Abdullah bin Lütfullah ⁵⁹	Zilhicce 989/Ocak 1581	Cemaziyelevvel

⁴⁸Mesnevi-hanzâde de denilmektedir. 974/1566-1567 yılında Edirne Kadısı olmuştur. Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.53b

⁴⁹A. Hibrî, a.g.e., vrk.54a; 975/1567 yılından 976/1569 yılına kadar görev yapmıştır. Bkz. A. Bâdî, a.g.e. II, s.137

⁵⁰Kınalızâde soyundan gelmektedir. Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.54a; Recep 976/Aralık 1568'den, Cemaziyelâhir 978/Kasım 1570'e kadar Edirne Kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdî, a.g.e.II, s.137; Bu dönemde Edirne kadı naibi olarak Mehmed bin Hamza görülmektedir. Edirne kadı naibi olarak 3 Safer 978/7 Haziran 1570 tarihinde Mehmed bin Hamza görülmektedir. Bursa'da bazı hürsüzlükten dolayı yakalanan Pirî'nin sureti sicilini gönderen Kadı Naibi Mehmed bin Hamza ile yapmış olduğu cürümlerin mübeyyene olmasının araştırılması ile ilgili olarak geçmektedir. Bkz. MD 12, s.340 h.692

⁵¹A. Hibrî, a.g.e., vrk.54a; Ramazan 979/Ocak 1572 Edirne Kadısı Ahizâde Efendidir. 979 yılı Ramazanında Anadolu kazaskerliğine atanmıştır. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e. I, s.85; Cemaziyelâhir 978/Kasım 1570'den, Ramazan 979/Ocak 1572'e kadar kadılık makamında kalmıştır. Bkz. A. Bâdî, a.g.e.II, s.137

⁵²A. Hibrî, a.g.e., vrk.54b; Bursa kadısı olan ve aynı zamanda Ebussuud Efendi'nin de damadı olan Ma'lûl-zâde'ye Edirne Kadısı oldu. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.I, s.85; Ramazan 979/Ocak 1572'den, Muharrem 986/Mart 1578'e kadar kadılık yapmıştır. Bkz. A. Bâdî, a.g.e.II, s.138

⁵³982 yılında Edirne kadısı olmuştur. Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.55a; Ma'lûl-zâde'nin 28 Muharrem 981/30 Mayıs 1573 tarihinde Anadolu Kadı Kazaskerliğine atandığını görmekteyiz. Yerine Bursa Kadısı olan Çivizâde Mevlana Mustafa Efendi Buyrulmuştur. Bkz. 28 Muharrem 981/30 Mayıs 1573. K.K. 225, s.266; 9 Safer 981/10 Haziran 1573 tarih MD 22, s.45 h.95; Muharrem 981/Mayıs 1573'ten, 986/1578-1579 yılına kadar kadılık yapmıştır. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.139

⁵⁴4-21 Recep 982/20 Ekim-6 Kasım 1574 tarihleri arasında Edirne kadılığı yapıp daha sonra İstanbul kadısı olmuştur. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.139

⁵⁵"Mevlana Mehmed bin Muslihiddin eş-şehir bi-Bostan Efendi" 983/1575-1576'da kadı olmuş ve aynı sene Kadıasker olmuştur. Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.55a; 24 Recep 982/10 Kasım 1574 Edirne kadısı olmuştur. Görev süresi çok kısa sürmüştür. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.139vd.; 24 Cemaziyelevvel 984/20 Ağustos 1576'da Edirne Kadısı Mevlâna Mehmed'dir. Bkz. MD 28, s.153 h.357

⁵⁶Recep 982/Ekim 1574'den, Şaban 985/Kasım 1577'e kadar Edirne kadılığı makamında bulunmuştur. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.140

⁵⁷A. Hibrî, a.g.e., vrk.55a; Şaban 985/Ekim 1578'den, Şaban 986/Ekim 1579'a kadar Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.140

⁵⁸"Düğmeçibaşı" Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.55a; Şaban 987/Eylül-Ekim 1579'da Edirne Kadısı oldu. İki defa İstanbul kadılığına getirildi. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.140

		989/Haziran 1581
Mevlânâ Molla Şemseddin Ahmed Efendi ⁶⁰	Cemaziyelevvel 989/Haziran 1581	Rebiülâhîr 990/Mayıs 1582
Mevlânâ Mehmed Ağa-zâde ⁶¹	Şaban 990/Ağustos 1582	992/1584
Mevlânâ Hasan Efendi bin Mehmed ⁶²	Şaban 992/Ağustos 1584	Safer 993/23 Şubat 1585
Mevlânâ Hüsameddin Hüseyin bin Mehmed Karaçelebizade ⁶³	Muharrem 993/Ocak 1585	Belirtilmemiştir.
Mevlânâ Mustafa ⁶⁴	Recep 993/Temmuz 1585	Recep 995/Haziran 1587
Mevlânâ Şemseddin Ataullah-zâde ⁶⁵	Recep 995/Haziran 1587	Zilhicce 998/Ekim 1590
Mevlânâ Mustafa Efendi Bostan Efendi-zade ⁶⁶	998/1589-1590	Cemaziyelâhîr 999/Nisan 1591
Mevlânâ Sunullah Efendi bin Ca'fer ⁶⁷	Cemaziyelâhîr 999/Nisan 1591	Recep 1001/Nisan 1593
Mevlânâ Mustafa Efendi ⁶⁸	?	Recep 1001/Nisan 1593
Mevlânâ Abdülhalim Efendi Ahî-zâde ⁶⁹	Recep 1001/Nisan 1593	Cemaziyelâhîr 1002/Mart 1594

⁵⁹"Mevlânâ Bahaüddin-zade Abdullah Efendi" 990/1582 yılında Edirne kadısı olmuştur. Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.55a; 989 Zilhiccesinde Edirne Kadısı oldu. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.140-141

⁶⁰"Mevlana Ahmed bin Ruhullah el-ensari" A. Hibrî, a.g.e., vrk.55b; 2 Şaban 988/12 Eylül 1580 tarihinde Edirne kadılığında Mevlânâ Şemseddin görülmektedir. Bkz. MAD 3902, Forma 29; Ahmed Bâdî Efendiye göre Cemaziyelevvel 989/Haziran 1581'den, Rebiülâhîr 990/Mayıs 1582 tarihine kadar Edirne Kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.141; 991/1583 yılından önce Edirne kadılığına Mevlana Molla Ahmet Efendi bakmaktadır. Kendisinin İstanbul kadılığına atanması üzerine yerine medreseden mütekaid Ağazâde'ye verilmiştir. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.I, s.141

⁶¹A. Hibrî, a.g.e., vrk.55b; Ağazade Sadrı-azam Siyâvuş Paşa hazretleri hocası olup, yetmiş akçe ulûfe ile medreseden müteka'iddir. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.I, s.141; Şaban 990/Ağustos 1582'den, 992/1584 yılına kadar Edirne Kadısı olmuştur. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.141

⁶²A. Hibrî, a.g.e., vrk.55b; Edirne kadısı olarak 993 yılında ölen ve muhalefatı bostancıbaşı tarafından tutulması emredilen Hasan Efendi görülmektedir. Bkz. 22 Safer 993/23 Şubat 1585 tarihli MD 55, s.160 h.286; Şaban 992/Ağustos 1584 Edirne Kadısı olmuştur. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.141

⁶³A. Hibrî, a.g.e., vrk.55b; Muharrem 993/Ocak 1585'de Edirne Kadısı olmuştur. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.142

⁶⁴A. Hibrî, a.g.e., vrk.55b; 5 Cemaziyelevvel 993/5 Mayıs 1585 tarihinde Edirne Kadılığında Mevlana Mustafa görülmektedir. Bkz. MD 60, s.269 h.623; Recep 993/Temmuz 1585'den, Recep 995/Haziran 1587'e kadar Edirne Kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.142

⁶⁵"Köseç Şemsi demekle marufur." Bkz. A. Hibrî, a.g.e., vrk.56a; Edirne kadısı olarak 19 Cemaziyelâhîr 998/25 Nisan 1590 tarihinde de Mevlânâ Şemseddin görülmektedir. Bkz. MAD 3902, Forma 23; Recep 995/Haziran 1587'den, Zilhicce 998/Ekim 1590'a kadar Edirne Kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.142

⁶⁶A. Hibrî, a.g.e., vrk.56a; 998/1589-1590 yılında Edirne Kadılığına Hâce Ataullah-zâde Şems Efendi olup azledilmiştir. Yerine Bostan Efendi-zade Mevlânâ Mustafa Efendi kadı oldu. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.I, s.224; 998/1589-1590 yılından Cemaziyelâhîr 999/Nisan 1591'e kadar Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.143

⁶⁷A. Hibrî, a.g.e., vrk.56a; 999/1590-1591 yılında Bostan Efendi-zade Mevlânâ Muslihiddin Efendi İstanbul müftülüğine getirilirken yerine Edirne kadılığına Bursa kadısı olan Sunullah Efendiye buyuruldu. Önce Mustafa Efendi yazarken daha sonra Muslihiddin Efendi olarak kayıtlıdır. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.I, s.235; Edirne Kadısı Muslihiddin İstanbul Kadılığına atanması sebebiyle yeni kadı gelene kadar yerine Müterris Abdurrahman'ın bakması istenmektedir. Bkz. Selh Receb 1001/2-7 Nisan 1593 tarihli MD 69, s.11 h.19; Cemaziyelâhîr 999/Mart 1591'den Recep 1000/Nisan-Mayıs 1592 senesine kadar Edirne Kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.143

⁶⁸A. Hibrî, a.g.e., vrk.56a; Ebusuud Efendi neslinden olup Recep 1001/Nisan 1593 kadar Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdî Efendi, a.g.e.II, s.143

⁶⁹A. Hibrî, a.g.e., vrk.57a; 1001/1592-1593 yılında Edirne Kadısı olan Ebussu'ûd zade Mevlana Mustafa Efendi İstanbul Kadılığına atanırken yerine Bursa Kadısı Ahî-zâde Mevlâna Abdülhalim Efendi getirildi. Bkz. S.

Kadı-zâde Mevlana Muhyittin Efendi ⁷⁰	Cemaziyelahir 1002/Mart 1594	Cemaziyelahir 1004/Mart 1596
Hoca Efendi-zade Mevlânâ Es'ad Efendi ⁷¹	Cemaziyelahir 1004/Mart 1596	Muharrem 1007/Ağustos 1598
Mevlânâ Hasan Çelebi Kınalu-zade ⁷²	11 Zilhicce 1004/7 Ağustos 1596	Recep 1005/Şubat 1597
Mevlânâ Muhiddin Mehmed bostanzade ⁷³	Recep 1005/Şubat 1597	Muharrem 1006/Ağustos 1597
Mevlânâ Rıdvân Efendi ⁷⁴	Muharrem 1006/Ağustos 1597	Safer 1007/Eylül 1598
Mevlânâ Feyzullah Efendi Kâf-zâde ⁷⁵	Safer 1007/Ekim 1598	Recep 1008/Ocak 1600
Mevlânâ Mustafa Efendi ⁷⁶		Safer 1010/Ağustos 1601

Edirne'ye kadı olarak görevlendirilenlerin şehre ulaşmalarına kadar geçen sürede müderrisler, Edirne kadılığına vekâlet etmişlerdir⁷⁷. Kaynaklarda, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne'ye atanan ilk kadı olarak, Mevlânâ Abdurrahman el-Amasî'nin ismi geçmektedir. Bu zat 954/1547-1548 yılında Bursa kadılından Edirne kadılığına atanmış ve dört yıl görev yapmıştır. Edirne kadıları arasında, en uzun süreli görev yapan kişi 7 yıl ile Mevlânâ Mehmed bin Mehmed Ma'lulzade'dir. En kısa süreli görev yapan ise, 4-20 Recep 982/20 Ekim-5 Kasım 1574 tarihleri

Mustafa Efendi, a.g.e.I, s.312; Recep 1001/Nisan 1593'den, Cemaziyelâhır 1002/Mart 1594'e kadar Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdi Efendi, a.g.e.II, s.144

⁷⁰"Mevlânâ Bebek-zade Mehmed Efendi" Bkz. A. Hibri, a.g.e., vrk.57a; Cemaziyelâhır 1002/Mart 1594'den Cemaziyelâhır 1004/Şubat 1596'ya kadar Edirne Kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdi Efendi, a.g.e.II, s.144

⁷¹A. Hibri, a.g.e., vrk.57a; 1004/1595-1596 yılında Edirne kadısı olan Kadı-zade Mevlana Muhyittin Efendi azledilip yerine Darü'l-hadis-i Sultan Süleyman Handan Hoca Efendi-zade Mevlânâ Es'ad Efendi kadı olmuştur. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.I, s.569; Cemaziyelâhır 1004/Şubat 1596'dan, Muharrem 1007/Ağustos 1598'e kadar Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdi Efendi, a.g.e.II, s.144 vd.

⁷²A. Hibri, a.g.e., vrk.57a; Hoca Efendi-zade Mevlânâ Es'ad Efendinin yerine 11 Zilhicce 1004/7 Ağustos 1596 tarihinde Mısır Kadısı olan Kınalu-zade Mevlânâ Hasan Çelebi getirilmiştir. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.I, s.623; A. Bâdi Efendi, a.g.e.II, s.145 vd.

⁷³A. Hibri, a.g.e., vrk.57a; Recep 1005/Şubat 1597 Edirne kadısı olmuştur. Bkz. A. Bâdi Efendi, a.g.e.II, s.146

⁷⁴A. Hibri, a.g.e., vrk.57a; Muharrem 1006/Ağustos 1597'den, Safer 1007/Eylül 1598'e kadar Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdi Efendi, a.g.e.II, s.147

⁷⁵A. Hibri, a.g.e., vrk.57a; Edirne kadılığı evasıtı Safer 1007/26 Eylül-1 Ekim 1598 tarihinde Mevlânâ Rıdvân Efendi görevden alınarak yerine Mısır'dan munfasil olan Kâf-zâde Mevlânâ Feyzullah Efendi kadı olmuştur. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.II, s.764; Safer 1007/Eylül 1598'den, Recep 1008/Ocak 1600'a kadar Edirne kadılığı yapmıştır. Bkz. A. Bâdi Efendi, a.g.e.II, s.147

⁷⁶"Müfti Mustafa Efendi demekle maruftur." Abdurrahman Hibri, a.g.e., vrk.57b; Evasıtı Recep 1008/10-15 Şubat 1600 tarihinde Kâf-zâde Mevlânâ Feyzullah Efendi görevden alınıp yerine Valide Sultan Müderrisi Mevlana Mustafa Efendi kadı olarak atanmıştır. Bkz. S. Mustafa Efendi, a.g.e.II, s.846; Recep 1008/Ocak-şubat 1600'den, Safer 1010/Ağustos 1601'e İstanbul kadısı olduğu güne kadar Edirne kadılığı görevini sürdürmüştür. Bkz. A. Bâdi Efendi, a.g.e.II, s.147

⁷⁷24 Recep 983/29 Ekim 1575 tarihli Taşlık müderrisi Ayaşlı Muslihiddin'e yazılan hükümde Edirne Kadılığı, Bursa Kadısı Mevlâna Muhyiddin'e tevcih olunduğundan o aagelinceye kadar kadılığa vekâlet etmesi istenmektedir. Bkz. MD 27, s.27 h.129

arasında on altı gün ile Mevlânâ Ramazan'dır. Edirne şehrinde 50 yıllık bir süre zarfında 35 kadı görev yapmıştır. Bu da, Edirne şehrinde yaklaşık olarak, bir buçuk yılda bir kadının değişmesi demektir.

b-Subaşı

Subaşı, beylerbeyi veya sancakbeyi tarafından görev bölgesinde asayişî sağlamakla görevlendirilen kişidir. Subaşılar, kendilerine bağlı asesbaşı ve aseslerle şehirlerde asayişî korurlardı⁷⁸. Ayrıca kazalarda nizama, İmar ve belediye işlerini de görürlerdi. Subaşılığın, ayrıca askerî ünvan karşılığı kullanıldığı da görülmektedir⁷⁹. Ehl-i örf zümresinden olan subaşılar, XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar merkez tarafından görevlendirilirken, bu tarihten itibaren beylerbeyi veya sancakbeyi tarafından tayin edilmeye başlanmışlardır⁸⁰. Osmanlı Devleti genelinde durum böyle olmakla beraber, Edirne subaşıları, XVI. yüzyılın ikinci yarısında da merkezden tayin edilmektedir.⁸¹

Edirne'nin fethinden hemen sonra şehrin idaresi ve asayişinin temini, kadı ile birlikte, subaşıya verilmiştir. XV. yüzyılın ilk yarısında, Hacı İvaz Paşa ve Zağanos Paşa gibi mühim devlet adamlarının, bu vazifeyi yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra Edirne subaşılarının öneminin azaldığı ve vazifelerinin Bostancıbaşıya havele edildiği belirtilmesine⁸² rağmen, merkezden yazılan hükümlerden bunun böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Edirne subaşıları halen merkezden tayin edilmektedir. Ayrıca, Edirne'nin asayişiyile ilgili hususlarda hükümler, bostancıbaşıya değil, subaşıya doğrudan yazılmaktadır. Bunun yanında burada belirli bölgelerden sorumlu birden fazla subaşının olduğu anlaşılmaktadır.⁸³

Subaşılar merkezden gelen yazıların alınmasında korunmasında kadıya ulaştırılmasında ve hükümlerin uygulamaya konulmasında kadının en önemli yardımcısıdır⁸⁴. Fakat, merkezden Edirne subaşısına yazılan hükümlerin büyük bir

⁷⁸M. Akdağ, Bursa ve Edirne şehirleri için birer subaşı atandığını yazmaktadır. Bkz. M. Akdağ, a.g.e. II, s.87

⁷⁹Subaşılık; biri mirî, diğeri tîmâr subaşılığı olmak üzere ikiye ayrılır. Mirî subaşılar, şehirlerde ihtisab vazifesiyle de mükellef olanlardır. Bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e. III, s.259-261

⁸⁰İ. Miroğlu, a.g.e., s.29

⁸¹M.T.Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livası, s.39

⁸²İstanbul'un Fethinden sonra Edirne'nin İdaresi Bostancıbaşılara Havale edilmiştir. Bu durum Edirne'deki Şehir Subaşılarının Ehemmiyetini azaltmıştır. Bkz. M.T.Gökbilgin, a.g.m., s.125.

⁸³18 Recep 979/6, Aralık 1571 Tarihli Hüküdem "Edirne'de Döllük Subaşısı Hüseyin Feragat İdüp Yeri Mahluldür Deyü yeri Mustafa nam kimesneye buyrulmuştur" denilmektedir. Bkz. M.D.15, s.217 h.1819.

⁸⁴MD 27, s.201 h.462

çoğunluğu, asayişle ilgilidir. Mesela; toplanan kürekçi ve gönüllülerin şehirde Müslüman, Hristiyan ve Yahudi ahali ile bir kısım evlere zarar verdikleri merkeze bildirilince 3 Muharrem 982/25 Nisan 1574 tarihli hükümde subaşının, sipahi, yeniçeri ve bostancıbaşıyla ittifak yapıp, hâdisenin kapatılması ve yasakçıbaşı marifetiyle de halkın zararlarının önlenmesinde görevlendirilmiştir⁸⁵. Görüleceği gibi burada sipahi ve yeniçeriler ile bostancıbaşının birer kolluk kuvveti gibi görev yaptıkları, subaşı ve yasakçıbaşının emrinde oldukları anlaşılmaktadır. Subaşılar Şehrin asayişinden birinci derecede sorumlu olan şahıslardır. Asayiş sağlayamadıkları takdirde görevlerinden alınmaktadırlar. Mesala; 11 Recep 967/8 Nisan 1560 tarihinde meydana gelen olayda, Nalbant Altıkulaç ve bir başkasının evinin soyulmasının önlenememesinden dolayı subaşı görevden alınmış ve yerine bir başkası atanmıştır.⁸⁶

Belgeler arasında tespit edilebilen Edirne subaşları şunlardır; Mehmed, Mustafa⁸⁷, Hasan Çavuş⁸⁸, İskender Çavuş⁸⁹, Mustafa Çavuş⁹⁰, Mehmed⁹¹, Ali Subaşı bin Abdullah⁹², Fahr'ül-emasil Nasuh Subaşı bin Abdullah Yasakçıbaşı⁹³,

⁸⁵MD 24, s.169 h.454

⁸⁶Subaşılık Akpınarlı Mehmed'e tevcihi buyruldu. Bkz. MD 4, s.45 h.475.

⁸⁷21 Ramazan 967/16 Haziran 1560 tarihinde Edirne subaşılığına ölen Mehmed'in yerine Sipahi Mustafa getirilmiştir. Bkz. MD 4, s.86 h.881; 29 Cemaziyelâhır 968/15 Mart 1561 tarihinde Edirne şehri subaşılığına sabık subaşı Mustafa getirilmiştir. Bkz. MD 4, s.166 h.1967; 19 Şaban 971/3 Nisan 1564 tarihli belgede Fatma ve Rabia isimli kadınlar Edirne'de sabıka subaşı olan Mustafa'nın Haydar'ın bir cariyesini cebren alıp iki ay tasarruf edip ve iki ay bilâ sebep hapsediğinden ve Rabia'nın oğlunun evini basıp iki ay hapsedip teaddi eyledi diye bildirdikleri deyu şerle hükmü şerif verilmek buyruldu. Bkz. K.K 219, s.160

⁸⁸Merkezden 14 Rebiyülevvel 978/16 Ağustos 1570 tarihinde yazılan hükümde Edirne subaşısı Hasan Çavuşa eski subaşı olan Mehmed'in muhasebesinin alınması ve teftiş edilmesi hakkında hüküm verilmiştir. Bkz. MD 14, s.255 h.360; İsim benzerliği olmazsa aynı olma ihtimali olan Subaşı Hasan'ın Cemaziyelâhır 998/Nisan 1590 tarihinde görevine devam ettirdiğine kanaat getirilebilir. Edirne Subaşısı Hasan Çavuş arz gönderip sipahi oğlanlarından Mustafa ehl-i kalem ve kitabet-i mezbure uhdesinden gelür kimesne olmağın şartı üzere subaşı kitabeti sadıka olunup berat-ı şerife ricasına ilâm ider. Buyruldu fi 3 Cemaziyelahir 998/9 Nisan 1590 Bkz. MAD 3902, Forma 20/1; 181 bölükden ebna-i sipahiyan Mustafa mezkur halen mahurse-i Edirne'nin zeameti kitâbeti hizmetine me'mur olmuştur. Bkz. MAD 3902, Forma 20/2

⁸⁹17 Şevval 979/2 Mart 1572 tarihinde Edirne subaşısı İskender Çavuş'a yazılan hükümde şehirde büyük olayların meydana geldiği anlaşılmaktadır. Edirne'de yazılan 200 yüz adet gönüllünün şehirde bazı müfsitlerinde de tesiriyle zindanı basıp tutsakları salıvermişler ve ellerine yarağlar vermişlerdir. Zindanı bozdurup Divane Hasan nâm ehl-i fesad ve bazı müfsidleri mahpustan ıtık etmişlerdir. Gönüllülerin İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bu da askere çok ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyar. İtlak olanların yakalanması istenmektedir. Bkz. MD 18, s.121 h.262

⁹⁰Edirne subaşları arasında Mustafa Çavuş görülmektedir. Şehirde bulunan ehli fesad suhte ve levendatin ellerinde olan alat ve darbın alınması hakkındadır. Bkz. MD 42, s.31 h.209; 998/1589-1590 yılında sabık Edirne subaşısı olan ebnâyı sipahiyanın Mustafa'nın tekrar Edirne subaşılığına getirilmesi için uluma, esnaf ve kethüda ehl-i örfün arzda buldukları görülmektedir. Mustafa'nın hakkıyla hizmet ettiğini çivarda haramzade ve eşkiya koymayıp yakaladığını halkın kendisinden memnun olduğunu yeniden göreve getirilmesi istenilmektedir. Bkz. MAD 3902, Forma 7/2

⁹¹13 Rebiyülâhır 998/19 Şubat 1590 tarihinde Edirne subaşılığı kitabeti subaşı Mustafa'nın isteği ile Sipahi oğlanlarından Mehmed'e yazıldı. "Edirne kadısı mevlâna Şemsaddin daileri arz gönderip mahmiye-i mezburede Subaşı kitabeti mahlul olmağın üzere olmağın sipahi oğlanlarından Mehmed nâm kimesne yarar ve müstakim-i merkum uhdesinde kalür deyu subaşı Mustafa kulları taleb eylediği ilâm ider". Bkz. MAD 3902, Forma 17

⁹²Evail-i Zilkade 970/21-25 Haziran 1563 tarihinde ölmüştür. Bkz. EŞS, Defter, VII, 68

⁹³EŞS, Defter, VIII, 41; Şuhudü'l-haldir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 43; EŞS, Defter, VIII, 53

Hıdır Subaşı bin Abdullah⁹⁴, Sinan Subaşı bin Abdullah⁹⁵, Ali Subaşı nâm Zaim⁹⁶ ve Rıdvan Subaşı⁹⁷.

c- Bostancıbaşı

Bostancıbaşılar saray bahçelerinde çalışan bostan oğlanlarının başı olarak görülmektedir⁹⁸. Edirne şehrinde, Osmanlıların fethinden itibaren müstakil olarak bir Bastancı Ocağının kurulduğu anlaşılmaktadır.⁹⁹ Botancıbaşıların şehir yönetiminde kadıların en önemli yardımcılarından biri olduğu görülmektedir. Ona rağmen Tayyib Gökbilgin, İstanbul'un fethinden sonra Edirne'nin idaresinin Bostancılarla havale edildiğini ve sübaşılarının ehemmiyetinin azaldığını belirtmektedir¹⁰⁰. Fakat, mevcut belgeler, bu iddiayı doğrulamamaktadır. Onun için Bostancıbaşıları, askerî görevli olarak kabul etmek gerekir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Edirne bostancıbaşılarının, hassa bahçelerinde çalışan bostan oğlanlarının eksikliği dolayısıyla sürekli merkezden acemi oğlan istekleri olmaktadır. Ayrıca bunların merkeze zaman zaman mektup yazıp, bastanda çalışanların sürelerinin dolduğundan, kapıya çıkarılmaları gerektiği ve yerlerine acemi oğlan gönderilmesi gibi hususlarda istekleri bulunmaktadır¹⁰¹. Bahçelerde

⁹⁴EŞS, Defter, VIII, 45

⁹⁵EŞS, Defter, XI, 14

⁹⁶EŞS, Defter, XI, 24

⁹⁷EŞS, Defter, XVIII, 13

⁹⁸I.Hakkı Uzunçarşılı, "Bostancıbaşı" İ.A.II, s.738-739; A.Özaydın, "Bostancı", DİA, VI, s.308-309.

⁹⁹B.Yediyıldız, a.g.m., s.449.

¹⁰⁰M. T. Gökbilgin, a.g.m., s.125

¹⁰¹25 Şevval 971/7 Haziran 1564 tarihli yazıda 50 nefer istemektedir. Bkz. K.K. 218, s.178; 3 Ramazan 975/2 Mart 1568 tarihinde Edirne bostancı başısının hassa bahçelerde hizmet eden acemi oğlanlardan 72 adet eksik olduğu ve Anadolu'dan alınanlardan verilmesine dair arz mucebince verilmesine karar verilmiştir. Bkz. A.RSK 1459, s.2; 7 Ramazan 975/6 Mart 1568 tarihinde bostancıbaşı olarak Mehmed'i görmekteyiz. Mehmed'in merkeze arzı üzerine Edirne'deki hassa bahçelerde çalışan bostancılarından 72 eksik olduğu görülmüştür. Bunların yeniçeri ağasına emredilerek Anadolu'da Acemi oğlanı derleyenden 72 kişi alınarak bu bahçelere gönderilmesi emredilmiştir. Bkz. MD 7, s.336 h.966; 29 Şevval 980/2 Mart 1573 tarihinde Edirne Bostancıbaşısı Ca'fer Ağa'nın mektubu mucebince 50 nefer oğlanın hassa bahçede noksan olduğundan yerlerine 54 nefer oğlan verilmesi hakkında. Bkz. K.K. 225, s.202; 4 Zilkade 980/8 Mart 1573 tarih hükümle Bostancıbaşısının oğlan talep etmesi üzerine Türk üzerinde olanlardan 54 oğlan verilmesi emredilmiştir. Bkz. MD 21, s.145 h.352; 18 Safer 987/17 Nisan 1579 tarihli Bahçelerin bu ihtiyaçlarını yeniçeri ağasının karşılamakta zorluk çektiği ve gönderilen acemilerin sayısını azalttığı görülmektedir. Bkz. MD 36, s.188 h.507; 20 Safer 987/19 Nisan 1579 tarihli Edirne Bostancıbaşısı Hızır'ın müracaatı üzerine 987/1579-1580 yılında 5 hassa bahçede 118 nefer bostan oğlanının eksik olduğu bildirilmiştir. Yeniçeri ağasına noksan oğlanların yerine yenisinin verilmesine dair hüküm yazılmıştır. Bostancıbaşı bahçe hizmetlerinin yapmadığı ve suların tuğyan olduğuna dair şikayetleri görülmektedir. Bkz. MD 36, s.203 h.545; 23 Cemaziyelevvel 990/16 Haziran 1582 tarihli hükümdede, bahçelere islâm olan oğlanlar verilmekteydi. Bkz. MD 47, s.155 h.374; Edirne Bostancıbaşısı olarak görülen Süleyman'ın yazmış olduğu mektupla hassa bahçelerde çalışan bostan oğlanlarından 993 senesi şevvalinde yapılan yazımda 150 eksik olduğu bunların yerine Türk yanında olanlardan yeteri miktar verilmesi emredilmiştir. Bkz. MD 61, s.130 h.315

bostan oğlanı eksikliğinin başlıca sebebi, buraya getirilen acemilerin kaçmalarından kaynaklanmaktadır¹⁰².

Bostancıbaşların tespit edilen görevleri şunlardır; İstanbul'da ve Edirne'de hassa bahçede bulunan oğlanlardan kapuya çıkacakları belirleyip, Yeniçeri Ağasına liste halinde vermektedirler¹⁰³. Cezası kesinleşenlere Siyaset icrasını yerine getirirlerdi¹⁰⁴. Mirî koruları muhafaza ve buralara korucu atanmasında merkeze isim önermektedirler¹⁰⁵. Şehrin asayişle ilgili konularda yeniçeriler ve sipahilerle beraber, subaşı ile yasağbaşının emrine girerlerdi¹⁰⁶. Şehir civarında çıkan suların denetimi, şehre getirilip getirilemeyeceğine karar verme yetkisine sahip olup suyun taksiminden de sorumludurlar¹⁰⁷. Ayrıca mahallelerde bulunan çeşmelerin üzerinde yapılacak değişikliklere nezaret etmektedirler¹⁰⁸. Köprülerin yapımı ve bakımı ile ilgili hususlarla görevlidirler¹⁰⁹. Ölen kadıların muhalefatlarını tutarlar ve bunlara kimseyi karıştırmadan südde-i saadete sevkini sağlarlar¹¹⁰. Çayırın kullanımı ve otların biçilmesinden sorumlu olup bunlarla ilgili davalarda bilirkişi durumundadır¹¹¹.

Bostancıbaşı, sarayda çalışanların hangi işe meyilli olduklarını bildirip oralara gönderilmelerini sağlamaktadır¹¹². Edirne Bostancıbaşlarının sarayda

¹⁰²17 Safer 985/6 Mayıs 1577 tarihli hükümde 467 adet bostan oğlanlarından altmış yedisi firar ve vefat gibi sebeplerden dolayı eksik kalmıştır. Bkz. MD 30, s.108 h.263

¹⁰³2 Muharrem 986/11 Mart 1578 tarih MD 33, s.310 h.646; 7 Muharrem 986/16 Mart 1578 tarihli Edirne acemi ocağından 100 oğlanın kapuya çıkmaları hakkında Bostancıbaşı Hızır'a hüküm. Bkz. MD 33, s.379 h.777; 8 Muharrem 986/17 Mart 1578 tarihli belgede yüz neferin kapıya çıkması emredilmiştir. Bkz. MD 33, s.379 h.778; MD 33, s.366 h.752

¹⁰⁴5 Cemaziyevvel 994/24 Nisan 1586 tarihli hükümde, kız ve oğlanları kaldıran, halkın mallarını yağmalayan Bıyıklı Ali hapsedilmiş ve iki refiki Taklacı Hüseyin ile Hüsrev Sipahi'nin de suçları sapit olduğundan siyaset edilmelerine dair Edirne Bostancıbaşına... Bkz. MD 60, s.269 h.623

¹⁰⁵10 Rebiyülevvel 975/14 Eylül 1567 tarihli hüküm. Bkz. MD 7, s.75 h.205; Bu hüküm sadece bostancıbaşına yazılmıştır. Bkz. MD 7, s.75 h.206; 27 Rebiyülevvel 987/24 Mayıs 1579 tarihli Bostancıbaşı Hızır'a yazılan hükümde Tekeli Korusu korucusu Bali'nin, korunun emniyetini sağlayamadığı bunun sağlanması hakkında. Bkz. MD 36, s.287 h.756; Bostancıbaşı mektup gönderüp Edirne nevalisinde Sakâr Korusu dimekle ma' ruf korunun korucusu olan Ahmed öldüğünden yeri boş olup yerine Mahmud mahirdir diye bildirdiğinden görev buyuruldu. Bkz. MD 2, s.213 h.1923

¹⁰⁶MD 24, 169 h.454

¹⁰⁷24 Ramazan 979/10 Şubat 1572 tarih Edirne yakınındaki Kaya Köyünde su olup cenab-ı Cellat Kasım tarafından bina olunan camii şerife getirilmek münasip olduğu bildirildiğinden, yazı ulaştığından bu işin ehl olanlarla suyun başına gidip ne kadar su olduğunu ve suyun getirilmesi gerektiğinde ne kadar masraf gerektiğinin bildirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 10, s.161 h.246; MD 7, s.275 h.779

¹⁰⁸11 Muharrem 976/6 Temmuz 1568 tarihli Edirne Kadısı ve Bostancıbaşına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.605 h.1702

¹⁰⁹9 Ramazan 975/7 Mart 1568 tarihli olup Edirne kadısına ve Bostancıbaşına hüküm. Bkz. MD 7, s.355 h.1030

¹¹⁰Bir sureti rum defterdarına diye not düşülen hükümde, Edirne bostancıbaşına, Edirne kadısı iken ölen Hasan'ın muhalefatının tutulup kardeş ve akrabalarının karıştırılmadan merkeze gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD 55, s.160 h.286

¹¹¹3 Safer 982/25 Mayıs 1574 tarihli hüküm. MD 24, s.262 h.695

¹¹²6 Recep 968/23 Mart 1561 tarih MD 4, s.197 h.2041

çalışan bahçe oğlanlarına iş taksimi yapılmaktadır. Emrinde çalışan Bostancılar, acemi oğlan ve bahçe oğlanı isimleriyle anılmaktadır. Sarayda Hassa bağçelerde çalışan bostancılara burada inşa edilen kasırlarda çalıştırıldıklarında ücrette verilmektedir¹¹³. Bostancıbaşının, zaman zaman bu oğlanları bahçe işlerinin dışındaki işlerde kullanıp, bunların adına tahakkuk eden paraları aldıklarına dair şikâyetler mevcuttur¹¹⁴. Edirne'de 981-986/1573-1579 yılları arasında bostancıbaşı olarak Hızır¹¹⁵ ve Sinan¹¹⁶ isimli iki şahıs tesbit edilmiştir.

ç- Yasakçıbaşı

Yasakçıbaşılar, daha çok ekonomik konularda faaliyet göstermekle beraber, şehirde çıkan huzursuzlukları önlemede subaşıya yardımcı olmaktadır. Ayrıca, yeniçeriler, sipahiler ve bostancıbaşının kuvvetlerini de kullanabilmektedirler¹¹⁷. Edirne yasakçıbaşılı arasında, celep takibiyle görevlendirilmiş olan Kara Muslihiddin¹¹⁸ ve şer'îye sicilinde bir şahitlik dolayısıyla geçen Mehmed Bey bin Abdullah'dan başka isim tesbit etmek mümkün olmamıştır¹¹⁹.

d- Muhtesip

Muhtesipler, çarşı pazar denetlemesi ve fiyat kontrollerinde kadıların yardımcısıdır. Toplumun sanat ve ticaret hayatını düzenler ve kontrol ederlerdi¹²⁰. Edirne muhtesibi olan sipahi oğlanlarından İskender, aynı zamanda Edirne zeametini de tasarruf etmekteydi¹²¹. İskender'in atandığı aynı gün mühimme

¹¹³Gurre-i Zilhicce 975/28 Mayıs 1568 MD 7, s.528 h.1509

¹¹⁴5 Cemaziyelâhır 985/20 Ağustos 1577 tarihli hükümde, Edirne Bostancıbaşısının bahçe oğlanlarının sarı'ata verdiği ve işledüp akçelerini aldığı iştime' olunmaktadır, denilmekte ve bunun men'i istenmektedir. Bkz. MD 31, s.188 h.421

¹¹⁵13 Recep 981/9 Kasım 1573 tarihinde Edirne Bostancıbaşı olarak Hızır görülmektedir. Bkz. K.K. 225, s.83; 29 Şevval 981 Hızır Ağa Bostancıbaşı olarak görülmektedir. Bkz. K.K. 225; MD 33, s.366 h.752; Hızır Edirne Hassa bağçelerinde 986/1578-1579 senesinde 118 nefer oğlanın eksik olduğunu bildirmektedir. Geniş bilgi için bkz. MD 36, s.203 h.545

¹¹⁶MAD 2775, s.223

¹¹⁷MD 24, s.169 h.454

¹¹⁸15 Şevval 991/2 Kasım 1583 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Edirne'de celep taifesinin zabiti olan gureba-i yesardan Haydar celepleri zapta muktedir olmadığı ve Yasakçıbaşı Kara Muslihiddin o işe tayinini bildirmekle ikisi beraber celep taifesini zapt ve idare etmeleri hakkında. Bkz. MD 52, s.102 h.248

¹¹⁹EŞS, Defter, XVIII, 30

¹²⁰İhtisab Ağa'sı da denilen bu görevli pazarları gezerek ticârî işleme konulan her türlü malın fiyatını kontrol ederdi. Dükkân ve esnâfları ayda bir denetler, ağırlık ölçülerine hile karıştırılmasını önlerdi. Bkz. R. Mantran, a.g.e., s.151-152; Z. Kazıcı, Osmanlılarda İhtisab Mütessesesi, İstanbul 1987; İhtisab mütessesesi Osmanlı Devleti'nde kamu düzenini sağlamayı görev edinmiş olup devlet açısından bir gelir kaynağı durumundadır. Bkz., İ. Miroğlu, a.g.e., s.30

¹²¹15 Rebiyülevvel 968/4 Aralık 1560 MD 4, s.166 h.1718

kaydında, hiçbir gerekçe gösterilmeksizin Edirne ihtisabının silahdarlar zümresinden Mustafa'ya verildiği görülmektedir¹²².

e- Muhzır

Öldürme ve yaralama gibi kamu suçlarının dışındaki davalarda, davalıları mahkemeye getiren kişilerdir. Edirne muhızrbaşları, kapu kulu ocaklarından olan ve aynı şehirde ikamet eden, altı bölük halkı arasından seçilmektedir. Muhızrbaşlar, görevleri bizzat ya kendileri veya yeteri kadar muhızrba yerine getirirler ve bunun karşılığında ihzariye denilen bir ücret almaktadırlar¹²³. Edirne muhızrbaşlarına, tasarruf etmek üzere tîmâr verilmektedir¹²⁴. 967/1560 yılında muhızr atanmasıyla ilgili yeterli bilgi bulunmayan bir belgede, Edirne muhızrlığı Hızır'a verilmiştir¹²⁵. Edirne kadısına 986/1578 yılında yazılan hükümde, Pervâne adlı muhızrın suçu belirtilmemekte, fakat çavuş nezaretinde İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir¹²⁶.

f- Askeri Kassam

Kadıların görevlerinden birisi de, ölen kişilerin geride bıraktıkları mallarını islam miras hukuku¹²⁷ (Ferais) esasları çerçevesinde mirasçılara paylaşmaktır. Kadılar ve Kassamlar paylaştırdıkları terekelerden binde belli bir oranda pay almaktadırlar. Osmanlı Devleti'nde Askerî görevlilerden ölenlerin mallarını tutan ve şer'i üsullere göre taksim eden kişiye askeri kassa denilir¹²⁸. Edirne'de, Rumeli Kazaskerine bağlı olarak çalışan askeri kassamlar mevcuttur. Bu görev o kadar önemli olmasına rağmen ele alınan dönemle ilgili olarak Edirne'de tesbit edilebilen askeri kassamların sayısı üçü geçmemektedir. Şer'iyeye sicillerinde kaydedilen bu şahıslar da; Mevlana Mehmet Çelebi Efendi bin Hüsam¹²⁹, Halit Efendi¹³⁰ ve Adüsselam Çelebi bin Mahmud'dur¹³¹.

¹²²15 Rebiyülevvel 968/4 Aralık 1560 MD 4, s.166 h.1720

¹²³İ. Miroğlu, a.g.e., s.31

¹²⁴6 Zilkade 967/29 Temmuz 1560 Edirne'de muhızr başı İsa'ya kanun üzerine tîmar verilmiştir. Bkz. MD 4, s.110 h.1110

¹²⁵11 Zilkade 967/4 Ağustos 1560 MD 4, s.110 h.1123; Kamil Kepeci tasnifinde Muhızrılarla ilgili tesbit ettiğimiz fakat defterin onarımına alınması nedeniyle ulaşamadığımız hükümler şunlardır. Bkz. K.K. 75, vrk.32a; 41a; 117a; 179a; 182a

¹²⁶27 Rebiyü'lâhır 986/3 Temmuz 1578 tarihli MD 35, s.305 h.770

¹²⁷J.Schacht, "Miras", İ.A VIII, s.350-359

¹²⁸Bkz. M.A. Aydın, a.g.m, s.400,

¹²⁹962/1554-1555 senesinde Edirne Askeri Kassamıdır. Bkz. EŞS, Defter, V, 1. 24 /29

g- Ases

Asesler, şehrin korunmasından sorumlu olan subaşlarının yardımcılarıdır. Subaşların emri altında asesbaşları, ases kethüdaları ve asesler bulunmaktadır. Bunlar, hem asayişini korumakta, hem de hâsıl olan bâd-ı hevâ resimlerini ve bazı şehir içi mukataa gelirlerini toplamaktadırlar¹³².

Edirne şehrinde aseslerin atanmasıyla ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Mesela bunlardan 11 Zilkade 962/27 Eylül 1555 tarihli belge ile asesler bölükbaşısı Süleyman'ın yerine Cellâd Cafer'in atandığı görülmektedir¹³³. Ölen asesbaşların yerine yeniçeriler de atanabilmektedir¹³⁴. Asesbaşların görevlerinin değiştirilmesi sebepleri arasında, Müslümanlara ihtikar da bulunmaktadır¹³⁵. 22 Rebiyülâhır 980/2 Eylül 1572 tarihli belge, asesbaşlık ataması bakımından ilginçtir. Bu belgeden, ecnebi olan Edirne asesbaşısının yerine, yeniçerilerden 101. bölükten sekiz akçe ulufesi olan Kurd, Malta seferinde ayağı mecruh olduğundan asesbaşlık görevine atandığı anlaşılmaktadır¹³⁶. Ases kethüdalığına getirilenlerde aranan şartlardan birisi de, daha önce yapmış olduğu işlerinde gadrinin olmamasıdır. 7 Şaban 998/11 Haziran 1590 tarihinde, Edirne Zaimi Hüseyin Çavuş'un gönderdiği arzla, asesler kethüdası olan Ahmed'in, devlet malına gadrinin olduğu, Edirne Nazırı tarafından da bildirilmesine rağmen, kethüdalık tekrar kendisine verilmiştir. Bunun üzerine Edirne kadısı Kethüdalığa layık olan eski kethüda Hüseyin'in, tekrar göreve atanmasını talep etmiş¹³⁷ fakat bu yazının cevabı bulunamadığından sonucu hakkında bilgi sahibi olunamamıştır.

¹³²Cemaziyelâhır 972/Ocak 1565 Halid Efendi Aynı zamanda bezazistan vakfından da sorumludur. Bkz.EŞŞ, Defter VIII, 2.

¹³³EŞŞ, Defter, XI,3

¹³⁴İ. Miroğlu, a.g.e., s.29

¹³⁵Asesler bölükbaşısı Süleyman'ın yerine Cellâd Cafer atanmıştır. Bkz. A.RSK 1455, s.5; 13 Zilkade 962/29 Eylül 1555 tarihinde de Has celladlardan Cafer nâm kimesne Edirne'de asesler bölükbaşısı olup yeri mahlul olmağın Abdullah oğlu Hüseyin'e buyuruldu. Kapucular kethüdası Ali Ağa arzyledi. Bkz. A.RSK 1455, s.7

¹³⁶Asesbaşının yerine Yeniçeri Mehmed atanmıştır. 18 Muharrem 964/Kasım 1556 Bkz. MD 2, s.184 h.1682

¹³⁷9 Cemaziyelâhır 984/4 Eylül 1576 tarihinde Edirne'de ases bölükbaşısı olan Muhammed bin Abdullah'ın müslümanlara ihtikar edip rencide etmesinden dolayı görevden alınıp yerine Hüseyin bin Abdullah getirilmiştir. Bkz. Ali Emiri III. Murad, vrk.54

¹³⁸K.K. 225, s.62; 21 Ramazan 980/24 Ocak 1573 tarihinde Edirne asesbaşısı olan Mahmud oğlu Kurd'un Edirne Kadısının arzı mucebince bilfiil mahmiye-i mezburede şikayet edip enva-i zulm ve ta'addisi olduğun arzetmeğın ref olunmak buyuruldu. Bkz. K.K. 225, s.173

ğ- Hassa Harcı Emini

Edirne'de yapılan mimarî binaların maliye işlerine bakan şahıstır. Onun için Edirne Hassa Harcı Emini Selimiye Camii'nin yapımı ve burada çalışanların yevmiyeleri, köprü inşaatları¹³⁸, zaviye tamirleri, saray tamiri ve yeni yapılanlar için harcanan paraları tutmakla görevlidir. Bunların yanlarında mutemetlik görevini yapan kişilerde mevcuttur¹³⁹. Ayrıca eminler kış döneminde boşaltılan Edirne Sarayının odaları kitlemektedir¹⁴⁰. Ele alınan dönemde Edirne'de, hassa harcı emini olarak Mehmet tesbit ediymiştir¹⁴¹.

h- Beytü'l-mal¹⁴² Emini

Şer'îye sicillerinden tespit edilebilen Edirne beytü'l-mal emini ve kâtipleri olarak; Kaplan bin Mehmed¹⁴³, Kasım Bey bin Abdullah¹⁴⁴, Balı Bey bin Abdullah¹⁴⁵, Mustafa Çelebi bin Sinan Ağa¹⁴⁶, Ahmet Bey bin Mehmet¹⁴⁷, Nasuh bin Yusuf¹⁴⁸ ve Mahruse-i Edirne'de bölük halkı, beytü'l-mal emini olarak görülmektedir¹⁴⁹.

¹³⁷MAD 3902, Forma.30

¹³⁸MAD, 2775, s.111; MAD, 2775, s.223; MD 7, s.955 h.2630; K.K 225, s.91

¹³⁹9 Ramazan 975/7 Mart 1568 tarihli hükümda Dimetoka Hisar erenlerinden on neferi mutemetlik için yanına alabileceğini ve ayrıca on nefer daha istediği vakit alması hususunda hüküm verilmiştir. Bkz. MD 7, s.354 h.1028; 27 Şevval 987/17 Aralık 1579 tarihli Dimetoka kadısına yazılan hükümda bu Hisar erenlerinin gediklerine müdahale edilmemesi istenmektedir. Bkz. MD 39, s.64 h.155

¹⁴⁰MD 18, s.120 h.261

¹⁴¹MD 39, s.64 h.155

¹⁴²Varisi bilinmeyen veya hazır bulunmayan ölünün terekesini ve bunların muhafazasıyla görevli kuruluşa Beytü'l-mal denilmektedir. Beytü'l-mal İslami bir müessesesidir. Devlet hazinesi, devlete ait mal varlığının bütünü ve bununla ilgili idari mali kurumdur. Biz tarifini Osmanlı Devletinde kazanmış olduğu dar manadaki şekliyle yaptık. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. M.Erkal, "Beytü'l-mal", DİA, VI, s.90 vd., Eebül'ula Mardin, "Beytü'l-mal" İA II, s.591, vd.

¹⁴³Edirne Beytü'l-mal emini olarak 985/1577-1578 tarihinde Kaplân bin Mehmed görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 5; Cemaziyelâhır 972/Ocak 1565 EŞS, Defter, VIII, 3; Beytü'l-mal Emini Kaplân Bey bin Muhammed olarak gösterilmiştir. İkisi de aynı kişi olmalıdır. Mehmet ve Muhammed arasındaki yazım aynı okunuş farklılığından kaynaklanmaktadır. Fakat, şedde konulmuş olması Muhammed olarak okunmasını gerektirmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 12; Kaplân Bey bin Mehmed'in katibi Mustafa Bey bin Abdullah'tır. Rebiyülâhır 981/Ağustos 1573 EŞS, Defter, VII, 57; 985 Zilhicce EŞS, Defter, XIV, 41

¹⁴⁴Şevval 972/Mayıs 1565 EŞS, Defter, VIII, 21; EŞS, Defter, VIII, 48; Yazım farklılığı olan Kasım bin Abdülmenân Edirne Beytü'l-mal-ı Has Emini EŞS, Defter, VIII, 25

¹⁴⁵Recep 979/Kasım-Aralık 1571 Katibi Hasan Çelebi bin Ali Bkz. EŞS, Defter, XI, 9; EŞS, Defter, XI, 18

¹⁴⁶Katibi Haydar Çelebi bin Hamza bkz. EŞS, Defter, XI, 19; Mustafa Çelebinin lâkabi Fahrü'l-kuran'dır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 25; Muharrem 980/Mayıs-Haziran 1572 Katibi Haydar Çelebi bin Hamza bkz. EŞS, Defter, XI, 27

¹⁴⁷EŞS, Defter, XVIII, 57; EŞS, Defter, XVIII, 59

¹⁴⁸Muharrem 980 Mayıs-Haziran 1572 Katibi Haydar Çelebi bin Hamza bkz. EŞS, Defter, XI, 27

¹⁴⁹EŞS, Defter, XVIII, 6

Edirne görev yapan beytü'l-mal kâtipleri ve kaymakamları şunlardır; Hasan Bey bin Ali¹⁵⁰, Abdî bin İsmail¹⁵¹, Nazır olarak da Ahmet Çelebi bin Sinân'dır¹⁵².

ı- Şehremini

Şehreminin Osmanlı Devleti'ndeki görevi, saray ile devlete ait binaların bakım ve tamiratını yapıp, mimarlara malzeme sağlamaktır¹⁵³. 993/1585 yılına ait bir belgede, varlığından haberdar olunan Edirne şehremininin, İstanbul mühimmatı için malzeme temin etmekle de yükümlü olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁴.

Edirne'de şehreminin dışında görev yapan eminler de mevcuttur. Bunlardan biri de, padişahlara mahsus saray, kasır, cami vb. binaları tamir veya yeniden inşa etmekle yükümlü kişi olan bina eminleridir¹⁵⁵. 980/1573 yılında Hasan Çelebi, Edirne Bina Emmini olarak görülmektedir¹⁵⁶. Edirne'de, sarayda padişahın gelip kalması ve ordunun sefer zamanlarında kışlaması dolayısıyla malzeme temin etmek ve malzeme depolamakla görevli olan mirî anbar emini olarak, Mehmed isimli bir şahıs görülmektedir¹⁵⁷. Bunlar haricinde Edirne'de yapmış oldukları vazifeler hakkında bilgi verilmeyen şehir kethüdası¹⁵⁸ ve su yolu nazırı¹⁵⁹ gibi görevliler de bulunmaktadır.

Padişahların seferlere çıkmış oldukları dönemlerde büyük şehirlerin muhafazasına görevliler tayin edilirdi. Özellikle Edirne şehrinde, devletin Doğuya yaptığı seferlerde Avrupa'dan gelebilecek olumsuzluklara karşı koyabilmek için muhafız bırakılmaktadır. Bilindiği üzere, II. Mehmed'in Otlukbeli seferinde Edirne muhafazasında oğlu Cem Sultan; I. Selim'in İran ve Mısır seferlerinde oğlu

¹⁵⁰EŞS, Defter, VIII, 16; EŞS, Defter, VIII, 55; EŞS, Defter, VIII, 58

¹⁵¹EŞS, Defter, VIII, 42

¹⁵²EŞS, Defter, XVIII, 18

¹⁵³Geniş bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988, s.375

¹⁵⁴2 Zilkade 993/25 Kasım 1585 tarihli Edirne kadısına ve Edirne'de olan şehreminine yazılan hükümden, şehreminin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Burada Edirne şehremininden İstanbul mühimmatı için 1500 ilğün süpürgesi ve 1500 kamyş torağı tedarik edilmesi istenmektedir. Bkz. MD 60, s.43 h.103

¹⁵⁵Bina Eminleri mimarlardan farklıdır. Mimarlar binaları inşa ederlerken bina eminleri bu uğurda lazım olan malzemeyi temin ederler ve masrafları karşılarlardı. Bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e.1, s.234

¹⁵⁶27 Şevval 980/1 Mart 1573 tarihli K.K. 225, s.198

¹⁵⁷Edirne kadısına yazılan hükümden, meclis-i şer'e gelüp mahmiye-i mezburede vaki olan mirî otluk anbarının duvarının yıkıldığını bunun yapılmasının bir ihtiyaç olduğunu bunun için hassa mimar gönderülüp keşif yapılmasının gerekli olduğunu ve 3000 akçeye ihtiyaç olduğunu bildirildiğini varduktan mirî otluk akçesinden zikrolunan akçe verdirüp duvarı yeniden inşa ettiresin. Bkz. MD 36, s.27 h.81

¹⁵⁸K.K. 215, s.157

¹⁵⁹21 Zilhicce 1003/27 Ağustos 1595 tarihli Edirne'nin mirî su yolunun bakım ve tamir işlerine İstanbul'un su yolu nazırı bakmaktadır. Bkz. MD 73, s.12 h.28

Süleyman görevlendirilmiştir. 1566 yılındaki Sigetvar seferi öncesinde ve sonrasında Edirne muhafazasına Mustafa Paşa'nın bırakıldığı görülmektedir¹⁶⁰.

C- KIR İSKAN MERKEZLERİ ve DEMOGRAFİK YAPILARI

Beşerî bir olay olan yerleşme şehir, kasaba ve köylerdeki daimî durum ile göçebe grupların geçici olarak konakladıkları mezraa, yaylak ve kışlakları ihtiva eder¹⁶¹. Coğrafi olarak tanımı yapılan bu mekanların demografik yapısının bilinmesi sınırlı bir zaman dilimi içerisinde yaşamış bir toplumun siyasi, ekonomik, sosyal ve askerî meselelerinin izâh edilebilmesi için gereklidir¹⁶². Osmanlı Devleti'nin Rumeli yakasında bulunan Edirne Kazası'nın da, adı geçen meselelerinin ortaya konulabilmesi için bu toprakların fetihten sonraki iskânını bilmek gereklidir.

Osmanlı Devleti'nin, Balkanlardaki fetih hareketlerinde Anadolu'dan bir çok Türkmen aşireti getirilip Rumelideki şehir, kasaba ve köylere iskân edilmişlerdir¹⁶³. Rumeli'de bugünkü sınırlarımız içinde Oğuz Boylarına mensup köy isimlerinin bulunması o dönemde hangi boyların geçirildiği hakkında bilgi vermektedir. Bu boylar: Avşar, Karaevli, Kayı, Oğuzlu, Yazır ve Yıva gibi belli başlı oğuz grupları teşkil ederler¹⁶⁴. Bunlar haricinde bir kısım Oğuz, Tatar aşiret ve cemaatleri de Rumeliye geçip yerleşmişlerdir¹⁶⁵. Osmanlı arşiv belgelerine göre de, Rumeliye geçip yerleşen oymak, aşiret ve cemaatlerden bazılarıdır. Edirne'nin bazı köylerine isimlerini vermişlerdir. Bunlar; Danişmend, Daye Hatun, Habiller, Hacı Umur,

¹⁶⁰11 Rebiyülâhır 974/26 Ekim 1566 K.K. 220, s.175; 5 Rebiyülâhır 974/20 Ekim 1566 K.K. 220, s.172

¹⁶¹A. Tanoğlu, "İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod", TM XI, İstanbul 1960, s.234 vd.; N. Tunçdilek, "Türkiye İskan Coğrafyası, İstanbul 1967, s.30 vd.; Bu konuda geniş bilgi için Bkz. A. Tanoğlu, "Beşerî Coğrafya, Nüfus ve Yerleşme I, İstanbul 1969

¹⁶²Ö. L. Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", TM X, İstanbul 1953, s.3; Tapu Tahrir defterlerinin demografik tarih açısından değerlendirilmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. H. İslamoğlu-inan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, İstanbul 1991, s.61 vd.; K. Çiçek, "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları", Türk Dünyası Araştırmaları 97, (Ağustos 1995), s.93 vd.

¹⁶³M. M. Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", TM X, İstanbul 1953, s.299 vd.; Osmanlı Padişahlarının birçok yerlerde tarikât mensupları için zâviyeler yaptırınışlar ve bu zâviyeler sayesinde halkın dirdik ve düzenini sağladıkları gibi iskân meselesini de büyük ölçüde çözmüşlerdir. Bkz., A. Y. Ocak-S. Faroqhi, "Zâviye", İ.A. XIII, s.471; Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İFM/XIII-XV, (İstanbul 1951-1952)

¹⁶⁴V. Akın, "Trakya Köy ve Şehir Yer Adları Üzerine Bir İnceleme", TK XXVIII/329, (Eylül 1990), s.531; Oğuz boyları hakkında geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler, Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları) Listeler, İstanbul 1980

¹⁶⁵T. Gökbilgin, Rumeli'de Yörtükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan, İstanbul 1957, s.9

İskender, Oğulpaşa, Ömeroba, Öyüklü Tatar, Sarı Danişmend, Tatarlar ve Yörgüç şeklinde belirlemek mümkündür¹⁶⁶.

Edirne Kazasına bağlı nahiyelerde bulunan köylerin isimlerinin büyük çoğunluğu Türkçe ve umumiyetle de şahıs isimlerinden meydana gelmiştir. Akpınar, Avcılar, Bürücekler, Çengellü, Döldöken, gibi köyler bunlardan bazılarıdır. Derzi Halil, Doğancı Umur, Hacı Temurhan, Kara Hacı, Kemal, Koca Yakup, Köse Timur, Topal Ömer ve Yahşi Fakih gibi köyler de muhtemelen şahıslara mülk olarak verildiği için veya kurucularından dolayı bu isimlerle anılmaktadır. Osmanlılardan önce var olan ve isimleri değiştirilmeden devam eden köyler de mevcuttur. Bunlar: Kosta, Lefkeli, Venedik¹⁶⁷, Prevadi ve Vasil'dir. Rumeli'de yapılan seferler sonucunda sürgün edilen Hristiyan halktan, Edirne civarına yerleştirilip, getirildikleri bölgenin ismiyle anılan köyler olması muhtemel yerleşim yerleri ise ahalisinin tamamı Hristiyan olan Bosna, Hırvat, Arnavud-u Büzürg ve Arnavud-u Küçük'tür.

Rumeli'ye Türk nüfusu sadece Anadolu'dan gitmemiştir. Karadeniz'in kuzeyinden gelip Bizans İmparatorluğuna zor günler yaşatan Bulgarlar, Oğuzlar, Kumanlar ve Peçenekler, Deli Orman bölgesine yerleşmişlerdir¹⁶⁸. Rumeli'ye tatar yerleşimi Timur devrinde de devam etmiştir. Bu Altınordu Hanı Toktamış'a bağlı bulunan Kıpçak Bozkırlarındaki Tatarların Edirne önlerine kadar gelip yerleşmeleriyle de sürmüştür¹⁶⁹. "Tatar" isimli köylerin dönemlere ait olması muhtemeldir. Bu köylerden bazıları; Çoban Viranı (Tatarlar), Tatarlu, Çökne Tatar, Erbuz Ata Tatarlar ve İsmail (Tatarlar)dır.

Rumeli'nin nüfusunda, özellikle Yıldırım Bâyezid'in Ankara bozgunundan sonra büyük artışlar olmuştur¹⁷⁰. XV. Yüzyılda Edirne'ye ait tahrir defterleri olmadığından, şehirde ve çevresindeki nüfus hakkında bilgi sahibi

¹⁶⁶Adı geçen oymak, aşiret ve cemaatlar için bkz. C. Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatlar, İstanbul 1979

¹⁶⁷Latinler 1204 yılında İstanbul'da bir imparatorluk kurarken adriyatik kıyıları ile birlikte Edirne'yi de Venediklilere vermişlerdir. Bkz. S.Runciman, a.g.e., III, s.110, Venediklilerin Selanik ve Edirne şehri başta olmak üzere Balkanlarda ticari etkinliğini arttırmak için yapmış oldukları mücadeleler için, bkz. W Heyd, Yakın Doğu Ticaret Tarihi, (Nşr.E.Z.Karal) Ankara 1975.

¹⁶⁸M. Ülküsal, Dobruca ve Türkler, Ankara 1966, s.15 vd.

¹⁶⁹Ramazan 975/7 Mart 1568 tarihli hükümde Dimetoka Hisar erenlerinden on neferi mutemetlik için yanına alabileceğini ve ayrıca on nefer daha istediği vakit alması hususunda hüküm verilmiştir. Bkz. MD 7, s.354 h.1028; 27 Şevval 987/17 Aralık 1579 tarihli Dimetoka kadısına yazılan hükümde bu Hisar erenlerinin gediklerine müdahale edilmemesi istenmektedir. Bkz. MD 39, s.64 h.155

olunamamaktadır. Fakat şehirdeki nüfus artışının ulaştığı noktayı göstermesi açısından İstanbul'un fethinden sonra önemli bir Türk kitlesini iskan için bu şehre götürülmesi dikkat çekicidir¹⁷¹, Yalnız İstanbul'un fethinden sonra Edirne'deki bütün hükümet kadrosu, Saray Erkanı ve siyasi hayat ile doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan bütün görevlilerin de devlet merkezine taşınmasıyla Edirne şehrinde bir boşalmanın olduğu belirtilmektedir¹⁷². Ona rağmen XVI. yüzyılda Edirne'nin de içinde bulunduğu Balkan şehirleri üzerine yapılan çalışmalarda sürekli nüfusun arttığı sonucuna varılmıştır¹⁷³.

Osmanlı tahrir defterleri, malî sebeplerde meydana getirilmiş olduğundan nüfusun tamamını kapsamaması mümkün değildir¹⁷⁴. Vakıf defterlerinde malî sebeplerden dolayı tahrir hane esasına göre yapılmayıp, çiftlik esasına göre yapıldığından köylerdeki nüfus hakkında kesin bilgi sahibi olunamamaktadır¹⁷⁵. Askerî hizmetlilerin dışındaki bütün erkekler, vergi mükellefi sayılırlardı. Tahrir defterleri dışında tutulanlar, vergi muafiyetinden görev süresince yararlanan küçük memurlar olmayıp, ömür boyunca bundan yararlanan yüksek düzeyli devlet memurlarıydı. O sebeple bir kentte oturan vergiden muaf askerî hizmetli sayısının tahmin edilmesi güçtür¹⁷⁶. Şehirlerde askerlerin dışında vergiden muaf olanların sayısı da oldukça fazladır¹⁷⁷. Yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlı Devleti'nde

¹⁷⁰Timur istilası Osmanlı Devletini Anadolu'da zayıflatmıştır. Anadolu'da Timur tehlikesinden uzaklaşmak isteyenler Rumeliye yönelmiştir. Bu dönemde Edirne şehri, gittikçe artan bir ehemmiyet kazanmıştır. Şehir, daha 1421 tarihlerinde surların dışına taşınmış ve ziyadesi ile genişlemiştir. Bkz., H. İnalçık, "Murad II", İ.A. VIII, s.612

¹⁷¹R.Mandran'ın herhangi bir kaynak ve göstermeden İstanbul'a sürülenlerle ilgili vardığı sonuç şudur; "1453'ten sonra Fatih'in, Edirne, Bursa, Geliboyu ve Filibe'den katliamdan kurtulmuş Rum nüfusunun büyük kısmını İstanbul'a sürdüğü bilinir". Bkz. R.Mandran, XVII. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi I, (Nşr.M.A.Kılıçbay-E.Özcan), Ankara 1990, s.44.

¹⁷²M.Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 1453-1559, II, İstanbul 1974, s.44.

¹⁷³XVI. yüzyılın başlarında Rumeli'de 200 şehrin nüfusunun 500 hane ile 1600 hane arasında olduğu ve bu şehirlerin çok azının nüfusunun 1600 haneyi aştığı görülmektedir. Zira, 200 şehir içinde İstanbul, Edirne, Selanik ve Atina gibi büyük şehirler, Rumeli'nin nüfusunun % 42.1 gibi büyük bir çoğunluğunu bünyelerinde toplamışlardır. 1520 ile 1530 yılları arasında Edirne'nin de içinde bulunduğu Balkan şehirlerinde nüfus artışını % 90 olarak hesaplamıştır. Bkz., E. Werner, Büyük Bir Devletin Doğuşu, Halk Ayaklanmaları ve Askerî Feodalizm, (nşr. Y. Öner), İstanbul 1988, s.172 vd.; Braudel, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu Akdeniz ülkelerinde yüzde yüze varan bir nüfus artışının olduğu kanaatine varmıştır. Bkz., F. Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dînyası I, (nşr. M. A. Kılıçbay), İstanbul 1989, s.269vd.; Ö. Ergenç, XVIII. yüzyılda Edirne'nin demografik durumu üzerine yaptığı çalışmada bu görüşe katılmamaktadır. Ergenç, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne şehrinde nüfus artışının olmadığı kanaatindedir. Bkz. Ö. Ergenç, "XVIII. yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", IX. Tarih Kongresi Bildirileri II (Ankara 21-25 Eylül 1981), Ankara 1989, s.1419

¹⁷⁴Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ö. L. Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi," TM, X, s.1-27; Defterlerde hane-müccered kategorisinin gerçekte ne ifade ettiği kesinlikle belirtilmemiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. K. Çiçek, a.g.m., s.95 vd.

¹⁷⁵Karye-i Kemal "Hariç ez defter", vergilerini geldikleri yerlere verirler. Bkz. TD 498, s.158; TK KKA, TD 563, vrk.66a; Karye-i Doğanca Budak Hariçten ekerler. Bkz., TD 498, s.155; TK KKA, TD 563, vrk.115b

¹⁷⁶S. Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, İstanbul 1993, s.13

¹⁷⁷Bunlar, imam, müezzîn, hatip, mütevellî, kethüda, sâdât, pir-i fânî, müderris, şeyh, talebe, zaviyedâr, sipahizâde, âmâ, abdâl ile fiilen askerlikle iştigal eden müstahfizlar, azebler, yeniçeriler, sipahiler, asesler gibi gruplar, kadî,

haneye mensup olanların sayısı hakkında bilgiler elde bulunmadığından nüfus hesaplamaları tahmine dayalıdır¹⁷⁸. Bu tür hesaplamalarda esas aldığımız veriler, Edirne'ye ait mufassal ve vakıf defterlerinin kayıtlarına dayanmaktadır. Hesaplamalarda iki farklı şekilde hazırlanmış olan defterlerin kullanılmasının doğurduğu sakıncaları ortadan kaldırmak için hefterlerdeki bilgiler aynen verilmiştir. Bu kayıtlarda Edirne merkeze bağlı köyler "Nahiye-i Edirne" ve sadece "tabi-i Edirne" olarak yer almaktadır¹⁷⁹.

Tahrir defterlerine göre bazı köy isimleri iki nahiyede de geçmektedir. Aynı isimle farklı nahiyelerde gösterilen köyler şunlardır; Üsküdar ve Edirne merkez nahiyelerinde görülen Akpınar, İshâk Bey, Nasırlu Köyleri ile Çöke nahiyesi ile Üsküdar nahiyesinde yazılan Helvâcı Fakih köyü ile Çöke nahiyesi ve Ada nahiyesinde görülen Sofular . Ayrıca bir nahiyede iki defa yazılan köyler de vardır. Bunlar; Üsküdar nahiyesinde Hasan Fakih, Edirne merkez nahiyesinde Aslıhân, Doğanç, İsmailçe, Korucu-i Küçük, Çöke nahiyesinde Keşânlû, Sofular köyleridir. Bu tür köylerin gelirlerinin yarısı dirlik iken, diğer yarısı da vakıftır. Bu durum, yukarıda da belirtildiği gibi, mufassal ve vakıf olmak üzere iki farklı tahrir defterinin olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun haricinde, bir köyün geliri, iki ve daha çok vakıf tarafından tasarruf edildiğinde de aynı sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu tür olan köylerden bazıları, iki farklı nahiyede de gösterilmiştir. Mesela; Helvacı Fakih Köyü, buna en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Bundan dolayı, aynı isimde olan köyler, aynı veya farklı nahiyelerde de olsalar, farklı birer birim kabul edilerek tablolarda gösterilmişlerdir. Edirne'de, köylerin ve mezraaların bazılarının isimleri olup, nüfusları yoktur. Bu türden olan köy ve mezraalara, sadece tarım

müfti, nâib, nakîbül-êşraf, subaşı, sancakbeyi, alaybeyi, çeribaşı, dizdar gibi idareci ve subaylarla bunların kapu halkının ev efradı da, bunlara dahildir. Bkz., M. A. Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989, s.57; Askerî sınıf tâbiri ile fiili olarak askerlik yapanlar, bunların çocukları, eşleri ve azatlı köleleri, emeklileri, müderris, imam, müezzin, vakıf hademesi... gibi vazifelere padişah beratı ile tayin edilmiş olan her çeşit maaşlı memur ve hizmetliler ile sultanlar tarafından ellerine vergiden affedildiklerine dair muafiyetnâme verilmiş olan bazı imtiyazlı kişiler ve tuzcu, ortakçı, madenci gibi hizmetler mukabili fevkalâde tekâliften muaf tutulan zümreler kastedilmektedir. Bkz. Ö. L. Barkan, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler III/5-6, Ankara 1968, s.4

¹⁷⁸Nüfus hesaplamaları büyük ölçüde tahmini hesaplamalara dayanmaktadır. Bu olumsuzluklara rağmen elde etmiş olduğumuz verilere dayanarak en doğruyu bulmak için yaptığımız çalışmada Barkan'ın ve Nejat Göyünç'ün hane başına önermiş oldukları 5 sayısı esas kabul ettik. Bkz., Ö. L. Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi," TM, X, s.12; N. Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", TD, 1979, s.331-348

¹⁷⁹Osmanlı devletinde "şehir", "kasaba" ve "nefs" tabirleri için bkz. D. Kuban, "Anadolu Türk Şehri, Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", VD, VII, Ankara 1968, s.57 vd. O. Ergin, Türk Şehrinde İmâret Sistemi, İstanbul 1939, s.17; T. Gökbilgin, "XVI. yy. Başlarında Trabzon Livâsı ve Doğu Karadeniz Bölgesi", Belleten XXVI/102, (Nisan 1962), s.295; F. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s.46

amacıyla kullanılıp iskan edilmediklerin, nüfusu gösteren tablolarda yer almamışlardır.

Edirne'nin köylerinin genel nüfusu şu şekildedir: Müslümanlardan 149 imam, 2828 hane, 627 mücerred, eşkinci, yamak ve yağcı 153 kişidir. Ortakçılar ise, 637 neferdir. Hristiyan ahalden ise, 1631 hane, 30 mücerred ve 66 ortakçı bulunmaktadır. Çingâneler ise, 187 Müslüman ve 98 Hristiyan olmak üzere 285 neferdir. Görüldüğü gibi, köylerde Yahudiler bulunmamaktadır¹⁸⁰. Dipnotlarda da belirtildiği gibi, Yörükler, Müslüman ahali arasında sayılmıştır.

Köylerdeki nüfus, hanedeki nüfus sayısının 5 olarak hesaplanması sonucunda; Müslüman ahali 18952, Hristiyan ahali, 9015 kişidir. Çingânelerin dinlerine göre ayırımın yapılmasıyla, köylerin toplam nüfusu hesaplandığında, Müslümanlar ve Hristiyanlar açısından sonuç şu şekildedir. Müslümanlar, 19887; Hristiyanlar, 9505 kişidir. Köylerde Müslüman ahali, Hristiyanların iki katından fazladır. Fakat, birinci derecede nüfusu ilgilendirmeyip vergileri ilgilendiren bir önemli konu da, 152.5 çiftin boş olmasıdır. Bu durum, köylerin nüfus açısından boşalmaya başladığı ihtimalini akla getirmektedir.

a- Üsküdar Nahiyesi

TABLO VII

No	Köyler	Müslüman				Gebran		Çingane
		İmam Müez.	Hane Ben.	Müc.	Eşk. Yağ.	Hane	Müc.	Müslim kıpti
1	Ahî	-	27	2	-	-	-	-
2	Akpınar	1	23	8	-	-	-	-
3	Derviş Depe	-	-	-	-	58	-	-
4	Etmekci	-	7	-	-	-	-	-
5	Hacılar ¹⁸¹	1	21	-	8	-	-	-
6	Hamza-i Kösec	1	31	1	-	-	-	-
7	Hasan Fakih	-	-	-	-	5	-	-
8	Hasan Fakih	1	11	1	-	-	-	-
9	Hatun	-	3	-	-	56	11	-
10	Havaroş	-	9	-	-	3	-	-
11	İshak	1	8	1	-	-	-	-
12	İshak Fakih Haslar Köyü	-	8	-	-	22	-	-
13	Karun Timuştaş Paşa	-	16	4	-	16	-	-
14	Kaykî Deresi İbrahim köy	-	12	-	-	-	-	-
15	Kemal	-	-	-	-	27	-	-

¹⁸⁰ Oniki hane yörük vardır. Bkz. T.D.498, s.554; TK KKA, TD 562, vrk. 100b

¹⁸¹ 12 hane Yörük vardır. Bkz. TD 498, s.554; TK KKA, TD, vrk.100b

16	Küplüce Piravadi (Aydın-	-	-	8	-	-	-	-
17	Mar'aş	-	5	-	-	223	-	36
18	Mihal	-	-	-	-	19	-	-
19	Nasırlu	-	7	-	-	-	-	-
20	Sekban (Karabudaklu)	-	29	9	-	-	-	-
21	Timurtaş Bey (Sarı Yakup	-	10	2	-	-	-	-
22	Uluşahın	-	10	-	-	-	-	-
23	Üsküdar	-	63	30	-	223	-	-
24	Yahşi Fakih	-	22	-	-	-	-	-
Toplam		4	330	58	8	652	11	36

b- Edirne Merkez Nahiyesi

TABLO VIII

No	Köyler	Müslim					Gebr.		Çingane	
		İmam Mütéz	Hane be	Mütç.	Eşk. Ya	Ort.	Hane	Mtis.	Geb.	
1	Akpınar	1	39	3	-	-	-	-	-	
2	Anteplü	1	16	6	-	-	14	-	-	
3	Aslıhan	-	2	-	-	-	-	-	-	
4	Aslıhan(Has)	1	9	1	-	-	-	-	-	
5	Avcılar	-	20	13	-	-	-	-	-	
6	Burnu Bambuklu	1	13	-	-	-	1	-	-	
7	Bürünceklar	1	21	3	-	-	-	-	-	
8	Çengellü	-	2	-	2	-	-	-	-	
9	Çoban viranı (Tatarlar)	-	11	-	-	-	-	-	-	
10	Kölmek	1	40	9	-	-	-	-	-	
11	Kölmekci	1	33	18	-	-	-	-	-	
12	Derzi Halil	1	11	3	-	-	-	-	-	
13	Döldöken	1	12	5	-	-	-	-	-	
14	Doğancı Umur(Kayalı De	-	11	-	-	-	-	-	-	
15	Doğancıumur	-	5	1	-	-	-	-	-	
16	Eğnesi	1	41	5	-	-	-	-	-	
17	Eyvanlu	-	12	2	-	-	-	-	-	
18	Fekili	1	23	1	-	-	121	-	-	
19	Hacı Temurhanlu	-	19	3	-	-	2	-	-	
20	Hatip(Kara Hacı	-	25	1	-	-	-	-	-	
21	Helvacı Fakih	-	3	-	-	-	-	-	-	
22	Hanzır Viranı	-	3	2	-	-	14	-	-	
23	Hazırca	-	23	2	-	-	-	-	-	
24	İl Dutan	-	22	3	-	-	-	-	-	
25	İsmailçe	1	31	8	-	-	-	-	-	
26	İsmailçe	-	6	-	-	-	-	-	-	
27	Işıklar Yurdu (Mezrea)	-	4	-	-	-	-	-	-	
28	Karaağaç	-	8	3	-	-	60	-	-	
29	Karaca Köy	1	34	4	-	-	-	-	-	
30	Kara İshaklu	1	-	1	-	40	-	-	-	
31	Kayı	-	12	3	-	-	6	-	-	
32	Kazan	-	6	1	-	-	28	-	-	
33	Kemal	-	-	-	-	-	15	-	-	
34	Kılağuzlu	-	124	-	-	-	-	-	-	
35	Kırşehirli	-	13	-	-	-	-	-	-	

36	Kocayakup	1	16	8	7	-	-	-	-
37	Korucu Büzruk+	1	29	4	-	-	-	-	-
38	Korucui Küçük	-	10	-	-	-	-	-	-
39	Korucui Küçük	-	20	4	1	-	-	-	-
40	Kör Ümitlü	1	52	29	-	-	-	-	-
41	Köse Timur	-	22	5	1	-	-	-	-
42	Küçük Saruhanlı	-	13	4	-	-	-	-	-
43	Küçük Üllü	-	23	5	7	-	-	-	-
44	Kulaklı	1	9	2	-	-	-	-	-
45	Kosta ¹⁸²	1	17	19	-	-	-	-	-
46	Lefkeli	-	-	-	-	-	111	151	98
47	Maslahat	-	-	-	-	-	15	-	-
48	Mahammat	-	12	2	-	-	-	-	-
49	Muratçalı	-	15	3	-	-	-	-	-
50	Nasırlı	-	8	-	-	-	1	-	-
51	Nüsretli	-	26	7	-	-	-	-	-
52	Mezrea-i Ömer Obası	-	6	7	-	-	-	-	-
53	Pınarcı	-	16	3	-	-	-	-	-
54	Pıravadi	-	7	2	-	-	16	-	-
55	Rumbeylüğü	1	20	19	12	-	-	-	-
56	Saltuklu	1	22	4	1	-	-	-	-
57	Süleyman Fakuh (Karacalı)	1	16	5	1	-	-	-	-
58	Sekban Fakih (Sekban Küçük)	-	10	2	-	-	-	-	-
59	Topam Ömer	-	5	1	11	-	-	-	-
60	Uzgaş (İshak Bey)	1	36	-	-	-	-	-	-
61	Veledi Söyüt	-	16	4	-	-	-	-	-
62	Yörgüç	-	9	4	-	-	22	-	-
Toplam		22	1089	244	43	40	437	151	98

c- Çöke Nahiyesi

TABLO IX

No	Köyler	Müslim					Gebran		
		İmam Mül	Hane be	Müc.	Eşk. Yağ.	Ort.	Hane	Müc.	Ort.
1	Aksakal	-	19	1	-	-	4	-	-
2	Arnavud Büzürg	-	-	-	-	-	8	-	17
3	Bahadır	-	-	-	-	-	32	-	21
4	Büyük Saruhanlı	1	28	5	1	-	-	-	-
5	Büyük Ünlü	-	12	7	-	-	-	-	-
6	Boğurcak Yahşi (Hasağa)	-	19	-	-	-	-	-	-
7	Çarşınıgir	-	1	-	-	-	-	-	-
8	Çağırğan	-	14	-	-	-	-	-	-
9	Dövercelü	-	24	8	4	-	-	-	-
10	Douçe Mahmud (Şahabeddin Paşa)	1	22	2	1	-	-	-	-
11	Doğanca Ahad (Yunak)	-	8	1	-	-	-	-	-
12	Doğanca Budak	-	23	2	-	-	32	-	-
13	Eşekci	-	18	-	2	-	2	-	-

¹⁸² Bir yörtük hane bulunmaktadır. Bkz. TD 498, s.493 TK KKA, TD 562. vr 72-a-b

14	Eflak Şahin	-	2	-	4	-	-	-	-
15	Elçiltü ¹⁸³	1	28	4	-	-	-	-	-
16	Eymürhanlı ¹⁸⁴	-	4	-	2	-	-	-	-
17	Faki Deresi	-	-	-	-	-	53	19	-
18	Geredeltü	-	31	6	-	-	-	-	-
19	Habiller	-	14	-	1	-	-	-	-
20	Hacı Danişmend ¹⁸⁵	-	16	1	-	-	-	-	-
21	Hacı Umur	26	11	-	-	-	-	-	-
22	Hamzabeyli	1	80	73	-	-	-	-	-
23	Helvacı Fakih	-	12	-	-	-	2	-	-
24	Hazır Ağa (Koyunlu Musa)	1	16	-	-	-	6	-	-
25	İmreler	-	18	11	-	-	-	-	-
26	İnciklü	1	49	18	8	-	-	-	-
27	İsmail (Tatarlu)	1	28	14	-	-	-	-	-
28	Karaca Resul	-	23	1	3	-	-	-	-
29	Karagöllü	-	13	7	-	-	-	-	-
30	Karayusuflu	-	6	-	6	-	5	-	-
31	Karapa	-	8	-	-	8	30	-	-
32	Keşanlı (Kapanlık)	-	37	-	-	-	9	-	-
33	Keşanlı	-	33	14	-	-	-	-	-
34	Kırk	-	5	7	-	-	-	-	-
35	Küşan	1	32	9	-	-	2	-	-
36	Mehter Ali	1	30	2	7	-	-	-	-
37	Musa Beylü	-	24	7	-	-	-	-	-
38	Özbeklü	-	8	-	3	-	-	-	-
39	Sabuncu (Timurlu Çiftliği)	-	24	4	-	-	-	-	-
40	Sarı Danişmend	1	48	8	2	-	-	-	-
41	Sarı Temrucalu	-	30	4	2	-	-	-	-
42	Selim (Beylü)	-	23	5+	-	-	-	-	-
43	Sofular (Beylü)	1	8	7	-	-	-	-	-
44	Sofular (Vasil)	1	4	2	10	-	-	-	-
45	Söyütcük	-	15	-	18	-	-	-	-
46	Sungurcuu	-	17	2	3	-	1	-	-
47	Şahmelek	-	7	2	1	-	-	-	-
48	Yaycılı	-	14	-	-	-	-	-	-
49	Yenice	1	56	9	1	-	-	-	-
50	Yeniköy (Beyköy)	-	30	-	9	-	-	-	-
51	Yundlu	-	7	4	13	-	-	-	-
52	Yünlüce	1	20	1	-	-	-	-	-
Toplam		14	1054	255	98	8	186	19	38

¹⁸³ Yörüklerdir. Bkz. TD 494, s.143;KT KKA, TD, 54 vrk. 62b

¹⁸⁴ Yörüklerdir. Bkz. TD 494, s.127; TK KKA, TD 54 vrk. 54b

¹⁸⁵ Yörükdürler. Bkz. TD 494, s.127; TK KKA, TD 54 vrk. 54b

ç- Ada Nahiyesi

TABLO X

No	Köyler	Müslim					Gebran	
		İmam Müez.	Hane Ben.	Müc.	Eşk. Yağ.	Ort.	Hane	Ortakçı
1	Ahmet Fakih (Adaköy)	-	13	6	-	-	-	-
2	Ahur	-	14	-	-	48	-	-
3	Arnavud Küçük (Benefşelik)	-	-	-	-	-	-	17
4	Bahcı	-	-	-	-	-	10	39
5	Bosna	-	-	-	-	-	69	26
6	Çökne Tatar	-	19	4	-	-	-	-
7	Çörek	-	10	2	-	-	93	-
8	Daye Hatun	1	26	1	-	-	19	-
9	Der Kurb-u Asiyab Defterkoz	-	2	-	2	-	-	-
10	Düğünçü (Düdükcü)	2	30	6	2	-	36	-
11	Erbuz Ata (Tatarlar)	-	13	1	-	-	-	-
12	Eymür Kazanlı	1	-	-	-	45	-	-
13	Eymürlü	-	28	-	-	-	-	-
14	Eynaoğlu	1	-	-	-	80	-	-
15	Hacıdoğan	-	3	-	-	-	-	-
16	Hırvat	-	-	-	-	-	-	11
17	İlbeyi Pir Gazi	1	18	6	-	60	-	-
18	İskender	1	29	3	-	-	4	-
19	Kilikalık	-	-	1	-	95	-	-
20	Küplüce (ulubey ve bazarlı)	-	-	-	-	-	-	35
21	Mahmudca (Kara Kasımlı)	-	9	8	-	-	4	-
22	Öyüklü (Karış)	1	21	2	-	-	2	-
23	Oğulpaşa	-	32	2	-	-	-	-
24	Polat	-	6	3	-	-	-	-
25	Saruhan	-	-	-	-	26	-	-
26	Sarutur Ali	-	32	3	-	-	1	-
27	Sığırcılı (Balaban)	-	-	12	4	-	66	-
28	Sofular	-	-	6	-	82	-	-
29	Şahinci	-	1	1	-	55	-	-
30	Tatarlı	-	-	-	-	16	-	-
31	Tayça Aruzlu	-	43	5	-	-	52	-
32	Venedik (Omurbey)	1	3	5	-	82	-	-
33	Yılma Ali	-	9	-	-	-	-	-
Toplam		9	355	69	4	589	356	129

III. BÖLÜM (İÇTİMÂÎ DURUMU)

A- AİLENİN DURUMU

Sosyal hayatın temelini aileler oluşturur. Onun için mahiyeti ne olursa olsun bir toplumun içtimai durumunu ortaya koyabilmek, o toplumun dayandığı aile kurumunun öncelikle ele alınmasını gerektirir. XVI. yüzyılda Edirne’de içtimai bütün yönleriyle tesbit edilebilmesi için aile müessesinin yöredeki şekillenışı ve işleyişinin bilinmesiyle mümkündür. Aslında söz konusu yüzyılda Edirne’de aile bütün Osmanlı mülkünde olduğundan farklı değildi ve kurumun temelini oluşturan değerler tamamen islama göre şekillenmekte idi¹. Her ne kadar aile içinde kadın erkek ilişkisi günlük hayatın işleyişi gibi v.s. gibi bazı bazı konularda örfün ön plana çıktığı görülmekteyse de temelde evlilik müessesesinin işlemesi ve bunun ön gördüğü şekilde düzenlenmiştir. Kaynaklarda bu konuda oldukça bol malzeme bulunmaktadır. Özellikle mehir, miras, vasi ve günlük hayatta kullanılan eşyalar ve benzeri konularda pek bol örneğe sahibiz.

Ailelerin toplum içindeki durumlarını göstermesi açısından aile ortamında ve özel günlerde kullandıkları malzemeler ve giyimleri büyük önem taşımaktadır. Ayrıca kültür bakımından ulaştıkları seviyeyi gösteren kitaplar da önemlidir.

a- Aile Kurumu

Aile, ana, baba ve çocuklar oluşmaktadır. Babanın yönetiminde kurulan Osmanlı ailesi genelde dört-yedi kişiden meydana gelir. Edirne’de de söz konusu dönemde bu tip aile görüntüsü dikkati çekmektedir. Ancak zengin ailelerin nine, dede, kardeş, köle ve cariyelerinde eklenmesiyle büyük tipleri de oluşturdukları da görülmektedir.

Aile, kendi iradesiyle bazen ailelerine danışarak evlenmeye karar veren kız ve erkek çocukların çoğu zaman bizzat veya her ikisinin de mahkemeye vekil göndermesiyle eve mahkemedan gönderilen vekil vasıtasıyla şahitler huzurunda nikahları kıyılarak

¹Osmanlı Devleti’nde Müslümanların kendi aralarında yapmış oldukları evlilikle ilgili olarak uygulanan hukukla kuralları için bkz. H. Cin. İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme. Ankara 1974

kurulmaktadır². Nikah işleminde erkeğin eşine, İslâm hukukuna göre bir üst sınır belirtilmeyen mehir verilmekteydi³. Edirne'de, Türk ailesinin oluşmasını sağlayan evlilikle ilgili olarak belgelerde; erkek tarafından gelin adayına verilen belirli bir para veya mal olan mehir⁴ dışında fazla bilgi yoktur. Ama mehir hususunda şer'îye sicillerinde çok fazla sayıda örnek mevcuttur. Onun için sadece birkaç örnekle yetinilecektir. Mehr-i müeccellerde en çok rastlanan miktar, 1000 akçe ile 1500 akçe arasındadır⁵. Bunun haricinde en yüksek mehr-i müeccel miktarı Kasım 1571'de 15000 akçe ile Aişe binti Behram Hatuna ödenmiştir⁶, en düşük mehr-i müeccel 100 akçedir⁷. Birden fazla hanımla evli olanların haramlarına vermiş oldukları mehr-i müeccel miktarları, birbirine yakındır. Üç hanımla evli olan İbrahim bin Hasan, üç hanımına 800, 900 ve 1000 akçelik mehr-i

² B. Yediyıldız "Osmanlı Toplumunu", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994, s.481 vd.; M. A. Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikah Akidleri", Osmanlı Araştırmaları III, İstanbul 1982, s.7 vd; Nikah için bkz. J. Schacht-W. Heffening, "Nikah", İ.A.IX, s.257-273

³ Mehr, mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Evlilikte peşin ödenen kısma mehr-i muaccel, evlilik içerisinde veya evliliğin boşanma veya ölümle sonuçlanması halinde ödenen kısmına da mehr-i müeccel denilmektedir. Mehr hakkında geniş bilgi için bkz. O. Spies, "Mehir", İ.A.VII, s.494-496; Şafii ve Hanbeli mezheplerinde mehir için minimum sınır tesbit edilemezken, Hanefi mezhebinde mehir miktarı olarak on dirhem gümüş kabul edilmiştir. Bkz. M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, İstanbul 1983, s.443; Mihrin miktarı ile çeşitleri ehl-i sünnet imamları arasında farklılık göstermektedir. Bkz. A. Akgündüz, Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Diyarbakır 1986, s.163-168; Osmanlı Devleti'nde mihre sadece yeniçeriler için bin dirhem ve altıyüz akçelik bir üst sınır getirilmiştir. Buna göre yeniçerinin evleneceği kadın bakire ise bin akçe dul ise altıyüz akçeden fazla mehir ödeme yapılamazdı. Yeniçeri isterse koca olarak belirlenen mihrin bu miktardan fazlasını verebilirdi. Fakat, bu miktarları aşan mehir ihtilaflarını hukukî müeyyideden mahrumdu. Bkz. M. A. Aydın, İslâm Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985, s.103 vd.; Ebussuûd Efendi fetvaları arasında mehir miktarındaki ölçü olarak üçbin akçe sıkça kullanılmaktadır. Mihir meblağının belirlenmesinde kişinin toplum içindeki mevkii ve zenginliği esas alınmalıdır. Mihir miktarının kabul edilmemesi nikahın kabul edilmemesi demektir. Bkz. M. E. Düzdağ, Şeyhül-İslâm Ebussuûd Efendi Fetvaları, Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İstanbul 1983, s.41 vd.

⁴ İslâm hukukunun zihurunda da bu gelenekler kadının lehine yapılan fevkalâde güzel düzenlemelerle devam ettirilmiştir. "Kiminiz kiminizden (nasil olmuşsunuz)dur. O halde-FuHuşda bulunmayan, gizli dostlar da edinmeyen namuslu kadınlar olmak üzere onları sahiplerinin izniyle kendilerinize nikâhlayın. Ücretlerini (mehirlerini) de güzellikle onlara verin.." Nisa Suresi, Ayet 25: Aynı surenin ondokuzuncu ayetinde kadınlara zorla mirasçı olup verilen mehirlerin alınmasının helâl olmayacağı belirtilirken yirminci ayetinde ise "Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz öbürüne yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile içinden bir şey almayın..." hükmüyle kadının hakkı korunmuş olmalıdır. Bkz. H. Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim I, s.122 vd.; Selh ibni Sa'd (R.A)'dan rivayet edilen bir hadiste; bir erkeğin evleneceği kıza demir bir yüzük dahi olsa mehir vermesini, fakirlikten dolayı bu da mümkün olmazsa, kur'an-ı Kerim öğretmesi emredilmektedir. Bkz. Zeynü'd-din Ahmed bin Ahmed bin Abdül-lâtîf'z-Zebidi, Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi XI, (şerh. K. Miras), Ankara 1974, s.293-296; R. Özdemir, "Harput ve Çemişkezek'te Askeri Ailelerin Sosya Ekonomik Yapısı (1890-1919)", Tarih İncelemeleri Dergisi V, İzmir 1990, s.56; Mihir akit anında belirtilmese ve hatta verilmeyeceği beşerile bile kadın mihre hak kazanır. Mihir talâk yetkisini köttüye kullanan kocaya karşı vermiş bir silah olup talâk veya kocanın ölümü gibi sebeplerle evlenmenin sona ermesi halinde kadının iktisadî geleceğini temin etmek gayesiyle elde tuttuğu para veya mal ve de evlenmenin akdedildiğini gösteren ona aleniyet kazandıran bir şarttır. Bkz. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, Türk-İslâm Hukuk Tarihi II, İstanbul 1990, s.95; Mehir miktarı ise, günün şartlarına, evlenecek kişilerin zengin veya fakir olmalarına, evlenecek kızın güzel, çirkin, maharet vb. oluşuna göre değişmekteydi. İslâm fihhına göre gelir getiren her şey mehir olabilmektedir. Bkz. Ö. N. Bilmen, Hukukî İslâmiye ve İstlahî Fıkhiyye Kamusu II, İstanbul 1985, s.121 vd.; Moğollar'da Orta Asya'da Türkler'de ve Cahiliye devri Araplarında benzer uygulamaları mevcuttur. Moğollarda güveyi adayının gelin adayının evine verdiği bu paraya "kalın" denilmekteydi. Orta Asya Türkleri arasında da güveyi adayının kız evine verdiği paraya "kalın" veya "sep" denilmekteydi. Geniş bilgi için Bkz. A. Donuk, "Çeşitli Topumlarda ve Eski Türklerde Aile", T D 33, İstanbul 1980, s.162-168

⁵ Bu konuda bkz. EŞS, Defter, I-XI, muhtelif yerler

⁶ Recep 979/Kasım 1571 tarihli Aişe binti Behram Hatun'un mehr-i müecceli onbeşbin akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 7

⁷ Hamza bin Abdülrahman hanımına ikiyüz akçe mehr-i müeccel verilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 52; Evâil-i Safer 962/25-30 Aralık 1554 tarihinde tereke kaydı tutulan Bâli Sofu'nun iki hanımının birine yüz diğerine bin akçe mehir ödemektedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 47

müeccel ödemiştir⁸. Kadının erkekten önce ölmesi halinde mehri müecceli terekeye kaydedilmektedir⁹.

İslamda teaddüd-i zevcâta (çok eşle evlilik) müsaade edilmesine rağmen, Türklerde umumiyetle tek kadınla evlilik tercih edilmiştir. Edirne'de de durum bundan farklı değildir. Öyleki tereke kayıtlarında birden fazla kadınla evli erkek sayısı çok azdır. Buna dayanarak, Edirne'de erkeklerin büyük bir çoğunluğunun tek eşliliği tercih ettikleri söylenebilir. Öyleki bu kayıtlarda birden fazla evlilik yapanların tamamı verilmesine rağmen, elli yıllık bir süre içerisinde kayıtlarda iki eşli olanların sayısını sadece beş kişi olarak tespit edilebildi. Bunlar; Hasan Halife bin Hayrullah¹⁰, Bâli Sofu¹¹, Hacı Cafer bin Mehmed¹² ve Hamza bin Abdullah'tır¹³. Yine tereke kayıtlarından, Hacı İbrahim bin Hasan'ın üç hanımla evli olduğu anlaşılmaktadır¹⁴.

Edirne'de XVI. yüzyılın ikinci yarısında boşanma ile ilgili belge sayısı azdır. 967/1559-1560 yılına ait bir hükümde, erkeğin "hüsn-i zindegânesinin" olmaması, aile müessesesinin dağılmasına yani boşanmaya esas kabul edilmiştir¹⁵.

Çocuk sayısı tereke kayıtlarına bakıldığında çoğunluk iki veya üç olarak görülmektedir. Şer'îye sicillerine göre tek eşle olan evlilik evlilik % 95'ten fazla, iki eşle yapılan evlilik ise % 3 civarındadır. Üç ve daha fazla hanımla yapılan evliliklerin yüzdesi

⁸ EŞS, Defter, XIV, 28

⁹ Recep 980/Kasım 1572 Hatice Hatun ibnete Mevlana Mahmud Efendi Kadıyı Siroz'un terekesinde onikibin akçe mihrî kaydedilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VII, 11; Muharrem 963/Kasım 1555 yılında Selime binti Mahmud'un terekesinde bin akçelik mihrî belirtilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, V, 88; Cemaziyelevvel 972/Kasım 1565'de ölen Abide binti Mehmed'in terekesinde mihr-i müecceli beşyüz akçedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 5

¹⁰ Zilhicce 985/Şubat 1578'te ölen Hasan Halife bin Hayrullah'ın iki hanımı vardır. Borçları malından fazla olduğundan miras taksimi yapılmamıştır. Eşi Fatıma'ya ikiyüzkırkdört akçe mihr-i müeccel ve eşi Hasene'ye kırkyedi akçe borcu vardır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 18

¹¹ Safer 962/Aralık 1554 EŞS, Defter, V, 47

¹² Kamile isimli hanımına altıbin akçe, Rabia' isimli hanımına da dörtbin akçe mihr-i müeccel ödemektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 37

¹³ Gülahmer isimli eşine beşyüz akçe Sakine isimli Hanımına da dörtyüz akçe mihr-i müeccel ödemiştir. Mirastan hisseleri de yüzaltmışdokuz akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 70-71

¹⁴ EŞS, Defter, XIV, 28

¹⁵ 1 Rebiyülâhır 967/28 Ocak 1560 tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümde Edirne Bostancıbaşı Sinan'ın kızını "sipahi oğlanları zümresinden olan Müstâdem nâm kimesneye verip hüsn-i zindegânesi olmadığı arzedip tefrik olunmasını recâ etmeğin buyurdum ki: Vardukta bi' z-zât müşârûn ileyhün kızını mezbûrdan tefrik eyleyüp..." Bkz. MD 3, s.256 h.739

% 2'den azdır. Barkan'ın Edirne askerî kassam defterleri üzerine yaptığı çalışmada ulaştığı sonuçlar da buna yakındır¹⁶.

Ailede eşler arasında, özellikle ölümden sonra çocukların bakımı için günlük olarak hesaplanan ve verilen para olan nafaka çocukların geleceklerini bir nevi garanti altına almaktadır. Nafaka, sözlük anlamında sarfetmek şeklinde kullanılıp, dar ve geniş manada olmak üzere iki manası vardır. Dar anlamda nafaka, hak sahibinin yiyeceklerini temin etme; geniş anlamda ise giyecek, mesken ve hizmetçi masraflarını temin etme manasını taşır¹⁷. Şer'îye sicillerinde bulunan hüccetler arasında nafaka kayıtları da mevcuttur. Nafaka olarak ödenen en yüksek miktar, Zilhicce 989/Ocak 1581 tarihinde Müderris Abdullah Efendi bin Hacı Ziyaeddin'in kızı Aişe'ye verilen günlük 7 akçe olarak tespit edilmiştir¹⁸. Nafakalar, şahısların ödeme güçlerine bağlı olduğu için günlük bir akçelik nafakalar çoğunluktadır¹⁹. Bu husus incelenen dönemde Edirne ahalisinin iktisadi yapısı hakkında da bir fikir verebilecek mahiyettedir.

Âile kurumu boşanmanın dışında ölüm hadisesiyle de son bulmaktaydı. Ölenin malları mirasçılar arasında paylaştırıldı. İslam Hukukuna göre, ölenin bıraktığı mallar mirasçılar arasında paylaşılmadan önce şu işlemlerin yapılması gerekir; Ölenin cenazesinin münasip bir şekilde kaldırılması için gerekli "techîz ve tekfin" masrafları yapılır. Tereke bu masrafları karşılayamazsa mûrisin nafakası ile mükellef olanlar, bunlar yoksa beytü'l-mal karşılayacaktır²⁰. Daha sonra yapılan işlemler, sırasıyla şu şekildedir;

¹⁶ Barkan ikiyüzaltmışdokuz aile içerisinde üç evlilik yapana rastlamamıştır. İki eşle evli olanların sayısı onaltı tek eşle evli olanların sayısı ise ikiyüzzellüç ailedir. Bkz. Ö. L. Barkan, "Edirne Askerî Kassamına ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler III/5-6, Ankara 1968, s.14

¹⁷ H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s.97; Nafaka, kişinin beslemeğe mecbur olduğu kimselere infak ettiği nesnedir. Yani yiyecek, giyecek şeylerle meskenden ibarettir. Bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.642; İslâm hukukuna göre evin reisi erkektir. Evin reisi olan erkek, kadın ve çocuklarını kimseye muhtaç etmeden yeme, içme, giyinme, barınma vb. ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Eğer erkek bu yükümlülüklerini yerine getirmiyor veya getiremiyorsa, mahkeme kararıyla bu görevin nerede ve ne şekilde yerine getireceğine karar verilir. Bkz. Ö. N. Bilmen, a.g.e.II, s.444-488; Ayrıca nafakanın ne şekillerde ve nasıl ne kadar verilmesi gerektiğine dair ölçüler bu eserde belirtilmiştir. A. Akgündüz, a.g.e., s.183-192; Evlilikten itibaren kadının meşru bütün ihtiyaçları kocaya aiddir. Koca bunları karşılamıyorsa kadın hakime baş vurarak nafaka takdir ettirebilir. Bkz. M. A. Aydın, a.g.e., s.107

¹⁸ Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 14

¹⁹ Zilhicce 989/Ocak 1581 tarihli belgede Mehmet bin Sinân Bey'e annesi Rabia' Hatunun isteği ile günlük beş dirhem nafaka bağlanmıştır. Der kenar olarak, "bu suretler gaflet olunup sonra hatıra gelip bu mahalde kaydolundu" yazılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 21; Hasan Bey bin Abdullah'ın çocuklarına dört akçe nafaka bağlanmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 15; Hacı Nuri'nin kızı Rahime'ye dört akçe nafaka bağlanmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 10; Ümmihan binti Yemin'e üç dirhem nafaka bağlanmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 19

²⁰ H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e.II, s.136

Ölenin borç ve alacakları²¹, dellaliye masrafı, resm-i kısmet, ihzariye, mehir, kitâbet, bâc ve harc-ı ma`kûl belirlenmektedir²².

Vasiler, her türlü malın bakımından sorumludurlar²³. Ölenin borçları, bıraktığı mirastan fazla olunca, hakimin emri ile tereke sattırılır, bedeli alacaklılar arasında mütenasib bir şekilde dağıtıldı²⁴. Ölenin borçlarının ödenmesinden sonra sıra vasiyetlerinin yerine getirilmesine gelirdi²⁵. Techiz ve tekfinin dışında fukaraya yemek parası ayıranlar da mevcuttur²⁶.

Borç ve alacak hesaplarının tasfiyesi, vasiyetlerin yerine getirilmesi ve yetimlerin haklarının korunması için, ölen bir kimse, vaktiyle bir vasi seçmemiş ise hâkim tarafından bir vasi atanırdı.

Şahıslar ölmeden önce, mallarını mescitlere, imamlara ve müezzinlere verilmek üzere vasiyet edebilir veya vakfedebilirlerdi. Zilkade 962/Eylül 1555 tarihli terekede, Kamer binti Hasan 500 akçe vasiyet etmiştir²⁷. Aynı hususta, yılda bir kez olan Berat Gecesi, Beylerbeyi Mescidi'nde mum yakılması için 1100 akçe vasiyet edilmiştir²⁸. Hafız Ahmed mahallesinde ölen Hacı Nurî muhalledatından, Kızılca Mescit imamına, müezzinine, techiz ve tekfinine 26395 akçe vasiyet etmiştir²⁹. Fatıma binti Murat, ölen babasının vasiyeti üzerine 8000 akçeyi Katib-i Çev mahallesinde olan, Zaviye-i Mahmud Subaşı'da her gün Yasin Suresi okunması karşılığında 1 akçe, mescit imamına hergün Tebareke okuması karşılığında 1 akçe, mescidin mumuna yılda 10 akçe, müezzine yılda 20 akçe ve bahçesine 4 akçe verilmesini vasiyet etmiştir³⁰. Sadullah Çelebi, malının 1/3'i

²¹ Evail-i Zilkade 985/10-15 Ocak 1578 tarihli Mehmed Bey bin Ali Katip'in muhalledatına Bkz. EŞS, Defter, XIV, 16

²² Bu konuda Edime Şeriyeye sicillerinde bulunan tereke kayıtlarına bakınız

²³ Vasi-i şer olan Abdullah bin Ali isimli imama Yasemin binti Abdullah isimli cariye emanete kondu. Bkz. EŞS, Defter, XI, 22

²⁴ Ö. L. Barkan, "Edirne Askerî Kassamına...", s.19

²⁵ Vasi olmak için gerekli şartlar şunlardır; Vasiyetçinin âkil, bâlîğ, hür olması ve kendi iradesiyle hareket etmesi şarttır. Küçüklerin akıl hastalarının, kölelerin vasiyetleri kabul değildir. Vasiyette bulunmak için müslüman olmak şart değildir. Lehine vasiyet yapılanların ciheti malum olunmalıdır. Vasiyet anında mevcut olması gerekir. Zimmiye vasiyet geçerlidir. Vasiyet katiline geçerli değildir. Vasiyet konusu, mirasla intikal eden mal veya alacak hakkı gibi olmalıdır. Vasiyet edildiği an mevcut olması gereklidir. Vasiyet edilen şeyin meşru olması gerekir. Müslüman için domuz vasiyet edilecek mal sayılmaz. Vasiyetle ilgili geniş bilgi için Bkz. H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e.II, s.124-129

²⁶ Zilkade 962/Eylül 1555 tarihli terekede Kamer binti Hasan'ın vasiyeti dokuzyüzyirmi akçedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 78

²⁷ EŞS, Defter, V, 78

²⁸ EŞS, Defter, V, 80

²⁹ EŞS, Defter, XVIII, 9

³⁰ EŞS, Defter, XI, 41

olan 4000 akçeyi vakfetmiştir. Bu para muameleye onu onbir akçe hesabından verilmiştir. Mescitte vasiyet edenin ruhu için her gün cüz okunması karşılığında 1 akçe verilmesi, vakfiye şartıdır³¹. Kerime Hatun, malının 1/3'i olan 7336 akçeyi vakfetmiştir³². Ölen Mehmed bin Hasan, malının 1/3'ini vakfetmiştir. Malının 1/3'ünden 1000 akçe vasiyet etmiştir. Bu paranın muameleye verilmesi ve elde edilen paranın mahalle avarızına aktarılması vasiyet edilmiştir³³.

İslâm Hukukuna göre, mirasçuları mevcut olan bir kimse malının, ancak 1/3'ini vasiyet edebilirdi. Bu miktarı aşan vasiyetler, mirasçuların müsaadesi olmadan yerine getirilemezdi. Mirasçı olmadığı takdirde mirasın tamamı vasiyet edilebilirdi. Tereke kayıtlarında, malının 1/3'ini hayır işlerine vasiyet çoğunluktadır. Aişe Hatun, muhallefatinin toplamı olan, 25129 akçenin 8076'sını vasiyet etmiştir³⁴. Aişe Hatun binti Abdullah, techiz ve tekfini ile beraber malının 1/3'ünden 2190 akçesini vasiyet etmiştir³⁵. Tacir Hacı Kasım bin Derviş, techiz ve tekfini ile beraber 5561 akçe olan muhallefatinin 1800 akçe vasiyet etmiştir³⁶. Nuri, malının 1/3'ünden 7000 akçeyi çeşitli ihtiyaçlar için vasiyet etmiştir. Kalan paranın, şahitlerle muameleye verilmesi de kaydedilmiştir³⁷. İsmihan Hatun binti Halil, malının 1/3'ünden 3000 akçeyi, techiz ve tekfini karşılanmak ve üç çocuğunun nazırına verilmek üzere vasiyet etmiştir³⁸.

Köle ve cariyeler, efendileri tarafından mallarının 1/3'ine varis olarak gösterilebilmekte veya kendilerine hisse ayrılabilir³⁹. Tereke kayıtlarında, köle ve cariyelerine mallarının 1/3'ini vasiyet eden efendiler de mevcuttur. Köstendil Mirlivâası Yunus Bey, Ümmü'l-veled cariyeleri için malının 1/3'ünden 15000 akçe vasiyet etmiştir⁴⁰.

³¹ ESS, Defter, VIII, 6

³² ESS, Defter, XVIII, 56

³³ ESS, Defter, XI, 12

³⁴ ESS, Defter, XVIII, 6

³⁵ ESS, Defter, XVIII, 70

³⁶ ESS, Defter, XVIII, 78

³⁷ ESS, Defter, XVIII, 7

³⁸ ESS, Defter, XVIII, 11

³⁹ Şaban 979/Aralık 1571 tarihinde ölen Mustafa bey bin Abdullah'ın siyah kölesi olan Ali bin Abdullah'ın kızları Mümine ve Mezun tamamı azat olunup muhallefattan hisselerine düşen ve 1/3'ini vasiyet etmiştir. Bkz. ESS, Defter, XI, 13; Cemaziyelevvel 972/Aralık 1564'te ölen Abide binti Mehmed'in terekesinde cariyesi Mihri'ye ikibinbeşyüz akçe hisse ayırmıştır. Bkz. ESS, Defter, VIII, 5

⁴⁰ ESS, Defter, XI, 64

Gurre-i Rebiyülâhır 960/17 Mart 1553 tarihli belgede, Laleruh binti Abdullah isimli cariye efendisi tarafından malının 1/3'i vasiyet edilmiş ve azat edilmiştir⁴¹.

Ölenin vasiyetleri de yerine getirildikten sonra, menkul veya gayr-i menkuller, şer'i miras hukukuna (Feraiz) göre mirasçılar arasında taksim edilirdi⁴². Bu konuda, bütün tereke kayıtlarında örnekler mevcut olduğundan bir kaç örnekle yetinilmiştir. Evail-i Zilhicce 985/8-15 Şubat 1578'te ölen Şah Çobân binti İbrahim'in çocukları olmadığından miras, kocası, annesi, babası ve kardeşleri arasında bölüştürülmüştür⁴³.

Çocuklar arasında mirasın bölünmesinde de islam hukuku doğrultusunda erkek kardeş, kız kardeşin iki katını almaktadır. Ölen Hasan Bey bin Abdullah'ın 2200 akçelik mirası, kassam tarafından oğluna 1466, kızına 733 akçe, 1 akçe de Edirne kassamına kalmak üzere paylaştırılmıştır⁴⁴. Ölenin eşi ve kızları arasındaki miras paylaşımında eşlere çok az bir miktar düşmektedir. Ölen İlyâs Bey bin Abdullah'ın mirası toplamı olan 5211 akçeden, 651 akçe eşine, 2289'ar akçe de iki kızına verilmiştir⁴⁵. Anne, kız ve oğula düşen miktar şu şekildedir. Ölen Hüseyin bin Hasan'ın 4449 akçesinden, anneye 556, kıza 1297.5 ve oğula 2595.5 akçe olarak taksim edilmiştir⁴⁶. Mirastan feragat edenler de mevcuttur⁴⁷.

Hristiyanlardan miras konusunda terekeye kaydettirdikleri mallarını, İslamî usullere göre taksim ettirenler de vardır. Kale İçinde Hristo Mahallesinde oturan İskarlet veledi Yani'nin terekesi, İslâmî usullere göre taksim edilmiştir. 8000 akçe yekûnu olan tereke kaydı, "hisse-i ibn 3000, hisse-i ibn 3000, hisse-i zevc 2000" olarak bölüştürülmüştür⁴⁸. Kara Ağaç köyünde ölen Dimitri'nin toplam 21000 akçe tutan mirası da Edirne kassamı tarafında taksim edilmiştir⁴⁹.

⁴¹ EŞS, Defter, III, 5

⁴² Ö. N. Bilmen, *Hukuki İslâmîye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu II-V*, İstanbul 1985, s.204 vd.

⁴³ 4985 akçeden kocasının hissesine 2487.5, annesinin hissesine 829, babasının hissesine 829, kardeşinin hissesine 414.5, diğer kardeşinin hissesine de 414.5 akçe düşmüştür. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 10

⁴⁴ EŞS, Defter, XIV, 13

⁴⁵ EŞS, Defter, XIV, 15

⁴⁶ EŞS, Defter, XIV, 19

⁴⁷ EŞS, Defter, V, 65

⁴⁸ EŞS, Defter, XVIII, 5

⁴⁹ Eşine 2625, oğluna 7349, kıza 3674, diğer kıza 3674, diğer kıza da 3674 akçe verilmiştir. Artan miktar ise dört akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 8

Baba hayatta iken malının bir bölümü şahitler huzurunda hibe⁵⁰ edebilmektedir. Ölen Hasan Bey bin Abdullah, hayatta iken oğluna mülkünün bir kısmını hibe ve temlik etmiştir. 2300 akçeyi de kızına hibe ve temlik etmiştir⁵¹. Şevval 979/Şubat 1572 tarihinde ölen Ali Subaşı, hayatta iken oğulları Süleyman ile Pir Mehmed'e İmreler isimli köyde bulunan, "ortası sofa iki karşılı evler ve bir fırın ve bir mutbah ve bir bir-i ma-i ve bir çardak altında 4 göz anbarı ve bir evi önünde bir sofasıyla ve iki ahuru biri çubuktan bina olunmuş ve birer çatma tahtadan ve bir ahuru ve samanlığı bir tolancı bir bağ" mülkü şahitler ile hibe etmiştir⁵². Sarban Mustafa bin Ali, oğlu Musa'ya Yeni Köprü başında mülkü olan iki dönüm bir kıtâ' yeri hayatta iken hibe etmiştir⁵³. Mehir⁵⁴ ve köleler⁵⁵ de hibe edilebilmektedir.

b- Ailenin Kullandığı Günlük Eşyalar

Aile fertlerinin kullanmış olduğu günlük eşyaları tesbit edebildiğimiz en önemli kaynaklar terekelerdir. Tereke kayıtlarında edinilen bilgilere göre evlerde ne tür malzemeler kullanıldığı hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Ailenin günlük hayatının geçtiği mekânlar olan evler Ailenin yaşadığı mekanları olan evler hakkında, satışlarda tutulan kayıtlardan bilgi sahibi olunmaktadır. Evlerin süflî ve ulvî olarak tanıtıldığı bu bölümlerde sofa, gurfe (odalar), özellikle köyde olanlarda ahır, şehirlerdekilere de ıstabl bulunmaktadır. Ekmeklerin evlerde yapılmasını sağlayan fırınlar da görülmektedir. Evin durumuna göre anbarlar, hamamlıklar da bulunabilmektedir. Selamlıkları olan evlerden de bahsedilmektedir⁵⁶. Evlerin bir kısmı da dahilî ve haricî olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Evlerin hemen hemen hepsinde tuvalet ve su kuyusu bulunmaktadır. Evler, genelde tek katlı ve bahçelidirler. Ev satışlarında fiyatı

⁵⁰ Arapça'dır. F. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkeçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1982, s.436; Bağışlama anlamında kullanılan hibe bir malı karşılıksız olarak başka bir şahsa mîlk olarak vemedir. Bu yönüyle hibe, bir kimseye ikram olarak götürülen hediye; sevap için bağışlanan mal olan sadakadan ve bir şeyi karşılıksız olarak yemek, içmek ve kullanmak üzere verilen müsaadeden farklıdır. Geniş bilgi için bkz. H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s.243 vd.; Hibede teslim, tesellüm işlemi gerçekleşmedikçe hibe geçerlilik kazanmaz.

⁵¹ EŞS, Defter, XIV, 13

⁵² EŞS, Defter, XI, 18

⁵³ EŞS, Defter, XI, 30

⁵⁴ EŞS, Defter, V, 42

⁵⁵ EŞS, Defter, XIV, 3

⁵⁶ EŞS, Defter, XVI/B, 45

etkilemesi muhtemel olan bahçelerdeki meyve ağaçlarının türü belirtilmemiştir⁵⁷. Evlerin yatak odaları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece kullanılan yatak, yorgan, şilte ve yastıklar yazılmıştır.

Mutfakta kullanılan kesici malzemelerin başında bıçak ve satır gelmektedir. Tas, tabak ve sahanın dilli tas, kevgir sahan, çini sahan, çini tabak, çini çanak gibi çeşitlerine rastlamak mümkündür. Sini, tava ve tepsiler demir sini, börek tepsisi, pekmez tavası, demir saç evde kullanılanlardan bazı örnekleri oluşturmaktadır. Kebap demiri, sim şiş, altun ve gümüş kürdan gibi az rastlanan örnekler de mevcuttur. Ayrıca, tereke kayıtlarında sıkça geçen eşyalar şunlardır; Su taşımaya ve kullanmağa yardımcı olan bakır, bakraç, bardak (maşrapa), matara, küp, sitil, ibrik ve leğen. Evlerde ekmek yapmak için kullanılan fırınlar, ekmeği yoğurmak için tekneler, fırına ekmek atmaya yarıyan saç ayakları ve maşalar. Baharat çekmekte kullanılan değirmenler ile mutfak malzemeleri arasında en çok zikredilen kaşıklar ve havanlardır⁵⁸.

Giyim insanların toplum içindeki yerlerini ortaya koyduğundan ve ayrıca İslam dininin temizliği emr etmesinden dolayı Osmanlıda en çok dikkat edilen konuların başında gelmektedir⁵⁹. Tereke kayıtlarında en çok kadın ve erkek giyim eşyaları mevcuttur. Bu kayıtlara göre kadınların giyimleri ve süs eşyalarını şu şekilde sıralamak mümkündür. Belgelere göre, Edirneli kadınlar, feracenin çok değişik türleri olan moru, sofı, siyahı, küreklisi, kırmızısı, yeşili, arguvanisi ve çuhasını kullanmışlardır. Kuşağın, ibrişimi, Hindîsi, alacası ve altunlusu tercih edilmiştir. Kadınlar, peçenin makreme olanını daha çok tercih etmişlerdir. Süs eşyalarından verilecek örneklerde ise, altun bilezik, hal hal, altunlu yüzük, yakut yüzük, altun zincir ve inci, ilk sıralarda yer almaktadır. Bu eşyaların arasında ütünün bulunması, kadınların giyimdeki titizliklerini de göstermesi açısından önemli bir örnektir⁶⁰. Terekelerde, kullanılan eşyaların sadece isimleri mevcuttur. Halbuki, 1717 yılında Edirne'ye gelen Lady Montagu, Türk kadınının giyimi hususunda verdiği ayrıntılı bilgilerde bu hususta tam bir malumat sahibi olmak mümkündür⁶¹. Erkek giyimine ait

⁵⁷ Taşınmaz mallar ve fiyatları hakkında iktisat bölümüne bakınız.

⁵⁸ Mutfakta kullanılan malzemeler ve fiyatları için iktisat bölümüne bakınız.

⁵⁹ S. Faroqhi a.g.e., s.1223vd.

⁶⁰ Bu malzemeler ve fiyatları için bkz. iktisat bölümü

⁶¹ Burada Lady "İnce, gül pembesi, kenarı sırmalı kumaştan yapılmış geniş bir şalvar giydirilmiştir. Terlikler sırma işlemeli beyaz deriden yapılmıştır. Şalvarın üstündeki tamamen işlemeli tül gömlek. Gömleğin kolları kolun yarısına kadar inmekte ve yakasını elmas bir düğme iliklektedir. Vücuda göre biçilmiş entari, şalvarın kumaşından mintan ve bele dört parmak

malzemeler ise börk, destar, serpuş, gömlek, dolama, akşır, şalvar ve kaftandır. Çoğunlukla renklerde yeşil ve mai'si tercih edilen bez kaftanların nesim kârî olarak dikilenleri makbuldür. ocukalrın giyimiyle ilgili bilgi mevcut değildir. Ancak bunun giyimde kadın erkek ayırımından kaynaklandığı ve ocuk için bir farklılaşmanın söz konusu olmadığı sonucuna gidilebilir.

c- Kültür Durumu

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti mimarlık ve sanat başta olmak üzere en görkemli çağını yaşamıştır. Bu ve daha sonraki dönemlerde padişah ile onun etrafındakilerin yaşantıları sürekli dikkati çektiğinden, onların ulaşmış olduğu kültür durumu hakkında bilgiler mevcuttur. Halkında kültürel durumunu ortaya koyan en önemli belgeler olan şer'ie sicillerinin sayısı oldukça fazladır. şer'ie sicillerinde halkın yaşadığı mekan, giyim, kuşam ve maddi durumları hakkında bulabildiğimiz bilginin yanında evlerde bulunan kitaplarda oldukça ilginçtir. Buradan halkın okuma oranının oldukça yüksek olduğunu söylemek abartı olmaz.

Muhallefat listelerinin çoğunda en az bir adet olmak üzere musaf-ı şerif bulunmaktadır. Ayrıca kayıtlardan anlaşıldığına göre, şahısların evlerinde tıp, hadis, tefsir, dil ve tarih gibi değişik konuları kapsıyan kitaplar bulunmaktadır. Safer 990/şubat 1582 tarihinde, Kuru eşme mahallesinde len Aişe Hatun binti Sefer'in muhallefatı arasında 11 tane kitap grlmektedir⁶². Kara Bulut mahallesinde vefat eden Râziye Hatun'un muhallefatında, bir adet tıp kitabı bulunmaktadır⁶³. Kadı Bedreddin mahallesi imamı Hasan Halife bin Bali'nin muhallefatı arasında, cönk ve diğer kitaplar görülmektedir. 13 Cemaziyelevvel 990/6 Haziran 1582 tarihinde 2 adet sadece kitap yazılmış ve değeri 20 akçe gösterilmiştir. İki adet cönk 12 akçe ve başka bir cönk 6 akçe olarak gösterilmiştir. Kitab-ı esrarl-Arifin'e 10 akçe değer verilmiřtir⁶⁴. Takyeci Hacı mahallesinde Zilkade 987/Aralık 1579 yılında len Yusuf bin Abdullah'ın muhallefatında, fiyatları

kalınlığında kemer takılmaktadır. Zenginlerin kemerleri elmas veya sair kıymetli taşlarla süslü, fazla masraf olmasın diyenlerinki ise işlemeli satenden yapıyorlar. Ağır dibadan, ileri samurla kaplanmış, kolları omuzlardan aşağı inmeyen krk ve başa giyilen kalpak denilen şapka vardır." demektedir. Bkz. Lady Montagu, Türkiye Mektupları 1717-1718, (nşr. A. Kurutoğlu), İstanbul (tarihsiz), s.51 vd.

⁶² Kitab-ı İkmâl-ı Nâkis 210, Lugat nâ tamâm 5, Tearifnâme 10, Sabur-u Sahih 40, Mnşaat 60, diğer Sabur-u Sahih 23, Mutavassıt-ı Nâkis 15, şerh-i Akaid 17, Cönk- Beyaz 15, Kitab-ı Ahval-i Kıyamât 5, Kitab-ı Sarf 15 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 26

⁶³ EŞS, Defter, XVI/B, 33-34

belirtilmemekle beraber bazı kitap isimleri geçmektedir. Bunlar; Kitab-ı Gülistan ve (okunamıyor), 4 adet kitab-ı (okunamıyor), kitab-ı (okunamıyor) ve kitab-ı nazım ve nesir ve kitab-ı tıp, cönktür⁶⁵. İbrahim bin Hasan'ın muhallefatında, 16 adet kitap kaydı görülmektedir. Bunların içinde 1 cönk, 4 cilt, 3 tefsir ve 1 mushaf-ı şerif görülmektedir⁶⁶. Zilhicce 985/Şubat 1578 yılında Bâli Bey bin Abdullah'ın terekesinde, Muhammediye adı ile 200 akçelik kitap mevcuttur⁶⁷. İstanbul'da ölen Ali Bey Bin Yunus Bey'in muhallefatında, toplam değeri 1452 akçe olan 31 adet kitap vardır⁶⁸. Zilkade 985/Ocak 1578 tarihinde tereke kaydı tutulan Ebubekir bin Helvacı Necmeddin'in muhallefatında, 41 adet kitap bulunmaktadır. Mushaf-ı Şeriflerden biri, 900 akçe değerindedir⁶⁹. Dâvud bin Bâlî Bey'in muhallefatında, 2 akçelik ismi yazılmayan 1 kitap, 2 akçelik Usul ve 5 akçelik İskendernâme bulunmaktadır⁷⁰. Hasan Çelebi'nin muhallefatında tespit edilen 45 adet kitap vardır⁷¹. Kıyık mahallesinde ölen Hamdî Hoca'nın terekesinde 6 adet kitap vardır. Zilkade 980/Mart 1573 tarihinde Mehmed'e verilen 15 akçe değerinde Farsî kitap ve 15 akçe değerinde bir Türkî kitap bulunmaktadır. Memi'ye verilen 29 akçelik Cami'ü's-Sagir ve 20 akçe değerinde Mevlûd vardır⁷². 980/1572-1573 yılına ait Kıyık Zaviyesi Şeyhi olan Hamid Hoca bin Muhammed'in terekesinde 6 kitap bulunmaktadır⁷³. Muharrem 963/Kasım 1555 tarihinde tutulan Mustafa bin Şaban'ın terekesinde 3 kitap

⁶⁴ EŞS, Defter, XVI/B, 58

⁶⁵ EŞS, Defter, XVI/B, 63

⁶⁶ EŞS, Defter, XIV, 28

⁶⁷ EŞS, Defter, XIV, 34-35

⁶⁸ Bu kitaplardan bazıları şunlardır; bir cönk, iki adet Divan-ı Hafız, Câmi Şerh-i Kafiye, Lûgat-ı Çelebi, Fars-i Lûgat, iki adet Hüsrev ü Şirin, Elfiyye, Sagire-i Şerh-i Feraiz, Kelile ve Dimme, Bostan, Gülistan, Risale-i Rubaiyât, Nahiv, Tevzi' Mukaddime, Sarf, Sahâh-ı Acemi', Baytarname, Bahâristan, Mushaf-ı Şeriftir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 38

⁶⁹ Bazıları şunlardır. Huyûn-u Hayvanat, Bâytarnâme, Enâm-ı Şerif, Kelile ve Dimme, Nafi', Bidâye, Cild-i Evvel-i min Kâmûs, Envârü'l-Aşikîn, Rûznâme, Kaside-i Bürde, Sadr-ı Şerif, Şâh Nâme, Dai-i Seyf, Divân-ı Nevâyî, Arûz, Risale-i mine'l-tıp, Tevârih-i Al-i Osman, Mihtahû'l-Fereç, Tezkiretül'-Evliyâ ve Muhammediye'dir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 39-41

⁷⁰ EŞS, Defter, XIV, 45

⁷¹ Kitab-ı Kadı 600, İbn-i Sinâ 20, Lûgat-ı Carullah 20, Musabbih 80, Bezzâziye 400, Sadrü's-şerife 300, Şerh-i Kudurî 80, Cami'ü's-Sagir 15, Ahterî 400, Ferhât 100, Hayalî 16, Feraiz 29, Mukaddime 10, Mecmua 15 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 48-50

⁷² EŞS, Defter, VII, 34

⁷³ EŞS, Defter, VII, 48

görülmektedir⁷⁴. Köstendil Mirlivası Yunus'un muhallefatında 23 adet kitap bulunmaktadır⁷⁵.

Cami ve mescitlerde kitaplıklar oluşturulup bunlar için vakıflar kuran ailelere de rastlanmaktadır⁷⁶. Bu kitaplar, dışarıya ancak özel izinlerle çıkarılabilmişlerdir⁷⁷. Vakıf ve tereke kayıtlarından anlaşılacağı üzere Edirne şehrinde toplumun yararlanması için cami ve mescidlere kitaplıklar kurulduğu gibi evlerde de kitaplar bulunabilmekteydi. Tereke kayıtlarının hemen hemen hepsinde en az bir adet olmak üzere Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır. Bu durum ailenin zenginliğine göre değişim göstermekte olup birden fazla ve fiyatlarına bakılarak daha değerli olanlarının varlığını da söylemek mümkündür. Kitapların büyük bir çoğunluğu islami eserlerdir. Bu eserler kendi aralarında tefsir, feraiz ve hadistir. Ayrıca sarf ve nahiv eserleri de bunlara dahildir. Arapça, farsça ve Türkçe lügatlar bulunmaktadır. Tıp, tarih ve manzum olarak yazılmış eserler de mevcuttur.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne şehrinde islam ilmiyle ilgili kitaplar tercih edilmektedir. Sırasıyla tarih, tıp, lügat ve manzum türde yazılmış eserler başta gelmektedir. Okuma yazma oranının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde medreselerin dini eğitimi önde tutmasının bir sonucu olarak islami eserler kitaplık ve evlerde en çok tercih edilenler olmuşlardır.

B- LÂKAPLAR

Edirne'de, XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki belgelerde geçen ünvan ve lâkapları şu şekilde sıralamak mümkündür⁷⁸. Bunlar gazi, çelebi, seyyid, hacı, halife, mevlânâ, ağa, üstad, imam, müezzin, hoca, molla, seyyid, balı, han, bey, efendi, baba, şeyh, köseç, ağacıkoğlu, saru, kara, şah, cinci vs. şeklindedir. Bu lakaplar tanımayı kolaylaştırması

⁷⁴ EŞS, Defter, V, 94

⁷⁵ Kelâm-ı Kadim 810, Mushaf-ı Şerif 905, Yusuf ü Züleyha 60, Fetvalar 31, Risale-i Tarih 10, Âşık Paşâ 265, Lügat-ı Müstecip 62, Tarih-i âl-i Osman 92, Kanunnâme 72, Tarih-i Taberi 1670, (okunamıyor) 610, Selimnâme 13, Manzum İskendernâme 31, Ferç-i Bade's-şere 130, Kısas-ı Enbiya 230, (okunamıyor) 12 akçe, Şer'ü'l-islâm 11, Lügat-ı Sıbyân ve bir kitap 6, Cami' ü'l-Ahbâr 120, Süleymnâme 640 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 63

⁷⁶ İl. Bayezid imareti ve Selimiye camileri kitapların bulunduğu yerlerin başında gelmektedir. Yeni camide 25 adet Sitti hatunun vakf ettiği kitap bulunmaktadır. Bkz. 1070, s.3660; Ayrıca vakıf kitaplar ve kitaplıklar için bkz. TD 1070 muhtelif yerler.

⁷⁷ 3 Şaban 991/22 Ağustos 1583 tarihli Edirne Sultan Selim Han mütevellisine camide vaiz olan Mehmed'in okuması için mevcut kitaplardan istediklerin verilmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 51, s.79 h.244

bakımından önemlidir. Öyleyse Osmanlı toplumunda tabakalaşmayı ortaya koyması açısından esas alınmazlar. Yalnız, efendi, halife gibi ünvanlar, ilmiye mensuplarına ve kalem ehline verilen lâkap ve ünvanlardır. Derviş, şeyh, baba, dede gibi ünvanlar ise, tarikat ehlini temsil etmektedir. Dolayısıyla bu tür ünvanların yeri daha farklıdır. Bunun dışında ağa, bey gibi ünvanlar ise, askerî sınıfın kullandığı ünvanlardır. Çok rastlanan seyyid ünvanı, Hz. Peygamberin soyundan gelenleri ifade etmektedir⁷⁹. Ancak bu ünvanın Osmanlı'da yerli yersiz kullanıldığı da bir gerçektir⁸⁰.

Belgelerde en çok **hacı** lakabı kullanılmaktadır. Bu kadar çok kişinin hacca gidip gitmediğinin tespiti mümkün olmamıştır. Dolayısıyla Hacı lakabının aynı zamanda isim olarak kullanıldığı da söylenebilir. Hacı lakabından sonra en çok mevlana, halife, çelebi, şeyh, derviş, baba, ve seyyid gibi lakaplar kullanılmaktadır ki daha çok dini muhtevası olan bu lakaplar o dönemde Edirne'de ki toplumun din hususundaki eğilimini de ortaya koyması bakımından önemlidir.

Belgeler arasında fakirü'l-hal olduklarına dair müracaatta bulunanlar vardır. Fakirlik için neyin ölçü alındığı bilinmemektedir. Bu müracaatları yapanlar, reayadan olduğu gibi askerlerden ve eski hatiplerden de bulunmaktadır. Şehirde fakir olanlara, müracaatları halinde merkezden uygun cihet ve imaretlerden aş verilmesi de karara bağlanmıştır⁸¹. 21 Muharrem 981/23 Mayıs 1573 tarihinde, Muradiye Camii'nin eski hatibi olan Seyyid Ali, fakirü'l-hal olduğundan, nefes okunan Küçük Vaiz mahfilinden müma-ileyhe altı akçe tekaüd vazifesi verilmiştir⁸².

⁷⁸ Ancak burada aldığımız ünvan ve lakaplardan bazılarının kişilerin meslekleri veya mevcut durumlarını belirlemek için kullanılmış olmaları da söz konusudur. Bu hususu göz önünde bulundurarak herhangi bir genelleme yapılmamıştır.

⁷⁹ Ö. Ergenç, "XVIII. yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", IX. Tarih Kongresi Bildirileri III (Ankara 21-25 Eylül 1981), Ankara 1989, s.1422

⁸⁰ MD 7, s.723 h.259

⁸¹ 24 Muharrem 961/30 Aralık 1553 tarihli mühimme hükmüne göre, Edirne'de Fakirü'l-hal olan Seyyid Mustafa'ya münasip bir cihet verilmesi için merkezden hüküm gönderilmiştir. Bkz. MD 1, s.195 h. 1116; 10 Rebiyülâhır 971/27 Kasım 1563 tarihinde Edirne kadısının gönderdiği mektup üzerine Emrullah ve Mehmet isimli şahıslar top arabacıları zümresinden olup fakirü'l-haldir deyü inâyet rica ettiği ilâm etmeğin Muradiye imaretinden fukaraya verildiği üzere bir aş verilmek buyruldu. Bkz. K.K. 218, s.61; 25 Cemaziyelevvel 998/2 Nisan 1590 tarihli Şeyh Ahmed'in fakir olduğunu bildiri arzu hali ve buna düşenden müseccillik verilmesi hakkında bkz. MD 65, s.245 h.1037

⁸² K.K. 225, s.260

C- SOSYAL HADİSELER

Sosyal hadiseler, bir toplumun şahısları iktisadi ve içtimai açıdan olumlu veya olumsuz yönde etkileyen her türlü vaki'dir. Bu tür hadiseler dünya üzerinde yaşayan kişilerin tamamını etkilediği gibi belli bir bölgedekileri etkilemektedir. Savaş, doğal afet ve hastalık çok geniş sahaları ve hayli fazla insanı etkilemektedir. İktisadi ve sosyal hadiseler devletleri de etkilemiştir. Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın ikinci yarısında bu tür hadiselerden büyük oranda etkilenmiştir. Özellikle Anadolu'da meydana gelen hadiseler ülkenin idari, iktisadi ve zira-i olmak üzere birçok açıdan zarar görmesine sebep olmuştur. Devlet bu düzensizlikleri ortadan kaldırmak için merkezden kazalara yazılar göndermiştir. Rumeli bölümünde Edirne kadılığına gönderilen hükümlere bakarak bu bölgedeki asayişsizliği şu şekilde tasnif etmek mümkündür. Devletin görevlendirmiş olduğu memurların sebep oldukları asayişsizlikler. Medrese öğrencileri olan suhtelerin çıkardıkları hadiseler. Hırsızlık ve eşkiyalık ile halktan kişilerin yaptıkları olumsuzluklardır.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli bölümünde meydana gelen asayişsizliklerin önlenmesi için, buralarda bulunan kadılıklara hükümler gönderilmiştir. Bu hükümler, bazen belirli bir sahayı kapsamaktadır. Edirne kadılarına gönderilen bu hükümlerde de, ehl-i fesatların yakalatılması için bu saha Rumeli'de "İstanbul'dan Edirne'ye ve Istranca dağına ve Gelibolu'ya varınca mabeyindeki kadılara" olarak belirlenmektedir⁸³. Bu hükümler, daha dar bir alanı da içine alabilmekte "İstanbul ile Edirne mabeyninde vaki` ve Gelibolu'ya varınca kadılara" şeklinde yazılmaktadır⁸⁴.

Osmanlı Devleti'nde sosyal bir hadise olarak en çok dikkati çeken hususların başında kölelik sistemi gelmektedir. Belgeler arasında köle ve cariyelerin alım satım, kullanım ve azat edilmesi hususunda da oldukça belge bulunmaktadır.

a- Görevlilerin Suiistimalleri Karşısında Halk

Halkın yönetici zümre hakkındaki şikâyetlerine, mühimme defterlerinde sıkça rastlanmaktadır. Edirne'de halkın, "zulm ve teaddide" bulduklarından dolayı şikâyetçi

⁸³ MD 62, s.224 h.504

⁸⁴ MD 62, s.224 h.505

oldukları gruplar; mahkeme naipleri, evkaf mütevellileri, cabiler, muhtesib ve subaşı yanında olan kâtipler, kethüdalar, bölükbaşları, bölük halkı vesair zevattan bazılarıdır⁸⁵.

979/1571-1572 yılına ait kayıtlarda, Edirne büyük mahkeme naibi Abdurrahman hakkında, ismi belirtilmeyen bir şahsın hanımını "cebr ile çeküp hılaf-ı şer' şerife te'addi eylediği"ne dair şikâyetler⁸⁶ mevcuttur. 971/1563-1564 yılında görevden ayrılmasından sonra şikâyet edilen Edirne Subaşı Mustafa da, Haydar isimli bir şahsın cariyesini zorla almış ve iki ay kullanmıştır. Sebepsiz olarak subaşı tarafından iki ay hapsedilen Haydar'ın annesi ve kızkardeşi, Edirne Subaşı hakkında şikâyette bulunmuşlardır⁸⁷.

Edirne, Osmanlı Devleti'nin Avrupaya açılan kapısı olması sebebiyle, askerlerin kışladıkları bir merkezdir. Seferlerin dışında da şehirdeki asker sayısının fazla olmasından dolayı günlük hayatın her safhasında halk ile asker iç içe yaşamak zorunda kalmış ve belirli sürüşmeler ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu durumda meydana gelen olumsuzluklardan rahatsız olan halk divâna şikâyetlerde bulunmuştur⁸⁸. Yeniçerilere mensup bölük halkı ile ilgili şikâyetler hayli fazla olup, bu etkilenme sadece Edirne şehir merkeziyle sınırlı kalmamış aynı zamanda köy, kasabalarda da kendini göstermiştir⁸⁹. Bundan Müslümanlar⁹⁰ kadar Yahudi ve Hristiyanların da etkilendiği görülmektedir⁹¹.

⁸⁵ Örnek olmak üzere bkz. MD 35, s.164 h.416; Burada 19 Cemaziyelevvel 986/24 Temmuz 1578 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Vezir Piyale Paşa'nın Edirne'deki ahır kethüdası Ahmet'in at kaçırıldığı için Derviş adındaki hizmetkarını şiddetle dövüp sakatladığı ve mahkemeye çağrıldığında gelmediği için hasmıyla beraber sütte-i saadetime gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD 35, s.164 h.416; 21 Şevval 988/29 Kasım 1580 tarihli "Edirne kadısına hükümki, mahmiye-i mezburede muhtesip ile subaşı yanında olan katip ve kethüda ve bölük başlar vesair zevatın fukaraya zulm ve teaddileri olduğu ilam olmağın anun gibi zulm ve teaddileri ve hakkaniyetleri olanların bilcümle arz olup bir yere dahi virilmesin emridüp buyurdumki vusul buldukta zikrolan taifeden reyaya zulm ve teaddileri ve hakkaniyetleri yazup arzyleyesin ki hizmetleri dahi tevcih oluna". Bkz. MD 42, s.325 h.1004; 6 Şevval 990/3 Kasım 1582 tarih Gazi İmaret evkafı mütevellisi evlâda meşrut olup başka yerde sakin iken cihetlerde yolsuzlukların olduğu ve bunun önlenmesi için cihetlerde kadının da imzasının bulunması gerektiğine dair olan şikâyet Bkz. MD 48, s.152 h.420; 9 Recep 991/29 Temmuz 1583 tarihli Sultan Murat evkafı cabisi bir takım şahıslara yüz akçe karşılığı hüccet verip yağcı yazdığı hakkında hüküm. Bkz. MD 49, s.159 h.523

⁸⁶ Edirne kadısına ve Vize Beyine ve müderris-i şerifim Molla Çelebiye gönderilen hüküm. Bkz. MD 12, s.507 h.972; 26 Rebiyülevvel 979/18 Ağustos 1571 tarihinde aynı hususta yeni bir araştırma yapılması için hüküm yazılmıştır. Bkz. MD 14, s.983 h.1462

⁸⁷ 19 Şaban 971/23 Mart 1564 tarihli hüküm. Bkz. K.K. 219, s.160

⁸⁸ Bu şikâyetlerden birine verilen cevapta "Edirne'de bulunan gureba-i yesardan Celep taifesinin zabiti olan Haydar taifenin zabtına fesaddar olmayıp kemal-ı ihmal ve muşamile üzere olup zikrolunan taifenin zulm ve teaddisi ile reaya ve beraya rahatsız olup bilfiil mahruş-i mezburede yasakçı başı olan Kara Muslihiddin her vecihle ehl-i fesad zabtuna kalmışın umur-u zabutan uhdesinden gelür kimesnedir deyu taife-i mezburenin zabtuna hususi mezkure tayin olunmak ricasıyla arz idüp ecilden mezkur celep taifesinin zaftı hususuna mezkur yasakçıbaşı dahi mübaşir olmasın emr idüp buyurdum ki, vardukta arz iddügün üzere mezkur Yasakçıbaşı Kara Muslihiddin'e Celep taifesinin zabtu hususuna bile mübaşir tayin eyleyip taife-i merkume erkanı vechile zabt iddirüp zulm ve teaddi ettirmeyüp reaya ve berayaya gördürüp mukaddesatı şer' i şerife üzere fesad ve şenatleri defi ve ref'i iddiresin onun gibi emre mugayır ve muhalif ve teaddi edenler kimesneler ise isimleri ve bölükleri ile yazıp bildiresin ki, ulufeleri kat' a olunup kendülerinin haklarından geline. Bkz. MD 52, s.102 h.248

⁸⁹ 10 Zilhicce 996/31 Ekim 1588 tarihli Edirne kadısına gönderilen hükümde Havas-ı Mahmud Paşa kasabasında sol ulufecilerden Arslan isimli sipahinin fesad üzere olduğu, halktan mallarını cebren aldığı, bazı şahısları öldürdüğüne dair yapılan şikâyet hakkından gelinmesine dair hüküm. Bkz. MD 64, s.173 h.448; 19 Ramazan 990/7 Ekim 1582 tarihli Edirne kadısı ve Bostancıbaşısına yazılan hükümde harem-i hümayundan çıkan efradın köylerde ve pazar yerlerinde halka ziyade

Edirne Kadısına 15 Zilhicce 992/18 Aralık 1584 tarihinde yazılan hükümde, sipahilerden bazılarının eşkıyalık yaptıkları, Yahudileri evlerinden dışarıya çıkartmayıp işlerine göndermedikleri ve kendilerinden "seferliyiz" diyerek para istedikleri, vermeyenleri dövdükleri tespit edilmiştir. Ayrıca, kendi hallerinde olan "avret ve oğlana yapuşup fesad ve şeneat üzere oldukları" da duyulmuştur⁹². 983/1575-1576 yılında askerlerden bazıları, aldıkları malzemelerin paralarını vermediklerinden esnaf, şehre zahire getirmemeye başlamıştır⁹³.

Edirne'de toplanan küreççi ve gönüllü taifesinin daha sefere çıkmadan kaçmaları, İslâm ve Hristiyan ahaliye zarar vermeleri, dükkânları yağmalamaları ve zindanı basıp mahkumları salıvermeleri, halk tarafından şikâyet edilmiştir⁹⁴. Donanmanın ihtiyacı için küreğe yazıldıkları anlaşılacak çingânelerden bazıları bu işlem sırasında kendilerine kötü davranan beylerinden şikâyetçi olmuşlardır⁹⁵.

zulüm ettikleri bildirilmekle bu gibi işlerde bulunanların adları bölükleri ve ulufelerinin yazılıp bildirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 48, s.120 h.321; Askeri zümre mensuplarına köylerde de rastlanmaktadır. 23 Recep 967/19 Nisan 1560 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde Edirne'nin köylerinden Etmekçi'de sakin olan topçu şakirdi Derviş'in dolapçı şakirdliği yaptığı ve Edirne kadısının bu şahsın ehl-i fesad olduğunu bildirdiği sicili ile beraber yazup merkeze göndermesi istenilmektedir Bkz. MD 3, s.335 h.979; 996/1587-1588 senesinde Edirne, Rodosçuk, Çorlu, Vize ve Hayrabolu kadılarında hüküm ki, bu kazalarda bulunan solak ve yeniçeri ve acemi oğlanları fukaraya zulüm ve teaddiden hali olmadıkları fukarayı rencber taifesinin bey' ve şinalarına dahledip İstanbul'a gelecek zahireyi alıp narından ziyadeye bey' ettikleri ve bazı levent taifesi astar sarınıp ve yağmurluk giyinerek fukaraya zulüm ettikleri bildirilmekle İstanbul yeniçeri ağasının mektubuyla gönderilen yeniçeri çavuşu Mehmed Çavuş, vardıkta kaza dahilinde bulunan solak ve yeniçeri ve acemi oğlanlarına min baat ahaliye teaddi etmemeleri ve rencber taifesinin alış verişlerine ma'ni olmamaları tenbih olunması ve muhalefet edenlerin isimleri yazılıp bildirilmesi ve yeniçeri kıyafetinde gezen levent taifesine dahi min baad burma astar sarınıp yağmurluk giymemeleri için tenbih icrası hakkında hüküm. Bkz. MD 64, s.128 h.336

⁹⁰ 18 Safer 993/20 Ocak 1585 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde isimleri yazılan beş nefes sipahinin Müslümanların ehil ve iyallerine dahil edip kefare ve Yahudilerin başlarından takkelerini ve akçelerini ve dükkanlarından eşyalarını alıp kimini soyup kimini çekip ellerinden zor kurtulduklarını bunların yakalanması hakkında. Bkz. MD 55, s.177 h.320

⁹¹ Askerlerin Müslüman, Yahudi ve Nasaraya zulüm ettiklerine dair hüküm. Bkz. 11 Rabiü'lâhır 993/12 Nisan 1585 tarihli MD 55, s.209 h.378

⁹² MD 55, s.89 h.155

⁹³ 14 Rabiülevvel 983/23 Haziran 1575 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde paranın verilmemesi dolayısıyla halkın zahire ve odun getirmedikleri bunun önlenip getirilen zahirenin narh üzere satışının sağlanması ve paranın toplanması hakkında hüküm. Bkz. MD 26, s.66 h.175

⁹⁴ Edirne şehrinin güvenliğinin sağlanması ve bu hareketin önlenmesi için yeniçeriler ve sipahi, bostancıbaşı, subaşı ve yasaçıbaşının ortaklaşa hareket edip olmazsa çarpışma yapmak suretiyle küreççi ve levendlerin bertaraf edilmesine müsaade edilmiştir. 17 Zilhicce 972/16 Temmuz 1565 tarih Edirne'de haps olan bir mürted Yahudi oğlanını salıverdiği sabit olan zindancı Hamza'yı merkumu bulmakla yükümlü tutması. Bkz. MD 6, s.642 h.1411; 17 Şevval 979/3 Mart 1572 tarihinde Edirne Subaşı İskender Çavuş'a yazılan hükümde şehirde büyük olayların meydana geldiği anlaşılmaktadır. Edirne'de yazılan ikiyüz adet gönüllünün şehirde bazı müfsitlerinde de tesiriyle zindanı basup tutsakları salıvermişler ve ellerine yarağlar vermişlerdir. Zindanı bozdurop Divane Hasan nâm ehl-i fesad ve bazı müfsidler mahpustan ıtlak etmişlerdir. Gönüllülerin İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bu da askere çok ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyar. İtlak olanların yakalanması istenmektedir. Bkz. MD 18, s.121 h.262; 3 Safer 982/25 Mayıs 1574 tarih MD 24, s.169 h.454; MD 29, s.151 h.371; 18 Zilkade 1004 tarihli hükümde küreççilerden yirmialtı neferin vezir ve kapudan-ı derya Halil Paşa'nın Filibe'ye giden gemisinden kaçtıkları bildirilmektedir. Yakalanmaların gönderilmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 74, s.44 h.149

⁹⁵ 26 Muharrem 982/18 Mayıs 1574 tarihli Edirne ve Rumeli kadılarında yazılan hükümde çingenelerden çıkarılan küreççilerden bazıları yolda kayıp olduğu onları, kallaplık ve hırsızlık ile mahkum çingeneleri küreğe göndermeleri hakkında bkz. MD 24, s.236 h.627; 26 Zilkade 983/26 Şubat 1576 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde Bâli bin Mustafa'nın zevcesi Şahrûbân nam kıpti kocasının kendilerinden küreğe adam toplayan Çingene Bey'i Mustafa Bey'in kethûdası

Halkın şikâyetleri, sadece askerle sınırlı kalmayıp, ilim ehli olan müderrisler de şikâyetlerden gerekli nasibi almışlardır. 25 Recep 984/16 Ekim 1576 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Sultan Bâyezid Medresesi müderrisi Mevlânâ Abdulkerim'in ders dışında faaliyetlerle meşgul olması yasaklanmıştır⁹⁶.

Vakıflar, büyük miktarlarda paraların biriktiği yerlerdir. Belgeler arasında, vakıf görevlilerinin suiistimallerine dair şikâyetler vardır⁹⁷. 18 Zilhicce 985/26 Şubat 1578 tarihli hükümde, Bâyezid Hân İmaretî mütevellisi, kapu kulu ocaklarından sağ gurebaya mensup Hamza tarafından şikâyet edilmiştir. Şikâyetin konusu ise, imaretin vakıf mütevellisinin ismi belirtilmeyen bir köyü, zimmî Dimitri'ye, önceden 100000 akçeye iltizamda iken ve daha yüksek fiyata verme imkânı varken, aynı fiyata iltizama vererek vakfi zarara uğratmasıdır⁹⁸.

20 Safer 987/18 Mart 1579 tarihli Vize Beyine, Vize ve Pınarhisar kadılarına yazılan hükümde, Mihallu evladından Mustafa Bey, mektup göndererek Mihâl Bey'in Edirne'de olan imaret evkafına müteveli iken ölen Hüseyin Bey zamanında, vakfa zarar verildiğine dair şikâyette bulunmuştur. Ölen müteveli Hüseyin ve ona vekâlet eden Sefer ile Ramazân ve vakıf subaşı olan Keyvân ile Muslihiddin isimli kimseler, vakıf malından hayli mal alarak zarar vermişlerdir. Kadıların adı geçenleri yakayıp defterlerini kontrol etmeleri istenmektedir⁹⁹.

8 Recep 985/21 Eylül 1577 tarihli Sultan Selim Han evkafı karyelerinin bulunduğu kadılıklara yazılan hükümde, zimmetinde para bulunan evkaf kâtibinin her kazada hesabının görülmesi ve ölen müteveli Süleyman'dan alacağı bulunduğu dair bazı

Piyale'den şikâyetçi olup küreğe adam yazıp bunları dövdüğü ve üçbinaltıyüz akçesinin alındığını şahitlerle iddia etmektedir. Bkz. MD 27, s.298 h.714

⁹⁶ Edirne kadısına yazılan hükümde Bâyezid Medresesi müderrisi mevlâna Abdulkerim'in ders dışında işlerle uğraşmamasının tenbih edilmesi istenmektedir. Bkz. MD 28, s.249 h.600

⁹⁷ 19 Rebiyülahir 986/25 Haziran 1578 tarihli hükümle Sultan Selim Han evkafına ait olan köylerin denetlenmesinde bazı usulsüzlükler görülmüştür. Bkz. MD 35, s.25 h.55; 18 Rebiyülevvel 988/3 Mayıs 1580 tarihli hükümde İpsala kadısına yazılan hükümde ise Sultan Murat Han'ın Edirne'deki imareti vakıf karyelerine mültezim olanın halka zulüm ettiğini bunun araştırılması istenmektedir. Bkz. MD 43, s.5 h.7; 7 Şaban 991/26 Ağustos 1583 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Camii Atik Medresesi müderrisi Mevlâna Yakup'tan konunun araştırılması istenmektedir. Hangi cami olduğu belirtilmemiş olan belgede Sultan Murat eseri olarak geçen caminin başta mütevellisi olmak üzere yöneticilerinden şikâyet edilmekte ve vakıf emlakını kötüye kullandıkları bunun araştırılması istenmektedir. Bkz. MD 51, s.6 h.18; 12 Ramazan 991/29 Eylül 1583 tarihli hükümde Sultan Murat evkafı 991/1583 yılında görevlendirilen tahrir emini vasıtasıyla vakfın müteveli ve hüddamı vakfa iyi bakmadıkları halka ve vakfa zulmettikleri bildirilmektedir. Bkz. MD 52, s.45 h.96

⁹⁸ "İmdi bu karyenin mahsulu ziyadesi mümkin iken su-i zann ile verilmege sebep nedir. Bu babda gereği gibi mesul olmuşmudur. Buyurdum ki, vardıkta araştırıp vakıf karyeleri tahminle kimselere iltizama vermeyesiniz." Bkz. MD 33, s.306 h.636

⁹⁹ MD 36, s.194 h.521

şahısların sahte hüccetlerle talepte buldukları bildirilmektedir¹⁰⁰. 20 Safer 987/18 Nisan 1579 tarihli kadılara yazılan bir hükümle, subaşı ve mütevellilerin vakıflardan para yediklerine dair şikâyetler geldiği ve bunların muhasebelerinin kontrol edilmesi istenmektedir¹⁰¹. Vakıf görevlilerinin defterlerinin kontrol edilmesi için hükümler gönderilmiş ve gerekli görülen hallerde defterler merkeze istenilmektedir¹⁰².

Vakıf köylerinde görevli olanlar, avarızdan ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır. Zaman zaman vakıf görevlilerinin tekalif-i örfiye alma girişiminde bulunmaları, merkezden gönderilen yazılarla düzeltilmiştir. Şevval 986/Aralık 1578 tarihli hükümde Murad Hân imareti mütevellisi, Çirmen kadısına gönderdiği arz-ı hal ile imarete bağlı olan köylerdeki yağcılardan kanuna aykırı olarak tekalif-i örfiye talep edildiğini ve bunların sadece vakfa yağcılık rüsumu verip, "avarızdan, nuzuldan, kürekçilikten ve sair tekaliften muaf olduklarını" belirtmiştir¹⁰³. Yine aynı köylerde bulunan vakıf görevlilerinden "aded-i ağnam, cürmü cinayet, rüsum ve arusaneleri, beytü'l-malları ve yevâ ve kaçgun ve mal-ı gaib ve mal-ı mefkud" istenince mütevellinin arz-ı hali ile vakıf görevlilerinin muaf olduğuna dair defterlerdeki eksikliğin giderilmesi için müracaat etmiştir¹⁰⁴. Bu müracaat üzerine, Murad Hân evkafi karyelerine yapılan müdahalenin önlenmesine dair hüküm yayımlanmıştır¹⁰⁵. Sultan Selim evkafi karyelerinin bulunduğu kadılara gönderilen hükümde, buralarda bulunan karye ahalisinin de tekaliften muaf oldukları belirtilmiştir¹⁰⁶. Vakıf mütevellilerinin, tekalif-i örfiyeden muaf olan köylerden

¹⁰⁰ MD 31, s.283 h.627

¹⁰¹ MD 36, s.194 h.521

¹⁰² 22 Cemaziyelâhır 972/25 Ocak 1565 tarihli Darü'l-hadis Üç Şerefeli ve Darü'l-hadis müderrislerine gönderilen ve bundan önce Yıldırım Han, Yeni Camii ve Eski Camii mütevellisi olan Hayreddin'in muhasebesini görülmesine dair hüküm. Bkz. MD 6, s.234 h.507; 29 Zilkade 983/29 Şubat 1576 tarihli Edirne'de Sultan Murad Han evkafi mütevellisi Ali'ye yazılan Sultan Bâyezid evkafi mütevellisini Mehmed Ensârinin muhasebesini görüp bildirmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 27, s.313 h.744; 18 Safer 985/7 Mayıs 1577 tarihli Yıldırım Han 985 yılında evkafın mütevellisi ve katiplerinin defterlerini getirmeleri ve hesaplarının görülmesine dair hüküm. Bkz. MD 30, s.169 h.396; 26 Muharrem 987/24 Mart 1579 tarihli Sultan Yıldırım Bâyezid Hân mütevellisi Edirne'ye bağlı Mar'aş ve Polât nâm vakıf karyelerinde mahsulleri mukataadır. 190000 akçeye iltizam eyleyen Arslan isimli Yahudi 30000 akçe deyni lazım oldukça 70000 akçe zayıyatım var deyub bu şahsın defterinin mütevellisi ile gönderilmesine dair hüküm. Bkz. MD 40, s.31 h.64; Gurre-i Cemaziyelâhır 988/14 Temmuz 1580 tarihli MD 43, s.138 h.249

¹⁰³ EŞS, Defter, XV, 34 vd.

¹⁰⁴ EŞS, Defter, XV, 109

¹⁰⁵ EŞS, Defter, XV, 138

¹⁰⁶ EŞS, Defter, XV, 114

saman ve arpa taleplerinde bulduklarına, ayrıca belirlenen miktardan çok aldıklarına dair şikâyetler mevcuttur¹⁰⁷.

Vakıflarda uzun süreli tahrir yapılmaması, vakıf arazilerinin sınırlarının bozulmasına sebep olmakta ve topraklar halkın eline geçmektedir. Bâyezid evkafında da 993/1585 yılında arazi tahriri uzun süredir yapılmadığından toprakların sınırlarında bozulmalar başlamıştır¹⁰⁸. Uzun süre ifadesi ile ne kadar bir dönemin ifade edildiği belli değildir. Bâyezid evkafı tahriri, en son 965/1557-1558 yılında yapılmıştır¹⁰⁹.

b- Sosyal Muhtevah Diğer Hadiseler

Edirne'de XVI. yüzyılın ikinci yarısında sosyal açıdan ahlakî bozukluğun çoğaldığını gösteren belgelerin sayısı hayli fazladır. Bu tür olayların içinde, mahalle mescidi imamları da görülmektedir. 14 Zilhicce 991/29 Aralık 1583 tarihli Edirne kadısına gönderilen hüküm, Kıyık mahallesindeki Hoca Hasan Mescidi imamının "fisk-i fucur"a meyilli olduğu ile ilgilidir. Ayrıca bu şahıs hakkında, mahallede kiraya verilen evlere "fuhuş getürüp şerebe ve hamr eylediği ilam olunmağın", imamın yakalanması ve mahkemeye getirilmesi, mahalle halkından da durumunun sorulup teftiş edilmesi istenmektedir¹¹⁰.

İstanbul ve Edirne kadılarına gönderilen hükümde, bazı hatip ve imamların "cahil ve mehariç-i hurufa gayri ârif" oldukları imamet ve hitabete layık olmadıklarından dolayı imtihan edilmesini ve layık olanların göreve getirilmesi yoluna gidilmiştir¹¹¹. İmamların ve vaizlerin hepsi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Mesleğinde başarılı olanların

¹⁰⁷ Vakıfların dışında da şikâyetler olmaktadır. Edirne kadısına 28 Recep 981/24 Ekim 1573 tarihinde yazılan hükümde Divan-ı Hümayun katiplerinden iken fevt olan Kartalzade Mehmed'in şehir kurbunda olan çiftliğinde karye halkına miriden taksim edilip samanın çoğu teklifinin nisbet ve hakkaniyet üzere yapılmadığının şikâyet edilmesi üzerine bunun düzenlenmesine dair hüküm. Bkz. MD 23, s.149 h.305; Köylerin tekalif-i örfiyeden muaf oldukları arpa ve saman alınmaması hakkında hüküm. 15 Zilhicce 998/15 Ekim 1590 tarihli MD 67, s.14 h.25; 2 Zilhicce 998/2 Ekim 1590 tarihli MD 68, s.4 h.8

¹⁰⁸ 25 Recep 984/18 Ekim 1576 tarihli MD 28, s.226 h.536; 6 Şaban 984/29 Ekim 1576 tarihli Bergos ve Vize kadılarına yazılan hükümde Padişah'ın babasının Edirne'de bina olunan camisinin vakıf köyleri olan Kara Osmanlı ve Haslar köyelerine Sultan Murad evkafı mütevellisi tarafından olunan müdahalenin men'i istenmektedir. Bkz. MD 28, s.310 h.777; 993/1585 yılında Edirne kadısına yazılan hükümde de Sultan Bâyezid evkafında çoktan beri sayım yapılmadığı bu yüzden hududların bozulduğu ve vakıf arazisinin halkın eline geçtiğini bunun için tahrir yapılması istenilmektedir. Bkz. 25 Cemaziyelâhır 993/25 Haziran 1585 tarihli MD 58, s.186 h.489; 29 Şaban 993/26 Ağustos 1585 tarihli Edirne kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 58, s.232 h.597

¹⁰⁹ 965 yılında yapılan tahrir TD 306 nolu defterdir.

¹¹⁰ MD 52, s.175 h.441

¹¹¹ 2 Recep 972/3 Şubat 1565 tarihinde de gönderilen hükümde imam ve hatip gibi cihat erbabının tevcihten altı aya kadar berat almayanların cihatlerinin ibtali ve beratsız olanların da aynı uygulamaya tabi tutulmaları istenmiştir. Bkz. MD 6, s.320 h.679; 19 Rebihtlevvel 985/7 Haziran 1577 tarihli MD 30, s.260 h.607

yevmiyeleri, 25 Cemaziyelâhur 980/3 Kasım 1572 tarihli hükümle artırılmıştır¹¹². Dimetoka'da papaz iken, İslamiyeti seçen ve ismini Mustafa'ya çeviren şahsa, Selimiye Camiinde görev verilmiştir¹¹³. İmamlar, kendi yerlerine naib bırakarak hac vazifesini eda edebilmektedir. Mesela 3 Şevval 964/30 Haziran 1557 tarihinde, Edirne Arif Ağa Mahallesi imamı Mehmed bin Yusuf'un, yerine naib koyup hacca gitmesine müsaade edilmiştir¹¹⁴.

Edirne'de, yanlış yola saptıkları bildirilen imamlar şikâyet üzerine sürülmüş oldukları görülmüştür. Bunlardan Vaiz Yahya Rodos'a¹¹⁵, Yahya'nın peşinden giden Elif İmamı Üsküp'e¹¹⁶, Vaiz Küçük Emir halkı rencide edici sözler sarf ettiğinden, bilad-ı selâseden (Edirne, Bursa ve İstanbul) birinde oturtulmamak şartıyla Edirne'den sürülmüşlerdir¹¹⁷. Edirne'den sürülenlerden biri de Taşlık Medresesi müderrisliğinden azledilen Çene Mehmet, ailesiyle beraber Kıbrıs'a sürülmek için Gelibolu'ya gönderilmiştir¹¹⁸. Sürgünün dışında, Selimiye Camii müezzini Derviş bin Bayram'a, adam öldürme suçundan dolayı siyaset uygulanmıştır¹¹⁹. Mustafa Paşa Köprüsü Camiinin imamı Abdurrahim'in üzerinde, vakıftan hayli para olduğu anlaşılmıştır¹²⁰.

¹¹² K.K. 225, s.103

¹¹³ 11 Recep 980/17 Kasım 1572 tarihli belgede, Edirne kadısının ve mimarbaşının arzları mucibince bundan akdem nefsi-i Dimetoka'da Papas iken şeref-i islâmla müşerref olan Mustafa'ya Edirne'de bina olunan Cami' şerifte hâfiz-ı mushaf-ı şerif ciheti verilme ricasına arz ettikleri ecîden cami'-i mezburda ferrâşlık veya çıraklık verilme buyruldu. Bkz. K.K. 225, s.127

¹¹⁴ MD 2, s.238 h.2136

¹¹⁵ Hasköy kadısına yazılan hükümde Vaiz Yahya'nın Edirne'den sürülüp Sofya'ya gönderilmesi emrim olmuşken mezbur vaizin Hasköy'de olduğu ilam olunmuştur. Mezburun Rodos'a sürülmesi için dergah-ı alî çavuşlarından Hasan tarafından Gelibolu'ya götürülmesi için koşulup sâdetime gönderilmesi emrim olmuştur. Bkz. MD 21, s.307 h.725; Yine Gelibolu Kadısına yazılan hükümde Vaiz Yahya'nın Küçük Emir demekle maruf olduğunu ve bunun Rodos'a sürülmesi için dergah-ı alî çavuşlarından Hasan'a gerekli yardım yapılması hususunda. Bkz. MD 21, s.307 h.726; Rodos Beyine yazılan hükümde Edirne'den sürülen Vaiz Yahya'nın vusul bulduktaki kaleden dışarı çıkarılmayıp şehirde eğlenmesi istenmektedir. Bkz. MD 21, s.307 h.727; Ardından yine Rodos Kadısına yazılan hükümde gönderilen Vaiz Yahya'nın Rodos'ta olan İmaret-i Amire evkafı zaviyelerinden yevmi on akçe vazife tayin edilmesi istenmektedir. Bkz. MD 21, s.307 h.728

¹¹⁶ 21 Zilkade 980/24 Mart 1573 tarihli Edirne Kadısına yazılan hükümde daha sonra Vaiz Yahya'nın peşinden gittiği tespit edilen Elif İmamı diye bilinen şahıs Üsküp'e sürülmüştür. Bkz. MD 21, s.216 h.515

¹¹⁷ Sultan Süleyman zamanında bilad-ı selâseden kovulan Vaiz Küçük Emir affedilmesine rağmen yine halkı rencide edici sözler sarf ettiğinden bilad-ı selâseden birinde oturtulmamak şartıyla Edirne'den sürülmesi istenmiştir. Bkz. 8 Zilkade 980/ tarih MD 21, s.160 h.734; Ayrıca aynı husus 21 nolu defterin h. 307, h.725 ve h.728 nolu hükümlerde de geçmektedir.

¹¹⁸ 28 Cemaziyevvel 982/16 Eylül 1574 tarih MD 26, s.214 h.604

¹¹⁹ 27 Rebiyülevvel 985/15 Haziran 1577 tarihli belgede Selimiye Camii müezzini Derviş bin Bayram ve Gureba-i Yesarın 19. bölüğünden olan Ali bin Ramazan'ın şarap içip akşam namazından sonra Ağaç Pazarı demekle ma'ruf çarşıda Pazarlı Oğlu Ali adlı kişinin evini basıp Ebubekir isimli oğlunu şer'i şerife aykırı olarak şemetmişler ve oğlan ölmüştür. Ali oğlanı tutmuş ve Derviş bıçağıyla vurup öldürmüştür. Bu durum şahitlerle sabit bulunmuştur. (Şuhud-u adile) Derviş siyaset olunduğu bildirilmiş ve Ali haps edilmiştir. Ali'nin mukteza-i şer'i şerif üzere hakkından gelmesine karar verilmiştir. Bkz. MD 30, s.252 h.591

¹²⁰ 12 Cemaziyevvel 985/28 Temmuz 1577 tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümde Çirmen Sancağına bağlı Mustafa Paşa Köprüsü şeklinde geçmektedir. Bkz. MD 31, s.91 h.225; 25 Recep 984/18 Ekim 1576 tarihli hükümde halkın huzurunu

Edirne'de üfürükçülük halk tarafından rağbet görmekteydi. 15 Zilhicce 985/23 Şubat 1578 tarihli hükümle, sara ve diğer hastalıklara her okuduğu iyi gelir diye bilinen Eroğlu Mehmed, uyarılmış ve kendisinden bu işi yapmaması istenmiştir¹²¹. Belgelerde Cinci Ali gibi Cinci lâkabını taşıyanlar da mevcuttur¹²².

Edirne'de ışık (alevi) taifesi Hızırlık'ta kalmakta ve Selh Zilkade 984/19 Ocak 1577 tarihli hükümle kendilerine para dahi verildiği anlaşılmaktadır¹²³. Işık taifesi, bayramlarda davul çalmakta, aşure günlerinde sancak kaldırıp kös ve nekkâre ile şehirde dolaşmaktadırlar. Bu davranışlarının etrafa rahatsızlık vermesi dolayısıyla, 19-20 Zilkade 966/23-24 Ağustos 1559 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümlerde, bu hareketlere izin verilmemesi istenmiştir¹²⁴.

Osmanlı Ordusu'nun sefere çıktığı dönemlerde ülke genelinde olduğu gibi Edirne'de de ordunun muzaffer dönmesi için dua edilmektedir. 3 Safer 982/25 Nisan 1574 tarihinde Edirne'ye gönderilen hükümde, denize çıkarılan büyük donanmanın galip ve muzaffer dönmesi için ulema, süleha ve fukara ile camilerde dua edilmesi istenmiştir¹²⁵. 25 Şaban 988/5 Ekim 1580 tarihli hükümde ise askerin muzaffer ve müyesser olması için Sure-i Feth, İhlâs ve Sure-i İzâcâ tilâvet ettirilmiştir¹²⁶. Bu duaya katılan ulema, süleha ve suhtelere paralar ödenmiştir. 9 Şaban 988/19 Eylül 1580 tarihinde, duaya katılanlara verilmek üzere, daha önce gönderilenden başka Dergah-ı Mualla çavuşlarından Hıdır Çavuş ile 25000 akçe gönderilmiştir. Edirne kadısından gönderilen paranın, mizan ile dağıtılması istenmektedir¹²⁷. 1 Şevval 989/29 Ekim 1581 tarihli hükümle de, sefer dönüşünde devlet ve saltanatın devamı için "En'am Suresi" ve hususî hayır duaları tilâvet ettirilmiştir¹²⁸.

bozan Mustafa Paşa Köprüsü kasabesindeki caminin hatibi imaret mürtezikası ve halk şikayet ettiğinden tahkikat yapılması için Edirne Kadısına gönderilen hüküm. Bkz. MD 28, s.203 h.480

¹²¹ MD 33, s.310 h.646

¹²² EŞS, Defter, XI, 9

¹²³ Edirne kadısına yazılan hükümde Hızırlıkta Işık (Alevi) taifesine şimdiye kadar verilen 50 akçenin 10 akçeye düşürülmesi hassa harcı eminden istenmektedir. Bkz. MD 29, s.173 h.414

¹²⁴ 19 Zilkade 966/23 Ağustos 1559 tarihli Edirne kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 3, s.95 h.239; 20 Zilkade 966/24 Ağustos 1559 tarihli Edirne muhafazasında bulunan Mustafa Bey'e yazılan hüküm. Bkz. MD 3, s.97 h.245

¹²⁵ MD 24, s.336 h.923

¹²⁶ MD 43, s.269 h.504

¹²⁷ MD 43, s.241 h.446

¹²⁸ MD 46, s.42 h.84

14 Zilhicce 991/29 Aralık 1583 tarihinde, III. Murat'ın ölen annesi için "İmam Şafi kavli üzere gaip namazı kılınması iktiza etmekle camilerde ve musallalarda cuma namazından sonra bütün Müslümanlar ile gaib namazı kılıp ruhuna dualar" edilmiştir¹²⁹.

Edirne'de, zaman zaman aşırı derecede yağmurlar yağmış ve bunun sonucunda büyük zararlara yol açan seller meydana gelmiştir. 25 Recep 999/19 Mayıs 1591 tarihinde yaşanan böyle bir sel felaketinde Sultan Bâyezid evkâfından olan Sarraçhane Çarşısı selden harap olmuştur¹³⁰. Bazen, büyük kıtlıklara sebep olan kuraklıklar da olmuştur. 981/1573-1574 yılının kışında Edirne'de büyük bir kuraklık çekildiği anlaşılmaktadır. Edirne çevresinde yağmura ziyade ihtiyaç duyulması, Nisan ayında bütün ulema, mektep çocukları ve Müslümanlarla yağmur duasına çıkılması için merkezden hüküm yazılmasına sebep olmuştur¹³¹. 984/1576-1577 yılındaki kuraklık daha büyük boyutlu olmalıdır ki, İstanbul'dan Budin'e kadar olan kadılara hüküm yazılarak yağmur duasına çıkılması istenmiştir¹³². 993/1585-1586 yılı kışında Edirne'ye kar ve yağmur yağmadığı için değirmenler işletilememiş ve şehirde un sıkıntısı baş göstermiştir¹³³. Edirne'de hemen hemen her evin bahçesinde kuyu bulunması, şehre mirî su yolundan su gelmesine rağmen, suya olan ihtiyacı göstermektedir. Edirne'de, mahallelerin suya olan ihtiyaçları, şehir dışından buldukları suları bostancıbaşının onayı ile mirî su yoluna bağlamaları halinde, mahallelerine yaptırdıkları çeşmelerle giderilmektedir¹³⁴.

c- Suhte Hareketleri

Medrese talebesi olan suhteler¹³⁵, Osmanlı Devleti genelinde olduğu gibi Edirne merkezinde de zaman zaman yaptıkları pervasızca hareketlerle halkın huzurunu

¹²⁹ MD 52, s.183 h.466

¹³⁰ MD Zeyli 5, s.29 h.120

¹³¹ 2 Zilhicce 981/25 Mart 1574 tarih MD 24, s.71 h.197

¹³² 24 Muharrem 984/23 Nisan 1576 tarihinde İstanbul'dan Budin'e varınca yol üzerinde olan kadılara yazılan hüküm de bu yıl yağmur yağmadığından kuraklığa karşı yağmur duasına çıkılması istenilmektedir. Bkz. MD Zeyli 3, s.24 h.76

¹³³ 13 Cemaziyelevvel 993/13 Mayıs 1585 tarihli Edirne'de seferi hümayun öncesinde bu kış Edirne'de kar ve yağmur yağmadığı dolayısı ile değirmenlerin çoğu işlemediği ve un hususunda müzayaka olduğu bildirilmektedir. Bunun önlenmesi için Edirne etrafında olan kasaba ve kazalara yazılan hükümde un istenmektedir. Bkz. MD 58, s.114 h.309

¹³⁴ 29 Şaban 988/9 kasım 1580 tarihli MD 43, s.274 h.511

¹³⁵ Osmanlı arşiv belgelerinde suhte ve softa tabirlerinin ikisi de kullanılmaktadır. Birlik sağlanması için suhte tercih edilmiştir. Suhte hakkında geniş bilgi için bkz. T. yazıcı, "Softa", İ.A. X, s.735-736

bozmuşlardır¹³⁶. Suhtelerle ilgi hükümlerin çoğunda, bunların şehirlerde kefilsiz olarak oturmalarına müsaade edilmemesi istenirken, aynı suhtelerin oluşturduğu gruplar, Osmanlı Devleti sınırları içinde evleri, karyeleri ve kasabaları basmaktaydılar. Suhtelerin bu faaliyetlerinin önlenmesi ve haklarından gelinmesi için ülke geneline yazılan 23 Muharrem 987/20 Mart 1579 tarihli nişan-ı hümayun dahi etkisiz kalmıştır¹³⁷. 14 Ramazan 966/20 Haziran 1559 tarihinde Mihâl oğlu Hızır Bey'e yazılan hükümde, Edirne kurbunda birkaç suhte taifesinin bir erkek çocuğu çekip firar ederlerken çocuğun, kasaba-i Pınar kurbunda Kadı Mehmed tarafından ellerinden alındığı ve babasına dahi verilmeyip kadı yanında alıkonulduğu görülmektedir. Suhte taifesi, bu hadiseden sonra kasaba etrafında toplanıp, kasabayı basmakla tehdid etmişlerdir¹³⁸. 17 Şevval 975/16 Nisan 1568 tarihli olup, Edirne kadısına ve Subaşı Malkoç Çavuş'a gönderilen hükümde bazı ehl-i fesad suhtelerin silahlarıyla şehirde gezdikleri bildirilmiş ve bunun önlenerek, kefilsiz olanların şehirde oturtulmasına izin verilmemesi istenmiştir¹³⁹. Yine suhte ve levendâtın şehirde ellerinde darp ile gezdiklerine dair şikâyetler üzerine bunların tesbit edilmesi ve ellerindeki alât ve darpların subaşı marifetiyle toplatılması istenmiştir. Ellerinde olan silahların ne miktarda olduğuna dair merkezden, defter tutulması ve bunlardan ne miktarının alındığının bildirilmesi istenmektedir¹⁴⁰.

Suhteler toplanıp, devletin askerlerini de öldürmektedirler. Edirne'de At Pazarı ortasında 6 nefer suhte, bir topçuyu silahlarıyla öldürmüştür¹⁴¹. 10 Cemaziyelevvel 979/30 Eylül 1571 tarihli Edirne kadısına gönderilen bir başka hükümde, olay yeniden anlatılmakta ve 6 suhtenin 1 topçuyu öldürüp birini yaraladıkları, olaydan sonra kaçtıkları ve şimdi ele geçirilerek silahlarının alındığı belirtilmektedir¹⁴². 5 Zilkade 983/5 Şubat 1576 tarihli Edirne kadısına gönderilen hükümde, suhtelerin imaret kapılarında çorba alan

¹³⁶ Suhtelerin tarihi gelişimi ve XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti genelindeki faaliyetleri ile bunlara karşı alınan tedbirler hakkında geniş bilgi için bkz. M. Akdağ, "Medreseli İsyanları", İ.F.M.XI/1-4, s.361-396; M. Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları", İstanbul 1975, s.69 vd.

¹³⁷ Bu nişan-ı hümayunda "suhtelerin evler, darbla kasabalar basup müslümanların kiminin taze oğlanların ve cariyelerin alup fisk ve şen'i eyleyüp katl yapup vesair ahval eyleyüp bunlar emsali zulm etmelerine karşılık haklarından gelinmesi için emr gönderilmesine ve bilad-ı selâsede bulunan suhtelerin imaretlere sokulmayacakları" belirtilmektedir. Avfedildikleri takdirde şimdiden sonra yapmayacakları ve yapanları teslim edecekleri hakkında. Bkz. MD 36, s.143 h.399

¹³⁸ MD 3, s.5 h.17

¹³⁹ MD 7, s.447 h.1291

¹⁴⁰ MD 42, s.31 h.209

¹⁴¹ MD 12, s.458 h.979

¹⁴² MD 16, s.16 h.29

adamların ellerinden cebren taslarını alıp, kendilerine verilenlerle yetinmedikleri anlaşılmaktadır¹⁴³.

Suhteler gibi kendilerine gösterilen saygıyı kötüye kullanan seyyidler de bulunmaktadır. Bu durum, Edirne şehir merkezinde müte (sahte) seyyidlerin çarşı ve pazarlarda dolaştıklarına dair şikâyet gelmesinden anlaşılmaktadır. 15 Recep 975/15 Ocak 1568 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, halen seyyid olan Ali isimli şahsın bu durumdan rahatsız olduğu merkeze yazmış olduğu arzdan anlaşılmaktadır¹⁴⁴.

ç- Halktan Kişilerin Yolsuzlukları

Halktan kişilerin yolsuzluklarının başında mahkemelere müdahaleler gelmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde mahkemeler halka açık olarak yapılmaktaydı. Onun yanında maaşheme heyetinin aldığı kararın bir sureti de yani hüccetlerde muhataplarına verilmektedir. Verilen bu hüccetlere zaman zaman müdahaleler edildiği görülmektedir. Öyle ki, Edirne mahkemesinden verilen hüccetlere ve kararlara bazı şahıslar, müdahaleyi alışkanlık haline getirmişlerdir. 7 Muharrem 981/9 Mayıs 1573 tarihli hükümde, Edirne halkının şikâyet ettiği Adem Piri isimli şahsın da halkın davalarına karıştığı anlaşılmaktadır. Daha önce Edirne'den sürülmesi söz konusu olan bu şahıs, mahkemelerin verdiği hüccetleri halkın elinden alıp vermemekte ve daha ziyade davaya fesat karıştırıp tezvîr (sahtecilik) yapmak suretiyle bundan çıkar sağladığı hükmüne varılabilir¹⁴⁵.

Evrak sahtekârlığı yapmak suretiyle kendilerine çıkar sağlamaya çalışanlar, her dönemde olduğu gibi Osmanlı Edirne'sinde de mevcuttur¹⁴⁶. Gurre-i Muharrem 976/26 Haziran 1568 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Dimitri isimli zumminin elinde Edirne'de mütevellî olan Sefer ve Nebî'den aldığını söylediği müzevver (uydurma) hüküm bulunmuştur¹⁴⁷. 27 Şaban 983/1 Aralık 1575 tarih hükümde, Filibe'de Şehabeddin Paşa

¹⁴³ MD 27, s.246 h.572

¹⁴⁴ MD 7, s.723 h.259

¹⁴⁵ Bu şahıs tezvîrcilik yanında başka işlerle de uğraşmaktadır. Mesela; Tahte'l-kal' a hamamını tutup taze oğlanları dellak edüp bunlar ile "halvetlerde şurub-u hamr ve fesad idüp her vecihle nefyolunması lazımdır deyü bildirmeğin" bunlardan men edilmesi yaptığı takdirde bildirilip sürülmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. MD 21, s.309 h.734

¹⁴⁶ Bu suçları işleyenlere ne ceza verildiğini bilemiyoruz. Fakat, I. Süleyman kanunamesine göre yalancı şahitler, sahte evraklar düzenleyenler fermanları ve başkalarının elyazmalarını taklid edenler kollarından dağlanmalı sahtekarlık yapmayı bir alışkanlık haline getirenlerle sahte para basanların elleri kesilmelidir. Bkz. C. Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası III/124, Ankara 1946, s.58

¹⁴⁷ MD 7, s.571 h.1608

Camii'nde hatip olan Muslihiddin'in, bir sahte mühür ve sahte beratla Edirne Sultan Murad zevaidinden yevmî 10 akçe aldığı tespit edilmiştir¹⁴⁸.

Suiistimallerde en çok rastlanan başka bir konu ise sahte belgeler ve şahitler ile muhalefatlardan alacaklı olunduğunun bildirilmesi hususudur. Kadılar, bu durumda şüphelendikleri şahıslara ödeme yapmamaktadırlar¹⁴⁹. 3 Safer 973/31 Temmuz 1565 tarihinde Edirne Kadısına yazılan hükümde, Sultan Murad Han evkâfi cabisi ve Aksakal Karyesi'nden olup 969 yılı Recebinde ölen Sinân Subaşı'nın muhalefatından Ali Beşe isimli şahsın, 2060 akçeyi hüccet göstererek almak istediği tespit edilmiştir. Kadı, bu hücceti sahtedir diye parayı ödememiştir¹⁵⁰. 29 Zilhicce 989/5 Ocak 1581 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Edirne'deki tüccarların şikâyeti ile ölen tüccarların veresesine, alacağım var diyerek müdahaleyi iş edinen Yahudi Yasef hakkında tahkikat yapılması istenmiştir¹⁵¹. Verasetle ilgili olarak, bazı şahısların varislerinin olmadığı anlaşılınca, düzmece varisler ortaya çıkmaktadır¹⁵².

d- Hırsızlık Şekavet ve Bunlara Karşı Alınan Tedbirler

Edirne şehri, Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra kale surları dışına kurulan yeni mahallelerle genişlerken, nüfus olarak da büyümekteydi. Her toplumda olabileceği gibi Edirne şehrinde de sosyal açıdan olumsuzluk denilebilecek bir takım olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylardan biri de ev ve dükkan soymak, at çalmak gibi hırsızlık vakalarıdır. Bunun için farklı yöntemler kullananlar da vardır. Mesela, 12 Rabiülevvel 978/14 Ağustos 1570 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, Kadı Medresesi mahallesinde Etmekçi Arnavud Ali isimli şahsın, kadın kılığında

¹⁴⁸ MD 27, s.122 h.290

¹⁴⁹ 29 Zilhicce 989/25 Ocak 1582 tarihli Edirne kadısının Edirne'deki tüccarların şikayeti ile ölen tüccarların veresesine alacağım var diyerek müdahaleyi iş edinen Yahudi Yasef hakkında tahkikat yapılmasına dair. Bkz. MD 42, s.180 h.564; 3 Safer 973/31 Temmuz 1565 tarihinde Edirne Kadısına yazılan hükümde Sultan Murad Han evkâfi cabisi olup Aksakal karyesi reayasından olup 969 senesi Recebinde ölen Sinân Subaşı'nın muhalefatından Ali Beşe nâm kişi iki bin yüz altmış akçeyi hüccet ibraz idüp almak istemiş kadı bu hücceti müzevverdir deyu ödememiştir. Bunu araştırıp kontrol edip ve şeri şerife göre karar vermesi istenilmektedir. Bkz. MAD 2775, s.226

¹⁵⁰ MAD 2775, s.226

¹⁵¹ MD 42, s.180 h.564.

¹⁵² 9 Muharrem 968/30 Eylül 1560 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, "Edirne subaşı olan Akpınarlı Mehmed fevt olup vârisleri yoğ iken ba'zı kimesneler hilâf-ı vâkı' verâset da' vâsın ittükleri istima' olımmağın buyurdum ki, varıcağ anun gibi verâset da' vâsın iden kimesneleri anda istimâ' itmeyüp sütte-i sa'adet' üme gönderesin ki gelüp bunda şer' ile görüle." Denilmektedir. Bkz. MD 3, s.537 h.1583

Müslümanların evlerine girdiği, "fesad ve şenatte" bulunduğu tespit edilmiştir¹⁵³. 28 Rebiyülâhur 982/17 Ağustos 1574 tarihli hükümde ise İstanbul'da tutulan bir şahsın hırsızlığı Edirne'deki amcasıyla beraber yaptığını söylemesi, bu işi ailecek yaptıkları ihtimalini ortaya çıkarmaktadır¹⁵⁴. Bu hırsızlık olayları saraydan mirî kazanların çalınmasına ve aleni olarak kazancılarda satılması derecesine varmıştır¹⁵⁵. 7 Rebiyülâhur 993/8 Nisan 1585 tarihli hükümle, "hazine-i hümayundan" çıkarılan bir mücevher kılıç, aleni olarak satılmak istenirken yakalanmıştır¹⁵⁶. Hırsızların bu kadar cüretkar davranarak devlet malını aleni olarak satmaları, bu kişilerin görevliler ile işbirliği yapıp korundukları veya üzerlerinde devlet korkusu hissetmedikleri şeklinde yorumlanabilir. At çaldıkları tespit edilen tatarlar hakkında hükümler gönderilmiştir. 3 Zilkade 975/30 Nisan 1568 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, beylik atları çalan tatarlardan yaralı olanının salınıp, diğer ikisinin kefil tutulduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁷. 979/1571-1572 yılında, şehirde çalmış oldukları atları yine Edirne'de at pazarında satarken yakalanan tatarların hapsedilmesine dair hüküm yayımlanmıştır¹⁵⁸.

Hırsızlık yapanlar, girmiş oldukları evlerde karşılaştıkları ve kendilerine engel olmak isteyen şahıslara karşı acımasız hareketlerde bulunmuşlardır¹⁵⁹. 13 nefer, 600 akçe karşılığı Seyyid Hüseyin'in evini basmış ve hanımı Ayine'yi öldürmüştür. Ayine'nin varisi ve vekili olan Ali Sufi'nin, zimmi kuyumcunun elinde Ayine'ye ait esbabın satıldığını tespit etmesiyle yapılan soruşturmada Aslân isimli zımminin olayı tertip ettiği anlaşılmıştır¹⁶⁰.

Ordunun seferde bulunduğu sırada, şehirde gittikçe artma eğilimi gösteren asayişsizliği önlemek için değişik yollara başvurulup, siyaset (idâm) uygulamasının da içinde olduğu çeşitli tedbirler uygulanmıştır. 3 Muharrem 982/25 Nisan 1574 tarihinde

¹⁵³ MD 14, s.340 h.486

¹⁵⁴ MD 26, s.158 h.416

¹⁵⁵ 28 Recep 978/26 Aralık 1570 tarihli belgede damgalı olan ve mirî 95 kıyye gelen kazan, Kazancı Ahmed'in elinde bulunmuştur. Ahmed'in kazancı Kazancı Mahmud'an aldığı bildirilmesi üzerine durumun araştırılıp bildirilmesi hakkında Edirne kadısına hüküm gönderilmiştir. Bkz. MD 14, s.627 h.902

¹⁵⁶ Bkz. MD 55, s.197 h.357; Mücevher kılıç satarken yakalanan şahıs ve kılıcın İstanbul'a gönderilmesi hakkında bkz. 4 Recep 993/3 Temmuz 1585 tarihli MD 58, s.49 h.140

¹⁵⁷ MD 7, s.464 h.1337

¹⁵⁸ MD 10, s.191 h.285

¹⁵⁹ 29 Safer 972/6 Ekim 1564 MD 6, s.96 h.203; 6 Rebiyülevvel 972/12 Ekim 1564 MD 6, s.119 h.249

¹⁶⁰ MD 36, s.70 h.209; MD 36, s.70 h.210

Edirne'de toplanan kürekçi ve gönüllüler, Hristiyan, Yahudi ve Müslüman ahaliye zarar vermişlerdir. Asayişsizliğe yol açan bu şahıslar, yeniçeri, sipahi, bostancıbaşı, subaşı ve yasakçıbaşının ortak hareket etmeleri sonucunda yakalanıp hapsedilmişlerdir. Bunlardan fesadları sabit olanların merkeze gönderilmeleri ve siyaset olunmaları emredilmiştir¹⁶¹. 13. Zilhicce 1001/10 Eylül 1593 tarihli hükümde, siyaset uygulamasına sebep olarak, kendi halinde olan Yeniçeri Mehmed'in, Sefer isimli şahıs tarafından kölesine bıçaklattırılması gösterilmiştir. Bunun için, "halen sefer-i hümayun ferman olunan Edirne'de ehl-i fesad çoğalıp siyaset külli ihtiyaç olup" şeklinde açıklama yapılmıştır¹⁶². 29 Safer 1002/25 Kasım 1593 tarihli Edirne kadısına gönderilen hükümde, Edirne'de "fesat ve şeneat ve kısretin çoğaldığı gece ile evlerin basıldığı enval ve erzak garet olunup külli teaddiler olduğu" bildirilmekte ve bunun önlenmesi için seferden kalan sipahi oğlanlarının kullanılması istenmektedir¹⁶³.

Edirne'de siyaset uygulaması, ordunun sadece seferde bulunduğu zamanlarda yapılmamıştır. Edirne zindanında bulunanlardan katil olanlara siyaset uygulanmış, diğer suçlular ise küreğe konulmuştur. 12 Zilkade 975/9 Mayıs 1568 tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümde, isimleri daha önce yazılıp merkeze gönderilen ve Edirne Zindanı'nda mahpus olanlardan 15 kişinin içinde adam katletmiş ve bunu ikrar etmiş olanlara siyaset uygulanması, diğerlerinin de küreğe vurulmak üzere gönderilmeleri istenmiştir¹⁶⁴. 22 Cemaziyelevvel 964/23 Mart 1557 tarihli Edirne kadısına yazılan bir başka hükümde, Tavuk Kapısında, Asker isimli bir ma'ribiyi öldüren Mısırlı Muhammed bin Ahmed'in, mahkemede olayı ikrar etmesinden sonra siyaset icrası için merkezden onay gelmiştir¹⁶⁵. 17 Şevval 978/13 Mart 1571 tarihli olup Edirne kadısına gönderilen hükümde, Dergah-ı Ali çavuşlarından Sinân oğlu Bâyezid'i Çölmek köyünde boğdukları sabit olan Ferruh ve Hasan, olayı ikrar edince kazaskerin de onayı ile siyaset olunmuşlardır¹⁶⁶. 26 Muharrem 964/29 Kasım 1556 tarihli hükümle Edirne'de zaim olan Mehmed bin İskender Çavuş'un kölesi Bosnalı Hüseyin, mahkemede Muradiye mahallesinde, sahibinin önünde diğer 2

¹⁶¹ MD 24, s.169 h.454

¹⁶² MD 71, s.23 h.45

¹⁶³ MD 71, s.73 h.149

¹⁶⁴ MD 7, s.479 h.1383

¹⁶⁵ MD 2, s.232 h.2077

¹⁶⁶ MD 12, s.302 h.620

kölesini öldürdüğünü ikrar edince siyaset uygulanmıştır¹⁶⁷. Yaptıkları öldürme olayları sabit olanlar veya ikrar edenler daha çok siyaset cezasına çarptırılmışlardır. 26 Muharrem 964/29 Kasım 1556 tarihinde, Edirne'de Hisar İçi'nde Kurşuncu Dimitri Meyhanesinde 3 kişiyi katleyediğini ikrar eden Mustafa bin Abdullah siyaset olunmuştur¹⁶⁸.

Kız ve oğlanları kaldırıp halkın mallarını yağmalayanların suçları sabit olanlara siyaset uygulanmıştır. Bunlardan halkın mallarını da yağmalayan Bıyıklı Ali ve refikleri Taklacı Hüseyin ile sipahi Hüsrev'in suçları sabit olduğundan siyaset olunmaları bostancıbaşıya emredilmiştir¹⁶⁹. 8 Şevval 977/16 Mart 1570 tarihli Edirne kadısına gönderilen hükümde, Ramazan ayının yirminci günü, Ayine binti Hızır adlı Müslüman kadın ile Musa adlı Yahudî halveti sahih olup, Yahudi ile avratın ev içinde yatağın kenarında sohbet ederlerken görenlerin de şehadetleri üzerine ikisi de siyaset olunmuştur¹⁷⁰. 23 Ramazan 983/26 Aralık 1575 tarihli Muzaffer Paşa'ya ve Edirne'de Taşlık Medresesi Müderrisi olan Muslihiddin'e yazılan hükümde, Ata Beyi öldürenlerin yakalanmaları ve suçu sabit olanların öldürülmeleri emredilmiştir¹⁷¹. Her adam öldürdüğünü veya öldürttüğünü ikrar edene siyaset uygulaması yapılmamıştır. 14 Ramazan 975/13 Mart 1568 tarihli hükümde, eşini öldürttüğünü ikrar eden Hatice binti Mustafa isimli kadın, kadıaskere de haber verilerek bir müddet hapsedilip serbest bırakılmıştır¹⁷². Siyaset uygulamaları daha önceki belgelerde de görüldüğü gibi, bostancıbaşı gözetiminde yapılmaktadır. Edirne'de olduğu belgelerden anlaşılacakları da bu işte eylemi yapanlar olmaları muhtemeldir¹⁷³.

Verilen cezalardan biri de kısastır. 22 Cemaziyelevvel 964/23 Mart 1557 tarihinde ayrıntıya sahip olunamayan bir kısas uygulaması görülmektedir¹⁷⁴. Kısası gerektiren

¹⁶⁷ MD 2, s.191 h.1749

¹⁶⁸ MD 2, s.191 h.1743

¹⁶⁹ 5 Cemaziyelevvel 994/24 Nisan 1586 tarihli hüküm. Bkz. MD 60, s.269 h.623

¹⁷⁰ MD 9, s.59 h.157

¹⁷¹ Muzaffer Paşa'ya ve Edirne'de Taşlık Medresesi Müderrisi olan Muslihiddin'e yazılan hüküm hakkında. Bkz. MD 27, s.177 h.405

¹⁷² A.RSK 1459, s.14

¹⁷³ Edirne'de Cellâdbaşı olan Hasan'ın acilen İstanbul'a irsali için bkz. 28 Zilhicce 989/23 Ocak 1582 tarih ve MD 46, s.306 h.699

¹⁷⁴ MD 2, s.232 h.2077

uygulamalarda, ölenin varislerinden birinin suçluyu affetmesiyle ceza hapse çevrilebilmektedir¹⁷⁵.

Suçlular, yaptıkları eylemler şahitler vasıtasıyla sabit olması halinde, cezalarının verilmesi için suçu işlemiş oldukları kadılık merkezlerine gönderilmektedirler. Bu amaçla, Edirne'de suç işleyip başka yerlerde oldukları tesbit edilenler, kadı vasıtasıyla istenmiştir¹⁷⁶. Seyyid Hüseyin ve eşi Abide'nin evlerini basan ve öldüren 13 nefer ve yardımcılarının suçları sabit olduğundan, yakalanıp Edirne'ye getirilmeleri hakkında hüküm yayımlanmıştır¹⁷⁷. Edirne kadısına gönderilen hükümde, Edirne'de ehl-i fesat tairesinin hareket üzere olduğu, gece yakalanan bir adamın hapsedilmemesini fakat, gece dolaşan adamın da namuslu biri olamayacağından eğer cürümü sabit değilse mahallesinden sorulmasının istenmesi, asayiş bozanlar hakkında sert tedbirler alınması yönündeki uygulamalardan güzel bir örnektir¹⁷⁸. Edirne şehrindeki asayişsizlikten, sadece bölge halkı etkilenmemektedir. İstanbul'dan Rumeli'ye giden devlet görevlisi, halk, veya tüccar tairesi Edirne'den geçmek zorunda olduğundan, buranın asayiş büyük önem taşımaktadır. Burada olan bir asayişsizlikten, Temeşvâr Beylerbeyi Ferruh dahi rahatsız olmakta ve merkeze arz göndermektedir¹⁷⁹.

Hırsızlık yaptıkları veya yaptırdıkları sabit olan şahıslara kürek cezası verilmektedir. 20 Safer 963/2 Ocak 1556 tarihli belgede, hırsızlık yaptıkları belli olan kullardan Davut ve Mahmud'un kendilerini ayartan İstanbul'da Ekmekçi Hasan'ın suçunu kabul etmesinden sonra Edirne kadısının merkeze ilamı üzerine adı geçen şahsın küreğe bağlanmasına karar verilmiştir¹⁸⁰. 5 Cemaziyelâhır 976/25 Kasım 1568 tarihli Edirne kadısına yazılan bir başka hükümde, Eflâk Hristiyanlarından isimleri yazılı kimseler ile "fesat ve şekavet"

¹⁷⁵ 25 Zilhicce 972 tarih MD 6, s.659 h.1450

¹⁷⁶ 2 Safer 987/31 Mart 1579 tarihli Edirne kadısına gönderilen hükümde Edirne'de Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa marifetiyle "darab ve ehl-i fesad" olan zimmilerden ele geçirilip Edirne'de hapsedilenler sureti sicilleri ile beraber merkeze gönderilmektedir. Bkz. MD 36, s.157 h.434

¹⁷⁷ MD 36, s.70 h.209; Bu hükmün kısa bir sureti Edirne kadısına yazılmıştır. Bkz. MD 36, s.70 h.210; 5 Zilkade 986/3 Ocak 1579 tarihli MD 36, s.9 h.28

¹⁷⁸ 3 Safer 982/25 Mayıs 1574 tarih MD 24, s.332 h.908

¹⁷⁹ 12 Şaban 987/4 Ekim 1579 tarihli hükümden, Temeşvar Be'ine ait eşya yüklü kervanın, Edirne yakınlarında soyulduğu anlaşılmaktadır. Edirne civarında bazı fesadların adamların öldürüp ve bazılarında zulm ettiklerine dair Temeşvâr Beylerbeyinin şikayeti hakkında bkz. MD 40, s.52 h.113

¹⁸⁰ MD 2, s.101 h.1040

ettikleri bildirilen diğer şahısların tamamının küreğe konulmak üzere merkeze gönderilmeleri istenmiştir¹⁸¹.

Rumeli'de bulunan sancaklardan, İstanbul'un iâşesi taşınmaktadır. Ayrıca, İstanbul ve Gelibolu gibi yerlerden Tuna İskelelerine yükte hafif, pahada ağır olan dokumalar taşınmaktadır. Rumeli'nin her yerinden getirilen ticaret malları, mutlaka Edirne'den geçip İstanbul'a gitmektedir. Bu nedenle Edirne-İstanbul arasında yapılan ulaşım, yol boyunca eşkıyaların toplanmasına sebep olmuştur. Bunlar değişik adlarda kervanlara saldırmaktadırlar. 16 Ramazan 991/3 Ekim 1583 tarihli Edirne ve Ergene kadılarına yazılan hükümde, Ergene Köprüsü yanında Turnalu Bağ denilen mevkide, "bostan bekçisi" adı altında toplanan eşkıyanın, yol üzerinde sıkıntılar yaşanmasına sebep olduğundan bahsedilir¹⁸². Bu tür hükümlerin çokluğundan "Edirne yollarında" hırsızlık ve haramiliğin arttığı ve yörede güvenliğin tamamen kaybolduğu anlaşılmaktadır¹⁸³.

Yollar üzerindeki güvensizlik, öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki devletin görevlendirdiği çavuşlar dahi soyulmakta ve öldürülmektedir. Gurre Şaban 991/20 Ağustos 1583 tarihli Edirne, Mustafa Paşa Köprüsü ve Çirmen kadılarına yazılan hükümden, Budinli Çavuş Mustafa ve eşi Nesli Hatun'un görev yerlerine giderken Mustafa Paşa Köprüsü civarında eşkıyanın baskınına uğradıkları anlaşılmaktadır. Eşkiya, Mustafa Çavuşu öldürüp eşyasını "garet" etmiştir¹⁸⁴.

Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerinde suç işleyenlerin Edirne ve Gelibolu yöresine gelmeleri¹⁸⁵, muhtemeldir ki eşkıyaların kendilerini buralarda güvende hissetmelerinden kaynaklanmaktadır¹⁸⁶. Malkara'da dükkân açmak, at çalmak ve adam öldürmekten maznun Derviş Ali'nin, 10 Rebiyülâhır 982/30 Temmuz 1574 tarihli Edirne kadısı ve subaşısına yazılan hükümde, Edirne'de olduğu haberi alındığından yakalanması

¹⁸¹ MD 7, s.926 h.2542

¹⁸² MD 52, s.56 h.122

¹⁸³ 12 Şaban 979 tarihli hükümde Edirne yollarında hırsızlık ve haramilik yapıldığı bildirilmektedir. Bkz. MD 18, s.88 h.19; 4 Muharrem 990 tarihli MD 46, s.311 h.709

¹⁸⁴ MD 51, s.66 h.207

¹⁸⁵ Mustafa Akdağ Anadolu'da suç işleyen Bursa İstanbul ve Edirne gibi yerlere kaçıp buralarda bulunan arkadaşlarını sığındığını belirtmektedir. Bkz. M. Akdağ, a.g.e., s.72

¹⁸⁶ Rumeli'de eşkıyanın devlet görevlilerinden yardım gördüklerine dair şikayetler bulunmaktadır. Gurre-i Muharrem 996/2 Aralık 1588 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, öldürülen Kapucu Hüseyin'in eşyalarının subaşıda görüldüğü ve konunun araştırılması istenilmektedir. Bkz. MD 62, s.148 h.331; MD 46, s.192 h.405

istenmektedir¹⁸⁷. 8 Zilkade 983/8 Şubat 1576 tarihinde, Karadeniz Yalısı'nda Mehmed isimli yeniçeriyi öldüren Azap Ali'nin Edirne'de olduğu tespit edilmiştir¹⁸⁸. 29 Zilkade 985/8 Şubat 1578 tarihinde Seyitgazi Medresesi müderrisi Taceddin'i öldüren Softa Sarı Veli'nin Edirne'de olduğu ve yakalanmasına dair hüküm gönderilmiştir¹⁸⁹. Gurre Cemaziyelâhır 988/14 Temmuz 1580 tarihli Edirne ve Gelibolu kadılarına yazılan hükümde, Sefer-i Hisar'da Keçâk karyesinde Mehmed bin İlyas'ın, bir genç çocuğa "fiili seni` icra edip" buradaki kadılık merkezlerine kaçtığı tespit edildiğinden yakalanıp gönderilmesi istenmektedir¹⁹⁰. Bu tespit edilenlerin dışında eşkıyalardan yakalananlar, Anadolu'dan geçip Rumeli'de dağılıp gruplar oluşturduklarını, Edirne ve Babaeskisi ile değişik yerlerde evler bastıklarını itiraf etmişlerdir¹⁹¹.

Edirne yöresindeki eşkıyalardan bazıları, merkezden gönderilen çavuşlarla mücadele edecek kadar güçlenmişler ve etraflarına adamlar toplamışlardır. 17 Cemaziyelâhır 984/12 Eylül 1576 tarihinde Rumeli Beylerbeyine yazılan hükümde, Edirne'de Salavatçı Mehmed'in evini basan ve öldüren eşkıyanın, Uzuncaova Hasköyü'nde Uzun Çavuşla muharebe edip ele geçirildiği ve etrafında bulunan adamlarının yakalanması için çalışılması istenmektedir¹⁹².

Eşkıyaların kümelendiği yer, sadece Edirne ile İstanbul arasıyla sınırlı kalmayıp, Gelibolu merkezden İstiranca'ya kadar uzanmıştır. Rumeli'de bu geniş saha üzerinde toplanan eşkıyanın ve onlara yataklık edenlerin de yok edilmesi için girişimde bulunulmuştur¹⁹³. Edirne ve civarında olan asayişsizlikler merkezi yakından ilgilendirmektedir. Bu yüzden yakalanan şahıslar, kısa sürede merkeze bildirildiği görülmektedir. 15 Zilkade 975/12 Mayıs 1568 tarihli belgede, Edirne'de eşkıyalık ve

¹⁸⁷ MD 26, s.117 h.303

¹⁸⁸ MD 27, s.335 h.801

¹⁸⁹ MD 33, s.277 h.565

¹⁹⁰ MD 43, s.132 h.235

¹⁹¹ Çirmen Kadısına yazılan hükümde yakalanan haramilerin yapmış oldukları baskınlar ve bunların itirafları ve yakalanmalarına dair 8 Ramazan 967/2 Haziran 1560 tarihli hüküm. Bkz. MD 3, s.404 h.1212; 27 Ramazan 967/22 Haziran 1560 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde Edirne'de mahbusta bulunan 3 haraminin Babaeskisi'nde ev bastıkları tesbit edildiğinden Vize Beyi Hasan'a gönderilmesi istenilmektedir. Bkz. MD 3, s.428 h.1279; 23 Zilkade 967/15 Ağustos 1560 tarihli Filibe ve Kızanlık kadılarına yazılan hükümde "Edirne'de ve Yanbolı'da evler basıp katli-i nefis iden harâmilerden bazı Kızanlık Kazasında dutulup ..." Bkz. MD 3, s.493 h.1465

¹⁹² MD Zeyli 3, s.204 h.533

¹⁹³ 20 Cemaziyelâhır 996/17 Mayıs 1588 tarihli MD 62, s.224 h.504 ve 24 Cemaziyelâhır 996/21 Mayıs 1588 tarihli MD 62, s.224 h.505

fesatlık üzere oldukları bildirilen Kara Derviş ve Başmakçı isimli kişilerin, yakalanıp hapsedildikleri hakkında aynı gün merkeze bilgi verilmiştir¹⁹⁴.

Edirne'de asayişsizliğe sebep olanların zaman zaman mütevelliler vasıtasıyla vakıflarda barındıkları da iddia edilmektedir. Mütevellilerin fesat ehlini barındırmadaki amaçları hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yalnız Edirne kadısına yazılan hükümde evkaf amilleri (mütevellileri) marifetiyle nice ehl-i fesat ve eşkıyanın vakıflara sığınarak serbest hareket etmelerinin subaşılar vasıtasıyla önlenmesi istenilmiştir. Bunlara fırsat veren mütevellilerin de tutulup hapsedilmeleri ve siyaset olunmaları da hükümde mevcuttur¹⁹⁵. 17 Şevval 989/15 Kasım 1581 tarihli hükümde, yakalanacaklarını anlayan eşkıyaların, şehir merkezlerinden dağ köylerine kaçtıkları ve kendilerini tutan vakıf zabitlerine, sancakbeyi voyvodalarına, subaşılara ve amillere para vererek rahatça hareket ettikleri anlaşılmaktadır¹⁹⁶.

Halkın, Edirne, Dimetoka, Çirmen, Ergene, Mustafa Paşa Köprüsü, Mahmud Paşa Hasköyü, Kırkkilise, Zağra-i Atik, Zağra-i Cedid, Kızıl Ağaç, Akçakızanlık, Yanbolu, Uzuncaova Hasköyü, Hayrabolu, Malkara, İpsala, Ferecik, Keşan, Bergos ve Hatuneli kadılarına başvurarak, eşkıyanın çoğaldığını ve kendilerine zulümler yaptığını bildirmeleri üzerine, dergah-ı ali çavuşları, bu zulmü önlemek üzere görevlendirilmişlerdir¹⁹⁷.

Eşkıyanın bir bölgede çoğalmasının sebeplerinden biri de kırsal alanların değişik sebeplerle boşaltılmasıdır. Köy boşaltmaları arasında hastalık da yer almaktadır. 23 Muharrem 981/25 Mayıs 1573 tarihli hükümde, Hasköy ve Edirne arasında bazı köylerin taun nedeniyle halkının boşalmasından dolayı bazı eşkıyaların buralarda zuhur ettiği anlaşılmaktadır¹⁹⁸.

Asayişsizlik, Edirne şehrinden İstanbul'a gitmek üzere gece dışarı çıkanların öldürülmeleri, devletin haraç toplamak için gönderdiği görevlilerin Edirne'de evlerinde

¹⁹⁴ MD 7, s.489 h.1414

¹⁹⁵ MD 34, s.77 h.174

¹⁹⁶ MD 46, s.192 h.405

¹⁹⁷ 12 Şevval 979/ tarihinde Evren Çavuş'a yazılan hükümde Edirne ve yollarında bazı hırsız ve haramiler türediği iştima' olunmağın ele getirilmesi buyurulmuştur. Evren Çavuş'a yolda güvenliğin tekrar sağlanması için adamları ile hareket etmesi ve yoldaki kazaların kadılarının kendisine yardımcı olmalarını yardımcı olmayanların sureti sicil ile kendisine bildirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 18, s.88 h.193; Edirne kadısına ve subaşısına 9 Rebiülâhîr 980/19 Ağustos 1572 tarihinde yazılan hükümde, Evren Çavuş'un Çirmen, Vize ve Kırkkilise, canibinde tuttuğu adamların haps edilmesini ve Evren Çavuş'un oğullarından başkasına teslim edilmemesi istenmektedir. Bkz. MD 19, s.321 h.650; 17 Rebiülevvel 995 tarihli hükümle Arslan Çavuş'un eşkıya üzerine gönderilmiştir. Bkz. MD 62, s.18 h.50

kalıp hazinenin telef edilmesine sebep olmaları ve bir kısmının öldürülmesiyle hat safhaya ulaşmıştır¹⁹⁹. 17 Zilhicce 986/5 Şubat 1579 tarihli yazıyla, Edirne şehrini ve halkı gece "ehl-i fesaddan" korumak, Kıyık mahallesinde Sultan Bâyezid Köprüsü civarının muhafazasını sağlamak için ard arda iki tane ağaçtan kulübe yapılması ve içine yeterli miktarda adam konulması, bir çare olarak düşünülmüştür²⁰⁰. 19 Rebiyülâhır 993/20 Nisan 1585 yılında Doğan Oğlu köyünde dağ korucusu olan yeniçerinin evi eşkıya tarafından basılmış ve öldürülmüştür²⁰¹. Devletin görevlendirmiş olduğu ulaklar da bu güzergah üzerinde saldırılara maruz kalmakta, kullanmış oldukları menzil beygirlerine el konulmakta ve kalmış oldukları evler baskına uğramaktadır²⁰². Ada haslarını iltizama alanların, köyleri mukataaya verdikleri şahıslardan para almak üzere göndermiş oldukları yeniçeriler dahi kaybolmaktadır²⁰³.

Yol boylarını mesken tutup, gelip geçenlerin mallarına el koyup öldürenlerin oluşturduğu kementçilikle ilgili şikâyetler, 972/1565 yılından itibaren başlamaktadır²⁰⁴. Bu kementçiler arasında tîmârlı sipahiler dahi bulunmakta ve suçları sabit olduğu halde yakalanamamaktadırlar²⁰⁵. Kementçilik yaparken yakalananlar suçları sabit olduğu takdirde siyaset olunmaktadırlar. Edirne kadısına 17 Cemaziyevvel 978/17 Ekim 1570

¹⁹⁸ Devlet bu eşkıya çoğalmasına karşı tedbir olarak halkın tekrar geri getirilmesi için kadıyı görevlendirmiştir. Bkz. MD 22, s.38 h.82

¹⁹⁹ Merkezden koyun hakkı toplamakla görevlendirilen Hüsrev ve yoldaşları Sinan ve katibi Mehmed'in öldürdüklerine dair Edirne kadısına gönderilen hüküm bulunmaktadır. Bu hükümde, Hüsrev'in hizmetkarlarından Hasan adlı şahsın efendisini Kesdel çiftliğinde yakalayıp oğlu Nuri ile Sinan ve Mehmed ve Hüsrev'i kılıç ile öldürdüklerini ikrar etmiştir. Bu şahısların Kethüda Şuca' ile veya yarar adamlarla merkeze gönderilmiştir. Bkz. MD 12, s.73 h.162; Haraççıların hazineyi telef ettiklerine dair Bkz. 5 Cemaziyelâhır 986/9 Ağustos 1578 tarih ve MD 35, s.135 h.135; Zilhicce 995/Kasım 1587 tarihli hükümde Sultan evkafı kaymakamı Hüseyin'in üç araba ile şehirden çıktıktan sonra arabacıları ile beraber öldürülmüştür. Bkz. MD 62, s.152 h.340; 22 Zilhicce 1003/28 Ağustos 1595 tarihli Edirne kadısına ve Zağra kadısına yazılan hükümde, Filibe gebrân ve yevâ ve hurde ve beytü'l-mal-ı amme mukaatına mültezim olan Mehmed bin Mustafa çavuş nam amil sipahi oğlanları zümresinden Hürrem'in bilâ marifeti şer' ile nice eşkıya ile evin basup serdara götürmek üzere cem' ettiği 100000 akçeyi aldığı ve başına topladığı adamlarla mahkemeyi bastığı ve nice teaddi eylediği ilâm olunmağla zulüm ve teaddisi vaki' ise haklar alındıktan sonra suret-i sicilleriyle ve kayıt vebendle sütte-i saadetime gönderilmesi hakkında. Bkz. MD 73, s.542 h.1184

²⁰⁰ MD 36, s.69 h.206

²⁰¹ MD 58, s.22 h.67

²⁰² Yol üzerinde saldırıya maruz kalan ulaklar hakkın bkz. 3 Safer 982 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde müteferrikadan Ferruh'un camiine vakfettiği katır hanına gelen beygiri asesler hergün ulâk için aldıklarından hana müşteri gelmediğinin bildirildiği ve bunun önlenmesi hakkında bkz. MD 24, s.321 h.874; 12 Şevval 983/14 Ocak 1576 tarihli Edirne Kadısına gönderilen hükümde, menzil beygiri besleyenlerin şikayeti ile beslemiş oldukları atların sancak beylerinin adamları tarafından ellerinden alınıp kullanıldığını, ulakların atları iki menzil sürüp atları helak ettiklerini ve getirdikleri hükümleri subaşıya veya mahkemeye getirmeyip evlerine gittiklerinden evlerinin basılıp atlarının alındığını bildirmekte ve bunların önlenmesini istemektedirler. Bkz. MD 27, s.201 h.462; 20 Şa'ban 989 tarih ve MD 46, s.94 h.179

²⁰³ MD 3, s.414 h.1236

²⁰⁴ 19 Zilkade 972/18 Mayıs 1565 MD 6, s.581 h.1276

²⁰⁵ 19 Zilhicce 978/15 Mayıs 1571 tarih MD 14, s.949 h.1404

tarihinde yazılan hükümde Babaeski Hanında kemendçilik yaparken yakalanan Cincioğlu ve dört kementçi arkadaşı Yusuf, Osman, Sinan ve Arnavud Hasan, Edirne'li imam Muhiddin'i öldürdüklerini itiraf etmişlerdir. Bu şahısların, mahallinde siyaset olunmaları emredilmiştir²⁰⁶. Bu hükmün gönderilmesinden beş ay geçmesine rağmen, siyaset uygulaması yapılmadığından 21 Şevval 978/16 Mart 1571 tarihinde Edirne kadısına yeni bir hüküm gönderilmiştir. Hükümde, Silivri'de kementçilik yaparken dört arkadaşı ile yakalanan Cincioğlu'nun Edirne'li imamı öldürdüklerini itiraf etmeleri sonucu mezkur kişinin ferman yerine vardığında siyaset olunması ve merkeze bildirilmesi emredilmiştir²⁰⁷. Merkezden aynı tarihte yazılan, fakat sonradan iptal edilen hükümle de, Cincioğlu'nun arkadaşları hakkında araştırma yapılması ve ne maksatla kementçilik yaptıklarının sorulması istenmiştir. Bu yazının iptal edilmesi dolayısıyla yerine ulaşım cevap verilmediğinden, kementçilik yapılmasının sebepleri yazılmamıştır²⁰⁸. Ancak 14 Ramazan 991/1 Aralık 1581 tarihli hükümde, Edirne'de yakalanan bazı kemendçilerin, kılıçları ve elde ettikleri altın ve gümüşlerle merkeze istenmeleri, kemendçiliğin ne gaye ile yapıldığını ortaya koymaktadır²⁰⁹. Kementçilik yapanlar, Edirne ile İstanbul arasında bulunan Babaeskisi ve Silivri gibi yerlerde rahatlıkla faaliyetlerini sürdürmüşlerdir²¹⁰.

Edirne kadısına yazılan hükümlerde, Edirne civarında eşkıyalık yapanlar, asayiş bozanlar ve bunların yakalanması ile ilgili olanlar çoğunluktadır. Ayrıca, bu belgelerden mahkeme öncesi, sanıkların yakalanması için yapılan girişimler ve sorgulama usulleri hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Eşkıyalık yapıp, esbâb çalan bu şahısların peşleri uzun süre bırakılmamış ve yakalanmaları için çalışılmıştır. 10 Şevval 966/15 Temmuz 1559 tarihli hükümde, Hanî isimli hatunun evine girip, esbâp çalanlardan Yevmcioğlu Ali ve Çıkmazoğlu Derviş isimli suçlular hakkında öldükleri ve cesetlerini köpek yediğine dair daha önceden merkeze bilgi verilmiştir. Halbuki, Hanî Hatun merkeze gelip, adı geçen şahısların sağ olduklarını ve Filibe'de görüldüklerini bildirmiştir. Şahısların yakalanması ve Çıkmazoğlu'nun anasının dahi merkeze gönderilmesi istenmiştir²¹¹.

²⁰⁶ MD 12, s.288 h.590

²⁰⁷ MD 14, s.1121 h.1647

²⁰⁸ MD 14, s.1121 h.1648

²⁰⁹ MD 52, s.51 h.110

²¹⁰ MD 12, s.288 h.591; 21 Şevval 978/16 Mart 1571 tarihli MD 14, s.1120 h.1645

²¹¹ MD 3, s.47 h.114

Seyyidlere karşı işlenen suçlara ayrı bir önem verilip verilmediği bilinmemektedir. Fakat, öldürülen Seyyid Hüseyin'in katillerinin bulunması hakkında, hükümlerin ard arda yazılması dikkat çekmektedir²¹². 984/1576 yılında Edirne Bostancıbaşısına gönderilen hükümde, Barca Hacı ve Ali isimli kişileri öldüren zımmileri mutlaka ele geçirmesi istenmektedir²¹³. Bu hükümden, suç işleyen zımmilerin mutlaka yakalanması gerektiği yönünde bir eğilim olduğu anlaşılmaktadır.

Sorgulama sırasında, sanıkların ikamet ettikleri mahallede nasıl bilindiklerine dair araştırma yapılmaktadır. İşledikleri suç sabit olan şahıslar hakkında da, buldukları yörede ne şekilde tanındıkları araştırılmaktadır. 12 Muharrem 979/7 Haziran 1571 tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümde, Filorina kazasında Mustafa'yı öldürdüğünü ikrar eden Hasan bin Abdullah'ın, acemi oğlanları zümresinden olup olmadığının ve nasıl biri olduğunun kontrol edilmesi istenmektedir²¹⁴. Suçlular, cezaları verilmek üzere ya mağdurların oldukları yerlere veya merkeze gönderilmektedirler. 18 Zilkade 989/14 Aralık 1581 tarihli hükümde, hırsızlık töhmeti ile tutulan Bursa'lı Mehmed'in, çaldığı tespit edilen eşyanın sahibi bulunduğundan, suçlunun bütün mal ve hayvanları ile, var ise yardımcılılarıyla acele istanbul'a gönderilmesi istenmektedir²¹⁵. Maznunların mahallerinde yapılan araştırmada iyi halleri olsa dahi soruşturma bırakılmamakta ve mahkemeye davet edilmektedirler. Mahkemeye gelmemeleri ise, suçlu oldukları anlamına gelmektedir. 10 Rebiyülevvel 1002/4 Aralık 1593 tarihli hükümde, Edirne'de Kürt Hoca mahallesinde Yeniçeri Mirahor Salih'in ölü olarak bulunduğu kaydedilmektedir. Yapılan soruşturmada, İne Bey oğlu Ali ile biraderi Emin'in ve hizmetçisi Kefeli İbrahim'in maznun oldukları belirtilmektedir. Mahalle halkı, yapılan soruşturmada, Emin'in ve İbrahim'in mescide devam ettiğini bildirmektedir. Ali'nin, ertesi gün mahkemeye gelmesi söylendiği halde gelmediği kayıtlarda mevcuttur. Yalnız İbrahim'in, daha önce Salih'in yolunu keserek kendisine bıçak çektiği, çayır korucularından Recep'in kefaleti ile tahliye olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra bunların hepsinin firar ettikleri öğrenilmiştir. Takip neticesinde Ali, Emin ve İbrahim yakalanmışlardır. Hükümde ayrıca, Edirne yöresinin

²¹² 17 Zilhicce 986 tarihli MD 36, s.70 h.209; 17 Zilhicce 986 tarihli MD 36, s.70 h.210; 5 Muharrem 987 tarihli MD 36, s.98 h.284

²¹³ MD 29, s.50 h.115

²¹⁴ MD 10, s.24 h.32

²¹⁵ MD 46, s.246 h.552

namlı eşkıyaları sıralanmaktadır. Bunlar; **Boğaoğlan, İmamoğlu, Sarı müezzin ve Kel Hasan** olup, zanlıların bunlarla alâkaları bulunup bulunmadığının araştırılması istenmektedir²¹⁶. Zanlıların mahallerinde yapılan soruşturmada, mahkeme naiblerinin ihmalleri görülmektedir²¹⁷.

Sorgulama esnasında elde olan delillerin tamamı ortaya konmaktadır. Mesela, 3 Safer 985/22 Nisan 1577 tarihli yazıda, Hassa bahçede bostancılardan kapu bekçisi İbrahim'in öldürüldüğü bildirilmektedir. Kan izleri takip edildiğinde, üç acemi oğlanın barındığı öküz ahırına çıkmıştır. Bu şahısların araştırılıp, eğer haklarındaki şüpheler doğru ise merkeze yollanmalarına dair hüküm gönderilmiştir. Zanlıların kaçırılmayıp suçu işledikleri, işkence ile de olsa itiraf ettirilmiştir. Şahıslar itiraf etmedikçe ceza verilmemiş olması dikkat çekicidir²¹⁸.

17 Zilhicce 986/15 Şubat 1579 tarihli Edirne Kadısına, mahalle pasbanını öldürdükleri zannedilen şahısların kaçırılmadan yakalanıp, işkence ile söyletilmelerine dair hüküm gönderilmiştir²¹⁹. Bu arada haksızlığa uğrayanlar da olmaktadır. 28 Muharrem 980/11 Haziran 1572 tarihli belgede; "oğlan çekmiştir deyu Edirne Kadısının arzı mucebince iki yıldan beri Edirne zindanında mahpus olan dergah-ı Ali silahdarı rikâb-ı humayuna ruk'a sundurup gazez ve tassabla iftira ve buhtân olunmuştur deyu itlâkı babından inâyet rica etmeğin ruk'ası üzerinde hatt-ı hümayun ile itlâk olunmak buyruldu." şeklinde açıklama yapılmıştır²²⁰. Hırsızlıktan zanlı olanlar, bir defa soruşturma ile bırakılmamaktadır. 29 Cemaziyelevvel 986/4 Ağustos 1578 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, bir hırsızlıktan dolayı maznun olan Hüseyin'in, ikinci defa örf olununca şerikimdir, dediği Yahudi Sarraf Mücevveh yakalanmıştır. Bu konunun tekrar araştırılması, Edirne kadısından istenmektedir²²¹. Cinayet işleyenlerin suçlarını ikrar

²¹⁶ MD 71, s.146 h.292

²¹⁷ Gurre-i Safer 979/25 Haziran 1571 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde; "Naibin Mehmed bin Hamza sütte-i saadetime suret-i sicil gönderip mahmiye-i Edirne'de Hoca Sürur mahallesinden Piri bin Mehmed için Bursa'da bazı töhmet isnadiyla mahpus olup asitaneye gönderilip, lâkin mezbur mahalle-i merkumede doğup büyüyüp mahalle halkından dört beş nefer iyiliğine şahadat eylediklerin bildirmişsin, şimdi sabıka silahdarların kethüdası mehayır teftişi için vardukta mezbur için hamamda bazı kimesnelerin dölbindin alup ve bazı esbab sırka eylediği şer' ile sabit olmağın tutulup hapsolünmüş idi. Naib bivechile sicil eylemeğe sebep nedir buyurdum ki, vusul buldukta bu bapta mukayyet olup mezburun keyfiyeti ahvalin hak üzere teftiş eyleyüp göresin sabıka sırka töhmeti sabit olup sicil olmuşken" şeklinde açıklama bunu göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. MD 14, s.70 h.76

²¹⁸ Şahıslara suçları itiraf etmedikçe ceza verilememesi de belirtilmiştir. Bkz. MD 30, s.69 h.164

²¹⁹ MD 36, s.70 h.211

²²⁰ K.K. 225, s.29

²²¹ MD 35, s.112 h.284

etmelerine rağmen soruşturma devam etmektedir. 8 Zilhicce 979/22 Nisan 1571 tarihinde, Saraçlar başında olan sipahi oğlanlarından İskender isimli sipahi oğlanını Ferhad isimli sipahi oğlanı, hizmetkârı ile öldürüp gömdüklerini ikrar etmiştir. Hizmetkârın yakalanması ve gömdükleri yerin araştırılıp öldürme olayının doğru olup olmadığının kontrol edilmesi istenmektedir²²².

İşlenen suçun delilleri bulunamasa da soruşturmaya devam edilmektedir. 17 Safer 985/6 Mayıs 1577 tarihli Kurt isimli şahsın, bir kişiyi öldürdüğü ve Arda nehrine attığı iddia edilmektedir. Konunun araştırılması istenmiştir²²³. Askerlerin işlediği suçlarda soruşturmaların ileri safhalarını kethüdalar yürütmektedir. 12 Safer 1002/8 Kasım 1593 tarihinde bir yeniçeriyi öldürmelerinden şüphelenilen sipahi oğlanları zümresinde beş kişiden hangisinin suçlu olduğu anlaşılamayınca soruşturma, sipahi kethüdasına devredilmiştir²²⁴.

Mahkemelerde şahitlik edenlerde bazı hususiyetler aranmaktadır. Mesela; belgelerde bazı şahitler tasvir edilirken "a`kîb" ve "takva" ifadeleri geçmektedir²²⁵. Adûl-ü Müslimin, mahkemelerde meydana gelen anlaşmazlıklarda başvuru alan kişilerdir. Bunlar, bir nevi bilir kişi durumundadırlar. Adûl-ü Müslimine anlaşmazlık hallerinde müracaat edilmektedir. Mesela, ölen Hacı Yunus bin Cafer'in 9500 yüz akçe kendilerine borcu olduğu iddiasıyla mahkemeye gelenleri varisler, reddetmişlerdir. Mahkemenin anlaşmazlığı, adûl-ü Müslimine intikal ettirmesinden sonra ölen şahsın borcunun olduğu kanaatine varılmıştır²²⁶.

Merkeze yapılan şikâyetler, kadılar vasıtasıyla teftiş ettirilmiş ve konu tam anlaşıldıktan sonra hükme varılmıştır. Bunda asıl sebep, iftiraların olmasını önlemektir. Bazen iftiraya varan şikâyetlerde de bulunulmuş ve bu şekilde davrananlar tespit edilip yakalatılmıştır. 5 Cemaziyelevvel 967/2 Şubat 1560 tarihinde, Eski Cami ve Üç Şerefeli Cami mütevellisi Hayreddin aleyhine şikâyette bulunulmuştur. Yapılan teftiş sonunda,

²²² MD 16, s.165 h.321

²²³ MD 30, s.108 h.261

²²⁴ MD 71, s.79 h.160

²²⁵ A`kîb, Hz. Muhammed'in ardından gelenler demektir. "takva" ise, "Allah'tan korkma ve Allah'ın korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınan" anlamındadır. Bu şahitlere olan itimadı onaylama demektir. EŞS, Defter, I, 30; Ebussuûd Efendi şahitleri büyük ve küçük günahlardan kaçınan ve hayrı şerrine fazla gelen şeklinde tarif etmektedir. Bkz. M. E. Düzdağ, a.g.e., s.136

²²⁶ EŞS, Defter, XVIII, 32; EŞS, Defter, XVIII, 71

şikâyette bulunan Mustafa oğlu Hüseyin, iftira etmesi dolayısıyla yakalanıp merkeze gönderilmiştir²²⁷. 28 Muharrem 980/11 Haziran 1572 tarihli buyruhduda, oğlan çektiği iddiası ile iki yıldan beri Edirne zindanında mahpus olan şahsın, "dergah-ı ali silahdarı rikap-ı hümayuna ruk'a sunup gazez ve taassupla iftira ve buhtân olunmuştur deyu ıtlâk babında inayet rica etmeğin ruk'ası üzerinde hattı hümayun ile ıtlâk" olunduğu anlaşılmaktadır²²⁸.

e- Kölelik ve Azatlık

Bilindiği gibi, harb neticesinde veya para karşılığı satın alınan esirlerin erkeklerine "köle", kadın ve kızlarına da "cariye" denilmektedir²²⁹. Memluk, köle, abd gibi değişik isimler altında yürütülen bu sistem²³⁰, Osmanlı Devleti'yle ortaya çıkmış değildir. Köleliğin başlangıcını eski tarihlere kadar götürmek mümkündür²³¹.

İslâm toplumunda köleler din değiştirmeye zorlanmıyorlarsa da, Müslüman olmaya teşvik edilmeleri söz konusudur. Edirne'de yaptırılan cami inşaatında forsalar da kullanılmıştır. Bunlardan İslâmı seçen Mehmet ve Mustafa'ya itknâmeleri verilmiştir²³². Edirne'de cami inşaatında çalışan forsalardan Mustafa'nın Müslüman olduğu, evlenmek istediği, bunun için de Edirne kadısının merkeze müracat ettiği görülmektedir. Mektup üzerine gönderilen hükümde, Müslümanlığı kabul eden Mustafa'nın evlenmesine müsaade

²²⁷ MD 3, s.260 h.755; 12 Cemaziyelâhır 967/10 Mart 1560 MD 3, s.290 h.847

²²⁸ K.K. 225, s.29

²²⁹ M. Z. Pakalın, a.g.e.I, s.259

²³⁰ Köle, melûk ve abd arasındaki farklılıklar ve tarihi gelişimi için bkz. K. Y. Koprıman, "Memlûklerde İnsanî Değerler ve Hukuka Saygı", *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar-I, İstanbul 1992, s.390* Köleler ve asker olarak yetiştirilenler arasındaki fark için bkz. H. D. Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler, İstanbul 1980, s.81* vd.

²³¹ Kölelik Osmanlılarla ortaya çıkmış bir hadise değildir. Eskiçağda Köle ekonomik ve sosyal önemi olan devletlerce uygulana gelen bir sistem olmuştur. Köleliğin temel kaynağı savaştır. Savaşlarda elde edilen esirler, askerler arasında bölüştürülerek kendi hizmetlerinde kullanılırdı. Hunlarda, "Toplanan ganimetler de her askere dağıtılır. Esir edilen düşmanlar köle olarak kullanılır. Böylece herkes kendi menfaati için çalışmış olur". Bkz. C. Türkeli, "Hunlarda İnsanî Değerler ve Hukuk", *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar-I, İstanbul 1992, s.83*; Savaşlarda elde edilen bu kölelerin ekonomik güç olarak kullanılması sonra Roma'da da görülen bir husustur. Daha sonra bu sistem, İslâm dünyasında "Azatlık" sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Bkz. B. Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası XLV-XLVII/1-4, İstanbul 1982, s.650*; Kölelik, Arabistan'da İslâmiyetten önce de geniş olarak uygulanmıştır. Araplar harp esirlerini veya Habeş etrafında bulunan zayıf kavimlerden satın aldıkları köleleri, cariye esir tacirleri vasıtasıyla Arap Yarımadasında kurulan pazarlarda satarlardı. Yapılan muameleler insanî ölçülerden de uzaktı "Biri köle satın alınca boynuna bir ip takarak hayvan nasıl götürülür ise onu böyle hanesine götürürdü. Köle harb esiri ise kâküllünü keserek fide-i necat verene kadar kâküllü ok kubarına vaz' ederdi." Bkz. C. Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi IV, İstanbul 1978, s.25*; Kölelik hakkında geniş bilgi için bkz. Ç. Üçok-A. Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1982, s.200*

²³² 25 Rebiyülâhır 981/24 Ağustos 1573 K.K. 225, s.318

edilmesi istenmektedir²³³. Mahruse-i Edirne'de bina-i şerifte hizmet eden iki nefer zımmi, mimarbaşıyla Divân-ı Hümayun'a getirilmiştir. Müslüman olan bu zımmilerden birisine Hasan, diğerine de İbrahim adı verilmiştir. Hasan Galata Sarayı'na alınmış, İbrahim de acemi oğlanlara ilhak olunmuştur²³⁴.

Köle ve cariyelerin isimleri, zor söylendiğinden değiştiriliyor ve baba isimleri ise herkes Allah'ın kulu olması dolayısıyla Abdullah olarak kalıyordu²³⁵. Bunlara, Türkçe adlar olarak Karagöz, Ayas, Evrenuz, Şirmerd ... gibi, cariyelere ise, Bülbül, Turi, Şehdane, İncü ... gibi adlar veriliyordu. Müslüman olduklarında ise Mehmed, İbrahim, Hasan ve Ali gibi isimler verilmekteydi²³⁶.

Osmanlı Devleti'ne gelen kölelerin başında, Rumeli'de yapılan fetih hareketlerinde elde edilen esirler gelmektedir. Zira, mahkeme kayıtlarından da anlaşılacağı gibi, köle ve cariyelerin memleketlerinin büyük çoğunluğunu Balkan devletleri oluşturmaktadır. Edirne şer'îye sicillerinde, değişik sebeplerle isimleri geçen köle ve cariyelerin memleketleri şu şekildedir; Macar, Nemçe, Bosna, Arnavut, Hırvat, Eflak, Rum, Rus, Çerkes, Habeşî, ve Kıbrıslı'dır. İçlerinde zenci olanlar, herhangi bir millete mensup gibi gösterilmeyip rengiyle kaydedilmiştir²³⁷. Belgelerde, köle ve cariyelerin vasıfları sayılırken, hemen hemen tamamı Arapça olarak yazılmıştır. Ten rengi "Hinta", kaşlarının arasının açıklığı ise, "Efrakül'-hacıbeyn", göz renkleri ise ezrakül'-ayn ve esvedü'l'-ayn, boylarının uzunluk ve kısalığı ise, tavil ve evsat şeklinde tarif edilip, tariflerinin ardından da memleketleri yazılmıştır. Bazı kayıtlarda ender de olsa bu özellikler, Türkçe olarak verilmiştir²³⁸. Eğer kölenin tarifinde belirtilmesi gereken ve gözle görülen özellikler varsa, bunlar da not olarak düşülerek, "şakağında kılıç yarası" veya "at yarası" gibi izahlar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, bedene dayalı hizmetlerde köleler kullanılmış ve bunların başına devlet tarafından görevliler tayin edilmiştir. Kölelerin her türlü işlerinden ve

²³³ MD 23, s.206 h.436

²³⁴ 27 Şevval 980/1 Mart 1573 K.K. 225, s.197

²³⁵ Köle ve cariyelerin isimleri değiştirilerek Arapça, Farsça ve Türkçe isimler kullanılırken baba adı olarakta Abdullah kullanılması, babalarının Hıristiyan olduğunun delilidir. Fakat her baba adı Abdullah olanların Hıristiyan kökenli olması söz konusu değildir. Mesela Şer'îye sicillerinde isimleri Abdullah olanlara rastlanmaktadır. Abdullah Halife bin Yusuf bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 5; Abdullah bin Abdurrahman Bkz. EŞS, Defter, XIV, 4; Ayrıca bkz. Ö. L. Barkan, "Edirne Askeri Kassamına...", s.11

²³⁶ H. Sahillioğlu, "On Beşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da İş ve Sanayi Hayatı Kölelikten Patronluğa", Ömer Lütfi Barkan Armağanı, Paris 1980, s.184

²³⁷ EŞS, Defter, VIII, 39

²³⁸ EŞS, Defter, XIV, 16

kaçanların aranmasından, bu görevliler mesul tutulmuştur. Selimiye inşaatına lazım olan mermerlerin kesim ve naklinde mirî esirler kullanılmıştır. 29 Şaban 979/17 Aralık 1571 tarihli hükümde, Marmara adasından mermer kesmek üzere 25 esir, aletleriyle tersaneye teslim edilmiştir²³⁹. 3 Cemaziyelevvel 982/22 Ağustos 1572 tarih hükümde, Selimiye Camii'nin inşaatında çalıştırılan mirî esirlerin bir kısmının orada bırakılıp, yarısının İstanbul'da yapılacak Matbah-ı Âmire binasında çalışmak üzere gönderilmesi istenmektedir²⁴⁰.

21 Cemaziyelevvel 982/9 Eylül 1572 tarihli hükümde, sarayın tamiri ve hamam inşaatı için Edirne'ye forsa gönderilmiştir²⁴¹. 24 Rebiyülâhır 993/25 Nisan 1585 tarihinde Edirne kadısı ve etrafında olan kadılara yazılan hükümde, mirî esirlerden bazılarının gaib olduğu ve bunların, bu bölgelere kaçtıklarından Edirne'de binada Esircibaşı olan Ali Reise teslim edilmeleri emredilmiştir²⁴². Bu mirî forsa ve esirlerin naklinde büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Edirne'den İstanbul'a gönderilen mirî forsa ve esirlerin naklinde, yol üzerinde bulunan kadılara gerekli kolaylıkları sağlamalara için hükümler yazılmıştır²⁴³.

Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayanların köle kullanmalarına müsaade edilmemiştir. Bursa, Selânik, Kefe ve Edirne kadılarına 27 Cemaziyelâhır 967/25 Mart 1560 tarihinde sureti yazılan hükümde, Yahudi ve Hristiyanların elinde hilaf-ı şer'e kul ve cariyeye bulunduğu, bunların Müslümanlara satılması ve bundan sonra esir istihdamının men edilmesi istenilmektedir²⁴⁴. 5 Zilhicce 988/11 Ocak 1581 tarihli hükümde, "taht-ı kazanda mütemekkin olan bazı Yahudâ ve Nasâra taifesi hilâf-ı şer'i kul ve cariyeye kullandıkları istima' olunmuştur. Men' olunmasını emr idüp buyurdum ki, vusul buldukta bu hususta bizzat mukayyed olup göresin, taht-ı kazanda mütemekkin olan Yahudâ ve Nasâra şer'i şerife muhalif esir kullandığı vaki ise ellerinde bulunan esirleri Müslümanlara zikri baha

²³⁹ MD 10, s.174 h.262; MD 10, s.113 h.180

²⁴⁰ MD 26, s.168 h.449

²⁴¹ MD 26, s.203 h.565

²⁴² MD 55, s.157 h.282

²⁴³ MD 58, s.119 h.323

²⁴⁴ MD 3, s.303 h.887/a

ile bağ` iddirüp ve fehekeme tebliye ve nidâ iddiresün" denilmektedir²⁴⁵. Fakat, Müslüman olup olmadıklar belli olmayan kıptilerin terekelerinde, köle kayıtları görülmektedir²⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nde esir alış verişini meslek olarak seçenler de bulunmaktadır. Esirci Hamza ve hatunu, ne amaçla olduğu belirtilmeden kendileriyle görüşülmek üzere divana çağrılmışlardır²⁴⁷. Bazı esir tüccarlarının, hür olanları alıp esir diye sattıkları veya icare ile verdikleri görülmektedir. Bunların önlenmesi için kadılara hükümler gönderilmiştir. Bolu Beyine, Devrek Kadısına ve bir sureti Edirne Kadısına yazılan 23 Zilkade 967/15 Ağustos 1560 tarihli hükümde, Bender-i Kili iskelesinde hür olanların Müslüman ve mütedeyyin kimselere verilmesi, satılmalarına müsaade edilmemesi ve icare ile alınanlara müdahale edilmemesi istenilmektedir²⁴⁸. 1 Cemaziyelâhır 982/18 Eylül 1574 tarihli yazıyla Boğdan'ın fethinden sonra esir diye oradan çıkarılan Boğdanlıların satılmak üzere kazalara getirildiği, bir kısmının da Anadolu'ya geçirildiği, bunların içinde iş güç sahibi olanların azat edilmeleri Osmanlı Devleti tarafından kadılıklara gönderilen yazılarla istenmiştir²⁴⁹. 4 Şevval 977/12 Mart 1570 tarihinde Kanije Kalesinde esir iken kefil ile kurtulduğunu bildiren Abdülkerim'in satın alınmasını müsaade rica ettiği Edirne'de oturan bir esirin, hüviyet ve vaziyetinin yazılması bildirilmiştir²⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nde, kölelerin kaçmalarının önlenmesine çalışılmıştır. Bu konuda 10 Safer 979/5 Haziran 1571 tarihinde yayınlanan hükümde, Vezir Piyale Paşa'nın kaçan kölelerinin bulunması ve teslim edilmesi hakkında ülke geneline hüküm gönderilmiştir²⁵¹. Yine 10 Safer 979/5 Haziran 1571 tarihinde, Edirne Kadısına ve Beç Elçisine koşulan Budin Çavuşları'ndan Nebi Çavuş'a yazılan hükümle, Cezayir Beylerbeyi olan Kapudan Ali Paşa'nın Frenk asıllı esirlerinden firar eden 4 neferin yakalanması istenmektedir²⁵². 10 Rebiyülevvel 980/21 Temmuz 1572 tarihli Edirne, Magalkara ve Gümülcine kadılarına gönderilen hükümde, Odabaşı Mustafa'nın on civar kölesi firar etmiştir. Bunların bir

²⁴⁵ MD 42, s.324 h.988

²⁴⁶ Eflâk asıllı köleler terekede geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 47

²⁴⁷ MD 58, s.53 h.155

²⁴⁸ MD 3, s.496 h.1461

²⁴⁹ MD 26, s.221 h.629

²⁵⁰ MD 9, s.46 h.126

²⁵¹ MD 14, s.14 h.92

²⁵² MD 14, s.74 h.94

miktarının, adı geçen yerlerde tutulduğu haber alındığından gönderilen adama teslim edilmeleri istenmektedir²⁵³.

19 Rebiyülâhır 992/30 Nisan 1584 tarihinde, İstanbul'da 2000 akçeye satılan Macar asıllı Melek Sima adlı cariye'nin, Sofya'lı Ahmed tarafından ayartılıp kaçırılmasının tespitinden sonra Sofya güzergahı üzerinde olan Edirne'de kadıya yazılan hükümde, kaçanların yakalanması ve hapsedilmesi için çalışılmıştır²⁵⁴.

Vasilere, çocukların bakımı için mahkeme kararıyla cariye alınmasına izin verilmekteydi. Zilkade 985/Ocak 1578 tarihli belgede, Muradiye mahallesinde ölen Fahriye binti Hüseyin'in küçük kızına bakacak kimse olmadığından, vasi olan Mustafa Bey bin Nasuh şahitlerle meclis-i şer'e gelip vasisi bulunduğu çocuğa bakmak için bir cariye satın alınmasına müsaade edilmesini talep etmiştir. Bu istek mahkeme tarafından uygun görülmüştür²⁵⁵.

Köleler hibe edilebilmektedir. Kıbrıs asıllı Müstadâm bin Abdullah, efendisi Hatice binti Ethem tarafından hayatta iken kız kardeşi Fatıma'ya hibe edilmiştir²⁵⁶.

Köleler, terekelerde birer natık olarak kayıtlara geçmiştir. Köle, cariye ve çocuklarının da fiyatları belirlenerek terekeye kaydedilmiştir²⁵⁷. Edirne şer'iye sicillerinde bu konuda verilen hüccet kaydı oldukça fazladır. Tereke kayıtlarında geçen en yüksek cariye fiyatı, 6600 en düşük ise 1500 akçedir. Kölelerde en yüksek fiyat, 5000 en düşük 1400 akçedir²⁵⁸.

²⁵³ MD 19, s.219 h.454

²⁵⁴ MD 52, s.364 h.986

²⁵⁵ EŞS, Defter, XIV, 4

²⁵⁶ EŞS, Defter, XIV, 3

²⁵⁷ Dimetoka'ya bağlı Çavuşlu köyünden olan ve Edirne tereke kayıtları arasında kayıtlı bulunan ölen İbrahim Beg bin Süleyman'ın evsât-ı şehr-i şevvâl ayında tutulan terekesinde Rus asıllı cariye ve veledi 3200 akçe ve Hırvâd asıllı cariye ise s800 akçe değer biçilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 3; Kürt Hoca mahallesinde ölen Sinan Beg bin Abdullah'ın muhalefatında cariyesi 4000 dirhem Yakut isimli kölesi ise 2040 akçe değerinde olduğu gösterilmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 19; Hac yolunda ölen Hacı Hüseyin bin Abdullah'ın Mülâyim binti Abdullah nam cariyesi 3500 dirhem olarak gösterilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 55; Yayılcı köyünde ölen Kaytâs bin Abdullah'ın muhalefatında Rus asıllı cariye Yasemin 4000 akçe Rus asıllı Ferhâd ise 1700 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 3

²⁵⁸ İlyas bey bin Abdullah'ın muhalefatında satılan cariye 2000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 15; Hacı İbrahim bin Hasan'ın muhalefatında bulunan iki Rus asıllı cariye'nin birisine beşbin değerine 2600 akçe değer biçilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 28; Kâytâs Bey bin Abdullah'ın muhalefatında bir cariye 3210 akçe küçük gulam 5000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Emine binti Mustafa'nın cariyesi 3800 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 33 vd.; Ebubekir bin Helvacı Necmeddin 985 Zilkade/Ocak 1578'de tutulan terekesinde cariyesi 4600 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 39; Ali Bey bin Timûr Bey'in Rus asıllı cariyesi 3740 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 45; Muharrem 1006/Ağustos 1597 yılında vefat eden Aişe Hatun isimli şahsın muhalefatındadır. Sâre isimli cariye 3000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 6; Gülşah isimli cariye 5000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, VII, 11; İbrahim bin Karagöz terekesinde Rebiyülâhır 981/Ağustos 1573 tarihlidir. Yasemin isimli cariye 2600 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, VII, 46; Rebiyülevvel 962/Şubat 1555 Hacı Süleyman bin Ahmed'in terekesinde Gülahmer isimli Bosnalı cariye 2400 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 51; Kaytas bin Abdullah'ın muhalefatında Hamza isimli köle 3000 akçe ve küçük bir cariye 2000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 31; Şehribân binti Mahmut'un kölesi 1900 akçedir. Bkz.

Kölelerin hürriyetlerine kavuşmaları mümkündür. Köleler, azatlık, akit, tedbir ve ummül-veled yoluyla hürriyetlerine kavuşmaktadırlar. Müslümanlar arasında köle azat etmek sevap sayıldığından, sırf bu sevabı kazanmak için köle satın alıp azat edenler çoğunlukta idi²⁵⁹. Azatlı kölelerin, sosyal açıdan diğer hürlerden hiçbir farkları olmamaktadır. Belgelerde sıkça geçen mahkeme şahitleri arasında azatlı köleleri dahi görülmektedir²⁶⁰. Terekelerde çok sayıda köle ve cariyesi olan kişiler de mevcut olup, bunları azat etmişlerdir. Bunlardan, 17 Rebiyülevvel 960/2 Mart 1553 tarihinde Edirne'de tereke kaydı tutulan Hoca İlyas bin Hacı Doğan'ın, ölümünden sonra ondokuz köle ve cariyeye azat edilmiştir²⁶¹. Evahir-i şehri Şaban 966/1-6 Haziran 1559 tarihinde ölen Mehmed Şâh Bey'in, 11 kölesi ve cariyesi azat edilmiştir²⁶². Ali bin Subaşı Abdullah, 16 köle azat etmiştir²⁶³.

Akitle azatlıkta köle, kendine bir değer biçtirir. Efendisine bu değerle çalışmayı ve para kazanıp azat edilmeyi söz veririr²⁶⁴. Biriktirdiği paralarla hürriyetini satın alanlar da

EŞS, Defter, XIV, 34; Sipahi oğlanlarından Süleyman Bey'in muhalledatında siyah kölenin fiyatı 1700 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 58; Memî Çelebi bin Ali Katib'in Hasan isimli kölesi 3500 akçe Şirmird isimli kölesi ise 2100 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, VII, 65; Mehmed bin Ahmed'in kölesinin fiyatı 3102 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 72; Ali bin Yusuf'un kölesi 1400 cariyesi 3110 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 36 vd.; Aişe binti Mustafa'nın kölesi 2800 cariyesi 3530 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 42; Ali Bey bin Hamza'nın terekesinde 3 cariyeye ve 2 kölesi görülmektedir. Bkz. Muharrem 980/Mayıs 1572 EŞS, Defter, VII, 19; 962/1554-1555 yılında Cihan bin Abdullah'ın terekesinde köle ve cariyelerin fiyatları belirlenmiştir. Diler nâm cariyeye-i sagire 1500, Nervinâz nâm cariyeye 2760, Tûtî nâm cariyeye 3500, İlyâs nâm gulâm 2420, Bkz. EŞS, Defter, V, 46; Zilkade 979/Mart 1572'de ölen Abdî Hoca bin İbrahim'in terekesinde 4 köle ve 4 cariyesinin fiyatları belirlenmiştir. Perver isimli köle 4800 akçe, Ferhad isimli köle 4390, Keyvân isimli köle 3360 akçe, Nasuh isimli köle 4500, Mihirzâd isimli cariyeye 6600 akçe, Hurşit isimli cariyeye 3550, Servinâz isimli cariyeye 4450 akçe, Cânkâd isimli cariyeye 4450. Bkz. EŞS, Defter, XI, 65; Rus asıllı cariyeye Gülahmer binti Abdullah efendisi Rabia Hatun ibnete Seyyid Mustafa tarafından 4000 dirheme Mirim binti Sâdık'a satılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 44; Sigetvar seferi zamanında cariyeye Kamer binti Abdullah 1800 dirheme alınmıştır. Bu hususta anlaşmazlık çıktığı ve bu anlaşmazlığın giderilmesi için şahitlere baş vurulduğu görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 49; Kıbrıs asıllı köle Ferruh bin Abdullah 2000 akçeye karısı tarafından hayatta iken kocasına satılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 16

²⁵⁹ Hatta, Lewis'e göre, sırf sevaba girmek için müslümanların kölelerine hürriyetlerini vermeleri ve köle kadınlarla evlenen müslüman erkeklerin çocukları hür sayıldığından, islâm aleminde köle sayısı giderek azalmıştır. Bkz. R. Lewis, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Âdetler ve Gelenekler)*, İstanbul 1973, s.23

²⁶⁰ Hacı Sinan bin Abdullah atik-i Hamdî. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 31

²⁶¹ Edirne'de ölen Hoca İlyas bin Hacı Doğan'ın ölümünden sonra köle ve cariyeleri azat edilmiştir. Bunlar Macar asıllı Yunus bin Abdullah, Macar Yusuf bin Abdullah, Macar Hızır bin Abdullah, Eflâk asıllı Şabe bin Abdullah, Bosna asıllı Ca'fer bin Abdullah, Macar asıllı Evrenos bin Abdullah, Macar asıllı Hüseyin bin Abdullah, Hırvad asıllı Haydar bin Abdullah, Bosna asıllı Ferhad bin Abdullah, Macar asıllı Ali bin Abdullah, Hırvad asıllı İyas bin Abdullah, Bosna asıllı Şirmert bin Abdullah, Macar asıllı Hasan bin Abdullah, Hırvad asıllı Mahmud bin Abdullah, Macar asıllı Gülbahar binti Abdullah, Macar asıllı Gülşah binti Abdullah, Hırvad asıllı Bülbül binti Abdullah, Bosnalı Sima binti Abdullah ve Bosnalı Şirmert binti Abdullah olmak üzere 19 kişidir. Bkz. EŞS, Defter, III, 2

²⁶² EŞS, Defter, III, 19

²⁶³ EŞS, Defter, XI, 33

²⁶⁴ Esir azat etmenin bir yolu da kölenin bir bedel mukâbilinde kendisinin hürriyetini satın alabilmesini temin maksadıyla yapılan bir mukavele şeklindedir. Bu bedel, muayyen bir meblâğın ödenmesi, ölçüstü belli bir kumaşın dokunması belirli bir hizmetin ifası.. şeklinde ödendiği takdirde; köle hürriyetini tamamen kazanmış sayılır. Böyle bir mukavele ile sahibine bağlanan köle çalışıp, kazanıp azatlığının bedelini ödeyebilmesi için ise, derhal serbest çalışma hürriyetine sahip olması, bundan böyle kazancının kendisine ait bulunması istediği yere gidebilmesi ve artık sahibinin işlerinde kullanılmaması lâzım gelir. Bu suretle mukaveleye bağlanan eğer bir cariyeye ise mevlâsı tarafından istifâş edilemez, edilecek olsa kendisine bir tazminat ödemek icâp eder. Geniş bilgi için bkz. Ö. L. Barkan, "Edirne Askeri Kassamına...", s.24 vd.

olmaktadır²⁶⁵. Kölelere, hürriyetlerini vermede belirli bir zaman sınırlaması söz konusu değildir. Bu konuda, Alman seyyah Hans Dernschwam'a göre, Türklerin kölelerini on ilâ onbeş yıl arasında çalıştırdığını ve bu sürenin sonunda kölelerini azat ettiklerini yazmaktadır²⁶⁶. Behram Bey bin Abdullah Sipahi, belge ile Macar asıllı kölesi İskender bin Abdullah'ı hizmetini eda ettiğinden dolayı herhangi bir sene belirtmeden azat etmiştir²⁶⁷. Akitle azatlıkta hizmet süresini, kölenin maliyeti ve normal hür emeğin ücreti belirlemektedir.

Edirne'de XVI. yüzyılın ikinci yarısında normal olarak bir kölenin değeri, 2000 ilâ 4000 akçe arasındadır. En düşük ücrette geçim düzeyi olarak belirlenen nafaka bedeli bir akçedir. Bu meblağlarla 5.5 yıl (bir yıl 354 gün) ile 11 yıl arasında çalışması gerekir ki, köle hürriyetine kavuşmuş olsun. Mukatebe konusunda hizmet süresi, ev hizmeti için 6 ilâ 8 yıl arasında değişmektedir. Mukatebede, bir kaç aylıktan 14 yıla kadar çıkanları bulunmaktadır²⁶⁸. Kölelerden bazıları da, kendileri hürriyetlerini satın alabilmekteydi. Rus asıllı Salûr binti Abdullah, 1700 dirheme hürriyetini satın almıştır²⁶⁹. Bosna asıllı Hüsrev bin Abdullah, 950 akçe karşılığında Latif Paşa tarafından azat edilmiştir²⁷⁰. Rus asıllı Hüseyin bin Abdullah, 3 yıl hizmet karşılığında azat edilmiştir²⁷¹. Macar asıllı Gülşah binti Abdullah, 2000 akçeye azat edilmiştir²⁷². Abdî Hoca, kölesi Sefer bin Abdullah'ı, 1000 akçesi nakit olmak üzere 7000 akçeye azat etmiştir²⁷³.

Azat edilmenin bir başka şekli de, efendinin ölümünden sonra olmak şartıyla (tedbir) yapılanıdır. Mutlak denilen ve daha başka bir şarta tabii tutulmadan yapılan şekli, sahibinin ölümüyle köleye azatlık hakkını kazandırır. Belgelerde efendinin hayatta akli ve sıhhati yerinde iken cariyesini veya kölesini azat ettiğine dair hüccetler çoğunluktadır. Bu durumda, köle veya cariye iki şahitle mahkeme huzuruna gelerek, durumunu ispatlar ve

²⁶⁵ B. Tahiroğlu, a.g.m., s.660

²⁶⁶ H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Mersin 1992, s.219

²⁶⁷ EŞS, Defter, III, 20

²⁶⁸ H. Sahillioğlu, a.g.m., s.182

²⁶⁹ EŞS, Defter, III, 6

²⁷⁰ EŞS, Defter, VIII, 26

²⁷¹ EŞS, Defter, VIII, 41

²⁷² EŞS, Defter, XI, 26

²⁷³ EŞS, Defter, XI, 51

azat edilirdi. Köle sahibi, bu maksatla verdiği sözünden dönemez ve böyle bir köleyi satmak veya başkasına bağışlamak suretiyle mülkünden çıkaramazdı.

Köle sahibi, yaşadığı müddetçe kölesinin hizmetlerinden faydalanabilirdi. Tedbirin "ben bu hastalığımdan ölür isem", "bu yolculuğum esnasında ölür isem", "sen bu işi yapar isen" gibi bir şartın tahakkukuna bağlı şekilleri de vardır. Fakat, bütün bu hallerde sahibinin ölümünden sonra kölenin, hürriyeti kazanabilmesi için kıymetinin mirasın 1/3'ine tecavüz etmemesi gerekmektedir. Artan bir kısım olursa, bu fazlanın köle tarafından ödenmesi icap etmektedir. Belgelerde tedbir ile azat edilenler mevcuttur. Bunlardan Gülizar binti Abdullah isimli cariye için tedbir uygulanmıştır. Fakat, bu tedbirde yıl veya başka bir şey gösterilmemiş sadece şahitler ve vekil önünde tedbirle azat edildiği yazılmıştır²⁷⁴. Tedbirle azat edilen değişik milliyetlere mensup köleler bulunmaktadır²⁷⁵.

Esir azat etmenin dördüncü şekli, çocuk-anası yani ümmü'l-velet olmaktır. Efendi ile cariye arasındaki cinsel ilişkiden bazen hukukî sonuçlar doğabilirdi²⁷⁶. Köstendil mirlivası olan Yunus, vasiyetinde ümmü'l-velet olan cariyelerinin azat edilmesini istemektedir²⁷⁷.

Azat etme hadisesi, sahibinin sıhhat halinde vaki olunca, köle hürriyetini kazanırdı. Sahibin başka malı olmaması ve borçlu bulunması buna mani olamazdı. Azat etme, sahibin ölümle neticelenen hastalığı haline rastladığı takdirde, esirin kıymeti mirasının 1/3'ine tecavüz edemezdi. Aradaki kıymet farkını, azat edilen esirin ödemesi veya mirasçıların bu durumu kabul etmiş olması gerekirdi.

²⁷⁴ EŞS, Defter, III, 5

²⁷⁵ Efendilerinin ölümü ile daha önceden alınmış tedbir kararını yürürlüğe koyduran Gürcü asıllı cariye ve köleler şunlardır; Ca'fer bin Abdullah, Kanber bin Abdullah, Selvinâz binti Abdullah ve Şehsuvar binti Abdullah'tır. Bkz. EŞS, Defter, III, 24; Tedbir ile azat edilen köleler arasında Habeş asıllı olanlar da mevcuttur. Habeş asıllı Bilâl bin Abdullah tedbir ile azat edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, III, 24; Rus asıllı cariye tedbir ile azat edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 6; Macar asıllı köle tedbir ile azat edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 14; Bosna asıllı köle ölümünden sonra serbest bırakılmak kaydıyla tedbirle azat edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 8; Bosnalı Dâvud bin Abdullah tedbir ile azat edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 24; Arnavud asıllı Yusuf bin Abdullah tedbir ile azat edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 25; Zenci olan Yakûp bin Abdullah tedbir ile azat edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 39

²⁷⁶ H. Sahillioğlu, a.g.m., s.180; İslâm hukukunda efendisinden çocuk sahibi olan cariyeler ile çocukları lehine düzenlemeler yapılmıştır. İslâmiyetten önce bu durumda annesinin adıyla anılan çocuklar, köle kabul ediliyorlardı. Ancak efendiler, çocuk zeki çıkarsa onu tanıyarak kendi soyundan kabul edebilmekteydiler. Bkz. C. Zeydan, a.g.e.IV, s.26; İslâm ile beraber cariyelerden doğan çocuklar, babasının soyundan kabul edilmiş ve çocuklu cariyelerin satılması yasaklanmıştır. Çocuk sahibi cariyeler, efendisi öldükten sonra iki şahitle durumunu ispatlarsa azat edilirler ve efendilerinin sağlığında da satılmazlardı. Cariyenin çocuğu, efendisinin ölümünden sonra dahi doğsa miras hukukuna dahil edilirdi. Köle, efendisini kasıtlı öldürmesi halinde hür olamazdı. Köleler ve cariyeler efendilerinin izinleriyle evlenebilirdi: Bkz. Ö. N. Bilmen, a.g.e.II, s.63 vd.; B. Tahiroğlu, a.g.m., s.659; Köle ve cariyenin sağlık durumu yerinde olsun veya olmasın nafakalarını efendisi vermek zorundadır. Vermediği takdirde hakim tarafından zorla alınıp köle ve cariyelerin giyecek ve mesken ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Bkz. C. Yıldırım, Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı İbâdât, Muamelât, Feraiz, III, Ankara (Tarihsiz), s.151

Belgelerdende anlaşılacağı gibi köleler ve cariyeler, Osmanlı Devleti'nde toplumun dinamiklerinden kabul edilmişlerdir. İslâmi ölçüler içerisinde muamele görmüşlerdir. Kölelerin azatlıklarını kazanabilmeleri için serbestçe mesleklerini icra etmelerine müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Kölelerin, efendilerinin yanında aile kurmalarına müsaade edilmiş ve bu aileler topluca azat edilmişlerdir.

İslâm dünyasında ve Osmanlı Devleti'nde kölelik, nesiller boyu süren ve devamlılığı olan bir kurum değildi. Yani anası ve babası köle olan kişiler, çok büyük ihtimalle hür statüsüne kavuşabiliyorlardı. Kölelerin müslüman olması, sahipleriyle ölüme bağlı (tedbir) veya belli bir mal üretme (mükatebe) suretiyle yapılan sözleşmeler, cariyelerin efendisinden çocuk doğurması gibi sebepler, hürriyete geçişin ilk adımlarıydı. Öte yandan islâm hukukunun cezaların affı (kefferat) kurumunda köle azat etme bir yöntem olarak kullanılmış ve onlara zekâttan pay ayrılmıştır²⁷⁸.

Ç- EĞLENCE YERLERİ

Edirne şehrinde halkın ne şekilde ve nerede eğlendiklerine dair bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Eğlenme türünden olan ve içki kullanımı ile bunun sonucunda meydana gelen olumsuzlukların mahkemeye yansmasıyla ilgili hususlar bulunmaktadır. Burada mahkemeye olumluların yansmaması bunların yok olduğu anlamına gelmemelidir. Edirne şehri etrafında bulunan korular mesire yeri olarak kullanılmış olmalıdır. Nitekim buna değinen Leydi Montaqu, Edirne'de kaldığı süre içinde Osmanlı kadınlarının nehir boylarında olan mesire yerlerine gittiğini kaydetmekte ve burada toplanan kadınların eğlenceleri hakkında da bilgi vermektedir²⁷⁹.

Edirne'nin en önemli mesire yeri şehrin dışında ve Yeni Saraya yakın olan Hızırlık zaviyesinin olduğu yerdir. Burası aynı zamanda halk tarafından ziyaretgah olarak da kullanılmaktadır²⁸⁰. Edirne'de halkın rağbet ettiği yerler genelde şifa bulmak amacıyla gidilen ılıcalardır. Bu yerlerin başında da Hasköy kasabası yanında ki ılıcalara ve ardından

²⁷⁷ Malının 1/3'ünden 15000 akçe verilmesini ve azat edilmesini vasiyet etmiştir ve hiç birini mirasına dahil edilmemiştir. Vasiyetinde kendisiyle Nahçıvan seferine gelen kullarının da azat edilmesini vasiyet etmiştir. Üzerlerinde bulunan bütün malların kendilerine verilmesini kabul etmiştir. Diğerleri ise muhalledatta fiyatları ile bellidir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 64

²⁷⁸ A. Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1974, s.212 vd.

²⁷⁹ Lady Montaqu, a.g.e., s.51 vd.

²⁸⁰ A. Hibri, a.g.e., v.19.a

Osman Baba zaviyesine gidilirdi²⁸¹. Fere yakınında bulunan ılıcalar da rağbet görmektedir²⁸². Edirne ahalisi şehre iki üç menzil mesafede olan Aydos ve Baraki ılıcalarına da gitmektedirler²⁸³. Edirne ve civarında yaz günlerinde yüze yakın arabanın toplandığı ayazmalar da bulunmaktadır. Bu ayazmalar, Koru İçmesi denilen yer ile Sarıyer denilen mevkilerdir²⁸⁴. Ayrıca ziyaretgah olan Kanber Baba zaviyesi, şehre bir menzil mesafede olan Havass-ı Mahmud Paşa kasabası yakınında olup her cuma gecesi Edirne'den yüze yakın araba gidip buralarda kurbanlar kesmektedirler²⁸⁵.

Edirne'de şarap tüketimine kısıtlamalar getirilmiştir. Yapılan denetlemelerde müslümanlar da bulunan şaraplar sirkeye çevrilmiş veya dökülmüş Hristiyanların belirlenenden fazla şarab bulunduranlarınkiler de dökülmüştür. Bu yüzden şehre büyük miktarda rüşvetler verilerek geceleri fiçılarla şaraplar sokulmuştur. 6 Rebiyülevvel 971/24 Ekim 1563 tarihinde Edirne kadısının "arzu mucebince Edirne zaimi Şuca` emre muhalif şehre gece ile hamr getürmeğe ruhsat virüp her fiçıdan 35 akçe aldugu" bildirilmiştir²⁸⁶. Şehirde emre muhalif şarap içenler yakalanıp, kürek cezasına çarptırılmıştır. 10 Ramazan 975/8 Mart 1568 tarihli belgede, Edirne naibinin suret-i sicil göndererek, Ramazan günü şarab-ı hamr iden Ferhad bin Abdullah isimli şahsa kürek cezası verilmiştir²⁸⁷. Yine 24 Şevval 993/29 Ekim 1585 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, benzer suç işleyen kişiye aynı ceza verilmemiştir. Bu hükümde "Edirne Hisarı dahilinde sakin olan Hançerli Emir demekle maruf olan Mehmed Ramazan-ı şerifte çenk ve çefane ile fevâhiş ile şurup-ı hamr iderken ahz olunup ve ayân-ı şehr-i meclis-i şeri şerif gelüp mezbur için mübaci olup nice kimesne-i ihlali bâine olur deyu nef-i belde olması lazımdur dedüklerin arz iddüğün ecilden müfsid-i mezburu südde-i saadetime göndermeyi emridüp" şeklinde geçmektedir²⁸⁸.

²⁸¹ Edirne ahalisi her yıl 200 araba mikdarı bir kafil ile olup Hasköy kasabası yanındaki ılıcalara gidüp 3 gün burada kalmaktadır. Buradan da Osman Baba isminde bir azizin zaviyesinde 3 gün daha kalırlardı. Bkz. A. Hıbrı, a.g.e., v.19.a

²⁸² Edirne civarından 200-300 araba toplanıp Fere'de (Ferecik) bulunan ılıcalara gitmektedir. Burada bulunan 2 ılıcanın üzerleri II. Bayezid'in veziri Davut Paşa tarafından örtülmüştür. Hasta olanlar bu sudan içerler ve kum içerisine yatarlardı. Bkz. A. Hıbrı, a.g.e., v.20.b

²⁸³ A. Hıbrı, a.g.e., v.20.b

²⁸⁴ A. Hıbrı, a.g.e., v.20.b

²⁸⁵ A. Hıbrı, a.g.e., v.20.a

²⁸⁶ A.RSK 1458, s.20

²⁸⁷ A.RSK 1459, s.11

²⁸⁸ MD 60, s.22 h.51

Meyhanelerin mescit ve mekteplere yakın yerlerde açılması, namaz kılanlara ve eğitim görenlere rahatsızlık verdiğinden kapatılmışlardır. 12 Zilkade 997/22 Eylül 1589 tarihinde, mescitler ve mektepler yanlarında meyhaneler açıldığı, buralardan namaz kılanlara ziyade rahatsızlık verildiğine dair arzuhallerin olduğu, bunların önlenmesi ve bu durumdaki meyhanelerin kapatılması istenmektedir²⁸⁹.

Meyhanelerin dışında mahallede mescidlerin boş kalmasına yol açan faaliyetler de, kadı marifetiyle önlenmektedir. Halkın mahallelerine gelen şahıslar hakkındaki düşünceleri, davranışları ve mescitlerin boşalmasından doğan endişeleri, mahalleye yerleşenlerin burada oturmaları için verilecek izin de, kadı açısından ön planda tutulmaktaydı. 19 Muharrem 990/14 Şubat 1582 tarihli Edirne kadısına gönderilen hükümde, Edirne'nin Sultan Bâyezid, Hoşkadem, Hacı Sefer Şah ve Rüstem Çelebi mahalleleri ahalisi, bazılarının evler satın alıp yıkıcılık yapmalarından mahallelerinin harap, hırsız yatağı olduğunu ve bu hal devam ederse halkın dağılacığından bunun önlenmesini istemişlerdir²⁹⁰.

D- YARDIM KURULUŞLARI

Osmanlı Devleti'nde yardım kuruluşlarının başında vakıflar gelmektedir. Vakıflar hayır amaçlı olarak saltanat ailesi mensubları, ümera ve halktan zengin olanların yaptırdıkları eserlere sürekli gelir sağlayan kurumlardır. Bunlar paraların toplandığı yerler olup halkın yiyecek, giyecek, barınma vs. gibi ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Vakıflar gelir olarak büyük meblağlarla kurulduğu gibi daha küçük meblağlarla da kurulanları bulunmaktadır. Ayrıca yardım amaçlı olarak mahallelerde oluşturulan avarız sandıkları, mahallenin ortak giderleri ile ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere kurulmuştur.

a- Vakıflar

Osmanlı Devleti'nde vakıflar para ve hizmet konusunda önemli bir görev üstlenmekteydi. Devlet memuru olarak görev yapanlara, tekaüde ayrıldıklarında vakıfların

²⁸⁹ MD 65, s.43 h.175

²⁹⁰ MD 46, s.336 h.769

zevaidinden yevmiye karşılığı vazifeler verilmektedir²⁹¹. Tekatüde ayrılan kadınlara, vakıflardan yüksek sayılabilecek bir meblağla yevmiye verilebilmektedir. 5 Cemaziyelevvel 982/23 Ağustos 1574 tarihli hükümlerle, sabık Mekke Kadısı Mahmud Efendi'ye halk tarafından sevilmesi ve onayı ile Muradiye zevaidinden günlük doksan akçe tekaüt bağlanmıştır²⁹². Vakıflardan yevmiye alanların ölümünden sonra geride kalan hanımı ve çocuklarına, muhtaç oldukları takdirde bu yevmiyeler verilmektedir. Şaban 968/1560-1561 tarihli hükümde, Darü'l-hadis evkafı fazlasından günde 8 akçe alan İskender ölünce hanımı Eslem Hatun'un müracaat üzerine verilen paranın, iki oğluna verilmesi uygun görülmüştür²⁹³. Vakıflardaki zevaidlerden vazife karşılığı yevmiye alanların vazifelerinin sebepsiz olarak başkalarına verildiğine dair şikâyetler de mevcuttur²⁹⁴.

Edirne şehri, Osmanlı padişahları, hanımları ve ümeranın yaptırmış olduğu vakıf eserleriyle süslenmiştir. Devlet görevlilerinin dışında şahıslar da mallarını vakfetmişlerdir. Mahalle vakıflarını belli bir tasnife tabi tutmak mümkün değildir. Çünkü şer'îye sicillerinde tespit edilebilen vakıfların büyük bir çoğunluğu ya mütevellisinden dolayı veya satışta mülkün sınırlarının çizilmesinden dolayı geçmektedir²⁹⁵. Eldeki vakıf kayıtlarına bakıldığında bu tür mahalle vakıflarının büyük bir çoğunluğu, nakit para vakıflarıdır. Paranın verilmesinde vakıf şartı olarak istenenler şunlardır; Paranın muameleye verilip mahallede bulunan fakirlerin avarızına eklenmesi, mescidlere, cüz okuyan imamlara ve müezzinlere verilmesidir. Vakfedilen paralar genelde onu onbir buçuk akçe hesabı

²⁹¹ 24 Safer 964/27 Kasım 1556 tarihli hükümlerle Darü'l-hadis evkafı zevaidinden 3 akçe ile mutasarrıf olan Mehmed bin Mahmud'un beratının avfedildiğine dair hüküm verilmiştir. Bkz. MD 2, s.203, h.1845; 7 Recep 968/24 Mart 1561 tarihli Şeyh Mehmed'e evkaf zevaidinden 5 akçe vazife buyuruldu. Bkz. MD 4, s.198 h.2053; 5 Şaban 973/25 Şubat 1566 tarihli yarısı yırtık belgeye göre Camii Atik Medresesi müderrisi olan Mevlâna (boş) yevmi 40 akçe alup Muradiye zevaidinden 10 akçe müderrisiye sadaka olunmuştur. Bkz. MAD 2775, s.1143; 13 Rebiyülâhır 979/4 Eylül 1571 Eski Camii, Muradiye ve Sultan Bâyezid camilerinde cüz tilaveti hakkında. Bkz. MD 15, s.100 h.874; 15 Muharrem 988/2 Mart 1580 tarihli Silahdarlardan iken tekatüd eden Mehmed'e imareten 3 akçe vazife verilmesi hakkında Bkz. MD 65, s.94 h.388; 24 Cemaziyelevvel 992/3 Nisan 1584 tarihli Edirne'de Sultan Murad Hân evkafı zevâidinden 2 akçe vazifesi olan Mehter Mehmed fevt olup vazifesi mahlûl olmayup Mehmed Dede'ye buyuruldu. Bkz. K.K. 242, s.334; 4 Recep 995/10 Haziran 1587 Edirne kadısı mektup gönderip Edirne'de Darü'l-hadis evkafı zevaidinden 7 akçesi olan Seyyid Mustafa fevt olup diğer Mustafa için sahihü'l-nesep salih ve mutedf deyu mahlul-u mezburun 4 akçesi mezbura virilmesi rica etmeğin buyuruldu. Bkz. K.K. 249, s.47; Gurre-i Safer 1000/19 Ekim 1591 Edirne Bostancıbaşı mektup gönderip Edirne'de vaki İsmailçe nâm hassa bahçeden sekiz akçe ile üstad olan Ahmet hizmeti feraslık deyu tekaüd vazifesi ile itmeğin Edirne'de Darü'l-hadis evkafı zevaidinden 3 akçe buyuruldu. Bkz. A.RSK 1473, s.213; 28 Safer 1010/28 Ağustos 1601 tarihli belgede Murad Hân imâret-i amireleri ve camii evkafı zevâidinden yevmi 5 akçe ile vazifeye mutasarrıf olan Aişe Hatun binti Hüseyin fevt olmuştur. Yerine Muharrem isimli bir şahsın inayet ricası ile buyuruldu. Bkz. A.RSK. Dosya:4 Vesika:30

²⁹² MD 25, s.251 h.2318

²⁹³ MD 4, s.207 h.2179

²⁹⁴ 14 Safer 979/8 Temmuz 1571 tarihli Yıldırım Han Vakfın katibi Hüseyin gediğinin bilâ sebep alındığına dair şikâyeti araştırılmak üzere Edirne kadısına gönderilmiştir. Bkz. MD 15, s.44 h.384

üzerinden muameleye verilmektedir. Paranın muameleye verilmesi ve elde edilen paranın vakfin yararına kullanılmasıyla ilgili örnekler mevcuttur; Evahir-i Zilkade 985/4-8 Şubat 1578 tarihli örnekte, Kasım Paşa mahallesinde ölen Ali bin Muhammed 4000 akçe nakit vakfetmiştir. Parasının şer'i olarak muameleye verilmesini ve bu paradan yıllık Kasım Paşa Cami imamına, 300 akçe verilmesini, her gün Mülk Suresini okuması karşılığında müezzine yıllık, 100 akçe verilmesini vakıf şartı olarak yazdırmıştır²⁹⁶.

Mustafa Bey bin Nasuh isimli şahıs, Hacı Bâli bin Mustafa Mescidine 23400 akçe para vakfetmiştir. Bu paranın müteveli vasıtasıyla muameleye verilmesini, vakıfnamede şart olarak yazdırmıştır. Bu şarta göre, ayrıca mescid imamına Mülk Suresini okuması karşılığında günde 3 akçe, müezzine ise 1 akçe verilecektir²⁹⁷.

Mahalle avarızına nakit para vakfedenler de mevcuttur. Mahalle-i Saruca Paşa'da oturan Ali Çelebi bin Mustafa, "müteveli-i ala mal-ı mevkuף avarız-ı mahalle bin dirhem" vakfetmiştir²⁹⁸. Tereke kayıtlarında mallarının 1/3'ini öldükten sonra kendi ruhlarına "Sure-i Mülk" okunması için vakfedenler vardır. Bâli bin Abdullah, malının 1/3'i olan 4000 akçeyi Sure-i Mülk okunması için vakfetmiştir²⁹⁹. Karun binti Hasan, malının 1/3'i olan 10000 akçeyi aynı amaçla vakfetmiştir³⁰⁰. Muamelenin dışında para vasiyet edenler de bulunmaktadır. Zilkade 985/Ocak 1578 tarihinde 1000 akçe, Yaycılı köyü mescidine Kaytâs bin Abdullah muhalledatından verilmek üzere vasiyet edilmiştir³⁰¹.

Edirne'de bulunan mahalle vakıflarının hepsinde şartnameleri yoktur. Bu vakıfların bazılarının isimleri mütevellisi veya satıştan dolayı geçmektedir.

Mühimme defterlerinde sürekli şikâyetle ilgili kayıtların bulunması, Edirne'de hayır işleriyle ilgili uygulamaların olmadığı anlamına gelmemelidir. Halktan Hasan Çavuş isimli şahıs, Sultan Bâyezid Mahallesinde bir ev inşa ettirerek, şart olarak evde medresenin müderrisinin oturmasını istemiştir. Ayrıca, evin tamir masrafları için de 50000 akçe nakit

²⁹⁵ Edirne'de tespit edilebilen mahalle vakıfları hakkında bakınız. EK IV

²⁹⁶ Ayrıca vakfa şahsın malının 1/3'ü vasiyet edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 7

²⁹⁷ EŞS, Defter, XIV, 7; Mustafa Bey bin Nasuh'un Hacı Bâli bin Mustafa Mescidine vakfettiği 234000 akçenin muameleye verilmesi hakkında bkz. EŞS, Defter, XIV, 8 vd.

²⁹⁸ EŞS, Defter, XI, 30

²⁹⁹ EŞS, Defter, XIV, 34-35

³⁰⁰ EŞS, Defter, XVIII, 32

³⁰¹ EŞS, Defter, XIV, 3

para bırakmıştır³⁰². Sosyal yardımlaşmanın en güzel örneklerini vakıflar oluşturmaktadır. Edirne içinde bulunan mahalle vakıflarının tahririnin yapıldığı 1070 numaralı defterde, fakirin korunması, yardım edilmesi ve toplumun yararına işler yapılmasının örnekleri mevcuttur.

b- Avarız Sandıkları

Osmanlı Devleti'nde halkın çevresinde oturduğu mescid, cami veya mahallelerin avarız akçesi sandığı bulunmaktadır. Bu sandığın sermayesi, halk tarafından hiçbir menfaat gözetilmeksizin verilirdi. Verilen bu paralar, muameleye verilmek suretiyle elde edilen gelirle bir kısmı mahalle işlerine, mescit veya camilerin ihtiyaçlarına, mahalledeki fakirlere, dullara, yoksullara, yetimlere ve kimsesizlere verilmekteydi³⁰³. Ayrıca, bu sandığa ahi teşkilatı tarafından da aidat ödendiği gibi ihtiyacı olanlar da bu sandıktan borç alabilirlerdi³⁰⁴. Tereke kayıtlarında, mahalle avarızının geçmesi, Edirne'de de bu uygulamanın yapıldığı anlamına gelmektedir. Mahalle avarız sandıkları ve bunların işleyişi hakkında belgelerde bilgi bulunmamaktadır. Fakat, terekelerde ölen şahısların mahalle avarızlarına olan borçlarının taksimde ayrılması, şahısların bu sandıklara para vakfetmeleri veya vasiyet etmeleri, bu sistemin varlığının delilleridir. 985 Zilhicce/1578 Şubat'ında hangi mahalleden olduğu belirtilmemiş olup, ölen Hasan Halife bin Hayrullah'ın mahalle avarızına olan 515 akçe borcu, taksimde ayrılmıştır³⁰⁵. Yine Edirne'nin mahalleleri arasında ismine rastlanılmayan Aya Tozzun mahallesinde ölen Arzundab binti Dimitri'nin, mahalle avarızına 760 akçe borcu bulunmaktadır³⁰⁶. Mahalle avarız sandıklarında aldıkları paralarla ticaret yapmaları muhtemel olan Tacir Abdi Bey'in, öldüğü vakit terekesinde, mahalle avarızını vakfına 3000 akçe borcu bulunmaktadır³⁰⁷. Şeyh Şuca mahallesinde oturan Tacir Hacı Kasım bin Derviş'in de, öldüğünde mahalle avarız vakfına 1000 akçe borcu bulunmaktadır³⁰⁸. Kerime Hatun binti İskender, malının 1/3'i

³⁰² 14 Recep 990/2 Ağustos 1582 MD 48, s.9 h.25

³⁰³ O. Ergin, *Türk Şehrinde İmâret Sistemi*, İstanbul 1939, s.27

³⁰⁴ R. Lewis, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Âdetler ve Gelenekler)*, İstanbul 1973, s.152

³⁰⁵ EŞS, Defter, XIV, 18

³⁰⁶ EŞS, Defter, XVIII, 35

³⁰⁷ EŞS, Defter, XVIII, 62

³⁰⁸ EŞS, Defter, XVIII, 78

olan 1000 akçeyi mahalle avarızına fukara için vakfetmiştir³⁰⁹. Kerime binti İskender, mahalle avarızına 1000 akçe daha vasiyet etmiştir³¹⁰.

Mahallelerden toplanan avarızlarla, mahallelerde oluşturulan avarız sandıklarından esnafa ve halka yardımlar yapılmaktadır. Bunun haricinde vakıfların oluşturduğu avarız sandıklarından faizle para verilmektedir. Bu belgelerde, faiz karşılığı olarak muamele geçmektedir. Muameleye verilen paraların oranı belirtilmeyip, "şer'i muamele" kaydı düşülmektedir. 2 Rebiülevvel 990/27 Mart 1582 tarihinde Sinan Bey vakfi mütevellisi Behrâm bin Abdullah, Medrese-i Ali Bey mahallesi avarızı için ölen Hasan'ın muhallelfatından 3000 akçe, kadı raici ile de 600 akçe ödenmesini istemektedir³¹¹. Bâba Timurtaş mahallesinde vefat eden Fatıma binti Abdullah'ın muhallelfatında "vakf-ı sabit beray-ı avâriz-ı mahalle-i mezbure beşyüz" şeklinde geçmektedir³¹². Kara Bulut mahallesinde ölen Raziye Hatun vakf-ı avarız-ı mahalleden 1000 dirhem muamele ile akçe almış ve buna 100 dirhem ödemesi kefillerle kararlaştırılmıştır³¹³.

³⁰⁹ ESS, Defter, XVIII, 41

³¹⁰ ESS, Defter, XVIII, 40

³¹¹ ESS, Defter, XVI/B, 35

³¹² ESS, Defter, XVI/B, 51

³¹³ ESS, Defter, XVI/B, 36

IV. BÖLÜM

(ZİRÂÎ HAYAT ve TOPRAK İDARESİ)

A- TARIM ALANLARI VE TOPRAK DURUMU

Osmanlı Devleti'nde arazi mirî, mülk ve vakıf olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktadır. Mirî arazinin tasarrufu doğrudan devlete veya devlet adına şahıslara ait olabilirdi. Mülk ve vakıf arazinin tasarrufu ise tamamen şahısların elinde bulunmaktadır. Tasarrufun devlete ait olduğu hallerde, mülk sahibi toprağın şerî vergilerini almakla yetinirdi. Vakıf arazide ise toprağın tasarrufu ve gelirinden faydalanma vakfedilen maksada bağlı bulunmakta olup rakabesi şahıslara ait değildir¹. Devlet, mirî araziye askerî hizmetler, muayyen vazife ve mükellefiyetler karşılığında gelirin büyüklüğüne göre has, zeamet ve fîmâr olarak tevcih ederdi². Devletin doğrudan denetimi altında olmayan vakıf ve mülk arazi, zaman zaman kontrol altına alınmıştır. Vakıf defterlerinde de görüldüğü gibi, vakıf ve mülk köylerin büyük bir çoğunluğu, Fatih devrinde mirî araziye döndürülmüş daha sonra oğlu II. Bâyezid tarafından tekrar eski sahiplerine iade edilmiştir³. XVI. yüzyıl başlarında mirî arazi, devlet topraklarının % 87'sini teşkil etmiştir⁴. Bu yüzyılda devletin, geniş fetih seferleri neticesi askere olan ihtiyacı fîmârlı sipahi sayısında artışa sebebiyet vermiştir. Bu da mirî arazinin daha ziyade askeri sınıfa tahsis edilmesi demektir.

Edirne şehri ve çevresi denizden 50 ila 100 metre yüksekliktedir. Köylerin bulunduğu yerler düz ovalık ve aynı zamanda Meriç, Tunca ile Arda nehirlerinin

1M. Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitli Şekilleri", VI. Türk Tarih Kongresi, 20-26 Ekim 1961, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1967, s.282

²Ö. L. Barkan, "Tımar", İ.A. XII/I, s.314 vd.

³II. Mehmet tarafından vakıftan bozulup tımar yapılan ve II. Bâyezid'in vakfiyesini mükerrer tuttuğu vakıflardan bazıları şunlardır. Mescid-i Karabulut vakfı olan Sekbân Yusuf Köyü, Muhammed Çelebi'nin Mülkü olan İsa bin Bâyezid (Umur) Karyesi II. Bâyezid tarafından mülkiyeti bozulup tımar yapılmışken II. Bâyezid mülkiyeti mükerrer tutmuştur. Bkz. TD 498, s.580; TK KKA, TD 562, vrk.113a

⁴Ö. L. Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Aid Bir Bütçe Örneği" İ F M/1-4, İstanbul 1955, s.251 vd.

getirdiği verimli alivyon topraklarla kaplıdır. Onun için Edirne kazasına bağlı kasaba ve köylerin tamamında ziraat yapılabilmektedir. Nehirlerin yakınında kurulmuş olan köylerde sulama yapıldığı da buralarda kurulan ve aynı zamanda değirmen olarakta kullanılan dolaplardan anlaşılmaktadır. Bu çiftliklerden ne oranda ürün alındığının tesbiti Edirne kazasını da içine alan kanunname bulunmadığından mümkün olamamıştır. Edirne ve çevresinde yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk ve yağışlıdır. Bu yüzden her iklimde rahatlıkla yetişebilen buğday Edirne ve köylerinde en çok yetiştirilen üründür.

Bilindiği gibi çiftlik, bir çift öküzle sürülebilecek toprak parçasını ifade etmektedir⁵. Edirne'de çiftliklerin büyüklüğü ve alınacak öşür, resm hakkında kanunname mevcut değildir⁶. Ancak, Muradiye evkafına ait kanunnameden yararlanmak suretiyle iktisadî uygulamalar hakkında sınırlı bilgi sahibi olunmaktadır. Bir çiftliğin kaç dönüm olduğu ve hasıl edilen üründen ne oranda öşür alındığı bilinmemektedir. Çiftlik ölçüleri hakkında tahrir defterine düşülen derkenardan, bir müselleme çiftliğinin büyüklüğü hakkında bilgi edinilmektedir. Burada müselleme çiftliğinin alâsının 80 dönüm⁷, evsat yerinin 120 dönüm ve ednâ yerlerin ise 150 dönüm olduğu kaydedilmiştir⁸. Umumiyetle müselleme çiftlikleri ile reaya çiftliklerinin ölçü olarak aynı olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca, çiftlik olmayan alâ yerden 3 dönüm 1 akçe, evsât yerden 4 dönüm 1 akçe, ednâ yerden 5 dönüm 1 akçe resmiyye, öşür ve salarîye alınmaktadır⁹.

Edirne Kazası genelinde bulunan köylerde şahıslar tarafından işletilen çiftlik büyüklüklerine bakıldığında çoğunluk, bir çift ve nim çiftte yığılmaktadır. Edirne'de köylerin genelinde bulunan çiftlikler şu şekildedir;

8 Ç	5Ç	4 Ç	3.5 Ç	3 Ç	2.5 Ç	2 Ç	1.5 Ç	1 Ç	Nim Ç
1	1	3	2	18	8	96	27	1332	22

⁵Çiftlik hakkında geniş bilgi için Bkz. H. İnalçık, "Çiftlik", DİA.VIII, s.313 vd.; Ö. L. Barkan, "Çiftlik", İA.III, s.392vd.

⁶Sadece TD 311 nolu defterin girişinde vakıf köylerdeki uygulama hakkında bilgi bulunmaktadır. Bkz. TD 311, s.1-2

⁷Müselleme çiftliğinin seksen dönüm olduğuna dair bir kayıt TD 494, s.146; TK KKA, TD 54, vrk.63b

⁸TD 494, s.138; TK KKA, TD 54, vrk.60b

⁹TD 498, s.96; TK KKA, TD 563, vrk.35b

Yapılan sayımlarda 1712 çiftlikten 752.5 boştur. Bazılarının da, ekilmek üzere köy ahalisine bırakıldığına dair notlar bulunmaktadır¹⁰.

B- TOPRAĞIN TASARRUF ŞEKİLLERİ

Osmanlı Devleti'nde arazi, genel olarak mirî, mülk ve vakıf olmak üzere üç ana kısma ayrılmıştır. Mirî toprakların tasarrufu, devlete ve devlet adına şahıslara ait olabilmektedir. Mülk toprakların rakabesi ise şahıslara aittir. Vakıf arazide ise toprağın tasarruf ve gelirlerinden yararlanma, vakfedildiği maksada matuftur¹¹.

a- Vakıf ve Mülk Arazi

Edirne'de bulunan toprakların büyük bir bölümü, vakıf arazi statüsündedir. Mülk olarak verilen topraklar da evlatlık vakfı olarak tesis edilmiştir. Mirî araziler, has ve tîmâr olarak tasarruf edilmektedir. Ada hasları ismiyle anılan has köyler, padişah adına tasarruf edilmektedir.

Vakıf Araziler; Edirne'de bulunan köylerin yüzde olarak kaçının vakıf köyler olduğunu tesbit etmek güçtür. Zira kır iskan merkezleri bahsinde belirtildiği gibi köylerin bazıları hem tımar, hem de vakıf olarak tasarruf edilmektedir. Edirne ve civarında olan köylerin büyük bir bölümü Hanedana mensup şahısların veya ümeranın yapmış oldukları sosyal tesislere vakfedilmişlerdir. Bu köylerin bazıları Edirne şehir merkezinde kurulan vakıf eserleri için tasarruf edilirken bazıları da Edirne şehri dışında kurulan eserler için tasarruf edilmektedir.

Edirne merkezde kurulmuş olan vakıflar için tasarruf edilen vakıf köyler şunlardır;

¹⁰Bu konuda TD 494, ve TK KKA, TD 54 defterlerin muhtelif yerlerin e bakınız.

¹¹M. Sertoğlu, a.g.m., s.281; Mülk ve vakıf araziler hakkında geniş bilgi için Bkz. Ö. L. Barkan, " Türk İslâm Toprak Hukuku Tatbikâtının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı, İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Husûsiyeti", Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I, İstanbul 1980

TABLO XI

Vakfın Adı	Köy	Akçe
Yıldırım Han İmareti	Ma'raş	69380
	Polat	30776
Sultan Bâyezid Han İmareti	Muradçalı	4044
	Kırk	3558
	Pravadi	7344
	Kara Göllü	4328
	Hacı Umur	7062
	Sofular (Beglü)	2959
	Çaşnagır	2818
	Korucu-ü Büzürg	20.025
	Eynesi	7933
	Kara İshaklı	5386
	Çengellü	1032
	Kazan	21275
	Yörgüç	4486
	Aslıhan	1737
	Ahi	6208
	Hacı Temur Han	7835
	Kırşehirli	7571
	Pınarcı	5652
	Korucu-i Küçük	3664
	Mahmudça (Kara Kasımlu)	10209
	Bürücekler	6798
	Lefkeli	26214

	Veled-i Sögüt	6602
	Hacı (Melek Aslıhan)	8160
	İsmailçe	12972
	Hınzır Viranı	2742
	Muhammad	4792
	Sarı Tur Ali	14074
	Kemal	2020
Sultan Mutad İmaretı Vakfı	Daye hatun	11710
	Öyüklü (Karış)	7604
	Derzi Halil	4602
	İskender	8764
	Çölmekçi	2757
	Küşan	9348
	Aksakal	6624
	Nasırlu	2865
	Çingene Tatar	10018
	Akpınar	29313
Şehabeddin Paşa Vakfı	Bahadırlu	6795
	Toyçe Mahmud	7536
	Yeni Köy (Bey Köy)	4111
Karaca Paşa İmaretı Vakfı	Helvacı Fakih	504
Mezid Bey İmaretı Vakfı	Burnu Banbuklu	20102
Mescid-i Karabulut vakfı	Sekban Yusuf	4047
Sinan Paşa Vakfı	Nefs-i Üsküdar	27925
	Derviş Depe	4971
	Kayı	3913

	Koca Yakup	2604
	Avcılar	4530
	Kosta	2881
	Nusretlü	6489
	Kurdçu Doğan	1490
	Saru Danişmend	4765
Timurtaş Bey Vakfı	Timurtaş Bey (Sarı Yakup)	3856
	Etmekçi	3663
	Karun (Timurtaş Paşa)	5452
Mihah Bey İmaretı Vakfı	Havaroş	7047
Mezıd Bey İmaterı Vakfı	Helvacı Fakıh	3674
Taşlık Medresesi	Hatun	32325

Edırne şehri dışında tesis edılen vakıf eserleri için tasarruf edılen köyler şunlardır;

TABLO XII

Vakfın Adı	Köy	Akçe
Eyüp Ensarı Vakfı	İşhak fakıh (Hacılar)	6008
	Nasırlu	1487
İmaret-i Cedid Sultan Mehmed Vakfı	Fekili	37579
Sultan Süleyman Han Vakfı	Fakı Deresi	6438
	Kapluca	9281
Gülşah Hatun Vakfı	Sığırcılı	3500
Hanı Hatun Vakfı	Keşanlı	8039
Davud Paşa Vakfı	Hasan Fakıh	2403
	Sabuncu (Temur Han iftliği)	18734

Mehmed Paşa Vakfı	Toyçe Aruzlu	11082
İbrahim Paşa Vakfı	Kılağuzlu	25108
Maktul Mustafa Paşa Vakfı	Eymirlü	10950
Kasım Paşa Vakfı	Küçük Ünlü	Aşağıda
	Hacılar	3160
Murad Paşa Vakfı	Sekban (Kara Budaklı)	9940
	Kara Ağaç	17370
	Çörek	20860
İmaret-i Karaca Paşa Vakfı	Eyvanlu	1524
	Helvacı Fakih	3231
	mezraa-i Ömer Obası	726
Mehmed Çelebi Vakfı	Uzgaş (İshak)	9101
İmaret-i Saruca Paşa Vakfı	Hamza-i Köseç	8093
Mevlana Hayreddin Hoca Vakfı	Kara Yusuf lu	4827

Edirne Kazası sınırları dahilinde bulunan 91 köyün gelirleri, vakıflar için tasarruf edilmektedir. Şehir içinde bulunan vakıflar için tasarruf edilen köy sayısı 66'dır. Edirne şehri dışında tesis edilmiş olan vakıflar için 23 köyün geliri tasarruf edilmektedir.

Şehir merkezindeki sosyal tesisler şu şekildedir; Sultan Bâyezid İmareti evkafı geliri, 978/1570-1571 yılında 624140 akçedir. Bu gelirin 309645 akçesi Edirne merkeze bağlı 29 köydendir¹². Muradiye imaretine ait vakıf köy sayısı, 965/1557-1558 yılında 9 köy iken, 978'de 10 köy olarak gösterilmektedir¹³. Yıldırım Bâyezid Han imareti vakıf gelirleri; Kale içindeki Hristiyan mahallelerinden elde edilen cizye, 19801 akçe olmak üzere, tamamı 201300 akçedir¹⁴. II. Bâyezid'in damadı olan Sinân Paşa, Üsküdar'da elde ettiği gelirleri, Edirne'de yaptırmış olduğu cami, kervânsaray ve dükkânlarına, 53313

¹²Sultan Bâyezid imareti evkafına Edirne Kazasına bağlı olup tasarruf edilen vakıf köyler için taploya bakınız. Edirne dışındakiler için Bkz. Tablo VI; Ayrıca Bkz. TD 498, s.129 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.52b vd.

¹³Dokuz köy TD 311, s.14 vd.; On köy TD 498, s.90 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.32b vd.

¹⁴TD 498, s.69 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.23b vd.

akçesi Edirne'den olmak üzere toplam 129691 akçe vakfetmiştir¹⁵. Mezd Bey, imareti için Çöke nahiyesine bağlı olan Helvâcı Fakih ve Burnu Banbuklu köylerini vakfetmiştir¹⁶. Balaban Paşa, imaretine Edirne'nin Üsküdar nahiyesine bağlı olan Akpınar köyünü vakfetmiştir¹⁷. Mihal Bey, imareti için Havaros köyünü vakfetmiştir¹⁸. Şehabeddin Paşa, imaretine Edirne'den 3 köy vakfetmiştir¹⁹. Kara Bulût lakabını taşıyan İbrahim Ağâ, yaptırmış olduğu mescidi için Sekbân Yusuf köyünü vakfetmiştir²⁰. Kurdçu Doğan'ın zaviyesinin ihtiyaçları için Kayapa yakınlarındaki toprakları işleten ortakçılardan 1490 akçe vakıf geliri elde edilmektedir²¹. II. Bâyezid devrinde vezir-i azamlık yapan Çandarlızâde İbrâhim Paşa, II. Mehmed devrinde Edirne'de kadılık yapmış, daha sonra da kazaskerlik ve vezirlik vazifelerinde bulunmuştur. Edirne'de yaptırmış olduğu imareti için Saru Danişmendlü köyünü vakfetmiştir²². Timurtâş Bey'in vakfi için üç köyden 12971 akçe gelir elde edilmektedir²³. Tırhala Mirlivası olan Keyvân Bey, II. Bâyezid ümerasından olup kendisine Dimetoka'da Kârî (Sugur Hacı) ve Kazancı köyleri temlik edilmiş kızı Kamer Şah Hatun, babasının Edirne'de yaptırmış olduğu muallimhanesine bu köyleri vakfetmiştir. Köylerden Karlû'dan 5610 akçe, Kazancı'dan 2047 akçe olmak üzere toplam 7657 akçe gelir temin edilmektedir²⁴. Ali Bey Medresesine (Taşlık) ve mescidine Üsküdar nahiyesine bağlı Hatun köyünden 32325 akçe gelirli iki köy vakfedilmiştir²⁵.

Hadım İyas Bey, Medine-i münevvere evkafına kendi mülkü olan Kôr Ümidlü köyünü ve çiftliğini vakfetmiştir²⁶. XV. yüz yılda yaşamış ve Rumeli Beylerbeyi olarak devlete hizmet etmiş olan Dayı Karaca Paşa, Mihaliç'te yaptırdığı imaretine Edirne'den

¹⁵TD 498, s.486 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.68b vd.

¹⁶TD 498, s.571 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.108a-b

¹⁷TD 498, s.561; TK KKA, TD 562, vrk.105a

¹⁸TD 498, s.567; TK KKA, TD 562, vrk.106b

¹⁹Karye-i Bahadır, Karye-i Doyçe Mahmud ve Karye-i Yeni Köy nâm-ı diger Bey Köy Bkz. TD 498, s.546-549; TK KKA, TD 562, vrk.98a

²⁰TD 498, s.580; TK KKA, TD 562, vrk.113b

²¹TD 498, s.506; TK KKA, TD 562, vrk.77b

²²TD 498, s.517; TK KKA, TD 562, vrk.83a

²³TD 498, s.573 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.109a vd.

²⁴TD 498, s.593 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.120a vd.

²⁵TD 498, s.568 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.107a

²⁶TD 498, s.18-20; TK KKA, TD 563, vrk.1b

Eyvanlû ve Helvacı Fakih köyleri ile Ömer Obası mezreasını vakfetmiştir²⁷. İstanbul'da bulunan Eyüp Ensârî vakfına, İshak Fakih (Hacılar) ve Nâsırlû köylerinin gelirleri vakfedilmiştir²⁸. II. Mehmed tarafından İstanbul'da yaptırılan imareti Cedide vakfi için Fekili köyü vakfedilmiştir²⁹. I. Süleyman Han'ın İstanbul'da yaptırmış olduğu külliyesine, Fakî Deresi isimli köy vakfedilmiştir³⁰. Gülşâh Hatûn, Bursa'da yaptırmış olduğu muallimhanesine Sığırcılu köyünü vakfetmiştir³¹. II. Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa'nın kızı olan Hânî Hâtûn, İstanbul'da yaptırmış olduğu muallimhanesine Edirne'den Köşenlû karyesinin gelirini vakfetmiştir³². II. Mehmed'in Rumeli Beylerbeyi ve veziri, daha sonra da vezir-i azamı olan Davud Paşa, İstanbul'da yaptırmış olduğu cami, medrese, mektep ve imareti için Hasan Fakih ve Sabuncu (Temurhan Çiftliği) köylerini vakfetmiştir³³. II. Mehmet devri vezirlerinden olan Rum Mehmed Paşa, İstanbul Üsküdar'da yaptırmış olduğu İmaretine Toyçe Aruzlu köyünü vakfetmiştir³⁴. İbrahim Paşa, İstanbul'da yaptırdığı cami ve medresesi için Kılağuzlu köyünü vakfetmiştir³⁵. II. Bâyezid devri vezir-i azamlarından olan Koca Mustafa Paşa, İstanbul'da Eyüp taraflarında Sulu-Manastır yanında bina ettirdiği cami, imaret, medrese ve mektebi için Eymürlü köyünü vakfetmiştir³⁶. II. Süleyman devri vezirlerinden Güzelce Kasım Paşa, İstanbul'da yaptırmış olduğu cami ve medresesi için Küçük Ünlü ve Hacılar köylerini vakfetmiştir³⁷. II. Mehmed devri Rumeli beylerinden olan Has Murâd Paşa, İstanbul'da yaptırdığı cami, medrese ve imareti için Sekban (Kara Budaklu), Karaağaç ve Çörek köylerini vakfetmiştir³⁸. II. Murat ümerasından Bosna Sancak Beyi İshak Bey'in oğlu İsa Bey'in Üsküp'te yaptırılan İmaretine, oğlu Mehmed

²⁷TD 498, s.562 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.103b vd.

²⁸TD 498, s.48 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.15b vd.

²⁹TD 498, s.124 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.50a vd.

³⁰TD 498, s.255; TK KKA, TD 563, vrk.114b

³¹TD 498, s.480 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.65b

³²TD 498, s.483; TK KKA, TD 562, vrk.67a

³³TD 498, s.508; TK KKA, TD 562, vrk.78b

³⁴TD 498, s.514-515; TK KKA, TD 562, vrk.81b

³⁵TD 498, s.521; TK KKA, TD 562, vrk.85a

³⁶TD 498, s.549; TK KKA, TD 562, vrk.98b

³⁷TD 498, s.554; TK KKA, TD 562, vrk.100b

³⁸TD 498, s.555; TK KKA, TD 562, vrk.100b

Çelebi tarafından Edirne'den Uzgâş Köyü vakfedilmiştir³⁹. Saruca Paşa, II. Murat devrinde enderundan yetişerek beylerbeylik ve vezirlik makamına yükselmiş devlet adamlarındandır. Saruca Paşa, Gelibolu'da inşa ettirdiği imaretine Hamza-i Köseç köyünü vakfetmiştir⁴⁰. II. Mehmed'in hocası olan Hayreddin Hoca, İstanbul'da yaptırdığı mescid, medrese ve mektebine Kara Yusüflü köyünü vakfetmiştir⁴¹.

Evlalık Vakıfları (Mülk Araziler); Edirne'nin fethinden sonra padişahlar ümeradan ve ulemadan yararlılıkları görülen şahıslara bazı köyler mülk olarak vermişlerdir. Köylerin mülk olarak verilme işlemi I. Murad devrinde başlayıp II. Murad devrine kadar devam etmiştir. Köyleri mülk olarak alan şahıslar, mülkün nesiller elinde bütünlüğünü ve ailenin varlığını devam ettirmek amacıyla köyleri evlatlık vakfi haline getirmişlerdir⁴². Evlatlık vakıflarının hepsi II. Mehmed devrinde bozularak tımâra çevrilmiştir. Vakıf defterlerinde bu köylerin tekrar evlatlık vakfi olarak tesisine II. Bâyezid müsaade etmiştir.

TABLO XIII

No	Sahibi	Köy	Akçe
1	Pertev Paşa	Doğancı Budak	9220
2	Şarabdar Hamza	Kapanlık	7325
3	Mahmud Çelebi Efendi	Kayapa	3448
4	Mahter Dursun Mülkü	Çoban Viranı (Tatarlar)	2549
5	Tütünsüz Ahmet bey	Düğüncü (Düdükçü)	7798
6	Hasan Bey Mülkü	Hızır Ağa (Koyunluca Musa)	5160
7	Şeyh Hun Bey	Oğul Paşa	5183
		Yılma Ali	2488
		Hızırca	3236
8	Mevlana Şah Çelebi	İsa bin Bâyezid (Umur)	4680

³⁹TD 498, s.564; TK KKA, TD 562, vrk.105a

⁴⁰TD 498, s.575; TK KKA, TD 562, vrk.110b

⁴¹TD 498, s.583; TK KKA, TD 562, vrk.114b

⁴²Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ö. L. Barkan, "Türk İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Şer'î Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I, İstanbul 1980, s.209-230

9	Erbuz Ata Vakfi	Erbuz Ata (Tatarlar)	6983
10	Hacı Doğan Vakfi	Hacı Doğan	9909
11	Mahmud Bey bin İsfendiyar Vakfi	Musa Baylı	5691
12	Kethüda-i bevvab Davut Bey Vakfi	Maslahat	2999
13	Mustafa veled-i Yahşi Fakih Vakfi	Yahşi Fakih	5826

Erbüz Ata'nın evlatlık vakfi olarak tasarruf edilen Tatarlar köyünden 6983 akçe gelir elde edilmektedir⁴³. Yıldırım Bâyezid ümerasından olan Hacı Doğan'ın kendi adını taşıyan evlatlık vakfi olan köyünden 9909 akçe gelir elde edilmektedir⁴⁴.

Kale içinde mescid hamam ve zaviye yaptıran Yahşi Fakih de kendi ismini taşıyan mülk köyünü evlatlık vakfi olarak tesis etmiştir⁴⁵. II. Bâyezid'in kapıcılar kethüdası olan Dâvûd Bey'in Maslahat köyü, evlatlık vakfidir⁴⁶. Pertev Paşa mülkü ve evlatlık vakfi olan Doğanlı Budak köyünün 9220 akçe geliri mevcuttur⁴⁷.

b- Has, Zeamet ve Timar

Devlet görevlilerine maaş karşılığı olarak miri arazının gelirini tasarruf etme hakkı olan dirlik, gelirlerine bakılarak üçe ayrılmaktadır. Bu tasnif her zaman tutmamakla birlikte geliri 1000 ilâ 19999 akçe arasındaki dirliklere timar, geliri yirmibin ilâ 99999 akçe olan dirliklere zeamet, geliri 100000 ve üzerinde olan dirliklere de has denilmektedir. Has, saltanata mensup olanlara ve devletin birinci derecede memurlarına verilmektedir. Zeametler ise devletin, ikinci derecede memurlarına verilmektedir.

1- Haslar

Edirne'de, padişah haslarının ne zaman ve kim tarafından uygulamaya konulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Fakat, eskiden beri uygulandığına dair belirtiler

⁴³TD 498, s.581 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.113b vd.

⁴⁴TD 498, s.582; TK KKA, TD 562, vrk.114a

⁴⁵TD 498, s.565; TK KKA, TD 562, vrk.105b

⁴⁶TD 498, s.553; TK KKA, TD 562, vrk.100a

⁴⁷TD 498, s.362 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.3a

mevcuttur⁴⁸. 978/1570-1571 yılında Edirne'de padişah hassı durumunda 25 köy bulunmaktadır. Bunlardan elde edilen vergi miktarı ise 172206 akçedir⁴⁹. Bu köylerden, Akpınar, Kilisâlık ve Karaca köyün bağlı oldukları nahiyeler belirtilmemiştir. Edirne merkeze bağlı köy sayısı beştir. Çöke nahiyesine bağlı köy sayısı ikidir. Ada nahiyesine bağlı 15 köy mevcuttur. Köylerin genel nüfusu ise 200 çift, seksendokuz bennâk, 45 mücerred, iki çift-i halî, 5 imam 756 ortakçı nefer, 8 nim çift ve bir yağcıdır. Ortakçılardan elde edilen ürün miktarı ise, neferâ 713, tohum-u miktar gendüm 690.5 müdd, şa'ir ü381.5 müdd olarak gösterilmektedir⁵⁰.

Padişah Hasları şu şekildedir;

TABLO XIV

No	Köyler	Hasıl
1	Hatip nam-ı diger Kara Hacı	7197
2	Çölmek	3553
3	Karaca Köy	11.625
4	Akpınar	5476
5	Saltuklu	4594
6	Arnavud Büzlürg	6228
7	Arnavud Küçük der Benefşelik	7146
8	Sofular	13.594
9	İlbeyi Pir Gazi	10.071
10	Venedik nam-ı diger Umur Bey	13.655
11	Şahinci	6958
12	Kilisalık	14.372
13	Eyne Oğlu	12.851
14	Ahur	9825
15	Eymir Gazanlı	5796
16	Tatarlar	3250
17	Balcı	5405

⁴⁸M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı...*, s.65

⁴⁹Defterlerdeki rakamların tek tek toplanmasından elde edilen rakam 186.578 akçedir. Bkz. TD 494, s.123; TK KKA, TD, 54, vrk.52b

⁵⁰TD 494, s.120; TK KKA, TD 54, vrk.51b

18	Ktıplıtıce nam-ı diğer Ulu Bey	3896
19	Hırvat	5630
20	Bosna	17.645
21	Büyük Saruhanlu	5793
22	Geredeltü	3289
23	Küçük Saruhanlu	2502
24	Der Kurb-u asiyabha-i Defterkoz	1252
25	Saruhan	5793
Toplam		172206

Padişah haslarından başka Edirne'de has olarak Kırkkilisâ Livâsı Beyi Hemdem Bey'in tasarrufunda bulunan köyler mevcuttur. Hasha-i Hemdem Bey Mir Livâ-i Kırkkilisâ⁵¹.

Karye-i Hamza Beglû tabi` Edirne 7665
Karye-i Rum Beglû " " 3474

Toplam: 11.139

2- Zeametler

Edirne şehrinde zeametın bir mukataa haline getirildiği görölmektedir⁵². Edirne tahrir defterlerinde bir zeamet görölmektedir.

Zeamet-i Dudâk veled-i Yahya Kethüdâ⁵³.

Karye-i Çağırgan tabi` Edirne 2000
Karye-i Şah Melek " " 2200

Toplam: 6700

⁵¹An hasha-i Hemdem Paşâ mir Livâ-i Kırkkilisâ Bkz. TD 494, s.124 vd.; TK KKA, TD 54, v.53a vd.

⁵²TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

⁵³TD 494, s.149; TK KKA, TD 54, vrk.65a

3- Tîmârlar

TABLO XV

No	Timar Sahibinin Adı	Tasarruf Edeyen Köyler	Hasıl
1	Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paş'nın Cebelü ve Eşküncüleri ⁵⁴	Yaycılı Singurculu	1400 1350
2	İbrahim ve Faik ve Mustafa ve Zihni ve Mahmud ve Derviş ⁵⁵	Doğancı Abacı (Yunak) Hacı Danışmend Eymir Harabı	3090
3	Derviş ser asker-i Sipahiyan ⁵⁶	Mihal	1874
4	İbrahim Çavuş bin Hasan ve gayr ⁵⁷	Kemal Ulu Şahin	8200 6300
5	Mehmed bin İskender ⁵⁸	Dögercelü	5300/3000 (3000)
6	Kasım ve Gayrihi ⁵⁹	Büyük Üzüm	5061/4000 (4000)
7	Memi veled-i Yunus ⁶⁰	Yüklüce	4744/2372 (2372)
8	Hamza ⁶¹	Buğurcak Yazışı	4508
9	İbrahim bin Mehmed ⁶²	Eşekçi	3039
10	Mehmed bin Hüseyin ⁶³	Yundlu Selim Bükü	3520 5030
11	Ahmed bin Hacı Behram ⁶⁴	Eflak Şahin	3300

⁵⁴Seferi hümayun vaki' oldukta kanun üzre cebelü itnegin bir yıllık mahsul mevkufa zabt olunup karye-i mezkurede mukarrer turud alınmaz. TD 494, s.123 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.52b vd.

⁵⁵"Seferi hümayun vaki' oldukça bir cebelü virirler işitmeyen köylersa bir yıllık mahsulü mevkufa zaptolunub karye-i mezkurân mukarrer turud alınmaz." Üç köyün toplam geliri üç bin doksan yedi akçe olarak gösterilmiştir. Bkz. TD 494, s.127; TK KKA, TD 54, vrk.54b

⁵⁶TD 494, s.128; TK KKA, TD 54, vrk.55a

⁵⁷TD 494, s.128 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.55b

⁵⁸TD 494, s.129-130; TK KKA, TD 54, vrk.56a

⁵⁹TD 494, s.130; TK KKA, TD 54, vrk.56a

⁶⁰TD 494, s.131; TK KKA, TD 54, vrk.56b

⁶¹TD 494, s.132; TK KKA, TD 54, vrk.57a

⁶²TD 494, s.132 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.57a

⁶³TD 494, s.133; TK KKA, TD 54, vrk.57b

⁶⁴TD 494, s.134 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.58a

12	Hüseyin Çavuş ⁶⁵	Saru Temurculu	7000
13	Hüsrev ⁶⁶	İdutan (Doğancu Umur) Kaykı Deresi(İbrahim K)	6552 5650
14	Süleyman ⁶⁷	İshak	4461
15	Ahmet ve Gayrihi ⁶⁸	Yenice	9968/2700
16	katip an şakirdan-ı defter-i Hakani ⁶⁹	İsmail (Tatarlu) Özbeklü	2730 820+450
17	Şaban bin Mehmed ve gayrihi ⁷⁰	Süleyman Fakih ve Karacalu	3970/2270
18	Hasan bin Mustafa ve gayrihi ⁷¹	Küplüce	5022/2922
19	Veli ⁷²	Köse Timur	4100
20	Fayik Merhum Hazreti Mehmed Paşa ⁷³	İnciklü Habiller İmreler	3200 1850 1000
21	Merhum Süleyman bin Abdullah defterdar-ı timar-ı Rumeli ⁷⁴	Elçili Vasil (Sofular)	5000 1650
22	Hamza Sarbayan-ı hassa ⁷⁵	Mehter Ali	6300
23	Rıdvan ⁷⁶	Mezrea-i Yörük Umur	732
24	Katip İlyas ⁷⁷	Mezrea-i Karaca Öyük (Mal Debesi) Mezrea-i Yusuf Pınarı	450 550
25	Cevat ⁷⁸	Döl Döken	2265
26	Ömer Bosna ⁷⁹	Söğütçük	1000

⁶⁵TD 494, s.135; TK KKA, TD 54, vrk.58b

⁶⁶TD 494, s.136; TK KKA, TD 54, vrk.59a

⁶⁷TD 494, s.137; TK KKA, TD 54, vrk.59a

⁶⁸TD 494, s.137 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.59b

⁶⁹TD 494, s.138; TK KKA, TD 54, vrk.60a

⁷⁰TD 494, s.140; TK KKA, TD 54, vrk.61a

⁷¹TD 494, s.141; TK KKA, TD 54, vrk.61a

⁷²TD 494, s.141; TK KKA, TD 54, vrk.61b

⁷³TD 494, s.144; TK KKA, TD 54, vrk.62b

⁷⁴TD 494, s.145; TK KKA, TD 54, vrk.63b

⁷⁵TD 494, s.145; TK KKA, TD 54, vrk.63b

⁷⁶TD 494, s.146; TK KKA, TD 54, vrk.63b

⁷⁷TD 494, s.146 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.64a

⁷⁸TD 494, s.147; TK KKA, TD 54, vrk.64a

⁷⁹TD 494, s.147 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.64b vd.

TC YATIRIM BANKASI
DOLANIM MENKKEZİ

		Mezrea-i Işıklar Yurdu	650
		Mezrea-i İncüğüz	350
		Yeni Köy	300
		Danişmendlü	1500
27	Katip Mehmed an evlad-ı Karaca Paşa ⁸⁰	Karaca Resul	650
		Mezrea-i Peşrevli	1000
28	Bazdaran ⁸¹	Çolaklu	5316
		Korucu-i Küçük	1855
		(benşelik)	1252
		Doğancı Umur (Kayalu Dere)	678
		Topal Ömer	

Malum olduğu üzere tîmâr, Osmanlı Devleti'nde asker ve memurlara, geçimleri veya hizmetleri karşılığı belli bölgelerde kendi nam ve hesaplarına vergi gelirlerini tahsil yetkisiyle tahsis olunan vergi kaynağının 20000 akçeye kadar olan askerî dirliktir⁸². Edirne'de, tamamı köylerdeki gelirden oluşan 29 adet tîmâr mevcuttur. Bunlardan, 24 askerî, 4'ü sivil tîmârdır. 13 tanesi tîmârları tek başlarına tasarruf ederken, 11 tanesi gelirleri bölüşmek durumundadır. Tîmârlardan 3 tanesi, kâtipler tarafından tasarruf edilmektedir. Bu 3 kâtipten birisi, defter-i hakanî şakirtlerindedir. Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın cebelü ve eşkincileri için ayrılan bir tîmâr mevcuttur. Rumeli tîmâr deftardarına, Edirne'den tîmâr verilmiştir. Hassa deveciye de Edirne'den bir tîmâr verilmiştir. Bazdaranlar ve diğer görevlilerin tîmârları, en az 2 kişiye olmak üzere bir çok şahıs arasında paylaştırılmıştır. Tîmârların tamamı askerî tîmâr olmayıp sivil tîmârlar da mevcuttur.

⁸⁰TD 494, s.150; TK KKA, TD 54, vrk.65a

⁸¹TD 494, s.151; TK KKA, TD 54, vrk.65b

⁸²Timar hakkında geniş bilgi için Bkz. Ö. L. Barkan, "Timar", İ.A.XII/I, s.286vd.; Nicoara Beldiceanu, XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar, Ankara 1985; H. Cin, Osmalı Toprak Düzeni ve Bu düzenin bozulması, İstanbul 1985; Muafiyeti olmayan askerî tîmârlılar sefere katılmak zorunda idi. Fatih kanunnâmesine göre sancak beyi sefere giderken gelirinin her 5000 akçesi için bir cebelü (zirhlı asker), gelirinin her 50.000 akçelik dilimi için ise bir geçim (at ve insan zirhi) götürmekle mükellefi. Bir subaşı gelirinin her 4000 akçesi için bir cebelü gelirinin her 30.000 akçelik dilimi için ise bir geçim ve bir tenketür (çadır) ile bir gulâm götürmek mecburiyetinde idi. bkz. N. Beldiceanu, a.g.e., s.78; Timar sahipleri, senelik gelirden kılıç adı verilen muayyen bir kısmın ayrılmasından sonra geriye kalan gelirin her 3000 akçesi için bir cebelü getirmeğe mecburdular. Bkz. H. Cin, a.g.e., s.61

C- TARIM KESİMİNDE ÇALIŞANLAR VE HUKUKİ STATÜLERİ

Edirne kazasında bulunan köylerin tamamında ziraat yapılmaktadır. Buralarda çalışanlar has, zeamet ve tımâr ünitesi içindeki köyler ile vakıf köylerde oturan çiftçilerdi. Bunlar, defterlere medenî hallerine ve işledikleri topraklara göre kaydedilmişlerdi. Nüfus bakımından yapılan sayımlarda bunlar, hane olarak kaydedilmişken toprak bakımından yapılan sayımlarda ise çift, nim çift ve bennâk olarak kaydedilmişlerdir⁸³. Edirne'nin bazı köy ve mezraalarında nüfus olmamasına rağmen resm karşılığı işletilen çiftlikler mevcuttur⁸⁴.

Edirne kazasına bağlı köylerde bulunan çiftçiler, tam çift 22 akçe, nim çift 12 akçe ve bennâk⁸⁵ 6 akçe resm-i çift ödemişlerdir⁸⁶. Haymanalar ise 6 akçe resm ödemektedirler⁸⁷. Dışardan tasarruf edilen mezraalarda çift başına 22 akçe resm-i çift, eskiden beri toprak tasarruf edenlerden ise 11 akçelik resm-i çiftleri vakfa toplanmıştır. Padişah hasları arasında olan Hatip, Hatipoğlu, Çölmek, Akpınâr ve Karaca köyleri, öşürlerinden başka beyliğe 12 akçe, salâriye olarak 3'er kile arpa vermekteydiler. Ayrıca bunlar Eski Saraya birer araba odun ve Yeni Saray'da çift eden öküzlere her çiftlikten 3'er çuval samân verip hizmetlerine mukabil tamamı avarız-ı divaniyeden muaf tutulmuşlardır⁸⁸.

Padişah hasları arasında olan köylerde ortakçılar da bulunmaktadır. Bu köylerdeki uygulamanın eskiden beri devam ettiği anlaşılmaktadır⁸⁹. Buna göre, ortakçıların ekmiş

⁸³Nüfus sayımlarında doğabilecek eksiklikler hakkında Bkz. H. İslamoğlu-inân, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s.61 vd.

⁸⁴Hariçten ekilen köy ve mezraalar şunlardır. Yuntlu TD 494, s.33; TK KKA, TD 54, vrk.57b; Çölmek köyüne bağlı Mezrea-i İnciğüz TD 494, s.148; TK KKA, TD 54, vrk.65a; Mezrea-i Kurt Alanı (Yeni Köy) TD 494, s.148; TK KKA, TD 54, vrk.65a; Karye-i Danişmentlü TD 494, s.148; TK KKA, TD 54, vrk.65a; Karye-i Doğancı Umur (Kayalu Dere) TD 494, s.152; TK KKA, TD 54, vrk.66a; Karye-i Doğancı Budak TD 498, s.362; TK KKA, TD 562, vrk.15a; Karye-i Çoban Viranı TD 498, s.563; TK KKA, TD 562, vrk.104b

⁸⁵Müslüman Çingene bennaklar oniki akçe resm-i çift ödemişlerdir. Bkz. TD 498, s.69; TK KKA, TD 563, vrk.23b

⁸⁶TD 494, TD 498, TK KKA, TD 54, TK KKA, TD 562, TK KKA, TD 563 nolu defterlerin muhtelif yerleri

⁸⁷Bu konuda bkz. TD 498, s.69; TK KKA, TD 563, vrk.23b

⁸⁸TD 494, s.101 vd.; TK KKA, TD 54, vrk.41b vd.

⁸⁹Barkan bu konuda "Edirne ve Konya civarında kul olduklarını tahkik etmek bizim için mümkün olmayan ve sadece ortakçı namı adı altında anılan köyler" demektedir. Bkz. Ö.L. Barkan, "XV ve XVI'nci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", *Türkiyede Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, İstanbul 1980, s.578; Ö. L. Barkan bu köylerdeki ortakçıların İstanbul'da haslarda bulunan ortakçılar gibi kul olup olmadıklarının tesbitinin güç olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri I-Kulluklar ve Ortakçılar", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s.660

oldukları ürünlerden tohumlar ayrıldıktan sonra geri kalanı yarıya bölünmektedir⁹⁰. Ele alınan dönemde ortakçılarının tamamı Hristiyanlardan oluşmamaktadır⁹¹. Müslümanlardan, hatta sipahilerden dahi ortakçılar bulunmaktadır. Ortakçı köy ahalisinin verecekleri miktarlar, isimlerinin üzerlerinde rakamla belirtilmiştir⁹². Ortakçı köylerdeki uygulamalar hakkında iki yerde derkenar düşülmüştür⁹³. Ortakçılık sistemi, sadece padişah haslarının bulunduğu köylerde görülmemekte, hasların dışındaki köylerde de ortakçılar bulunmaktadır⁹⁴. Ortakçı köylerde imamlar dahi vergiye tâbidirler⁹⁵ ve yarıya toprağı işleten, arpa ve buğday ortakçıları ayrı olarak

⁹⁰Bu konuda Bkz. TD 494, s.105; TK KKA, TD 54, vrk.43b

⁹¹Bu konuda ikinci bölümdeki tablolara bakınız.

⁹²Ortakçı köylerinden olan Arnavud-u Büzürğ'te üç buçuk çiftlik bulunmakta ve ayrıca 17 ortakçı gebrân nefer ile 8 ortakçı olmayan gebrân nefer bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.105-106; TK KKA, TD 54, vrk.43b-44a; Arnavud-u Küçük'te (Benefşelik) ise onyedî nefer bulunmaktadır. Bunların arasında üç haymana geçmekte ispence ikiyüz akçedir. Gendüm ve mahlütan alınan tohum ile oşır miktarı tek tek gösterilmiştir. Bkz. TD 494, s.106; TK KKA, TD 54, vrk.44b; Sofular köyünde ortakçıların verecekleri kile miktarları tahrirde isimlerinin hemen altlarına yazılmak suretiyle belirtilmiştir. Bunların içinde azatlı kul olduklarını belirtecek işaret yoktur. Ayrıca 6 kişi Umur Bey köyünden oldukları halde bu köyde ortakçılık etmektedirler. Köydeki ortakçılardan ikisi de yeniçeridir. Sipahi cemaati ayrı kaydedilmiş ve onlardan da diğer ortakçılar gibi muameleye tabî tutulan kişi sayısı yedidir. Haymaneler ayrı kaydedilip bunlar bennâk ve mücerred diye tahrirde tabî tutulmuşlardır. Burada da yine mirî adına toplanan ürünün yarısından tohum miktarı ve oşır alınmaktadır. Bkz. TD 494, s.107; TK KKA, TD 54, vrk.44b; İlbegi Pîr Gâzi köyünde olanların hepsi ortakçı olup onlarda aynı şekilde tahrirde isimlerinin altlarında ödemekle mükellef oldukları ürün miktarı belirtilmiştir. Bkz. TD 494, s.108; TK KKA, TD 54, vrk.45a; Venedik (Umur Bey) köyünde altı çift, üç bennâk ve beş mücerred dışındakilerin hepsi ortakçı olup tahrirde verecekleri miktarlar burada da gösterilmiştir. Bkz. TD 494, s.109; TK KKA, TD 54, vrk.45b; Şahinci köyünde, Kilisâ köyünden beş, Umur Bey köyünden iki ortakçı bulunmakta ve verecekleri miktar tahrirde belirtilmiştir. Bkz. TD 494, s.110; TK KKA, TD 54, vrk.46b; Kilisâlık köyünde de ortakçıların verecekleri miktarlar tahrirde belirtilmiştir. Ayrıca köyde Edirne'den bir, Eyneoğlu köyünden beş, Şahinci köyünden beş ve Umur Bey köyünden bir ortakçı kaydedilmiştir. Ortakçı olan sipahilerin sayısında kırkyedi olup bunlardan da iki tanesi Eyne Oğlu köyünden, üç tanesi de Şahinci köyündendir. Bkz. TD 494, s.111-112; TK KKA, TD 54, vrk.47a; Eyne Oğlu köyünde bulunan ortakçılarında verecekleri miktar belirlenmiştir. Bu ortakçılardan iki tanesi Ahur köyündendir. Ayrıca sipahi cemeatinden onbeş kişi ortakçı olarak köyde bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.113; TK KKA, TD 54, vrk.47b; Ahur köyünde üç çift, onüç bennâk ve bir nim çift kaydedilmiş olup verecekleri miktar belirtilmiş olup dört kişi Saruhan köyündendir. Bkz. TD 494, s.114; TK KKA, TD 54, vrk.48a; Eymir Gazanlı köyünde verilecek miktar tahrirde belirtilmiştir. Köyde bir imam, dokuz çift, iki nim çift ve kırkbeş ortakçı nefer bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.115; TK KKA, TD 54, vrk.49a; Asiyapha-i Defterkoz'da bulunan dört ortakçının biri Daye Hatun köyünden biri Bosna köyündendir. Diğer ikisi gedik olup tohum miktarının altına düşülen derkenarda "karye-i mezbure reayası parekende olmağla tohum dahi zayi` olmuştur" yazılmıştır. Bkz. TD 494, s.115; TK KKA, TD 54, vrk.49a; Tatârlar köyünde bir gedik çiftliği olup onaltı ortakçıdan biri Edirmeli, beşi Eymür Gazanlı, altısı Şahinci köylerinden olup verecekleri miktar yine belirtilmiştir. Bkz. TD 494, s.115; TK KKA, TD 54, vrk.49b; Balcı köyünde bulunan otuzdokuz ortakçının da verecekleri miktarlar tahrirde belirtilmiştir. Ayrıca köyde on tane haymâne bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.116; TK KKA, TD 54, vrk.49b; Küplüce (Ulu Bey) ve Pâzârlü Bey köylerinin tamamı ortakçı olup verecekleri miktarlar yine belirtilmiştir. Bkz. TD 494, s.117-118; TK KKA, TD 54, vrk.50a; Küplüce (Ulu Bey) ve Pâzârlü Bey köylerinin tamamı ortakçı olup verecekleri miktarlar yine belirtilmiştir. Bkz. TD 494, s.117-118; TK KKA, TD 54, vrk.50a; Hırvât köyünde bulunanlar için düşülen notta arpa buğday ortakçıları olduğuna dairdir. Bunlarında ne kadar çev ve gendüm verecekleri belirtilmiştir. Köydekiler Hristiyan olup onbir ortakçı ve on haymâne bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.118; TK KKA, TD 54, vrk.50b; Bosna köyünde bulunan Hristiyanlar da arpa ve buğday ortakçıları olup ne kadar verecekleri tahrirde belirtilmiş olan bir çift, yirmialtı ortakçı ile bu köyde bulunan ve cizye, ispence, oşürlerini dahi miriye veren almışdokuz hâymane bulunmaktadır. Bkz. TD 494, s.119; TK KKA, TD 54, vrk.50b; Saruhan köyünde ne kadar verecekleri belirlenmiş olan ortakçılardan yirmialtı neferden ikisi Eyneoğlu köyündendir. Bkz. TD 494, s.120; TK KKA, TD 54, vrk.51b

⁹³Der kenarlar için bkz. EK II ve EK III

⁹⁴Kayapa Köyü "aşâr ez hariç-i gılman-ı ortakçıyan Korucu Doğan gendüm iki müdd, mahlut iki" Bkz. TD 498, s.506 vd.; TK KKA, TD 562, vrk.77b; Kara İshâklü köyünde kırk nefer ortakçı bulunmaktadır. Bkz. TD 498, s.138; TK KKA, TD 563, vrk.56a; Bahadırlü köyünde ortakçı vardır. Bkz. TD 498, s.546; TK KKA, TD 562, vrk.96b

⁹⁵Bu konuda örnek çoktur. Bir örnek verilmiştir. Bkz. TD 494, s.110; TK KKA, TD 54, vrk.46b

belirtilmektedir⁹⁶. Ortakçılardan kendilerinin ikamet ettikleri köyün dışındaki köylerde de yarıya toprak ekenler mevcuttur⁹⁷. Nitekim, Kılağuzlu köyünde çeltik üreten 46 neferden 4 tanesi köyün dışındadır. Bu kişiler, 51 parça yer işletmekte ve kişi başına 6 akçe çeltik rüsumu ve resm-i tohum olarak 568 akçe ödemektedirler⁹⁸.

Tîmâr olarak tasarruf edilen Hacı Danişmend ve Eymir Hanlı köylerinde toprakta yörükler çalışmaktadır. Bunlar, ortakçı durumunda olmayıp, toprağı işleyip öşür vermektedirler. Yörüklerden bir kısmının Doğancı Ahâd sınırında oturdukları, öşürlerini sipahiye, bad-ı hevasını ve resm-i örfiyelerini "Yörük Subaşısına" verdikleri anlaşılmaktadır⁹⁹. Tîmârlı sipahilerin tasarrufunda bulunan köylerdeki yörükler öşür, rüsum ve boyunduruklarını "sahib-i arza" vermektedirler¹⁰⁰. Tîmârlarda başka yerlerden gelenlerin öşürleri de sipahi tarafından kaydedildiği köyün öşürüne dahil edilmiştir¹⁰¹. Cizye, ispençe, aded-i ağnam ve haraç vs. vergileri, vakıf için toplanan köyler olduğu gibi bu resimlerden mirîye toplananlar da mevcuttur. Haraçları ve aded-i ağnamları vakıf için alınanlar; Daye Hatun, İskender, Küşan ve Aksakal köyleridir¹⁰². Bütün vergileri vakıf için toplanan köyler; Kemal, Çörek, Sekban, Hatun ve İsmailçe köyleridir¹⁰³. Rusumlarını miri için veren köyler ise; Çökneci köyü, Kara Yusufî köyü, Topal Ömer ve İshak Fakih köyleridir¹⁰⁴. Edirne'de bazı köylerin vergileri, mirî ile vakıf arasında paylaştırılmıştır. Bu köyler; Prevadi köyü, Bahadırlı köyü, Karun Köyü,

⁹⁶Hırvat TD 494, s.118; TK KKA, TD 54, vrk.50b; Bosna TD 494, s.119; TK KKA, TD 54, vrk.50b

⁹⁷Bununla ilgili örnekler oldukça çoktur. Bunlardan bir kaç örnek verilecektir. Çökne köyünden iki kişi Öyüklü köyünden çiftlik tasarruf etmektedir. Bunlardan biri imâmdır. Hasan kethüdanın üç çiftliklik yeri de buradadır. Bkz. TD 498, s.91; TK KKA, TD 563, vrk.33b; Çölmekçi köyünde iki hane biri sipahi olup Uzgaş karyesinden ve yedi hane Mihallu köyündendir. Bkz. TD 498, s.95; TK KKA, TD 563, vrk.35a; Mezrea-i Üsküdar'da Mihallu, Uzgaş ve Çölmekçi sınırında oturanlar tarafından tasarruf edilmektedir. Üsküdar iki hane Uzgaştan iki hane bulunmaktadır. TD 498, s.96; TK KKA, TD 563, vrk.35b

⁹⁸TD 498, s.521; TK KKA, TD 562, vrk.85a

⁹⁹TD 494, s.127; TK KKA, TD 54, vrk.54b

¹⁰⁰TD 494, s.143; TK KKA, TD 54, vrk.62b

¹⁰¹Karye-i Yayıcı, Karye-i Sungurculu, Karye-i İsmail nâm-ı diger Tâtârlar köyleri vs.

¹⁰²Daye Hatun Köyü TD 498, s.90; TK KKA, TD 563, vrk.32b; İskender Köyü TD 498, s.94; TK KKA, TD 563, vrk.35a; Küşan Köyü TD 498, s.96 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.36a; Aksakal köyünden cizye, aded-i ağnam ve sair rusumları ve salâriyeleri vakfa toplanır. Bkz. TD 498, s.97; TK KKA, TD 563, vrk.37b

¹⁰³Kemal Köyü TD 498, s.158; TK KKA, TD 563, vrk.66a; Çörek Köyü TD 498, s.558; TK KKA, TD 562, vrk.103a; Sekban Köyü TD 498, s.555; TK KKA, TD 562, vrk.100b; Hatun Karyesi TD 498, s.568; TK KKA, TD 562, vrk.107a; İsmailçe TD 498, s.569; TK KKA, TD 562, vrk.107b

¹⁰⁴Çökneci köyündeki gebranın aded-i ağnamları ve cizyeleri mirîye toplanmaktadır. TD 498, s.571; TK KKA, TD 562, vrk.108b; Karun köyünde bulunan gebranın haraçları ve aded-i ağnamları mirîye alınmaktadır. TD 498, s.574; TK KKA, TD 562, vrk.110a; Kara Yusufî köyünde gebranın haraçları ve aded-i ağnamları mirîye alınmaktadır. Bkz. TD 498, s.583; TK KKA, TD 562, vrk.114b; Öşürlerini mirîye verenler. Topal Ömer TD 494, s.152; TK KKA, TD 54, vrk.66a; Bad-ı hevalarını mirî için veren İshak Fakih TD 498, s.48; TK KKA, TD 563, vrk.15b

Çökneci Köyüdür¹⁰⁵. Sipahiye öşür veren köyler; Yaycılı, Sungurculu ve İsmail köyleridir¹⁰⁶. Yine mirîye ve vakıflara rüsumlarını veren gebran ahalinin bir kısmı buralara sonradan gelip yerleşmiştir. Gebran ahalinin sonradan gelip yerleştiği köyler şunlardır; Prevadi köyü, Hınzır Viranı Köyü ve İshak Fakih köyüdür¹⁰⁷. Eyüp Ensârî vakıf köylerinde çalışanlar, İstanbul'da bulunan Eyüp Ensârî'ye ait mezarın bakımından sorumlu olduklarından her türlü avarız-ı divaniyeden muaf tutulmuşlardır¹⁰⁸. Köylerin dışında konaklayan haymanalar da büyük oranda vergiler vermekte ve hayli önemli üretim birimini teşkil etmektedirler¹⁰⁹. Ayrıca Edirne'nin yedi köyü ve dört mezraasının tamamı hariçten gelenler tarafından ekilmektedir¹¹⁰.

Ç- YETİŞTİRİLEN MAHSÜLLER ve FİYATLARI

Bir toplumun veya herhangi bir bölgenin geçmiş zamanlardaki iktisadî hayatını tahlil edebilmek için, bir araştırmacının elinde ilgili halkın üretimi ve tüketimi, devlete ödediği vergiler, bahse konu olan toplum bir tarım toplumu ise, ekip biçtiği sahalara hakkında istatistikî bilgilere sahip olmak çok önemlidir¹¹¹. Osmanlı Devleti'nde vergiler, eyaletlerin özelliklerine uygun olarak yazılan kanunnamelere göre toplanmıştır. Maalesef Edirne'ye ait veya Edirne'nin de içinde olduğu kanunnameler mevcut değildir.

¹⁰⁵Prevadi köyünde bulunan gebrân sonradan gelip köye yerleşmişlerdir. Bunların İspençe ve aded-i ağnamları vakfa cizyeleri mirîye toplanmaktadır. Bkz. TD 498, s.130 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.53a; Bahadırî köyünde bulunan gebrânın cizyeleri ve aded-i ağnamları, mirîye, ispençe ve aşar-ı şer'ileri vakfa toplanmaktadır. TD 498, s.546; TK KKA, TD 562, vrk.96b; Gebran cizye ve aded-i ağnamları mirî için zaptolunur. İspençeleri ve gayrihi rüsumları vakf için zaptolunur. Çökneci TD 498, s.571; TK KKA, TD 562, vrk.108b; Gebran haraçları ve aded-i ağnamları mirî için zaptolunur ve gayrihi rüsumları vakf için zaptolunur. Karun TD 498, s.574; TK KKA, TD 562, vrk.110a

¹⁰⁶Sipahiye öşür verenler. Yaycılı TD 494, s.123; TK KKA, TD 54, vrk.52b; Sungurculu TD 494, s.123; TK KKA, TD 54, vrk.52b; İsmail (Tatarlar) TD 494, s.138; TK KKA, TD 54, vrk.60a

¹⁰⁷Prevadi köyünde bulunan gebrân sonradan gelip köye yerleşmişlerdir. Bunların İspençe ve aded-i ağnamları vakfa cizyeleri mirîye toplanmaktadır. Bkz. TD 498, s.130 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.53a; Hınzır Viranı Köyünde "kefere sonradan gelip sakin olmuştur." Bkz. TD 498, s.155 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.65a; İshak Fakih TD 498, s.48; TK KKA, TD 563, vrk.15b

¹⁰⁸Bu Köyler İshak Fakih ve Nâsurlu köyleridir. Bkz. TD 498, s.48 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.15b vd.

¹⁰⁹Arnavud-u Küçük (Benefşelik), TD 494, s.104; TK KKA, TD 54, vrk.44b; Sofular, TD 494, s.107; TK KKA, TD 54, vrk.44b; Bosna TD 494, s.119; TK KKA, TD 54, vrk.50b; Mar'aş, TD 498, s.69 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.23b vd.

¹¹⁰Yundulü köyü Bkz. TD 494, s.133; TK KKA, TD 54, vrk.57b; Mezraa-i Büzürk Umud, TD 494, s.146; TK KKA, TD 54, vrk.63b; Mezraa-i Karacahöyük, TD 494, s.146; TK KKA, TD 54, vrk.64a; Mezraa-i Yusuf Pınarı, TD 494, s.146; TK KKA, TD 54, vrk.64a; İnciğüz, TD 494, s.148; TK KKA, TD 54, vrk.65a; Yeni Köy (Kurt Alanı), TD 494, s.148; TK KKA, TD 54, vrk.65a; Danişmendî, TD 494, s.148; TK KKA, TD 54, vrk.65a; Doğancı Umur (Kayalu Dere) TD 494, s.152; TK KKA, TD 54, vrk.66a; Doğancı Budak (Pertev Paşa'nın mülküdür) TD 498, s.362; TK KKA, TD 562, vrk.15a; Çoban Viranı TD 498, s.563; TK KKA, TD 562, vrk.104b; Mezraa-i Uzgaş TD 498, s.565; TK KKA, TD 562, vrk.105a

¹¹¹B. Yediylidiz, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s.106

Ayrıca idarî yapısındaki karışıklıktan dolayı da bu şehre dair kanunnameler konusunda açıklık yoktur¹¹². Esasen çalışılan döneme ait Edirne'yi tam olarak içine alan bir kanunname de mevcut değildir. Sadece, 965/1558 yılına ait II. Murat evkafı için düzenlenen bir kanunname mevcuttur¹¹³. Bu kanunname, kazanın tamamına şamil kabul edilmemekle beraber bir bakımından bac resimlerinin alınmasıyla ilgili kısımlarda yararlanılmıştır.

a- Hububat ve Bakliyat

Osmanlı Devleti'nde ziraati yapılan belli başlı ürünler, buğday ve arpadır. Halkın temel gıda maddeleri olan ekmek, bulgur, nişasta ve benzeri yiyecekler, buğdaydan yapılırdı. Arpa, hayvan yemi ve un olarak kullanılmaktadır. Hububat, hemen hemen her bölgede yetiştirilebildiğinden çok tercih edilmektedir¹¹⁴. Tahrirlerde gendüm adıyla verilen buğday üretiminde vergi olarak ne kadar toplandığı hesaplanabilmektedir. Mahlut adı altında verilen arpa, çavdar, piyaz vs.'den oluşan ürünlerin ne miktar üretildiği hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olunulamamıştır. Fakat, tahrir defterlerinin bazı yerlerinde bu ürünler kaydedilirken, mahluttan hariç olarak isimleri yazılanlar da bulunmaktadır. Mahlut adı altında verilen bu ürünlerin neler olduğu, çeşitleri ve fiyatları tespit edilmiştir. Defterlerde verilen bilgilerde ağırlık ölçüsü olan müdd, 20 kileye karşılık olarak kabul edilmiştir¹¹⁵.

Gendüm; (buğday), Edirne Kazası'nın köylerinde büyük oranda üretilmektedir. Tahrirde toplanan gendüm, müdd olarak verilmiş ve kıymeti de belirtilmiştir¹¹⁶. Tahrirlere göre, Edirne'de genelde 1 müdd gendüm 200 akçedir. Fakat, hesaplamalarda her zaman 1 müdd karşılığı 200 akçeyi vermemektedir¹¹⁷. Edirne'ye bağlı has, zeamet,

¹¹²Bu konuda bkz. A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri VI*, İstanbul 1993, s.534

¹¹³TD 311, s.1-2

¹¹⁴M. A. Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.101

¹¹⁵1 müdd buğday 513.12 kg. 1 müdd arpa 445 kg. geniş bilgi için Bkz. W. Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (nşr. A. Sevim), İstanbul 1990, s.56 vd.

¹¹⁶Tahrir defterlerinde bazen kıymeti belirtilip müddü belirtilmemiş veya müdd olarak ağırlığı belirtilip kıymeti yazılmamıştır. Bkz. TD 494, TK KKA, TD 54, TD 498, TK KKA, TD 562, TK KKA, TD 563, muhtelif yerler; Carl fiyatları ve tahrir kıymeti hakkında L. Gücer, *XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s.58 vd.

¹¹⁷Osmanlı tahrir eminlerinin yapmış olduğu hesaplamalarda bazen yanlışlıkların oranı çok olmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; Meselâ beher müdd 200 yazan yerde müdd 9 kıymet 1600 akçedir. Bkz. TD 494, s.101; TK KKA, TD 54, vrk.41b; Kara Ağaç köyünde 1 müdd 300 akçe olarak hesaplanmıştır. Bkz. TD 498, s.556; TK KKA, TD 562, vrk.102a

tîmâr ve vakıf köylerde toplam 323840 akçelik gendüm istihsal edilmektedir¹¹⁸. Müdd olarak ne kadar buğday ettiğini sağlıklı bir şekilde hesaplamak mümkün değildir. Akçe olarak verilen bu miktarda da eksiklik vardır. Çünkü, bazı yerlerde müdd miktarı verilip akçe karşılığı değeri yazılmamıştır. Kısaca, Edirne'de 978/1570-1571 yılında en alt sınır almak suretiyle 323840 akçe ve müdd olarak da bu miktar en az 1620 müdd buğday vergi olarak toplanmaktadır. Bunların tamamı öşür olarak alınıp hesaplanmamalıdır. Çünkü, Edirne'de sayısı oldukça fazla olan ortakçı köyler mevcuttur. Bu köylerde tohum içinden çıkarıldıktan sonra üretilenler yarıya bölünmektedir.

Mahlût; Tahrir defterlerine göre, Edirne Kazası genelinde mahlut miktarı 268821 akçe tutmakta olup, 1 müdd mahlutun karşılığı olarak 40 akçe gösterilmiştir¹¹⁹.

Susam; Tahrir defterlerinde susam öşrü, toplam 5907 akçe olup, 1 kilesi 30 akçe ile 20 akçe arasında değişmektedir¹²⁰. Buna göre, 1 müdd susam 400 akçe ile 600 akçe arasında değişmektedir.

Mercimek; Edirne kazası genelinde mercimek öşrü, 675 akçedir. Bir kile mercimek fiyatı ise 15 akçedir¹²¹. Genelde kurak topraklarda yetişen mercimek üretimi vergilere göre pek fazla değildir.

Piyaz; Soğan vergisi toplamı 564 akçedir. Yemeklerin temel malzemeleri arasında olan soğan üretimi azdır.

Çeltik; Üretimi devlet tarafından kontrol edilen pirinç, Meriç ve Tunca nehri kenarlarında yapılmaktadır. Fakat Edirne'nin köyleri arasında sadece Kılâğuzlu Karye'sinde çeltik üretilmektedir¹²².

Tahrir defterlerine göre Hububat ve bakliyatın köylere göre dağılımı şu şekildedir.

¹¹⁸Müdd olarak kesin rakam vermek mümkün olamamaktadır. Bazı kayıtlarda ne kadar gendüm istihsal edildiği belirtilmezken sadece fiyatı yazılmıştır. Bazı kayıtlarda da fiyatı belirtilmeyip müddü verilmiştir. Bkz. Tapu tahrir defterleri muhtelif yerler. TD 494, TD 498, TK KKA, TD 54, TK KKA, TD 562, TK KKA, TD 563.

¹¹⁹Bazı yerlerde mahlutun müdd değerinde değişiklik olmaktadır. Mesela Bkz. Kara Ağaçlı müdd 100 akçe TD 498, s.556;

¹²⁰Bir kile 30 akçedir. Köseç Aruzlu Bkz. TD 494, s.79; TK KKA, TD 563, vrk.79a; 2 kile 40 akçedir. Kör Üm: 498, s.18; TK KKA, TD 563, vrk.1b

¹²¹Köylerde yetiştirilen miktar ve fiyatları hakkında bkz. Taplo I

¹²²TD 498, s.521; TK KKA, TD 563, vrk.86a

TABLO XVI

No	Köyler	Gendüm			Mahlut			Mer ci mek		Susam			P i y a z
		M ü d d	K i l e	A k ç e	M ü d d	K i l e	A k ç e	K i l e	A k ç e	M ü d d	K i l e	A k ç e	
1	Ahi	13.5	-	2700	19	-	1900	-	-	-	-	-	-
2	Ahmed Fakih (Ada Köy)	20	-	4000	23	-	2300	-	-	-	4	160	150
3	Ahur	11	-	2200	45	14	6398	-	-	-	-	-	-
4	Akpınar	10	-	2000	16	5	2275	-	-	-	-	-	-
5	Akpınar	20	-	4000	35	-	3500	-	-	-	-	-	-
6	Aksakal	10	5	2050	28	5	2825	-	-	-	-	-	-
7	Antebli	15	-	3000	19	-	1900	-	-	-	-	222	-
8	Arnavud Büzlü												
9	Arnavud Küçük (Benefşelik)	19	17	3970	19	-	2075	-	-	-	-	-	-
10	Aslıhan	3.5	-	700	4.5	-	450	-	-	-	-	-	-
11	Avcılar	6	10	1300	9	-	900	-	-	-	-	-	-
12	Bahadırlı	10	-	2000	12.5	-	1250	-	-	-	-	-	-
13	Balcı	6.5	8	1380	16	4	2268	-	-	-	3	60	-
14	Bosna	-	-	2100	30	10	8190	-	-	-	-	-	-
15	Büklüce	12	-	2400	8	-	1120	-	-	-	-	-	-
16	Burnu Banbuklu	6	-	1200	9	-	900	-	-	-	-	-	-
17	Bürücekler	13	10	2700	15	15	1575	-	-	-	-	-	50
18	Büyük Saruhanlı	5	-	1000	19	-	2660	-	-	-	-	-	-
19	Büyük Ünlü	10	-	2000	12	-	1680	-	-	-	-	-	-

20	Buğurcak Yahşi (Hasan Ağa)	13.5	-	2400	8	-	1120	-	-	-	-	-	-
21	Çaşnagir	6	-	1200	10	-	1000	-	-	-	-	-	-
22	Çağrgan	3.5	-	700	5	5	595	-	-	-	-	-	-
23	Çengelli	-	30	300	-	44	240	-	-	-	-	-	-
24	Çoban Viranı	8.5	-	1700	9.5	-	950	-	-	-	20	boş	-
25	Çökne Tatar	12	-	2400	35	-	3500	-	-	-	-	-	-
26	Çökneçi (Çocukçu)	13	-	1300	16	-	1300	-	-	-	-	130	-
27	Çölmek	5	-	1000	2	-	280	-	-	-	-	-	-
28	Çölmekçi	20	-	2000	15	-	1500	-	-	-	-	-	-
29	Çörek	18	-	3600	30	-	3000	-	-	-	-	-	-
30	Daye Hatun	14.5	-	2900	30	-	3000	-	-	-	3	60	40
31	Derviş Depe	4	-	800	8	-	800	-	-	-	-	-	-
32	Derzi Halil	4	-	400	5.5	-	550	-	-	-	3	90	-
33	Döl Döken	5	-	1000	4	-	540	-	-	-	-	-	-
34	Doğancı Umur	12	-	2400	20	-	2800	-	-	-	-	-	-
35	Dünürçülü	7.5	-	1500	12	3	1701	-	-	-	-	-	-
36	Eşekçi	5	-	1000	7	-	980	-	-	-	-	-	-
37	Eflak Şahin	7	-	1400	10	-	1400	-	-	-	-	-	-
38	Elçilü	-	200	2000	6	-	840	-	-	-	-	-	-
39	Erbuz Ata (Tatarlar)	16	-	3200	21.5	-	2150	-	-	-	14.5	530	-
40	Etmekçi	160	-	1600	190	-	900	3	45	-	-	-	-
41	Eymir Hanlu	3.5	-	700	10	12	1554	-	-	-	-	-	-
42	Eymirlü	12	-	2600	12	-	1200	-	-	-	2	40	-
43	Eymir Kazanlı	10	-	2000	22	15	3185	-	-	-	-	-	-
44	Eyneoğlu	20	10	4100	47	2	6580	-	-	-	-	-	-
45	Eynesi	12	-	2400	15.5	1550	-	-	-	-	-	-	-
46	Eyvanlu	2.5	2	510	6	-	600	-	-	-	-	-	-
47	Fekili	40	-	8000	55	-	5500	-	-	-	-	-	-
48	Geredelü	5	-	1000	8	-	1120	-	-	-	-	-	-
49	Habiller	3	-	600	3	15	525	-	-	-	-	-	-

50	Hacı Umur	8	5	1650	35	6	3530	-	-	-	-	-	-
51	Hacı Temurhanlu	19	-	3800	15	-	1500	-	-	-	-	-	-
52	Hacı Doğan	18	13	3730	24	3	2415	-	-	-	-	-	-
53	Hamza-i Köşeç	17	-	3400	16	-	1600	-	-	-	-	-	-
54	Hamza beylü	7	5	1450	13	-	1911	-	-	-	-	-	-
55	Has (Mülk-ü Aslıhan)	19.5	-	3900	22	-	2200	-	-	-	-	-	-
56	Hasan Fakih	6	10	1200	7	-	700	-	-	-	-	-	-
57	Hatip (Hatipoğlu Kara Halil)	9	-	1600	20	-	2800	-	-	-	-	-	-
58	Hatun ve İsmailçe	40	-	8000	45	10	4550	-	-	-	4	160	-
59	Havaroş	10	-	2000	13	-	1300	-	-	-	-	-	-
60	Helvacı Fakih	7.5	-	1500	3	10	350	-	-	-	-	-	-
61	Helvacı Fakih	4	-	800	8.5	-	850	-	-	-	-	-	-
62	Hınzır Viranı	2	16	540	0.5	3	350	-	-	-	-	-	-
63	Hırvat	-	-	2200	14	-	1960	-	-	-	-	-	-
64	Hısarıcı	4	-	800	8	-	800	-	-	-	-	-	-
65	Hızır Ağa (Koyunluca Musa)	10	-	2000	12	-	1200	-	-	-	-	-	-
66	İlbeyi Pir Gazi	20	-	4000	36	-	3500	-	-	-	-	-	30
67	İmreler	-	12	120	-	14	98	-	-	-	-	-	-
68	İnciklü	5	-	530	6	-	220	-	-	-	-	-	-
69	İsa bin Bâyezid (Umur)	7	-	1400	13	-	1300	-	-	-	-	-	-
70	İshak Fakih (Haslar Köyü)	54	-	2520	17.5	-	1750	-	-	-	-	-	-
71	İshak	10	-	2000	10	-	1400	-	-	-	-	-	-
72	İskender	16.5	-	1950	35	12	3560	-	-	-	-	-	-
73	İsmail (Tatarlu)	-	60	540	-	140	700	-	-	-	-	-	14
74	İsmailçe	35	-	7000	36	-	3600	-	-	-	-	-	-

75	Kapanlık (Kapanlı)	13	-	234-	15	-	1500	-	-	-	5	1000	-
76	Kapluca Ulu Bey	5.5	-	1100	14	-	1960	-	-	-	-	-	-
77	Kara Yusufu	6.5	-	1300	15	-	1500	-	-	-	-	-	-
78	Kara Ağaç	10	-	2130	15	15	1575	-	-	-	-	-	-
79	Kara Göllü	10	5	2050	7	10	750	-	-	-	-	-	-
80	Kara İshaklı ¹²³	5	-	1000	8	-	800	-	-	-	-	-	-
81	Karaca Köy	73	-	4600	-	-	4500	-	-	-	-	-	-
82	Karaca Resul	5.5	-	1000	10	-	1000	-	-	-	-	-	-
83	Karacalu	5.5	-	1000	7.5	-	1050	-	-	-	-	-	-
84	Kara Yusufu	6.5	-	1300	15	-	1500	-	-	-	-	-	-
85	Karun (Timurtaş Köyü)	130	-	1300	120	-	1300	4	60	-	-	-	-
86	Kayapa	5	10	880	7	3	858	-	-	-	-	-	-
87	Kayı	6	10	1300	7	5	725	-	-	-	-	-	-
88	Kaykı Deresi (İbrahim Köy)	11.5	-	2300	18	8	2576	-	-	-	-	-	-
89	Kâzan	9	-	1800	13	-	1300	-	-	-	-	-	-
90	Keşanlı	15	-	3000	20	-	2400	-	-	-	-	-	-
91	Kemâl	20	-	4000	17	3	240	-	-	-	-	100	-
92	Kilisalik	16.5	-	3300	73	8	10220	-	-	-	-	-	-
93	Kırşehirli	15	-	3000	30	-	3000	-	-	-	-	-	-
94	Kırk	7	10	1500	8.5	-	850	-	-	-	-	-	-
95	Koca Yakup	3	-	600	3.5	-	350	-	-	-	-	-	-
96	Kör Ümidlü	27.5	10	5450	44	5	440	36	54	-	30	900	-
97	Korucu-i Büzürg	16	15	boş	18	-	boş	-	-	-	25	boş	-
98	Korucu-i Küçük	3.5	-	700	4.5	-	630	-	-	-	-	-	-
99	Korucu-i Küçük	5	5	1050	5	5	525	-	-	-	-	-	80
100	Köseç Aruzlu	15	-	3000	13	-	1300	-	-	2	-	1200	50
101	Köse Timur	10	-	2000	15	-	2100	-	-	-	-	-	-

¹²³Bu köyde çalışanlar ortakdırlar

102	Kosta	3	-	600	5	-	500	-	-	-	-	-	-
103	Kuşan	17	15	3540	32	15	3275	-	-	-	-	-	-
104	Küçük Ünlü ve Hacılar	6	-	boş	13	-	boş	-	-	-	-	-	-
105	Küçük Saruhanlı	4	-	800	5	-	750	-	-	-	-	-	-
106	Kulaklı	13	15	2720	5	15	805	-	-	-	-	-	-
107	Küplüce (Aydın)	10	-	2000	15	-	2100	-	-	-	-	-	-
108	Lefke	41	15	8350	37	10	3750	-	-	-	-	-	-
109	Mahammad	7.5	-	1500	10	10	1050	-	-	-	-	-	-
110	Mahmudça (Kara Kasım)	15	-	3000	18	-	1800	-	-	-	-	-	-
111	Mar'aş	24	12	4920	42	10	4250	-	-	-	8	160	-
112	Maslahat	5.5	-	1100	6.5	-	650	-	-	-	-	-	-
113	Mehter Ali	14	-	2800	12	-	1680	-	-	-	-	-	-
114	Mihâl(Hariç ez defter)	5	-	1080	5	-	540	-	-	-	2	40	-
115	Mihalli	3.5	-	700	2.5	-	350	-	-	-	-	-	-
116	Muradçalu	9	3.5	1835	9	2	910	-	-	-	-	-	-
117	Musa Beylü	12	-	2400	14	-	1400	-	-	-	-	-	-
118	Nasırlu	3	-	480	6	5	750	-	-	-	-	-	-
119	Nasırlu	3	15	975	8.5	-	900	-	-	-	-	-	-
120	Nusreddin	10	10	2100	13	15	1375	-	-	-	-	-	-
121	Öyükü (Karış)	25	-	2500	-	-	-	-	-	-	2	40	-
122	Özbekli	-	30	270	-	30	150	-	-	-	-	-	-
123	Oğul Paşa	7.5	-	1500	16	5	1650	-	-	-	-	-	-
124	Pınarcı	14.5	-	2900	14	-	1400	-	-	-	-	-	-
125	Polat	16	15	3500	30	-	3000	-	-	-	8	160	-
126	Prevadi	15	-	3000	16	-	1600	-	-	-	6	120	-
127	Rum Beylü	3	-	600	4	3	415	-	-	-	-	-	-
128	Sabuncu(Temür Han Çiftliği)	15	-	300	15	-	1500	-	-	-	-	-	-
129	Saltuklu	8	-	1600	7	10	1050	-	-	-	7	140	-
130	Saru	6	-	1200	10	-	1000	-	-	-	-	-	-

	Danişmende												
131	Saru Tur Ali	9	-	1800	11	-	1100	-	-	-	-	60	-
132	Saruhan	5	-	1000	26.5	1.5	3720	-	-	-	-	-	-
133	Saru Temurcalu	10.5	-	3100	17.5	-	2030	-	-	-	-	-	-
134	Sekban (Kara Budaklı)	18	-	3600	30	-	3000	-	-	-	-	-	-
135	Sekban Yusuf (Sekban-1 Küçük)	7	5	1500	13	15	1375	-	-	-	-	-	-
136	Selim Büklü	10	-	2000	12	-	1540	-	-	-	-	-	-
137	Sofular	6	-	1200	8	-	800	-	-	-	-	-	-
138	Sofular	20	-	4000	37	17	5299	-	-	-	-	-	-
139	Söğütçük	-	-	-	-	35	175	-	-	-	-	-	-
140	Süleyman Fakih												
141	Sungurculu	2.5	-	500	2	-	280	-	-	-	-	-	-
142	Şahinci	5	5	1050	28	15	4025	-	-	-	-	-	-
143	Şah Melek	4.5	-	900	4	5	595	-	-	-	-	-	-
144	Tatarlar	7	-	1410	8	5	1158	-	-	-	-	-	-
145	Timurtaş ve Mezraa	15	-	1300	18.5	-	900	-	-	-	-	-	-
146	Toyçe Mahmud(Şehabeddin Paşa)	10	10	2100	16	15	1675	-	-	-	-	-	-
147	Ulu Şahin	12	-	2400	16	-	2240	-	-	-	-	-	-
148	Üsküdar (Nefs)	19	12	3920	22	10	2250	-	-	-	3	90	-
149	Uzgaş (İshâk Bey)	15	-	3000	23	-	2300	-	-	-	-	-	-
150	Vasil (Sofular)	2	-	400	1	5	175	-	-	-	-	-	-
151	Veled-i Söğün	16	10	3300	18	10	1850	-	-	-	-	-	-
152	Venedik (Umur Bey)	15	10	3100	38	3	5320	-	-	-	-	-	-
153	Yahşi Fakih	8	-	1600	12	-	1200	-	-	-	-	-	-
154	Yaycılı	2	5	450	3	2	434	-	-	-	-	-	-

155	Yeni Köy (Bey Köy)	5	-	1000	8	-	800	-	-	-	-	-	-
156	Yenice	15.5	-	2600	22	-	3080	-	-	-	-	-	-
157	Yılma Ali	3.5	-	700	5.5	-	550	-	-	-	2	40	-
158	Yörgüç	10	-	2000	13	-	1300	-	-	10	-	350	-
159	Yundlu	9	-	1800	5	-	700	-	-	-	-	-	-
160	Yusuf Pınarı	-	12	120	-	30	210	-	-	-	3 ¹²⁴	45	-
161	Mezraa-i Uzgaş	2	-	400	4	-	400	-	-	-	-	-	-
162	Mezraa-i Karaca Öyük	-	7	70	-	10	70	2	30	-	1	20	-
163	Mezraa ¹²⁵	7.5	-	1500	-	15	150	-	-	-	-	-	-
164	Mezraa-i Ömer Obası	-	20	200	-	20	100	-	-	-	-	-	-
	Toplam	2	7	4	2	2	2	4	6	1	1	5	4
		1	0	5	6	3	7	5	7	2	5	9	1
		0	4.	9	8	0	2		5		5	1	4
		2	5	2	7	2	0				.5	7	
		.5		0		.5	7						
				4			0						

6- Bağcılık ve Meyvecilik

Edirne ve civarında bağlar oldukça fazladır. Bağlardan elde edilen üzüm ile pekmez, şıra ve şarap yapılmaktadır. Ayrıca mühimme kayıtlarında görüldüğü gibi üzümünden elde edilen şarabın şehre sokulmasında kısıtlamalar vardır. Müslümanların evlerinde şarap bulunanlarınkiler dökülmekte veya tuz katmak suretiyle sirkeye çevrilmektedir. Hristiyanlarında belirlenen ölçüden fazla bulundurmalarına müsaade edilmemektedir. Bahçelerden elde edilen sebze ve meyvelerin hepsinin vergi dilimine yansımadağı anlaşılmaktadır. Meyve olarak sadece kiraz, armut ve cevizin dışında da üretilemsi gerekmektedir.

¹²⁴Mercimek ve burçak üç kile kıymet kırkbeş akçe

¹²⁵Bu mezrea Üsküdar, Mihalli, Uzgaş ve Çölmekçi köylerine sınırdır. Bu mezreada 500 akçe karşılığında 50 kile şa'ir ve 250 akçe karşılığında 2 müdd ve 25 kile arpa yetiştirilmektedir. Bkz. TD 498, s.95; TK KKA, TD 563, vrk.35b

Bağ ve Bostan; Resm-i bostan gelirleri, 24073 akçe tutmaktadır. Bahçelerin bir kısmı, mukataa olarak işletilmektedir. Mukataa-i bahçe ise bindokuzyüzyirmiyedi akçedir. Mukataa-i zemin-i bahçe resmi ise 621 akçedir. Bahçelerin sulanmasında kullanılan dolaplardan ise resm-i dolap adı altında alınan verginin miktarı, 3995 akçedir. Mukataa-i zemin-i dolap ise 1076 akçedir. Ayrıca, resm-i bahçe-i dolap olarak ayrı bir vergi dilimi mevcut olup 1434 akçe gelir elde edilmektedir.

Edirne'de resm-i dönüm-ü bağat 105179 akçedir. Muradiye evkafına ait 311 numaralı tahrir defteri kanunnamesine göre, resm-i bağ müslümanlardan "beher nev' dört ve gebrândan 12'şer akçe alınır" denilmektedir¹²⁶. Daha önce de belirtildiği gibi, bu kanunname Edirne Kazasının tamamını kapsamamaktadır. Tahrir defterlerinde müslümanlardan alınan vergi miktarı 4 ila 12 akçe, Hristiyanlardan alınan ise 8 ila 12 akçe arasında değişmektedir¹²⁷.

Şıra imal edilmekte ve ölçü birimi olarak da medre verilmektedir¹²⁸. Bir medre şiradan 8 akçe resm alınmaktadır¹²⁹. Resm-i fuçu-i hamr, fiçı başına 12 akçe gösterilmiştir¹³⁰. Hristiyanların bulunduğu köylerdeki bağlardan hamr imal edilmektedir. Kanunnameye göre, hamrın her medresinden bâc olarak 4 akçe ve fiçidan 12 akçe alınmaktadır¹³¹. Fuçu-i hamr bâcı toplanırken "hariç üzere" olandan her fiçı başına 15 akçe olarak belirtilmiştir¹³². Tahrir defterlerinde resm-i fuçu-i hamr 5230 ve resm-i fuçu 458 olmak üzere toplam 5688 akçedir.

Edirne çevresinde bulunan bağlardan elde edilen üzümlerin işlenmesiyle, vakıflar ve mirî için iktisadî açıdan önemli bir gelir elde edilmektedir. Vakıf mütevellileri,

¹²⁶TD 311, s.1

¹²⁷Defterlerde verginin kenarına düşülen der kenarlarda ağırlıklı olarak müslümanlardan bağın dönümü başına alınan resm bazı köylerde dört akçe iken bazı yerlerde altı akçedir. Gebrândan alınan resm-i dönüm-ü bağat akçesi on iki akçedir. Bkz. TD 494, TD 498, TK KKA, TD 54, TK KKA, TD 562, TK KKA, TD 563 muhtelif yerlerde kayıtlar mevcuttur. Bunlardan farklı olanlarından bazıları şunlardır; Müslüman bağlarının dönümünden sekiz akçe alınmaktadır. Bkz. TD 498, s.126; TK KKA, TD 563, vrk.50a; Müslüman ve gebrandan sekiz akçe alınmıştır. Bkz. TD 498, s.130 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.52b; Bazen de gebrân ve Müslüman olarak ayırmadan dönümü oniki akçe olarak belirtilmiştir. Bkz. TD 498, s.140 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.57b; Müslümandan alınan bağ resmi dönüm başına altı akçedir. Bkz. TD 498, s.560; TK KKA, TD 562, vrk.104a

¹²⁸1 medre 10.256 litredir. Bkz. W. Hinz, a.g.e., s.55

¹²⁹Bahâdırılı Köyü "Şıra medre seksen fi sekiz kıymet altıyüzkırk" Bkz. TD 498, s.546; TK KKA, TD 562, vrk.96b; Polat "Resm-i fuçu-i şıra-i bâğat" fuçu başına iki akçe gösterilmiştir. Bkz. TD 498, s.76; TK KKA, TD 563, vrk.24b

¹³⁰Prevadi TD 498, s.130 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.53a

¹³¹TD 311, s.1

¹³²TD 498, s.76; TK KKA, TD 563, vrk.24b

bağlardan elde edilen rüsumlarda meydana gelen düşmeden rahatsız olarak, bağlara yeteri kadar bakılmadığına dair şikâyetle bulunmuşlardır¹³³.

Meyve; Vergiler, genel olarak "öşr-i meyve" adı altında toplandığından, meyve türleri hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Meyve olarak sadece armut, ceviz ve kiraz isimleri zikredilmektedir. Bütün bunlardan elde edilen miktar, 4577 akçe tutmaktadır.

TABLO XVII

No	Köyler	Bağ		Meyve	Fuçu-i Hamr	Resm-i Bostan	Mukataa-i Bahça	
		Gebr	Müsl.				Müdd	Müdd
1	Ahi	-	110	-	-	48	-	-
2	Ahmed Fakih (Ada Köy)	-	-	-	-	650	-	-
3	Ahur	-	200	-	-	20	-	-
4	Akpınar	-	150	-	-	10	-	-
5	Akpınar	-	450	-	-	80	-	-
6	Aksakal	-	88	-	-	160	-	-
7	Anteblü	-	69	-	-	22	-	-
8	Arnavud Bützürg	-	450	-	250	20	-	-
9	Arnavud Kütçük (Benefşelik)	-	196	-	45	10	-	-
10	Avcılar ¹³⁴	-	-	150	-	153	-	-
11	Bahadırlı ¹³⁵	-	-	-	180	40	-	-
12	Balcı	-	292	170 ¹³⁶	-	10	-	-
13	Bosna	-	300	-	78	150	-	80
14	Büklüce	-	20	92 ¹³⁷	-	65	-	-

¹³³MAD 2775, s.348

¹³⁴Armut ve gayrihi

¹³⁵Bâc-ı fuçu

¹³⁶Meyve ve ceviz 120+50=170 akçe

15	Burnu Banbuklu	-	2180	-	-	270	-	-
16	Bürücekler	-	280	10	-	80	-	-
17	Büyük Saruhanlu	-	59	-	-	20	-	-
18	Büyük Ünlü	-	160	100 ¹³⁸	-	12	-	-
19	Buğurcak Yahşi (Hasan Ağa)	-	180	-	-	140	-	-
20	Çaşnagir	-	-	-	-	60	-	-
21	Çağrgan	-	50	-	-	36	-	-
22	Çengelli	-	-	-	-	150	-	-
23	Çoban Viranı ¹³⁹	-	-	20	-	130	-	-
24	Çökne Tatar	-	-	-	-	470	-	-
25	Çökneçi (Çocukçu)	100	50	-	-	165	-	-
26	Çölmek	-	100	-	-	20	-	-
27	Çölmekçi	-	145	-	-	40	-	-
28	Çörek ¹⁴⁰	1320	106	-	-	513	-	-
29	Daye Hatun	-	30	-	-	370	-	-
30	Derviş Depe	-	-	-	125	140	-	-
31	Derzi Halil	-	120	-	-	180	-	-
32	Döl Döken	-	-	15	-	32	-	-
33	Doğancı Umur	-	170	-	-	120	-	-
34	Düntürcülü	-	65	-	-	145	-	-
35	Eşekçi	-	73	-	-	30	-	-
36	Eflak Şahin	-	250	-	-	40	-	-
37	Elçilü	-	100	-	-	208	-	-
38	Erbuz Ata (Tatarlar)	-	252	-	-	138	-	-
39	Etmekçi	-	140	-	-	125	-	-
40	Eymir Hanlu	-	-	-	-	-	-	-
41	Eymirlü	-	100	-	-	80	-	-
42	Eymir Kazanlı	-	80	-	-	31	-	-
43	Eyneoğlu	-	420	-	-	100	-	30

¹³⁷Meyve hasil cevz 50+42=92 akçe

¹³⁸Meyva ve amrut

¹³⁹Amrut

¹⁴⁰Müslümanan fi 6 akçe

44	Eynesi	-	132	-	-	120	-	-
45	Eyvanlu	-	-	-	492	20	-	-
46	Faki Deresi	-	-	-	268 ¹⁴¹	-	-	-
47	Fekili ¹⁴²	12000	450	-	300	200	-	-
48	Geredelti	-	104	-	-	20	-	-
49	Habiller	-	-	39	-	50	-	-
50	Hacı Umur	-	-	-	-	60	-	-
51	Hacı Temurhanlu	-	100	-	-	60	-	-
52	Hacı Danişmend	-	100	27	-	20	-	-
53	Hacı Doğan	-	35	-	-	275	-	-
54	Hamza-i Köşeç	-	180	-	-	-	-	-
55	Hamza Beylü	-	900	163 ¹⁴³	-	20	-	-
56	Has (Mülk-ü Aslıhan)	-	94	70 ¹⁴⁴	-	145	-	-
57	Hasan Fakih	-	64	-	-	60	-	-
58	Hatip (Hatipoğlu Kara Halil)	-	115	-	-	30 ¹⁴⁵	-	-
59	Hatun ve İsmailçe	2400	1120	150 ¹⁴⁶	250	460	-	-
60	Havaroş	250	210	-	150	250	-	-
61	Helvacı Fakih ¹⁴⁷	-	1000	-	-	160	40	-
62	Helvacı Fakih	-	600	-	-	140	32	-
63	Hınzır Viranı	-	-	108	45	30	-	-
64	Hırvat	-	50	-	150	50	-	-
65	Hisarcı	-	250	-	-	190	-	-
66	Hızır Ağa (Koyunluca Musa)	-	-	-	-	295 ¹⁴⁸	-	-
67	İlbeyi Pir Gazi	-	250	-	-	250	-	-
68	İmreler	-	54	-	-	24	-	-

¹⁴¹Bac-ı hamr¹⁴²Gebr bir dönüm onsekiz akçe¹⁴³Öşr-i meyva amrut hasil-ı cevz¹⁴⁴Bahçe-i amrut öşr yetmiş akçe¹⁴⁵Öşr¹⁴⁶Meyva, amrut ve sebz¹⁴⁷Fî dönüm dört akçe¹⁴⁸Dolap ve bostan 295 akçe

69	İnciklü	-	-	24	-	50	-	-
70	İsa bin Bâyezid (Umur)	-	380	-	-	120	-	-
71	İshak Fakih (Haslar Köyü)	176	1450	-	-	60	-	-
72	İshak	-	180	-	-	-	-	-
73	İskender	-	-	-	30 ¹⁴⁹	200	-	-
74	İsmail (Tatarlu)	-	-	-	-	-	-	-
75	İsmailçe	-	420	-	-	130	-	-
76	Kapanlık (Kapanlı)	-	700	-	-	150	-	-
77	Kapluca Ulu Bey	-	50	-	-	20	-	-
78	Kara Yusufu	-	352	-	-	225	-	-
79	Kara Ağaç ¹⁵⁰	1200	450	420	-	400	-	-
80	Kara Göllü	-	90	-	-	-	-	-
81	Kara İshaklu	-	-	-	-	45	30	-
82	Karaca Köy	-	280	-	-	150	-	-
83	Karaca Resul	-	30	-	-	60	-	-
84	Karacalu	-	-	-	-	-	-	-
85	Kara Yusufu	-	352	-	-	225	-	-
86	Karun (Timurtaş Köyü)	-	1550	-	-	130	-	150 ¹⁵¹
87	Kayapa	-	22	-	50	40	-	-
88	Kayı ¹⁵²	-	122	152	-	143	-	-
89	Kaykı Deresi (İbrahim Köy)	-	15	-	-	40	-	-
90	Kâzan	-	14732	-	250	300	-	-
91	Keşânlü	-	350	-	-	145	-	-
92	Kemâl	-	158 ¹⁵³	3	80	40	-	-
93	Kilisalık	-	100	-	-	50	-	-

¹⁴⁹Şıra 30

¹⁵⁰Gebr dönüm fi oniki Müslümanan resm-i dönüm fi altı akçe, meyva, bahçe ve gayrihi dahil

¹⁵¹Mukataa-i resm-i bahçe

¹⁵²Amrut ve Meyva

¹⁵³Bağ dönüm 12 akçe

94	Kırşehirli	-	80	14 ¹⁵⁴	-	50	-	-
95	Kırk	-	28	-	-	25	-	-
96	Koca Yakup	-	-	-	-	250	-	-
97	Kör Ümidlü	-	160	1500	-	623	39	30
98	Korucu-i Büzlü	-	133	-	-	178	-	-
99	Korucu-i Küçük	-	120	-	-	25	-	-
100	Korucu-i Küçük	-	394	120 ¹⁵⁵	-	-	-	-
101	Köseç Aruzlu ¹⁵⁶	600	150	-	100	300	-	-
102	Köse Timur	-	50	15	-	-	-	-
103	Kosta	-	-	-	-	145	-	-
104	Küşan	-	110	-	-	365	-	-
105	Küçük Ünlü ve Hacılar	160	116	-	-	20	-	-
106	Küçük Saruhanlı	-	20	45 ¹⁵⁷	-	15	20	-
107	Kulaklı	-	245	180	-	225	-	-
108	Küplüce (Aydın)	-	72	-	-	57	-	-
109	Lefke	-	1356	610 ¹⁵⁸	250	-	-	-
110	Mahammad	-	460	-	-	220	20 ¹⁵⁹	-
111	Mahmudça (Kara Kasım)	-	150	-	-	355	850 ¹⁶⁰	-
112	Mar'aş	-	17750	-	-	250	-	-
113	Maslahat	-	-	-	-	115	-	-
114	Mehter Ali	-	200	-	-	184	-	-
115	Mihâl(Hariç defter)	-	-	-	200	-	-	-
116	Mihalli	-	52 ¹⁶¹	-	40	15	-	-
117	Muradçalu	-	62	-	-	60	-	-

¹⁵⁴ Amrut¹⁵⁵ Alma ve meyva¹⁵⁶ Resm-i dönüm müslümanan 4 akçe, bâc-ı hamr 100 akçe¹⁵⁷ Cevz, öşr-i meyva 30+15=45 akçe¹⁵⁸ Ceviz ve meyva¹⁵⁹ Mukataa-i bahçe ve öşr-i bahçe yirmi¹⁶⁰ Öşr-i bahçe¹⁶¹ Dönüm 8 akçe

118	Musa Beylü	-	120	-	-	264	-	-
119	Nasırlu	-	62	-	-	-	-	-
120	Nasırlu	-	-	-	-	30	-	-
121	Nusreddin ¹⁶²	-	645	150	-	550	-	-
122	Öyüklü (Karış)	-	-	-	-	1210	-	-
123	Özbeklü	-	-	-	-	-	-	-
124	Oğul Paşa	-	-	-	-	37	-	28 ¹⁶³
125	Pınarcı	-	-	-	-	15	-	-
126	Polat	-	1350	-	1672 ¹⁶⁴	1020	42	-
127	Prevadi ¹⁶⁵	150	72	-	45 ¹⁶⁶	-	194	35
128	Rum Beylü	-	250	-	-	30	-	-
129	Sabuncu ¹⁶⁷ (Temür Han Çiftliği)	-	12340	-	-	300	-	-
130	Saltuklu	-	20	-	-	-	-	-
131	Saru Danişmende	-	380	-	-	180	-	-
132	Saru Tur Ali	-	180	-	-	500	-	-
133	Saruhan	-	24	15 ¹⁶⁸	-	126	-	-
134	Saru Temurcalu	-	250	-	-	120	-	-
135	Sekban (Kara Budaklı)	-	320	-	-	250	-	-
136	Sekban Yusuf (Sekban-ı Küçük)	-	-	-	-	120	-	-
137	Selim Büklü	-	250	-	-	40	-	-
138	Sofular	-	47	-	-	25	-	-
139	Sofular	-	54	-	-	1700	-	-
140	Söğütçük	-	185	-	-	25	-	-
141	Süleyman Fakih	-	280	-	-	165	-	-
142	Sungurculu	-	60	-	-	10	-	-

¹⁶²Amrut ve gayrihi

¹⁶³Mukataa-i resm-i bahçe

¹⁶⁴Beher fi 15 akçe toplam 1152, şıra beher fiçu 2 akçe kıymet 500

¹⁶⁵Gebr 2 akçe

¹⁶⁶Beher fuçu 12 akçe

¹⁶⁷3085 dönüm fi 4 akçe

¹⁶⁸Öşr-i meyva

143	Şahinci	-	150	30	-	150	-	-
144	Şah Melek	-	39	-	-	54	-	-
145	Tatarlar	-	-	-	-	-	-	-
146	Timurtaş ve Mezraa	-	210	-	-	225	-	-
147	Topal Ömer	-	15	-	-	20	-	-
148	Toyçe Mahmud (Şehabeddin Paşa)	-	630	-	-	232	-	-
149	Ulu Şahin	-	140	-	-	147	-	-
150	Üsküdar (Nefs)	-	8583	-	-	60	-	-
151	Uzgaş (İshâk Bey)	-	400	-	-	180	200 ¹⁶⁹	-
152	Vasil (Sofular)	-	-	44	-	15	-	-
153	Veled-i Söğün	-	115	-	-	-	-	-
154	Venedik (Umur Bey)	-	150	-	-	1400	30 ¹⁷⁰	-
155	Yahşi Fakih	-	220	-	-	145	400 ¹⁷¹	-
156	Yaycılı	-	40	10 ¹⁷²	-	35 ¹⁷³	-	-
157	Yeni Köy (Bey Köy)	-	420	-	-	230	-	-
158	Yenice	-	472	-	-	352	-	-
159	Yılma Ali	-	-	-	-	210	-	248 ¹⁷⁴
160	Yörgüç ¹⁷⁵	-	1210	24	80	30	-	-
161	Yundlu	-	-	50 ¹⁷⁶	-	50	-	-
162	Yusuf Pınarı	20	15	-	-	15 ¹⁷⁷	-	-
163	Mezraa-i Karaca Öyük ¹⁷⁸	30	20	-	-	22 ¹⁷⁹	30	-
	Toplam	18406	85673	4520	5140	24601	1927	601

¹⁶⁹Mukataa-i bahçe ve bostan toplam verilmiştir.

¹⁷⁰Eşcar

¹⁷¹Zemin bostanlık ve dolap

¹⁷²Öşr-i meyva

¹⁷³Öşr 10+25=35 akçe

¹⁷⁴Mukataa-i resm-i bahçe

¹⁷⁵Resm-i bağat dönüm fi 12, meyva amrut dahil

¹⁷⁶Öşr-i amrut

¹⁷⁷Meyva dahil

¹⁷⁸Resm-i dönüm-ü bağat müslümanan dört gebran sekiz akçe

¹⁷⁹Resm-i bahçe dahil 17+5=22 akçe

c- Keten ve Kelem Üretimi

Edirne Kazasında bulunan köylerdeki keten ve kelem üretiminden 2488 akçelik vergi alınmaktadır. Keten vergisi, öşr-i ketân ve resm-i ketân olarak alınmaktadır. Tahrir defterlerinde her arabanın 2 akçe üzerinden hesaplandığına dair kayıtlar bulunmaktadır¹⁸⁰. Daye Hatun köyünde resm-i ketân olarak 2 arabadan 2 akçe alınmaktadır¹⁸¹. İp yapımı ve dokumada kullanılan ketenin ne kadar üretildiğini tesbit etmek mümkün değildir. Çünkü keten ve kelem üretimi beraber toplanmakta ve resm-i ketan araba başına alınmaktadır.

D- VERGİLER

Yukarıda da belirtildiği gibi, Edirne kazasına ait kanunnamenin bulunmaması dolayısıyla hangi üründen ne kadar öşür alındığı hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Tahrir defterlerinde geçen vergilerden yararlanmak suretiyle bu konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Daha önce belirtildiği gibi XVI. yüzyılın ikinci yarısında 978/1570-1571 yıllarında yapılan tahrirden başka bir sayım olmadığından vergilerin tarihi seyir içerisinde gelişimi hakkında da bilgi verilemeyecektir.

a-Şahsa Bağlı Vergiler

Osmanlı Devletinde İslam hukukuna göre şahısları esas almak suretiyle alınan vergilerdir. Bu vergiler bennak, mücerred, ispençe ve cizyedir. Edirne'de de bu vergiler müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerden toplanmaktadır.

Çift Resmi; Şer'i vergilerden "harac-ı muvazzaf"ın kısımlarından biri olan, Osmanlı Devleti'nde mirî arazi sisteminin uygulandığı yerlerde çift tabir edilen ve muayyen büyüklükte bulunan arazi için reayanın ödediği vergiye çift resmi denilmektedir¹⁸².

¹⁸⁰Bu konuda bkz. TD 498, TK KKA, TD 562 ve TK KKA, TD 563

¹⁸¹TD 498, s.90; TK KKA, TD 563, vrk.32b

¹⁸²M. A. Ünal, a.g.e., s.128; H. İnalçık, a.g.m., s.313 vd.; Ö. L. Barkan, "Çiftlik", İ.A.III, s.392 vd.; H. İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu, Belleten XXIII/92," (Ekim 1959), s.575 vd. ; N. Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda

Edirne'de, tarıma dayalı bir tahrir yapıldığından nüfus hesaplamasında zorlukların çıktığı, fakat çiftlik ve gelir bakımından ise büyük kolaylıklar sağlandığı daha önce belirtilmiştir. Buna göre, Edirne'de bulunan çiftliklerden elde edilen resm-i çift şu şekildedir; Edirne'de tam çift tasarruf edenlerden alınan çift resmi 20 akçe ve nim çift tasarruf edenlerden alınan miktar ise 11 akçedir¹⁸³. Resm-i çift, resm-i bennâk ve resm-i mücerredin hepsi beraber hesaplanmıştır. Tahrir defterlerine göre bu rakam, Edirne kazasına bağlı köylerin tamamında 91727 akçedir.

Bennâk Resmi; Bennâk, evli fakat çift tasarruf etmeyen ve nim çiftten az yer tasarruf eden raiyettir. Bennâk'ın mücerreden farkı, evli olmasıdır¹⁸⁴. Bennâklar, ekinli bennâk ve cabâ bennâk olarak ikiye ayrılır¹⁸⁵. Bennâk vergisi, araziye bağlı olmayıp tamamen şahsa ait bir vergi olup, baş hesabına göre alınmaktadır. Tahrir defterlerinde bir bennâk, 12 akçe resm-i bennak vermektedir.

Mücerred Resmi; Mücerred resmi de aynen bennâk gibi bir baş vergisidir. Bennâktan farkı henüz evlenmemiş, fakat "kisb ü kâra kâdir" olan erkek reayadan alınmış olmasıdır. Temel şart, baliğ olmuş ve kendi başına iş tutabilir olmasıdır¹⁸⁶. Tahrir defterlerinde mücerred resmi olarak 6 akçe alınmaktadır.

İспенçe Resmi; İспенçe, Hristiyan veya Yahudilerin buluşa ermiş erkeklerinden alınan bir vergidir. Hristiyanlardan onların topraklı veya topraksız olmalarına bakmaksızın alınan bu vergi, Müslümanlardan alınan çift resminin bir karşılığıdır¹⁸⁷. İспенçe resminin miktarı, dul kadınlardan 6, erkeklerden en az 10, en çok 50 akçedir¹⁸⁸. Edirne Kazasında ispençe, Hristiyan ahaliden ve haymanelerden 25 akçe olarak

Reâyadan Alınan Vergiler", DTCFD, II, (Ankara 1947), s.483-511; Toprağa bağlı olmayan göçebe yörük bile olsa bu vergiyi ödemek zorundadır. Bkz. Z. Kazıcı, Osmanlılarda Vergi Sistemi, İstanbul 1977, s.60; M. S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994, s.534

¹⁸³Bu konuda bkz. TD 494, TK KKA, TD 54, TD 498, TK KKA, TD 562, TK KKA, TD 563

¹⁸⁴Bu konuda geniş bilgi için Bkz. H. İnalçık, Raiyyet Rûsumu..., s.589 vd.; Z. Kazıcı, a.g.e., s.60 vd.; N. Çağatay, a.g.m., s.485 vd.; M. Ali Ünal, a.g.e., s.130; M. S. Kütükoğlu, a.g.m., s.536

¹⁸⁵Yarım çiftlikten az yer tasarruf eden reayaya ekinli bennâk, hiç yeri olmayan reayaya da caba bennak denilmektedir. Elinde hiç yeri olmayan caba bennâklar genellikle başkalarının tapulu topraklarında işçi olarak çalışmakta veya sipahiden tapusuz olarak toprak alıp işlemektedirler, bunun karşılığında da dönüm resmi ödemektedirler. Ayrıca bennak resmini de vermektedirler. "Mücerred evlenirse caba-bennak resmi öder, boşanırsa boşanırsa tekrar mücerred resmine tâbi olur. Gayrimüslim, Müslüman olursa ispençe yerine bennâk resmi öder". Bkz. H. İnalçık, Raiyyet Rûsumu..., s.590; M. S. Kütükoğlu, a.g.m., s.536

¹⁸⁶H. İnalçık, Raiyyet rûsumu..., s. 588

¹⁸⁷Ö. L. Barkan, "Timar", İ.A. XII/I, s.307; İспенçe ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. H. İnalçık, Raiyyet rûsumu, s.602 vd.; Z. Kazıcı, a.g.e., s.75; Nedkoff'a göre ispençe esir vergisidir. Bkz. B. Netkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", (Nşr. Ş. Altundağ), Bellefen VIII/32, (I. Teşrin 1944), s.617; M. S. Kütükoğlu, a.g.m., s.537

alınmaktadır¹⁸⁹. İспенçenin tamamen Hristiyanlardan alındığı doğru değildir. Zira, Müslüman olmuş olan Çingenerden¹⁹⁰ de kişi başına 22 akçe ispençe alınmaktadır¹⁹¹. Bunun haricinde Çingene cemaatinden zımmiler, haraç ve ispençe toplamak için gelenlerin 120 akçe haraç ve 100 akçe ispençe istediklerine dair şikâyette bulunmuşlardır. Onun üzerine çingenerden emredilenin dışında para alınmamasına dair hüküm gönderilmiştir¹⁹². Bazende Çingener, ispençe vermemek için değişik yollara baş vurarak, Edirne'de Sultan Bâyezid evkafına kayıtlı olduklarını iddia etmişlerdir. 973/1565-1566 yılında vuku bulan bu iddia karşısında vakfın bir isim listesi Edirne kadısından istenip 10 yıldan beri bu kayıtlı olmayanlardan ispençe alınması karara bağlanmıştır¹⁹³.

Edirne'de ispençe toplanan köyler ve elde edilen gelirler şu şekildedir;

TABLO XVIII

No	Köyler	İспенçe Akçe
1	Aksakal	100
2	Anteblü	350
3	Arnavud Büzürg	225
4	Arnavud Küçük (Benefşelik)	200
5	Bahadırlu	800
6	Balcı	300
7	Bosna	1725
8	Burnu Banbuklu	25
9	Çökne Tatar	75
10	Çökneci (Çocukçu)	900
11	Çörek	3550
12	Daye Hatun	500+75
13	Derviş Depe	1450

¹⁸⁸N. Çağatay, a.g.m., s.508

¹⁸⁹İsmailçe köyünde 1 kişiden 25 akçe alınmıştır. Bkz. TD 498, s.154; TK KKA, TD 563, vrk.64b

¹⁹⁰Metinlerde geçen Çingene ve Çingene sözcüklerinden Çingene tercih edilmiştir.

¹⁹¹Lefkeli TD 498, s.147; TK KKA, TD 563, vrk.61b

¹⁹²7 Muharrem 973 MAD 2755, s.50

¹⁹³21 Safer 973 MAD 2775, s.340; Rumeli çingeneri ispençelerini Hacı Behram toplamaktadır. Çingene mukataaları zimmetinden üzerinde para olduğuna dair araştırma yapılması hakkında hüküm. Bkz. MAD 2775, s.1321

14	Derzi Halil	75
15	Eşekçi	50
16	Faki Deresi	648
17	Fekili	4050
18	Hacı Temurhanlu	50
19	Hamza-i Köseç	713
20	Hatun ve İsmailçe	1675
21	Havaroş	75
22	Helvacı Fakih	250
23	Helvacı Fakih	25
24	Hıncır Viranı	350
25	Hırvat	250
26	Hızır Ağa (Koyunluca Musa)	150
27	İshak Fakih (Haslar Köyü)	551
28	İskender	100+75
29	İsmail (Tatarlu)	25
30	İsmailçe	25
31	Kapanlık (Kapanlı)	225
32	Kara Yusufu	125
33	Kara Ağaç	2575
34	Karun (Timurtaş Köyü)	455
35	Kayapa	950
36	Kayı	150
37	Kâzan	681
38	Kemâl	675
39	Köseç Aruzlu	1300
40	Küşan	50
41	Lefke	8722 ¹⁹⁴
42	Mahmudça (Kara Kasım)	100
43	Mar'aş	7275+150
44	Maslahat	375

194

Bu köyde gebrandan alınan ispençe fert başına 25 akçe Çingenelerin gebran olanlarından da 25 akçe alınırken müslüman olan Çingenelerden de 22 akçe alınmaktadır. Bkz. TD 498, s.147; TK KKA, TD 563, vrk.61b

45	Mihâl(Hariç ez defter)	255+75
46	Mihalli	475
47	Nasırlu	25
48	Öyüklü (Karış)	50+75
49	Özbeklü	35
50	Polat	3225+200
51	Prevadi	375+25
52	Saru Tur Ali	25
53	Sekban Yusuf (Sekban-ı Küçük)	100
54	Sungurculu	25
55	Üsküdar (nefs)	5525
56	Yörgüç	800
	Toplam	54.480

Cizye; Gayrimüslim ahaliden alınan ve Osmanlı Devleti'ne daha önceki Türk-İslâm devletlerinden intikal etmiş olan bir vergidir¹⁹⁵. Edirne'de zimmi reyadan ne miktar cizye alınacağına dair kayıt yoktur. Şehir merkezinden toplanan 19662 akçe cizye, Yıldırım Bâyezid imaretine vakfedilmiştir¹⁹⁶. Köylerden toplanan 51083 akçe cizye, mirîye veya vakıflara verilmiştir. Edirne genelinde toplanan cizye miktarı 70745 akçedir.

Edirne'nin köylerinden toplanan cizye miktarı şu şekildedir;

TABLO XIX

No	Köy adı	Cizye Akçe
1	Aksakal	185
2	Çörek	4777
3	Daye Hatun	460
4	Faki Deresi	1500

¹⁹⁵ B. C. Netkoff, a.g.m., s.599 vd.; Buluş çağına gelmiş gayr-ı müslüm ahaliden alına gelen şahsi bir vergidir. Vilâyet kanunlarına göre bir zimmi reyadan cizye alınabilmesi için evinden bağından ve evi içindeki örtü döşek eşyasından başka koyun, keçi, hububat, şarap gibi mahsüllerinden 300 akçe tutarında malı olması lâzımdır. 300 akçeye gücü yetmeyenlerden bir şey alınmaz. Cizye ihtiyarlardan, kadınlardan ve papazlardan alınmaz. Bkz. N. Çağatay, a.g.m., s.494; M. S. Küttükoğlu, a.g.m., s.533

¹⁹⁶ Bayezid imaretine verilen cizyeler için Bkz. TD 498, s.64 vd.; TK KKA, TD 563, vrk.21b

5	Hatun ve İsmailçe	3730
6	İskender	180+190
7	Kara Ağaç	3053
8	Kuşan	90
9	Lefke	1220
10	Ma'raş	26.109
11	Öyüklü	75
12	Polat ¹⁹⁷	9514
Toplam		51.083

Boyunduruk Resmi; Müsellem, yağcı, küreci, canbâz, yörtük ve bunlar gibi askerî taifeden sayılan kimseler, buldukları yerin sipahisinden bir çiftlik arazi tapulayıp tasarruf ederlerse çift resmi vermektedirler. Fakat, tam veya nim çiftlik arazi tasarruf etmeyip ekinli bennâkta olduğu gibi bir miktar arazi tasarruf edip ekip biçerlerse, buna mukabil bir resim verirler ki buna boyunduruk resmi denilmekte olup, resmin toplanma zamanı Mart evvelidir¹⁹⁸. Edirne'de resmi boyunduruk miktarının tamamı 1326 akçedir.

b- Hayvancılıkla İlgili Vergiler

Resm-i ağıl, aded-i ağnam ve resm-i döl adı altında toplanan hayvancılıkla ilgili vergiler, toplam 23863 akçe tutmaktadır. Edirne'nin köylerinin genelinde bâc-ı pay-ı ağnam ise 5468 akçe tutmaktadır. Hristiyanlar tarafından beslenen domuzlar satıldığında her birinden 1 akçe, evde beslenenler için 2 tanesinden 1 akçe, kesildiklerinde ise resm-i bojik adı altında her birinden bir akçe alınması kanunnamede belirtilmiştir¹⁹⁹. Resm-i Hınzır ve bojik adı altında alınan vergi miktarı toplamı, 2535 akçedir.

Hayvanların ihtiyaçları için gereken otlardan alınan vergi miktarı 311 nolu defterde ki kanunnamede şu şekildedir; "Ve evkafın toprağında kelembe otluğu

¹⁹⁷ Nefer 129 başına ve ve gayrihi toplam verilmiştir.

¹⁹⁸ N. Çağatay, a.g.m., s.493

¹⁹⁹ TD 311, s.1; Balkanlardan örnek veren Nedkoff, bir iki akçe aded-i ağnam alındığını belirtmektedir. Bkz. B. C. Nedkoff, a.g.m., s.619

biçenlerden her arabaya 2 akçe alınur. Ve çayırlarından otluk biçenlerden su sığıri arabasına tahmîl edenlerden beher arabaya 5 akçe ve kara sığıri arabasına tahmil edenlerden her arabaya 4 akçe alınur"²⁰⁰. Edirne'de hasıl-ı çayır toplamı, 58987 akçedir. Resm-i kışlak ve otlak ise 2463 akçedir. Mukataa-i çayır ise 4376 akçedir. Daye Hatûn karyesinde otlak geliri de "hergele-i esterân" adı altında toplanmaktadır²⁰¹. Edirne'de bulunan mirî koyunlar, Filibe yaylalarında mirî kısıraklarla beraber otlamaktadırlar²⁰².

Reyanın elinde bulunan arılardan alınan vergiler, kovân resmi, resm-i kivare, zenbur resmi, öşr-i asel ve öşr-i petek adı altında alınmaktadır. Bazen para bazen de bal olarak toplanan bu verginin toplanma zamanı, harman vakti veya güzündür²⁰³. Resm-i kevvare için kanunname; "Her birinden bir akçe alınmak üzere defter-i atikde mukayyed olup ol üslûp ref kevvâreden dahi öşür alınmak üzere kaydolundu" denilmektedir²⁰⁴. Edirne genelinde resm-i kevvâre toplamı, 18471 akçedir.

TABLO XX

No	Köyler	Bac-ı Pay-ı Ağnam	Resm-i Ağıl	Bac-ı Hınzır ve Bojik	Adet-i Ağnam	Resm-i Kevvare
1	Ahi	30	60	-	-	40
2	Ahmed Fakih (Ada Köy)	-	160	-	-	430
3	Ahur	-	30	-	80	50
4	Akpınar	-	-	-	-	15
5	Akpınar	-	-	-	-	120
6	Aksakal	50	-	-	-	20
7	Antebli	-	400	-	222	210
8	Arnavud Büzülg	-	20	30	-	20
9	Arnavud Küçük (Benefşelik)	-	30	30	-	60
10	Avcılar	140	130	-	-	150
11	Bahadırlı	-	450	135	-	135

²⁰⁰TD 311, s.1

²⁰¹Bin akçe Bkz. TD 498, s.91; TK KKA, TD 563, vrk.32b

²⁰²11 Cemaziyelahir 1001/15 Mart 1593 tarihli hükümden kısıraklarla koyunların ayrı yaylaklarda otlatılması hakkında. Bkz. MD 70, s.92 h.177

²⁰³Bu konuda geniş bilgi için Bkz. N. Çağatay, a.g.m., s.508 vd.

²⁰⁴TD 311, s.2

12	Balçı	-	100+40	-	-	100
13	Bosna	-	100+50	50	-	-
14	Büklüce	-	-	-	-	120
15	Burnu Banbuklu	-	50	-	-	160
16	Bürtücekler	153	-	-	-	240
17	Büyük Saruhanlı	-	-	-	-	40
18	Büyük Ünlü	-	120	-	-	151
19	Buğurcak Yahşi (Hasan Ağa)	-	30	-	-	200
20	Çaşnagır	-	-	-	-	70
21	Çağırğan	-	-	-	-	30
22	Çoban Viranı	-	-	-	-	120
23	Çökne Tatar ²⁰⁵	50	-	-	-	60
24	Çökneci (Çocukçu)	50	250	-	-	160
25	Çölmek	-	50	-	-	127
26	Çölmekçi	60	-	-	-	105
27	Çörek	-	150	-	-	210
28	Daye Hatun	15	250/650	-	-	-
29	Derviş Depe	150	350	154	-	75
30	Derzi Halil	45	-	-	-	45
31	Döl Döken	-	-	-	-	72
32	Doğancı Umur	-	-	-	-	160
33	Dünürçülü	-	69	-	-	144
34	Eşekçi	-	40	-	-	200
35	Eflak Şahin	-	-	-	-	57
36	Elçilü	-	-	-	-	150
37	Erbuz Ata (Tatarlar)	-	-	-	-	140
38	Etmekçi	-	40	-	-	130
39	Eymirlü	-	80	-	-	25
40	Eymir Kazanlı	-	30	-	30	20
41	Eyneoğlu	-	-	-	-	70
42	Eynesi	60	-	-	-	180

²⁰⁵ Gulam ve cariyeye bu vergiye dahil edilmemiştir

43	Eyvanlu	-	-	-	-	30
44	Faki Deresi	-	140	65	1558	-
45	Fekili	300	59/1200	-	-	300
46	Geredelü	-	-	-	-	40
47	Habiller	-	-	-	-	25
48	Hacı Umur	120	120	-	-	126
49	Hacı Temurhanlu	150	-	-	-	85
50	Hacı Danişmend ²⁰⁶	-	-	-	-	65
51	Hacı Doğan	-	-	-	-	135
52	Hamza-i Köşeç	-	250	-	-	140
53	Hamza Beylü	-	-	-	-	50
54	Has (Mülk-ü Aslıhan)	150 ²⁰⁷	50 ²⁰⁸	-	60 ²⁰⁹	65
55	Hasan Fakih	-	-	-	-	-
56	Hatip (Hatipoğlu Kara Halil)	-	-	-	-	40
57	Hatun ve İsmailçe	-	550 ²¹⁰	250	-	255
58	Havaroş	-	-	315	-	250
59	Helvacı Fakih	-	50	-	-	130
60	Helvacı Fakih	-	120	-	-	30
61	Hınzır Viranı	75	-	-	115	380
62	Hırvat	-	500	-	-	150
63	Hisarçı	-	-	-	-	295
64	Hızır Ağa (Koyunluca Musa)	-	-	-	-	210
65	İlbeyi Pir Gazi	-	140	-	-	150
66	İmreler	-	220	-	-	14
67	İnciklü	-	-	-	-	34
68	İsa bin Bâyezid (Umur)	-	-	-	-	230
69	İshak Fakih (Haslar Köyü)	-	-	30	130	50
70	İshak	-	-	-	-	150

²⁰⁶ Hacı Danişmend, Doğançı Ahâd (Yunak) ve Eymür Hânlu köylerinin gelirleri ortak yazılmıştır.

²⁰⁷ Buna piyaz ve sebz dahildir.

²⁰⁸ Döl dahildir.

²⁰⁹ Resm-i ağıl dahildir.

²¹⁰ Döl 1300 akçe

71	İskender	75	150	-	-	60
72	İsmail (Tatarlı)	-	125	-	-	90
73	İsmailçe	50 ²¹¹	-	-	-	122
74	Kapanlık (Kapanlı)	-	-	-	-	35
75	Kapluca Ulu Bey	-	251	-	-	200
76	Kara Yusufu	-	-	-	-	225
77	Kara Ağaç	-	180	220	-	120
78	Kara Göllü	50	100	-	-	307
79	Kara İshaklı	-	120	-	-	60
80	Karaca Köy	-	60	-	-	30
81	Karaca Resul	-	-	-	-	50
82	Karacalu	-	-	-	-	38
83	Kara Yusufu	-	-	-	-	225
84	Karun (Timurtaş Köyü)	-	30	-	-	30
85	Kayapa	-	-	50	-	-
86	Kayı	56	160	-	-	126
87	Kaykı Deresi (İbrahim Köy)	-	-	-	-	30
88	Kâzan	140	400	150	-	-
89	Keşanlı	-	130	-	220	150
90	Kemâl	-	300	50	-	43
91	Kilisalık	-	-	-	-	80
92	Kırşehirli	45	-	-	-	30
93	Kırk	30	-	-	-	256
94	Koca Yakup	30	160	-	-	124
95	Kör Ümidlü	150	150	-	-	150
96	Korucu-i Büzürg	100	70	-	-	120
97	Korucu-i Küçük	-	-	-	-	50
98	Korucu-i Küçük	300	120	-	-	120
99	Köseç Aruzlu	-	400/150	260	-	160
100	Köse Timur	-	-	-	-	50
101	Kosta	85	175	-	-	150

²¹¹Piyaz ve sebz dahil

102	Kuşan	25	-	-	-	-
103	Küçük Ünlü ve Hacılar	-	150	-	-	190
104	Küçük Saruhanlı	-	82	-	-	40
105	Kulaklı	-	-	-	-	250
106	Küplüce (Aydın)	-	-	-	-	40
107	Lefke	210	50/346	-	-	560
108	Mahammad	200 ²¹²	-	-	-	260
109	Mahmudça (Kara Kasım)	115	-	-	-	25
110	Mar'aş	352	4.k1200	-	400	50
111	Maslahat	-	150	-	-	118
112	Mehter Ali	-	55	-	-	254
113	Mihâl(Hariç ez defter)	30 ²¹³	15	-	400	220
114	Mihalli	-	90	10	-	20
115	Muradçalı	50	-	-	-	106
116	Musa Beylü	-	-	-	-	72
117	Nasırlı	-	-	-	-	-
118	Nasırlı	75	-	-	-	-
119	Nusreddin	45	135	-	-	200
120	Öyükli (Karış)	150	-	-	-	100
121	Özbekli	-	90	-	-	-
122	Oğul Paşa	-	-	-	-	95
123	Pınarcı	30	302 ²¹⁴			
124	Polat	900	800/400	440	-	120
125	Prevadi	40	-	-	-	256
126	Rum Beylü	-	1200	-	-	245
127	Sabuncu (Temür Han Çiftliği)	-	150	-	-	150
128	Saltuklu	-	170 ²¹⁵	-	-	130
129	Saru Danişmende	-	300	-	-	80
130	Saru Tur Ali	30 ²¹⁶	500	-	-	-

²¹²Piyaz ve sebz dahildir.

²¹³Piyaz, sebz ve meyva dahildir.

²¹⁴Burada 80+185+37=302 akçe etmektedir

²¹⁵Resm-i ağıl dahildir.

131	Saruhan	-	85	-	-	50
132	Saru Temurcalu	-	-	-	-	125
133	Sekban Yusuf (Sekban-ı Küçük)	-	30/720	-	-	280
134	Selim Büklü	-	-	-	-	34
135	Sofular	35	-	-	-	150
136	Sofular	-	203	-	-	120
137	Söğütçük	-	-	-	-	55
138	Süleyman Fakih	-	-	-	-	181
139	Sungurculu	-	-	-	-	15
140	Şahinci	-	200	-	-	110
141	Şah Melek	-	40	-	-	56
142	Tatarlar	-	260	-	-	-
143	Timurtaş ve Mezraa	-	30	-	-	160
144	Topal Ömer	-	-	-	-	20
145	Toyçe Mahmud (Şehabeddin Paşa)	-	-	-	-	140
146	Ulu Şahin	-	-	-	-	140
147	Üsküdar (Nefs)	172 ²¹⁷	-	246	128 ²¹⁸	402
148	Uzgaş (İshâk Bey)	-	-	-	-	154
149	Vasil (Sofular)	-	-	-	-	150
150	Veled-i Söğün	50 ²¹⁹	-	-	-	30
151	Venedik (Umur Bey)	-	40	-	-	170
152	Yahşi Fakih	-	-	-	-	120
153	Yaycılı	-	-	-	-	5
154	Yeni Köy (Bey Köy)	-	60	-	-	280
155	Yenice	-	-	-	-	450
156	Yılma Ali	-	-	-	-	215
157	Yörgüç	50	300	50	200	30

²¹⁶Piyaz ve sebz dahildir.

²¹⁷Resm-i ağıl dahildir.

²¹⁸Resm-i ağıl dahildir.

²¹⁹Buna sebze, piyaz ve meyva dahildir.

158	Yundlu	-	-	-	-	120
159	Yusuf Pınarı	-	25	-	-	-
160	Mezraa-i Işıklar	-	-	-	-	-
161	Mezraa-i Karaca Öyük	-	30 ²²⁰	-	-	-
162	Mezraa-i Yörtük Umur	140	-	-	-	-
163	Mezraa-i Ömer Obası	-	48	-	-	90
164	Mezraa ²²¹	-	-	-	-	-
	Toplam	8368	18465	2535	3543	18697

c-Maktu` Vergiler

Mukataya çıkarılan ve iltizam veya emanet usulüne göre işletilen yerler veya mallardan alınan vergidir. Bunların çoğuda tarıma dayalıdır.

Mukataa-i Çayır; Edirne kazası genelinde "mukataa-i çayır" geliri olarak 4376 akçe gelir elde edilmektedir. Şeriye sicillerinde de çayır mukatası bulunmaktadır²²².

Mukataa-i Bahçe; Mukataa-i bahçe geliri olarak 1327 akçe toplanmıştır.

Mukataa-i Bahçe-i Zemin; Mukataa-i bahçe-i zemin 621 akçedir.

Mukataa-i Zemin-i Hamam; Mukataa-i zemin-i hamam 65 akçedir.

Mukataa-i Zemin-i Dolâp; Mukataa-i zemin-i dolâp toplamı 1076 akçedir.

ç- Rûsum-u Örfiye Vergileri

Resm, devletin almış olduğu vergidir. Rûsum-u örfiye ise devletin idare ve yargı organlarının ifa ettikleri icra ve yargı görevleri karşılığında ahaliden aldıkları vergidir. Zaten icra görevini ifa eden şahıslara ve organlara Osmanlı Devleti'nde ehl-i örf denilmektedir²²³.

Bâd-ı Hava Resimleri; Bâd-ı hava resimleri, kimden, ne miktarda ve ne zaman alınacağı önceden bilinmeyen zuhurata bağlı gelirlerdir. Bu resimlerin miktarı, tahrir eminince o yerdeki aile miktarına göre hesaplanır ve deftere kaydedilirdi. Bâd-ı hava adı

²²⁰Otlak ve kışlak dahildir.

²²¹Bu mezreada 500 akçe karşılığında 50 kile şa'ir ve 250 akçe karşılığında 2 müdd ve 25 kile arpa yetiştirilmektedir.

²²²Ölen Kaytâs Bey bin Abdullah'ın 141 akçe çayır mukatası borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 32

²²³A. Akgündüz, Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri, I, İstanbul 1990, s.184

altında toplanan başlıca gelirler şunlardır; Arûs resmi, cürüm ve cinayet resmi, yava, abd-ı abık ve kenizek gelirleri, duhan resmi ve deşdbânî resmi. Bunlardan başka çiftlik tapusu, ev-yer tapusu ve otlak resmi de bâd-ı hava gelirlerine dahildir. Bu resimlere, rûsum-ı serbestiye ve rûsum-u niyabet de denilmektedir.

Resm-i Duhân; Bu resim, daha ziyade yörük, yüzdeci, yağcı, küreci, Tatar ve Türkmen taifesi gibi yerleşik olarak bir yerde oturmayan, bir yerden bir yere göç eden ve evli olan, yani müstakil olarak bir ev tütüren kimselerden alınır²²⁴. Bunlar, genellikle kışlamak üzere bir sipahinin toprağında konaklayan ve ziraatle uğraşmayan ahalidir²²⁵. Tahrir defterlerinde Edirne'de resm-i duhân toplamı, 1136 akçedir.

Aded-i Deşdbânî, Niyabet ve Resm-i Arûs; Bu vergiler, birleştirilerek tek isim altında toplanmıştır. Deşt, Farsça sahra, ova ve tarla anlamına gelmekte, bân ise görüp gözeten anlamındadır. Hayvanların vermiş oldukları zararları tazmin etmek amacıyla alınan bir vergidir. Resm-i arûs, evlenen kız veya kadınların kocalarından alınan vergiye denilir. Türkçe karşılığı, gerdek resmidir. Kanunlarda, Müslüman beher bâkireden 60, duldan 30, keferenin bâkiresinden 120, dulundan altmış akçe alınması kararlaştırılmıştır²²⁶. Edirne tahrir defterlerinde bu vergi dilimleri toplamı, 27329 akçedir.

Resm-i Tapu-yu Zemin; Bu vergiye çiftlik tapusu veya ev yeri tapusu da denilmektedir. Mirî arazi tasarruf edenler vefat ettikleri zaman, mirasçıları yoksa yerleri ihaleye çıkarılmaktadır. Bu yeri alanların ödedikleri paraya, resm-i tapu adı verilmektedir. Edirne genelinde 978/1570-1571 yılında "Resm-i tapu-yu zemin" 14939 akçedir.

Beytü'l-Mal; Beytü'l-mal toplamı, 27344 akçedir. Sadece Kör Ümidli Köyünün beytü'l-malı, Medine-i Mutahhara evkafı için toplanmaktadır²²⁷.

²²⁴N. Çağatay, a.g.m., s.505

²²⁵H. İnalçık, Raiyyet rûsumu..., s.592 vd.

²²⁶Ö. L. Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları, Kânunlar I, İstanbul 1943, s.329; A. Akgündüz, a.g.e.I, s.185

²²⁷Medine-i Mutahhara için vakf edilen Hadım İyâs Bey vakfına bağlı bulunan Kör Ümidli Köyü Bkz. TD 498, s.18; TK KKA, TD 563, vrk.1b

d-Ticarî Faaliyetlerin Vergilendirilmesi

Edirne şehrinde ticarî faaliyetlerin vergilendirilmesi, birer mukataa haline getirilmiş ve padişah hasları arasında gösterilmiştir²²⁸. Bâc-ı pay-ı ağnam, vergi dilimi olarak mukataalar arasında olmasına rağmen köylerdeki toplamının 5468 akçe olduğu yukarıda belirtilmiştir.

²²⁸Bu konuda İktisat bölümüne bakınız.

V. BÖLÜM (İKTİSADİ VE TİCARİ HAYAT)

A- KAZANIN İKTİSADİ İMKANLARI

Bir şehrin gelişmesi; konumu, ulaşımı ve ekonomisi ile yakından alakalıdır. Şehirler, "insan ve meta hareketlerinde önemli halkalar ve geniş ölçekli faaliyetlerin mekanıdır"¹. Bu nedenle, şehirlerin ekonomik imkanlarının öncelikle ortaya konması gerekmektedir. Bir şehrin ekonomik faaliyetlerinde; şehrin yerleşme yeri, demografik yapısı, şehrin dahil olduğu devletin mülkiyet hukuku, iktisadî mekanları ve imkanları belirleyici unsurlardır. Şehirler için seçilen yerleşme mahalleri "O kadar kat'i ve dakik coğrafi hesaplara dayandırılmıştır ki, bütün tarih boyunca Anadolu kentlerinin pek ufak bir bölümü dışında, hemen hepsi ilk kuruluş yerlerini korumuştur"².

Tunca, Arda ve Meriç nehirleri'nin birleştiği bir mevkide yer alan Edirne kazası, aynı zamanda bu ırmakların buldukları vadiler yoluyla, orta ve Kuzey-Doğu Avrupa'ya bağlanmaktaydı. Meriç nehrinin yukarı kısımlarından kara yolu ve nehirler vasıtasıyla gelen yüklerden bir kısmı, yine bu nehir yoluyla adalar denizine ulaştırılıyordu³.

İlkçağdan beri önemli bir ticaret merkezi olma hüviyetine sahip olan Edirne şehri, bu özelliğini Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan kapısı olarak da devam ettirmiştir. Tahrir defterlerinde isimleri kaydedilmiş olan sârbânlar vasıtasıyla, ticarî malların Edirne dışına taşınması veya Edirne'ye getirilmesi muhtemeldir.

¹ Ö. Ergenç, "Şehir Tarihi Hakkında Bazı Düşünceler", *Bellefen*, LII/203 (Ağustos 1988), s.203

² N. Tunçdilek, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul 1986, s.XVI

³ B. Darkot, "Edirne Coğrafi Giriş", *Edirne, Edirne'nin Fethinin 600 Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.3

a- Mukataalar

Şehrin iktisadî fonksiyonlarını tam olarak ortaya koyacak ayrıntılı bilgiler mevcut değildir. Bu konuda, müracaat edilen kaynaklar, 978/1570-1571 yılı sayımlarını içeren mufassal ve vakıf tahrir defterleridir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında iki farklı tarihte yapılmış tahrir mevcut olmadığından, mukayese yapmak suretiyle iktisadî gelişme veya duraklamayı ortaya koyma imkânı yoktur⁴. 978 yılında yapılan tahrirde bulunan mukataa⁵ kayıtları, şehrin iktisadî durumunu tespit etmek açısından önemlidir. Padişah hasları arasında bulunan mukataalar, şehirde iktisadî açıdan mal ve para akışının canlılığını göstermektedir. 978/1570-1571 yılındaki tahrirde, Edirne'de olan mukataalar şu şekildedir;

TABLO XXI

No	Mukataanın adı	Hasıl
1	Bâc-ı bâzâr ve esb ve bac-ı bâzâr-ı üserâ mea salhâne ve bâc-ı pâ-y-ı ağnam ve kâv ve gayrihi mukataası	132.500
2	Şem` hâne Mukataası	22.148
3	Resm-i Mizân Kapân-ı Galle ve Meyva ve Bac-ı Turukha Mukataası	274.323
4	Bozahâne Mukataası	53.356
5	Gümrük Mukataası	245.770
6	Darphâne Mukataası	3956
7	Mukataa-i Kethûda-i Pâzârı Üserâ-i Edirne	14.520
8	Mukataa-i Mahsulât-ı Asiyabha-i Defterkoz	Harap
9	Mukataa-i Cizye-i Gebrân Bive-i Kaza-i Edirne ve Gümülçine ve Çirmen ve Hasköy ve Yenice-i Zağra ve Aydos ve Ahyolu Karın Abâd ve Rûs Kasrı	71.652
10	Mukataa-i Yevâ ve Kaçgun Edirne ve Yenice-i Kızıl Ağaç ve Hatûn İli	8.955 (2195)

⁴ 935/1529 senesinde yapılan sayımın yazıldığı 370 numaralı tapu tahrir defteri kayıtları ile mukayese etmeğe kalkındığında büyük orantısızlıklar olduğu görülmektedir. Bazı mukataalar tamamen ortadan kaldırılırken birleştirilme yapılan mukataalarda zorluklardan bir diğerini oluşturmaktadır. Köylerde ise büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bazı köylerin Edirne'ye mi yoksa Dimetoka'ya mı? bağlı olduklarını defterlerden bulmak mümkün değildir. Bu konuda karşılaştırınız. TD 370, TD 494, TD 498, TK KKA, TD 54, TK KKA, TD 562, TK KKA, TD 563 ve M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı, muhtelif sayfalar

⁵ Mukatta "kesilmiş" manasına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde mali terim olarak yıllık nakdi belirli gelir getiren müessesedir. Mukataalar emanet ve iltizam usulüne göre işletilir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994, s.543

11	Mukataa-i Beytü'l-mal ve Mâl-ı Gaib ve Mâl-ı Mefkûd Gebrân Yeveha-i Edirne ve Gümülcine ve Çirmen ve Hasköy ve Yenice-i Kızıl Ağaç ve Zağra-i Eski Hisar ve Zağra-i Yenice Kızıl Ağaç ve Aydos ve Yanbolu ve Ahyolu ve Rûs Kasrı	526.031 (9.656)
12	Mukataa-i Zeamet-i Nefs-i Edirne	185.250
13	Mukataa-i Niyabet-i Kefere	56.200
14	Mukataa-i İhtisab-ı Nefs-i Edirne	135.350
15	Mukataa-i Serçin ve Revgân-ı Kazgan ve Salhâne	22.450
16	Mukataa-i Resm-i Zirâa	15.220
17	Mukataa-i Bâb-ı Kal'a-i Manyas	5.250
18	Mukataa-i Eşcâr-ı Dûthâ der Kurb-u Asiyabhâ-i Kemâl Paşâzade	1.250
19	Mukataa-i Resm-i Tapu-yu Baştınaha Kefere-i Edirne	4.500
20	Mukataa-i Kârbân Sarây-ı Kâtib-i Çev	2.150
21	An Mahsulü Rustim-u Baştınaha-i Kefere-i Edirne maa Haymanehâ	58.239

Edirne'de pazar bâcı, at pazarı, esir pazarı bâcı, salhane bâcı, koyun ve büyük baş hayvan satışlarından alınan bâcların⁶ hepsi bir mukataa haline getirilmiştir. Birleştirilmiş durumda olan bu mukataaların hepsinin tek tek ne kadar ettiği hesaplanamamaktadır. Muradiye kanunnamesinde, kesilen her koyundan 1 akçe, gâvin her birinden 2 akçe, gulam ve cariyeye satandan ve alandan 4'er akçe alınması gerektiği belirtilmektedir. Vakıf toprağında satılanlardan ise, "tamgây-ı bâc-ı pây deyü her iki baştan 1 akçe ve gâv satılsa her birinden 2 akçe ve esp satılsa alandan ve satandan 3'er akçe" alınması kanunda belirtilmektedir⁷. 973/1565-1566 yılında zimmi tüccarların, Eflâk ve Boğdan'dan satmak üzere getirdikleri koyun ve beygirlere ödenen bâc miktarı, "kanun üzere 2 koyuna 1 akçe ve bârgir başına 2'şer akçe bâc verip" şeklinde belirtilmiştir⁸. Bu uygulama vakıf kanunnamesine uymaktadır. Tereke kayıtlarında ise, satılan cariyeye başına bâc olarak 5 akçe alınmaktadır⁹. Yine tereke kayıtlarında esp bâcı

⁶ Bâc hakkında geniş bilgi için bkz. M. F. Köprülü, "Bâc", İ.A.II, s.187-190

⁷ TD 311, s.1

⁸ 25 Şevval 973/15 Mayıs 1566 MAD 2775, s.1497

⁹ Ölen İbrâhim bin Hasan'ın muhalefatında bulunan Rus asıllı iki cariyeye toplam yedibinaltıyüz akçeye satılmıştır. Bunlardan alınan bâc miktarı ise on akçedir. Dellâliye olarak alınan miktar ise yetmişaltı akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 28; Şevval 985/Aralık 1577 tarihinde muhalefatı tutulan Ali bin Yusuf cariyesinin satışından dellâliye olarak onbeş akçe bâc-ı cariyeye ise beş akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 37; Bâc-ı esp beş akçedir. Bâc-ı cariyeye de beş akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 45; Bâc miktarı cariyeye ve köle satışlarında beşer akçedir. Satılan bir köle ve cariyeden alınan bâc miktarı on akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 43

olarak da 5 akçe alınmaktadır¹⁰. Birleştirilmiş bir mukataa olan bu vergi dilimi 978/1570-1571'de yıllık 132539 akçedir¹¹.

Mum (Şem`) yapan imalâthanelerden alınan vergi olan Şem`-hane mukataası 978/1570-1571 yılındaki tahrirde yıllık 22148 akçedir¹². 981/1573-1574 yılından önce yıllık 26167 akçe, 981/1573-1574 de üç yıllığına 88000 akçe, 984/1576-1577 yılında üç yıllığına 90000 akçeye mukataaya verilmiştir¹³.

Resm-i Mizân Kapân-ı Galle ve Meyva ve Bac-ı Turukha Mukataası 978/1570-1571'de yıllık 274323 üç akçe gelir getirmektedir¹⁴. 981/1573-1574 yılında mukataa üç yıllığına 1210000 akçeye, yıllığı 403333 akçeye, 983/1575-1576 yılında ise üç yıllığına 1230000 akçeye, yıllığı da 410000 akçeye iltizama verilmiştir¹⁵. Kış günlerinin içeceği olan bozanın mukataası 978/1570-1571 yılında 53356 akçe gelir getirmektedir¹⁶.

Gümrük Mukataası 978/1570-1571'de yıllık 245770 akçe gelir elde edilmektedir¹⁷. Edirne gümrük mukataası, yıllık 185000 akçe olmak üzere üç yıllığına 555000 akçeye iltizama verilmiştir. Mukataanın, kara gümrüğüne mi? veya su taşımacılığına mı? ait olduğu belli değildir.

Edirne'de, 998/1589-1590 yılına kadar Müslüman tüccarların şehrin girişinde gümrük ödemedikleri anlaşılmaktadır. Müslüman olmayan yerlerden de (darü'l-harb) yapılan ticarete, Yahudi ve Hristiyan tüccarların Edirne'nin girişinde, gümrük vergisi

¹⁰ Bâc-ı esp beş akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 45

¹¹ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

¹² TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

¹³ Edirne kadısı Mevlâna İvâz görünmekte olup nazır-ı mültezim ise İbrahim'dir. 984 Zilkadesine/1577 Ocağa kadar ikibin akçe artırmak suretiyle üç yıllığına doksanbin akçeye şu şartla kabul etmiştir. Kendisi üç akçe ile emin olursa ve Sicillu cemaatinden Mordahay veledi Nişan isimli Yahudiyi ber vechi kefalet iki akçe ile katip olup Abraham'ı kefil olmak şartıyla kabul etti. Bkz. D.BŞM 81, s.81; Ali Emiri, III. Murad v.200; 981/1573-1574 yılında seksen sekiz bin akçedir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâstı..., s.95

¹⁴ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

¹⁵ 9 Safer 984/8 Mayıs 1576 tarihli belgede Edirne'de vaki olan meyve ve galle kapanı ve bâc-ı tarîk ve resm-i mizân 981 Recebinin yirmidördüncü gününden Nevruz'un yirmisine üç yılı oniki kere yüzbin ve onbin akçeye Mustafa nâm mültezim Yahudi olup hala Edirne'de olan Ali bin Hüseyin saadete gelip 983 senesi Şabanının onaltıncı gününden vaki olan Nevruzun ibtidasına tahvil-i cedit olmak şartıyla yirmibin akçeye ziyade ederim demektedir. Ceman üç yılı oniki kere yüzbin ve otuzbin akçe etmektedir. Şu şartlaki, Şehabeddin Paşa mahallesinde Muhiddin Hacı Durmuş nâm kimse mevacib-i kadimesiyle meyve kapanına emin olmak şartıyla cümle zarar mala kefil ola ve eski mevacibini harcaya ve istediğim kimesneler hizmet ede dedikten sonra mezbur mültezim Mustafa'nın iki yıllık muhasebesini görel. Görülen hesaptan yüz kırkbin akçe lazım gelmiştir. Bu küstüratı yeni mültezim malından ödemeliyi şu şartla kabul eder, eğer mukataa yeniden bana tahvil olursa hazine-i amireye koyduğum yüz kırkbin akçe kalır fakat bir başkası daha fazla artırarak mukataayı alırsa yüz kırkbin akçeyi bana vermek şartıyla öderim. Mukataayı alacak olan mültezimin kefilleri de yerli yerinde olup almaları uygundur denilmektedir. Bkz. D.MMK 22695, Forma 4, s.4-5; Ali bin Hüseyin yüz kırkbin akçeyi şartının kabul edilmesi üzerine 9 Safer 984/8 Mayıs 1576 tarihinde hazineye yatırmıştır. Bkz. D.MMK 22695, Forma 4, s.2

¹⁶ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

¹⁷ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

ödememek için Müslüman tüccarlarla anlaşmaları, meteanın ve kumaşın Edirne'de kalmasına, İstanbul'a gitmemesine sebep olmaktadır¹⁸. Gümrük vergisi olarak, hangi mallardan ne kadar alındığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Gümrük gelirlerinin toplanmasında bazen iltizama alan eminler de suiistimaller yapıp, mirînin zarara uğramasına sebep olmaktadırlar. Bunun önlenmesi için mukataa gelirlerinin toplanmasında tecrübeli olan silahdarlar yevmiyesini mukataadan almak şartıyla göreve getirilmişlerdir¹⁹. Eflâk ve Boğdan gibi yerlerden getirilip Edirne pazarında satılan koyun ve beygir gibi malların bâcı verilince bunlardan gümrük alınmamaktadır²⁰.

XV. yüzyıldan beri Edirne'de bir darphânenin mevcudiyeti bilinmektedir²¹. Fakat, işleyişi hakkında bilgi mevcut değildir. 966/1558-1559 yılında Müstâdem isimli mültezimin üç yıllığına aldığı mukataanın ödenmesinde eksiki tespit edilmiştir²². Bu mukataadan 978/1570-1571 yılında 93956 akçe gelir elde edilmektedir²³.

Esir Pazarı kethüdalığından 978/1570-1571'de yıllık 14520 akçe gelir elde edilmektedir²⁴.

978/1570-1571 yılında mukataa-i mahsulât-ı asiyabha-i defterkozun harab olduğu görülmektedir²⁵.

Cizye-i gebrân bive-i kaza-i Edirne ve Gümülcine ve Çirmen ve Hasköy ve Yenice-i Zağra ve Aydos ve Ahyolu Karın Abâd ve Rûs Kasrı mukataasının tamamı

¹⁸ Mustafa Çavuş'un arzu için Bkz. MAD 3902, Forma 43/1; 11 Rebiyülevvel 998/18 Ocak 1590 Dergahı alî çavuşlarından Mustafa Çavuş kulları arzu hal sunup mahurse-i Edirne'ye gelân tüccâr taifesinin keferi ve Yahudasından kanun üzere gümrük alınıp müslümanlardan gümrük alınmamak ile ekseri keferi ve yahud tacirleri esbâbların mevzuaten müslümanlara virüp anlar dahi bizimdir deyu gümrükden halâs itmekle gümrük mahsulüne külli zarar müterettib olduğundan gayrı müslüman tüccarları metaaların İstanbul'a getirmeyüp dâima müzayakadan hali olunmaz şöyleki sair beldelede alındığı gibi müslüman tacirlerinden dahi gümrük alınmak fermân olunursa miriye külli nefia hasil olduğundan mâ'adâ metaaların doğru İstanbul'a götürüp her vecihle nefi' külli olunmağın der uhde olunup arz olunması için Edirne Kadısına hükmi şerifi sadıka buyurulmak ricasına i'lâm ider. Bkz. MAD 3902, Forma 43/2

¹⁹ Edirne mukataa nazırı bende-i Mehmed'in arzu üzerine "gümrük mukataasına iltizam ile emin olan Yasef nâm Yahudi gelüp mukataatı mezbureye tabi' Edirne kazasında olan karyelerde gümrüğe muteallik mallarını mabeyinlerinde fûruht idüp mukataat mahsulüne külli zarar ve banâ hayf olur" demek suretiyle bunun önlenmesi için "silahdarlar cemaatinde yüzaltmışbeşinci bölükden olup ondört akçe yevmiyesi olan Ali bin Süleyman isimli bendeleri ehli vukuf ve mustakim ve mal-ı miri tahsilinde istihdan olunagelimiş kulları olmağın mutasarrıf olduğu ulufesini mukataat-ı mezbure mahsulünden almak üzere tayin buyurulması rica etmeğın" 30 Receb 998/5 Haziran 1590 buyuruldu. Bkz. MAD 3902, Forma 25

²⁰ 25 Şevval 973/16 Mayıs 1566 MAD 2775, s.1497

²¹ M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâstı..., s.111; Musa Çelebi'nin hükümdarlığı zamanında Edirne'de 813/1410 yılında basılmış, Çelebi Mehmed'in ise, biri tarihsiz olmak üzere diğeri 824/1421 yılında darbedilmiş sikkeleri vardır. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi I, Ankara 1983, s.549

²² Bkz. 8 Muharrem 980/21 Mayıs 1572 K.K. 67, s.22

²³ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

²⁴ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

²⁵ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

978/1570-1571 yılında, yıllık 71652 akçedir. Edirne'nin gebran cizyesi ise yıllık 42684 akçedir²⁶.

Yevâ ve kaçgun Edirne ve Yenice-i Kızıl Ağaç ve Hatûn İli mukataası, 978/1570-1571 yılında sayılan yerlerin tamamından elde edilen gelir, yıllık 8955 akçedir. Bunların içinden Edirne'ye düşen miktar ise, 2195 akçedir²⁷.

Beytül-mal ve mâl-ı gaib ve mâl-ı mefkûd gebrân yeveha-i Edirne ve Gümülcine ve Çirmen ve Hasköy ve Yenice-i Kızıl Ağaç ve Zağra-i Eski Hisar ve Zağra-i Yenice Kızıl Ağaç ve Aydos ve Yanbolu ve Ahyolu ve Rûs Kasrı mukataası, 978/1570-1571 yılında, yıllık 526301 akçedir. Bunların içinde Edirne'den elde edilen miktar, 9656 akçedir²⁸. 987/1579-1580 yılında Edirne, Çirmen, Köprü ve Haslar Köyü yevâ ve beytül-mal emininin İbrahim Çelebi bin Ahmed olduğu, üç yıllığına fiyat ve isim verilmemekle beraber tekrar yıllık 200 akçe arttırmak suretiyle verildiği anlaşılmaktadır²⁹. Çirmen ve Mustafa Paşa Köprüsü, Uzuncaova Hasköyü kazalarında vaki` yevâ ve beytül-mal mukataası, Edirne mukataasına tabidir. Edirne mukataası, 988/1580-1581 yılında üç yıllığına 12000 akçeye iltizama verilmiştir³⁰. Beytül-mal ve mal-ı gaib uygulamasında şer'i muamelenin, Rumeliden koyun toplayan kasaba uygulanmaması için hüküm gönderilmesi, kasapların bu tür uygulamalardan muaf tutuldukları anlamına gelmektedir³¹. Bu uygulamanın, şehirde ete olan ihtiyaçtan kaynaklanması muhtemeldir.

Edirne zeameti mukataası 6 Rebiyülevvel 971/24 Ekim 1563 tarihinde Şuca'nın uhdesindedir. Şuca'nın, gece şehre fiçı başına 30 akçe alarak hamr sokulmasına müsaade ettiğine dair şikâyet edilmesi üzerine görevden alınmış ve sipahi oğlanları

²⁶ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

²⁷ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

²⁸ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

²⁹ Evahir-i Muharrem 987/Mart 1579 EŞS, Defter, XV, 75; İbrahim Çelebi'nin beytül-mal iltizam emini olduğuna dair bkz. EŞS, Defter, XV, 140

³⁰ Edirne mukataasından yave ve beytül-mal mukataasına tabi Çirmen ve Mustafa Paşa Köprüsü Uzuncaova Hasköyü kazalarından vaki yave ve beytül-mal Edirne'de Rıdvan Çelebi bin Sefer Şah'a üç yılı onikibin akçeye iltizam kabul etti. Bkz. 988 Cemaziyelâhır/1580 Haziran tarihli EŞS, Defter, XV, 179

³¹ 8 Zilkade 985/17 Ocak 1578 tarihli Köprülü Kazasının Ümera köyünden sürüsünden kaybolan koyunların mal-ı gairte zuhur eden Edirne kasaplarından Durmuş'un koyunlarının şer'i suretiyle hal olunmaması için hüküm. Bkz. MD 33, s.192 h.388

zümresinden Mustafa zaim olarak atanmıştır³². 978/1570-1571 yılında Edirne zeameti mukataasından elde edilen miktar 185250 akçedir³³.

Niyabet-i kefere mukataasından, 978/1570-1571 yılında elde edilen yıllık miktar 56200 akçedir³⁴. 991 Recebi guresinden/21-25 Temmuz 1583 başlamak üzere, üç yıllığına 350000 akçeye mukataaya verilmiştir³⁵. Mukataa, 997/1588-1589 yılında 400000 akçeye Durmuş'un uhdesinde bulunmaktadır. Durmuş'un üzerine aldığı mukataanın ilk taksidini eksik yatırması üzerine Demûr bin Oruç 10000 akçe ziyadesiyle şartlı olarak almayı kabul etmiştir³⁶. Mukataa, 9 Muharrem 998/18 Kasım 1589 tarihinden itibaren üç yıllığına 410000 akçeye Demûr isimli tûmâr erbâbı tarafından kabul edilmiştir³⁷.

Edirne İhtisap mukataası 978/1570-1571 yılında yıllık 135350 akçedir³⁸. Edirne'de, ihtisap mukataası eskiden beri bölük halkı mensuplarına verilmektedir. 1003 yılı Muharreminin guresinde/16-20 Eylül 1594 kanuna hilâf olarak beylerbeyi çavuşlarından Rıdvan tarafından 400000 akçeye iltizama almıştır. Rıdvan, mukataayı 5 ay miktarı zabtettikten sonra, 25000 akçe eksik gösterdiğinden, dergah-ı alf sipahilerinden olan Hamza ihtisap mukataasını, iltizamın başladığı tarihten itibaren 400000 akçeye kabul etmiştir³⁹.

³² A.RSK 1458, s.20

³³ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

³⁴ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

³⁵ Mukataayı alabilmesi için Hassa Harcı Eminine yüzbin akçe yatırılması istenilmiştir. Bunun karşılığında Edirne'ye varıldığında yüzbin akçeyi peşin olarak hassa harcı emini olan Kasım oğlu Mehmed'e teslim etmesi ve bunun için elinde Edirne Kadısı naibi Abdullah halifeden hüccet'i şeri bulunmaktayken mukataayı ahirden kimesneler işlediğinden yüzbin akçemi Durmuş nâm mültezimdem almıştır. Zaman devr itmekle mezkur Durmuş'dan kabz eylediğim peşin yeniden tekrar talep eylemeğin hilâfi kanun peşini benden alup bu tarikle bana ziyade zulm ve hayf itmiştir demekle hazine-i amirede mahsud olan varidât muhasebelerine nazır olundukda mezkur Abdi tahvilinden peşin namına asla bir akçe bulunmayup lâkin yüzbin akçe peşin alup kabz eylediğini elinde hüccet'i şeri olup varidât hassa muhasebesinde göstermeyüp peşin olan akçe kendi akıl ve belîğ eylemeğin elinde hüccet'i şer'i mucebince zikr olan peşin mezkur Mehmed'en kendü eline verilmeyüp Edirne kadısına mezkur emri şerif sadaka buyurulmak bâbında inayet rica eder buyuruldu. 13 Cemaziyelevvel 998/20 Mart 1590 MAD 3902, Forma.46

³⁶ Edirne mukataatına mahsulü emval olan Mustafa'nın arzı üzere Durmuş dört yüz bin akçeye aldığı niyabet-i kefere mukataasının ilk taksit gününde yirmibin akçe teslim edip geri kalanını teslim etmemiştir. Edirne sakinlerinden olup tumarlı olan Demûr bin Oruç gelüp mukataayı onbin akçe ziyadeye alabileceğini ve taksidini gününde yatırabileceğini belirtmiştir. Fakat karşılığında şu şartı ileriye sürmüştür. Subaşı ve asesler başının 997/1588-1589 ve 998/1589-1590 yılına kadar olan muhasebelerin kontrol ettirip ve Mustafa subaşı Edirne şehrine subaşı olması gerektiğine dair ulemanın istediğidir. Bu şekilde kabul edilmesi istenmektedir. Bkz. MAD 3902, Forma 7/1; Sekiz aylık tutarın doksanbin akçe tuttuğunu ve bunun ne şekilde alınması gerektiğine dair açıklama hakkında Bkz. MAD 3902, Forma.18/1

³⁷ MAD 3902, Forma.7/3; MAD 3902, Forma.18/2

³⁸ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

³⁹ Belgenin üzerine düşülen notta bu isteğin uygun görüldüğü ve mukataanın yerli yerinde teftit edilip verilmesi uygun görülmüştür. Bkz. A.RSK, Dosya 2, vesika 77

Edirne'de pazar yerlerinde satılan yağ ve perakende şeylerden alınan vergilerin mukataası olan " Mukataa-i Serçin ve Revgân-ı Kazgan ve Salhâne", 978/1570-1571'de yıllık 22450 akçeye iltizama verilmiştir⁴⁰.

Resm-i Zirâa`mukataası, 978/1570-1571'de yıllık 15220 akçedir⁴¹.

Osmanlı Devleti'nde, "Resm-i bevvâbî" adı ile şehir girişlerinde vergi alınmaktaydı. Edirne Kalesi'nin eski kapılarından biri olan Manyas kapısının bu geliri bir mukataaya dönüştürülmüştür. Edirne Kalesi'nin cedîd ve kazganciyân kapılarından da, resm-i bevvâbî alınmaktadır⁴². 23 Zilkade 966/27 Ağustos 1559 tarihinde yazılan bir kayıta Manyas mukataası, Arslan bin Abdullah uhdesindedir⁴³. Bu mukataanın, 978/1570-1571'de yıllık 5250 akçe geliri vardır⁴⁴.

Eşcâr-ı dũthâ der kurb-u asiyabhâ-i Kemâl Paşâzade mukataası, 978/1570-1571'de yıllık 1250 akçedir⁴⁵.

973/1565-1566 yılında baştinaların bir kısmı yandığından bu verginin toplanmasında problem ortaya çıkmıştır. Zımmiler, divana giderek baştinalarının bir kısmının yandığını ve bu yüzden fakir olduklarını, haraç toplayanların baştina haraçlarını istediklerinden daha da fakirleştirdiklerini söyleyerek, baştina haraçlarının alınmaması için divandan kendilerine hüküm verilmiştir⁴⁶. Baştinalara, dışardan müdahale edildiği takdirde müdahalede bulunan şahıslardan harac alınmaktadır⁴⁷. Bu mukataa, 978/1570-1571'de yıllık 4500 akçedir⁴⁸.

Kârbân Sarây-ı Kâtib-i Çev mukataası, 978/1570-1571'de yıllık 2150 akçedir⁴⁹.

"An Mahsulü Rusüm-u Baştinaha-i Kefere-i Edirne maa Haymanehâ", 978/1570-1571'de yıllık 58239 akçedir⁵⁰.

⁴⁰ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

⁴¹ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

⁴² M. T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı..., s.115

⁴³ Edirne'nin Zaviye-i Seyyidler mahallesinde oturan Arslan bin Abdullah Manyas kapı mukataasını elinde bulundurmaktadır. 966 Zilhiccesinde/1559 Eylül Edirne'de mevlâna Perviz'in arzı mucebince ve mukataa nazırda sipahi oğlanları zımmesinden Seyyid Mehmed'dir. Bkz. D.BŞM 59, s.2

⁴⁴ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

⁴⁵ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

⁴⁶ 25 Şevval 973/16 Mayıs 1566 MAD 2775, s.1528

⁴⁷ 29 Şevval 978/26 Mart 1571 K.K. 222, s.232

⁴⁸ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

⁴⁹ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

⁵⁰ TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

Padişah hasları arasında olan Edirne'nin mukataaları 978/1570-1571'de yıllık 1373250 akçedir⁵¹. XVI. yüzyılın ikinci yarısında, iki farklı tarihte yapılmış olan tahrir bulunmadığından, iktisadî bakımdan karşılaştırma imkanı yoktur. Fakat, mukataalar üç yılda bir iltizama verilirken büyük fiyat farkları oluşmaktadır. Edirne'ye bağlı has köylerinin gelirleri de ada hasları adı altında toplanmıştır. 994/1585-1586 yılında Ada Hasları Mukataası üç yılı 650000 akçeye bir yıl sonra 995/1586-1587'te yine üç yılı 700000 akçeye iltizama verilmiştir⁵².

Defterdeki bu rakamlar her ne kadar itibarî olsa da, Edirne'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısında iktisadî bünyesine ışık tutması bakımından önemlidir. Canlı bir ticarî faaliyetin olduğunu göstermesi bakımından ihtisab, bâc-ı bazar, gümrük ve mizan-ı kapan mukataaları gelirlerinin yüksekliği önemlidir. Adı geçen vergilerin tamamı, Edirne'de bulunan pazar yerlerinde canlı bir ticarî faaliyet olduğunu göstermektedir. Çünkü, pazar yerlerinden alınan bâc, buralarda yapılan ticaretin büyüklüğü ile orantılıdır. Edirne'deki ziraî üretimin ekonomik yapıda önemli bir yere sahip olduğu mizan mukataasının en yüksek vergi dilimini oluşturmasından anlaşılmaktadır.

İhtisab resmi toplayıcısı olan muhtesip, çarşı ve pazarlardaki fiyat kontrolleri yanında, şehre satılmak için getirilen malın cinsine göre akça almakta idi⁵³. Bu miktarın yüzotuzbeşbinüçyüzelli akçe gibi yüksek bir meblağ olması ticarî faaliyetlerdeki canlılığın bir başka göstergesidir.

Edirne'de vergiye tâbi küçük sanayi kuruluşu olarak tarif edebileceğimiz boyahâne kaydı görülmemektedir. Halbuki, Edirne'de boyacılık tekniği o kadar ilerlemiştir ki Edirne, Türk kırmızısı boyacılığı ile tarihte büyük şöhret kazanmıştır. Türk kırmızısı boyacılığının, Edirne'ye gelişi Yavuz Sultan Selim devrine rastlamaktadır. Bursa şer'îye sicillerinden elde edilen bilgiye göre, 28 Muharrem 925/30 Ocak 1519 tarihinde

⁵¹ Defterdeki rakamlar toplandığında Edirne'nin gelirleri birmilyonüçyüzyetmişyedibinaltı akçedir. Bkz. TD 494, s.99; TK KKA, TD 54, vrk.41a

⁵² 994/1585-1586 niyabedinin yedisinden itibaren üç yılı altıyüzellibin akçeye Hacı Keyvan isimli mültezim uhdesinde iken bir senesi dolduktan sonra Balâban ve Hüseyin isimli sipahiler ellibin akçe artırarak mezkur mukataayı başlangıcından itibaren borcunu peşin ödemekle mukatayı yediyüzbin akçeye kabul etmişlerdir. Edirne kadısı Muslihiddin'in arzı üzerine 28 Muharrem 994/20 Ocak 1586 tarihinde devir işlemi yapılmıştır. Bkz. HSK, 25580, ek.18; Kadı Muslihiddin'in hücceti hakkında bkz. HSK, 25580, ek.20; Ada hasları mukataası emini olan İbrahim'in arzı hakkında bkz. HSK, 25580, ek.19

⁵³ Ö. L. Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esâsları, Kânunlar I, İstanbul 1943, s.320; Bkz. F. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s.69; S. Faroqhi,

Bursa'dan istenen boyacı ustalarının Edirne'ye gönderildiğine dair kayıt bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Drama ve Serez bölgesinde üretilen dokumalar, Edirne'de boyanmaktadır. Bu yüzden boyahaneler merkezileşmiştir⁵⁴. Bütün bunlara rağmen boyahanelerden bahsedilmemektedir. Bezhane mukataası da, işletilmesinde meydana gelen zorluklar dolayısıyla kayıtlarda geçmektedir⁵⁵. Edirne'de işletme olarak bezhanenin olması, boyahanenin de olmasını gerektirmektedir. Bâyezid evkafı mütevellisinin arzından evkafa bağlı olan çuha değirmenlerini iltizama verildiği ve bunların salhane uhdesine dahil edildiği anlaşılmaktadır⁵⁶.

Vakıflar, köyleri mukataaya vermek suretiyle para toplama yoluna tercih etmektedirler. Böyle bir uygulamaya örnek; Bâyezid evkafına bağlı Kazan Köyü mukataası, mültezimi tarafından üç yıllığına 14000 akçeye iltizama verilmesidir⁵⁷.

Malum olduğu üzere Edirne şehri, gül yetiştiriciliği ve gül yağı yapımında haklı bir üne kavuşmuştur. Edirne'nin gül konusundaki ünü, İstanbul saraylarında hassa bahçelere dikilmek üzere Edirne saraylarından gül fidanı istenmesinden anlaşılmaktadır. 12 Ramazan 984/3 Aralık 1576 tarihli hükümle, Edirne kadısından ve subaşısından "Hassa-i Hümayun" için, yirmi yük gül ağacı istenmektedir⁵⁸. 15 Zilkade 991/30 Kasım 1583 tarihinde Edirne'den, İstanbul'da bulunan "Sarayı Atik-i Âmireye" dikilmek üzere 20 kantar gül fidanı telep edilmektedir⁵⁹. 6 Muharrem 993/8 Ocak 1585 tarihinde Edirne Kadısı ve Bostancıbaşıya yazılan hükümde; "Vardukta bağçe-i amirem mühimmatı ferman-ı hümayunum üzere 200 kantar kırmızı gül ve 200 kantar sâkız gül tedarik eyleyüp gönderesin" şeklinde emir verilmiştir⁶⁰. 4 Recep 993/2 Temmuz 1584 tarihli Edirne Bostancıbaşına yazılan hükümden, gül fidanı gönderme işleminin her yıl

¹⁶ 16. yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Mentеше)", (nşr. M. Eğilmez), *Gelişme Dergisi I*, Ankara 1978, s.43

⁵⁴ Edirne boyama tekniğini Fransız ve Hollandalılar çalmak için uzun süre uğraşmışlardır. Nihayet gizlice getirilen Rum ustalar sayesinde XVIII. yüzyılda öğrenmişlerdir. Bkz. H. İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *Gelişme Dergisi II*, Ankara 1981, s.6

⁵⁵ MAD 2775, s.1163

⁵⁶ 27 Şevval 973/18 Mayıs 1566 tarihli bir kaç Yahudinin onbeşbin, yirmibin akçe harç idüp bir yılda üçbin akçe on yılda otuzbin akçeye iltizam etmişlerdir. Değirmenin herseyini yapıp mezkurlara daha yükseğe iltizam ettiresin. Bkz. MAD 2775, s.1537

⁵⁷ 26 Muharrem 973/24 Ağustos 1565 tarihli bu köyün mukataaya alan mültezim için iki başı mühürlü ib gönderilmiştir. Kazgan mukataası buna göre kontrol edilmelidir. Bkz. MAD 2775, s.171

⁵⁸ MD 28, s.394 h.1028

⁵⁹ MD 52, s.152 h.383

⁶⁰ "ve lâzım olan akçenin kadimce olageldiği üzere hassa hazineden ..." Bkz. MD 55, s.102 h.185

yapıldığı anlaşılmaktadır⁶¹. Eski Saray için Gurre-i Muharrem 996/2 Aralık 1587 tarihinde miktarı belirtilmeden gül istenmiştir⁶². 13 Zilhicce 1001/10 Eylül 1593 tarihli hükümle, İstanbul saraylarına 400 kantar kırmızı gül ve 300 kantar sakız gülü fidanı istenmiştir⁶³.

Edirne'de, İstanbul'un ihtiyacı için bir çok malzeme imal edilmekte veya imal edilmek üzere hammaddesi temin edilip gönderilmektedir. Edirne'den hassa-i hümayun mühimmatı için, 1500 adet süpürge ve 1500 adet kamyş toruğu tedarik edilip gönderilmiştir⁶⁴. Yine, 11 Cemaziyelâhır 991/2 Temmuz 1583 tarihli bostancıbaşıya yazılan hükümde, hassa bahçedeki meyveler için yaptırılması emredilen sepetlerin imalinde kullanılmak üzere, Edirne'den söğüt çubukları talep edilmiştir⁶⁵. Edirne'de büyük miktarda bal mumu işlenmektedir. Sefer zamanlarında kiler için lazım olan bal mumu, Edirne'de bulunan sanat ehline işletilip alınmaktadır. 9 Cemaziyelâhır 973/31 Aralık 1565 tarihli Edirne kadısına ve hassa harcı eminine yazılan hükümde, "Kilâr-ı Âmire için 4000 adet büyük, 500 adet küçük sarıca bal mumu lâzım olduğundan mumun bulunması ve itilmesi" emredilmektedir⁶⁶. 22 Cemaziyelevvel 973/15 Aralık 1565 tarihli hükümde ise, 1000 adet bal mumu⁶⁷, 26 Muharrem 980/8 Haziran 1572 tarihli hükümde ise, 15 kantar bal mumu işlenmesi istenmektedir⁶⁸. Edirne, çadır yapımı alanında da sultanın "Otağ-ı Hümayunu" için, malzeme üretecek sanat ehline sahip bulunmaktadır. 25 Şevval 973 tarihinde Edirne hassa harcı emininden otağ-ı hümayun için "onikişer hazneli altı kata' ve tenketür ve onbeş kata' çadır tokmağı yirmi vukıyye kırtıl ve üç çift kazık zabt için senbe ve on arâz" istenmittir⁶⁹. Seferlerde kullanılan kürek, dülger çekici gibi yol yapım aletleri de Edirne'de imal edilmektedir⁷⁰. Sefer sırasında yatak ve şilte taşınması için kullanılan, meşin veya çadır bezinden yapılan

⁶¹ "Her sene gönderildiği vechile istenilen fidanların cem idilüp mirî davarlara yükledilip gönderesin" Bkz. MD 58, s.150 h.376

⁶² MD 62, s.150 h.333

⁶³ Edirne kadısına ve Bostancıbaşısına yazılan hükümde "hasa bahçelere eskiden beri getirildiği gibi" Bkz. MD 71, s.27 h.53

⁶⁴ Edirne kadısına ve Şehreminine yazılan hüküm. Bkz. MD 60, s.43 h.103

⁶⁵ MD 49, s.115 h.393

⁶⁶ "Lazım olan hassa harcı emininden görüp defter edesin". Bkz. MAD 2775, s.694

⁶⁷ MAD 2775, s.674

⁶⁸ K.K. 67, s.96

⁶⁹ MAD 2775, s.1478

⁷⁰ 25 Şevval 973/15 Mayıs 1566 tarihinde Edirne hassa harcı eminine yazılan hükümde sefer-i hümayu için yol yapımı için ikibin adet ve yirmi adet ikiyüzlü kazma onbeş adet Kürek ve iki adet dülger çekici ve otuz adet tıyan lazım olup bahasıyla defter edüp gönderesin. Bkz. MAD 2775, s.1478

mefreşler de Edirne'den istenilmektedir⁷¹. Ordunun sefer sırasındaki kullandığı akçe sandıklarının imali de Edirne'de yapılmaktadır⁷². Ordunun ihtiyacı için 980/1572-1573 kışında sipariş edilen temrenlerin nevrudan önce gönderilmesi için Edirneli temren ustaları sıkı bir çalışmanın içine girmişlerdir⁷³. Kili ve Akerman limanlarına getirilen dokumalar arasında, Edirne usulü dokumalar olan kuşaklar meşhurdur⁷⁴.

b-Ticarî İşletmeler

Edirne şehrinde değirmen, kiremit fırını ve mandranın dışında ticari işletmenin görülmemesi ilginçtir. Dokumaların yapıldığı ve meşhur Edirne kırmızısı ile boyandığı bilindiği halde boyahanelerin geçmemesi ilginçtir.

Değirmenler; Osmanlı Devleti'nde, "değirmen resmi", "asiyap resmi" adları altında su veya yel ile dönen un değirmenleriyle zeytin yağı değirmenlerinden, muhtelif yerlerde ve muhtelif zamanlarda başka başka alınan vergi kastedilmektedir⁷⁵. Değirmenlerden alınan vergilerdeki farklılık, kıraç, dolap, asiyap ve buğday karşılığı işletilmekten kaynaklanmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında harap olarak görülen ve padişah mukataaları arasında olan "asiyapha-i defterkoz" için, Malkara'nın Gayrimüslim ahalisinden bazıları, Edirne kurbunda vaki` olan hassa değirmenlerde çalışmak üzere görevlendirilmişlerdir. Fakat, adı geçen dönemde artık Gayrimüslimler, değirmenlerin harap olması dolayısıyla Edirne'ye gitmemektedirler⁷⁶. Edirne'de değirmenlerden alınan vergilerde standart mevcut değildir. Suyla işleyenler, onbeş akçe ile altmış akçe arasında vergi vermektedirler. Kıraç değirmenlerden ise, 15 akçe vergi alınmaktadır. Aynı olarak vergi alınan değirmenlerden de 5 kile ile 1 müdd arasında ürün alınmaktadır.

Edirne Kazası genelinde tespit edebildiğimiz değirmenler ve bunlardan alınan vergiler şu şekildedir;

⁷¹ 25 Şevval 973/15 Mayıs 1566 tarihli Edirne hassa harcına yazılan hükümde hizane-i amire için dört çift mefreş lazım olup bahasıyla temini istenilmektedir. Bkz. MAD 2775, s.1478; Yine aynı tarihte Edirne hassa harcı eminine yazılan hükümde hizane-i amire için beş adet daha mefreş bahasıyla istenilmektedir. Bkz. MAD 2775, s.1484

⁷² 25 Şevval 973/15 Mayıs 1566 tarihinde Edirne Hassa harcı eminine yazılan hükümde hizane-i amire için beş adet akçe sandığı lazım olmuştur. Bahasıyla yaptırılıp gönderilmesi hakkında hüküm. Bkz. MAD 2775, s.1484

⁷³ 10 Şevval 980/13 Şubat 1573 MD 21, s.95 h.230

⁷⁴ Yedi çeşid kuşak dokumadan biri de Edirne dokumasidir. Bkz. H. Inalcik, a.g.m., s.6

⁷⁵ N. Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyadan Alınan Vergiler", DTCFD II/1-5, 1947, s.503

⁷⁶ TD 75, s.115'ten naklen İ. Sezgin, "Malkara Şehri (1475-1601)", İlmî Araştırmalar II, İstanbul 1996, s.122

TABLO XXII

No	Değirmen Adı	Değirmendeki göz sayısı (Bab)	Hasıl
1	Asiyâbhâ-idolâb-ı bahçeha ⁷⁷	12	(fi 25) 300
2	Asiyabha ⁷⁸	6	90
3	Asiyabhâ-i Hatun binti Davut Bey ⁷⁹		
4	Asiyabhâ-i Sazlıdere ⁸⁰		
5	Asiyab-ı Tunca der balay-ı Hüseyin Çelebi Efendi ⁸¹	4	(fi 50) 200
6	Asiyab der tasarrufu Hoca İshak ⁸²	5	(fi 50) 250
7	Asiyab-ı Karaca ⁸³	4	120
8	Asiyabhâ-i Mustafa Çelebi ⁸⁴	2	60
9	Asiyabhâ-i Piri Çelebi ⁸⁵	2	60
10	Asiyabhâ-i Hasan Bey ⁸⁶	1	15
11	Dolâb-ı Kosta asiyab ⁸⁷	2	400
12	Asiyabhâ-i Solak Subaşı der karye-i Yahşi Fakih ⁸⁸	6	(fi 5- dördü harap) 50
13	Asiyab Karaca ⁸⁹	1	20
14	Asiyab ⁹⁰	2	(fi 30) 60
15	Asiyabhâ-i Yakub ⁹¹	16	(fi 30) 480
		2	(fi 15) 30
16	Asiyab ⁹²	3	(fi 15) 45
17	Asiyab ⁹³	1	30
18	Asiyab ⁹⁴	13(boş)	?? 540
19	Asiyabhâ-i Sârban Cafer ⁹⁵	2	(fi 60) 120

⁷⁷ Toyçe Mahmud (Şehabeddin Paşa), TD 498, s.547; TK KKA, TD 562, vrk.97b

⁷⁸ Toyçe Mahmud (Şehabeddin Paşa), TD 498, s.547; TK KKA, TD 562, vrk.97b

⁷⁹ Daye Hatun Köyü TD 498, s.90; TK KKA, TD 563, vrk.32b

⁸⁰ Karye-i İskender TD 498, s.93; TK KKA, TD 563, vrk.34b

⁸¹ Fekili Köyü TD 498, s.124; TK KKA, TD 563, vrk.50a

⁸² Fekili Köyü TD 498, s.124; TK KKA, TD 563, vrk.50a

⁸³ Fekili Köyü TD 498, s.124; TK KKA, TD 563, vrk.50a

⁸⁴ Prevâdi Köyü TD 498, s.130; TK KKA, TD 563, vrk.53a

⁸⁵ Prevâdi Köyü TD 498, s.130; TK KKA, TD 563, vrk.53a

⁸⁶ Hacı Umur Köyü TD 498, s.133; TK KKA, TD 563, vrk.54a

⁸⁷ Hasılatı öşr olarak alınır. Bkz. Kazan Köyü TD 498, s.139; TK KKA, TD 563, vrk.57a

⁸⁸ Yörgüç Köyü TD 498, s.140; TK KKA, TD 563, vrk.57b

⁸⁹ Ahi Köyü TD 498, s.142; TK KKA, TD 563, vrk.58a

⁹⁰ Korucu-i Küçük Köyü TD 498, s.145; TK KKA, TD 563, vrk.60a

⁹¹ Lefkeli Köyü TD 498, s.147; TK KKA, TD 563, vrk.62a

⁹² Has (Mülk-ü Aslihân) TD 498, s.153; TK KKA, TD 563, vrk.64a

⁹³ İsmâilçe Köyü TD 498, s.154; TK KKA, TD 563, vrk.64b

⁹⁴ Saru Tur Ali Köyü TD 498, s.157; TK KKA, TD 563, vrk.65b

⁹⁵ Saru Tur Ali Köyü TD 498, s.157; TK KKA, TD 563, vrk.65b

20	Asiyabhâ-i Firuz Bey ⁹⁶	2	(fi 60) 120 yekun 780
21	Asiyabhâ-i Defterkoz an havass-ı Hz. Pâdişah alempenah der balayı ⁹⁷	8	(harap)
22	Bir değirmen ⁹⁸	5 (harab)	250
23	Asiyabhâ-i Sinan Piri ⁹⁹	2	60
24	Asiyab (kıraç) ¹⁰⁰	1	15
25	Asiyabhâ-i Gazi bin Mustafa der nehr-i Tunca ¹⁰¹	2	100
26	Asiyabha-i Bâl nâm-ı diger Pata maa bevvabha-i ¹⁰²	4	140
27	Asiyabhâ-i Ali bin Mahmud değirmendere ¹⁰³	1	25
28	Asiyabhâ-i Şa'ban ¹⁰⁴	1 2(harap)	15
29	Asiyab ¹⁰⁵	1	15
30	Asiyabhâ-i Tur Bali ¹⁰⁶	1	30
31	Asiyabhâ-i Veli bin Halil ¹⁰⁷	1	30
32	Asiyabhâ-i Ferhad ¹⁰⁸	1	30
33	Asiyabhâ-i İbrahim Çelebi ve biraderi Mustafa ¹⁰⁹	2	60
34	Asiyabhâ-i Şah binti Ma'ruf ¹¹⁰	1	30
35	Asiyab-ı Murat ¹¹¹		harap
36	Asiyab ¹¹²	2	60

Edirne'de tahrir defterlerindeki kayıtlara göre yüzonüç bâb değirmen bulunmaktadır. Bu değirmenlerin ne kadar süre çalışıklarına dair bir kayıt

⁹⁶ Saru Tur Ali Köyü TD 498, s.157; TK KKA, TD 563, vrk.65b

⁹⁷ Asiyapha-i Defterkoz TD 494, s.116; TK KKA, TD 54, vrk.48a

⁹⁸ Havaros Köyü TD 498, s.567; TK KKA, TD 562, vrk.106b

⁹⁹ Hızır Ağa (Koyunluca Musa) TD 498, s.576; TK KKA, TD 562, vrk.110b

¹⁰⁰ Yaycalu Köyü TD 494, s.123; TK KKA, TD 54, vrk.52b

¹⁰¹ Hamza Beylü Köyü TD 494, s.124; TK KKA, TD 54, vrk.53a

¹⁰² Hasıl gendüm olarak alınmaktadır. Müdd 1 kıymet 200, şa'ir müdd 1 kıymet 140 Bkz. Hamza Beylü Köyü TD 494, s.124; TK KKA, TD 54, vrk.53a

¹⁰³ Hasıl gendüm olarak alınmaktadır. Kile 5 kıymet 50, çev kile 5 kıymet 25 Bkz. Rum Beglü Köyü TD 494, s.126; TK KKA, TD 54, vrk.54a

¹⁰⁴ Büyük Ünlü Köyü TD 494, s.130; TK KKA, TD 54, vrk.56a

¹⁰⁵ Yünlüce Köyü TD 494, s.131; TK KKA, TD 54, vrk.56b

¹⁰⁶ İsmâil (Tâtârlü) Köyü TD 494, s.138; TK KKA, TD 54, vrk.60a

¹⁰⁷ İnciklü Köyü TD 494, s.141; TK KKA, TD 54, vrk.61b

¹⁰⁸ İnciklü Köyü TD 494, s.141; TK KKA, TD 54, vrk.61b

¹⁰⁹ İnciklü Köyü TD 494, s.141; TK KKA, TD 54, vrk.61b

¹¹⁰ İnciklü Köyü TD 494, s.141; TK KKA, TD 54, vrk.61b

¹¹¹ İmreler Köyü TD 494, s.143; TK KKA, TD 54, vrk.62b

¹¹² Vasil (Sofular) Köyü TD 494, s.144; TK KKA, TD 54, vrk.63a

bulunmamaktadır. Sadece bir tanesinin kıraç değirmen olduğuna dair kayıt vardır. Edirne'de bulunan değirmenlerin büyük bir çoğunluğu suyla işlemektedir. Yağış rejiminin düzensiz olduğu Edirne'de, kar ve yağmur yağmaması değirmenlerin işlememesine yol açtığından meydana gelen un sıkıntısı, yakın kazalardan karşılanmaktadır¹¹³. Değirmenlerden alınan vergilerde de bir yakınlık yoktur. 90 akçe ile 15 akçe arasında değişen vergiler alınmaktadır. Kıraç değirmenden 15 akçe alınmaktadır. Öşür olarak çalıştırılan değirmenlerden ise daha yüksek oranda vergi alınmaktadır. Buğday ve arpa karşılığı çalıştırılan değirmenler ise yılda 5 kile buğday ve 5 kile arpa karşılığı çalıştırılmaktadır. Vergiler arasındaki farklılık değirmenlerin büyüklüğü ve işleyişleri ile kurulmuş oldukları yerlerde bulunan suyun rejimiyle alakalı olması muhtemeldir.

Edirne'de değirmen fiyatları, mülk olarak 20000 akçe ile 8000 akçe arasındadır¹¹⁴. Değirmenlere lâzım olan kerestenin temininde Edirne kadısı, Bostancıbaşı ve bina emini yardımda bulunmaktadırlar¹¹⁵.

Kiremit Fırını; Edirne'nin köylerinde kiremit fırınları bulunmaktadır. Tespit edilen fırınlar ve alınan vergiler şu şekildedir; Toyçe Mahmut (Şehabeddin Pâşâ) köyünde mukataa olarak işletine fırından yıllık 40 akçe¹¹⁶. Çörek köyündeki fırın 50 akçe¹¹⁷ ve Kör Ümüdü köyündeki kiremit fırını 12 akçe¹¹⁸.

Bu bilgiler, kiremit fırınları hakkında bilgi edinilmesi için yeterli değildir. Bu fırınlarda, kiremidin dışında tuğla, künk veya desti yapıldığına dair herhangi bir bilgi olmamasına rağmen, muhtemelen bunlar da imal edilmektedir. Ayrıca, alınan vergilerde de bir orantı yoktur.

¹¹³ 17 Cemaziyevvel 993/17 Mayıs 1585 tarihli Edirne etrafında bulunan kadılıklara yazılan hüküm. Bkz. MD 58, s.114 h.309

¹¹⁴ 986 Saferinde/1578 Nisan ölen Yasemin binti Abdullah'ın Hamza Beyli köyündeki değirmeni onbinbeşyüz akçe ve yeri belirtilmeyen diğer bir değirmeni ise sekizbinbeşyüz akçe resmi kısmet belirlenmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 23; Çöke nahiyesinde Hamza Beyli köyündeki Değirmen Deresi denilen mevkide ard arda değirmenler bulunduğu bir satış dolayısıyla görülmektedir. Değirmen hissesi otuzbinyediyüzyirmi akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 26; Kaytas Bey bin Abdullah'ın muhalefatından timar mahsulü ve değirmen geliri olarak onbin verilmektedir. Yine aynı şahsa ait değirmenin değeri yirmibin akçe olarak gösterilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 32; Bâbâ Timurtaş mahallesinde ölen Hasan bin Süleyman'ın mülküdür. Edirne'de bir yağ değirmeni satışını da görmekteyiz. Yağ değirmeni bir fırını, bir anbarı, kazgânı olmak üzere sekizbinbeşyüz akçeye satılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 26

¹¹⁵ 17 Cemaziyevvel 993/17 Mayıs 1585 tarihinde Edirne kadısı, Bostancıbaşısı ve bina eminine yazılan yazı ile harem-i hümayun hüddamından amcazadenin Edirne'de olan değirmenine kereste sağlanması istenilmektedir. Bkz. MD 58, s.86 h.244

¹¹⁶ TD 498, s.547; TK KKA, TD 562, vrk.97b

¹¹⁷ TD 498, s.558; TK KKA, TD 562, vrk.103a

¹¹⁸ Kör Ümüdü Köyü TD 498, s.18; TK KKA, TD 563, vrk.1b

Mandra; Sütün işlendiği yerler olan mandralardan vakıf defterinde sadece bir kayıt görülmektedir. Hınzır Viranı köyündeki 5 mandradan yıllık 150 akçe vergi alınmaktadır¹¹⁹. Edirne'de hayvanlardan alınan vergilere bakıldığında bunların sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Belgelerde tek bir mandranın görülmesi halkın hayvanlardan elde ettiği sütü kendilerinin işlemek suretiyle tükettikleri anlamında gelmektedir.

B- EDİRNE ESNAFI

Osmanlı şehirlerinin hemen hepsinde bulunan çarşı ve pazarlar alış veriş merkezleridir¹²⁰. Şehrin aynı zamanda ekonomik canlılığının da bir işareti olan çarşıların etrafında çeşitli dükkanlar, bedesten ve hanlar bulunmaktadır. Bilhassa bedestenler, ticaretin canlı bir ticaretin cereyan ettiği yerlerin başında gelmektedir. Müstahkem duvarlarla çevrili bir kapalı çarşı hüviyetini haiz olan bedestenler, ayrıca bu hususiyetleri ile kıymetli malların ve nakidin muhafaza edildiği, emanete konduğu yerler olarak da ehemmiyet kazanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde şehirlerde bulunan dükkan sayısını ve ekonomik fonksiyonlarını tespit oldukça zordur. Çünkü, yapılan tahrirler bizlere sadece vakıflara bağlı bulunan dükkanların sayısını vermektedir. Bu tür tahrirlerde şahısların elinde bulunan dükkanların sayısını hesaplama ve işlevleri hakkında bilgi bulmak zordur.

Edirne'ye gelen bezirgânlar, kervansaraylarda kalmaktadırlar. Bursa'dan gelip Rüstem Paşa Kervansarayında ölen ve ismi yazılmayan bezirgânın altıbin altınlık ipeği ve hayli muhallefatı 25 Receb 984/18 Ekim 1576 tarihinde beytü'l-mal emini tarafından tespit edilip kaydedilmiştir¹²¹. Bezirgânlar, deve kervanları ile ticaret yapmaktadırlar. Bu kervanların yol güzergâhlarını gösteren bilgi yoktur. Fakat, Edirne civarında 4

¹¹⁹ TD 498, s.155; TK KKA, TD 563, vrk.65a

¹²⁰ M. Cezar'ın eserinde Türklerde çarşı ve pazarın kısa tarihi geçmişi, dinî ve sosyal kurumlar arasındaki ilişki ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Geniş bilgi için Bkz. M. Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985

¹²¹ Edirne kadısına yazılan hükümde Rüstem Paşa Kervan Sarayında ölen bezirgan hakkında bkz. MD 28, s.100 h.241

Muharrem 990/29 Ocak 1582 tarihinde soyulan Eflâklı bezirgânların olması, deve kervanlarının Eflâk ve Boğdan'a kadar ulaştıklarını göstermektedir¹²². Edirne'den Rumeliye ticarete giden Ahmed bin Hamza'da Belgrat şehrinde ölmüş ve oraya defnedilmiştir¹²³. Fakat, bütün bu bilgiler ticaretin yönünü ve hacmini ortaya koyacak nitelikte değildir. Edirne Kazası merkezinde ve köylerinde sarbanların olması, deve kervanlarıyla ticaret yapıldığının bir delili durumundadır. Bu kervanlarla muhtemelen Edirneli tüccarlar, dokumaları Tuna limanlarına taşımaktadır¹²⁴.

Rumeliye ticaret amacıyla giden tüccarlar, mallarını Edirne'de emanete bırakabilmekteydiler. Bu emanet işlemi tüccarlar mallarını, Müslim Gayrimüslim ayrımı yapmaksızın birbirlerine bırakabilmekteydiler. Mesela; Rakkas Ali Bey mahallesinden olup kervandayken ölen Köşeç Hasan bin Abdullah, ticaret için gitmeden önce İsmail, Yasef ve Yâkov isimli Yahudilere seksenbin akçe çuha parası bırakmıştır¹²⁵. Ticarete önemli bir görev üstlenen tüccarların emanete bırakmış oldukları mal ve paraları bazen suiistimal edenler de bulunmaktadır. 6 Şaban 973/26 Şubat 1566 Edirne'de ticaret yapan ve ölen Hoca Kasım'ın Edirne'de Bakkal Süleyman'a Belgrat'tan getirip emanet bıraktığı 23 fiçî asl ve 100 kantar ham bakır, Kasım, Budin civarında ölünce beytü'l-mal emini emaneti istediğinde, Süleyman vekil-i şer'iyeye vereceğini söylemiştir. Fakat, bakkal Süleyman'ın hizmetkarı sıkıştırılınca, bakkalın emanetleri sattığı ve parayı kullandığı anlaşılmıştır¹²⁶. Ölen tüccarların emanete bıraktıkları mallar, beytü'l-mal emini ve katipleri tarafından sayımları yapıp alınmaktadır. Birbirlerine 70000 akçe gibi büyük miktarlarda borç veren tüccar taifesinin büyük oranda ticaret yaptıkları sonucuna varılabilir¹²⁷.

¹²² MD 46, s.311 h.709

¹²³ Bu konuda kayıt yeterli değildir. Hamza bin Ahmet Belgrat'ta ölmüş ve oraya defnedilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 6

¹²⁴ Belgelerde bu konuda net bilgiler bulamadık. Halil İnalıcık Bursalı ve Edirneli tüccarların Tuna iskelelerine büyük oranda dokuma taşıdıklarını belirtmektedir. Bkz. H. İnalıcık, a.g.m., s.7

¹²⁵ EŞS, Defter, XVI/B, 47

¹²⁶ Hizmetkarını durumu ifşa etmemesi için bana ellisekiz filori borcu vardır diye hapsedirmiştir. Tüccarın hayli malı, mülkü ve cariyeleri olup muhalefatı kalup bunları zabtetmek istendiğinde bazı imamlar ve hatipler bize borcu vardır diye onbin akçe değer cariyelerini üçbin akçe karşılığı alup azat etmişlerdir. Evlerini de bir dellala bağışlayverdiğini söylemektedirler. Edirne'de yüzbin akçeye yakın olan dokuz göz değirmenini de kütrekçi Derviş isimli bir şahsa ellibeşbin filori vermek üzere bet yılına icareye verdiğini bildirmektedir. Bkz. MAD 2775, s.852

¹²⁷ 15 Cemaziyevvel 973/8 Aralık 1565 Edirne kadısına hüküm yazılaki, Anadolu tacirlerinden biri fevt olduğu işitildi. Mahmiye-i mezburede bazı tacirler Sirozlu demekle ma'rif yahudiden yetmişbin akçe aluncak meblağ Edirne hassa beytü'l-mal emini olan Kasım ve katibi olup kabzylediği iştima olundu bunun dergaha gelmesi lazım bu hususta hüküm yollandı. Mutevelli-i mezburun ne mikdar alacağı varsa kabzedilip yarar adamlarla gönderesin. Bkz. MAD 2775, s.669; 19 Cemaziyevvel 973/12 Aralık 1565 Kastamonu sancağından olup ticaret yaparken

Başına harcını toplayan devlet görevlileri de tüccara parayı pay karşılığı kullanmak üzere vermişlerdir. 22 Recep 973/13 Şubat 1566 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde; 969/1561-1562 yılında vilayet baştinasını toplayan sağ bölük ulufecilerinden iki kişi, Erzincan'da oturan Mustafa isimli tüccara, 412 altını pay karşılığı vermiştir. Mirî akçeyi alıp esbab ile Edirne'ye geldiği bildirilen tüccarın elinden paranın alınması istenmektedir¹²⁸.

Osmanlı Devleti'nde paranın toplandığı yer, adeta bir banka vazifesi gören vakıflardır. Vakıflarda görevli bulunanların tutmuş oldukları muhasebe defterleri, normal olarak iki yılda bir kontrol edilmektedir. Bunun haricinde, vakıflarda çalışanların durumları, görevden ayrıldıktan sonra dahi yapmış oldukları işlerdeki kazançlarından duyulan şüphe üzerine araştırılmıştır. 23 Cemaziyelâhır 982/11 Ekim 1574 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde; "Seyyid Mehmed isimli kişi iş tutup zimmetinde hayli para kalup halâ Edirne'de bina olunan camii şerifim mütevellisi Süleyman ol tarihte mezkurun nazırı olup ondan sual olunmağa muhtaç olmağın müşarunileyh südde-i saadetime gönderilsin emredüp buyurdum ki mumaileyhe tenbih eylesin ki alettacil gelüp cevaben verüp gerü vara" denilmek suretiyle araştırmanın devam ettiği anlaşılmaktadır¹²⁹.

Vakıf görevlileri, dükkânlardan daha fazla gelir elde etmek için ticaretin bu müesseseler etrafında yapılmasını sağlamağa çalışmışlardır. Edirne'de, bezzaz ve boğası satışı Ali Paşa çarşısı ve Selim Han evkafı dükkânlarında yapılmaktadır. Bu iki yer dışında yapılan satışlara vakıf mütevellileri müdahale ettirmişlerdir¹³⁰.

Dikilen mallar, ehl-i hibre tarafından kontrol edilmektedir. Han, çarşı ve vakıf dükkânlarında oturmayanlar kontrol edilememekte ve yeterli vasıflarda ürünler imâl

İstanbul'da ölen şahsın Edirne'de Siroz'lu Süleyman denilen Yahudiden alacağı olan yetmişyedin akçe çuha bahasının kontrolünün yapıp bu kadar alacağı varsa iki oğlu ve iki kızı ve hanımına verilmesi gerekmektedir. Bkz.

MAD 2775, s.773

¹²⁸ MAD 2775, s.980

¹²⁹ MD 26, s.261 h.750

¹³⁰ Rebiyülâhır 998/Şubat 1590 Edirne'de boğası ve bezzazenin sadece Sultan Selim Han camii vakıf dükkânlarında satılmasına izin verilmektedir. Bazen bu uygulamaya riayet etmeyenlerde bulunmaktadır. Bkz. MD 65, s.173 h.714; 28 Rebiyülâhır 998/4 Mart 1590 K.K. 120, s.32; 15 Şevval 999/7 Ağustos 1591 tarih Sultan Selim Han evkâfınca bezzazların getirildiği ve başka yerlerde mal sattırılmaması için emir verilmesine rağmen vakfa ait bezzazların yerleştirildiği dükkânların büyük olduğunu ve bunları sular aldığını ve malzeme ile tüccarların zarar gördükleri bildirilmiştir. Sokaklarda satış yapmağa başlayan bezzazların Ali Paşa çarşısına naklolunduklarını fakat burada çıkan yangınla yeniden vakıf dükkânlarına getirildikleri bildirilmiştir. Bkz. MD Zeyli 5, s.50 h.179; 12 Cemaziyevvel 999/6 Mart 1591 Dölbentçiler ve bezçiler adam göndererek dükkânları olmayanlar çarşı, pazar ve aralarda satıklarından bunun önlenmesini istenmektedirler. Bkz. K.K. 122, s.101a

edememektedirler. Tellâllar, bit pazarında ve bezzazistanda ehl-i hibrenin üretmiş olduğu malları yüksek sesle bağırarak suretiyle teşhir edip satmaktadırlar¹³¹. Ölenlerin terekeye kaydedilmiş olan malları, suk-u sultanide mezatta satılmaktadır¹³². Tereke kayıtlarında geçen tellâliye ücreti, bâc, araba ve dükkan kirasının alınması da, yapılan mezat dolayısıyla olmalıdır¹³³. Belgelerden anlaşıldığına göre Edirne'de, Eski Bezzazistan, bit pazarı ve suk-u sultanî yan yanadır¹³⁴. Bu işleyiş ve satış sisteminin dışında hemen hemen her esnaf teşkilatının bir çarşısı bulunmaktadır. Bu çarşılar, oduncular çarşısı, terziler çarşısı, bıçakçılar çarşısı, kazancılar çarşısı, muhtaplara çarşısı, kasablar çarşısı ve sarraçlar çarşısı gibi. Saraçhâne Çarşısı'nda eskiden beri sarraçlar, okçular ve çilingirler beraber bulunmaktadır¹³⁵.

Osmanlı Devleti'nde çarşı ve pazarları denetleyen muhtesipler narhı belirlerlerdi. Edirne'de ise bu işi bir müddet Taşlık Medresesi müderrisi olan Muslihiddin'in yürüttüğü anlaşılmaktadır¹³⁶. Narha, Edirne'de bulunan bölük halkından bazı kişiler müdahale etmişlerdir. Narhı belirleyen muhtesipler ıstabl-ı amire için lazım olan arpanın temininde bazı şahıslara arpa ektirmeye ve depolattırmaya yetkiliydiler. Bu işlemde zamanla suiistimaller yapılmıştır. Bazı şahıslar, ıstabl-ı amireden 12 akçeye arpa alıp anbarlarına koymuşlar ve ektiklerini iddia etmişlerdir¹³⁷.

Edirne'ye şarap girmesi men' edildiği halde bu yasağa uyulmadığı gibi, şehir içinde şarap kullanmalarına müsaade edilen Hıristiyanların, şarap kullanmaları yasak olan Müslümanlara şarap vermesinin önlenmesine çalışılmıştır¹³⁸. 6 Rebiyülevvel 971/24

¹³¹ 15 Rebiyülâhır 994/6 Nisan 1586 Ehl-i hibre Edirne'de olan derziler ve kaftancıların tenha yerlerde ve hanlarda sakın olup hem deri ve işin ehli olmadıklarından elbiselere zarar vermektedirler. Dükkanlara oturmamakla cami ve mescid evkafı boş kalmaktadır. Bu gibilerinin diktiklerinin mahalle aralarında satılmasına engel olup diktiklerinin bit pazarında veya bezzazistanda dellala verip satırmak ve bunların mutlaka kefillerinin kimler olduğunun bilinmesi istenmektedir. Bkz. A.RSK 1466, s.26

¹³² Bu konu ile ilgili belge çok fazladır. Kontrol edilebilmesi için bir kaç örnek veriyoruz. EŞS, Defter, XVI/B, 35; EŞS, Defter, XVIII, 6; Ali Kuşçu mahallesinde üç ahır bulunan mülk mezatta beşbinbeşyüz akçeye satıldığı görülmektedir. İçinde samanlık ve değirmen de bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 15; EŞS, Defter, XVIII, 72

¹³³ Bu konuda bütün tereke kayıtlarında örnekler mevcuttur. Örnek için bkz. EŞS, Defter, XI, 21

¹³⁴ Ölenlerin terekelerinde bulunan mubayaa ile esbab kaydı ve kira-i araba ve kira-i dükkan, dellâliye, ihzariye ve bac kayıtları bu satışlarla alakalıdır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 14

¹³⁵ 25 Recep 999/19 Mayıs 1591 tarihinde Edirne kadısı Mevlânâ Muslihiddin'e yazılan hükümde selden harap olan çarşının esnafın isteği üzerine vakıf zevaidinden tesbit edilen dörtyüztümüşaltıbin akçeye tamir ettirilmesi hakkındadır. Bkz. MD Zeyli 5, s.29 h.120

¹³⁶ 24 Recep 983/29 Ekim 1575 tarihli Taşlık müderrisi Ayaşlı Muslihiddin'e yazılan hükümde Edirne kadılığı Bursa kadısı Mevlana Muhiddin'e tevcih olduğundan o gelinceye kadar kadılığa vekalet etmesi istenmektedir. Bkz. MD. 27, s.27 h.129

¹³⁷ MD 27, s.171 h.393

¹³⁸ 4 Recep 972/5 Şubat 1565 MD 6, s.328 h.691; 27 Zilkade 972/26 Haziran 1565 MD 6, s.595 h.1310

Ekim 1563 tarihli hükümde alınan tedbirlere rağmen şehire şarap sokulduğu ve meyhaneler işletildiğinin haber alınması üzerine tahrir yapıp Hristiyanlarda bulunan şarap fazlasını sirkeye çevrilmiş ve Müslümanların elinde bulunanlar da dökdürülmüştür¹³⁹. Bu tedbirlere rağmen 6 Rebiyülevvel 971/24 Ekim 1563 tarihli hükümle, zaim fiçı başına 30 akçe rüşvet vermek suretiyle şehre geceleri şarap sokulduğu tesbit edilmittir¹⁴⁰.

Kasaplık yapan esnafın 997/1588-1589 kışında kesilecek hayvan bulamamaları ve eti belirlenen fiyatın çok üzerinde satmaları dolayısıyla, imaretler et bulamadıklarından aş çıkarmada zorluklara düşmüşlerdir¹⁴¹. 21 Zilkade 1003/28 Temmuz 1595 tarihinde koyun temin etmedeki sıkıntıdan dolayı, Edirneli kasaplar devlet merkezine arkadaşlarını gönderip, Edirne'nin de İstanbul gibi büyük bir şehir olduğundan kasapların sermayesi için toplanan akçeden 5 yük (500000) akçe verilmesini ve Edirne'den dahi alâ, evsât ve ednâ itibarıyla kasap akçesi toplanmasını talep etmişlerdir¹⁴². Balkanlar'da kesilecek hayvan sayısının azalması ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesi kasaplara da olumsuz yönde yansımıştır. Kasapların, sürüler halinde Rumeli'den koyun getirmek için sermayeleri artık yetmez olmuştur.

18 Muharrem 972/26 Ağustos 1564 tarihli hükümde; Edirne'de mevcut bina ustaları ve marangozların, İstanbul'a suyolunda çalışmak üzere çağrılmaları, sanatlarında ehil ve sayılarının bir hayli fazla olduğunu göstermektedir¹⁴³.

Esnafın mesleklerine zarar veren arkadaşlarını şikâyet edebilmekteydiler. 2 Şaban 979/20 Aralık 1571 tarihli hükümle, mumculuk ve sabunculuk sanatına talip olanların, üstad yanında senelerce çalışmaları gerekirken buna riayet edilmeyip bu sanata ehil olmayanlar girdiğinden bunun önlenmesi için tedbirler alınmıştır¹⁴⁴. Edirneli sarraflar 17 Cemaziyelevvel 993/17 Mayıs 1585 tarihinde verdikleri arzuhalde; Kervansaraylarda ve çarşılarda ayaklı sarraflık edenlerin işledikleri kabahatlerin cezasını, dükkân sahibi sarraf esnafının çekmesi dolayısıyla bu şahısların faaliyetinin önlenmesini talep

¹³⁹ MD 6, s.608 h.1343

¹⁴⁰ A.RSK 1458, s.20

¹⁴¹ 25 Safer 997 tarih MD 64, s.36 h.97; 15 Safer 997 tarih MD 64, s.211 h.542

¹⁴² MD 73, s.16 h.39

¹⁴³ MD 6, s.39 h.77

¹⁴⁴ MD 15, s.250 h.2105

etmişlerdir¹⁴⁵. Esnaflar üzerinde alınmak istenen bu tedbirlere rağmen, rahatlıkla gayr-ı meşru işler yapıldığı intibai uyanmaktadır. Mesela; saraydan çalınan mühürlü bir mal, pazar yerinde rahatlıkla satılabilmektedir. 28 Recep 978/26 Aralık 1570 tarihinde kazancılık yapan esnaf elinde, doksanbeş kıyye gelen ve saraydan çalındığı anlaşılan mirî bir kazan yakalanmıştır¹⁴⁶.

Esnaflar, dışarıdan getirilen malların adaletli şekilde dağıtılmamasından ve madrabazların eline düşmesinden de şikayetçidirler. Edirne'ye aba dışardan gelmekte ve abacı esnafı arasında taksim edilmektedir. Fakat, 13 Rabiülevvel 979/6 Ağustos 1571 tarihli hükümde, merkeze arkadaşlarını gönderen abacılar, Edirne'ye gelen abanın kendi aralarında taksim işini şakirtler, kethüda ve yiğitbaşılar marifetiyle dağıtılması esas iken, hariçten bazı kimseler karışıp olagelen adetın dışında iş yapılmağa başladığını bildirmektedirler. Şimdiden sonra dağıtımın, ellerinde olan hüccetlere göre düzenlenmesi yönünde tedbirler alınmasını talep etmektedirler¹⁴⁷.

İstanbul sarraçlarının arzuhâli üzerine, 18 Receb 990/9 Ağustos 1582 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde, İstanbul sarraçları için Bulgarî telâtin sahtiyanın, Moskova'dan alınıp Edirne üzerinden getirilmesi esnasında madrabazların eline geçtiği anlaşılmaktadır¹⁴⁸. Askerî zümre mensuplarının esnafılık yapmaları ve askerî ünvanlarını kullanarak suiistimallerde bulunmaları da şikâyetlere sebebiyet vermiştir. Arpacı esnafının müracaatı üzerine, 26 Zilkade 992/29 Kasım 1584 tarihli Edirne Kadısına yazılan hükümde, Edirne sipahilerinin de arpa alıp sattıklarını ve "tekâlîfe geldikte biz sipahiyiz diye bir akçe" vermediklerini, arpayı belirlenen narhun üzerinde sattıklarını ve bunu değiştirmek ellerinde olmadığından bu tür iş yapanların kendilerinden ayrılmasını gerektiğini talep etmişlerdir¹⁴⁹. Bostancıbaşılar hakkında da, hassa bostanoğlanlarını bahçe hizmetinin dışında sanat ehli kişilerin yanlarına işe vererek ve bunlara tahakkuk ettirilen yevmiyelerini aldıklarına dair şikâyetler mevcuttur¹⁵⁰.

¹⁴⁵ MD 58, s.218 h.514

¹⁴⁶ MD 14, s.627 h.902

¹⁴⁷ MD 15, s.78 h.668

¹⁴⁸ MD 48, s.27 h.74

¹⁴⁹ Sipahi ve yeniçeri ve topçu gibi ulufe sahibi olanlardan bir ferdi bu makule kaan ve kısbe karıştırmayıp olageldiği üzere reñçber taifesi ve hasredip emre muhalif harekette bulunanların isimleri bildirilmesi için Edirne kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 55, s.49 h.87

¹⁵⁰ 5 Şevval 985/16 Aralık 1577 MD 31, s.188 h.421

Her esnaf örgütü kendi kethüdalarını veya başkanlarını seçerken, şahsın işinin ehli olmasına dikkat ederlerdi¹⁵¹. Bu tür işinin ehli olarak seçilen kethüdalar; Neccar taifesi kethüdası, Balıkçılar kethüdası ve Bakkal pazarbaşısıdır¹⁵².

Edirne şehir merkezinde tespit ettiğimiz esnaf zümresi şunlardan oluşmaktadır;

Aşçı	Alef Furuşan	Amil
Arabacı	Arpacı	Attâr
Ağaççı	Başçı	Babuççu
Bacdâr	Bakırcı	Bakkal
Balcı	Baltacı	Basmacı
Bazarcı	Bâzîrgân	Bekçi
Berber	Bezci	Bezzaz
Börekçi	Börkçü	Boyacı
Bozacı	Buzcu	Çadırcı
Çakırcı	Camcı	Canbaz
Çağşırı	Çerakçı	Çerçi
Cerrah	Çilingir	Çizmeci
Çobân	Çölmekçi	Çukacı
Çullah	Debbâğ	Dellâl
Dülbentçi	Ekmekçi	Esir Furuş
Eskici	Ferraş	Gazzaz
Habbâz	Haddâd	Haffaf
Hallaç	Hamamcı	Hammal
Harrat	Hasırcı	Hattat
Hayyât	Helvacı	Hırdavatçı
İbrikçi	İyneci	Kaşıkcı
Kalemtırâş	Kalkancı	Kapucu
Kassab	Kavukçu	Kayyım
Kazancı	Kazzaz	Kebeci
Keçeci	Keffaş	Kelekçi
Keresteci	Ketâncı	Kılıçcı
Köhne Furuş	Kolândüz	Korucu
Köseleci	Kovancı	Kuşakçı
Kürekçi	Kuyumcu	Meyva Furuş
Mi'mar	Muallim	Mücellid

¹⁵¹ Esnaf teşekküleri ve bunların teşkilatı, idarecileri, esnaflık mertebeleri vs. geniş bilgi için bkz. M.S. Kütükoğlu, a.g.m., s.606 vd.

¹⁵² 28 Cemaziyelâhır 968/15 Mart 1561 tarihinde balıkçıların şikayeti üzerine Dimitri oğlu Aleksi azledilerek yerine Yorgi oğlu Mihâl atanmıştır. Bkz. MD 4, s.191 h.1996; Rebiyülâhır 998/Şubat 1590 MD 65, s.177 h.731; 24 Cemaziyelevvel 971/10 Ocak 1564 Neccar taifesi kethüdaları olan İlyas'ın nâ ehil olduğundan Ali bin Yusuf üstad ve hizmete kadirdir diye kethüda olmasını istediklerinden buyuruldu. Bkz. K.K. 219, s.108; 3 Rebiyülâhır 979/25 Ağustos 1571 bakkallar kendi başlarına pazarbaşı olan Hasan bin Abdullah'ın ihtiyarlığı ile feragat ettiğinden bu işe yatkın olan pazarbaşılık Hasan bin Ali'ye verildi. Bkz. MD 15, s.91 h.783

Mumcu	Muytab	Na`al bend
Naalçacı	Nakkaş	Nâtır
Neccar-bennâ	Noktacı	Okçu
Pabuççu	Palandüzen	Pasbân
Postalıcı	Sabuncu	Sahaf
Sârbân	Sarıkcı	Sarraç
Seis	Semerci	Simkeş
Sökükçü	Şekerci	Şimşirgirân
Taşçı	Tabib	Tahtacı
Takyâcı	Tarakçı	Tavukçu
Terzi	Tokacı	Torbacı
Tuzcu	Üzümcü	Yaycı
Yağcı	Yorgancı	Yularcı
Zindancı		

Osmanlı Devleti'nde, askerin sefer sırasında ihtiyaçlarını karşılamak üzere İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerinden "orducu esnafı" istenmekteydi¹⁵³. Sefer zamanında Edirne esnafından istenen orducular şunlardır; arpacı, attar, başçı, babuççu, bakkal, berber, bezzaz, bozacı, çağşırıcı, çizmecici, çukacı, eskici, hallaç, hubbaz, kassap, muytab, na`al bend, na`alçacı, sarraç, semerci ve terzidir¹⁵⁴. Edirne'den ehl-i hireften olanlar, ordunun sefere çıktığı zamanlarda kendi aralarında orducular çıkarmak zorunda idiler¹⁵⁵.

Edirne'de 992/1585 yılında Edirne'de orducu başı olan Ali, yaycılar, kılıççılar, kuyumcular ve tahtacılar eskiden yamak verirken şimdi vermek istemedikleri için şikâyette bulunmuştur¹⁵⁶. Meslek sahiplerinden sefere gitmeyenler de, orducu

¹⁵³ 8 Muharrem 986/17 Mart 1578 tarihli MD 32, s.92 h.191; 25 Muharrem 988/12 Mart 1580 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde şark seferine çıkan Sinan Paşa'ya orducu yetiştirilmesi. Bkz. MD 39, s.272 h.524; 25 Zilhicce 990/21 Ocak 1583 tarihli serdar Ferhad Paşa'ya orducu sevk edilip zamanında ulaştırılması hakkında hüküm. Bkz. MD 44, s.131 h.241

¹⁵⁴ 13 Rebiyülevvel 959/19 Mart 1552 tarihinde Vezir Ahmed Paşa'ya seferde orducu verilmesi hakkında yazılan hükümde 4 nefer kassap, 8 nefer hubbaz, 4 başçı, 5 bakkal, 2 çukacı, 3 attar, 3 sarraç, 4 babuççu, 3 çizmecici, 5 terzi, 3 bezzaz, 4 berber, 2 na`alçacı, 4 bozacı, 5 na`al bend, 8 arpacı, 3 çağşırıcı, 4 muytab, 4 semerci ve 4 eskici verilmesi istenmiştir. Bkz. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koşu lar No:888 s.151b; 21 Cemaziyevvel 959/15 Mayıs 1552 tarihli hükümde orducu ihraç olunmayıp mahrus-i Edirne'den 2 kasap, 2 hubbaz, 2 hallaç, 2 başçı, 2 bakkal, 1 attar, 3 berber, 3 na`al bend, 6 arpacı, 2 semerci, 2 eskici ihraç olunması emr edilmiştir. Bkz. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koşu lar No:888 s.223b; 2 Zilkade 978/28 Mart 1571 Rumeliye sefere memur edilen vezir Ahmet Paşa'ya lazım olan çeşitli esnaftan 94 aded orducunun istenmiştir. Bkz. MD 12, s.184 h.392; 8 Zilkade 985/17 Ocak 1578 tarihinde şark seferine Edirne'den toplam 94 nefer orducu istenmiştir. Bkz. MD 33, s.212 h.443; 9 Cemaziyelâhr 991/30 Haziran 1583 tarihli şark seferi içinde 108 nefer orducu istenmektedir. Bkz. MD 44, s.204 h.430

¹⁵⁵ 2 Zilkade 978/28 Mart 1571 bir sureti Edirne kadısına gönderilerek Rumeliye sefere memur edilen Vezir Ahmed Paşa'nın yanın sayıları belirtilen orducuların listesi eklenmiştir. Bkz. MD 12, s.184 h.392

¹⁵⁶ 13 Rebiyülevvel 992/25 Mart 1584 tarihinde Orducu başı olarak dergah-ı ali kapucularından olan Ali görülmektedir. Bkz. MD 52, s.303 h.810

yazılanlara verilmek üzere para toplamak zorunda idiler. Toplanan bu paralar, sefere çıkılmadığı takdirde kadı marifetiyle tekrar esnafa iade ettirilirdi. 978/1570-1571 yılında ordu sefere çıkmayınca ehl-i hireften toplanan orducu akçaları geri dağıtılmıştır¹⁵⁷. Çarşı ve bezzazistan ahali, ordunun sefere çıktığı yıllarda kendi aralarında para toplamak suretiyle orduya yardımda bulunmaktadırlar. 978/1570-1571 yılındaki seferde, yetmişbirbin akçe veren esnaf 980/1572-1573 yılında istenen seksenbin akçeyi ödeyemeyeceklerini bezzazistan halkı ise sair tekaliften de mesul olduklarından ordu için o kadar parayı çıkaramayacaklarını ve fakirü'l-hal olduklarını bildirmişlerdir¹⁵⁸.

C- ŞEHRİN İAŞESİ MESELESİ

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda İstanbul'dan sonra en çok nüfusunu barındıran Edirne şehri aynı zamanda Rumeli'den İstanbul'a akan bütün iaşelerin birleşme noktasındaydı. XIV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Türkiyesine seyahat edenlerin takip ettikleri yollara bakıldığında Edirne'nin bulunduğu konum ortaya çıkmaktadır. Yine tehir Rumeli'de deve kervanların çok işlediği yolun önemli bir noktasında bulunmaktadır. Bu mühimme kayıtlarında Edirne'ye yakın bölgelerde soyulan deve kervanları¹⁵⁹ ve kervansaraylarda ölen tüccarların mallarının tanzimi için yazılan hükümlerden¹⁶⁰ anlaşılmaktadır. Bu yollar takip edilmek suretiyle, Edirne'nin Budin, Viyana, Belgrad, Sofya, Niş ve Gelibolu'ya kara yoluyla olan bağlantısı hakkında fikir edinmek mümkündür. Edirne'den Çirmen, Dimetoka, Gümülcine, Kavala, Filibe, Serez, yolu takip edilerek Selânik'e ulaşılmaktadır¹⁶¹. İstanbul'dan Edirne'ye uzanan yolun güzergahı ise; Küçük Çekmece, Büyük Çekmece, Selim Pâşâ, Silivri, Azaplı, Çorlu,

¹⁵⁷ 14 Rabiülevvel 978/16 Ağustos 1570 MD 14, s.251 h.354

¹⁵⁸ 28 Muharrem 980/10 Haziran 1572 K.K. 67, s.88

¹⁵⁹ 12 Şaban 987/4 Ekim 1579 tarihli MD 40, s.52 h.113; 4 Muharrem 990/29 Ocak 1582 tarihli MD 46, s.311 h.709

¹⁶⁰ 29 Zilhicce 989/24 Ocak 1582 tarihli Edirne kadısının Edirne'deki tüccarların şikayeti ile ölen tüccarların veresinesine alacağım var diyerek müdahaleyi iş edinen yahudi Yasef hakkında tahkikat yapılmasına dair. Bkz. MD 42, s.180 h.564

¹⁶¹ Seyyahların izlemiş oldukları yollar hakkında Bkz. S. Yerasimos, *Les Voyageurs Dans L'empire Ottoman (XIV.-XVI. Siécles)*, Bibliographie, Itinéraires Et Inventaire Des Lieux Habités, Ankara 1991

Büyük Karıştıran, Burgaz, Söğütüdere, Babaeskisi, Kuleli, Havass-ı Mahmud Paşa ve Sazlıderedir¹⁶².

Piyasaların devlet tarafından düzenlenmesi, fiyat istikrarsızlığına ve mal dağılımında dengesizliğe yol açmaktadır. Bu şekilde zenginlerin yüksek talebi, mallara daha çok ihtiyaç duyan daha düşük gelirliilerin bu malları satın almalarını imkansız bir hale getirmektedir. Bu durum büyük şehirlerdeki halkın iâşesinde zorluklara yol açmaktadır. Nitekim, İstanbul ve Edirne gibi büyük tüketim merkezlerinin iâşesinde bu yüzden sıkıntılar görülmüştür¹⁶³. O dönemde İstanbul, Akdeniz bölgesinin en büyük kenti olup zamanının Avrupa kentlerinden nüfus bakımından çok ilerdeydi. Devlet, bu nüfusu beslemek için ülkenin değişik bölgelerinden yiyecek maddelerinin sevkini İstanbul'a yönlendirmişti¹⁶⁴. Edirne de bünyesinde barındırdığı nüfus yoğunluğundan dolayı, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan sonra Rumeli'deki en büyük şehridir. Bu iki şehir arasında Rumeliden getirilen zahire paylaşımından kaynaklanan anlaşmazlıklar olmuş dolayısıyla Edirne Kadısı'na sık sık hükümler yazılmıştır.

Devletin İstanbul için Rumeli'den zahire sevketmesi, Edirne'de fiyatların yükselmesine yol açmaktadır. Edirne'de fiyatların yükselmesi, İstanbul'a götürülmek üzere hazırlanan zahire özellikle koyunların fazla kâr etmek amacıyla Edirneye sevk edilmesine sebep olmakta bu da şikayetleri artırmaktaydı¹⁶⁵. 22 Şevval 992/27

¹⁶² 12 Ramazan 979/28 Ocak 1572 tarihinde Edirne'den İstanbul'a giden padişahın takip ettiği yol ve menziller şu şekilde sıralanmıştır. Hasköy, Babaeski, Bergos, Çorlu, Silivri, Çatalca ve Halkalı'dır. Bkz. MD 16, s.231 h.446; Havsa'ya uğranılmadığı durumlarda Söğütüdere'den geçilmektedir. Bkz. S. Yerasimov, a.g.e., s.130; Simeon İstanbul ile Edirne arasındaki yolun taş olduğunu yazmaktadır. H. D. Andreasyan, Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619, İstanbul 1964, s.23

¹⁶³ Bilindiği gibi Osmanlı Devleti büyük şehirlerin iâşesine özel bir önem veriyordu. Çevre yerleşim bölgelerinde fiyatlar yükseldiği takdirde büyük şehirlere mal gelmesi zorlaşıyor ve huzursuzluk başlıyordu. Bunun için bu fiyatlarının büyük şehirlerin fiyatlarıyla eşitlenmesi gerekiyordu. Bkz. A. Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", İFM. XLIII/1-4, (İstanbul 1987), s.126

¹⁶⁴ S. Faroqhi, "İstanbul'un iâşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16.-17. Yüzyıllar)", Gelişme Dergisi II, Ankara 1981, s.139

¹⁶⁵ Şikayetlerde Edirne kadısına doğrudan hitap edildiği görülmektedir. 29 Rabiülevvel 980/10 Ağustos 1572 tarihli Edirne ve Rodosçuk kadılarına yazılan hükümde; Hacı Nasuh'un İstanbul zahiresi için Filibe'den temin ettiği pirince Edirne'ye geldiğinde burda lazım olduğu için bâcdârların el konulmuştur. Aynı pirince Rodosçuk'ta da bâc istenmesi üzerine bunun önlenmesi, pirincin İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD 19, s.285 h.575; 20 Safer 981/21 Temmuz 1573 tarihli belgede Vidinli Osman isimli tüccar divana müracaat edüp İstanbul zahiresi için lazım olan iki yüz elli kantar balına Edirne'de alıkonulduğunu bildirmiştir. Edirne kadısına yazılan hükümde İstanbul'da bala ihtiyaç olduğundan balın İstanbul'a gönderilmesi ve şimdiden sonra engel olunmaması bildirilmektedir. Bkz. MD 22, s.91 h.188; "Edirne ve Rum ili kadılarına hükümki", toplanan koyunların şehirlere uğradıklarında buralarda boğazlatıldığına dair şikayetler edilmekte ve bunlar için müfettişler tayin edilmektedir. geniş bilgi için bkz. MD 39, s.333 h.648; 2 Ramazan 992/7 Eylül 1584 tarihli Edirne ve Yanbolu ve Karınabâd ve Aydos ve Ahyolu ve İslime ve Zağra-i atik ve zağra-i cedid ve İpsala ve Magalgara ve Rodosçuk ve Kırkkilisa kadılarına hükümki" İstanbul'da ete ihtiyaç olmağın taht-ı kazanızda erkek koyun talep itdirmeyüp İstanbul'a gönderesiniz bu konu için dergah-ı ali çavuşlarından Bali Çavuş görevlendirilmiştir. Bkz. MD 53, s.156 h.456; Devamında Aydın Çavuş'a yazılan hükümde yukarıda adı geçen kazaların erkek koyun cem ideceklerini ve bunu

Ekim 1584 tarihli hükümde, Edirne civarında üretilen ve eskiden beri İstanbul'a gönderilen bal, yağ, pirinç ve zahirenin yerine ulaşmasının engellendiği bildirilmektedir¹⁶⁶. Bu engellemeler karşısında, merkezden Edirne kadısıyla beraber Filibe ve Tatâr Pazarı Kadılarına da hükümler gönderilmekte, İstanbul zahiresi için gelen tüccarlara yardımcı olmaları istenmektedir¹⁶⁷. Edirne'de pirinç fiyatlarının İstanbul'dan daha yüksek olduğu söyleyenebilir. Zira, Rodosçuk İskelesine getirilen pirinç İstanbul ve donanma için alınmasına rağmen Edirne ve başka yerlere götürülerek daha yüksek fiyata satılmıştır¹⁶⁸.

Edirne, İstanbul'a giden zahireye el koyarken İstanbul ile beraber Edirne için de zahire getirmekte olan şahıslar Sofya'da engellenmiştir¹⁶⁹. Edirne için getirilmekte olan zahireye Sofya'nın dışında Samakov ve Razlık'ta da engel olunmuştur¹⁷⁰. Bu tür zahire nakillerinin Balkanlarda değişik şehirlerde engellenmesi üzerine, çavuşlar görevlendirilmiş ve kendilerine yardımcı olmak üzere hisareri verilmiştir¹⁷¹.

Bali Çavuşla alıp ihraç etmesi istenmektedir. Bkz. MD 53, s.156 h.457; "Edirne ve Filibe ve Gümtülcine ve İpsala ve Gelibolu ve Ahyolu ve Aydos ve Çatalca ve Karınabad ve Yanbolu ve Zağra-i atik ve cedid ve Kırkkilise ve Vize ve Bergos ve Silivri ve Hayrabolu ve Pınarhisar ve Çorlu ve Hatuneli ve Ruskasrı ve Kızılağaç ve Mustafa Paşa Köprüsü ve Akçakızanlık ve Çirmen ve Tatarpazarı ve Uzuncaova ve Hasköy ve Dimetoka ve Yenice-i Karasu ve Malkara ve Ferecik ve İnöz ve Kavak ve Keşan ve Mitrifte ve İnegöl ve Rodosçuk ve Uzunköprü ve Havass-ı Mahmud Paşa ve Babaeskisi ve Ereğli kadılarına hüküm ki." Bkz. Muharrem 996/Aralık 1587 tarih ve MD 62, s.155 h.343

¹⁶⁶ 22 Şevval 992/27 Ekim 1584 tarihli İstanbul muhtesibinin mektubu üzerine Edirne kadısına yazılan hükümde İstanbul zahiresi için Edirne ve cevânibinde bal, yağ ve pirinç vesair zahire cem olunup İstanbul'a gönderile gelmişken halen Edirne ve cevanibinden toplanan zehairenin İstanbul'a gönderilmesine mani olduğu bildirilmektedir. Bunları tutmayıp İstanbul'a gönderilmeyi emr idip buyurdum. Bkz. MD 55, s.8 h.12; 11 Muharrem 991/4 Şubat 1583 tarihli belgede Edirne ve Sofya kadılarına yazılan hükümde İstanbul zahiresi için bal ve yağ toplayanlara müdahale edildiği ve bunun önlenmesi istenmektedir. Bkz. K.K. 100, s.330

¹⁶⁷ 26 Safer 978/30 Temmuz 1570 tarihli Edirne, Filibe ve Tatar Pazarına İstanbul'un zahiresi için pirinç almak üzere tüccarların görevlendirildikleri ve bu tüccarlara her 3 kadı tarafından yardım edilmesine dair hükümler yazılmıştır. Bkz. MD 14, s.175 h.256

¹⁶⁸ Edirne'ye pirinç getirenlerin elinde pirincin İstanbul ve donanma için olduğuna dair tezkereler olduğundan müdahale edilmediği bu şahısların Rodosçuk iskelesinden İstanbul'a gitmeyip daha yüksek fiyata başka yerlerde sattıklarından şimdiden sonra gelenlerin tezkirelerine bakmadan başka yerlerde sattırılmasına müsaade edilmemesi hakkında Edirne kadısına hüküm yazılmıştır. Bkz. 12 Rabiülevvel 982/2 Temmuz 1574 tarihli MD 26, s.61 h.161; Safer 984/Nisan 1576 tarihinde Gelibolu ve Rodosçuk kadılarına yazılan hükümde Mısır'dan gelen gemilerin iskelelere yanaşmasından sonra getirilen zahirenin İstanbul dışında Edirne vesair yerlere verilmesinin önlenmesi istenilmektedir. Bkz. MD Zeyli 3, s.92 h.230

¹⁶⁹ İstanbul'a beraber Edirne'ye getirilen zahirenin Sofya'da el konulduğunda görülmektedir. Sofya kadısına yazılan hükümde İstanbul kadısının müracaatı üzerine Rumelinden İstanbul ve Edirne zahiresi için toplanan çorak yağ vesairenin Sofya'ya geldiğinde alı konulduğu bildirilmiştir. Tacirlere mani olunmaması hakkında hüküm gönderilmiştir. Bkz. MD 23, s.271 h.573

¹⁷⁰ 12 Ramazan 975/11 Mart 1568 tarihli yazıda Edirne'ye bağlı Sofular karyesi halkının koyun toplayanların koyunları stürmeleri sonucunda meralara ve hassa çayirlara zarar verdikleri görülmektedir. Bunun üzerine istenmeyen olaylar meydana gelmekte ve engellemeler olmaktadır. Bkz. MD 7, s.362 h.1049; 20 Şaban 979/7 Ocak 1572 tarihli "Edirne kadısı mektup gönderip kaza-i Samola'da Razlık nam nahiyeh ahalisinden David ve Minavino, Oşinke nam zimmiler gelip mahrus-e-i Edirne'ye zahire götürülen Silistre Sancağı zabitleri mani olurlar imiş, mahrus-e-i mezburaya getirdikleri zahireye kimesne mani olmaya buyruldu." Bkz. MD 15, s.281 h.2374

¹⁷¹ 20 Safer 975/27 Temmuz 1567 MD 7, s.43 h.123

Edirne kadısı başta olmak üzere, Rumeli'de olan kadılara İstanbul'un iâşesiyle ilgili bir çok hükümün yazıldığı dikkati çekmektedir. Bu hükümler İstanbul'da, et başta olmak üzere bir çok maddenin sıkıntısının çekildi ve İstanbul zahiresi için getirilmekte olan koyun, keçi ile sığırların yol üzerlerindeki kadılık merkezlerinde engellenmemesiyle ilgilidir¹⁷². İstanbul'un ete aşırı ihtiyacının olduğu dönemlerde de, başta Edirne kadısı olmak üzere etrafında olan kadılara, kasaplarda ve başka yerlerde koyun kesilmesinin yasaklanmasına dair mükerrer hüküm-i şerifler gönderilmiştir¹⁷³. Gönderilen hükümlerden, İstanbul'un ete büyük oranda ihtiyacının olduğu anlaşılmasına rağmen, saray ahalişi damak zevklerine uygun koyun tercihi de yapmaktadırlar. Mesela; İstanbul'un kıvırcık koyuna olan talebinden dolayı, Balkanlarda bu koyunların kesilmesi yasaklanmıştır. Balkanlarda bulunan kadılıklara gönderilen hükümlerde, buralarda keçi kesilmesine müsaade edilmesi, koyun ve kuzuların kesilmesinin yasaklanıp bunların İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir¹⁷⁴.

¹⁷² 8 Zilhicce 983/9 Mart 1576 tarihli koyunların başka taraflara saptırılmaması hakkında bkz. MD 27, s.398 h.953; 25 Receb 984/18 Ekim 1576 tarihli MD 28, s.244 h.600; 13 Rebiyülevvel 985/31 Mayıs 1577 tarihli MD 30, s.232 h.543; "Edirne, Filibe, Tatâr Pazarı, Dimetoka, Uzuncaova ve Hasköy ve İpsala ve Malgara ve Aydos kadılarına hüküm ki," bunda dergah-ı mualla çavuşlarından Mehmet Çavuş'un İstanbul zahiresi için görevlendirildiğini bu kadılık merkezlerinde seçilen koyun, kuzu ve keçilerin boğazlatılmaması ve teslim edilmesi istenmekte ve ayrıca boğazlayanların tesbit edilip bildirilmesi istenmektedir. 28 Rebiyülevvel 985/15 Haziran 1577 geniş bilgi için bkz. MD 30, s.260 h.607; Kadılık merkezlerine uğrayan koyun, keçi ve sığır getirenlerin bunları kimin "boğazlatıp ve kimin ahır yerlerde bırakıp eylediğünüz iştima" olundukda dergah-ı muallam çavuşlarından Mahmud Çavuş bu babda tayin olunmuşturken kimin kendü tarafından hizmet-i mezbureye tayin olan müsellemler taht-ı kazanızda vardukda İstanbul zahiresi için kalan koyunları ve keçileri ve sığırları taht-ı kazanızda boğazlatmayup ve ahır yere dahi vermeyüp varan müsellemler ile mezbur çavuşa gönderesin emredüp buyurdum ki,"... Bkz. MD 47, s.117 h.297; Yine İstanbul'da aşırı ete ihtiyaç olduğundan dolayı "Edirne Kadısına ve Filibe ve Gümülcine ve İpsala ve Gelibolu ve Ahyolu ve Aydos ve Yanbolu ve Zağra-i Atık ve Cedid ve Kırkkilise ve Vize ve Burgos ve Silivri ve Hayrabolu ve Pınarhisar ve." Bkz. MD 52, s.307 h.818; 2 Ramazan 992/7 Eylül 1584 tarihli, Edirne ve Yanbolu ve Karnabad ve Aydos ve Ahyolu ve İslimye ve Zağra-i Atık ve Zağra-i Cedid ve İpsala ve Malkara ve Rodosçuk ve Kırkkilise Kadılarına hüküm. Bkz. MD 53, s.156 h.456; 2 Ramazan 992 tarihli hüküm hakkında. Bkz. MD 53, s.156 h.457

¹⁷³ İstanbul'da et sıkıntısı olduğunda Rumeli'de bulunan sağ kol ve sol kol üzerinde bulunan kadılara hükümler yazılıp koyunlar toplatılıp İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bkz. Selh-i Muharrem 967/1 Kasım 1559 tarihli Rumeli sağ kol ve sol kol üzerinde olan kadılara yazılan hüküm hakkında bkz. MD 3, s.174, h.479 ve 479a; Mevsim koyunlarının toplanıp İstanbul'a gönderilmesi için Rumeli kadılarına yazılan 24 Cemâziyelâhır 967/22 Şubat 1560 tarihli hüküm. bkz. MD 3, s.298 h.872; MD 28, s.99 h.237; 25 Receb 984/18 Ekim 1576 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde Eflâk ve Boğdan'dan gelen koyunların alıkonulmayıp gönderilmesi hakkında bkz. MD 28, s.275 h.679; Edirne Kadısına, Filibe ve Tatârbâzarı ve Dimetoka ve Uzuncaova Hasköyü ve Aydos ve Magalkara ve Rumeli Kadılarına hüküm ki, şekilinde buralarda gelenlere kolaylık gösterilmesi koyun ve kuzuların boğazlatılmaması istenmektedir. Bkz. MD 34, s.93 h.211; 10 Rebiyülevvel 988/25 Nisan 1580 tarihli hüküm. Bkz. MD 39, s.333 h.648; 20 Şaban 987/12 Ekim 1579 tarihli hüküm bkz. MD 40, s.151 h.331; 22 Rebiyülahır 990/16 Mayıs 1582 tarihli hüküm bkz. MD 47, s.117 h.297; Rumelideki kadıların büyük bölümüne yazılan hüküm de İstanbul zahiresi için gelen koyunlardan şehirlerinde boğazlatılmaları ve bunları İstanbul'a göndermeleri istenmektedir. Buralarda keçi kestirilmesi ve koyunların uygun fiyatla alınıp İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD 71, s.73 h.150; 5 Şaban 999/29 Mayıs 1591 tarihinde Edirne ve Rum ilinde olan kadılara yazılan hükümde İstanbul'da ete ihtiyaç olduğundan koyunların boğazlatılmaması ve İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD Zeyli 5, s.116 h.362; Edirne vesair kadılara yazılan hükümde İstanbul'da ete ihtiyaç olduğundan koyunların boğazlatılmaması ve İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD Zeyli 6, s.92 h.261

¹⁷⁴ 25 Receb 984/19 Ekim 1576 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde İstanbul'un et ihtiyacının karşılanabilmesi için kasapların keçiden başka bir şey kesmelerine izin verilmemesi istenmektedir. Bkz. MD 28, s.99 h.237; 25 Receb

Osmanlı Devleti için, İstanbul'un et ihtiyacının karşılanması, Edirne'nin de içinde bulunduğu Balkan şehirlerinin ihtiyaçlarının daima önde tutmuştur. O yüzden İstanbul'un et ihtiyacını karşılayan celeplerin sayılarındaki eksilmeler kısa zamanda giderilmektedir¹⁷⁵. Fakat, Edirne'deki et fiyatlarının yükselmesi, İstanbul için oluşturulan gönüllü celeplerin getirdikleri koyunları, Edirne kasaplarına satmalarına engel olunamamaktadır¹⁷⁶. Yukarıda belirtilen sebeplerden, Edirne gibi yerlerde et fiyatları yükselmiştir. Kasaplar iyi kâr getirmesinden dolayı kaçak olarak Eflâk, Boğdan ve Dopruca'dan koyun getirip Edirne ve çevre kazalardaki dükkanlarında kesip satmışlardır¹⁷⁷. İstanbul'un aşırı et ihtiyacını karşılayan bu bölgelerde kasaplar da İstanbul'a diye, kendileri için sağmal ve erkek kıvrıcık koyunlar toplayıp kesmeğe başlamışlardır. Bu hadise, kısa zamanda İstanbul'a giden koyun sayısının azalmasına yol açmıştır. Divan tarafından bunun önlenmesi için dergah-ı mualla çavuşları görevlendirilmiştir¹⁷⁸.

İstanbul'a giden zahireye yollarda el konulmasını önlemek amacıyla, sürücülerin getirmekte olduğu koyunlar güzergah üzerinde olan kadılar tarafından şehir dışında saydırılmıştır¹⁷⁹. İstanbul'dan koyun toplamak üzere gönderilen celeplere, Edirne

984/19 Ekim 1576 tarihli kaza kadılarına ve Edirne kadısına yazılan hükümde kazalarında kasapların keçiden başka bir şey kesmelerine izin verilmemesi istenmektedir. Bkz. MD 28, s.102 h.247; 25 Recep 984/19 Ekim 1576 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde kazalardan gelen koyunları kasapların almalarını önleyip keçiden başka bir şey kesmelerine izin verilmemesi istenmektedir. Bkz. MD 28, s.138 h.328; 25 Zilhicce 986/12 Şubat 1579 tarihli hüküm hakkında bkz. MD 40, s.27 h.56; 29 Safer 1002/28 Eylül 1593 tarihli MD 71, s.73 h.150

¹⁷⁵ 13 Şaban 984/5 Aralık 1576 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümle İstanbul için zengin kasaplardan kasap yazılması istenmektedir. Bkz. MD 28, s.331 h.832; Evail-i Şaban 986/3 Ekim 1578 tarihli hüküm hakkında bkz. MD 40, s.2 h.2; 25 Receb 989 tarihli hüküm hakkında bkz. MD 42, s.112 h.402

¹⁷⁶ 23 Zilkade 966/27 Ağustos 1559 tarihli Edirne kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD.3, s.101 h.255; Ayrıca Selh-i Muharrem 967/1 Kasım 1559 tarihli Edirne Kadısına yazılan hükümde de "bundan akdem sana nice def'a ahkâm-ı şerife gönderilip mahrus-e-i İstanbul için gelen celep koyunlarından ve sâ'ir gönüllü getirenlerden Edirne kassaplarına dahl itdürmeyesiz diyü emrim olmuşdu." denilmekte ve İstanbul'dan gelen kassaplara koyun sattırılmaması ve Edirne kasaplarının bunlara koyun satmasının önlenmesi istenilmektedir. Bkz. MD.3, s.173, h.478

¹⁷⁷ 29 Safer 1002/24 Kasım 1593 tarihli İstanbul bunu kendisine getirilen koyunların sayısının düşmesine ve şehrin et ihtiyacının karşılanamamasına sebep olarak göstermektedir. Bkz. MD 71, s.27 h.53

¹⁷⁸ Bu hükümden yaklaşık elliye yakın kadılık merkezine yazılmıştır. Koyun kesilmesini önlemek için merkez dergah-ı mualla çavuşlarını bu iş için görevlendirmiştir. Bkz. 13 Rebiyülevvel 992/25 Mart 1584 tarihli MD 52, s.307 h.818; 23 Muharrem 993/25 Ocak 1585 tarihli MD 55, s.147 h.266; MD 62, s.155 h.343

¹⁷⁹ 23 Ramazan 978/18 Şubat 1571 tarihli hüküm sürücülerin İstanbul'a giderken takip etmiş oldukları yol Edirne ile Mahmut Paşa Hasköyü arasında olan Kaya Boğazı denilen yerdedir. Bkz. MD 12, s.42 h.85; Ayrıca İstanbul zahiresi için sürücüler ve kassablar tarafından getirilen koyunlara Edirne kasaplarına müdahale ettirmeyip kendilerinin tedarik etmelerini ve koyunların yolda sayılması istenmektedir. Bkz. MD 28, s.102 h.242; MD 28, s.138 h.328,

bölgesinde koyun toplamalarına müsaade edilmediği gibi, iznin dışında koyun toplayanlara da mahkemece dayak cezası verilmiştir¹⁸⁰.

Balkanlardan İstanbul'a giden zahire, Edirne, Rodosçuk, Çorlu ve Hayrabolu'da bulunan solak, yeniçeri ve acemioğlanlar tarafından da engellenmektedir¹⁸¹. Limanlara gelen zahire, belirlenen narhın üzerinde satılıp, İstanbul'un dışındaki Filibe ve Edirne bölgelerine gitmektedir¹⁸². Rodosçuk kadısına yazılan hükümde, gemilerle gelen zahirenin narh üzerinden satışının yapılması, adı geçen bölgelere gitmesinin engellenmesi ve İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir¹⁸³. Rodosçuk limanında İstanbul ve Edirne arasındaki zahire alma mücadelesi, İstanbul'a götürülmek üzere gemilere yüklenen zahirenin gemilerden çıkarılarak arabalara konup Edirne'ye götürülmesi derecesine varmıştır¹⁸⁴. Bu durum, kaçakçıların mallarını İstanbul'a göre Edirne'de daha yüksek narha sattıkları anlamına gelmektedir.

Edirne'nin et ihtiyacı için kasap ve celepler Eflâk bölgesinden de koyunlar getirmektedirler¹⁸⁵. Edirne'de saray mutfağına et veren kasaplar, yazdan kışın kesebilecekleri koyunların temini için mirîden ellibeşbin akçe gibi yüksek bir meblağın kendilerine verilmesini talep etmişlerdir¹⁸⁶. Edirne'deki Osmanlı Sarayı için sadece satın alınacak koyunlara umud bağlanmamıştır. Edirne'de sayısının ne kadar olduğunu

¹⁸⁰ 21 Zilhicce 989/16 Ocak 1582 tarih Edirne kadısına hüküm padişahın oğlu Mehmed hanın hitan cemiyeti için yeniçeriler refakatında gönderilen celepleri mahkemeye getirdiği emirde Edirne yoktur diye üç yüzer değnek vurduktan başka alınan koyunları da sahiplerine verdirip şikayet edilmekle emir rumelinin her tarafı için geçerlidir. Bkz. MD 46, s.291 h.667

¹⁸¹ Bu kadılıklarda barınan Solak, Yeniçeri ve Acemi oğlanların aynı zamanda halka zulümler yaptıklarında belirtilmektedir. "şirret ve şıkka üzre olup fukaraya zulm ve teaddiden hâl olmadıklarından "deyip bunların halkın anbarların, ekmeklerin ve istanbul'a giden zahireleri aldıkları belirtilmiştir. Bkz. MD 64, s.128 h.336

¹⁸² Bu konuda geniş bilgi için Bkz. S. Farughi, a.g.m., s.139vd.

¹⁸³ 996/1587-1588 senesi ve MD 64, s.101 h.281; Filibe, Edirne ve Rodosçuk Limanı arasındaki yollar ve malların fiyatlarının yükselmesi ile ilgili geniş bilgi için Bkz. S. Faroqi, a.g.m., s.139vd.

¹⁸⁴ İstanbul'dan Edirne'ye malzeme gönderilirken de Rodosçuk limanı kullanılmıştır. 11 Cemaziyelevvel 975/13 Kasım 1567 tarihli İstanbul kadısına yazılan hükümde Edirne'de yağ ve arpaya muzayika olup İstanbul'a gelen yağdan yetmiş tulum gemi ile Rodosçuğa gönderilmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 7, s.169 h.445; Aynı tarihli Rodosçuk kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.169 h.446; 18 Rebiyülâhır 978/19 Eylül 1570 tarih Rodosçuk limanı İstanbul ile Edirne arasında zahire kapma yarışının yapıldığı önemli bir ulaşım noktasıdır. Edirne zahiresi için istenen zahirenin yönü Rodosçuk kadısına gönderilen hükümle İstanbul'a çevrilmiştir. Bkz. MD 14, s.406 h.569; Edirne şehri nüfusunun büyüklüğü oranında dışardan mal almak zorundadır. Bu önemli noktalardan biri de Rodosçuk limanıdır. Bkz. MD 14, s.419 h.595; 3 Şaban 983/7 Kasım 1575 tarihli Ahyolu kadısına yazılan hüküm Bkz. MD 27, s.67 h.172; MD 64, s.101 h.281; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Solak-zâde Tarihi I, (nşr. Vahit Çabuk), Ankara 1989

¹⁸⁵ Edirne kassaplarından Durmuş isimli kassabın Eflak vilayetinden getirirken kaybettiği üçyüz koyunu ile ilgili metinden Edirne'nin et ihtiyacı için Eflaktan Koyun getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca burada beytül-mal emininin vazifeleri hakkında da bilgi bulmak mümkündür. Geniş bilgi için Bkz. MD 33, s.192 h.388

¹⁸⁶ MAD 2775, s.871

bilemediğimiz hassa koyunların kontrolü ve yaylarnasından Edirne Bostancıbaşıını sorumlu tutmuştur¹⁸⁷.

Ordunun Edirne'de kışladığı dönemlerde İstanbul için istenen zahirenin güzergahı Edirne olarak değiştirilmiştir. 975/1567-1568 yılında yayınlanan fermanlarda, ordunun Edirne şehrinde kışlaması gerektiğinden Rumeli'de bulunan kadılıkların kıştan önce zahirelerini yerine ulaştırması istenmiştir¹⁸⁸. 975/1567-1568 senesinde zahirenin sevki sırasında, Edirne etrafındaki kazalarda belirlenen narhın üzerinde satışlar yapılmıştır. Bu

¹⁸⁷ 12 Rebiyülâhır 967/11 Ocak 1560 Bu koyunlar Filibe yaylasında yundlarla beraber yayladıkları anlaşılmaktadır. Bir müddet Akçakızanlıkta yaylatılmış bu arazinin mülk olduğunun anlaşılması üzerine yeniden yundlarla beraber Filibe'de yaylatılmasına karar verilmiştir. Bkz. MD 3, s.241 h.688

¹⁸⁸ 2 Rebiyülâhır 975/6 Ekim 1567 tarihli çavuşlara hükümde kasımdan önce ve kasımdan sonra Edirne'ye zahire ihraç edecek yerlere tenbihat etmeleri hakkında Bkz. MD 7, s.59 h.162; MD 7, s.60 h.163; 2 Rebiyülevvel 975/6 Eylül 1567 tarihinde kasımdan sonra Yenice-i Kızıl Ağaç, Yanbolu, Zağra-i Atik, Zağra-i Yenice, nevañhiye-i Yanbolu, Çırpan, Çirmen, Uzuncaova Hasköyü, Mahmud Paşa Hassı Köyü, Ferecik, İpsala ve İnoz kadıları göndermekle görevlendirilmişlerdir. Bkz. MD 7, s.60 h.164; 2 Rebiyülevvel 975/6 Eylül 1567 tarihinde balkan ötesinden olan yerlerden kasımdan önce gönderilmesi diğer yerlerden kasımdan sonra gönderilmesine dair hükümün gönderildiği bildirilmektedir. Bkz. MD 7, s.60 h.165; 3 Rebiyülevvel 975/7 Eylül 1567 tarihli Gümülcine ve Yenice Karasu kadılıklarının Edirne zahiresi için Kasımdan evvel zahireyi göndermeleri hakkında hüküm Bkz. MD 7, s.63 h.173; 9 Rebiyülevvel 975/15 Eylül 1567 tarihinde İpsala kadısının halkın zahire toplayamadığı ne kadar toplara göndermesi hakkında Bkz. MD 7, s.71 h.196; 10 Rebiyülevvel 975/16 Eylül 1567 tarihinde Niğbolu Kadısına yazılan hükümde Edirne zahiresi için tayin olunan un ve arpa Niğbolu kazasına ait olmayıp Plevne ve Radova kazalarında dahil olup adaletle toplayıp kasımdan evvel Edirne'ye göndermesi hakkında Bkz. MD 7, s.78 h.210; 10 Rebiyülevvel 975/16 Eylül 1567 tarihinde Plevna kadısına yazılan hükümde Niğbolu Kadısının Edirne zahiresini göndermede sıkıntı çektiğinden nakliyyede araba temin edip yardım edip kasımdan önce zahireyi göndermesi hakkında bkz. MD 7, s.78 h.211; 15 Rebiyülevvel 975/21 Eylül 1567 tarihli Prevadi kadısına yazılan hükümde Edirne zahiresi için toplanan elli müdd arpa ile toplanan unun gönderilip geri kalan arpayı vezir Ahmet Paşa'nın davarları için zabtolunması hakkında bkz. MD 7, s.94 h.245 (Bu hüküm üzeri çizilerek iptal edilmiştir); 19 Rebiyülevvel 975/25 Eylül 1567 tarihinde Zağra-i Atik kadısına gönderilen hükümde Zağra ve Çırpan'dan istenen zahirenin ihracı kabil olmayacağından her ikisinden bin müdd un ve dört yüz müdd arpa ihraç olunarak Edirne'ye gönderilmesi hakkında bkz. MD 7, s.99 h.260; 19 Rebiyülevvel 975/25 Eylül 1567 tarihinde Keşan kadısına gönderilen hükümde miri ahura arpa verdiklerinden arpa veremeyeceklerinden un tedarik edip göndermesi hakkında bkz. MD 7, s.100 h.265; 20 Rebiyülevvel 975/26 Eylül 1567 tarihinde Mihaliç kadısına yazılan hükümde Edirne zahiresi için ziyade miktarda arpa ve un tedarik edip göndermesi hakkında bkz. MD 7, s.103 h.272; Edirne kadısına yazılan hükümde 26 Rebiyülâhır 975/30 Ekim 1567 tarihli Yanbolu, Nevañhiye-i Yanbolu, Rus Kasrı, Karınabat, Mahmud Paşa, Hasköyü, Ahyolu, Şumnu, Rusçuk, Niğbolu, Lofça, Tınova, Silistre, Prevadi, Hırsova, Varna, ve İzladi kadılarına yazılan hükümle Edirne için zahire göndermişlerse de ne kadar baki kaldığının bildirilmeleri hakkında Bkz. MD 7, s.156 h.406; 2 Cemaziyelevvel 975/4 Kasım 1567 tarihli Karınabat, Yanbolu, Ahyolu ve Aydos kadılarına yazılan hükümde Yanbolu tarafına şikara gideceğinden Edirne'ye gönderilmesi emredilen arpa ve unun bir miktarının gönderilip bir miktarının Yanbolu'da muhafaza edilmesi hakkında bkz. MD 7, s.157 h.409; 2 Cemaziyelevvel 975/4 Kasım 1567 tarihli Zağra-i Yenice Kadısına gönderilen hükümde Edirne için otluk temin edip gönderilen rençberlere yardımcı olması hususunda Bkz. MD 7, s.158 h.410; 2 Cemaziyelevvel 975/4 Kasım 1567 tarihli vilayet-i Rumeli kadılarına yazılan hükümde Edirne'de olan asker için yağ ve bal ve sair kendi paraları ile almak isteyen Edirne esnafına zorluk çıkartılmaması hakkında bkz. MD 7, s.158 h.411; 8 Cemaziyelevvel 975/10 Kasım 1567 tarihli Rus Kasrı Kadısına yazılan hüküm bkz. MD 7, s.163 h.425; 8 Cemaziyelevvel 975/10 Kasım 1567 tarihli Hezagrad Kadısına hüküm bkz. MD 7, s.163 h.427; Gümülcine kadısına 23 Cemaziyelevvel 975/25 Kasım 1567 tarihinde yazılan hükümde kazadan istenen zahireyi eritirmek için bir an önce davarlara yükledip göndermesi istenilmektedir. Bkz. MD 7, s.175 h.467; Dimetoka kadısına 23 Cemaziyelevvel 975/25 Kasım 1567 tarihinde yazılan hükümde yüz müdd arpa ve iki yüz müdd unu acele Edirne'ye göndermesi hakkında hüküm. Bkz. MD 7, s.175 h.468; Çirmen kadısına 23 Cemaziyelevvel 975/25 Kasım 1567 tarihinde yazılan hükümde Edirne zahiresi için istenen zahirenin henüz vasıl olmadığı bunun sebebinin bildirilmesi arabalarla gönderilemezse hayvanlara yükledilerek gönderilmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 7, s.176 h.469; Kırkkilise kadısına yazılan hükümde kaza dahilinde yürük müsellemler çingene ve gayri her kimde un vesair zahire varise Edirne'de satmak için sahipleri veya vekilleri ile ihraç edip göndermesi hakkında hüküm. Bkz. MD 7, s.177 h.475; 10 Şevval 975/8 Nisan 1568 tarihli Sofya, Filibe ve Tatar Pazarı kadılarına yazılan hükümde, Edirne bakkallarının huzura gelip mezkûr kazalar yaylarnasında hasıl olan yağ, bal ve peynir Edirne'ye satılırken

sebeple madrabazlar, köylünün zahiresini Edirne'ye götürmek yerine çevre kazalara yönlendirilince, Edirne şehrinde zahire sıkıntısı baş göstermiştir¹⁸⁹. Aynı yılda, İstanbul zahiresi için toplanan koyunların dahi, Edirne'ye sürülmesinin istenmesi Edirne'de meydana gelen müzayakayı göstermesi bakımından önemlidir¹⁹⁰. 979/1571-1572 yılında da, Babaeskisi, Hasköy, Karınabat, Aydos, Vize, Kırkkilise ve Pınarhisar kadılarına gönderilen hükümlerde zahireyi bir an evvel Edirne'ye göndermeleri istenmittir¹⁹¹.

Osmanlı Devleti'nde 980/1572-1573 yılında, başta İstanbul Kütahya ve Edirne olmak üzere bir çok yerde sel felaketi yaşanmıştır. Edirne'de dörtüzdenden fazla ev sel altında kalırken, tüccarlar yollarda kalmışlardır¹⁹².

982/1574-1575 yılında ordunun Edirne'de kışlayacak olmasından doğabilecek müzayakayı önlemek amacıyla Eğriboz'da bulunan zahirenin, gemilerle Rodosçuk üzerinden Edirne bölgesine taşınmasına karar verilmiştir¹⁹³. Ordunun Edirne'de olması dolayısıyla, İstanbul için Mısır'dan getirilen pirinç, keten ve hanna, Rodosçuk limanı üzerinden Edirne'ye taşınmıştır¹⁹⁴. Aynı yıl Edirne zahiresi için etraf kadılıklardan İpsala, Şumnu, Niğbolu, Rusçuk, Malkara, Kırkkilise, Çirmen, Dimetoka, Yenice-i

Selânik'ten vesair yerlerden gelen tüccara satılıp Edirne'de muzayika zuhura sebep oldukları bildirmekle bu gibi şeylerin Edirne tüccarına verilir başkalarına verilmemesi hakkında hüküm. Bkz. MD 7, s.428 h.1234

¹⁸⁹ 19 Rebiyülevvel 975/25 Eylül 1567 tarihli hükümdede Edirne etrafındaki kadılıkların narhın üzerinde zahire satışına müsaade etmemesi hakkına bkz. MD 7, s.100 h.267; 24 Rebiyülevvel 975/30 Eylül 1567 tarihinde Edirne zahiresi için lazım olan yağ, bal, badem vesair zahirenin etraf kadılıklarda narhtan fazlaya satıldığından köylünün malını buralara götürdüğünden önlenmesi hakkında. Bkz. MD 7, s.107 h.282

¹⁹⁰ 8 Rebiyülevvel 975/12 Eylül 1567 tarihli MD 7, s.129 h.329; 17 Rebiyülevvel 975/21 Eylül 1567 tarihli MD 7, s.141 h.362

¹⁹¹ 9 Recep 979/27 Kasım 1571 tarihli MD 16, s.52 h.101; 2 Cemaziyelâhır 979/22 Ekim 1571 tarihinde Tatarpazarı kadısına gönderilen hükümdede Edirne zahiresi için kudreti olmayan yerlerden alınmaması hakkında bkz. MD 16, s.61 h.125

¹⁹² 980/1572-1573 senesinin şaban ayında Edirne ve çevresinde meydana gelen sel felaketinin müzayakaya sebep olduğuna dair belgelerde her hangi bir bilgi yoktur. Dört yüzdenden fazla ev sular altında kalmıştır. Bkz. F. Çerçi, Künhül'l Ahbar'a Göre II. Selim, II. Murad, III Mehmed Devirleri ve Mustafa Alf'nin Tarihçiliği, Kayseri 1996, s.280 (Basılmamış Doktora tezi)

¹⁹³ 22 Cemaziyellevvel 982/9 Eylül 1574 tarihli vezir Sinân Paşa'ya yazılan hükümdede ordunun kışı Edirne'de kışlayacağını ve bu yüzden müzayaka olduğunu Eğriboz tarafında yeterince zahirenin olduğunun duyulduğundan donanma gelince kıyılarda yeterince hazırlanması istenmektedir. Bu zahirenin bir kısmının Rodosçuk iskelesinde başkalarına satıldığına dair duyular alınmaktadır. Bkz. MD 26, s.204 h.567; Devamında yayınlanan hükümdede "Eğriboz mıntukasına ve Akdeniz yalılarında vaki' olan kadılara hüküm ki," diye aynı durum bildirilmektedir. Bkz. MD 26, s.204 h.568; Aynı hususta kontrol için de "Dergah-ı mualla çavuşlarından Hasan çavuşa ve Ali Çavuş'a hüküm ki," yazılmıştır. Bkz. MD 26, s.204 h.569

¹⁹⁴ 28 Rebiyülevvel 982/18 Temmuz 1574 tarihli ordunun Edirne'de kışlaması dolayısıyla Mısır'dan getirilen pirincin bu yıl Edirne'ye gönderilmesine müsaade edilmesi diğer zamanlarda engellenmesi istenmektedir. Yine aynı hükümdede eskiden beri Mısır'dan Edirne için keten ve hanna getirildiği anlaşılmaktadır. Hükümdede Ketenin götürülmesine bazı tüccarlar müdahale etmişlerdir. Bkz. MD 26, s.159 h.421

Zağra ve Zağra-i Atik kadılarına hükümler yazılmıştır¹⁹⁵. Adı geçen kadılık merkezlerinden daha önce göndermeleri istenen zahireye ilâve olarak altmışar müdd alâf istenmiştir¹⁹⁶. 21 Cemaziyelevvel 982/18 Eylül 1574 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde; Rumeli kadılarına Edirne zahiresi için müstakil fermanlar yazıldığı ve bu işle ilgili olarak çavuşların görevlendirildiği bildirilmektedir. Edirne'ye de Hasan Çavuş'un görevlendirildiği bildirilip, zikrolunan zahirenin Kasım ayından on gün önce Edirne'de olması için Rumeli kadılarına tekrar ferman yazılmıştır¹⁹⁷.

Ordunun Edirne'de kışladığı dönemde Malkara, Hayrabolu, Ergene ve Dimetoka kadıları, ordunun zahiresini hazırlayıp istenildiği zaman göndermekle yükümlüdürler¹⁹⁸. Bu zahirenin toplanmasında, Yenice Zağra Kadısı'nın adil davranmayıp bazı zenginleri koruduğuna dair şikâyetler olmuş ve Edirne'ye nakli esnasından da problemler

¹⁹⁵ 7 Rebiyülâhır 982/27 Temmuz 1574 tarihli İpsala kadısına yazılan hükümde Edirne zahiresi için un ve arpa göndermesi emredilmişse de arpa ve samanı vezir Ahmed Paşa'nın oradaki davaları için alıkoyup un vesair göndermesi hakkında Bkz. MD 26, s.115 h.297; 10 Rebiyülâhır 982/30 Temmuz 1574 tarihli Şumnu kadısına yazılan hükümde Edirne zahiresi için göndereceği un ve arpa miktarlarının değiştirildiğine dair hüküm sureti Prevadi kadısına yazılıp ikisinde gönderilmesine dair kayıt vardır. Bkz. MD 26, s.124 h.322; 16 Rebiyülâhır 982/6 Ağustos 1574 tarihli Niğbolu kadısına yazılan hükümde Edirne zahiresi için ihracı emrolunan yağ ve baldan maada yüz elli müdd arpa ve yüz müdd unu acele göndermesi emredilmiştir. Bkz. MD 26, s.136 h.354; 22 Rebiyülâhır 982/12 Ağustos 1574 tarihli hükümde Edirne'ye zahirenin gönderilmesine mani olduğundan un ve ekmeğin fiyatının yükseldiği bunun için asker için ayrılan miktardan gayrısının gönderilmesi hakkında Rumelideki kadılıklara hüküm. Bkz. MD 26, s.150 h.394; 5 Cemaziyelevvel 982/23 Ağustos 1574 tarihli Rusçuk kadısına gönderilen hükümde bin müdd un ve bin müdd arpa göndermesi istenmektedir. Bkz. MD 26, s.172 h.463; 5 Cemaziyelevvel 982/23 Ağustos 1574 tarihli Rusçuk dizdarının Edirne'ye malzeme gönderilmesine muavenet etmesi hakkında bkz. MD 26, s.176 h.479; 5 Cemaziyelevvel 982/23 Ağustos 1574 tarihli Rusçuk kadısına gönderilen hükümde zahireyi vermek istemeyen müselleme, eşkinci, doğancı, güreci ve yürük taifesinin taallüllerini menederek zahireyi kıstan evvel göndermesi hakkında bkz. MD 26, s.177 h.480; 10 Cemaziyelevvel 982/28 Ağustos 1574 tarihli Malkara kadısına gönderilen hükümde zahirenin tevziinde celep ve doğancı taifesi vesaire taallüllerini men ederek alef ve kaplucayı tevzi dahil etmesi ve göndermesi hakkında. Bkz. MD 26, s.181 h.489; 13 Cemaziyelevvel 982/31 Ağustos 1574 tarihli Kırkkilise, Çirmen, Dimetoka ve hasköy kadılarına yazılan hükümde Edirne için istenen zahire ve odunun acele irsali hakkında. Bkz. MD 26, s.185 h.504; 19 Cemaziyelevvel 982/6 Eylül 1574 tarihli Yenice Zağra Kadısına yazılan hükümde Edirne için zahire emrinin haklı tatbik edilmediği işildüğinden hemen köylere çıkıp ve bütün anbarları yoklayıp ihtiyaçtan fazla zahireyi defterleri ve sahip veya vekilleri Edirne'ye göndermesi hakkında. Bkz. MD 26, s.197 h.546; Zahire ihracı emr olunan yerlerin kadılarına hüküm, bağcı, güreci, müselleme ve doğancı gibi tekalifden muaf bazı kimselerin Edirne zahiresini vermekte taallül ettikleri bildirildiğinden alınacak zahireyi sahipleri için ticaret ve askere vüsati maişet olur tekalif-i örfiyeden olmadığından bizzat köylere çıkıp her kimde zahire bulunursa ihtiyaçtan fazlasını Kasımdan on gün evvel Edirne'de bulunmak üzere gönderilmesi hakkında. Bkz. MD 26, s.198 h.547; 21 Cemaziyelevvel 982/8 Eylül 1574 tarihli Zağra-i Atik kadısına yazılan hükümde fermanla Edirne zahiresi için üçyüz müdd un ve ikiyüz müdd arpa istenmiştir. Lakin o kadar çıkarmak mümkün olmadığını bildirdiğinden yüz müdd un ve yüz müdd arpa göndermesi hakkında. Bkz. MD 26, s.201 h.556; 22 Rebiyülâhır 982/11 Ağustos 1574 tarihli Radva ve Belonik kadılarına yazılan hükümde Edirne'de kışlanacağından kazalarında narha göre alınmak üzere yüz müdd un ve yüzellişer müdd arpa çıkarp sahipleri veya vekilleri birlikte Edirne'ye göndermeleri hakkında bkz. MD 26, s.150 h.397

¹⁹⁶ 16 Rebiyülâhır 982/5 Ağustos 1574 tarihli MD 26, s.136 h.355

¹⁹⁷ Gelen zahireyi yarar bir adamla mezkur çavuşu görevlendirip kadılıklardan ne miktar zahire gelirse defter eyleyip unculara ve arpacılara narh tevzi üzere aldırıp der mizan ettirip her kimesneye ne kadar un ve arpa aldırduğun ve ne bahaya alındığı kaydeylesin. Bu hükme karşı çıkanlara karşı askeri işe katması yazılmıştır. Bkz. MD 26, s.201 h.557

¹⁹⁸ 8 Cemaziyelevvel 982/25 Eylül 1574 tarihli hükümde Edirne için hazırlanan zahirenin Edirne'ye gönderilmeyip yerli yerinde durması fakat emredildiğinde gönderilmeğe hazır olması istenmektedir. Bkz. MD 26, s.231 h.661

çıkmıştır¹⁹⁹. 982/1574-1575 yılındaki zahire naklinden, Balkanlardan Edirne'ye Kasım ayından sonra ulaşımın zor yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, kara yoluyla olan ulaşımın meydana getirdiği zorluklardan kurtulmak amacıyla zahireler, Karadeniz kıyılarına gönderilmiş ve toplanan malzemenin Edirne'ye getirilmesiyle Vezir Sinan Paşa görevlendirilmiştir. Karadeniz kıyısına getirilen zahirenin gemilere yüklenip başka yere götürülmelerini önlemek için hisar erleri nezaretindeki bu gemiler Rodosçuk'a gönderilmiştir²⁰⁰. Vezir Sinan Paşa gibi mirî arpayı sevk etmekle görevli olan Hasan ve Ali Çavuşlar da arpayı Karadeniz kıyılarındaki iskelelere götürülüp oradan gemilerle Rodosçuk'a göndermitlerdir²⁰¹. Keşan, İpsala ve Ferecik gibi kadılıklar, istenen zahireyi karşılayamayacaklarını bildirmişlerdir. Edirne için toplanan zahire adı geçen kadılıklarda halkın sıkıntıya düşmesine yol açtığından bu kadılıklar, ya muaf tutulmuşlar veya verdikleri zahire iade edilmiştir²⁰².

Edirne zahiresi için istenen mallar ordunun kışı Edirne'de geçirmeyeceğinin bildirilmesi üzerine İstanbul'a gönderilmeye başlanmıştır²⁰³. Osmanlı Devleti'nin merkezinden kadılara yazılan hükümlere rağmen zahireyi toplamada meydana gelen

¹⁹⁹ 7 Recep 982/23 Ekim 1574 tarihli Karasu Yenicesi Kadısına gönderilen hükümde Edirne'de İstabl amire için toplanan zahirenin tevziinde zenginlerin himaye edildiği tekrarında mesul alacağı bildirilerek tevzii adilane yapması hakkında. Bkz. MD 26, s.286 h.828; 19 Cemaziyevvel 982/6 Eylül 1574 tarihli Yenice Zağra Kadısına yazılan hükümde Edirne için zahire emrinin haklı tatbik edilmediği işildildiğinden hemen köylere çıkıp ve bütün anbarları yoklayıp ihtiyaçtan fazla zahireyi defterleri ve sahip veya vekilleri Edirne'ye göndermesi hakkında. Bkz. MD 26, s.197 h.546

²⁰⁰ 22 Cemaziyevvel 982/9 Eylül 1574 tarihli MD 26, s.204 h.567

²⁰¹ 22 Cemaziyevvel 982/9 Eylül 1574 tarihli MD 26, s.204 h.569

²⁰² 8 Cemaziyelâhır 982/25 Eylül 1574 tarihli olup bir sureti Keşan Kadısına gönderilmiştir. İpsala kadısı bölgesinde meydana gelen kıtlıktan dolayı eğer zahire alınrsa kışa ekilecek tohumluk kalmayacağını bildirdiğinden zahire teklifinden muaf tutulmuşlardır. Bkz. MD 26, s.231 h.660; 28 Cemaziyelâhır 982/15 Ekim 1574 tarihli Keşan Kadısına yazılan hükümde halktan zahire toplanmaması hakkında. Bkz. MD 26, s.267 h.769; 7 Recep 982/25 Ekim 1574 tarihli Ferecik'te ise halkın elinden Edirne için toplanan zahirenin İstanbul'a sevki istenmesine rağmen zahireyi veren halkın sıkıntıya düşmesi üzerine geri sahiplerine iadesi edilmiştir. Bkz. MD 26, s.283 h.817

²⁰³ 28 Cemaziyelâhır 982/15 Ekim 1574 tarihli Çirmen kadısına gönderilen yazıda zahirenin İstanbul'a gönderilmesi hakkında Bkz. MD 26, s.267 h.767; 28 Cemaziyelâhır 982/15 Ekim 1574 tarihli Malkara, Hayrabolu ve Ergene kadılarına yazılan hükümde Edirne'ye gidilmeyeceğinden toplanan zahirenin İstanbul'a ihracı hakkında Bkz. MD 26, s.267 h.770; 28 Cemaziyelâhır 982/15 Ekim 1574 tarihli Filibe'ye azılan hükümde sahiplerine iade edilmesi istenmiştir. Bkz. MD 26, s.268 h.771; 28 Cemaziyelâhır 982/15 Ekim 1574 tarihli Yanbolu kadısına yazılan hükümde Edirne'de kışlanacağından istenen zahirenin balkanları aşmamış olanlarının geri sahiplerine verilmesi iskeleye ulaşanların İstanbul'a gönderilmesi hakkında Bkz. MD 26, s.268 h.772; 28 Cemaziyelâhır 982/15 Ekim 1574 tarihli Rodosçuk kadısına yazılan hükümde Edirne'de kışlamaktan vaz geçildiğinden gelen zahireyi İstanbul'a göndermesi hakkında Bkz. MD 26, s.268 h.773; 29 Cemaziyelâhır 982/16 Ekim 1574 tarihli Hayrabolu kadısına yazılan hükümde toplanması emredilen zahirenin yeteri miktarının bırakılıp geri kalanının İstanbul'a sevk edilmesi hakkında Bkz. MD 26, s.270 h.776; 3 Recep 982/19 Ekim 1574 tarihinde Ahyolu ve Aydos kadılarına yazılan hükümde Edirne'ye gitmekten vaz geçilerek Silistre tarafındaki kazalardan Edirne'ye gönderilen zahireden balkanı aşmış olanların Ahyolu üzerinden İstanbul'a gönderilmesi hakkında Bkz. MD 26, s.275 h.790; 25 Recep 982/10 Kasım 1574 tarihli MD 26, s.309 h.899; 25 Recep 982/10 Kasım 1574 tarihli Vize kadısına gönderilen hükümde toplanan zahirenin Ereğli iskelesi vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmesi hakkında Bkz. MD 26, s.310 h.900; 25 Recep 982/10 Kasım 1574 tarihli Silistre kadısına gönderilen hükümde de Edirne'ye gönderilen zahireyi ve daha bulacaklarını da iskeleye getirip oradan İstanbul'a göndermesi hakkında Bkz. MD 26, s.310 h.902

problemler veya zamanında sevkedilememesi dolayısıyla daha Rebiyülâhîr 982/Ağustos 1574'te Edirne'de zahire sıkıntısı başlamıştır²⁰⁴. Edirne'de çekilen bütün bu sıkıntılara karşılık İstanbul'dan halen malzeme istenilmektedir. Bunlar Vidin kadısından istenen yüz kantar don yağı ve yirmi kantar bal mumudur²⁰⁵.

984/1576-1577 yılında Edirne'de kuraklık veya sel gibi felaketlerin olduğuna dair bilgi mevcut değildir. Fakat, Rumeli'deki kadılıklara yazılan hükümlerden, Edirne'de zahire sıkıntısının hat safhaya ulaştığı anlaşılmaktadır²⁰⁶. Edirne'ye zahire gelen yerlerin bir listesi, Edirne kadısı olan Mevlâna Mehmed'in şehre mal gelmediği ve yazdan çıkan metrukenin anbarlara atılarak muzayakaya sebebiyet verildiğine dair şikayeti üzerine Rumeli Kadılarına yazılan bir hükümde görülmektedir. Bu hükümde; Zağra, Zağra-i Yenice, Filibe, Magalkara, Hayrabolu, Kırk Kilise, Havas-ı Mahmud Paşa, Ahyolu, Aydos, Yenice-i Kızıl Ağaç, Çirmen, Yanbolu, Uzunca Ova Hasköyü, Dimetoka ve Ergene kadılıklarının isimleri bulunmaktadır²⁰⁷.

993/1585 yılında Edirne'de kar ve yağmur yağmamasından dolayı, değirmenler işlememiş ve un sıkıntısı baş göstermiştir²⁰⁸. Edirne'deki zahire sıkıntısını gidermek için 6 Şaban 993/4 Ağustos 1585 tarihinde Hayrabolu, Cısr-i Ergene, Baba Eskisi ve Bergos zahiresinin Edirne'ye sevki için hüküm yazılmıştır²⁰⁹. Aynı gün mühimme defterine kaydedilen bir başka hükümde ise, Hayrabolu, Cısr-i Ergene, Baba Eskisi ve Bergos kadılarının zahireyi Edirne'ye göndermeyip İstanbul'a göndermelerinin istenilmesi²¹⁰, büyük bir tutarsızlık örneğidir.

Osmanlı Devleti'nde tahıl dolaşımı, temel besin maddelerinin özel bir izin olmadan bir idarî bölgeden diğerine taşınmasını yasaklayan kuralla sınırlandırılmıştır.

²⁰⁴ 22 Rebiyülâhîr 982/11 Ağustos 1574 tarihli şehirde muzayaka olduğundan gönderilmesi emr edilen zahirenin Edirne'ye gelişine mani olunmaması istemektedir. Bkz. MD 26, s.150 h.395

²⁰⁵ 20 Rebiyülevvel 982/10 Temmuz 1574 tarihinde Vidin kadısına yazılan hükümde kazasından çok miktarda don yağı ve bal mumu toplatıp sahipleri ile beraber gemilerle İbraile göndermesi istenmiştir. Bkz. MD 26, s.144 h.376

²⁰⁶ 25 Recep 984/18 Ekim 1576 tarihli Edirne havalisindeki kazalara yazılan hükümde buralarda hasıl olan bütün mahsulâtın kendi yiyeceklerinden yeter miktardan fazlasının Edirne'ye göndermeleri istenmektedir. Bkz. MD 28, s.153 h.357

²⁰⁷ Sayılan bu yerlerdeki kadılıklarda dışarıya gitmesin diye anbar edilmesinden dolayı Edirne zahiresi külli noksan gelmekte ve zahire muzayakası çekilmektedir. Bundan sonra kendilerine yetecek olandan fazlasını sevketmeleri hakkında hüküm yazılmıştır. Bkz. MD 28, s.153 h.357

²⁰⁸ Un sıkıntısının giderilmesi için çevre kadılara 17 Cemaziyelevvel 993/17 Mayıs 1585 tarihli hüküm. Bkz. MD 58, s.114 h.309

²⁰⁹ MD 58, s.253 h.642

²¹⁰ MD 58, s.254 h.642; Akabinde Hayrabolu, Uzunköprü, Babaeskisi ve Burgoz kadılıklarına yazılan hükümde daha önce Edirne zahiresi için sürülmesi emredilmişken İstanbul zahiresi için değiştirildiği bildirilmektedir. Buna riayet

Fakat, Lütfi Güçer'in belirttiği gibi, buğday ve arpa yönünden kendi kendine yetersiz yerler de bulunmaktaydı²¹¹. Tahılın en çok üretildiği yerlerin başında Rumeli gelmektedir. Fakat, İstanbul ve Edirne'nin sürekli buralardan zahire taşınması yöre halkını bazen sıkıntıya düşürmüştür. Rumelide Devletin Rumeli yakasına yapacağı seferlerde ordunun Edirne'de kışladığı zamanlarda zahire kıtlığı çekildiği ve bu sıkıntıyı gidermek için Rumeli'deki kadınlara sık sık hükümler yazıldığı daha önce belirtilmiştir.

Ordunun Edirne'de kışlaması, şehirde büyük müzayakaya sebebiyet vermektedir. Devlet açısından Edirne'nin ve özellikle ordunun zahire sıkıntısının giderilmesi, bölge halkının ihtiyaçlarından önde tutulmuştur. Edirne'ye zahire sağlayan Akçakızanlık bölgesi halkı, 7 Cemaziyelevvel 975/9 Kasım 1567 tarihinde, bölgelerinde kıtlık olmasına rağmen üzerine düşen paydan kurtulamamış ve sadece bir müddet için erteletebilmiştir²¹².

Balkanlarda toplanan ürünlerin Edirne'ye sevki de başlı başına zorluk teşkil etmekte ve köylü, malzeme taşıma işinde görevlendirilmektedir²¹³. Zahirenin taşınmasında, Edirne'ye uzak olan Filibe'den kilesine 3 akçe verilirken, Filibe'ye göre Edirne şehrine daha yakın olan Zağra'dan kilesine 5 akçe verilmiştir²¹⁴. Edirne'ye yakın ve ulaşımında problem olmayan Çirmen, Kızıl Ağaç ve Dimetoka gibi yerlerden zahirenin hemen gönderilmesi istenirken Silistre gibi uzak ve Balkanları aşmada zorluk çekilen yerlerde zahire toplanıp anbarlara koydurulmuştur²¹⁵. Osmanlı Devleti'nde pirinç üretim merkezlerinin başında Filibe gelmektedir. Buradan elde edilen pirinç vergiden muaf olup Rumeli'de ve Anadolu'da değişik yerlere gönderilmektedir²¹⁶.

edilmesi ve bundan itibaren Edirne'ye zahire verilmeyip İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir. Bkz. MD 58, s.255 h.644

²¹¹ L. Güçer, XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964, s.2 vd.

²¹² Akçakızanlık kadısına yazılan hükümde emrolunan zahirenin bir miktarı gelüp memlekette kaht olduğundan daha fazla tedarike imkân olmadığı bildirilmekle tayin olunandan bakı kalân unu ilkbahara göndermesi hakkında hüküm. Bkz. MD 7, s.161 h.418

²¹³ 5 Cemaziyelevvel 975/7 Kasım 1567 tarihli Tatar Pazarı Kadısına hüküm ki, kazaya tabi` sahra nahiyesinden cem olunan un ve arpa dağ nahiyelerinde araba bulunmamak sebebiyle bunların pazarcıya getirilip Filibe'den istabı-ı amireye verüp bakı arpa ve unu köylünün eli erdiği zaman Edirne'ye gönderilmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 7, s.159 h.414

²¹⁴ 7 Recep 975/7 Ocak 1568 tarihli Zağra kadısına yazılan hüküm de bu konunun araştırılması istenilmektedir. Bkz. MD 7, s.239 h.664

²¹⁵ 5 Cemaziyeleâhur 975/7 Aralık 1567 tarihli Silistre kadısına yazılan hüküm Bkz. MD 7, s.188 h.505

²¹⁶ Bu muafiyetin amacı çok ihtiyaç duyulan tahılın kuzeybatı Anadolu ahalisine ulaşmasını sağlamak olabilir. Bkz. S. Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, İstanbul 1993, s.103

Ekimi ve kullanımı özel bir statüye sahip olan pirinç, Edirne'ye eskiden beri Filibe'den kadı marifetiyle getirilmektedir²¹⁷.

Edirne'de zahire sıkıntısına bölük halkından bazı kişiler de sebep olmaktadır. Edirne'ye zahire ve malzeme getirenlere bölük halkından bazı şahıslar müdahale edip, almış olduklarının paralarını vermediklerinden bu şahıslar şehre zahire getirmemektedirler²¹⁸.

Edirne'de lazım olan arpa, haslardan ve evkaf öşründen hâsıl olan arpadan narh üzerinden alınmaktadır²¹⁹. İstanbul'un ihtiyaçları her zaman Edirne'nin ihtiyaçlarından önde gelmiştir. Edirne'ye götürülmek üzere gemilerle İstanbul'a getirilmiş olan arpa, ıstabl-ı amireye lazım olduğundan emir ile nakline engel olunmuştur²²⁰.

Edirne'ye, mum ve sabun yapımı için gerekli olan yağ, eskiden beri Sofya ve civarından getirilmektedir²²¹. Ayrıca, Edirne ve Rodosçuk için tüccarlar vasıtasıyla Eflâk bölgesinden de yağ ve bal temin edilmektedir²²². Eflâk, Edirne Şer'îye sicillerinde Edirne'ye tuz getirilen merkezlerden biri olarak görülmektedir. Şehre tuz getirilen diğer yerler ise İnöz ve Keşan'dır²²³. Sıcak geçen yaz aylarında kullanılmak üzere Edirne'ye buz, Bursa'dan katır sırtında getirilmektedir²²⁴. Şehirde mikdarı ve nereden geldiği

²¹⁷ 18 Cemaziyelâhır 975/20 Aralık 1567 tarihli MD 7, s.198 h.538

²¹⁸ 14 Rebiyülevvel 982/4 Temmuz 1574 tarihli Bunların tesbit edilip bildirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 26, s.66 h.175

²¹⁹ 5 Ramazan 973/26 Mart 1566 tarihinde Edirne Kadısına yazılan hükümde vaki olan haslarımdan hasıl olan arpadan ve evkafın öşründen hasıl olan arpadan ve gayrihiden bin müdd arpa narh üzerine satun alınıp mahmiye-i Edirne'de der anbar olunsun. Bu kadar mülkü satıp ücretin hazır eylesin. Bkz. MAD 2775, s.1179

²²⁰ 14 Cemaziyelâhır 985/29 Ağustos 1577 tarihli Piyale Paşaya yazılan hükümde Edirne zahiresi için İstanbul'a gelen zahireden götürülmek emrolunmuştur. Halen ıstabl-ı amireye dahi arpa lazım olmağın buyurdumki, mahruse-i mezbureye gelen arpadan ıstabl-ı amire için kifayet mikdarı arpadan anbar idüp hıfz iddüresin. Bkz. MD 7, s.196 h.530

²²¹ 19 Zilhicce 989/14 Ocak 1582 tarihli Sofya Sancağına ve etrafında bulunan kadılara yazılan hükümde Edirne Kadısı, Mevlana Mehmed'in mektup gönderüp mumcu kethüdaları ve sabuncu kethüdalarının istidalarını meclise gelip ilettileri ve adet-i kadime üzere Sofya ve civarından getirmekte oldukları mum ve sabun için yağ alımının engeldiği bildirilmektedir. Bunun önlenmesi ve gereğinin yapılması emredilmektedir. Bkz. MD 42, s.163 h.521

²²² 8 Şevval 981/31 Ocak 1574 tarihli Edirne ve Rodosçuk kadılarına Eflâk Voyvodasının müracaatı üzerine yazılan hükümde, Eflâk canibinden yağ ve bal cem'ine gelen tüccar taifesinin gümrük ödemedikleri ve bunun için bir takım uygulamalar yapılması hakkında hüküm. Bkz. MD 23, s.57 h.120

²²³ 24 Cemaziyevvel 982/11 Eylül 1574 tarihli İnöz kadısına yazılan hükümde Edirne'de tuz muzayakası olduğunu ve bazı madrabazların tuz sakladıklarını Edirne kadısı yazdığından kazasında ve anbarlarda ne kadar tuz varsa sahipleri ile beraber Edirne'ye gönderip sattırması ve karşı gelenlerin isimlerinin bildirilmesi hakkında. (bir sureti Keşan kadısına). Bkz. MD 26, s.231 h.661

²²⁴ 28 Cemaziyevvel 979/18 Ekim 1571 tarihli Rodosçuk kadısına yazılan hükümde Bursa'dan getirilen yüz yük buzun katırlarla Edirne'ye irsali hakkında Bkz. MD 16, s.59 h.119; Bursa kadısına buz nakli için gerekli vesaitin sağlandığının bildirilmesi hakkında Bkz. MD 16, s.59 h.120

belirtilmemekle beraber hayli büyük oranda olması gereken karabiber satışı yapılmaktadır²²⁵.

Padişahların Edirne Sarayında kaldığı dönemlerde ıstabl-ı âmire için buğday ve arpa alımı yapılırken, matbah-ı âmire için odun ihtiyacının karşılanmasında zorluklar çekilmektedir. Bunun önlenmesi amacıyla mirahorun dahi kendisi için getirttiği odunlar miriye kaydedilebilmektedir²²⁶.

Edirne şehrine inşaat malzemeleri, büyük miktarlarda lazım olduğu dönemlerde şehir dışından temin edilme yoluna gidilmiştir. Selimiye Camii'nin yapımında kullanılan yirmibin kantar kurşun, Balkanlarda Şehirköy'den getirilmiştir²²⁷. Edirne Kadısı, Bostancıbaşı ve Bina Emmini, şehirde inşa edilen binalar için kereste tedarik etmekle yükümlüydüler²²⁸. Edirne'deki bina mühimmatı için lazım olan kereste ise; Dimetoka, Çirmen, Hasköy, Kırkkilise ve Aydos kadılıklarından temin edilmekteydi²²⁹.

Edirne şehrine dışardan gelen mallarla ilgili olarak şer'iyye sicillerinde ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Demir, Samakov'dan gelmektedir. Hindistan'ın ince dokumaları, XVI. yüzyılda büyük oranda Edirne pazarlarında bulunabilmektedir²³⁰. Selânik'ten dolamalar, kebe ve keçeler; Bağdat'tan dokuma ve cam işleri; Bulgaristan'dan süpürge ve deri; Mısır'dan seccade ve hasır; süs eşyası olarak Acem bilezik; kebenin her rengi ise, Yanbolu'dan ve Selânik'ten temin edilmektedir. Sandıklar Şam işi; keçe Selânik ve Acem keçesi adıyla satılmaktadır. Selânik'ten getirilen çuha ticareti, büyük oranda Yahudilerin elindeydi²³¹.

²²⁵ 6 Şevval 987/26 Kasım 1579 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde Şeytanoğlu'nun muhalefatından adamları Edirne'de satmak için hayli fırlful götürdükleri haber alınıp ellerinden alıp miri için satırıp parasını gönderilmesi. Bkz. MD 39, s.2 h.5

²²⁶ 8 Şevval 981/31 Ocak 1574 tarihli Zağra Yenicesi kadısına yazılan hükümde matbah-ı amire ve ıstabl-ı amire için alınması öngörülen odun, buğday ve arpa ile ilgili bilgiler verilmiştir. Edirne'de olan matbah-ı amire için sekizyüz kantar odun istenmektedir. Bkz. MD 23, s.57 h.119; 3 Safer 982/25 Mayıs 1574 tarihli Mirahor Kaytas'ın evinde ise ne kadar olduğu bildirilmeyip ocak ağalarına ve miri taycılara getirttiği otuzbin akçelik odunun miri için kaydedilmiştir. Bkz. MD 24, s.283 h.762

²²⁷ 15 Cemaziyelevvel 981/12 Eylül 1573 tarihli MD 22, s.337 h.665

²²⁸ Edirne'de olan Acemzâde değirmenlerine kereste lazım olduğundan bunların tedarik edilmesi ve kifayet mikdarı kerestenin akçesiyle alıverip getirilmesi istenmektedir. Bkz. MD 58, s.86 h.244

²²⁹ Muharrem 997/Kasım 1588 tarih MD 64, s.208 h.534

²³⁰ İnalçık, Barkan'ın Edirne Askerî kassam defterleri ile ilgili çalışmasından yararlanarak XVII. yüzyılın ilk yarısını da dahil ederek Edirne'de bulunan Hind pamuk dokumalarını şu şekilde sıralamaktadır. Destar-ı Kanbil, Kutnî Hindî Lacivert, Peğgir-i Hind-i, Hind-i Makrama, Biharî dülbent, Ser Hindî, Lekepurî beyaz boğası, Çit, Ferespidi, Kayyım-Hâni dülbent, Bayram-pûrî dülbent, Ser-Hindî makrama, Lekepurî boğası, Hindî iplik, Hindî yorgan, Hindî kuşak, Hindî kırmızı boğası, Dabul Alacası, Kabûlhane dülbent, Kırmızı Keşmir Şal bkz. H. İnalçık, a.g.m., s.17

²³¹ Aralarında meydana gelen anlaşmazlıklar ve borç alıp verme hadiseleri mahkemeye intikal etmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 72

Edirne, aynı zamanda İstanbul'un ihtiyacını da karşılamaktaydı. İstanbul'da inşa edilen hassa fırınların tuğlaları, Edirne'de imal edilip götürülmektedir²³². Yine İstanbul'da bulunan saray için lazım olan kurşun da, Edirne'li rencber ve tüccarda mevcut olanların satın alınıp veya sahipleriyle İstanbul'a gönderilmesi suretiyle tedarik edilmektedir²³³.

Edirne'de kışlayan ordunun temel ihtiyaçlarından olan yağ, bal, un, arpa ve pirincin yanı sıra et ihtiyacı da Rumeli'deki kadılıklarca karşılanmaktadır²³⁴. Rumeli'deki kadılıklarda bulunan bazı şahıslar yükümlülükten kurtulmak için bağcı, müsellem ve doğancı vs. olduklarını iddia edip muaf olduklarını bildirmişlerse de, ellerinde ahkâm-ı şerife olanların dışındakiler, tekalif-i avârızdan muaf tutulmamışlardır²³⁵.

Edirne şehrinde mallara olan talep oranında fiyatlarda yükselme olunca kadılar narha müdahale etmişlerdir. 975/1567-1568 yılında Edirne'de yapılan devlet inşaatları dolayısıyla kereste fiyatlarında tüccarların yapmış oldukları yükseltmeye kadı müdahale etmiştir²³⁶. Kışın kesilecek hayvan temin edilememesi sebebiyle et fiyatları yükselmiştir. Bu durumda bazen imaretler için gerekli olan et satın alınamamakta ve

²³² 17 Cemaziyevvel 982/4 Eylül 1574 tarihli MD 26, s.195 h.539

²³³ 26 Cemaziyevvel 982/13 Eylül 1574 tarihli MD 26, s.211 h.590; 28 Cemaziyevvel 982/15 Eylül 1574 tarihli Edirne kadısına yazılan hükümde daha önce istenen kurşundan başka orada yapılan imaret binasından artan sekizyüz kantar kurşunun gönderilmesi hakkında Bkz. MD 26, s.215 h.607; 22 Cemaziyelâhür 982/9 Ekim 1574 tarihli Edirne bina eminine gönderilen hükümde "orada bina olunan imareten artan sekizyüz kantar kurşunun gönderilip beşyüz kantar kadar kaldığını ve Sofya'da fazla varsa kadının göndermede ihmalinin olduğu" anlaşılmaktadır. Bkz. MD 26, s.256 h.736; 22 Cemaziyelâhür 982/9 Ekim 1574 tarihli Sofya kadısına gönderilen hükümde orada bulunan mirî kurşunun Edirne'ye gönderilmesi hakkında. Bkz. MD 26, s.256 h.737; 23 Cemaziyelâhür 982/10 Ekim 1574 tarihli Edirne kadısına gönderilen hükümde sekizyüz kantar kurşunun gönderilmesinden sonra arta kalan beşyüz kantar kurşunu da göndermesi hakkında bkz. MD 26, s.260 h.746

²³⁴ Bu konuda sadece 975/1567-1568 yılındaki sefer dolayısıyla yazılan hükümlerden örnekler verilmiştir. 15 Recep 975/15 Ocak 1568 tarihli Kızıl Ağaç kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.256 h.712; 16 Recep 975/16 Ocak 1568 tarihli Tatar Pazarı kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.262 h.737; 16 Recep 975/16 Ocak 1568 tarihli Filibe kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.262 h.738; 27 Recep 975/27 Ocak 1568 tarihli Hasköy kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.271 h.763; 7 Şaban 975/6 Şubat 1568 tarihli Kızıl Ağaç, Zağra-i Eskihisar ve Nevahi-i Yanbolu kadılarına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.292 h.827; 10 Şaban 975/9 Şubat 1568 tarihli Siroz kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.296 h.841; 11 Şaban 975/10 Şubat 1568 tarihli Yenice-i Karasu ve Kavala ve Drama ve Avret Hisari kadılarına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.297 h.846; Ramazan 975/Şubat-Mart 1568 tarihli Yenice-i Karasu ve Kavala ve Drama ve Avret Hisari kadılarına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.348 h.1007; 7 Ramazan 975/6 Mart 1568 tarihli Çirmen kadısına yazılan hüküm. Bkz. MD 7, s.349 h.1008

²³⁵ Zahire ihraç olunması emrolunan kadılara hüküm ki. Bkz. MD 26, s.198 h.547; 2 Recep 975/2 Ocak 1568 tarihinde Zağra-i Atik kadısına yazılan hükümde Lofça kadısının mektup gönderip Lofça ahalisinin ehl-i sanat olup çift sahibi olmadıklarından istenen terakkiyi vermeye iktidarları olmadığını bildirmekle tahkik edüp hakikati bildirmesi hakkında hüküm. Bkz. MD 7, s.235 h.652

²³⁶ 24 Zilhicce 975/20 Haziran 1568 tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümde Edirne'deki binaların inşaatlarına başlandıktan sonra kereste satan tüccarların mallarını fazla fiyat koydukları ihbar olunmakta bizzat mukayyet olup mirîye zarar olmayacak ve halkıda rencide etmeyecek bir fiyat takdir olunması hakkında hüküm. Bkz. MD 7, 564 h.1589

yemek pişirilmemektedir. Etin, belirlenen fiyatın üstünde satılmasını önlemek üzere kadı, kasaplara müdahale etmiştir²³⁷.

Edirne'ye getirilen ve Edirne'den dışarıya gönderilen malları taşımakta kullanılan arabalar ile bunların sürücülerinin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Arabacılar kethüdası Abdi, ehil olmayan kişilerin müstakil araba sahibi olup, taşıma esnasında mallara zarar verdiklerini ve bunların önlenmesini istemektedir²³⁸. Taşımacılıkta deve, su sığırı, at, katır ve eşek gibi hayvanlar kullanılmaktadır. Tahrir defterlerinde sarbanların geçmesi, develer ile oluşturulan kervanlarla ticaret yapıldığının göstergesidir. Ağır yüklerin taşınmasında ise su sığırlarının kullanıldıkları görülmektedir²³⁹.

Edirne'ye gelen zahireyi muhtekirler toplayıp yüksek fiyatla halka satmaktadırlar. 984/1576-1577 yılında muhtekirlere, Rumeli kazalarından zahire toplama izni verilmemiştir. Muhtekirlere karşı bir tedbir olarak da halkın yüksek fiyatla zahire alması yasaklanmıştır²⁴⁰.

Ordunun Edirne'de kışladığı dönemlerde atların ve hayvanların temel gıdası olan ota, aşırı derecede ihtiyaç duyulmuştur. Otun temini ve ot biçilen yerlerin taksiminde de bir takım anlaşmazlıklar olmuştur²⁴¹. Hassa çayırların biçtirilmesi ile ilgili hükümlerin yayımlanması, ota duyulan ihtiyacı göstermektedir²⁴². Mirî çayırların otlarının taşınmasında, menzilci olanların arabalarının yetmediği durumlarda, arabası olanlardan da yardım istenilmiştir²⁴³.

²³⁷ 15 Safer 997/4 Aralık 1588 tarih MD 64, s.211 h.542

²³⁸ 9 Zilhicce 990/4 Ocak 1583 MD 48, s.22 h.621; 18 Zilkade 1004/14 Temmuz 1596 MD 74, s.30 h.114

²³⁹ 20 Rebiyü'lâhır 982/9 Ağustos 1574 tarihinde Edirne kadısına gönderilen hükümde Selimiye Camiinin yapımında kullanılan demir kirişlerin artanlarının İstanbul'a gönderilmesinde su sığırlarının kullanılması istenmektedir. Bkz. MD 26, s.143 h.373

²⁴⁰ 25 Receb 984/18 Ekim 1576 tarihli MD 28, s.138 h.327

²⁴¹ 3 Safer 982/25 Nisan 1574 tarihli Edirne Kadısına ve Bostancıbaşısına yazılan hükümde Şahincilerbaşı Mehmed tezkere gönderip Edirne Namazgahında olan çayırı Sultan Murad zamanından bertü doğancılar atlarına yedirüp fazlasını biçtikleri halde Muradiye mütevellisi bu sene çayırı biçüp otunu aldığını bildirmekle teftiş edüp eskiden çayırın kimler tarafından biçildiğini tesbit edilmesi hakkında. Bkz. MD 24, s.262 h.695

²⁴² Edirne kadısına Edirne'de olan hassa çayırların otluğunun, Dimetoka ve Babaeskisi kadılarının da hassa çayırları biçtirilmesi hakkında hüküm. Bkz. MAD 2775, s.1277

²⁴³ 27 Rebiyülevvel 987/24 Mayıs 1579 tarihli MD 36, s.281 h.740

Ç- PARA ve FİYAT HARETLERİ

İnsanların ticari alışverişlerinde mübadele aracı olarak kullandıkları paralar ülkelerin güçleri oranında alım gücüne sahip olmuşlardır. Ülkelerin içine düştükleri sıkıntılardan dolayı değerli maden bulunamaması paranın hem maden hem de alım gücünün düşmesine sebep olmuştur. Buna bağlı olarakta halkın aldığı malzemelerin fiyatlarında hareketlenmeler olmuştur.

a- Para Ayarı

Edirne, Osmanlı Devleti'nin darphane açtığı önemli yerlerden birisi olup İstanbul'daki darphaneye bazen ustalar da göndermektedir²⁴⁴. Bu darphane padişah hasları arasında mukataa olarak görülmekte ve iltizam üsülüyle işletilmektedir. 970/1562-1563 yılında Ahmed isimli bir şahsa işletilmek üzere üç yıllığına 337990 akçeye iltizama verilmiştir²⁴⁵. 971/1563-1564 yılında, darphaneyi iltizama alan biri Yahudi iki zımmi, 200000 akçeye almayı taahhüd etmelerine rağmen parayı yatırmamışlardır²⁴⁶. Darphanede bir takım yolsuzluklar olmaktadır. Bazı kişilerce alınan akçeler geri verilmemekte ve aynı kişilerce darphanenin muhasebesinin görülmesi de engellenerek durumlarının açığa çıkması önlenmektedir²⁴⁷. Darphaneye emanet konan mal-ı mirî, haramilerin baskınına uğramıştır. 12 Zilkade 981/4 Mart 1574 tarihli hükümden yapılan bu baskında emanet konan değerli madenin yağmalandığı gibi dört kişinin de öldürüldüğü anlaşılmaktadır²⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde değerli madenin bol olduğu yerlerde kurulan darphaneler devletin para ayarını kontrol ettiği en Balkanlarda özellikle Bulgaristan da işletilmekte

²⁴⁴ Edirne darphanesinde çalışan ustalardan bazıları, zaman zaman İstanbul darphanesinde de görevlendirilmişlerdir. 16 Recep 996/11 Haziran 1588 tarihli MD 62, s.253 h.571; 996/1587-1588 yılına ait Edirne kadısına gönderilen hükümden yeni Akçe basımı dolayısıyla eski neferlerden dört kişinin İstanbul'a irsali istenmektedir. Bkz. MD 64, s.79 h.233

²⁴⁵ 3 Rebiyülevvel 973/28 Eylül 1565 MAD 2775, s.401; 13 Recep 973/3 Şubat 1566 tarihinde Ahmed'in muhasebesinin görülmesi kararlaştırıldı. Bkz. MAD 2775, s.881; Bir başka kayıta ise şu şekilde geçmektedir. Edirne darphanesi üç yıllığına 970 Safer/1562 Eylül ayında otuzyedibindokuzyüztürk akçeye verildi. 973 yılında Hasan bin Şaban üç yıllığına otuzbin akçeye iltizamı kabul etti. Bkz. MAD 2775, s.865

²⁴⁶ 24 Cemaziyelâhır 973/16 Ocak 1566 darphane emini tarafından yapılan şikâyete verilen cevabî hüküm. Bkz. MAD 2775, s.797

²⁴⁷ Rebiyülevvel 973/Ekim 1565 MAD 2775, s.375

olan gümüş madenleri ile bu bölgelerden toplanan vergilerin ilk getirildiği yer Edirne'dir. Ticari açıdan da önemli bir konuma ve potansiyele sahip olan bu şehirde açılan darphanede de devletin belirlediği ölçüler üzerinden akçe kesmektedir. Osmanlı Devleti'nde para ayarının bozulmaya başladığı XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne şehrinde de bunun yansımalarını görmek mümkündür. Bu dönemde merkezden Edirne kadısına gönderilen hükümlerden bazıları para ayarı ile ilgilidir. Edirne Kadısı'nın müracaatı ile Edirne darphanesinde **kalp akçe basıldığına dair** iddia mevcuttur²⁴⁹. Elleri kalp akçe bulunan şahıslarla ilgili şikâyetler de vardır. 26 Safer 978/30 Haziran 1570 tarihli Edirne kadısına gönderilen hükümde, Mustafa oğlu Yusufun elinde "kalpü'l-vezn" akçe olduğu bildirilmektedir²⁵⁰. Üzerlerinde ve evlerinde kalp akçe bulunduranlar, bu durumları ispatlandığı takdirde kürek cezasına çarptırılmışlardır²⁵¹. 14 Zilhicce 984/3 Mart 1577 tarihinde Evhad ve Işık İmam isimli şahısların evlerinde yapılan aramalarda kalpazanlık aletleri bulunmuştur²⁵². Şehre kalp akçe sokulmasını önlemek için dışardan gelenlerin üzerleri ve eşyaları, yasakçıbaşı tarafından aranmaktadır²⁵³. 15 Recep 990/5 Ağustos 1582 tarihinde Edirne kadısına yazılan hükümle, "kem ayar ve kırkık" akçe bulunduranların ellerinden bunların alınması, dirhem olarak miktarı hesaplanıp darphanede "sahih-i vezn" olup 100 dirheminden 450 akçe kestirilmesi istenmektedir²⁵⁴. Görüldüğü gibi, 990/1582 yılı başlarında 100 dirhemden 450 akçe kesilmektedir.

Akçenin ayarının bozulmasıyla ilgili olarak devlet görevlileri de şikâyet edilmiştir. Edirne'de bulunan vakıfların mütevellileri vazifelilere "kırkık ve kızıl akçe" vererek sıkıntıya sebep olmuşlardır. Devlet, bu durumda sadece mütevellileri uyarmakla yetinmiştir²⁵⁵. Para ayarının bozulmasında sarraf Yahudiler önemli rol oynamaktadırlar.

²⁴⁸ Haramileri yakalayıp maltı toplayan Hüseyin Çavuş'a ikibin akçe terakki verilmiştir. Bkz. MD 25, s.77 h.927

²⁴⁹ 13 Safer 985/2 Nisan 1577 tarihli darphaneye gidilerek kontrol yapılması ve mugayır basılmalar varsa bunların tespit edilip gönderilmesi istenmektedir. Bkz. MD 33, s.6 h.11; 8 Zilkade 985/17 Ocak 1578 tarihli MD 33, s.206-207, h.421; 27 Recep 986 tarihli MD 35, s.275 h.696; 11 Cemaziyelâhır 1001/14 Mart 1593 tarihli Bursa kadısına yazılan hükümde Darphanede kalp akçe basıldığına istima olunduğu bunun bizzat kontrol edilmesi istenmektedir. Bu hüküm suretleri onbir kadılık merkezine daha gönderilmiştir. Bunlardan biri de Edirne kadısıdır. Bkz. MD 70, s.116 h.223

²⁵⁰ MD 14, s.165 h.256; 12 Şevval 972/13 Mayıs 1565 tarihli kem ayar altın ve kalpazanlık hakkında bkz. MD 6, s.520 h.1133

²⁵¹ 18 Şaban 997/2 Temmuz 1589 A.RSK 1471, s.7

²⁵² MD 29, s.222 h.508

²⁵³ 28 Cemaziyelâhır 972/1 Ocak 1565 MD 6, s.260 h.553

²⁵⁴ MD 48, s.15 h.38

²⁵⁵ 14 Cemaziyelâhır 985/29 Ağustos 1577 tarihli MD 31, s.215 h.477

Bunlar Rumeli'den gelen haraççıları şehir dışında karşılayıp, toplamış oldukları mirî akçeleri yüksek fiyata satın alıp yerine kem ayar altın vermektedirler²⁵⁶.

Edirne'de kadılar tarafından mirî mangırın Taht'el-kal'âda satılmasına müsaade edilmektedir. Buranın dışında yapılan satışlar engellenmektedir. 2 Safer 980/15 Mayıs 1572 tarihinde mirî mangırın Camii Âtik önünde satıldığının tespit edilmesi üzerine bunun yasaklanması için Edirne kadısına hüküm gönderilmiştir²⁵⁷.

Şer'îye sicillerinde XVI. yüzyılın ikinci yarısında altın ve gümüşün değer olarak seyrini takip edebilecek bilgi mevcut değildir²⁵⁸. Eldeki bilgilere göre, 953/1546-1547 yılında 1 filori, 59 akçedir. 1005/1596-1597 yılında bir sikke-i hasene, 140 akçedir. Aynı ayın içinde ise bir sikke-i hasene, 139.5 ilâ 142 akçe arasında değişmektedir. Bir kuruş ise 90 akçedir²⁵⁹.

b- Fiyat Hareketleri

Paranın alım gücüne bağlı olarak mallarında fiyatlarında değişimler olmaktadır. Ayrıca savaş, gıtlık, bolluk ve tabii afet gibi sebeplerle de malların fiyatlarında değişimler olmaktadır. Fakat bütün bunlara rağmen halkın temel ihtiyaç maddelerinden yiyecek maddelerinin belli bir süre içinde ki seyrinin takip edilmesi fiyat hareketliliği hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Yine fiyat hareketliliğinde belirleyici bir diğer unsurda kadılar tarafından mallara verilen narhlardır. Edirne'de fiyat hareketlerine etki eden en önemli unsurlardan birisi de kapukulu ocağı mensuplarıdır. Öyle ki, bunlar narha müdahale etmekte ve narhı istedikleri gibi yükseltip düşürmekteydiler²⁶⁰.

²⁵⁶ 12 Şevval 972/13 Mayıs 1565 MD 6, s.520 h.1133; Devletin ve halkın kestirmiş olduğu saf gümüş akçeler Yahudî ve Kuyumcular tarafından toplanarak kaybediliyor ve yerine kalp akçe geçiyordu. İstanbul ve Edirneli bazı Yahudiler de, mütezimler ve mübaşirlerle anlaşarak hazineye sevkedilmek üzere toplanmış olan vergi akçelerini altın kuruş ve hatta kalp akçelerle değiştirdikten sonra bu gümüş akçelerin kenarlarını kırmak suretiyle çıkan parçaları kâr olarak kendilerine alıyıp "kırkık" akçeleri yeniden piyasaya sürüyorlardı. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celaî İsyânları"*, İstanbul 1975, s.41vd.

²⁵⁷ MD 19, s.112 h.243

²⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. EK IV; Ayrıca Osmanlı Devletinde XVI. yüzyılda paranın üzerinde yapılan değişikliklerle ilgili olarak Bkz. Ö. Ergenç, "XVI. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler", *Gelişme Dergisi I*, Ankara 1978, s.86-97

²⁵⁹ Filorî aded 9 kıymet 531, EŞS, Defter, V, 4; 500 filori nakit, EŞS, Defter, XI, 70; Sikke-i hasene 42 meblâğ 5880, 830 dirhem eski akçe ve şayi, fi 7 şer akçe altı yol kıymet 6400, 17 guruş meblâğ 1530, EŞS, Defter, XVIII, 35; Sikke-i hasene 290 aded kıymet 41.300, EŞS, Defter, XVIII, 37; Sikke-i hasene 49 meblâğ 5360, guruş 27.5 aded meblâğ 2475 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 38; Sikke-i hasene 15 fi 140, meblâğ 2100, EŞS, Defter, XVIII, 39.

²⁶⁰ 22 Ramazan 983/25 Aralık 1575 tarihli MD 27, s.171 h.393

Edirne'de ekme ve un fiyatları hakkında düzenli bilgi yoktur. Tereke kayıtlarından elde edilen sonuçlar şu şekildedir; 980/1572-1573 yılında 1 kile un, 12 akçe ile 20 akçe arasındadır. 1 müdd un da, yaklaşık 400 akçe etmektedir²⁶¹. Fakat, 982/1574-1575 yılında Edirne'ye dışarıdan yeteri kadar zahirenin gelmemesi dolayısıyla, unun kilesinin 26 akçeye ve ekmeğin 300 dirheminin 1 akçeye yükselmesi, fiyatların fahiş olarak nitelendirilmesi bu tarihten önce unun ve ekmeğin daha düşük fiyatlara satıldığı anlamına gelmektedir²⁶².

TABLO XXIII

Tarih	Malın cinsi	Ağırlığı	Fiyatı Akçe
962/1554-1555	Buğday	1 müdd	120
978/1570	"	"	200
979-980/1571-1572	"	"	300
986/1578-1579	"	"	400
988-1580-1581	"	"	240-260
1005/1596-1597	"	"	800
1006/1597-1598	"	"	600

Tabloda görüleceği üzere 1571-1581 yılları arasındaki on yıllık sürede düzenli bir artışla fiyatı iki katına çıkan 1 müdd buğday 1581'de birden düştüğü ve 240 ila 260 akçe arasında satıldığı görülmektedir. Ne var ki, 1596-97 yılında 1 müdd buğday 800 akçeye fırlayacaktır. Bunun da sebebi Hacova muharebesi ve onun getirmiş olduğu olumsuzluklardır. Sonra 15 yıllık süre içerisinde dörde katlayan fiyat artışı dönemin ülke ekonomisindeki içinde bulunduğu çıkmazı göstermesi bakımından dikkati çekicidir. Bu dönem aynı zamanda siyasi açıdan da buhranların başladığı zamana denk gelmektedir.

²⁶¹ Dakik 3 kile kıymet 30, Cemaziyelâhır 982/Eylül 1574 EŞS, Defter, VIII, 2; un 9 kile kıymet 108, un müdd 400 bkz. EŞS, Defter, XI, 67

²⁶² Bu tarihten öncesine ait belgelerde bir kile unun ve üçyüz dirhem ekmeğin fiyatının ne kadar ettiğine dair bilgi bulunmamıştır. 22 Rebiyülâhır 982/11 Ağustos 1574 tarihinde bu fiyatların fahiş kabul edilmesi ekmeğin bu tarihten önce daha ucuza satıldığı anlamında gelmektedir. Bkz. MD 26, s.150 h.394

Tarım ürünlerine verilen narh hakkında şer'îye sicillerinde bilgi bulmak mümkündür²⁶³. Şer'îye sicillerinde ki kayıtlara göre çıkarılan mal ve fiyat hareketleri şu şekildedir.

TABLO XXIV

Tarih	Malın cinsi	Ağırlığı	Fiyatı Akçe
982/Eylül 1574	Bulgur	3 kile	36
Tarihsiz	"	2 kile	28
988/1580-1581	"	Üç küp	310
989-990/1597-1597	Erzen	1 müdd	300-400
982/1581-1582	Çev	"	80
988/1580-1581	Alaf	"	60

²⁶³ Gendüm 5 müdd, kıymet 800, bkz. Cemaziyelâhır 982/Eylül 1574 EŞS, Defter, VIII, 2; Anbarda buğday 3 müdd 5 kile fi 7 kıymet 450 akçe, köyde 15 müdd buğday 7 kıymet 2100 akçe, bkz. İbrahim bin Karagöz 981 Rebiyülâhır/Ağustos 1573 Bkz. EŞS, Defter, VII, 46; Buğday 9 müdd kıymet 1080, bkz. Muharrem 962/Kasım 1554 EŞS, Defter, V, 45; Gendüm, müdd 16, kile 17, kıymet 1675, defa müdd 4, kile 2 kıymet 415, defa 7 müdd 6 kile kıymet 730, defa 12 müdd 2 kile kıymet 1160, bkz. Cemaziyelevvel 962/Mart 1555 tarihinde ölen Süleyman bin Ali'nin terekesinden Kahtaloğlu mahallesindedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 59; İki çuval buğday 14 kile kıymet 80, bkz. EŞS, Defter, V, 65; 1 müdd buğday 400 akçe, an bahaa-i hinta 3 müdd, (550), 1650 akçe, bkz. EŞS, Defter, XIV, 36 vd.; Buğday 1 müdd 15 kile kıymet 350 bkz. EŞS, Defter, XI, 67; Buğday 2.5 müdd baş ekim 5 müdd kıymet 1500, baş 2.5 müdd bkz. EŞS, Defter, XI, 67; 1 müdd hinta, 25 kile çavdar kıymet 900, Safer 1006/Ağustos 1597 senesinde Karağaç köyünde vefat eden Dimitri'nin muhallefatıdır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 8; hinta 25 müdd kıymet 20.000 bkz. EŞS, Defter, XVIII, 11; Hinta 1 müdd 4.5 kile kıymet 980 akçe, bkz. EŞS, Defter, XVIII, 17; Gendüm 3 müdd 40 kile kıymet 2700, bkz. EŞS, Defter, XVIII, 53; Buğday mevcut der anbar 15 kile 450 akçe, bkz. EŞS, Defter, XVIII, 77; Hinta 48 müdd 11.520, bkz. Beher kile 13 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 3; Hinta 2 müdd 480, bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 8; Buğday 5 kile 137, Cemaziyelâhır 988/Temmuz 1580 Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 51; Erzen 3 müdd, 20 kile kıymet 1200, EŞS, Defter, XVIII, 53, erzen 3 kile kıymet 45 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 77.; Bulgur 3 kile kıymet 36, Cemaziyelâhır 982/Eylül 1574 EŞS, Defter, VIII, 2; Bulgur kile 2 kıymet 28, bkz. EŞS, Defter, XI, 67; 3 küp bulgur 210 akçe bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 3; Çev 1 müdd kıymet 80 bkz. Cemaziyelâhır 982/Eylül 1574 EŞS, Defter, VIII, 2; Alaf 6 müdd kıymet 60 bkz. Cemaziyelâhır 982/Eylül 1574 EŞS, Defter, VIII, 2; Alaf 2.5 müdd, biekın 5 müdd, kıymet 500 bkz. EŞS, Defter, XI, 67; Alaf 15 müdd 900 bkz. Beher kile 4 akçedir. EŞS, Defter, XVI/B, 3; Alaf 60 kile 300 bkz. 29 Safer 990/23 Şubat 1582 tarihinde tutulan muhallefatta Edirne'nin köylerinden Oğul Paşa'da fevt olan Hasan bin Abdullah isimli şahsın muhallefatından. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 34; Kapluca 2 müdd kıymet 50 bkz. Cemaziyelâhır 982/Eylül 1574 EŞS, Defter, VIII, 2; Kapluca baş 2 müdd, 4 müdd kıymet 400 bkz. EŞS, Defter, XI, 67; Çavdar 2 müdd kıymet 240 bkz. EŞS, Defter, XI, 67; Çavdar 10 müdd fi 5 kıymet 1000 akçe bkz. İbrahim bin Karagöz 981 Rebiyülâhır/1573 Ağustos EŞS, Defter, VII, 46; Çavdar 3 müdd, kıymet 1200 bkz. EŞS, Defter, XVIII, 53; Çavdâr 9 müdd 1080 bkz. Beher kile 6 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 3; Çavdar 6 müdd 600 bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 8; Çavdar 3 müdd 280 bkz. 29 Safer 990/23 Şubat 1582 tarihinde tutulan muhallefatta Edirne'nin köylerinden Oğul Paşa'da fevt olan Hasan bin Abdullah isimli şahsın muhallefatından EŞS, Defter, XVI/B, 34; Çavdar 5 kile 65 bkz. Evail-i şehri Şevvâl 988/8-13 Kasım 1580 EŞS, Defter, XVI/B, 50; Şa'ir 52 müdd kıymet 2860, Cemaziyelevvel 962/Nisan 1555'de ölen Süleyman bin Ali'nin terekesinden Kahtaloğlu mahallesindedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 59; Şa'ir 13 müdd 960, Beher kile 4 akçedir. EŞS, Defter, XVI/B, 3; Şa'ir 15 kile 180, Evail-i şehri Şevvâl 988/8-13 Kasım 1580 EŞS, Defter, XVI/B, 50; Şa'ir 27 kile 351, Cemaziyelâhır 988/Temmuz 1580 EŞS, Defter, XVI/B, 51; Arpa 2 müdd 2 kile 280 akçe, arpa 2.5 müdd 350 akçe, EŞS, Defter, XIV, 36 vd.; Arpa 5 müdd 5 kile kıymet 225, EŞS, Defter, XI, 67; Arpa ekim 5 müdd, EŞS, Defter, XI, 67; Darı 2.5 müdd fi 8, kıymet 240, EŞS, Defter, XI, 67; Darı 13 müdd kıymet 250, EŞS, Defter, XVIII, 11; Darı 5 müdd 700, Beher müdd 7 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 3.;²⁶³ Susam baş 18 kile kıymet 180, EŞS, Defter, XI, 67; susam 1, EŞS, Defter, XVI/B, 10.; Bezel 15 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 3; Nohut 15 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 3; Netişte 8 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 3; Bakla, EŞS, Defter, XVI/B, 14.

990/1582	"	"	50
-	Kapluca	"	25-50
979-980/1571-1572	Çavdar	"	60
981/1573-1574	"	"	100
989-990/1581-1582	"	"	100-120
1005/1596-1597	"	"	400
962	şar	"	55
979/1571-1572	"	"	80
988/1580-1581	"	"	240-260
979-980/1571-1572	Arpa	"	25
988/1580-1581	"	"	140
979/1571-1572	Darı	"	20
989/1581	"	"	140
980/1572-1573	Susam	"	200

Üzümünden elde edilen ürünlerin fiyatlarına gelince; 1006/1597-1598 yılına ait kayıtlarda bir fıçı hamr 2500 akçe, 1 müdre hamr 10 akçedir²⁶⁴. 960/1552-1553 yılı başlarında kavanozuyla beraber 2 pekmez, 5.5 akçedir²⁶⁵.

Görüleceği gibi, tarım ürünlerinin fiyatlarında düzenli bir yükselme yoktur. Fiyatlar, doğal afetlere ve ordunun Edirne'de kışlamasına bağlı olarak yükselip düşmektedir. 992-994/1584-1586 yılları arasında, Osmanlı Devleti'nde akçe ayarındaki değişmeden dolayı, bu tarihlerden sonra fiyatlarda yükselmeler görülmektedir²⁶⁶.

Halkın temel ihtiyaç maddelerinden biri de ettir. Kış aylarında Balkanlarda meydana gelen ulaşım problemlerinden veya hayvanların bakımında karşılaşılması muhtemel olan zorluklardan dolayı Edirne'de et fiyatları yaz aylarına göre daha pahalıdır²⁶⁷. Edirne'de bir okka²⁶⁸ et esas alınarak, et fiyatlarındaki değişme hakkında kaynakların müsaade ettiği ölçüde tespit edilen bilgiler şu şekildedir; Gerekli hayvanın

²⁶⁴ 8 fıçı hamr beher fıçı hamr 150 müdre, kıymet 12.000, EŞS, Defter, XVIII, 33; 18 boş fıçı kıymet 1800, hamr müdresi 600 kıymet 3000, EŞS, Defter, XVIII, 35; 3 fıçı hamr ki fucusu 200'er müdre var 2 fıçı aran ki her fıçı 80'er müdre var, Bir Hristiyanın muhalefatındandır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 27; 2 fıçı hamr 5000 akçe, 2 fıçı 5000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 14.

²⁶⁵ 2 kavanoz pekmeziyle beraber 5.5 akçe, EŞS, Defter, V, 94.

²⁶⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ö. Lütfi Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", Belleten XXXIV/136, (Ekim 1970), s.557 vd.

²⁶⁷ 25 Safer 997/14 Aralık 1588 tarihli hükümde Edirne'de kasapların yaz günü etin bol olduğu dönemlerde narh üzerinden et sattıkları kışın dükkanlarını kapadıkları ve et satmadıkları bildirilmekte bunun önlenip narh üzere kışında et satmalarının sağlanması istenmektedir. Bkz. MD 64, s.36 h.97

²⁶⁸ 1 okka 1.2828 kg. 1 okka 400 dirhem. 1 dirhem 3.207 gr. Bkz. W. Hinz, İslâm'da Ölçü Sistemleri, (nşr. A. Sevim), İstanbul 1990, s.30

sağlanamaması yüzünden bazı dönemlerde fiyat aynı bırakılarak etin dirheminin düşürülmesi yoluna gidilmiştir. 972/1564-1565 yılında etin fiyatı verilmemiş fakat, Edirne'de 250 ve çevre kasabalarda 300 dirhem olarak satılması kararlaştırılmıştır²⁶⁹. Sıkıntının devam etmesi dolayısıyla, aynı yıl 250 dirhem olarak satılması kararlaştırılan et, 200 dirheme düşürülerek satılmıştır²⁷⁰. Yine, 972/1564-1565 yılında gönderilen hükümle çaryekçilerin eti bir vukiyyeden eksik satmalarına müsaade edilmemiştir²⁷¹. 988/1580-1581 yılında Edirne'de et fiyatları, bir okkası 5 akçeye satılan koyun ve kuzu etlerinin 300 dirhemden aşağıya satılmamasına dair merkezden hüküm göndermek suretiyle kontrol altına alınmak istenmektedir²⁷².

Selânik Kadısına ve bir sureti de Edirne Kadısına gönderilen hükümde, İstanbul'a et gitmemesinin sebebinin, Balkanlardaki kazalarda etin okkasına yüksek narh verilmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. İstanbul'a et gidebilmesi için kazalarda etin 5 akçeye kadar yükselen fiyatının 2 akçeye düşürülmesi, Edirne'de de et narhının 3 akçe olması kararlaştırılmıştır²⁷³. Fakat, bir yıl sonra yani 1000/1591-1592 yılında verilen 3 akçe narha uyulmadığı ve etin daha yüksek fiyata satıldığı, İstanbul'a koyun gitmemesi üzerine yazılan hükümden anlaşılmaktadır²⁷⁴. 1002/1593-1594 yılında da de gönderilen hükümlere rağmen merkezden verilen narhın uygulamaya konulamadığı anlaşılmaktadır. Edirne Kazasında et fiyatları, kendi tabî seyri içinde belirlenememekte ve sürekli olarak merkezden müdahaleler olduğu gibi kesilen malın cinsine de itirazlar olduğu görülmektedir²⁷⁵. Fakat, bütün bunlara rağmen Edirne'de etin fiyatı İstanbul'dan yüksek olduğundan, bu şehre kesilmek üzere götürülen hayvanlar, Edirneye getirilerek kesilmiştir.

²⁶⁹ 7 Rebiyülâhır 972/12 Kasım 1564 MD 6, s.168 h.363

²⁷⁰ 20 Cemaziyelevvel 972/24 Aralık 1564 MD 6, s.243 h.525

²⁷¹ 29 Rebiyülâhır 972/4 Aralık 1564 MD 6, 203 h.438

²⁷² 27 Cemaziyelevvel 988/22 temmuz 1579 tarihli MD 42, s.283 h.874

²⁷³ 12 Zilhicce 999/1 Ekim 1591 tarihli Selânik kadısına ve bir sureti de Edirne kadısına gönderilen hükümde bazı yerlerde fazla et bulundurmak için kıyyesine üç akçe, dört akçe ve beş akçe narh koyarak fazla koyun topladıkları bu yüzden İstanbul'a koyun gelmediği ehl-i vukufa göre buralarda etin narhı iki akçe olması halinde İstanbul'a et geleceği hakkında hüküm verilmiştir. Bu şehirlerden Silistre, Üsküp, Beyşehir, Siroz, Sofya kadılarına iki akçe, Edirne kadısına ve şehir subaşısına üç akçe narh verilmiştir. Bkz. MD 68, s.19 h.3

²⁷⁴ 15 Cemaziyelevvel 1000/28 Şubat 1592 tarihli hükümde Edirne'de koyun etinin fiyatı tam olarak ne kadar olduğu belirtilmemekle beraber belirlenen fiyattan yükseğe satılması İstanbul'a giden koyunların buralarda satılmasına sebep olmaktadır. Bkz. MD 69, s.44 h.84

²⁷⁵ 29 Safer 1002/25 Ekim 1593 tarihli hükümde Keçinin okkasını üç akçeden satılması için tekitli emirler gönderilmesine rağmen buna uyulmadığı ve koyun kesildiği görülmektedir. Bkz. MD 71, s.73 h.150

TABLO XXV

Giysi	Adı	Fiyatı Akçe
Kuşak	İbrişim kuşak	63
	Alaca kuşak	10-25
	Hindi kuşak	30-60
	Altunlu kuşak	152
Başlık	Sorguç	18
	Makreme Peçe	25
	Destar	74
	Altunlu sorguç	1001
Çizme	Çizme	50-60
İç Giyim	üç etek	6
	don ve gömlek	25
	Hamam gömleği	21
Üst giyim	sof ferace	70-132
	mor ferace	550
	Siyah ferace	150-605
	Köhne kürekli ferace	20-180
	Kırmızı kürekli ferace	180
	mor çuka ferace	500
	Yeşil ferace	304
	Arguvani çuka ferace	401
	Yağmurluk	227-260
	Şalvar	300
	Siyah şalvar	21
	Kaftan 1 adet köhne	30
	mai kaftan	119
	Nesimkari kaftan	53
tafta zıibun	61	
Sarı Yanbolu kebe	Sarı Yanbolu kebe	120
	Mai Yanbolu Kebe	81

Giyim ve mefruşata dair eşyalar tereke kayıtlarında çok geçmektedir²⁷⁶. Altunlu, Hindî, ibrişimli ve alaca olmak üzere kuşak fiyatları, 10 akçe ilâ 152 akçe arasında değişmektedir. Sorguçların fiyatları da, 18 akçeden başlayıp, altunlu olanları 1001 akçeye kadar çıkmaktadır. Çizmeler, 50 ilâ 60 akçe arasındadır. Kadınların giymiş oldukları feracelerde ise çeşitlilik çoktur. Sof ferace, mor ferace, siyah ferace, köhne kürekli ferace, kırmızı ferace, mor çuha ferace, yeşil ferace ve arguvanî çuha feracelerin fiyatları, 20 akçe ilâ 605 akçe arasında değişmektedir. Erkeklerin giymiş olduğu kaftanlar ise, bez kaftan, yeşil kaftan, mai' kaftan ve nesimkârî kaftan olmak üzere çeşitli olup, 30 ilâ 150 akçe arasındadır.

TABLO XXVI

Süs Eşyası	Adı	Fiyat Akçe	Kaynak (EŞS)
Bilezik	Bilezik	1115	XIV, 33
	Acem bilezik	1159	V, 58
Halhal	Altun halhal	kıymet belirtilmemiştir.	V, 58
Zincir	Altunlu zincir	1120	XIV, 33
		1843	XIV, 37
		6 miskal fi 56 kıymet 931	XI, 59
Yüzük	yüzük	100	XIV, 37
	Yakut yüzük	136	XIV, 33

²⁷⁶ İbrişim kuşak 1 tane fiyatı 63 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 8; Kuşak, alaca kuşak 10-25 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; EŞS, Defter, XIX, 2; Hindî kuşak 30-60 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; EŞS, Defter, XIV, 49; Altunlu kuşak 152 akçe, EŞS, Defter, XIV, 33; Sorguç 18 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Altun sorguç 1001 akçe, EŞS, Defter, XIV, 17; Çizme 50-60 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; EŞS, Defter, XVI/B, 13; Çizme ve destimal, EŞS, Defter, XIV, 10; Üç edek 6 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Don ve gömlek 25 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Hamam gömleği 21 akçe, EŞS, Defter, XIV, 19; Peçe, makreme peçe 25 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Destar 74 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Sof ferace 70-132 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; EŞS, Defter, XIX, 2; Mor ferace 550 akçe, EŞS, Defter, XIV, 13; Siyah ferace 150-605 akçe, EŞS, Defter, XIV, 13; EŞS, Defter, XIV, 17; Köhne kürekli ferace 20-180 akçe, 20 akçe EŞS, Defter, XVI/B, 13; 92 akçe EŞS, Defter, XIV, 20; Kırmızı kürekli ferace 180 akçe EŞS, Defter, XIV, 20; Kırmızı ferace, mor çuha ferace 500 akçe, EŞS, Defter, XIV, 34 vd.; Yeşil ferace 304 akçe, EŞS, Defter, XIV, 45; Arguvanî çuha ferace 401 akçe, EŞS, Defter, VII, 54; Yağmurluk 227-260 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 13; EŞS, Defter, XIV, 13; Şalvâr 300 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 13; Siyah şalvâr 21 akçe, EŞS, Defter, XIV, 20; Bez kaftan 1 adet köhne 30 akçe, EŞS, Defter, XIX, 2; Yeşil kaftan, EŞS, Defter, XIV, 10; Mai kaftan 119 akçe, EŞS, Defter, XIV, 13; Nesim kârî kaftan 53 akçe, EŞS, Defter, XIV, 13; Börk ve destar, EŞS, Defter, XIV, 36; zibun, tafta zibun 61 akçe, EŞS, Defter, XIV, 33; Veled-i zibun, EŞS, Defter, XIV, 10; Serpûş 18 akçe, EŞS, Defter, XIV, 39; Kebe, Yanbolu kebe, EŞS, Defter, XIV, 10; Sarı Yanbolu kebe 120 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Mai Yanbolu kebe 81 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd

İnci	İnci	40-532	XVI/B,10
Saç bağı küpe	Saçbağı ve küpe	Fiyat belirtilmemiştir.	XIV, 10
Tesbih	Mercan tesbih	350	XIV, 31
	İnci tesbih	fiyat belirtilmemiştir.	XI, 69
Cımbız	Cımbız	2 adet 6	XI, 59

Süs eşyalarının değerleri belirtilmesine rağmen bunların ağırlıkları ve vevinleri verilmediğinden yorum yapılmadan verilmiştir. Bu süs eşyaları şunlardır; Zülüflük, bilezik, Âcem bilezik, altun halhal, altunlu zincir, yüzük, yakut yüzük ve incidir.

TABLO XXVII

Eşya	Adı	Fiyat Akçe	Kaynak (EŞS)
Döşek	Nebek döşek	Belirtilmemiş	XIV, 10
	Kadife altunlu döşek	466	XIV, 33
Minder	Alaca minder, Basma minder, Altunlu minder	133	XIV, 17
Yorgan	Yemeni yorgan	Belirtilmemiştir.	XIV, 10
	Kadife yorgan	121	XIV, 36
Çarşab	Kırmızı İlikli çarşab	belirtilmemiş	XIV, 17
	Çarşab-ı misk-i Bağdadi	530	XVI/B, 13
Yastık	Keten bezi yastık, altunlu yastık	1300	XIV, 34
	Altunlu yastık	1300	XIV, 34
Sandık	Demirlü sandık	belirtilmemiştir.	XIV, 17
	Şam-i sandık	belirtilmemiş	VII, 10
Mahamlık	Makreme-i Hamam	belirtilmemiş	XVI/B, 10
Çultar	Alaca çultar	59	XI, 61

Torba	Torba	8	XVI/B,10
Peştamal	Peştamal	20	XVI/B, 10
	Peştamal-i Hamam	51	XIV, 31
Seccade	Seccade	14	XVI/B, 10
	Mısır seccadesi	13	XIV, 31
Bayrak	Bayrak	Belirtilmemiş	XVI/B, 10
Kırba	kırba	35	XVI/B, 10
Peşkir	Penpe peşkir	72	XVI/B, 10
Gazzaz	Gazzaz	7	XVI/B, 10
Kilim	Kilim	91	XVI/B, 10
Keçe	Köhne keçe	5	XVI/B, 10
	Selanik Keçe	85	XIV, 31
	Acem Keçesi	14	XIV,39
Dolap	Dolap	belirtilmemiş	XVI/B, 10
Şemi'dan	Şemi'dan	5	XVI/B, 13
İskemle	iskemle	belirtilmemiştir.	XIV, 15
İyne	İyne	17	XIV, 17
Perde	Ocak Perdesi	20	XVI, 19
	Yük Perdesi	33	XIV, 34
Hasır	Mısır hasır	43	XIV, 19
İp	Sicim	1	XIV, 20
Mefreş	Mefreş-i Bulgari	belirtilmemiştir.	VII, 27
Südsad	Bulgari Südsad	150	XIV, 40
Çadır	Çerge	60	VII, 29
	Kılar çadırı	700	XI, 61
	Otağ	1100	XI, 61
	Mutfak çadırı	800	XI, 61
	Çadır-ı cebe	10 tane 900 akçe	XI, 61
Muhtelif	sandık, bohça, nakışlı bohça, bağırdağ, penpe ellik, alaca kilim, peşkir ve Hindi peşkir,	96	XIV, 38

Dokumaların kalitelerini tereke kayıtlarından tespit etmek mümkün değildir. Bunun için aynı isim altında verilen dokumalarda değişik fiyatları görmek mümkündür. Bir arşın bezin fiyatı 3 akçe ile 4 akçe arasında değişmektedir. İstisna olan örneklerde ise bir arşın bez 7 akçe, bir zira' bez ise 30 akçedir. Çuval için dokunan kirpasın bir zira'sı 4 akçedir. Çuhalarda ise neft rengi çuhanın bir zira'sı 110 akçe, siyah çuha bezin bir zira'sı ise 180 akçedir. Dokuma olarak uzunluğu verilmemiş, fakat sadece fiyatı verilmiş olan ham serâser bulunmaktadır. Dokuma yapımında kullanılan yapağının bir kantarı 33.5 akçedir.

TABLO XXVIII

Dokuma	Adı	Fiyat Akçe	Kaynak (EŞS)
Bez	Bez	20 arşın 81 akçe	V, 68
		23 arşın 88 akçe	V, 68
		16 arşın 50 akçe	V, 75
		1 pare 13 arşın 84 akçe	V, 76
		20 zira' 600 akçe	XIII, 31
	Bir miktar ketan bezi	221	XIV, 19
	Pala bez	Fiyatı belirtilmemiştir.	XIV, 10
Çuka	Çuka-i neft	4 zira' 437 akçe	XI, 61
	siyah çuka	290	XIV, 31
	Siyah çuka bez	8 zira' 1440 akçe	XI, 62
Kirpas	Kirpas	20 zira' 80 akçe	V, 91
Seraser	Ham seraser	1720	XI,61
Boğası	Misk-i Boğası	27	XIV, 19
	Neft-i boğası	30	XIV, 42
Kepenek	Kepenek	153	XIV, 31
Dokuma	Bağdadi	200-256	XIV, 42-49
	Köhne Bağdadi	195	XIV, 28
	Yeşil Bağdadi	650	XVIII, 23
	Beyaz Bağdadi	160	XIV, 160
	Neft-i sof	308	XIV, 49
	Yeşil sof	300	XIV, 49
	Lacivert kutni	145	XIV, 19
	Penpe	112-584	XIV,45
Aba	Beyaz aba	40	XIV, 31

Demir ve demirden yapılan ürünlerin fiyatları hakkında tereke kayıtlarında bilgi bulunmaktadır. Şer'îye sicillerinde geçen demir ölçü birimi olarak "Kantar-ı Samakov" kullanılmaktadır. Mühimme defterlerinde de, Selimiye Camii için kurşun ve demirin Samakov'dan getirildiğinin belirtilmesi, Edirne'ye demirin genelde Samakov'dan getirildiğini ispatlamaktadır. Tereke kayıtlarında bulunan demir fiyatları şu şekildedir²⁷⁷; Bir kantar demir çubuk, 120 akçedir. Hayvanlarda kullanılan nalların tanesi, yaklaşık 1 akçedir. Et pişirmekte kullanılan şiş ve ateş tutmak ve kurcalamak için kullanılan maşaların tanesi, iki akçedir.

Taşınmaz malların fiyatları hakkında da, özellikleri bilinmediği için verilen rakamlar bağlayıcı rakamlar değildir. Köylerde bulunan çiftliklerin satışında 18000 akçe ilâ 11000 akçe arasında rakamlar kullanılmıştır²⁷⁸. Altın ile satılan bir çiftliğin fiyatı, 200 altın edip, aynı çiftlik yıllık 30 altına icareye verilmiştir.

Tarla fiyatlarında tarlaların ölçüleri verilmemiştir. Fakat, bağ satışları dönüm olarak belirtildiğinden, bir dönüm bağın fiyatı, 430 akçedir. Ev satışlarında ise, evlerin özelliklerine göre fiyatta değişiklikler olmaktadır. Genelde tereke kayıtlarında ve satışlarda evlerin fiyatları, 1500 akçe ilâ 3000 akçe arasındadır. Fakat, özellikleri olan evler, dahilî ve haricî olmak üzere ikiye ayrılmakta, bu evler âdetâ bir konağı andırmaktadır. Konağı andıran bu yapılarda, birden fazla ev, sofalar, mutfaklar, odalar,

²⁷⁷ Demir fiyatları ve demirden yapılan ürünlerin fiyatları hakkında tereke kayıtlarında bilgi alabilmekteyiz. Ölen Ahmed bin Abdullah'ın 43 bölükte asker olduğu anlaşılmaktadır. Demir genelde Samakovdan gelmektedir. Kantar-ı Samakov kaydı ve mühimme defterlerinde Selimiye camii için getirilen kurşun ve demirler Samakov'dan getirilmektedir. 15.000 adet nal 13.000 akçedir. 6000 adet mih 1800 akçedir. 33.000 adet hurda mih 825 akçedir. 50 aded şiş 100 akçedir. 40 adet maşa 80 akçedir. 3 adet kantar 60 akçedir. 3000 adet at mih 75 akçedir. 23 adet zincir 46 akçedir. Çubuk demir kantar 100 olup 12.000 akçedir. Defa çubuk demir 100 kantar 12.000 akçedir. 8 kapı odalar 8000 akçedir. Bkz. Rebiyülevvel 981/Temmuz 1573 EŞS, Defter, VII, 11; Demir çivi 4 akçe bkz. EŞS, Defter, XIV, 40

²⁷⁸ Dündükçü karyesinde bulunan çiftliğin değeri 11.000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 39 vd.; Yazılı Kavakta tarla 9710 akçedir. 4 dönüm bağ 1900 akçedir. Bkz. Şevval 979/Şubat 1572 Buna göre Ölen Sinan'ın bağı Suk-u sultanide yapılan mezadta satılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 21; 8 bağ dönüm 800 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 67; 15 dönüm bağ (3 hisse) 15.000 akçedir. Bkz. Safer 1006/Ağustos 1597 senesinde Kara Ağa köyünde vefat eden Dimitri'nin muhalefatıdır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 8; Mahalle-i Kosnos'ta 3 kıta bağ 24 dönüm, 24.000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 33; 2 kıta bağ 19 dönüm kıymet 19.000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 35; Bazı bağların dönümleri verilmeyip sadece fiyatları verilmiştir. Musa Beylide bulunan bağın değeri 1400 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 39 vd.; Helvacı köyünde bulunan bağ 1300 akçedir. Mukataa-i bağ 19 akçe ve mukataa-i zemin 12 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 45; Bağ 7 dönüm kıymet 3000 akçe. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 54

tuvalatler, su kuyusu, meyve ağaçları, fırın, anbar, ahır ve at ahır bulunmaktadır. Bu evlerin fiyatları, özelliklerine göre 10000 akçe ilâ 30000 akçe arasında değişmektedir²⁷⁹.

Dükkân fiyatlarında hangi mahallede bulunan dükkânlar daha pahalıdır, sorusuna eldeki bilgilerle cevap vermek çok güçtür. 800 akçeye satılan dükkânlar varken, 12000 akçe değerinde olanlar da mevcuttur²⁸⁰. Taşınmaz malların icare fiyatları hakkında da bilgiler mevcuttur. Bu konuda en çok bulunan belgeler, vakıflardan kiralanmış olan dükkânların fiyatlarına ait olan belgelerdir. Bozahane yıllık 5 akçe, serhane ise 3250 akçeye kiralanmaktadır. Yeniçeri hamamının yıllık geliri, 13000 akçe, Kurşunlu Han'ın ise, 13500 akçedir. Dükkân kiralari, yıllık 100 ilâ 200 akçe civarındadır. Bir anbarı ve bir hücreyi olan dükkânı, 1 yağ değirmeni, 1 kazganı, 5 yağ küpü ve 1 badiyesi olan mülk, günde 4 akçeye icareye verilmiştir. Tarla satışlarında ise güzel bir örnek bulunmaktadır. Burada 200 altına alınan tarla, yıllık 30 akçeye icara verilmiştir. 4000 akçeye satılan bir tarla ise, yıllık 43 akçeye mukataaya verilmiştir²⁸¹.

²⁷⁹ Değirmen ve ev satışı 8500 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 45; Kasap dükkanını satışında sük-u haşâbeyn ve çingâne pazarlı ve bıçkıcı ve şem' hâne sınırlarıyla çevrili olup 9500 akçeye satılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 30; Hazineadar Sinan Ağa mahallesinde yapılan ev satışı 14.000 akçedir. Bkz. Ölen Hamdi Çelebinin evi dahili ve harici olmak üzere ikiye ayrılmıştır. dahili 4 ev, sofa, mutbah, gurfe, kenef ve karşısında İşcar-ı meşmere duvarla çevrili olup biri ma-i 5 ev, istabl ve kenef olan bir mülktür. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 31; Şehabettin Paşa mahallesinde bulunan harici ve dahili olan ev 30.000 akçeye satılmıştır. Alâ beyteyn, sofa, hamam, bir-i mai, kenef, dahili ala beyteyn-i ulvi ve suflî, ala istabl ve hadika. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 66; Mevlânâ Veliyyüddin mahallesindeki 3 ev (selâse buyut süflî) ve gurfe tahtanî, istabl ve fırın, kenef ve birima-i olan mül 10.400 akçeye satılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 11; Katib-i Çev Mahallesinde ala beyt-i ulvi ve beyt-i ulvi ve istabl ve sofa 10.000 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 40

²⁸⁰ Firuz Ağa mahallesinde bir dükkan parası 1800 akçedir. Ali Subaşı bin Abdullah Evail-i Zilkade 970/21-25 Haziran 1563 tarihinde ölmüştür. Bkz. EŞS, Defter, VII, 68; Dükkan 3500 akçe, Hadım Balaban Mahallesinde vefat eden Mehmed'in terekesinde görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 19; Mânyas Kapısındaki dükkanın 10.000 akçe değerindedir. Halil Paşa Hânı yanında olan dükkanın değeri 800 akçedir. Kale kapısındaki dükkan 6000 akçe değerindedir. Dükkân 2600 akçe, Kasım Paşa mahallesindedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 42; Dükkan der kurb-u Sultan Selim 2000 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 43; 3 pare dükkân 30.000 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 45; Ağa Pazarında satılan 3 dükkan 5670 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 50; Sarraçhane yanında 2 dükkan 2000 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 50; Tahtel kala'de bezzaz dükkânı hücre 8000 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 51. 2 dükkan 10.000 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 53; Dükkan der suk-u Sultan Selim Hân 3000 akçe, dükkan der suk-u postalçıyan 2000 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 54; Dükkan müteaddid der suk-u Sarraç Hane kıymet 12.000 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 75; Dükkan der suk-u arasta bâb 1 kıymet 1700, EŞS, Defter, XVIII, 78; Dükkan-ı der sük-u bıcağçıyan kıymet 3500, EŞS, Defter, V, 52; Dükkan-ı bakkal bikurb-u cami' cedid kıymet 3400, EŞS, Defter, V, 52; Esbâb-ı dükkan kıymet 5000, EŞS, Defter, V, 52; Esbâb-ı dükkan-ı çadırcı kıymet 3000, EŞS, Defter, V, 52; Esbâb-ı dükkan-ı çadırcı kıymet 3000, EŞS, Defter, V, 53; Dükkan mum hane, Ölen Hamza bin Hasan'ın terekesinde Bezirci Hatun mahallesinde Bkz. EŞS, Defter, V, 64; Yemiş Kapanında birbirne bitişik 5 dükkan kıymet 6000, EŞS, Defter, V, 82; 12.000 akçeye Kassaplar çarşısında kasap dükkanının satışı, EŞS, Defter, VIII, 33; Yağ Hane kıymet 4500, Ölen Mahmud bin Mustafa Çelebi'nin muhalefatında geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 43; 2 dükkân kıymet 8000, kârhâne-i mea bacdârhâne an mahalle-i Bedreddin kıymet 7000, çingene şaraphâne kıymet 200, EŞS, Defter, XVIII, 11

²⁸¹ Kale içinde Kahtalu Mahallesinde Hacı Haydar bin Abdullah bir anbarı ve bir hücreyi olan dükkânı ve bir yağ değirmeni bir kazganı ve 5 yağ küpü ve bir badiyesiyle vakf etmiştir. Şartı ise günde 4 akçeye icareye verilmesi 1 akçesi Arapoğlu Mahallesi mescidi imamı kim olursa ona verile ve yasin okuya 1 akçe müezzine salavat-ı aşreden sonra mescidde tebâreke okuya 1 akçe dükkanın tamiratına 1 akçe darülhadiste salavat-ı aşurdan sonra sureyi anme okunması karşılığında Mehmed bin Ca'fer'e ölmünde sonra bir ehli kuran kimseye verile. Bkz. EŞS, Defter, XI, 47; Çiftlik Çöke nahiyesine tabi' Prevadi karyesinde olup 200 altına satılmıştır. Yıllık 30 altına icareye verilip 3 yıllığına 90 akçeye icareye verilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 50; Doğan Mahallesinde 3 bâb hücreyi

Mutfaklarda kullanılan malzemeler, sosyal hayatı yansıması bakımından ilginç örnekler ihtiva etmektedir²⁸². Mutfakta kullanılan sahanların tanesi, 14 akçe, çini çanak 17 akçe, çini tabak 30 akçe, havan 17 akçe, su taşımak için kullanılan bakır 40 akçedir. Bir bardak 2 akçe iken, börek tepsi 36 akçedir.

Tarım aletlerinin bir çoğunun fiyatları bulunmaktadır²⁸³. saban 7 akçe, çapa 6 akçe, ekin küreği 96 akçe, demir kürek 15 akçe, çekiç 3 akçe, nacak 2 akçe, bağ dikeli 15 akçe, orâk 4 akçe, balta 6 akçe ve keser 19 akçedir.

Hayvan fiyatları ile ilgili örneklerimizin sayısı oldukça fazladır. Karasığır öküzünün tanesi, 120 ilâ 820 akçe arasındadır. İnek fiyatları, 80 ilâ 200 akçe arasındadır. Su sığırı öküzünün tanesi, 400 ilâ 600 akçe arasındadır. Camûs, 9 ilâ 1000 akçe arasındadır²⁸⁴.

vakf etmiştir. Şartı ise 3 hücreyi yılda 480 akçeye icareye verilip günde 1 akçesini padişahın inşa ettiği camide salavat ve sure-i yasin okuyan kimseye verilsin. Yılda 100 akçesini mütevelliyeye kalanı da hücrelerin taminine vakfetti, EŞS, Defter, XI, 56; Sultan Bâyezid evkafından Bezirci atası denilen mevkide olan bir kıta tarla yılda 80 akçeye mukataya verilmiştir. Yine yılda 43 akçeye mukataya verilen Mezid Bey vakfından Solak Çeşmesi denilen mevkide bir tarla 4000 akçeye suk-u sultanide müzayedeye ile satılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 16; Dükkan kiralari 100 akçedir. Sultan Murad'ın Ergene'de yaptırmış olduğu imaretine Edime'den vakfettiği 19 dükkanlardan yıllık 1825 akçe alınmaktadır, TD 498, s.522; TK KKA, TD 562, vrk.87a. Bozahane yıllık 500 akçeye serhane ise 3250 akçe gelir elde edilmektedir. Bkz. TD 498, s.522; TK KKA, TD 562, vrk.87a. Yeniçeri hamamının yıllık geliri 13.000 akçe Kurtunlu Han ise 13.500 akçedir, TD 498, s.522; TK KKA, TD 562, vrk.87a.

²⁸² Altun kürdan, EŞS, Defter, XIV, 10; gümüş kürdan, EŞS, Defter, XIV, 18; Bakır 1 adet 40 akçe, EŞS, Defter, XIX, 2; Bakırç 21 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Bardak 2 akçe, EŞS, Defter, XIV, 27; Berber leğeni 33 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Bıçak 51 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 8; Çini tabak 30 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 8; Çini sahan, EŞS, Defter, XIV, 17; Demir saç 8 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Değirmen 6 akçe, EŞS, Defter, XIV, 43; Fırın 200 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Havan 17 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 16; İbrik 33-37 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 13; EŞS, Defter, XIV, 19; Kaşık 4-27 akçe, 4 akçe EŞS, Defter, XVI/B, 10; 27 akçe EŞS, Defter, XIV, 31; 22 adet kıymet 10 akçe, Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 8; Kalbur 11 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Kayık 19 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Kebab demiri 15 akçe, EŞS, Defter, XIV, 28; Kefgir sahan 8 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Küp, tekne 6 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 14; Legen 32 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 13; Maşa, çini çanak 17 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 8; Maşrapa 6 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Matara 9 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Pekmez tavası, EŞS, Defter, V, 60; Saç ayak 20 akçe, EŞS, Defter, XIV, 27; Sahan 8 adet 110 akçe, EŞS, Defter, XIX, 2; Satır 5 akçe, EŞS, Defter, XIV, 20; Sini, demir sini, EŞS, Defter, XVI/B, 45; Sitol, sim şiş 1290 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Tas, dilli tas, EŞS, Defter, XIV, 17; Tebsi 8 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Tepsi, tebsi-i börek 2 tanesi 73 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.

²⁸³ Ekin küreği 96 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 9; Kürek, demir kürek 15 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31; Çekiç 3 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Nacak 2 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Saban 7 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Çapa 6 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 14; EŞS, Defter, XIV, 15; Bağ dikeli 15 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 14; Dikel, EŞS, Defter, XIV, 15; Orâk 4 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 14; Balta 6 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 14; Kazma, EŞS, Defter, XIV, 15; Demür digren, EŞS, Defter, XIV, 15; Kalbur 4 adet kıymet 4, EŞS, Defter, XI, 67; EŞS, Defter, XIV, 15; Keser 19 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Sonturaç ve çekiç 16 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Bıçkı 19 akçe, EŞS, Defter, XIV, 39; At arabası 40 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10.

²⁸⁴ 2 karasığır öküzü 600, EŞS, Defter, XVI/B, 8; Öküz 820 akçe, EŞS, Defter, XIV, 45; 1 İnek 200, EŞS, Defter, XVI/B, 8; Camûs 900 akçe, EŞS, Defter, XIV, 45; inek gök ve buzağı kıymet 140, inek gök ve buzağı kıymet 100, inek gök ve buzağı kıymet 80, inek gök ve buzağı kıymet 150, inek gök ve buzağı kıymet 120, inek gök ve buzağı kıymet 120, inek gök ve buzağı kıymet 120, inek siyah ve buzağı kıymet 100, inek gök ve buzağı kıymet 150, inek gök ve dana kıymet 160, inek gök ve dana kıymet 120, inek gök kısır kıymet 160, dana gök kıymet 121, dana siyah kıymet 50, dana gök ve dana sarı kıymet 70, gök sığır döve kıymet 60, tosun beyaz 40, dana sarı 30, döve kök 20, öküz gök kara sığır kıymet 450, öküz gök kara sığır kıymet 300, öküz gök kara sığır kıymet 300, öküz gök kara sığır kıymet 120, öküz kara sığır kıymet 200, öküz su sığır çift 800, öküz su sığır çift 1200, EŞS, Defter, XI, 67; Kara sığır inek 2 kıymet 200, döğe kıymet 60, kara sığır öküzü 2 kıymet 265, bir yaşlı inek kıymet 70, 2 dana 52, 1 döğe 1 inek 127, öküz çift 240, EŞS, Defter, XI, 69; 1 öküz kıymet 500 kıymet 100, Safer 1006/Ağustos 1597

At fiyatları ise, kullanım alanlarına göre 260 ilâ 4200 akçe arasında değişmektedir. Merkebler 600 akçe civarında iken, katırların fiyatı ise 1000 ilâ 1100 akçe arasındadır. Bir katar deve, 12000 akçedir²⁸⁵. Koyunun tanesi 14 ilâ 45 akçe arasında değişmektedir²⁸⁶.

Kümes hayvanlarından olan tavuğun fiyatı, 3 ilâ 4 akçe arasında iken, bir kaz dokuzbuçuk akçedir²⁸⁷.

Savaş aletlerinin fiyatları ise, işleme ve madenlerin değerlerine göre. Togulgalar, 31 ilâ 140 akçe, tüfek 15 ilâ 89 akçe, kılıç 29 ilâ 2900 akçe arasında değişmektedir. Bıçak ve hançerlerin fiyatları 18 ilâ 450 akçe arasındadır. Temrenlerin tanesi 2.5 akçeye denk gelmektedir²⁸⁸. Koşum takımlarında da malzemenin yapımında kullanılan madenlerin özelliklerine göre fiyatlarda değişiklikler olmaktadır²⁸⁹.

Sarraçların kullandıkları gönlerin tanesi, 30 akçe ilâ 55 akçe arasındadır. Deri işleminde kullanılan palamud, çuvalıyla beraber 30 akçeye satılmaktadır. 1 kantar mazi, 260 akçedir. Üzerlerinde bere olan köselelerin tabakası, 53 akçedir²⁹⁰. Temizlik

senesinde Karaağaç köyünde vefat eden Dimitri'nin muhalefatıdır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 8; Kara sığır öktüzü çift 1500, camus 1 çift 2000, EŞS, Defter, XVIII, 11; 1 aded inek 700 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 69.

²⁸⁵ Esp 510 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Kır esp 1200 akçe, EŞS, Defter, XIV, 20; Alâ esp 3050 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Tor beygir 450-470 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31; doru beygir 520-1050 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; EŞS, Defter, XIV, 36 vd.; Yağız beygir 4200 akçe, EŞS, Defter, XIV, 38; Beygir 260 akçe, EŞS, Defter, XIV, 40; Al beygir kıymet 1000 akçe, doru aygır kıymet 820, doru beygir 575, işçi beygir kıymet 200, beygir 1200, odun beygiri 320, EŞS, Defter, XI, 60; Araba beygiri 500, dolap beygiri kıymet 250, EŞS, Defter, XI, 60; Gök aygır 2000 akçe, EŞS, Defter, XI, 63; Yund 200 akçe, EŞS, Defter, XIV, 40; Kır katır 1000 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; 5 katar katır, kıymet 6500 akçe, EŞS, Defter, XI, 60; Merkep 600 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 14; Cemel (Deve) katar 12.000 akçe, EŞS, Defter, XI, 60.

²⁸⁶ 300 aded koyun tanesi 45 akçe, Şevval 985/Aralık 1577 tarihli olması ihtimali yüksek olan bu kayıta koyunların fiyatı tanesi 45 akçe olarak gösterilmiştir. 300 koyun 13.500 akçedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 38; Ganem reis 23, fi 20, kıymet 460 akçe, ganem reis 25, fi 14, kıymet 350 akçe, ganem reis 18, fi 20, kıymet 360 akçe, EŞS, Defter, XI, 60

²⁸⁷ 2 tavuk 7.5 akçe, EŞS, Defter, V, 94; Tavuk aded 30 kıymet 90, EŞS, Defter, XI, 67; 2 kaz 19 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 3; 13 kovan 40, Cemaziyelâhır 988/Temmuz 1580 EŞS, Defter, XVI/B, 51.

²⁸⁸ Togulga 31-140, EŞS, Defter, XVI/B, 10; EŞS, Defter, XVI/B, 13; Tüfek 15-89 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Kılıç 29-2900 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; EŞS, Defter, XVI/B, 13; EŞS, Defter, XIV, 18; EŞS, Defter, XI, 63; Sim kılıç 840-1505 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31-32; EŞS, Defter, XIV, 34 vd.; Bir Nimçe Kılıcı, fiyatı belirtilmemiştir. EŞS, Defter, V, 67; Bıçak ve hançer 18 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Altunlu bıçak 546 akçe, EŞS, Defter, XIV, 34; Sim bıçak 40 akçe, EŞS, Defter, XIV, 34; tirkeş 15-55 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10/4; EŞS, Defter, XVI/B, 13; EŞS, Defter, XIV, 20; Siper 71 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Temren 10 akçe, 7 temren 9 akçe, 16 temren 39 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; EŞS, Defter, XI, 60; Kubür, Mezar anlamına gelmektedir. EŞS, Defter, XIV, 13; Kantarma 6 akçe, EŞS, Defter, XIV, 20; Keman ve kubur 66 akçe, EŞS, Defter, XIV, 20; Çultar kırmızı 300 akçe, çultar 35 akçe, EŞS, Defter, XIV, 31; Sim şimsir 1355 akçe, EŞS, Defter, XIV, 36; Altunlu bukağü 640 akçe, EŞS, Defter, XIV, 37; Saçma 26 akçe, EŞS, Defter, XIV, 40.

²⁸⁹ Palân 33 akçe, EŞS, Defter, XIV, 45; Kaltak 41 akçe, EŞS, Defter, XIV, 45; Kolân 13 akçe, EŞS, Defter, XIV, 42; Mahmuz, EŞS, Defter, XIV, 18; Kamçı 2 akçe, EŞS, Defter, XI, 58; Eğer 65 akçe, EŞS, Defter, XI, 60; Sim eğer 2000 akçe, EŞS, Defter, XI, 63; üzengi 1 çift, EŞS, Defter, XVII, 56.

²⁹⁰ Telâ aded 200 kıymet 1200, defa Tela sade aded 180 kıymet 1060, meşin aded 100 kıymet 400, EŞS, Defter, V, 58; Gön aded 10, kıymet 530, defa gön aded 11, kıymet 373, defa gön aded 23, kıymet 1014, defa gön aded 22, kıymet 1122, defa gön aded 11, kıymet 365, defa gön aded 11, kıymet 374, Zilkade 962/Eylül 1555 EŞS, Defter, V, 81; Gön aded 6 kıymet 90, EŞS, Defter, XI, 67, kösele fi 65 kerde olmuştur. 53 kıymet 3180, EŞS, Defter, XVIII, 43;

malzemelerinden olan sabunun fiyatı 4, misvak 11 ve süpürge 9 akçedir²⁹¹. Cam eşlarda değişik fiyatlar ve çeşitler bulunmaktadır²⁹². Tereke kayıtlarında bulduğumuz ve herhangi bir gruplamaya sokamadığımız eşyalar da bulunmaktadır²⁹³.

Ölen bir attarın dükkânından kalan malzemelerin dökümü, attarlarda bulunan malzemeler hakkında bilgi verirken, bunların fiyatları hakkında da bilgi edinilmesini sağlamaktadır²⁹⁴.

Bir kıyye hesabıyla attarda bulunan malzemelerin fiyat listesi şu şekildedir;

-
- İki çuval miktarı palâmud çuvalıyla kıymet 63, palâmud 16 kıymet 1900, Zilkade 962/Eylül 1555 EŞS, Defter, V, 81; Palamud 90 akçe, EŞS, Defter, V, 49; Mâzû kantar 4, ledre 20 kıymet 1112, EŞS, Defter, V, 49.
- ²⁹¹ Sabun 4 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Misvak 11 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Süpürge 9 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10.
- ²⁹² Camdân, EŞS, Defter, XIV, 13; Cam, alaca cam 152 akçe, EŞS, Defter, XIV, 34; Yeşil cam 37 akçe, EŞS, Defter, XIV, 34; Bağdadî cam 345 akçe, EŞS, Defter, XIV, 42; Kemha lâcivert cam 491 akçe, EŞS, Defter, XIV, 33.
- ²⁹³ Kantar 11 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Hokka 4 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Çini Hokka 13 akçe, EŞS, Defter, XIV, 42; Nerdubân 10 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Ölçek 11 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Fuçî 9 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Tekerlek 15 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Kurût ayaklığı 4 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Dolap, EŞS, Defter, XVI/B, 10; Şemî dân 5 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 13; Kantarma 7 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 13; Beşik, EŞS, Defter, XIV, 17; Sepet 2 akçe, EŞS, Defter, XIV, 19; kundur 52 tanesi 520 akçe, EŞS, Defter, XIV, 40; Saat 18 akçe, EŞS, Defter, XIV, 50; Akçe tahtası 32 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 8; Saman araba 150 kıymet 1500, EŞS, Defter, XVI/B, 3; Saman 20 cit kıymet 200, EŞS, Defter, XVI/B, 8; 3 araba odun 50 akçe, EŞS, Defter, V, 41; Saman 4 araba kıymet 100, Safer 1006/Agustos 1597 senesinde Karaağaç köyünde vefat eden Dimitri'nin muhalefatıdır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 8; Kazgân 80, EŞS, Defter, XIV, 15; Ütü 35 akçe, EŞS, Defter, XIV, 49; Kantarma 2 akçe, EŞS, Defter, XI, 58; Çıkırcık, Evasit-i şehri Safertül Muzaffer 980/6-11 Temmuz 1572 EŞS, Defter, XVI/B, 26; Yapağı kantar 53 kıymet 17.500, EŞS, Defter, XVIII, 33; Odunluk aded 7, kıymet 38, odunluk aded 10 kıymet 45, EŞS, Defter, V, 74; Üzüm, EŞS, Defter, XVI/B, 14; Fındık, EŞS, Defter, XVI/B, 14; Kızılçık, EŞS, Defter, XVI/B, 14; Tarhana EŞS, Defter, XVI/B, 14.
- ²⁹⁴ Kalay 1 kantar fi 3300 ludre 63 kıymet 5379, afyon kıyye 33 fi 25 kıymet 825, lokum dirhem 27, kıyye 2 fi 87 kıymet 8689, sukker fi 80, kıyye 111 kıymet 8880, nişadır fi 12, 1 dirhem 5, kıyye 1, kıymet 7920, sabun dirhem 20, kıyye 1, kıymet 1080, zencebil fi 100, kıyye 28.5, dirhem 40, kıymet 2800, karanfil kıyye 9, dirhem 150, kıymet 2062, günlük fi 22, kıyye 54, kıymet 1200, kahve fındık fi 50, kıyye 345, dirhem 32, kıymet 17250, fülül fi 150, kıyye 60, dirhem 112, kıymet 9000, küktür dirhem 11, kıyye 1, kıymet 600, kızıl boya fi 600, dirhem 45, kıyye 9, kıymet 5700, asel bân fi 160, kıyye 60, kıymet 800, sülümün fi 230, kıyye 60, kıymet 1400, afyon fi 250, kıyye 6 dirhem 100, kıymet 1600, fulûs fi 50, kıyye 5, kıymet 250, şem' i asel fi 50, kıyye 17.5, kıymet 875, mazi fi 30, kıyye 20, kıymet 600, akır-ı karha fi 20, kıyye 10, kıymet 200, soğan kıyye 119, dirhem 108, kıymet 1200, sinâ maki fi 40, kıyye 10, kıymet 400, dârcını dirhem 750, kıymet 200, zağfirân fi 2.5, dirhem 500, kıymet 1240, sakız fi 333, kıyye 6, kıymet 2000, çeşm-i zen dirhem 200, kıymet 50, dud fi 230, kıyye 8.5, kıymet 1955, nebât kıyye 3, dirhem 150, kıymet 550, jengâr fi 150, kıyye 4, kıymet 600, taş-ı rasih fi 100, kıyye 7, kıymet 700, jive (kına) fi 180, kıyye 11, kıymet 2000, kâkül dirhem 100, kıyye 30, düvvâl (kayış) çift 18, kıymet 300, harci kağıt, 59, kıymet 3000, sem-i fare (fare ilacı) kıyye 3, dirhem 100, kıymet 200, tütte (sümak) kıyye 1.5, kıymet 40, sunpare (zımpara) fi 40, kıyye 3, kıymet 120, zırnıh fi 10, kıyye 2, kıymet 20, simsim (susam küncüdü) fi 15, kıyye 20, kıymet 300, hınna (kına) aded 2.5, kıymet 3700, çam sakızı kıyye 18, kıymet 300, hurde-i seng fi 96, dirhem 39, kıyye 11, kıymet 2000, kara zırnıh kıymet 3300, giyah-ı çörek fi 8, kıyye 219, kıymet 1752, odun kağıt denk 1, kıymet 1200, kurşun dirhem 33, kıyye 12, kıymet 4000, EŞS, Defter, XVIII, 44; Birinci 1 çerağ 28 akçe, EŞS, Defter, XVIII, 43; Hitan fi 100 arak fi 500, EŞS, Defter, XVIII, 43; Şeker 3 kile 143 akçe, EŞS, Defter, XI, 60; Kırmızı müsekker, EŞS, Defter, VII, 11; Şem' 40 akçe, EŞS, Defter, XVI/B, 11; Asel, mum-u asel, 645 akçe EŞS, Defter, XIV, 31 vd.; Dümeni 8 kıymet 112 akçe EŞS, Defter, XIV, 35; On pare Eflâk Tuzu, Kıymet belirtilmemiştir. Bkz. EŞS, Defter, V, 49

TABLO XXIX

No	Ürünün Adı	Bir kilesinin Fiyatı/akçe
1	Giyah-ı çörek (Çörek Otu)	8
2	Soğan	10
3	Zırnıh (Sıçan Otu)	10
4	Nişadır	10
5	Çam Sakkızı	17
6	Akır-ı karha	20
7	Simsim (Susam-Küncüd)	20
8	Günlük	22
9	Tütire (Sümac)	26
10	Mazı	30
11	Afyon	33
12	Sinâ maki	40
13	Sunpare (Zımpara)	40
14	Fülüs	50
15	Kahve (findık)	50
16	Şem'-i asel	50
17	Sem-i Fare (Fare ilacı)	60
18	Sukker	80
19	Dârçını	82
20	Lokum	87
21	Taş-ı rasih	100
22	Zencebil	100
23	Çeşm-i Zen	100
24	Fülfül	150
25	Jengar (pas kir bakır pası)	150
26	Asel-ban	160
27	Nebât	160
28	Kına (Jive)	180
29	Karanfil	200
30	Dut	230
31	Sülümün	230
32	Sakız	330
33	Kurşun	330
34	Kızıl Boya	600

35	Kükürt	600
36	Sabun	960
37	Zağfiran	1000
38	Kalay (bir kantar)	3300

Yukarıda bir kıyye attar malzemesinin ne kadar tuttuğunu göstermek için, hesaplama yaparak akçe değerine göre sıralama yapılmıştır. Hesaplama bazı maddelerin net olarak hesabı çıkmadığından yaklaşık olarak hesaplanmıştır. Bunların dışında düvvâlin bir çifti 18 akçe, harcî kağıdın bir dengi 50 akçe, odun kağıdın bir dengi 1200 akçe ve kınanın bir adedi 1500 akçe civarındır. Ayrıca kâkûl, hurde-i seng ve kara zırnıhın hesaplaması yapılamamıştır.

SONUÇ

XVI. yüzyılda Edirne, Rumeli'de Meriç, Tunca ve Arda nehirlerinin birleştiği noktada yer alan stratejik ve ticari bakımdan önemli bir Osmanlı şehri konumundadır. Yapılan kazı sonuçlarına göre yerleşim tarihi M.Ö. 1400 yıllarına kadar uzanmaktadır. Şehir pekçok devlet veya topluluğun eline geçmesine rağmen Romalılar devrinde önem kazanmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu döneminde, Balkanlardan inen Türklerin baskısına maruz kalan şehir, aynı zamanda bu Türklerden bazı grupların yerleşmelerine de sahne olacaktır. Bölge bir kısım Türk kitleleri de yine bu dönemde yerleşmeye başlamışlardır.

Tevaif-i Mülûk döneminde Anadolu beyliklerinden bazıları için Balkanlar, bu arada Edirne birer cihad sahası durumundadır. Daha sonra Osmanlı Devleti, Balkanlardaki fetih hareketlerini geliştirip Edirne ele geçirilince, devletin merkezi buraya taşınarak, İstanbul'u her iki yönden kuşatma imkanı doğacaktır. Balkanlarda var olan Türk gruplarına, Anadoludan getirilen Oğuz Boylarının eklenmesiyle yöre kısa zamanda şenlendirilecektir. Öyle ki, bölgedeki Türk nüfusunun devlete olan bağlılığı fetret devrinde Osmanlı Devleti'ne büyük kolaylık sağlamıştır. Ayrıca, fetihten sonra önemli sayılabilecek bir kitlenin Edirne'den İstanbul'a nakledilmiş olması da bölgedeki Türk nüfusunun yoğunluğunu göstermesi bakımından dikkati çekicidir. Ama İstanbul'un fethinden sonra Edirne şehri Osmanlı Devleti için ikinci plana düşecektir.

XVI. Yüzyılın ikinci yarısında bir kalesi, iki sarayı ve yüz kırkbeş Müslüman mahallesi bulunan Edirne şehrinde çoğu kale içinde olmak üzere aynı dönemde ondokuz Hristiyan mahallesi bulunmaktaydı. Bu şehirde sosyal muhtevalı merkezler olarak onüç imaret, onbeş cami, yüzyirmialtı tarafımızdan tespit edilmiş yüz kırkbeş mescid, onbir kilise, yirmidokuz medrese, altmışiki zaviye, yirmidokuz hamam vardır. Edirne iki bedesteni, yirmiiki han, onyeddi çarşı ve pazarıyla o dönemde Osmanlı Devleti ve Avrupa'nın büyük şehirlerinden birisidir.

Balkanlara yapılan seferlerde darü'l-cihad olan Edirne, İstanbul'un fethinden sonra da Osmanlı padişahlarının ikinci bir merkezi durumundadır. Bu farklı konumundan dolayı şehrin Osmanlı idarî sistemindeki yeri bariz bir şekilde ortaya konamamaktadır. Fakat, eldeki bilgiler iki devlet sarayı ve daha birçok sultan ve devlet görevlisinin eserleri ile süslü olan şehrin bir kaza olduğunu göstermektedir. Bu kazaya bağlı olan dört nahiye bulunmaktadır. Bunlardan biri merkez nahiye olmak üzere diğer üç nahiyeden sadece Üsküdar nahiyesinin yönetim merkezi olarak yeri bilinmektedir. Ada ve Çöke nahiyeleri sadece birer idarî yer ismi olup, belirli bir mekâna sahip değildirler.

Kazanın en büyük yöneticisi durumunda bulunan kadıların Edirne'de çok geniş salâhiyetin yanında Paşa Lıvası dahilinde bulunan dokuz kadılık üzerinde de söz sahibi olma imkanı verilmiştir. Yine mühimme defterlerine bakıldığında, Edirne şehri içinde olan her türlü hadise hakkında kadılara, divandan hükümler gönderilmiştir. Bundan da anlaşılacağı gibi padişahların, sayfiye şehri olarak kullandıkları Edirne'de kadılara tam bir serbestlik vermedikleri görülmektedir. Yani Edirne'nin şeklen içinde yer aldığı Paşa lıvası ile bağlantısı olmayıp bütün yönetimle ilgili kararlar başkentte alınmaktaydı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne kazasına, ortalama bir buçuk yılda bir kadı atanmıştır. Edirne'ye kadılar, genelde Bursa kadılığından gelirken görev değişikliğinde de büyük bir terslik olmadıkça İstanbul kadılığına atanarak gitmekteydiler.

Osmanlı Devleti'nde kapukulu ocaklarına asker veren üç acemi ocağından biri Edirne'de bulunmaktadır. Ayrıca bu ocaklara mensup şahısların bulunduğu bekar odalarının fazlalığı, İstanbul'dan sonra bu ocaklara mensup külliyetli miktarda askerın şehirde yerleştirildiğini göstermektedir. Eyalet askerlerinden olan tımarlı sipahilerin, Edirne'de sayıları oldukça azdır. Tımarların yarıya yakın bir kısmı, sivil görevlilere verilen tımarlar durumundadır.

Osmanlı toplumunda, aile müessesine bakıldığında evliliğin genelde tek eşle yapıldığı ve çocuk sayısının iki veya üç olduğu görülmektedir. Bu durum ele alınan dönemde Edirne'de de değişmemektedir. Osmanlı Devleti'nde içtimai problemlerin arttığı XVI. yüzyılın ikinci yarısında Edirne yöresinde de sosyal huzursuzluk baş göstermiş ve devlet bu tür gelişmelerin önünü almada zorlanmıştır. Hatta savaş

zamanlarında, özellikle şehir merkezinde asayişsizlik daha çok artınca, devlet tarafından gönderilen görevlilerce şiddetli bir siyaset uygulamasına baş vurulmak zorunda kalmıştır.

Edirne ve yöresindeki asayişsizlik unsurları arasında, devletin askerlerinin de bulunması ilginçtir. Ayrıca XVI. yüzyılda ülke genelinde olduğu gibi suhteler, Edirne'de de yaptıkları nümayişlerle devleti ve halkı zor duruma düşürmüşlerdir. Bu dönemde halkın şikayetçi olduğu görevliler vakıf mütevellileri, kadı naipieri, su başılar, askerî görevliler ve koruculardır. Bu hususta vakıf mütevellileri en başta gelmektedir. Bu görevlilerin vakıf paralarını kötüye kullandıkları ve zimmetlerine geçirdiklerine dair şikâyet olduğu gibi Anadolu'da işledikleri suçlardan dolayı Edirne civarına kaçan celaliler ile eşkıyayı da barındırmaları sebebiyle de bir takım huzursuzlukların kaynağı olmuşlardır.

Edirne kazasında bulunan köylerin tamamında ziraat yapılabilmektedir. Toprakların büyük bir çoğunluğu, vakıf yapılmıştır. Çeşitli dönemlerde mülk olarak verilen köyler dahi evlatlık vakfî şeklinde düzenlenmiştir. Padişah hasları arasında bulunan köylerdeki halk, genelde ortakçıdır. Ortakçılar arasında, askeri görevliler olan yeniçeriler ve sipahiler dahi bulunmaktadır. En çok istihsal edilen ürün, buğdaydır. Buğdayın dışında mahlut adı altında öşrü toplanan susam, mercimek, piyaz ve çeltik de üretilmektedir.

Edirne şehir merkezi, otuz bine varan nüfusu ile mal alış verişinin en çok olduğu şehirlerden biridir. Şehirde bulunan mukataaların tamamı, padişah hası olarak tasarruf edilmektedir. Büyük nüfusu beslemek için üretilen buğday ve arpanın işlendiği değirmen sayısının çokluğu dikkat çekicidir.

Edirne şehrinin iaşesi, başlı başına bir problem teşkil etmektedir. İstanbul'un aşırı malzeme talebi, her zaman diğer şehirlerden önde tutulunca Edirne şehri daima zor durumda kalmıştır. Bunun için Balkanlardan getirilen malzemelerin Edirne şehrinde geçişi sırasında sıkıntılar yaşanmıştır. Bir yerde İstanbul'daki saray ahalesinin malzeme isteklerinin ağır bedelini Edirne halkı pahaliya ödemiştir denilebilir. Edirne şehrinin iaşesinde yaşanan bu problemler ordunun sefer öncesinde burada toplanması ve Rumeli bölümüne yapılan seferlerde de hat safhaya ulaşmaktadır. Ayrıca buna bağlı olarak bu

dönemlerde malzemelerin de fiyatlarında aşırı artışla görülmektedir. . Tereke kayıtlarına bakıldığından halkın hayat standardının düşük olmadığı hatta müderris, müteveli, tüccar vs. gibilerinin durumlarının oldukça iyi olduğu anlaşılmaktadır. Halk devletin içine düştüğü durumdan etkilenmiş ve sosyal açıdan şehirde önemli sayılabilecek bir takım hadiseler meydana gelmiştir. Bütün bunlara rağmen Edirne şehri Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıldaki şehirleri içerisinde İstanbul ve Bursa'dan sonra en önemli şehirlerinden birisi olmayı sürdürmüştür.

Edirne şehri XVI. yüzyılın ikinci yarısında da Osmanlı Devleti'nin Avrupaya açılan en önemli şehirlerinden birisi olma özelliğini sürdürmüştür. Ayrıca devletin güçlü olduğu dönemlerde Avrupaya karşı yapılan seferlerde hazırlıkların yapıldığı üs konumu olan bu şehir, devletin sınırlarının gerilemeğe başladığı dönemde özellikle de XIX. ve XX. yüzyıllarda bir savunma noktası olacaktır.

EKLER

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

EK.I

MD 9, s.59 h.157

Arz gettiren Asesler Bölükbaşı Abdi'ye verildi. Fi 8 L. 977
Edirne Kadısına hüküm ki,

Mektup gönderüp Ramazanü'l-mübârek'in yirmi sekizinci günü Aynî bint-i Hızır nâm Müslime avret ile bir evin içinde Musa nâm Yahudi tayyib-i halvet-i sahiha olup düşükdü Yahudi yatup avret döşek kenârında oturup musâhabet ider iken müslümanlar görtüp şehâdet etdiklerin bildirmişsin. Mezkûr Yahudi ile mezkûre avrete siyâset olunmasın emr idüp buyurdum ki vardukda mezkûrların ikisine dahi siyâset idüp ve emrim yerine varduğun bildiresin.

مکتوبه کتوبه عسکریه سید
عبدالله در روز ۱۶ جمادی
لکهنه پنجاه و هفت روز در وقت
بازار کتوبه کتوبه عسکریه سید
بازار کتوبه عسکریه سید
بازار کتوبه عسکریه سید
بازار کتوبه عسکریه سید
بازار کتوبه عسکریه سید

EK.II

TD 494, s.105; TK KKA, TD 54, vr.43/b

Ortakçıyân-ı

Hassa-i Hümayûn, Kadîmü'l-eyyâmdan zikr olan hâssa karyelerin ortakçılarının zirâ'at ettikleri mîrî gallâtın tohumları ihrâc olunduktan sonra mâ-bâkî tansîf olunup nısf-ı mîrî için zabt olunup nısf-ı âharı ortakçılara verilmiş. Sonra bir Emin gelüp ortakçılar ta'allül ederler. Tohum tamam ekmezler zikr olan ortakçıların zirâ'at ettikleri tohumu gerek hâsıl olsun ve gerek olmasun az çok her ne olursa tohum-ı mîrî ihrâc olunduktan sonra bedel-i tohum alurmuş. Hâliyâ pâye-i serîre arz olundukda kadîmü'l-eyyâmdan olıgeldüğü üzere zirâ'at olan tohumdan ne hâsıl olursa tohum-ı mîrî ihrac olunduktan sonra mâ-bâkî ortakçıyla tansif olunup nısf-ı mîrî için zabt olunup nısf-ı âharı ortakçılara vire deyü ferman olunmağın defter-i cadîde kaydolundu deyü defter-i atîkde mukayyed bulunmağın hâliyâ ber-karâr-ı sâbık defter-i cedîd-i hâkaniye kayd olundu.

Handwritten Ottoman Turkish text in Rika script, likely a continuation of the document's content, featuring a large red watermark in the background.

EK IV

- Abdülkadir Çelebi Vakfı¹
 Abdülvasî Efendi Vakfı²
 Abide Hatûn Vakfı³
 Acem Hüsâm Vakfı⁴
 Ahmet Bey Vakfı⁵
 Ahmet Paşa Vakfı⁶
 Aîşe Hatun Vakfı⁷
 Ali Bey bin Hamza Vakfı⁸
 Ali Çelebi bin Ebubekir imam Vakfı⁹
 Ali Kuşcu Vakfı¹⁰
 Alimullah Vakfı¹¹
 Arhundî Hatun Vakfı¹²
 Arpacı Hamza Vakfı¹³
 Ata Çelebi Vakfı¹⁴
 Attâr Bâli Çelebi Vakfı¹⁵
 Bahtiyâr Hatun Vakfı¹⁶
 Bâli Bey bin Abdullah Vakfı¹⁷

- 1 Mahmud bin Turgud mütevellî-i ala vakfı ... Abdülkadir Çelebi bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 27
- 2 Bu vakfın mütevellîsi Abdülkadir Çelebi bin Yusuf bir borç verme ile ilgili olarak geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 13; Evâhir-i şehri-i Zilkade 989/1-6 Ocak 1581 tarihinde vefat eden Hüsrev bin Abdullah'ın muhalefatından şu vakıflara hisse ayrılmıştır. Bkz. 277 akçe EŞS, Defter, XVI/B, 14; Ölen Hasan Halife bin Hayrullah'ın vakfa 1515 akçe borcu vardır. Bunun 1000 akçesi mahzeni rehlin yoluyla alınmış geri kalan 515 akçesi taksimde alınmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 18
- 3 Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 41
- 4 Safer 962/Aralık 1554 tarihinde vefat eden Şbrahim bin Hüsâm'ın terekesinde vakfa 1500 akçe borcu olduğu görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 48
- 5 Davud Bey bin Abdullah'ın muhalefatında vakfa 2300 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 45
- 6 Hasan bin Abdullah vakfının sınırlarını cizerken geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 46; Hafız Ahmet mahallesinde ölen Hacı Musa'nın vakfa 3000 akçe borcu olduğu görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 11
- 7 Ölen Mustafa bin Seydi'nin vakfa olan 1630 akçelik borcu dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 14
- 8 Ali Bey kendisi gelerek Yeni Köprü yanında işçarı meşmere bahçesini ve Tavuk Kapısı içinde olan bir fırını, Çukur Bostan'da 24 hücreli menzilin vakf ettiğini ve şart olarakta bu akarın icareye verilmesini elde edilen hasılatla Uzun Ali diye bilinen kişinin mescidine kim imam olursa sure-i mülk ve sure-i yasin okuması karşılığında günde 2 akçe verilmesi, yılda 60 akçe mumuna, 60 akçe yakıtı verile, yılda 500 akçe yaptığım çeşmenin sabununu karşılayan kişiye, yılda 180 akçe tulesine bakana ve Eyne Oğlu isimli köyde bulunan muallimhanede kim muallim olursa ona günlük 1 akçe verile eğer muallimhanede sübyan olmazsa köyün müezzini ruhum için yasin okuyup 1 akçeyi alsın veya yaptığım çeşmeden Kadı Alaeddin Mescidine 2.5 akçe mukataa verilsin. Tayin edilen paralardan arta kalan olursa Uzun Ali Mescidi yanında yaptığım kaldırım tamiratına ve Eyne gulamında yaptığım kaldırım ve Çukur Bostanda tamirata lazım oldukça kullanılsın. Tevliyet Uzun Hasan Mescidine kim imam olursa ona verilsin. Muharrem 986 Bkz. EŞS, Defter, XIV, 30-31
- 9 Kendi kurduğu vakıftan 5350 akçe borç almıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 23
- 10 Hacı Timur bin Hayreddin'in vakfa 2400 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 17
- 11 Hafız Ahmet Mahallesinde vefat eden Hacı Nur'nin muhalefatında bu vakfa 2150 akçe borcu olduğu kaydedilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 9
- 12 EŞS, Defter, I, 7
- 13 Hacı Timur bin Hayreddin'in vakfa borcu olduğuna dair kayd düşülmüş fakat miktar yazılmamıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 17
- 14 Hacı Hüseyin bin Hacı Ömer'in vakfa olan 16.000 akçe borcu ödenmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 32
- 15 EŞS, Defter, XVI/B, 27; Mustafa Çelebi bin Nesimi ala mütevellî-i vakf-ı merhum Attar Bali Çelebi; EŞS, Defter, XVI/B, 27; 20.000 akçelik borç; Seyyid Mustafa Çelebi bin Seyyid Nesimi ala mütevellî-i vakf-ı merhum Attar Bali Çelebi EŞS, Defter, XVI/B, 35
- 16 Evâhir-i şehri-i Zilkade 989/1-6 Ocak 1581 tarihinde vefat eden Hüsrev bin Abdullah'ın muhalefatından şu vakıflara hisse ayrılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 14
- 17 Bu vakfın mütevellîsi Ahmed Bey bin Abdullah'ın eline verilen belge ile 4000 akçenin muameleye verilmesi elde edilen para ile mahelle mescidine günlük 10 akçe verilmesi kabul edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 41

- Bedreddin Efendi Vakfı¹⁸
 Behrâm Bey Vakfı¹⁹
 Behrâm Pâşa Vakfı²⁰
 Budâk Bey Vakfı²¹
 Ca`fer Pâşâ Vakfı²²
 Camii'-i Atik Vakfı²³
 Cemile binti Hacı Cafer Vakfı²⁴
 Cemile binti Hacı Halil Vakfı²⁵
 Dâvud Paşa Vakfı²⁶
 Dudu Safiye Vakfı²⁷
 Emine binti Hızır vakfı²⁸
 Fatıma Hatûn Vakfı²⁹
 Fatıma Sultan Vakfı³⁰
 Ferahşat hatun Vakfı³¹
 Ferhâd Kethüdâ ibn-i Abdullah Vakfı³²
 Fındık Fakih Vakfı³³
 Firuz Pâşâ Vakfı³⁴
 Habib Hoca Vakfı³⁵
 Hacı Ahmed bin Abdullah Vakfı³⁶
 Hacı Ahmed Vakfı³⁷
 Hacı Ali bin Süleyman Vakfı³⁸
 Hacı Ferhâd bin Abdullah Vakfı³⁹

- 18 Hasan bin Abdullah vakfının sınırlarını çizirken geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 46
- 19 Zilhicce 980/Nisan 1573 Ahmed bin Muhammed bu vakfın mütevellisidir. Bkz. EŞS, Defter, VII, 35
- 20 Hasan bin Abdullah vakfının sınırlarını çizirken geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 46
- 21 Çokalıcı mahallesindedir. Kızı Tufî Safiye aracılığıyla 20.000 akçe teslim edilmiştir. Bu para şeri muameleye verilecek (10'u 11 akçeye) ve günde 1 dirhem kuran okunması karşılığında 1 akçe eşi Cemile Hatun'a verilmesi şartıyla vakıf yapılmıştır. EŞS, Defter, XI, 19
- 22 Şahsın dükkanlarını kiraya verip elde edilecek para ile Arabacı Ahmet mahallesi Mescidi imamına mülk stüresini okuması ve icareten elde edilecek ücret fukaraya ve miskine verilmesi şart koşulmuştur. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 21
- 23 Vakfın mütevellisi Ca'fer Bey bin Abdullah'tır. Bkz. EŞS, Defter, I, 12
- 24 Malının 1/3'den 7000 vakfetmiştir. Günde 3 akçe Sure-i Mülk okunması vakıf şartıdır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 28
- 25 Çokalıcı mahallesindedir ve Rabia' Hatun vakfına sınır olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 12
- 26 EŞS, Defter, XVI/B, 40
- 27 8000 akçe nakit vermiştir. Bu nakitin muameleye verilecek ve Niş Doğan mahallesi mütezzinine 1 akçe vâkıfın ruhu için sure okuması karşılığında, Mesudiye Camiine sure okunması karşılığında günlük yarım akçe ve camiinin şem'i için senelik 16 akçe ve Niş Doğan Mescidine yılda 20 akçe ve imamına nazırlık ve tevliyet karşılığında yılda 50 akçe verilmesi şarta bağlanmıştır. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 30
- 28 Şehabettin Paşa Mahallesinde bir ev vakfetmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 32
- 29 Şbrahim bin Hasan'ın muhalledatından vakfâ 1085 akçe borcu olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 28
- 30 Vakıf mütevellisi Ahmet bin Hayreddin'dir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 27
- 31 Hergün Sure-i Şhlâs okunması şartı vardır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 22
- 32 Zilkade 985/Ocak 1578 tarihli vakıftır. 1000 dirhem para üzerine kurulmuştur. 1000 dirhem muameleye verilmesi ve köyün mescidine harcanması imamına günlük verilmesi istenmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 2
- 33 Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 42
- 34 Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 16-17
- 35 EŞS, Defter, XI, 56
- 36 Doğan Mahallesinde 3 bâb hücrelerini vakfetmiştir. Şartı ise 3 hücreyi yılda 480 akçeye icareye verilip günde 1 akçesini padişahın inşa ettiği camide salavat ve Sure-i Yasin okuyan kimseye verilmesidir. Yılda 100 akçesini mütevelliyeye kalanı da hücrelerin tamirine Şmamı Azam Ebu Hanifi ve Şmam Yusufa göre vakfetmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 56
- 37 Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 26
- 38 8000 akçe muameleye verilecek 1 akçe Mahmud Subaşı Muallimhanesine yılda 1000 akçe muallimhane kirasına Katib-i Çev mescidinin mumuna yılda 10 akçe verilecek. Bkz. EŞS, Defter, XI, 37

- Hacı Hamza Vakfı⁴⁰
 Hacı Hasan Vakfı⁴¹
 Hacı Hatûn Vakfı⁴²
 Hacı Haydar bin Abdullah Vakfı⁴³
 Hacı Haydar bin Abdullah Vakfı⁴⁴
 Hacı Hüsâm Vakfı⁴⁵
 Hacı Hüseyin Vakfı⁴⁶
 Hacı Hüsrev Ağa Vakfı⁴⁷
 Hacı Mehmed Vakfı⁴⁸
 Hacı Mercimek mahallesi Vakfı⁴⁹
 Hacı Nuri Vakfı⁵⁰
 Hacı Rabia` Hatun binti Sinan Vakfı⁵¹
 Hacı Sefer Şah Vakfı⁵²
 Hacı İskender bin Abdullah Vakfı⁵³
 Hacı İvâz Vakfı⁵⁴
 Hafsa Hatun Vakfı⁵⁵
 Halil Bey Vakfı⁵⁶
 Hamide Hatun binti Mehmed Vakfı⁵⁷
 Hanım Hatun Vakfı⁵⁸

- 39 Sevindik Fakih mahallesi avarızı için 1000 akçe vakfetmiştir. Bunu da emanet bırakmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 20
- 40 Ali Bey bin Timur Bey'in Hacı Hamza vakfına 2180 akçe borcu bulunmaktadır. Vakfın mütevellisi Hacı Sinân bin Abdullah bu parayı talep etmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 44; Bu vakfa Ali Çelebi bin Timûr Bey'in muhalefatında 2180 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 45
- 41 Ebu Bekir bin Ömer mütevellî ala vakfı Hacı Hasan vakfı Bkz. EŞS, Defter, XI, 29; Ahmed Pâşâ Mihal Koçî Mescidine günde 1 akçe verilmesi günlük 15 akçe senede 46 akçe mumuna, her sene mescid müezzinini cüz okuması karşılığında 20 akçe verilmesi ve tîlavet-i Yasin okunması şart edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 6
- 42 Abdülnebi bin Abdullah'ın vakfa 2260 akçe borcu vardır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 48
- 43 Kale içinde Kahtalu mahallesinde Hacı Haydar bin Abdullah, bir anbarı ve bir hücreyi olan dükkanı ve bir yağ değirmeni bir kazganı ve 5 yağ küpü ve bir badiyesiyle vakf etmiştir. Şartı ise günde 4 akçeye icareye verilmesi 1 akçesi Arapoğlu Mahallesi mescidi imamı kim olursa ona verile ve yasin okuya 1 akçe müezzine salavat-ı aşereden sonra mescidde tebareke okuya 1 akçe dükkanın tamiratına 1 akçe Darü'l-hadiste salavat-ı aşurdan sonra Sure-i Amme okunması karşılığında Mehmed bin Ca'fer'e ölümünde sonra bir ehli kuran kimseye verilmesi vakfedilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 47
- 44 EŞS, Defter, XVI/B, 41
- 45 Mütevellisi Ferhâd bin Abdullah'tır. Bkz. EŞS, Defter, I, 5
- 46 Ölen Emine Hatun'un muhalefatından vakfa 1096 akçe borcu olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 37 vd.
- 47 Bu vakfın mütevellisi Hacı Recep bin Ahmet'tir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 13
- 48 Hacı Timur bin Hayreddin'in vakfa 3500 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 17
- 49 Bu vakfa 6000 akçe verilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 59
- 50 Hafız Ahmet mahallesi mescidine 5000 akçe, imamına ve müezzinine 1000'er akçe her gün Sure-i Fatiha okumaları karşılığında vasiyet etmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 10
- 51 Çokalci mahallesindedir. Bu vakfın şartnâmesinde "bir tahtânî ve bir fevkânî evleri ve bir fırını ve bir-i mai ve ahuru ve keneyf ve muhudata" şeklinde tarif edilip mülkün içinde badem ağacına kadar olan yeri oğlum Mahmud'a ve onun soyuna, badem ağacından tarîk-i a' ma varınca neccâr zirayla 17 zira' yeri atikim Kel Ahmed'e ve inkıraza uğrayana kadar onun evladlarına inkıraza uğradığında cümle mutassarrıf olalar. Şart olarakta kendi ruhu ve evlatlarının ruhu için "günde 3 ihlâs okuyup ve 10 kere salâvat getirüp ve 10 kerre lâilâhe illâh diyeler " bütün soyunun inkırızından sonra mülk medine-i münevvereyi-i şerifeye vakf oluna" Geniş bilgi için bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 12
- 52 Mahmud bin Mustafa'nın bu vakfın mütevellisine dükkan kirası olarak 150 akçe borcu vardır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 68
- 53 Vakıf mütevellisi Derviş Çelebi bin Yusuf'tur. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 25
- 54 EŞS, Defter, VII, 5
- 55 Vakıf mütevellisi Hacı Ahmed bin Abdullah'tır. Bkz. EŞS, Defter, III, 4
- 56 Mütevellisi Mehmed Çelebi'dir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 16
- 57 Mevlânâ Fahreddin mahallesinde bir ev vakfetmiştir. Şmama köyde bir imama evi vakfetmiş. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 68-69

Hasan bin Abdullah Vakfı⁵⁹
 Hasan Eş-şem'i bin Abdullah Dudu Kemâl Vakfı⁶⁰
 Hasan Paşa Vakfı⁶¹
 Hatice hatun binti mevzana Mahmud Efendi Kadı Vakfı⁶²
 Hatice Hatun Vakfı⁶³
 Helvacı Şevket Vakfı⁶⁴
 Hızır bin Mehmed Hubbâz Vakfı⁶⁵
 Hoşkadem Vakfı⁶⁶
 Hoca Bereket Vakfı⁶⁷
 Hoca Muslihiddin Vakfı⁶⁸
 Hoca Timur Vakfı⁶⁹
 Hüseyin Bey Vakfı⁷⁰
 Hüsrev Ağa Vakfı⁷¹
 Hüsrev Kadı Vakfı⁷²
 Hüsrev Vakfı⁷³
 İbrahim Çelebi Vakfı⁷⁴
 İnci Hatun Vakfı⁷⁵
 Kadı Kasım Vakfı⁷⁶
 Kadı Veli Çelebi Vakfı⁷⁷
 Kadı İshâk Çelebi Vakfı⁷⁸
 Kara Bulût Vakfı⁷⁹

- 58 Bu vakfin mütevellisi olarak Hüseyin bin Abdullah görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, III, 7
- 59 Ayda 75 dirheme mukataa vakfetmiş. Bu paradan her gün yarım dirhem Mescid-i Medrese-i Şah Melek'e Sure-i Yasin okunması karşılığında verilecektir. Aynı mescidin mumu için senede 20 dirhem, Mütevellisine, Sure-i Mülk okunması karşılığında ihtiyaç duyuldukça Mustafa bin Abdullah'a verilmesi şart edilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 46-47
- 60 EŞS, Defter, I, 14
- 61 Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 18
- 62 EŞS, Defter, VII, 15
- 63 Burada vakfiyenin şartları arasında 20.000 dirhem paradan her yıl Debbâğ Halil mahallesinde 100 dirhem fakir müslimanların avarızına verilmesi aynı şekilde Şeyh müslihiddin ve Şeyh Şuca' mahallesi müslümanlarının fakirlerine de 100 akçe avarız parası verilmesi şart edilmiştir. Ölümünden sonrada kuran okunması içinde adı geçen mahalle mescidlerine de 40'ar 50'şer akçe verilmesi istenmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 28
- 64 Ebubekir bin Helvacı Necmeddin muhalefatından vakfa 2282 akçe borcu olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 39 vd.
- 65 Kızı Tufl Safiye 3000 akçe verip bunun muameleye verilmesi her ay 20 dirhem ölenin ruhuna Sure-i Tebareke okunması karşılığında Veliyüddin Mescidi mahallesi imamına verilmesi vakfedilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 13
- 66 EŞS, Defter, III, 8
- 67 Abdülkadir bin Kayâ Hoca'nın vakfa 1100 akçe borcu olup bir kısmı ödenmiş olup 397 akçe borcu kalmıştır. Bkz. EŞS, Defter, V, 72
- 68 Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 37
- 69 Bu vakfin mütevellisi olarak Hacı Mustafa bin Ya'kup görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, III, 7
- 70 Karabulut mahallesinde satılan mülkün sınırları çizilirken Hüseyin Bey vakfi geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, III, 12
- 71 Hafız Ahmet mahallesinde vefat eden Hacı Musa'nın vakfa 5335 akçe borcu olduğu görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 11
- 72 Evâhir-i şehri-i Zilkade 989/1-6 Ocak 1581 tarihinde vefat eden Hüsrev bin Abdullah'ın muhalefatından vakfa 462 akçe hisse ayrılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 14
- 73 Fatıma binti Rıdvan'ın vakfa 6000 akçe borcu terekede yazılmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 60
- 74 Abdülnebi bin Abdullah'ın vakfa 500 akçe borcu vardır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 48
- 75 Sınır dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 18
- 76 Mütevellisi İbrahim bin Mehmet'tir. Vakıfta 1000 akçe para vardır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 54
- 77 Mütevellisi Ethem bin Abdullah olup ölen Hızır bin Abid'in malından 2000 akçe borcu olup 200 akçe çuha bahası kalmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 52; 6600 akçe borç bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 14
- 78 EŞS, Defter, XVI/B, 27; Kadı İshak Çelebi isimli vakfa 35.000 akçe borcunun olduğu belirtilmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 33; Bu vakfin mütevellisi olarak Cafer bin Yusuf gösterilmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 34

Kara Kasım Vakfı⁸⁰
 Kara Yâzıcı Vakfı⁸¹
 Karâ Ali Vakfı⁸²
 Karaca Hacı Mescidi Vakfı⁸³
 Karagöz Vakfı⁸⁴
 Karayazıcı Abdullah Vakfı⁸⁵
 Karûn binti Hasan Vakfı⁸⁶
 Kaytâs Bey Vakfı⁸⁷
 Kılıç Ya'kûp Vakfı⁸⁸
 Mahalle-i Sinan Bey mescidi Vakfı⁸⁹
 Mahmud Çelebi Vakfı⁹⁰
 Mansur Çelebi Vakfı⁹¹
 Medrese-i Ali Bey Vakfı⁹²
 Mehmed Çelebi Vakfı⁹³
 Mehmet Vakfı⁹⁴
 Memi Çelebi Vakfı⁹⁵
 Mevlana Abdülvasî' Efendi Vakfı⁹⁶
 Mevlana Sinan Halife bin İvaz Vakfı⁹⁷

- 79 Bu vakfın mütevellisi olarak Mustafa bin Muhammed görülmektedir. Bu vakfın 1000 dirhemini borç verip şer'i muamele ile 300 akçe alınmasına karar verilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 11; Bu vakfa Kaytâs Bey bin Abdullah'ın 2300 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 32
- 80 Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 16 vd.
- 81 Bir satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 19
- 82 Bu vakfın mütevellisi Ömer bin İbrahim'dir. Ölen Hasan Halife bin Hayrullah'ın zimmtinde vakfa 3000 akçe borcu olduğu ve bunun terekede 1400 akçesinin alındığı belirtilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 13; Bu vakfa olan borcun 2000 akçesinin muhalefatta sabit olduğu hakkında. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 13; Ölen Hasan Halife bin Hayrullah'ın vakfa 1404 akçe borcu vardır. Bunu para taksimde alınmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 18
- 83 EŞS, Defter, I, 93
- 84 İlyas bin Ali'nin terekesinde vakfa 500 akçe borcu vardır. Bkz. EŞS, Defter, V, 53
- 85 Bu vakfın mütevellisi Hasan Hoca bin Hayrullah'tır. Bu konuda yazılan iki hükümden birinde 1000 dirhem'in muameleyle verilmesi ve elde edilecek paranın Gazi Hoca mahallesi avarızına dahil edilmesi istenmektedir. Diğerinde ise 4000 dirhem'in muameleyle verilmesi hakkındadır. Bkz. EŞS, Defter, VII, 5
- 86 Ölen hanımın malının 1/3 olan 8000 akçe vakfedilmiştir. Günlük 3 akçeye Sure-i Mülk okumaya verilmesi şart olarak konmuştur. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 29
- 87 Bu vakfın mütevellisi Mustafa Bey bin Memi Bey'dir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 3
- 88 Ebubekir bin Helvacı Necmeddin muhalefatından vakfa 3700 akçe borcu olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 39-41
- 89 Satış dolayısıyla satılan mülkün sınırları çizilirken mahalle mescidinin vakfından bahsedilmektedir. Bkz. EŞS, Defter, III, 11
- 90 EŞS, Defter, XI, 48; Yusuf Çelebi bin Abdülkerim'dir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 19
- 91 EŞS, Defter, XI, 51
- 92 Vakıf mütevellisi Munci Çelebi bin Abdullah'tır. Bkz. EŞS, Defter, I, 9; Yine daha sonraki dönemler de vakıf mütevellisi olarak Mehmed Çelebi bin Ömer Çelebi görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 25
- 93 Vakfa 2030 akçe borç olduğu görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 21
- 94 EŞS, Defter, I, 105
- 95 EŞS, Defter, XI, 52
- 96 13 Cemaziyelevvel 990/6 Nisan 1582 vakıf mütevellisi Abdülkadir Çelebi bin Yusuf'tur. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 57
- 97 Debbâğ Halil mahallesi imamıdır. Mihal Bey mahallesi yanında "iki ocaklı yer evi ve fırını ve kenef" olan mülkü menkuhum Hatice binti Nüreddin hayatta kaldığı müddetce tasarruf edebilir daha sonra vakfa bırakılacaktır. (Meriç nehri kıyısında bahçelerin olduğu anlaşılmaktadır) Kendi mülküm olan ve Meriç nehri kenarındaki bahçede inşa ettirdiğim dört gözlü değirmenimi vakfettim ve hayatta iken mütevelliliğini kendim yapacağım ölünce karındaşım oğlu Mahmud mütevelliliğe devam edecektir. Değirmen icareye verilecek ve buradan günlük 3 akçe mütevelliliğe verilecek, günlük 25'er akçe de kuran okuyan 20 nefere tayin edilecektir. Debbâğ Halil mescidinde her gün cüz okuyan ve kuran tilâvet edenlere 3, mukabele edenlere 2 akçe verilecektir. Karındaşım oğulları Ahmed ve Musa'ya günlük 2 akçe ve zevcem Hadice'ye de 2 akçe vazife verilecektir. Fazlullah nam kimesne'ye 2 akçe verilecektir. Mahmud, Mustafa, Abdî, Mehmed, Hasan, Amine, Mendune, Hasane ve Salih nam kimselere günlük 1'er akçe vazife verilecektir. Mihal Bey Camiine her kim ki imam olursa ona ve iki müezzine günlük 1'er akçe verilecektir. Şah Melek Hatun mahallesinde her kim ki imam olursa ona ve müezzine günlük 1'er akçe kurb-u Şah Melek

Mevlâna Abdülkerim bin Mahmud Vakfi⁹⁸
 Mezid Bey Vakfi⁹⁹
 Münevver Hatun Vakfi¹⁰⁰
 Mustafa Bey Vakfi¹⁰¹
 Mustafa bin Hasan Vakfi¹⁰²
 Mustafa bin Hasan Vakfi¹⁰³
 Nasuh Bey Vakfi¹⁰⁴
 Nesli Hatûn Vakfi¹⁰⁵
 Nimet bey Vakfi¹⁰⁶
 Piri Bey bin Abdülmennan Vakfi¹⁰⁷
 Rabia Hatun Vakfi¹⁰⁸
 Rakkas Ali Bey mahallesi mescidi Vakfi¹⁰⁹
 Sakine binti Hayr Bey mihr 6000 dirhem¹¹⁰
 Sârbân Nasuh Vakfi¹¹¹
 Sarraçhâne Vakfi¹¹²
 Sarraf Hacı Ali Vakfi¹¹³
 Sarraf Muslihiddin Vakfi¹¹⁴

mahallelerinde her kim imama olursa ve müezzine l'er akçe Mihâl cami-i imamı bu cümleye ser mahfil olursa mukabelesinde benim akçem dahi verilecek ve zikrolunan 3 mahalle eytam ve eramiline 2'şer akçe bu da toplam 720 akçedir. Ruz-i kadirde kaba ve pabuç ve başmak ve takye satın alınıp mütevellî tarafından taksim olunacaktır. Edirne'de olan vaki silah hane kurbunda ceza-i amel taifesine günlük 1 akçe vazifeki toplam 360 akçe olur her sene başında onı mütevellî anlara tevzi' ve taksim eyleye her sene 100 akçe Debbâğ Hacı Halil mahallesinin fukarası avarızına verile ve dahi 100 akçe Bezirci Hatun mahallesi fukarası avarızına verile ve Mihâl Bey mahallesi fukarası avarızına verile ve her sene de kurb-u Şah Melek Hatun mahallesi fukarasının avarızına verile talep olunmaz ve olunur ise bunun kontrolü mütevellîdedir. Talep olunmaz ise ve para artar ise bu para asıl paraya katılıp muameleye verile bu paralar mahalleler nazırları tarafından kontrol edile, değirmen mahsulünden iden kile un, Hadice'ye verile, mezbur hadikanın icaresi eşim Hadice'ye ve karındaşım oğullarından Mehmede ve ondan zuhur edenlere taksim edile verile 5 günde bir benim ruhum için dua ideler. Behçede oturmayı kayd-ı hayat şartı ile Hamza bin Abdullah (Hamza bin Abdullah Sinan Halife'nin azatlı kölesidir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 54) ve Hurşit binti Abdullah'a bıraktım. Hamza, değirmenci olup değirmen harap oldukça değirmeni tamir etmek ve işler hale getirmek kendi işidir. Hamza'nın ölümlünden sonra evladına, evladına ve evladına vakfeyledim. Değirmende hizmette kusur etmeyeler. Bahçe harap olur ise erbabı olanlar vazifelendirilip l'er akçe ile görevlendirileler. Para muamele-i şerife ile muamele olunacak ve her sene para sarf olunacaktır. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 52 vd.

- 98 Mevlâna Abdülkerim bin Mahmud Kasab Aziz mahallesi mescidi müezzini parasını vakfetmiştir. Para muameleye verilecek ve elde edilen gelir mahalle avarızına kullanılacaktır. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 21
- 99 Hacı Timur bin Hayreddin'in vakfa 8000 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 17
- 100 Ali bin Yusuf'un bu vakfa muhalefatında 3450 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 36-37
- 101 EŞS, Defter, XVI/B, 28; vakıf mütevellisi Hasan Bey bin İskender'dir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 31
- 102 Mütevellisi İbrahim bin Hasan'dır. Vakıfta 3000 akçe bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 31
- 103 Vakfın 3000 akçesi vardır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 27
- 104 Süleyman bin Ali'nin terekesinde bu vakfa 8800 akçe borcu olduğu görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, V, 59; Vakfa 8550 akçe borç bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 14; Arzudap binti Dimitri'nin vakfa 5350 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 35
- 105 Ebubekir bin Helvacı Necmeddin muhalefatından vakfa 3325 akçe borcu olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 39 vd.
- 106 Zilhicce 989/Ocak 1581 tarihli belgede bu vakfın mütevellisi Mustafa bin Ali ölen Kurt Bey'in muhalefatından vakfa olan 1000 dirhem borcunu istemektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 18
- 107 Sınır dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 47
- 108 Vakıf mütevellisi Abdurrahman bin Süleyman'dır. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 40
- 109 EŞS, Defter, I, 8
- 110 EŞS, Defter, XIV, 2
- 111 Vakfın kaymakam-ı mütevellisi Ferhad bin Abdullah'tır. Bkz. EŞS, Defter, III, 6; Vakıf mütevellisi Zilhicce 979/Nisan 1572'de Kemal bin Alagöz'dür. Bkz. EŞS, Defter, XI, 23; Vakıf mütevellisi daha sonra Ferhad bin Abdullah görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 27; EŞS, Defter, XVI/B, 38; Sarubân Nasuh olarak geçmektedir. Burada Edirne'ye tabî Helvacı köyündeki bir miktar arazi ve bu arazide işcar-i meşmere ve diğer meşmerenin 16.000 dirheme satılmasından bahsedilmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 28
- 112 Hacı Hüseyin bin Hamza'nın vakfa 3500 akçe borcu vardır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 17
- 113 Mehmed bin Ahmed'in terekesinde bu vakfa 5250 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, V, 72
- 114 Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 16

- Selçuk Hatun Vakfı¹¹⁵
 Selime Hatun binti Seyyid Pir Mehmed Vakfı¹¹⁶
 Seyyid Mustafa Vakfı¹¹⁷
 Sinan Ağa Vakfı¹¹⁸
 Sinan Bey bin Abdullah Vakfı¹¹⁹
 Sinan Bey Vakfı¹²⁰
 Sinan Dede Vakfı¹²¹
 Sitti Hatun Vakfı¹²²
 Sultan Bâyezid Vakfı¹²³
 Şerifzade Mustafa Çelebi Vakfı¹²⁴
 Şeyh Vakfı¹²⁵
 Vakfı¹²⁶
 Vakfı¹²⁷
 Veli Çelebi Vakfı¹²⁸
 Yahya Bey Vakfı¹²⁹
 Zahide Hatûn Vakfı¹³⁰
 Zenâne Mustafa Vakfı¹³¹
 Zeynep Hatun Vakfı¹³²

- 115 Sınır dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 22
- 116 21 Şaban 972/24 Mart 1565 tarihli olup vakfiyeden net olarak bir şey anlaşılammamaktadır. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 14
- 117 Ölen Hasan Halife bin Hayrullah'ın vakfa 4536 akçe borcu vardır. Bunun 3600 akçesi rehin yoluyla alınmış geri kalan 936 akçesi taksimde alınmıştır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 18
- 118 Şevval 979'da Mütvellisi Hızır Ağa bin Abdülmennân'dır. Bkz. EŞS, Defter, XI, 34; Sinan Ağa vakfı mütevellisi Şeyh Ali davacı olup Ahmet bin Mehmed'in zimmetinde vakfın 1000 akçesi olduğunu ve 500 akçesini sabık mütevellisi Hasan Bey bin Abdullah'a teslim olduğunu bildirmektedir. 500 akçe talep edildiğinde mezkur Ahmet 500 akçe nakit 500 akçelikte dut ve dakik verdiğini şahitlerle ispatlamıştır. Evail-i Zilhicce 989/6-11 Ocak 1581 EŞS, Defter, XVI/B, 18; Ölen Hasan Bey bin Abdullah'ın mülkü Mevlâna Şeyh Alaeddin bin Hayreddin mütevellisi ala vakf-ı merhum Sinan Beg olup özellikleri sayılan mülk 4000 dirheme satıldı. Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 23
- 119 Bu vakfın mütevellisi Hasan Bey bin Abdullah'tır. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 66
- 120 EŞS, Defter, VII, 37; Satış dolayısıyla geçmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XI, 11; Vakıf mütevellisi Behrâm bin Abdullah'tır Bkz. EŞS, Defter, XVI/B, 35
- 121 Bu vakfın mütevellisi olarak Seyyid Sinan bin Seyyid Hamza görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 11
- 122 Ali bin Yusuf'un bu vakfa muhalefatında 4000 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 36 vd.; EŞS, Defter, XVI/B, 43 vd.
- 123 Ebubekir bin Helvacı Necmeddin muhalefatından vakfın mukataa olarak işlettiği bağına karşılık 98 akçe borcu olduğu anlaşılmalıdır; Aynı vakfa resm-i çift olarak Salih'in yol üzerinde olan tarlasına 1200 akçe borcu bulunmaktadır; Bâyezid vakfının çayır mukataası için 120 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 39 vd.
- 124 Dükkan öşrü vakfa verilmiştir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 49
- 125 2791 akçe borcu görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 11
- 126 EŞS, Defter, XI, 6
- 127 Bu vakıf hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. EŞS, Defter, VIII, 34 vd.
- 128 Bu vakfın mütevellisi İbrahim bin Abdullah'tır. Bkz. EŞS, Defter, VIII, 38
- 129 1000 akçe vakfa borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 14; Abdülnebi bin Abdullah'ın vakfa 1700 akçe borcu vardır. Bkz. EŞS, Defter, XVIII, 48
- 130 Ali Çelebi bin Timür Bey'in muhalefatından bu vakfa 3585 akçe borcu bulunmaktadır. Bkz. EŞS, Defter, XIV, 45
- 131 Bu vakfın mütevellisi olarak Ramazan bin Hüseyin görülmektedir. Bkz. EŞS, Defter, III, 8
- 132 EŞS, Defter, I, 6

EK V

Mufassal tahrir defterlerine göre Edirne'de mahallelerde bulunana vakıf sayısını ve sosyal tesisleri gösteren TABLO

No	Mahalleler	Oda ve Zaviyeler
1	Camii Kenisa	
2	Firûz Ağa(Kale içinde)	Firûz Ağa odaları 6 bâb Mihr-i Nigâr odaları 4 bâb
3	Hacı İslâm (Veled-i İslâm)	
4	Mescid-i veled-i Halil	Mumcu Hasan zaviye odaları
5	Sitti Hatun	
6	Arif Ağa	Arif Ağa odaları 5 bâb
7	Kasım Paşa	Kasım Paşa odaları
8	Mescid-i Hacı Halil ve Mescid-i Şeyh Muslihiddin Debbağ	Mescid ve Medrese-i Şah Melek odaları Firûz Ağa odaları Arhûndî odaları Arhûndî
9	Şehâbeddin der vakf-ı Çukur Bostan	
10	Hoca Sinan nâm-ı diğer Mescid-i Sinan Kale içindedir	5 mahalle vakfı vardır
11	Kuru Çeşme	
12	Hamam-ı Yahşi Fakih Kale içindedir	Kuşçu Ali odaları 3 vakıf vardır
13	Zağnos Subaşı	Firuz Bey odaları 28 bâb
14	Hücerât-ı Mescid-i Gâzi Şah Melek	Gâzi Şah Melek odaları
15	Saruca Paşa	Vakf-ı Saruca Paşa odaları 30 bâb Vakf-ı Emin Çelebi odaları 6 Vakf-ı Bâyezid bin İsfendiyâr 8 bâb Piri Ağa Odaları 5 bâb
16	Aişe Hatun ve Mescid-i Bevvâb Sinan	8 vakıf vardır
17	M. Fahreddin Acemî	
18	Yahşi Fakih der civarı Halil ve Mescid-i Mehmed Çelebi Kale içindedir	M Mehmed bin Mahmud Bey vekili harç odaları harç odaları odaları 13 bâb Mescid-i Mehmed Çelebi vakıf odaları 9 bâb Dolacı vakfı odaları 5 bâb
19	Mirahor Ayâs Bey	
20	Bâbâ Timurtaş Bey Arpacı Hanı yanında	
21	Fındık Fakih	Fındık Fakih mescid odaları
22	Kara Hacı Kale içindedir	Hacı Sinan vakıf odaları 5 Vakf-ı Hacı Htina ve Hacı.... ve odaha-i hacı Sinan
23	Bâzergân-ı Bâlf nâm-ı diğer Hoca Bâlf Kale içindedir	Sultan Hacı Behrâm Zaviyesi
24	Zaviye-i Şeyh Şucâ	Gâzi Debbağ vakıf odaları 7 vakf-ı Süleyman odaları
25	Kâtib-i Çev	3 vakıf vardır
26	Mehmed Ağa	Nefise Hatun odaları 4 bâb Subaşı Hasan vakfı odaları 5 Nimetullah vakfı odaları 4 Ahmet Fakih vakfı odaları 3 Hasan Paşa vakfı odaları 15 Mehmed Paşa vakfı odaları
27	Şah Melek der kurb-u İmâret-i Mihal Bey	
28	İmâret-i Mihal Bey	
29	Çakır Ağa	
30	Baba Timurtaş Bey der kurb-u Cami Cedid	İyneci Ferhad bin Abdullah odaları, Timurtaş

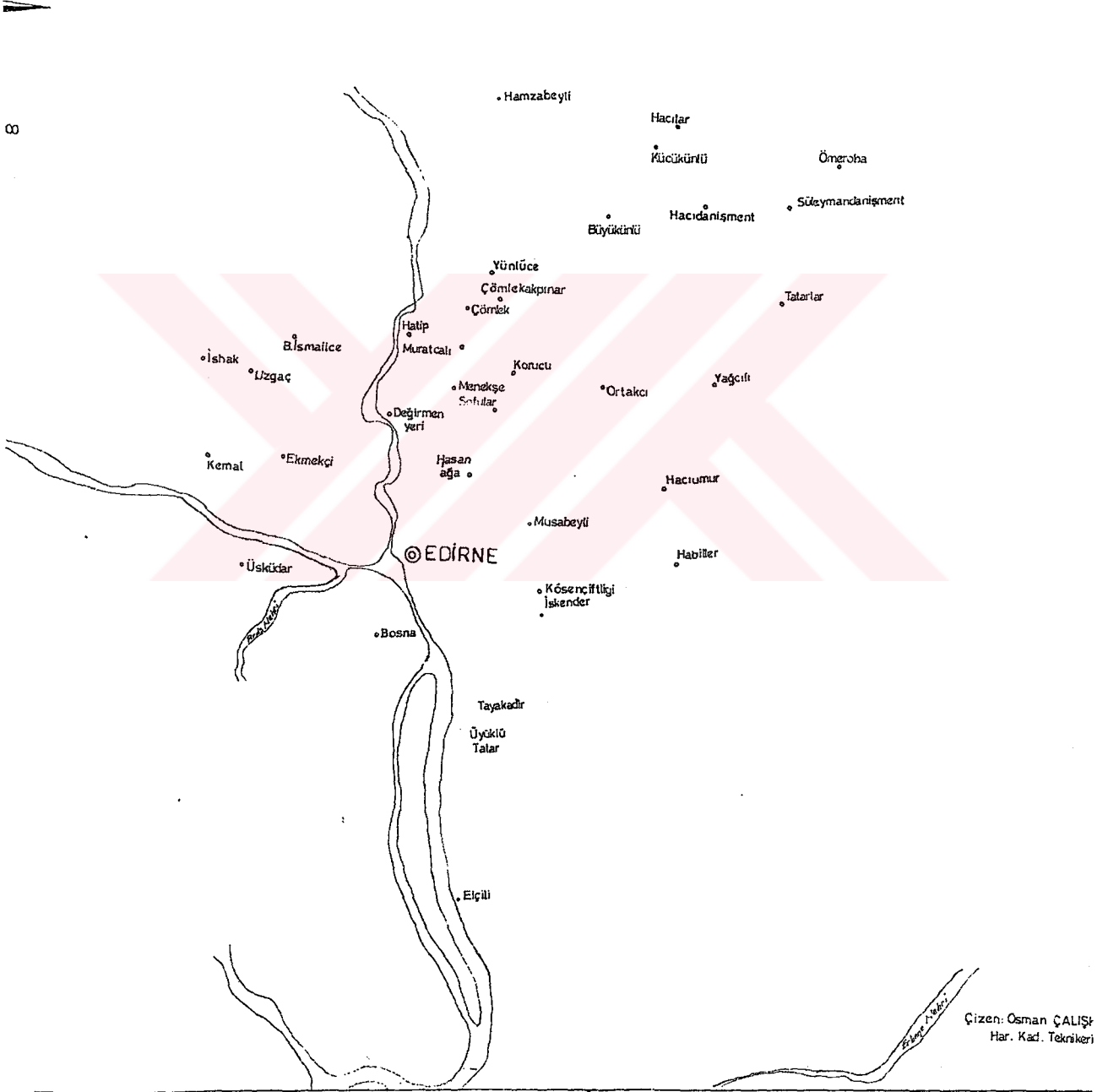
		Bey vakıf odaları, Saruca Suff odaları, Abdülvasi' Efendi odaları, Sabuncuyan vakfı odaları, Hoca Behlül odaları 5 bâb, Darü'l-Bâli vakfı odaları
31	Hücerat-ı Gümlüoğlu der kurb-u Bâba Timurta der nezd-i Han-ı Arpacı	
32	Tarakçı meâ Mescid-i Kilârî Yakub	Kilârî Yakub vakıf odaları Nasib Ağa odaları 7, Abdullah Bey vakıf odaları 6
33	İmâret-i Sinan Bey Mirmirân	Sinan Bey vakıf odaları 6
34	Mescid-i Mahmud Ağa meâ Mescid-i Teymurlu Hacı	6 vakıf vardır
35	Çokalcı	Kıyık Baba Zaviye odaları 8
36	Mescid-i Sevindik Fakih	Saruca Paşa'nın Hatununun vakıf odaları
37	İmâret-i Muradiye meâ Mescid-i Sofu İlyas	3 vakfı bulunmaktadır
38	Fazlullah Paşa	3 vakıf vardır. Fazlullah Paşa vakıf odaları 10 bâb
39	Doğan	3 vakıf bulunmaktadır Saruca Paşa vakıf odaları 14
40	Begçe Mescidi	3 vakıf bulunmaktadır Begçe mescidi vakıf odaları 12
41	Şehâbeddin Paşa	Şehabeddin odaları 10 bâb Abdü'l-vasi Efendi odaları
42	Mescid-i Sehi Çelebi	
43	İmâret-i Cedid	Deli Şuca' vakıf odaları 10, Kabilî vakfı odaları 4, Çavuş Ayakçı diye bilinen odalar 5 Edhem Sultan Zaviyesi
44	Cami Sefer Şâh der kurb-u İmâret-i Cedid	İskender Bey vakıf odaları 5 Mahalle mescidi vakıf odaları
45	Sabunhane nâm-ı diger Sabuncıyan	Pirinççi Sinan zaviyesi
46	İmâret-i Sinan Bey	5 vakıf bulunmaktadır
47	Bezirci Hatun	
48	Hacı Bedreddin	Kapı Ağası vakıf odaları Ekmekçizade vakıf odaları 4
49	Kiremitçi Halil	Mahalle vakfı odaları 8
50	Cami Cedid nâm-ı diger Altuncu	Şeyh Ebu İshâk Zaviyesi Hüseyin Ağa vakıf odaları
51	Kıncı Firûz	3 vakıf vardır. Melek vakfı odaları 4
52	Gülşah Mescidi	3 vakıf vardır. Gülşah Mescidi vakıf odaları harap
53	Ali Bey Külâh Düz Mescidi	3 vakıf vardır. Baba Hıdır bin İbrahim Seyyid Şeyh Zav
54	Hamid Bey Cami Hekim Lârî	5 vakıf vardır. Mezid Bey vakıf odaları
55	Hazinedârbaşı Sinân Bey meâ Mescid-i Ali Çelebi Eminzade	vakf-ı Sultânî odaları 6
56	Hızır Ağa meâ Mescid-i	5 vakıf vardır. Sefer Şâh odaları 5
57	Sofu Murad	Hacı Bey vakfı odaları 4
58	Umur Bey	3 vakıf vardır. Zaviye-i.....dâr
59	Kara Bulut	3 vakıf vardır. Zen-i Firûz Ağa vakıf odaları ve Medrese Hüsâm Bey bin Abdullah
60	Hacı Kılağuz meâ Mescid-i Esirci Emir	
61	Mescid-i Hacı Mercimek meâ Mescid-i Uzun Ali	
62	Zâviye-i Rüstem Çelebi der kurb-u İmâret-i	

	Cedfd	
63	Veled-i Arap	3 vakıf vardır. Salih Şeyh vakıf odaları
64	Kürt Hoca	
65	Hâcı Safâ	vakf-ı Yorulmaz odaları 4, vakf-ı el-çeri odaları 5 Bakkal Mustafa vakıf odaları 3
66	Hacı Alaeddin	
67	Hacı İslâm der kurb-u İbrahim Paşa	3 vakıf vardır. Güzelce Bâba evlâdı Edhem Bey Sedid
68	Balabân Ağa	3 vakıf vardır.
69	Kebe Yapıcı	3 vakıf vardır. Hacı Memî Şeyh zaviyesi
70	Hoca Ömer Sinan Kale içindedir	vakf-ı Hacı İshâk Yahya odaları, vakf-ı Hacı Süleyman odaları 4, vakf-ı Hacı Sâli odaları 3
71	Hoşkadem tabî' İmâret-i Cadîd	Zaviye-i Elvan ve Zaviye-i Eş-şeyh Pirî
72	Timur Boğa	Vakf-ı Davud Bey odaları 11, vakf-ı Selçuk Hatun odaları 6, vakf-ı Kadı odaları 7, Firûz Bey odaları
73	Mihal Koçî	
74	Veled-i Kâhtalû enderun mescid-i mezbur	3 vakıf vardır
75	Şehabeddin Paşa der kurb-u Saray-ı Cedfd	Zaviye-i Faziullah bin Ramazan Halife Şeyh
76	Hacı Halil Attâr	Çukacı Hacı odaları 6, vakf-ı Darü'l-hadis odaları
77	Selçuk Hatun	Selçuk Hatun odaları 18
78	Tahte'l-kâla	vakf-ı Hoca Bâli odaları 8
79	Arabacı Hamza	Vakf-ı Arabacı Hamza odaları 6, Kayâ Çelebi vakıf odaları 5, Hacı Kâsım vakıf odaları 12
80	Gazzâz Salih Çelebi mae Mescid-i Memî Çelebi	3 vakıf vardır
81	Hasan Pâşâ	
82	Arabacı Ahmed	Kara Ahmed Çelebi zaviyesi, Şârabdâr Hamza Bey zaviyesi, Şeyh Kadı Süleymân zaviyesi, Hâsan Dede zaviyesi
83	Eymir Şâh	3 vakıf vardır Vakf-ı Kara Murâd odaları 4
84	Noktacızâde	
85	Dâye Hatun	
86	Veled-i Veliyüddin	
87	Mescid-i İsmail Bey	
88	İmâret-i Yıldırım Hân mae Mescid-i Selçuk Hâtun	Aksâncı Şeyh zaviyesi, Hacı Sefer Şah odaları 7, Selçuk Hatun mescid-i vakıf odaları 3, Bâbâ Ali odaları 8, vakf-ı Haraçcı Kâsım odaları 10
89	Köse Balabân Mescid-i	3 vakıf vardır
90	Zen-i Firûz Ağa	vakf-ı Mihri Nigâr üç bölük odaları (bâb 12+12+3=27), keferenin sakin olduğu Kârhâne-i Muýtâbân odaları
91	Zen-i saruca Paşa	
92	Çavuş der kurb-u Cami Cedid	vakf-ı Hoca İvaz odaları 9 vakf-ı Ali Çelebi odaları 4, vakf-ı Hacı Ferruh Kiremitçi odaları 3, vakf-ı Mevlânâ Berdek Efendî odaları, vakf-ı Gülşah Hatun odaları 4
93	Berkûk Mescidi	vakıf vardır
94	Alemderân	3 vakıf vardır. Vakf-ı Takyacı Sinân odaları 18
95	Cami' Mahmud Pâşâ der kurb-u mahalle-i Medrese-i Ali Bey	

96	Hacegî	3 vakıf vardır
97	Hamam-ı Kasım Paşa	3 vakıf vardır
98	Cami Süleyman Paşa	vakf-ı Süleyman Pâşâ odaları 10, Sofuların barındığı Zaviye-i vakf-ı Şah Melek
99	Çullah Hacı	Sofuların oturduğu vakf-ı Şah Melek zaviyesi ve mahalle Melek zaviyesi ve mahalle
100	Hacı Osmân nâm-ı Hacı Osmân nâm-ı	
101	Kassâb Aziz	3 vakıf vardır
102	Gendümgüb	
103	³Medrese-i Kâdı	vakf-ı Latif Bey odaları 12, vakf-ı Hayreddin odaları 15
104	Cami' -i Atîk	5 vakıf vardır
105	Mescid-i Saçlû Ali Mahalle-i Medrese-i Şâh Melek	5 vakıf vardır. vakf-ı Şâh Melek odaları 9, vakf-ı Şir Merd odaları 6, vakf-ı Hacı Sinân odaları 6, vakf-ı Saçlû Ali odaları 7
106	Mevlânâ Veliyüddin	vakf-ı mescid-i Sinân Bey odaları 4, bevvâb Sinân Bey odaları, vakf-ı Alâmüddin odaları 6, vakf-ı dizdârzâde odaları 5
107	Korucu Doğân	vakf-ı Filibe odaları 9, vakf-ı Sofi odaları 7
108	Mescid-i Bâzârgân Davut ve mescid-i Alî Hoca eş-Şehr-i Pâpâs Oğlû	3 vakıf vardır. Vakf-ı Pâpâs Oğlu odaları 15, Dimitri Pâpâs oğlû odaları
109	Hacı İbrâhim Pâşâ mae mescid-i zen-i İbrâhim Pâşâ	10 vakıf vardır
110	Hacı Doğan	Vakf-ı Kassâb Musa odaları, vakf-ı Fâik Pâşâ odaları 15, vakf-ı Sipâhi Hasan Bey odaları 8
111	Hâs Murâd Mescid-i Hızır bin Lâtif Pâşâ	
112	Derviş Ebî	
113	Mescid-i Kâsım Pâşâ ...allık	
114	Darbhâne Kale içindedir	5 vakıf vardır
115	Kara Ya' kûb cânib-i Hızırlık	3 vakıf vardır
116	Rakkâs Ali Bey	
117	Sarraf Hacı Ahmed mae Mescid-i Duhter İbrahim Pâşâ	6 vakıf vardır
118	Takyâcı Bâli Kale der enderun kala'-i Edirne mae Geredelû	3 vakıf vardır. Vakf-ı Takyâcı Bâli odaları 12
119	Abdullah Çelebi kadı-i Asker	
120	Yâncukçu Şâhin mescid-i Ahmed mae mescid-i Kâdı Bedreddin	8 vakıf vardır
121	Hacı İvâz nâm-ı diger Rüstem Çelebi	5 vakıf vardır. Hacı Mustafa odaları 4, vakf-ı Hacı Yakûb odaları, vakf-ı Sârı Ali Çelebi odaları 18, vakf-ı Mehmed Çelebi Suk-u Dökmeçiyân odalar
122	Mezid Bey	3 vakıf vardır
123	Gülbahar Hatun	Gülbahar Hatun mescid vakıf odaları 4
124	Gâzi Hoca nam-ı diger Ramazân Hoca	Ramazân Halife zaviyesi
125	Veled-i Sâbüñ Çelebi Oğlu der enderun kala'	5 vakıf vardır.
126	Hacı Bâyezid	3 vakıf vardır
127	³Ahî Hasan	vakf-ı Nesili odaları 4, vakf-ı hane-i esbâb odaları
128	Eskici Hacı Hamza	
129	Hâdım Timurtâş	Vakf-ı Hasile hatun odası
130	Medrese-i Ali Bey mescid-i mezbur	3 vakıf vardır.

131	Köhne Kâdı der enderûn-u kale'	3 vakıf vardır. vakf-ı Seyyid Mehmed Çelebi odaları 10
132	Hâdım Firûz	5 vakıf vardır.
133	Mescid-i Emir Hâncı	5 vakıf vardır.
134	Mescid-i veled-i Donuzlu der enderun-u Kala'	3 vakıf vardır. Vakf-ı Kuyucu Alâgöz odaları 7
135	Ma'ruf Hoca mae Mahalle-i Sultan Karaca	
136	Mescid-i Mûmin Hoca mae Mahalle-i Bûlbül Hatun	vakf-ı Ahmed Çelebi odaları 3 vakf-ı Ferhat Bey odaları 5, vakf-ı Alişan Hatun odaları 3 vakf-ı Bakkal Emir odaları 7
137	Sofi Bayezid	5 vakıf vardır.
138	Darî's-siyade mescid-i mezbur	3 vakıf vardır.
139	Mescid-i Sinân Bey mae Mescid-i Yâsin Hacı Yıldırım	8 vakıf vardır. Bakkal Ali odaları 19
140	Kuyucu nam-ı diğer Karaca Bey	
141	Üsküfçü Hızır mae Mescid-i Korucu Nişancı Pâşâ	3 vakıf vardır.
142	Zincirli Kuyu mescid-i mezbur. mae Mescid-i Seferi Hisârlû	6 vakıf vardır. vakf-ı İbrahim Paşa odaları 6, Selcan Hatun odaları 8, vakf-ı mescid-i zincirli Kuyû odaları 17, vakf-ı Hundi Hatun odaları
143	Hadım Balabân	3 vakıf vardır.
144	Defîn	vakf-ı mescid-i Defîn odaları 6
145	Seferli Çelebi	5 vakıf vardır.

EDİRNE KAZASI VE KÖYLERİ

BİBLİYOGRAFYA

A- ARŞİV VESİKALARI

a- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1- Tahrir Defterleri (TD)

No.306, 311, 370, 494, 498, 1070

2- Mühimme Defterleri (MD)

No. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74

3- Mühimme Zeyli (MD Zeyli)

No. 1, 3, 5, 6,

4- Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

No. 2345, 2775, 3902, 5314, 5339, 5847, 6139, 6153, 6342, 6352, 6381, 6425, 6559, 6564, 6736, 6911, 7101, 7105, 7289, 7305, 7605, 12831, 16256, 16258, 16260, 16261, 16272, 16278, 16285, 17295, 16305, 16670, 16737, 17875, 17879, 20104, 20158, 20172, 20270

5- Kâmil Kepeci Tasnifi (K.K)

No. 67, 75, 100, 110, 120, 122, 137, 215, 218, 219, 220, 222, 225, 230, 231, 242, 249, 251

6- Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi (A.BŞM)

No. 59, 81

7- Bâb-ı Âsafî, Ruûs Kalemi (A.RSK.)

Dosya No. 2, 3, 4

No.1455, 1457, 1458, 1459, 1462, 1466, 1469, 1471, 1473

8- Haslar Kalemi (HSK)

No. 25580

9- Bâb-ı Âsafî, Nişan (Tahvil) kalemi (A.NŞT)

Dosya No. 1

10- Ali Emiri

III. Murad devri No. 54, 200

b- Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TK. KKA TD)

No. 54, 562, 563

c- Milli Kütüphane (EŞS)

No. I, III, V, VII, VIII, XI, XIV, XV, XVI/B, XVIII, XIX

ç- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi: (TSMA)

Mühimme Defteri, Koğuşlar

No.888

B- KAYNAK ESERLER

ABDURRAHMAN HİBRÎ, *Enis'l-müsamirin*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitapları Tasnifi No: 68

AHMET BADI EFENDİ, *Riyaz-ı Belde-i Edirne I-III*, Bâyezid Kütüphanesi No.10391-10393

ANNA KOMNENA, *Alexsiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, (nşr. B. Umar), İstanbul 1997

ÂŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ, (nşr. A.N. Atsız) Ankara 1985

FERUDUN BEY, *Münşeatü's-selâtin I*, İstanbul 1274

HOCA Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih-I*, (nşr. İ. Parmaksızoğlu) Ankara 1979

MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, *Neşrî Tarihi I-II*, (nşr. F.R. Unat,-M.A. Köymen), Ankara 1987

MÜNECCİMBAŞI Ahmed bin Lütfullah, *Camiü'd-düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, (nşr. A. Ağırakça), Ankara 1995

ORUÇ BEY, *Oruç Bey Tarihi*, (nşr. A. N. Atsız) İstanbul 1972

ÖRFİ MEHMET AĞA, *İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları No: 3612*

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevi Tarihi I*, (nşr. B. S. Baykal), Ankara 1981

SOLAK-ZADE Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi I*, (nşr. V. Çabuk), Ankara 1989

C- SEYAHATNAMELER

ANDREASYAN, H.D., **Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi, 1608-1619**, İstanbul 1964

BUSBECQ, **Türk Mektupları**, (nşr. H. C. Yalçın), İstanbul 1539

DERNSCWAM, H., **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, (nşr. Y. Önen) Mersin 1992

EVLİYA ÇELEBİ, **Evlîya Çelebi Seyahatnamesi III-IV**, (nşr. M. Zıllıoğlu), İstanbul 1985

MOLTKE, H.V., **Türkiye Mektupları**, (nşr. H. Örs), İstanbul 1969

MONTAQU, L., **Türkiye Mektupları 1717-1718**, (nşr. A. Kurutoğlu), İstanbul tarihsiz,

Ç- ARAŞTIRMALAR

AKDAĞ, M., **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celalî İsyânları"**, İstanbul 1975

_____, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 1453-1559 II**, İstanbul 1974

_____, "Medreseli İsyânları", **İFM XI/1-4**, (İstanbul Ekim 1949-Temmuz 1950), s.361-395

AKGÜNDÜZ, A., **Şer'îye Sicilleri I**, İstanbul 1988

_____, **Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, Diyarbakır 1986

_____, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri VI**, İstanbul 1993

_____, **Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri, I** İstanbul 1990

_____, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyâlet Kanunnameleri II**, İstanbul 1993

- _____, **Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri III**, İstanbul 1991
- _____, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri IV (I. Kısım Merkezi ve Umumi Kanunnameler)**, İstanbul 1992
- AKIN, V., "Trakya Köy ve Şehir Yer Adları Üzerine Bir İnceleme, **TK, XXVIII/329** (Eylül 1990), s.531
- AKTEPE, M.M., "Çandarlı", **DİA.VIII**, s.209-211
- _____, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair," **TM, X**, İstanbul 1953, s.299-320
- AKYÜZ, Y., **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)**, Ankara 1982
- ANDREASYAN, H.D.-P.L İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası" **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 2-3 (1973-1974)**, s.11-88
- ARSEVEN, C.E., "Mescid", **Sanat Ansiklopedisi III**, İstanbul 1966, s.1308
- ASLANAPA, O., **Osmanlı Devri Mimarîsi**, İstanbul 1986
- _____, **Türk Sanatı**, İstanbul 1984
- _____, "Sinan", **İ.A. X**, s.655-661
- AYDIN, M., "Musevilerin Osmanlı Topraklarına Kabûlünün 400. Yıldönümü Kutlamaları", **Osmanlı Araştırmaları XIII**, İstanbul 1993
- AYDIN, M. A., **İslâm Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul 1985
- _____, "Osmanlı Hukuku" **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1994
- _____, "Osmanlı Hukukunda Nikah Akidleri" **Osmanlı Araştırmaları III**, İstanbul 1982, s.
- AYVERDİ, E.H., **Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II**, İstanbul 1972
- _____, **Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481) III**, İstanbul 1973

_____, **Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gaazîler Hüdavebdigâr ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402)**, İstanbul 1966

_____-**YÜKSEL, İ.A., İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul 1976

BABİNGER, F., "II. Mehmed'in Fatih Olmazdan Önceki İlk Padişahlığı, II. Murad'ın Tahtı Terk Edişi ve Yeniden Cülûsu", (nşr. E. Mîmtaş), **Tarih ve Toplum I/4**, s.10-12

_____, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** (nşr. C. Üçok), Mersin 1992

_____, "Sarı Saltık Dede", **İ.A.X**, s.220-221

BALTACI, C., **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilât, Tarih**, İstanbul 1976

_____, "Şer'iyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi", **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, Mayıs 1985**, İstanbul 1985, s.127-132

BARKAN, Ö. L., **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esâsları, Kânunlar I**, İstanbul 1943

_____, "Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri", **Türkiye'de Toprak meselesi, Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, s.377-448

_____, "Edirne ve Civarında Bazı İmâret Tesislerinin Bilâncoları", **Belgeler, I/2**, (Temmuz 1964), Ankara 1993, s.321-325

_____, "Çiftlik", **İ.A.III**, s.392-397

_____, "Edirne Askerî Kassamına ait Tereke Defterleri (1545-1659)", **Belgeler III/5-6**, Ankara 1968

_____, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Aid Bir Bütçe Örneği", **İFM/1-4**, 1955, s.251-329

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, **VD II**, 1942, s.279-386

_____, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi," **TM X**, 1953, s.1-27

_____, "Tîmâr", **İ.A. XII/I**, s.286-333

_____, "Türk İslâm Toprak Hukuku Tatbikâtının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı, İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Husûsiyeti", **Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, s.231-247

_____, "Türk İslâm Toprak Hukuku Tatbikâtının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", **Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, s.209-230

_____, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri ", **İFM/1-2**, (Ayrı Basım) İstanbul 1941, s.1-30

_____, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri I-Kulluklar ve Ortakçılar", **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, s.575-716

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İFM/XIII-XV**, 1951-1952

_____, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", **Bellekten XXXIV/136**, (Ekim 1970), s.557-607

BAYKARA, T., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I**, Ankara 1988

BAYSUN, M. C., "Evliya Çelebi", **İ.A. IV**, s.400-412

_____, "Mescid (Osmanlı Devri Medreseleri)", **İ.A. VIII**, s.71-77

BELDECEANU, N., **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar**, Ankara 1985

BİLGE, M., **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1984

BİLMEN, Ö. N., **Hukuki İslâmiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu II-V**, İstanbul 1985

BİLAR, E.-ONUR O., **Edirne Çerşıları ve Yitirilen Tarihi Eserler**, İstanbul 1985

BOYAR, A.S., "Türk ve Bizans Mimarisine Dair Mukayese," **III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (15-20 Kasım 1943)**, Ankara 1948, s.698-699

BRAUDEL, F., **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, (nşr. M.A. Kılıçbay), İstanbul 1989

- BURMOV, B., "Türkler Edirne'yi ne Vakit Aldılar?", (nşr. H. Eren) *Belleten XIII/49*, (Ocak 1949), s.97-106
- CASTELLAN, G., *Balkanların Tarihi*, İstanbul 1993
- CEZAR, M., *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985
- _____, "Türk Tarihinde Kervansaray", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri II (Ankara, 11-15 Ekim 1976)*, Ankara 1979, s.931-940
- CİN, H., *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, İstanbul 1985
- _____, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974
- _____, -AKGÜNDÜZ, A., *Türk-İslâm Hukuk Tarihi II*, İstanbul 1990
- ÇAĞATAY, N., "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergiler", *DTCFD, II/1-5*, 1947, s.438-511
- ÇANTAY, G., "Edirne Semiz Ali Paşa Çarşısı", *Erdem V/13*, Ankara 1989, s.123
- ÇANTAY, H. B., *Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim I*
- ÇETİN, A., *Başbakanlık Arşiv Klavuzu*, İstanbul 1979
- ÇERÇİ, F., *Kühü'l Ahbar'a Göre II. Selim, II. Murad, III Mehmed Devirleri ve Mustafa Ali'nin Tarihçiliği*, Kayseri 1996 (Basılmamış Doktora tezi)
- ÇİÇEK, K., "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları", *Türk Dünyası Araştırmaları 97*, (Ağustos 1995), s.93-111
- _____, "Osmanlı Öncesi Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM/IV*, Ankara 1995, s.51-90
- DARKOT, B., "Edirne, Coğrafi Giriş", *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yılı Dönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965
- DİRİMTEKİN, F., "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeliye Geçiş ve Yerleşmeleri", *VII. Türk Tarih Kongresi Ankara 25-29 Eylül 1970, Kongreye Sunulan Bildiriler II*, Ankara 1973, s.577

DONUK, A., "Çeşitli Toplumlarda ve Eski Türklerde Aile", **T D 33**, 1980, s.162-168

DÜZDAĞ, M. E., **Şeyhü'l-İslâm Ebussuûd Efendi Fetvaları, Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul 1983

EBÛL'ULÂ Mardin, "Beytümâl", **İ.A.II**, s.591-593

EMECEN, F., **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara 1989

_____, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri (28-29 Mayıs 1990) Bildiriler**, İstanbul 1991, s.143-156

ERCAN, Y., "Kurumsal Açından Gayri Müslimler Azınlıklar", **Türklerde İnsanı Değerler ve İnsan Hakları-II**, İstanbul 1992, s.331-333

ERGENÇ, Ö., "Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler", **Bellekten LII/203**, (Ağustos 1988), s.667-683

_____, "Osmanlı Şhrinde Esnaf Örgütlerinin Fizikî Yapıya Etkileri", **Türkiyenin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Ankara 1980, s.103-109

_____, "Osmanlı Şhrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine" **Osmanlı Araştırmaları-IV**, İstanbul 1984, s.69-78

_____, "Osmanlı Şhrindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bâzi Düşünceler", **VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler II (Ankara, 11-15 Ekim 1976)**, Ankara 1979, s.1265-1274

_____, "XVI. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler", **Gelişme Dergisi I**, Ankara 1978, s.86-97

_____, "XVIII. yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", **IX. Tarih Kongresi Bildirileri III (Ankara 21-25 Eylül 1981)**, Ankara 1989, s.1415-1424

ERGİN, O., **Türk Şhrinde İmâret Sistemi**, İstanbul 1939

_____, **Türkiye'de Şhirciliğin Tarihi İnkişafı**, İstanbul 1936

_____, "Bedesten", **İ.A.II**, s.440-442

ERKAL, M., "Beytümâl", **DİA. VI**, s.90-94

- ERKEN, S., "Edirne Hamamları", **VD, X**, s.403-419
- ERSOY, O., "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Katoloğuna Doğru", **DTCFD, XXI/3-4**, 1963 s.
- ERSOY, A., **XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği**, İstanbul 1993
- ERTAYLAN, İ. H., **Tarih-i Edirne Hikayet-i Beşir Çelebi**, İstanbul 1946
- ERÜNSAL, İ., **Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, İstanbul 1991.
- ERYILMAZ, B., **Osmanlı Devletinde Gayrı müslim Teb'anın Yönetimi**, İstanbul 1990
- ERZEN, A. **İlkçağ Tarihinde Trakya**, İstanbul 1994
- EYİCE, S., "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", **DİA. VI**, s.42-45
- _____, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", **DİA. VI**, s.74-75
- _____, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler," **Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.39-76
- _____, "Mescid", **İ.A. VIII**, s.101-118
- _____, "Edirne (Mimarî)", **DİA.X**, s.431-442
- FAROQHİ, S., **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, İstanbul 1993
- _____, "İstanbul'un iaşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16.-17. yüzyıllar)", **Gelişme Dergisi II**, Ankara 1981, s.139-154
- _____, "16. yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Menteşe)", (nşr. M. Eğilmez), **Gelişme Dergisi I**, Ankara 1978, s.39-85
- FEKETE, L., **Mufassal Estergon Sancağı Tahrir Defteri**, Estergon 1943
- GALANTİ, A., **Türkler ve Yahudiler**, İstanbul 1995
- GAVEN, B.W.Mc., **Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri**, Ankara 1983

GENÇ, N., XVI. Yüzyıl Sofya Mufassal Tahrir Defteri'nde Sofya Kazası, Eskişehir 1988

GÖÇMEN, K., "Enez Limanının Değişen Öneminde Meriç Deltasının Etkileri" **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi** 2-3, İstanbul 1973-1974, s.253-266

GÖKBİLGİN, M.T., XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952

_____, **Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan**, İstanbul 1957

_____, "Edirne Şehrinin Kurucuları" **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.161-178

_____, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enîs'ül-müsamerîn" **Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.77-118

_____, "Edirne", **İ.A.IV**, s.107-127

_____, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyâleti Livâları Şehir ve Kasabaları", **Bellekten XX/78**, (Nisan 1956), s.247-285

_____, "Süleyman I", **İ.A. X**, s.99-155

_____, "Mihal-oğulları", **İ.A. VIII**, s.285-292

_____, "Osmanlı Macar Münasebetleri Esnasında Edirne", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.119-136

_____, "Ali Paşa, Semiz", **İ.A.I**, s.341-342

_____, "Saray", **İ.A.X**, s.205

_____, "XVI. yy. Başlarında Trabzon Livâsı ve Doğu Karadeniz Bölgesi", **Bellekten XXVI/102**, (Nisan 1962), s.293-337

GÖYÜNÇ, N., "Hane Deyimi Hakkında", **T D**, 32, (İstanbul 1979), s.331-348

GÜÇER, L., XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964

GÜNGÖR, E., "Ahmet Bâdi Efendi", **DİA.II**, s.46

GÜREŞSEVER (ÇANTAY), G., **Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansaraylarının Gelişmesi**, İstanbul 1974, (İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü ve Türk İslam Sanatı Kürsüsü basılmamış Doktora Tezi)

HALAÇOĞLU, Y., **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995

_____, "Şer'iyye Sicilleri Toplu Katoloğuna Doğru (Adana Şer'iyye Sicilleri)" **T D**, 28-29, 1975

_____, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", **Bellekten LIII/207-208**, (Ağustos-Aralık 1989), s.637-678

HAMMER, J.V., **Osmanlı Devleti Tarihi II, (Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Kaynarca Muharebesine Kadar)**, İstanbul 1983

HEYD, W., **Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, (nşr. E. Z. Karal), Ankara 1975

HEYET, "Yahudiler" **İ.A. XIII**, s.341

_____, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, Ankara 1992

_____, **Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) <özet ve Traskripsiyon>**, Ankara 1993

_____, "Selaniki", **İ.A.X**, s.349-351

HINZ, W., **İslâm'da Ölçü Sistemleri**, (nşr. A. Sevim), İstanbul 1990

İLGÜREL, M., "Şer'iyye Sicilleri Toplu Katoloğuna Doğru", **T D**, 28-29, 1975, s.123-125

İNALCIK, H., **Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, Ankara 1987

_____, "Bâyezid I", **DİA, V**, s.232

_____, "Edirne'nin Fethi (1361)" **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.137-160

_____, "Çiftlik", **DİA, VIII**, s.313-314

- _____, "Murad II", **İ.A.VIII**, s.598-615
- _____, "Mehmet II", **İ.A.VIII**, s.506-535
- _____, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", **Gelişme Dergisi II**, Ankara 1981, s.1-65
- _____, "Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilât" **Türk Dünyası El Kitabı I**, Ankara 1992, s.457-476
- _____, "Rumeli", **İ.A. IX**, s.766-773
- _____, "Türkler (Osmanlılar: Kuruluştan XVI. Asrın Sonuna Kadar)", **A.İ.XII/II**, s.286-308
- _____, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", **Bellekten XXIII/92**, (Ekim 1959), s.575-610
- İNAN, A., "Doğu Türk ve Moğol Folklorundaki "Edrene" Kelimesine Dair", **Makaleler ve İncelemeler I**, Ankara 1987, s.292-294
- İPŞİRLİ, M., "Klasik Dönem Osmanlı Devleti Teşkilatı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, (nşr. E. İhsanoğlu) İstanbul 1994, s.225
- İSLÂMOĞLU-İNAN, H., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü**, İstanbul 1991
- KARAMURSAL, Z., **Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara 1989
- KARATEPE, Ş., **Osmanlı Siyasi Kurumları, Klasik Dönem**, İstanbul 1989
- KAZANCIGİL, R., **Enisü'l-müsamirin Edirne Tarihi 1360-1650**, Edirne 1996
- _____, **Edirne Mahalleleri Tarihçesi**, İstanbul 1992
- _____, **Edirne Sultan 2. Bayezid Külliyesi**, Edirne 1994
- KAZICI, Z., **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, İstanbul 1987
- _____, **Osmanlılarda Vergi Sistemi**, İstanbul 1977
- _____, "Osmanlılarda Mahalle İmâmlarının Bâzı Görevleri", **İslâm Medeniyeti Dergisi V/3**, (Mart), İstanbul 1982, s.29-36

- KOPRAMAN, K.Y., "Memlûklerde İnsanî Değerler ve Hukuka Saygı", **Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar-I, İstanbul 1992, s.387-404**
- KÖPRÜLÜ, M. F., "Aşık Paşazade", **İ.A. I, s.706-709**
- _____, "Bâc", **İ.A.II, s.187-190**
- KÖPRÜLÜ, O. F., "Cevri Tarihinin Mahiyeti ve Kıymeti", **TD I/I, İstanbul 1992**
- KRAMERS, J. H-KAFESOĞLU, İ., "Sü-başı", **İ.A.XI, s.78-79**
- KUBAN, D., "Anadolu Türk Şehri, Târihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", **VD, VII, 1968, s.53-73**
- KUNT, M., **Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerâsı ve İl İdâresi, İstanbul 1978**
- KURAN, A., **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara 1964**
- KURAT, A.N., **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1992**
- _____, **Peçenek Tarihi, İstanbul 1937**
- KÜTÜKOĞLU, B., "Vekanüvis" **İ.A.XIII, s.271-287**
- KÜTÜKOĞLU, M. S., "Osmanlı İktisadi Yapısı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994,**
- LEWIS, R., **Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Âdetler ve Gelenekler), İstanbul 1973**
- LEWIS, B., **İslam Dünyasında Yahudiler, Ankara 1996**
- _____, **Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1993**
- MANSEL, A.M., "İlk Çağda Edirne", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.21-38**
- MANTRAN, R., **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadî, Toplumsal Tarih Denemesi I, (nşr. M.A. Kılıçbay-E. Özcan), Ankara 1990**

- _____, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna**, (nşr. S. Tanilli), İstanbul 1992
- MERİÇ, R. M., **Mimar Sinan Hayatı, Eserleri**, Ankara 1965
- MİNTAŞ, E., "1446 Edirne Yangını ve Buçuktepe Olayı", **Tarih ve Toplum** 175, s.
- MİROĞLU, İ., **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**, Ankara 1990
- MEHMET TAHİR EFENDİ, **Osmanlı Müellifleri III,1299-1915**, İstanbul 1975
- NETKOFF, B.C., "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", (nşr. Ş. Altundağ), **Belleten VIII/32**, (I. Teşrin 1944), s.599-652
- OCAK, A.Y.-S. Faroçhi, "Zâviye", **İ.A. XIII**, s.468-476
- OCAK, A. Y., "Zaviyeler, Dinî Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", **VD,XII**, Ankara 1978, s.247-270
- OLSON, R.W., **Jews in the Ottoman Empire**, Princeton 1992
- ONGAN, H., **Ankara'nın I Numaralı Şer'iyye Sicili**, Ankara 1958
- ONUR, O., **Edirne Türbeleri Mezarlık ve Evlad-ı Fatihan Mezarları**, Edirne 1994
- _____, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler -Tamamı-**, İstanbul 1972
- _____, **Edirne Su Kültürü**, İstanbul 1978
- ORHONLU, C., **Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış**, İstanbul 1977
- _____, "XV ve XVI Asırlarda Eyaleti Rum", **VD,II**, 1942, s.51
- OSTROGORSKİ, G., **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (nşr. F. Işıltan), Ankara 1981
- OĞUZOĞLU, Y., "Şer'iyye Sicilleri Toplu Katoloğuna Doğru" **DTCFD XIV/25**, 1982,
- _____, "Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapusal Değişiklikler", **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I**, Ankara 1987, s.1-7
- ÖGEL, B., **Türk Kültür Tarihine Giriş I**, Ankara 1985

ÖZAYDIN, "Asesbaşı", **DİA III**, s.464

_____, "Bostancı" **DİA VI**, s.308-309

ÖZDEMİR, R., "Şer'iyye Sicillerinin Sosyo-Ekonomik Tarih ve Halk Kültürü Açısından Önemi", **I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Sempozyumu Tebliğler**, Malatya 1986, s.179-187

_____, "Harput ve Çemişkezek'te Askeri Ailelerin Sosya Ekonomik Yapısı (1890-1919)", **Tarih İncelemeleri Dergisi V**, İzmir 1990, s.41-124

ÖZİŞ, Ü.-Y. ARISOY, "Büyük Mimar Sinan Tarafından İnşa Edilen Edirne Su Yolları", **II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan-2 Mayıs 1986) Mimar Sinan II**, İstanbul 1986, s.135-144

ÖZKAN, S., **Edirnedeki Tarihi Eserlerin Dış Mekanlarında Seramik Malzemenin Kullanılması**, Edirne 1995

PAKALIN, M.Z., **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III**, İstanbul 1983

PEREMECİ, O. N., **Edirne Tarihi**, İstanbul 1939

PİRENNE, H., **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticâretin Canlanması**, (nşr. Ş. Karadeniz) İstanbul 1982

REYHANLI, T., **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, Ankara 1983

RIFAT OSMAN, **Edirne Sarayı**, (nşr. S. Ünver), Ankara 1989

_____, **Edirne Rehnüması**, Edirne 1920 (1336)

RUNCİMAN, H.S., "Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler", **Belleten VII/25**, (II. Kanunuevvel 1943), s.45-57

_____, **Haçlı Seferleri Tahrihi I-III**, Ankara 1992

SABANOVIÇ, H., **Krajište İsabega İsakovica**, Sarayova 1964

SAHİLLİOĞLU, H., "On Beşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da İş ve Sanayi Hayatı Kölelikten Patronluğa", **Ömer Lütfi Barkan Armağanı**, Paris 1980, s.184

SCHACHT, J., "Miras", İ.A.VIII, s.350-359

_____, HEFFENİNG, W., "Nikah", İ.A. IX, s.257-273

SERTOĞLU, M., "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirlıklarının Çeşitli Şekilleri", VI. Türk Tarih Kongresi, (20-26 Ekim 1961), Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1967

SHARON, M.S., Türkiye Yahudileri, İstanbul 1992

SPIES, O., "Mehir", İ.A.VII, s.494-496

SÜMER, F., Oğuzlar (Türkmenler, Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları) Listeler, İstanbul 1980

ŞEHSUVAROĞLU, B.N., "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", VD, V, 1962, s.199-204

ŞEMSEDDİN SAMİ, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul 1987

_____, Kâmûsu'l-a'lâm II, Ankara 1996

ŞENTÜRK, H., Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875), Ankara 1992

ŞİMŞİRGİL, A., "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerleyliğı", Türklük Araştırmaları, İstanbul 1992, s.290

TABAKOĞLU, A., Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1974

_____, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", İFM XLIII/1-4, (S. F. Ülgener'e Armağan), 1987, s.111-150

TAESCNER, F., "1453 Yılına Kadar Osmanlı Türkleri", (nşr. N. Ülker), Tarih İncelemeleri Dergisi V, İzmir 1990, s.292-293

TAHİROĞLU, B., "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası XLV-XLVII/1-4, İstanbul 1982

TANOĞLU, A., "İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod", TM XI, 1960, s.234

_____, Beşeri Coğrafya, Nüfus ve Yerleşme I, İstanbul 1969

TANYU, H., **Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler I**, İstanbul 1976

TEKİNDAĞ, Ş., "Osmanlı İmparatorluğunun Genişlemesinin Nedenleri", **Atatürk Konferansları 1973-1974**, Ankara 1977, s.31

_____, **Fatih'ten, III. Murat'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574) Ders Notları**, İstanbul 1977

TEKİNER, E., "Tarihimizde Noksanlar Nasıl Tamamlanabilir", **III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (15-20 Kasım 1943)**, Ankara 1948, s.460-469

TOGAN, Z. V., **Tarihte Usul**, İstanbul 1981

TUNÇDİLEK, N., **Türkiye İskan Coğrafyası**, İstanbul 1967

_____, **Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi**, İstanbul 1986

TURAN, Ş., "Bâyezid II", **DİA.V**, s.234-238

_____, "Sa'd-ed-din," **İ.A.X**, s.27-32

_____, "Selim II", **İ.A.X**, s.434-441

TÜRKAY, C., **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorlunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, İstanbul 1979

TÜRKELİ, C., "Hunlarda İnsanı Değerler ve Hukuk", **Türklerde İnsanı Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar-I)**, İstanbul 1992, s.71-92

UNAT, F. R., "Oruç", **İ.A.IX**, s.418-419

ÜÇOK, C., "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası III/124**, Ankara 1946, s.58

_____-MUMCU, A., **Türk Hukuk Tarihi**, Ankara 1982

ÜLGEN, A. S., "Hamam", **İ.A.VI**, s.174-178

ÜLKÜSAL, M., **Dobruca ve Türkler**, Ankara 1966

ULUÇAY, Ç., "Saruhanoğulları", **İ.A.X**, s.239-244

- ÜNAL, M. A., **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, Ankara 1989
- ÜNGÜN, S., **Abdurrahman Hıbrî ve Enisü'l-müsâmirîn**, İstanbul 1972, (Basılmamış Doktora Tezi)
- ÜNVER, S., "Edirne'de Mimarî Eserlerimizdeki Tabii Çiçek Süslemeleri Hakkında", **VD, V**, 1962, s.15-19
- UZUNÇARŞILI, İ.H., **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I-II**, Ankara 1984
- _____, **Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı**, Ankara 1988
- _____, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara 1988
- _____, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, Ankara 1988
- _____, **Osmanlı Tarihi I-III**, Ankara 1983
- _____, **Çandarlı Vezir Ailesi**, Ankara 1974
- _____, "Çandarlı" **İ.A.III**, s.351-357
- _____, "Mehmed I", **İ.A.VII**, s.496-506
- _____, "Bayezid II", **İ.A.II**, s.392-398
- _____, "Murad I", **İ.A.VIII**, s.587-598
- WERNER, E., **Büyük Bir Devletin Doğuşu, Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm**, (nşr. Y. Öner), İstanbul 1988
- WITTEK, P., "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)", **Belleten VII/27**, (Temmuz 1943), s.325-360
- YAZICI, T., "Softa", **İ.A.X**, s.735-736
- YEDİYILDIZ, B., **Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)**, Ankara 1985
- _____, "Vakıf" **İ.A.XII/2**, s.153-172
- _____, "Osmanlı Toplumu", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1994

- YERAIMOS, S., *Les Voyageurs Dans L'empire Ottoman (XIV.-XVI. Siécles), Bibliographie, Itinéraires Et Inventaire Des Lieux Habités*, Ankara 1991
- YETKİN, Ş., *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986
- YETKİN, S.K., *İslâm Mimarisi*, Ankara 1965
- YILDIRIM, C., *Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı İbâdât, Muamelât, Feraiz, III.*, Ankara (Tarihsiz).
- YILDIZ, H.D., *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1980
- YINANÇ, M.H., *Düsturname-i Enveri*, İstanbul 1929
- _____, "Bâyezid I," *İ.A.II*, s.369-392
- YINANÇ, R.-ELİBÜYÜK, M., *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri*, Ankara 1983
- _____-ELİBÜYÜK, M., *Maraş Tahrir Defteri I-II*, Ankara 1988
- YÜCE, K., *Saltuk-nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Ankara 1987
- ZEYDAN, C., *İslâm Medeniyeti Tarihi IV*, İstanbul 1978
- Zeynü'd-din Ahmed bin Ahmed bin Abdî'l-lâtîfî'z-Zebidi, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi XI*, (nşr. K. Miras), Ankara 1974